კახაბერ ყალიჩავა – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის დოქტორი. დაიბადა 1991 წლის 2 ივლისს. 2009 წელს წარჩინებით დაამთავრა თბილისის, გიორგი ჭყონდიდელის სახელობის 207-ე საშუალო სკოლა. 2009 წელს ჩაირიცხა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ჰუმანიტარულ ფაკულტეტის, ისტორიის მიმართულების საბაკალავრო პროგრამაზე, რომელიც ასევე წარჩინებით დაასრულა 2013 წელს. იმავე წელს განაგრძო სწავლა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ახალი და უახლესი ისტორიის მიმართულების სამაგისტრო პროგრამაზე, რომელიც დაასრულა 2015 წელს.

2016 წელს წიგნად გამოიცა მისი სამაგისტრო ნაშრომი: „რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომი ქართულ და ინგლისურენოვან ლიტერატურაში“.

2015-2019 წლებში სწავლობდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის სადოქტორო პროგრამაზე. სადისერტაციო ნაშრომზე (კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: კონფლიქტების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი) მუშაობა დაიწყო EMBER Erasmus Mundus -ის საგანმანათლებლო გაცვლითი პროგრამის ფარგლებში, პოლონეთში, ლოძის უნივერსიტეტში 2016-2017 წლებში, სადაც ნაშრომზე მუშაობა მიმდინარეობდა პოლონეთის პრეზიდენტის მრჩევლის საგარეო საქმეთა საკითხებში და ლოძის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობებისა და პოლიტიკის ფაკულტეტის პროფესორის პშემისლავ ჟურავსკი ველ გრაიევსკის ხელმძღვანელობით.

ნაშრომის სხვადასხვა ნაწილები სამი ერთეული პუბლიკაციის სახით, გამოქვეყნებულია ქართულ და უცხოურენოვან სამეცნიერო კრებულებში:

- კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი – თანამედროვე კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები: XIX საუკუნის დასაწყისიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე. საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, XIII. თბილისი, 2018, გვ. 443-474.

- Between Kosovan and Georgian Breakaway Regions' Conflicts. Historical analysis of the Differential aspects of these conflicts in the post-Soviet period. In:Warsaw East European Review, Vol. VIII/2018, pp. 53-97

- Between Kosovo and Georgian Breakaway Regions: Comparative Historical Analysis of 1920-1940s. In: Collection of the Works. N. 17. 1-2. Gori State Teaching University, Faculty of Humanities, Centre of History and Archaeology. Gori, 2019, pp. 403-430.)

ნაშრომის სხვადასხვა ნაწილი წარმოდგენილია არაერთ ადგილობრივ და საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე.

პოლონურ საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალში გამოქვეყნებული, სადისერტაციო ნაშრომის მეოთხე თავის ინგლისურენოვანი პუბლიკაცია: Between Kosovan and Georgian Breakaway Regions' Conflicts. Historical analysis of the Differential aspects of these conflicts in the post-Soviet period. – გახდა 2018 წლის წინანდლის პრემიის ლაურეატი ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში.

კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: თანამედროვე კონფლიქტების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი

კახაბერ ყალიჩავა

კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: თანამედროვე კონფლიქტების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი

კახაბერ ყალიჩავა

კახაბერ ყალიჩავა

კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: თანამედროვე კონფლიქტების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი

თბილისი 2021

მონოგრაფიაში წარმოდგენილია კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ისტორიულ-შედარებითი ანალიზის კვლევის მცდელობა. აღნიშნული საკითხი, დღეისათვის, რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომიდან 13 წლის შემდეგ კვლავაც აქტუალურია, როგორც ქართულ, ასევე უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ამასთან, თვალში საცემია საკვლევი თემის ირგვლივ ქართულენოვანი სამეცნიერო პუბლიკაციების დეფიციტი, უცხოური გამოცემების ხარვეზად კი, ქართული დოკუმენტური და სამეცნიერო მასალების წვდომის პრობლემურობა რჩება.

იმავე ტენდენცია იჩენს თავს კოსოვოს კონფლიქტთან მიმართებით ქართულ სამეცნიერო სივრცეში, სადაც კოსოვოს ისტორიული წარსულის შესახებ ძალზე მცირე რამაა ცნობილი კონფლიქტის შესახებ არსებული დოკუმენტური თუ სამეცნიერო მასალების მიმართ წვდომის ნაკლებობის გამო. მონოგრაფიის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა სწორედ ამ ხარვეზის ნაწილობრივი აღმოფხვრაა.

წიგნი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტებისთვის, ასევე საკითხით დაინტერესებული, მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: ისტორიის დოქტორი, პროფ. **თეიმურაზ პაპასქირი**

ტექნიკური რედაქტორი: ფილოლოგიის დოქტორი. **ეკა კვირკველია**

რეცენზენტები:

ისტორიის დოქტორი, ასოც. პროფ. **ფატიმა შეყლაშვილი**

ისტორიის დოქტორი, ასოც. პროფ. **კახა კვაშილავა**

ეძღვნება მამას ნათელ ხსოვნას, რომელიც იამაყებდა ჩემით

წიგნი გამოიცა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით

გრანტის ნომერი: SP-21-481

© კახაბერ ყალიჩავა, 2021

ISBN 978-9941-8-3917-7

დაიბეჭდა სტამბა: „კოლორში“

კოლორი
ჯგუფი

In memory of my dad, who would have been proud of me

This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG)

Grant Number: SP-21-481

© Kakhaber Kalichava, 2021

ISBN 978-9941-8-3917-7

Printed by:

COLOR GROUP

Kakhaber Kalichava

Kosovo, Abkhazia, Tskhinvali region: The Historical and Comparative Analysis of Contemporary Conflicts

Tbilisi 2021

The monograph presents an attempt to study the historical-comparative analysis of Kosovo, Abkhazia and the Tskhinvali region. This issue is still relevant today - 13 years after the Russo-Georgian war of 2008 - in both Georgian and foreign scholarship. There is a shortage of Georgian-language scholarly publications on the research topic, as for the foreign publications, the lack of access to Georgian materials remains to be the main limitation of these works.

The same issue is also evident in the Georgian scholarship in relation to the Kosovo conflict, where very little is known about Kosovo's historical past due to the lack of the access to the historical documents and scholarly material related to the topic. One of the goals of the monograph is to deal with this issue to a certain extent.

The book is intended for both specialists and a wide range of readers interested in the subject.

Editor: Prof. **Teimuraz Papaskiri**

Technical editor: Ph.D Philology. **Eka Kvirkvelia**

Reviewers:

Ph.D History, Associate professor. **Fatima Sheklashvili**

Ph.D History, Associate professor. **Kakha Kvashilava**

რედაქტორისაგან

კახაბერ ყალიჩავა არის უაღრესად ნიჭიერი ახალგაზრდა მკვლევარი, რომელმაც ყურადღება ჯერ კიდევ ბაკალავრიატში სწავლისას მიიქცია. მე ვიყავი მისი, როგორც საბაკალავრო და სამაგისტრო ნაშრომების, ისე სადოქტორო დისერტაციის ხელმძღვანელი და შემიძლია ვთქვა, რომ ის დღითიდღე იზრდებოდა როგორც მეცნიერი. სადისერტაციო ნაშრომზე მუშაობის პერიოდში მან მოიპოვა ერაზმუს + - ის კვლევითი სტაჟირება და 10 თვე გაატარა ლოძის უნივერსიტეტში, სადაც იმუშავა პროფესორ პშემისლავ ჟურავსკი ველ გრაევსკის ხელმძღვანელობით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია კახაბერ ყალიჩავას მონაწილეობა ვარშავის აღმოსავლეთ ევროპის კონფერენციაში, სადაც მის მიერ წაკითხული მოხსენება შეირჩა 100-ზე მეტი მონაწილიდან ვარშავის აღმოსავლეთ ევროპის კრებულში (Warsaw East European Review) დასაბეჭდად (სულ დაიბეჭდა 18 მოხსენება).

წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს კახაბერ ყალიჩავას სადისერტაციო ნაშრომის მცირედით გადამუშავებულ და შევსებულ ვერსიას, რომელიც უაღრესად აქტუალურ თემას ეხება. რუსეთმა ქართული რეგიონების ოკუპაცია სწორედ კოსოვოს პრეცედენტით გაამართლა. მიუხედავად იმისა, რომ კოსოვოსა და საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული კონფლიქტები ერთმანეთთან საკმაოდ ბევრ ავტორს აქვს შედარებული, ისტორიული კუთხით ის პრაქტიკულად არ მომხდარა შედარებითი კვლევების არეალში. უცხოელი თუ ქართველი ავტორები შემოიფარგლებიან მხოლოდ უშუალოდ კონფლიქტის წინაისტორიითა და მიმდინარეობით და ფაქტობრივად არ ეხებიან XX საუკუნემდე არსებულ ვითარებას. ამასთან, აღნიშნულ თემაზე არსებული უცხოური გამოცემების ხარვეზი ქართული მასალების არგამოყენებაა, ხოლო ქართულ სამეცნიერო სივრცეში კოსოვოს კონფლიქტის ისტორიულ ასპექტებს ძირითად გვერდს უვლიან.

აღნიშნული ნაშრომი დაყოფილია ოთხ თავად. აქედან პირველი სამი თავი შედგება ოთხი პარაგრაფისაგან (მესამე თავში ასევე გამოყოფილია კიდევ ოთხი ქვეპარაგრაფი), ხოლო მეოთხე თავი – სამი პარაგრაფისაგან (ასევე გამოყოფილია ექვსი ქვეპარაგრაფი). ავტორს, შესაბამისი დოკუმენტური წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის ფონზე ნაჩვენები აქვს, რომ ისტორიული თვალსაზრისით კოსოვოს კონფლიქტი თვისობრივად განსხვავებულია საქართველოს ტერიტო-

რიაზე არსებულ კონფლიქტებთან. თუ სერბები მხოლოდ შუა საუკუნეებში გამოჩნდნენ კოსოვოში, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში ქართველები აბორიგენ მოსახლეობას წარმოადგენენ და ეს რეგიონები ყოველთვის ქართული სახელმწიფოს ნაწილს შეადგენდნენ. კახაბერ ყალიჩავას კარგად აქვს ნაჩვენები, რომ პრობლემები ორივე რეგიონში XIX საუკუნიდან იწყება, თუმცა განსხვავებული მიზეზების გამო: კოსოვო (და მთლიანად ბალკანეთი) საერთოევროპული პოლიტიკის ეპიცენტრში იყო, ხოლო აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში პრობლემები ძირითადად რუსეთის ბატონობამ შექმნა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კახაბერ ყალიჩავას დასკვნა, რომ კოსოვოსთან მიმართებაში გამოყენებულ იქნა ე.წ. „რემედიული სეცესიის“ პრინციპი, რომლის გამოყენებაც აფხაზეთთან და ცხინვალის რეგიონთან მიმართებაში უბრალოდ შეუძლებელია, რადგანაც იქ დაზარალებულ მხარეს ქართველები (და არა აფხაზები ან ოსები) წარმოადგენენ.

კახაბერ ყალიჩავას კვლევის შედეგებს არა მარტო სამეცნიერო ღირებულება, არამედ პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს. მისი დასკვნები შეიძლება გამოყენებულ იქნას საქართველოს ხელისუფლების მიერ საერთაშორისო შეხვედრებზე თუ ფორუმებზე ქართული სახელმწიფოს პოზიციების განსამტკიცებლად.

თეიმურაზ ჰაჰასქირი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
მსოფლიო ისტორიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტის
ხელმძღვანელი

სამეცნიერო ხელმძღვანელის წინათქმა

It was a pleasure for me to work with Kakhaber Kalichava, the PhD student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, during his exchange program at University of Łódź in 2016-2017. He conducted his PhD research in the framework of the Erasmus Mundus Ember program.

Kakhaber Kalichava's work is focusing on the comparative historical analysis of Kosovo and Georgian breakaway regions' conflicts. This topic is quite sensitive in the context of modern International relations and mostly Russian political narrative, which uses Kosovo case to "justify" the unilateral recognition of Abkhazian and the so-called South Ossetian "independence" on August 26, 2008. Kalichava's main goal in this work is to show that Russian narrative is thoroughly fabricated in order to create a tool of leverage in its sphere of political influence and has nothing in common with a real history of Kosovo and Georgian breakaway regions. Author tries to highlight the fact that while dealing with these conflicts, we are dealing with politically different types of conflicts with different structure and political outcomes and implications for the international politics. This fact can be mentioned as the main value of the work in the political context.

In order to achieve the main goal of his research, Kakhaber Kalichava conducts a historical research into the past of the Kosovo and Georgian breakaway regions conflicts. Using historical methodology author tries to explore the common and differential historical aspects of these conflicts in different periods of history, divided in four chapters: 1. From the ancient time to the 19th century; 2. From the beginning of the 19th century to the 1920s; 3. From the 1920s till the 1990s and 4. From political and military turmoil of 1990s to the present.

Besides that, Mr. Kalichava's work is also valuable in scholarly regards. In his four chapters of the research of Kosovo and Georgian breakaway regions conflicts, author includes a lot of Georgian historical documents about Abkhazian and Tskhinvali region conflicts, which sheds the light on lot of aspects of Georgian conflicts, which are debatable in modern English language scholarly literature. When it comes to Kosovo conflict, author uses some Serbian as well as Albanian documents, which also contributes to the scholarly value of the work. Besides that, he was broadly using the access to different scholarly databases of the Łódź as well as Warsaw Universities.

Kakhaber Kalichava was conducting the research during ten months. During the first meeting he introduced the research topic to me and showed different types of scholarly material, which was already in his possession to conduct a research. From the very beginning Kakhaber Kalichava had a clear plan of work, which he was going to conduct during his exchange research program. The plan was gladly approved by me. We have had consultations on e-mail during the working process. We also had meetings by the time each chapter was finalized by Mr. Kalichava (usually once in two months).

By the end of the research year, Mr. Kalichava presented the last chapter of his work at the Warsaw East European Conference 2017. His paper was much appreciated and was lately published in *Warsaw East European Review (Vol. VIII/2018).*

After getting back to Georgia and gaining access to even more Georgian language material, Kakhaber Kalichava managed to broaden the scope of his research mostly regarding the periods before 20th century. Now, as his PhD work is finalized, I can conclude that this research can contribute to the study of comparative historical analysis of Kosovo and Georgian breakaway regions conflicts, it can inform the readers and scholars about the general context of the conflicts as well about the various historical peculiarities of them. It is ready to be presented to the public defence.

To conclude, I would say that Kakhaber Kalichava's PhD work: "Kosovo, Abkhazia, South Ossetia: The Historical and Comparative Analysis of Contemporary Conflicts" is valuable in political and scholarly context, in order to shed the light on some main historical and political differences between Kosovo and Georgian breakaway conflicts and thus, to disperse the Russian political myth about the "similarities" of these conflicts. I strongly recommend to accept the dissertation of Mr. Kalichava as a base for his PhD examination.

პშემისლავ ჟურავსკი ველ გრაიევსკი
პროფესორი
ლოძის უნივერსიტეტის
საერთაშორისო ურთიერთობებისა
და პოლიტიკის ფაკულტეტი

„უდაბნოს ქარიშხალმა“ შექმნა ამერიკული ომის მეთოდის ნიმუში, რომელიც საბოლოოდ გაბატონდა კოსოვოში. ამერიკამ ვიეტნამიდან ისწავლა, რომ ძალის ცალმხრივი გამოყენება, საბოლოოდ კარგავს საერთაშორისო ლეგიტიმურობას და შიდა მხარდაჭერას. უდაბნოს ქარიშხალმა აჩვენა კოალიციური ომის, პოლიტიკური აუცილებლობა“

მაიკლ იგნატიევი

„ჩვენ არ ვაწარმოებთ ომს, მაგრამ მოწოდებულნი ვართ განვახორციელოთ მშვიდობიანი გადაწყვეტა კოსოვოში სამხედრო საშუალებებითაც“

გერჰარდ შრიოდერი

„როგორ მოხდა კოსოვოს აღიარება? მათ დაივიწყეს სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპი, ასევე გაეროს უშიშროების საბჭოს რეზოლუცია 1244, რომელიც მათ მიერ იყო მიღებული და მხარდაჭერილი. რატომ შეიძლებოდა ამის გაკეთება იქ, მაგრამ არა აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში? რატომაც არა?“

ვლადიმირ პუტინი

შინაარსი

შესავალი 12

თავი I. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები 42

§1. კოსოვო უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე 42

§2. აფხაზეთი უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე 54

§3. ცხინვალის რეგიონი უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე 67

§4. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე 77

თავი II. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი XIX ს. დამდეგიდან XX ს. 10-იანი წლების ჩათვლით: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები 85

§1. კოსოვო XIX საუკუნის დასაწყისიდან 1918 წლამდე 85

§2. აფხაზეთი XIX საუკუნის დასაწყისიდან 1921 წლამდე 93

§3. ცხინვალის რეგიონი XIX საუკუნის დასაწყისიდან 1922 წლამდე 104

§4. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები XIX საუკუნის დასაწყისიდან XX საუკუნის პირველი მეხუთედის ჩათვლით 113

თავი III. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი XX საუკუნის 20-80-იან წლებში: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები 119

§1. კოსოვო 1918-1991 წლებში 119

1.1. იუგოსლავიის სამეფოდან ფედერაციამდე (1918-1945) 119

1.2. კოსოვო იუგოსლავიის ფედერაციაში (1945-1992) 125

§2. აფხაზეთი 1921-1991 წლებში 134
2.1. XX ს. 20-30-იანი წლების კონსტიტუციური და სამართლებრივი საკითხები..... 134
2.2. XX საუკუნის 40-იანი წლებიდან სსრკ-ს დაშლამდე 139

§3. ცხინვალის რეგიონი (სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი) 1922-1991 წლებში 148

§4. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები XX საუკუნის 20-80-იან წლებში 157

თავი IV. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი XX საუკუნის 90-იან - XXI საუკუნის 10-იან წლებში: საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები ... 166

§1. კოსოვო XX ს. 90-იან - XXI ს. 10-იან წლებში 166
1.1. კოსოვო XX ს. 90-იან წლებში: სამხედრო-პოლიტიკური არეულობიდან სამშვიდობო ძალების განთავსებამდე 166
1.2. კოსოვო 1999 წლის შემდეგ..... 178

§2. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი XX ს. 90-იან - XXI ს. 10-იან წლებში 185
2.1. აფხაზეთი XX ს. 90-იან წლებში 185
2.2. ცხინვალის რეგიონი XX ს. 90-იან წლებში 196
2.3. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი XXI ს. დასაწყისში. 2008 წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები 200
2.4. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი XXI ს. 10-იან წლებში 226

§3. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები XX საუკუნის 90-იან - XXI საუკუნის 10-იან წლებში 231

დასკვნა 246

English Summary..... 269

დანართები და რუკები

გამოყენებული ლიტერატურის სია 286

შესავალი

XX საუკუნის დასასრული მსოფლიო პოლიტიკის არაერთი მნიშვნელოვანი მოვლენით აღინიშნა. მათ შორის უმნიშვნელოვანესი იყო საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის დაშლა, რომელსაც მოჰყვა თხუთმეტი ახალი სახელმწიფოს გაჩენა მსოფლიო პოლიტიკურ რუკაზე და მმართველი რეჟიმების ცვლილება აღმოსავლეთ ევროპის „სახალხო დემოკრატიის“ ქვეყნებში.

მიუხედავად საბჭოთა იმპერიის არსებობის დასასრულისა, მისი სამართალმემკვიდრე რუსეთის ფედერაციისთვის პოსტსაბჭოთა სივრცეში საკუთარი გავლენის შენარჩუნება საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ უმთავრეს ვექტორად იქცა. აღნიშნული მიზნის შესასრულებლად კრემლი დღემდე განაგრძობს უკვე კარგად მოძველებული იმპერიული მეთოდების გამოყენებას. ამ მეთოდების ერთ-ერთ ყველაზე მკაფიო და თვალსაჩინო გამოვლინებას წარმოადგენს საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში - აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში - საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ რუსეთის ფედერაციის მიერ ორგანიზებული და განხორციელებული მოვლენები, რაც ჩვენი ქვეყნისთვის 1991 წელს გამოცხადებული დამოუკიდებლობისა და შემდგომში დასავლური ორიენტაციის აღების ერთგვარ პოლიტიკურ საფასურს წარმოადგენს.

სსრკ-ს მსგავსად, 1991 წელს არსებობა შეწყვიტა ექვსი ქვეყნისგან (ხორვატია, სლოვენია, სერბეთი, მაკედონია, მონტენეგრო და ბოსნია-ჰერცეგოვინა) შემდგარმა იუგოსლავიის ფედერაციამაც, რომლის ტერიტორიაც, ყოფილი სსრკ-ს ტერიტორიის მსგავსად, არაერთი კონფლიქტის ასპარეზად იქცა. მათგან განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს კოსოვოს კონფლიქტი სერბებსა და ალბანელებს შორის.

2008 წლის 17 თებერვალს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ, უშიშროების საბჭოს დასტურის გარეშე, გამოცხადდა კოსოვოს დამოუკიდებლობა. აღნიშნული ფაქტი მორიგ „განხეთქილების ვაშლად“ იქცა რუსეთსა და დასავლეთს შორის. ბალკანური ქრისტიანობის ისტორიული „მფარველის“ - კრემლისთვის კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება პირდაპირ უკავშირდებოდა საკუთარი გავლენის შესუსტებას და დასავლური პოლიტიკური გავლენის ზრდას ბალკანეთის რეგიონში. მოსკოვში დაიწყო დასავლეთისთვის კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების საპასუხო გეგმების შემუშავება, რაშიც კრემლმა წარმატებით გამოიყენა აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში შექმნილი ვითარება.

ამერიკელი დიპლომატისა და პოლიტიკის ანალიტიკოსის, რონალდ ასმუსის, მიხედვით, კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან მხოლოდ ოთხი დღის შემდეგ, ვლადიმირ პუტინისა და მიხეილ სააკაშვილის შეხვედრისას, პუტინმა ფაქტობრივად პირდაპირ განაცხადა რუსული გეგმების შესახებ საქართველოში. იგი საქართველოს პრეზიდენტს შემდეგნაირად დაემუქრა: *„აუცილებელია რეაგირება იმაზე, რაც ევროპამ კოსოვოში მოიმოქმედა; ჩვენ მუდმივად ვფიქრობთ, როგორ მივუდგეთ ამ საკითხს და თქვენც გაითვალისწინეთ, რა წნეხს განვიცდით ჩრდილოეთ კავკასიის რესპუბლიკების მხრიდან - როგორღაც ხომ უნდა გამოვეხმაუროთ მათ მხარდაჭერას აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთის მიმართ... არ გვესმის, რატომ წამოიწყო ამერიკამ ევროპის ისლამიზაციის კამპანია - მას მერე, რაც ალბანელებმა თავისი გაიტანეს, მეტსაც მოინდომებენ და ახლა მაკედონიასაც მისდგებიან! ხომ გესმით, რომ კოსოვოს შემდეგ, დასავლეთს უპასუხოდ ვერ დავტოვებთ - მართალია, ვწუხვარ, მაგრამ თქვენც ამ პასუხის ნაწილად მოიაზრებით...“*.[1] ამ სიტყვებიდან ექვსი თვის შემდეგ, 2008 წლის აგვისტოში საქართველოში ომი დაიწყო.

პუტინის თქმით, კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებით დასავლეთმა „პანდორას ყუთი“ გახსნა: „რა უნდა ვუპასუხოთ კავკასიის ხალხებს? რატომ არის შესაძლებელი კოსოვოსთვის დამოუკიდებლობის მოპოვება და რატომ არ არის შესაძლებელი ეს აქ?“[2] ამგვარად, დასავლეთისთვის პასუხის გაცემის მიზნით, რუსეთმა სერბეთის ტერიტორიული მთლიანობის და სუვერენიტეტის „დაცვა“ ქართული სახელმწიფოს იმავე ფუნდამენტური პრინციპების შელახვის ხარჯზე სცადა.[3]

აღნიშნული ფაქტებისა და იმის გათვალისწინებით, რომ „მუდამ არსებობს რუსული შეხედულება ვითარებაზე“,[4] ცხადი ხდება, თუ რამდენად „მოხერხებულად“ გამოიყენა რუსეთმა კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების ფაქტი პოსტსაბჭოთა სივრცეში საკუთარი გავლენის გაფართოებისთვის.

---

[1] **რონალდ დ. ასმუსი.** მცირე ომი, რომელმაც მსოფლიო შეძრა. საქართველო, რუსეთი და დასავლური სამყაროს მომავალი. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2010, გვ. 115.

[2] В. Путин: Почему Косово можно получить независимость, а Абхазии и Осетии нельзя? უკანასკნელად ნანახია 01.09.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.nedelia.lt/world/4996-v.putin-pochemu-kosovo-mozhno-poluchit.html.

[3] აღსანიშნავია, რომ რუსეთი იმავე რიტორიკას მიმართავდა უკრაინის კრიზისის დროსაც. იხ.: Если можно Косово, почему нельзя Донбассу? უკანასკნელად ნანახია 01.09.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.politnav igator.net/esli-mozhno-kosovo-pochemu-nelzya-donbassu.html..

[4] “There’s always a Russian way to look at a situation.” **Peter Pomerantsev.** Yes, Russia Matters: Putin’s Guerilla Strategy. / *World Affairs*, Vol. 177, Issue 3, September-October 2014, გვ. 16.

საკვლევი თემის მიზანია სხვადასხვა სახის დოკუმენტური წყაროებისა და შესაბამისი სამეცნიერო ლიტერატურის საფუძველზე წარმოვაჩინოთ კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ისტორიული წარსულის შედარებითი ანალიზი; კვლევა იმისა, თუ როგორ იცვლებოდა ისტორიული ვითარება ბალკანეთსა და კავკასიაში და რა პოლიტიკური და გეოპოლიტიკური ფაქტორები განაპირობებდნენ ამ ცვლილებებს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნაშრომის მიზანია ჩვენება იმისა, თუ რამდენად განსხვავებულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე, როდესაც ვსაუბრობთ კოსოვოსა და საქართველოს ოკუპირებულ რეგიონებში შექმნილ ვითარებაზე დღეს. პარალელურად, ნაშრომის მთავარ მიზნად რჩება რუსული ნარატივის საწყისების კვლევა აღნიშნულ კონფლიქტებთან მიმართებით და ჩვენება იმისა, თუ რამდენად დაშორებულია ეს ნარატივი ჭეშმარიტ მეცნიერულ ხედვას.

კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზის კვლევა მთელ რიგ ქრონოლოგიურ თავისებურებებთან არის დაკავშირებული. ცხადია, აღნიშნულმა საკითხმა აქტუალობა სწორედ 2008 წელს კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ შეიძინა და, შესაბამისად, საკვლევ საკითხთან მიმართებით ყველაზე აქტუალური პოსტსაბჭოთა და თანამედროვე პოლიტიკური კონტექსტია. თუმცა საკითხის სიღრმისეული კვლევა წარმოუდგენელია ისტორიული წიაღსვლების გარეშე მთელ რიგ საკვანძო ისტორიულ საკითხებთან მიმართებით. ამგვარად, საკითხის ისტორიულ-შედარებითი ანალიზის ჭრილში გაშუქების მიზნით, ნაშრომში კოსოვოსა და საქართველოს თანამედროვე კონფლიქტური რეგიონების ისტორია უძველესი დროიდან დღემდე იყოფა რამდენიმე ძირითად პერიოდად.

გამომდინარე კვლევის ქრონოლოგიური ჩარჩოებიდან, ნაშრომის მეთოდოლოგიური საფუძვლის ერთ-ერთი მთავარი შემადგენელი ნაწილია ისტორიზმის პრინციპი, რომელიც საშუალებას გვაძლევს, საკითხი შევისწავლოთ სხვადასხვა ისტორიული მოვლენების დინამიკაში.

საკითხის კვლევისას გამოყენებულია ისტორიული შემეცნების მეთოდი, რეტროსპექტული, კომპლექსური და შედარებითი (კომპარატივისტული) ანალიზი. წყაროებსა და დოკუმენტებთან მუშაობისას გამოყენებულია ზოგადად აღიარებული მეთოდიკა: მათი გამოვლენა, შერჩევა და მოცემული ფაქტების ნამდვილობის დადგენა და გადამოწმება სხვა წყაროებით.

კვლევის ფარგლებში, განსაკუთრებით ახალსა და უახლეს პერიოდებზე მუშაობისას, ნაშრომში გამოყენებულია პოლიტიკურ მეცნიერებაში პოპულარული მეთოდები: კონტენტ-ანალიზი, ინტენტ-ანალიზი, ივენთ-ანალიზი, კოგნიტური კარტირების მეთოდი.

ნაშრომი წარმოადგენს პირველ მონოგრაფიულ გამოკვლევას ისტორიოგრაფიაში, რომელშიც ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენაზე არსებულ საისტორიო მასალებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით მოცემულია კოსოვოსა და საქართველოს სეპარატისტული რეგიონების (აფხაზეთი, ე.წ. „სამხრეთ ოსეთი“) ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი და წარმოჩენილია მათი საერთო და განმასხვავებელი ისტორიული მახასიათებლები. ესაა ნაშრომის მთავარი სიახლე. გარდა ამისა, ნაჩვენებია აღნიშნული კონფლიქტების მიმართ თანამედროვე რუსული პოლიტიკური შეხედულების უსაფუძვლობა, რაც, თავის მხრივ, უაღრესად მნიშვნელოვანია, რადგან ამ კუთხით, ნაშრომი წარმოადგენს საკითხის მონოგრაფიის დონეზე შესწავლის ერთ-ერთ პირველ მცდელობას. თანამედროვე რუსული საინფორმაციო და ე.წ. სამეცნიერო კონიუნქტურის გათვალისწინებით, მსგავსი თემატიკის ნაშრომის შექმნა და მისი ამა თუ იმ ნაწილის უცხო ენაზე გამოქვეყნება თანამედროვე ქართული საისტორიო მეცნიერებისთვის ერთ-ერთ მთავარ სახელმწიფოებრივ პრიორიტეტს წარმოადგენს.

წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიოგრაფიული მიმოხილვა. ნაშრომის წყაროთმცოდნეობით ბაზას წარმოადგენს კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტების ისტორიის შესახებ დღეისათვის ხელმისაწვდომი ისტორიული წყაროები და დოკუმენტები და პოლიტიკური მოღვაწეების მემუარები თუ დღიურები. დანართის სახით, ნაშრომს ერთვის კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული რუკები და სხვადასხვა მნიშვნელოვანი დოკუმენტური სტატისტიკური მასალები.

კოსოვოს, აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტების ისტორიული წარსულის აღდგენის მიზნით, ნაშრომში გამოყენებულია შემდეგი ისტორიული წყაროები: „ქართლის ცხოვრება“,[1] ფლავიუს არიანეს „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“,[2] ვახუშტი ბატონიშვილის „აღწერა

[1] ***ქართლის ცხოვრება.*** ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955; ტ. II. თბილისი, 1959.

[2] **ფლავიუს არიანე.** მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო. წიგნში: უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ. წიგნი II. თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა ნათელა კეჭაღმაძისა. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა,

სამეფოსა საქართველოსა“,[1] „გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში“,[2] ჯოვანი და ლუკას „რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში“,[3] არქანჯელო ლამბერტის „სამეგრელოს აღწერა“,[4] მიქაელ ატალიატეს „ისტორია“,[5] დიონ კასიუსის „რომის ისტორია“,[6] ანა კომნენეს „ალექსიადა“[7] და ა.შ.

კოსოვოს ისტორიის შესახებ დღეისათვის ხელმისაწვდომი ისტორიული წყაროებისა და დოკუმენტების ვრცელი არქივი მოცემულია ბრიგემ იანგის უნივერსიტეტის (იუტას შტატი, აშშ) ელექტრონულ გვერდზე: https://eudocs.lib.byu.edu/index.php/History_of_Kosovo:_Primary_Documents (უკანასკნელად ნანახია 05.09.2021). აღნიშნული დოკუმენტების დიდი ნაწილი სწორედ წინამდებარე ნაშრომის ფარგლებში შემოდის ქართულ სამეცნიერო მიმოქცევაში.

აფხაზეთისა და შიდა ქართლის რეგიონის, ისევე, როგორც მთელი კავკასიის კვლევის მიმართულებით, უაღრესად მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს „კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტები“.[8]

საყურადღებოა მკვლევარ აპოლონ თაბუაშვილის ნაშრომი „ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი)“,[9] რომელიც საარქივო მასალებზეა აგებული და

1961. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://dspace.gela.org.ge/bitstream/123456789/5120/1/mogzauroba%20shavi%20zgvis%20garshemo.pdf.

[1] **ბატონიშვილი ვახუშტი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბილისი, 1973.

[2] გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტ. II. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა. თბილისი, 1964.

[3] **ჯოვანი და ლუკა.** რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში. წიგნში: ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში. ტ. III. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1987.

[4] **დონ არქანჯელო ლამბერტი.** სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან ა. ჭყონიასი. მეორე გამოცემა. ლ. ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნებით. თბილისი, 1938.

[5] **Michael Attaleiates.** The History. Translated by Anthony Kaldellis and Dimitris Krallis. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

[6] **Cassius Dio.** Roman History. Epitome of Book LXIX. იხ.: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/ cassius_dio/69*.html.

[7] **Anna Comnena.** The Alexiade. Book II. Translated by Elizabeth A.S. Dawes. Byzantine Series. Cambridge, Ontario, 2000. ელექტრონული ვერსია იხ.: https://www.yorku.ca/inpar/alexiad_dawes.pdf.

[8] *Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссіею.* В 12 томах. Тифлис, 1866-1904.

[9] **აპოლონ თაბუაშვილი.** ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდინარე სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი). თბილისი: „მერიდიანი“, 2013.

მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის ამ პერიოდში ცხინვალის რეგიონში არსებული დემოგრაფიული სურათის შესახებ.

საინტერესოა ასევე ა. განინის ნაშრომი: „საბჭოთა სამხედრო დაზვერვა საქართველოში 1920-1921 წლებში. პაველ სიტინის მისია“,[1] რომელიც მთლიანად საარქივო მასალებზეა აგებული და უძვირფასეს ცნობებს გვაწვდის საქართველოს რესპუბლიკის მიმართ საბჭოთა ხელისუფლების პოლიტიკური მიზნების შესახებ.

იუგოსლავიის მასშტაბით, ალბანური ფაქტორის კვლევის მიმართულებით, მნიშვნელოვანია 2006 წელს გამოცემული რუსულენოვანი დოკუმენტების კრებული: „ალბანური ფაქტორი ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე კრიზისის განვითარებაში. დოკუმენტები (1878-1997)“.[2] XX საუკუნის შუა ხანებში ბალკანეთში მიმდინარე მოვლენების კვლევის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია 1998 წელს გამოცემული კიდევ ერთი რუსულენოვანი დოკუმენტების კრებული: „აღმოსავლეთ ევროპა რუსულ საარქივო დოკუმენტებში“.[3] ორივე კრებულში მოცემულია მნიშვნელოვანი მასალა კოსოვოს ისტორიული წარსულის კვლევის თვალსაზრისით. აღსანიშნავია, რომ ამ დოკუმენტების უმეტესობა წინამდებარე ნაშრომის ფარგლებში, ასევე, პირველად შემოდის ქართულ სამეცნიერო მიმოქცევაში.

გარდა ამისა, აღნიშვნის ღირსია რეგიონალიზმის კვლევის ცენტრის მიერ 2002-2004 წლებში შედგენილი დოკუმენტების კრებულები, რომლებიც თამაზ დიასამიძის რედაქტორობით გამოიცა და ძვირფას წყაროს წარმოადგენს აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტის ყველა მკვლევარისთვის. პირველ კრებულში თავმოყრილია 1917-1988 წლების პერიოდში ხელმისაწვდომი დოკუმენტები აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტებთან დაკავშირებით,[4] ხოლო მეორე კრებული აერთიანებს 1989-დან 2011 წლამდე გამოცემულ დოკუმენტებს.[5]

---

[1] **А. В. Ганин.** Советская военная разведка в Грузии в 1920-1921 годах. Миссия Павла Ситина. / *Государственное управление.* Электронный вестник. Выпуск №43, Апрель 2014, გვ. 207-251.

[2] Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. Документы. Т. 1 (1878-1997). Москва: Индрик, 2006.

[3] *Восточная Европа в документах Росиийских архивов. 1944-1953.* Т. 2. Москва-Новосибирск, 1998.

[4] აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი საქართველოს შემადგენლობაში (1917-1988), პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული. შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი ***თამაზ დიასამიძე.*** თბილისი, 2004.

[5] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში - სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი,

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების პერიოდში საბჭოთა კავშირსა და იუგოსლავიას შორის არსებულ ურთიერთობებსა და პოლიტიკურ გეგმებს ეხება იუგოსლავი კომუნისტი მილოვან ჯილასი თავის მემუარებში: „საუბრები სტალინთან“.[1] მასში საუბარია მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ალბანეთის იუგოსლავიის ფედერაციაში გაწევრიანების გეგმებზე და, ასევე, 1948 წელს იუგოსლავიასა და საბჭოთა კავშირს შორის მომხდარი განხეთქილების მიზეზებზე.

1990-2000-იან წლებში კოსოვოს გარშემო შექმნილი ვითარების პოლიტიკური შეფასების კუთხით უაღრესად მნიშვნელოვანია აშშ-ს ორი სახელმწიფო მდივნის - მადლენ ოლბრაითისა (1997-2001) და კონდოლიზა რაისის (2005-2009) მემუარები.[2] ორივე ნაშრომი უძვირფასეს წყაროს წარმოადგენს საკითხით დაინტერესებული მკითხველისთვის, ვინაიდან მათში მეტნაკლებად ზუსტად არის აღწერილი აშშ-ს ადმინისტრაციის მკაფიო პოლიტიკური დამოკიდებულება კოსოვოს გარშემო შექმნილი კრიზისის მიმართ.

კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული წარსულის შესახებ არაერთი სტატია თუ წიგნი მომზადებულა. საკითხის შესწავლა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა 2008 წელს კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისა და რუსეთ-საქართველოს აგვისტოს ომის შემდეგ.

კოსოვოს ისტორიული წარსულის კვლევის თვალსაზრისით აღსანიშნავია ისეთი რუსულენოვანი ნაშრომები, როგორიცაა ელენა გუსკოვას „იუგოსლავიის კრიზისის ისტორია (1990-2000)“,[3] ასევე ა. მანაჩინსკისა და დ. დენისოვის „კოსოვო და მეტოხია: ავტონომიასა და სეპარატიზმს შორის. ისტორია და თანამედროვეობა“.[4] აღნიშნული ნაშრომები საკმაოდ მაღალ პოლიტიკურ მუხტს ატარებენ, რაც წარმოდგენას გვიქმნის ზოგადად რუსული პოლიტიკური აზრის შესახებ კოსოვოს კონფლიქტისა და ისტორიული წარსულის მიმართ.

აფხაზეთის ასსრ (1989-2001). პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული. კრებულის შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი ***თამაზ დიასამიძე***. რეგიონალიზმის კვლევის ცენტრი. თბილისი, 2002.

[1] **Milovan Djilas.** Conversations with Stalin. New York: Harcourt Brace and Company, 1990.

[2] **Madeleine Albright.** Madam Secretary: A Memoir. New York: Harper Perennial, 2003; **Condoleezza Rice.** No Higher Honor. A Memoir of My Years in Washington. New York: Crown Publishers, 2011.

[3] **Е. Гуськова.** История югославского кризиса (1990-2000). Москва: «Алгоритм», 2001.

[4] **А. Я. Маначинский, Д. О. Денисов.** Косово и Метохия: Между автономией и сепаратизмом. История и современность. Москва-Пушкино: Центр стратегической конъюнктуры, 2014.

საყურადღებოა ასევე ოქსანა ანტონენკოს ჯერ კიდევ 2007 წელს გამოცემული ნაშრომი: „კოსოვოს დამოუკიდებლობა. რატომ არის რუსეთი წინააღმდეგი?“[1] ავტორი ფართოდ მიმოიხილავს და აანალიზებს რუსეთის დამოკიდებულებას კოსოვოში მიმდინარე მოვლენებისადმი ჯერ კიდევ დასავლეთის მიერ კოსოვოსთვის დამოუკიდებლობის მინიჭებამდე.

ანტონენკოს თქმით, სერბეთის დამარცხება რუსეთში თავად რუსეთის დამარცხებად აღიქმებოდა, რადგან მოსკოვი სიმპათიებით იყო განწყობილი სლობოდან მილოშევიჩის მიმართ.[2] ავტორი დასძენს, რომ რუსული მხარე, სერბეთთან ისტორიული მეგობრობის ფონზე, კოსოვოს კონფლიქტში სერბეთის სახელმწიფოს პასუხისმგებლობას ვერ ხედავდა. კრემლის გადმოსახედიდან, კონფლიქტის ესკალაცია სწორედ NATO-ს სამხედრო მოქმედებებმა განაპირობა.[3]

კრემლის აღნიშნულ პოზიციას, ავტორის თქმით, განაპირობებდა საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმებით გათვალისწინებული ტერიტორიული მთლიანობის ხელუხლებლობის პრინციპი.[4] ხოლო საკითხისადმი რუსული მმართველი წრეების აღნიშნული დამოკიდებულების მთავარ მიზეზად ავტორი ასახელებს NATO-ს სამხედრო მოქმედებებს ბალკანეთში, რომელიც მიმდინარეობდა ალიანსის გავლენის ტერიტორიის მიღმა, გაერო-ს მანდატის გარეშე.[5]

კოსოვოს ისტორიის შესახებ ინგლისურენოვანი ნაშრომებიდან საყურადღებოა სიუზან ვუდუორდის „ბალკანური ტრაგედია: ქაოსი და ნგრევა ცივი ომის შემდგომ“,[6] მირანდა ვიკერსის „სერბებსა და ალბანელებს შორის: კოსოვოს ისტორია“,[7] ასევე, ტიმ ჯუდას წიგნები: „სერბები: ისტორია, მითი და იუგოსლავიის განადგურება“[8] და „კოსოვო: ის, რაც ყველამ უნდა იცოდეს“.[9] ჯუდას წიგნები საკმაოდ მნიშვნელოვანია საკ-

[1] **О. Антоненко.** Независимость Косово. Почему Россия против? / *Russie.Nei.Visions*, № 21, 2007.

[2] **О. Антоненко.** Независимость Косово. Почему Россия против, გვ. 8.

[3] **О. Антоненко.** Независимость Косово. Почему Россия против, გვ. 12.

[4] **О. Антоненко.** Независимость Косово. Почему Россия против, გვ. 16.

[5] **О. Антоненко.** Независимость Косово. Почему Россия против, გვ. 10.

[6] **Susan L. Woodward.** Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War. Washington, DC: Brookings Institution Press, 1995.

[7] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian. A History of Kosovo. New York: Columbia University Press, 1998.

[8] **Tim Judah.** The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia. 2nd ed. New Haven, CT: Yale University Press, 2000.

[9] **Tim Judah.** Kosovo. What everyone needs to know. Oxford University Press, 2008.

ვლევი საკითხით დაინტერესებული მკითხველისთვის, როგორც ინფორმაციული, ასევე ანალიტიკური თვალსაზრისით.

კოსოვოს ისტორიის შესახებ ქართულენოვანი ნაშრომებიდან აღსანიშნავია გურამ ჩიქოვანის ნაშრომი: „კოსოვოს პრობლემა და მუსლიმური სამყარო“,[1] რომელშიც, კოსოვოში კონფლიქტის ისტორიული წინაპირობების მოკლე ანალიზის შემდეგ, ავტორი მიმოიხილავს იმ პერიოდისთვის ახლო აღმოსავლეთის მუსლიმური ქვეყნების დამოკიდებულებას ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე NATO-ს საჰაერო მოქმედებებისადმი.

კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარებას გამოეხმაურა მკვლევარ ფატი შეყლაშვილის 2008 წელს გამოქვეყნებული სტატია: „კოსოვო - გადაჭრილი პრობლემა თუ ახალი კრიზისის დასაწყისი“.[2] ავტორი ეხმაურება კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების ფაქტს და გვთავაზობს კოსოვოს კონფლიქტის ისტორიული წარსულის მოკლე მიმოხილვას. ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია კოსოვოს პრეცედენტის მნიშვნელობაზე თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკისთვის და კონკრეტულად საქართველოსთვის.

ფატი შეყლაშვილის შრომებზე საუბრისას, ზოგადად, უნდა აღინიშნოს თავად ავტორის კვლევის სფერო და ინტერესი, რომელსაც ბალკანეთის რეგიონამდე მივყავართ. 2009 წელს გამოიცა ფატი შეყლაშვილის მონოგრაფია: „გერმანიის ექსპანსია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში XX ს-ის 30-იან წლებში და მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში“.[3] ამასთან ერთად, ჯერ კიდევ 2008 წელს კრებულში: „საისტორიო ვერტიკალები“ გამოქვეყნდა მისი სტატია „სერბების, ხორვატებისა და სლოვენების სამეფოს შექმნის საკითხისათვის“.[4] ამ ნაშრომში ავტორი კონკრეტულად კოსოვოს კონფლიქტის ისტორიას არ ეხება, თუმცა მისი კვლევის სფეროს წარმოადგენს იუგოსლავიის სამეფოს შექმნის პოლიტიკური და გეოპოლიტიკური ფაქტორები პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ ევროპაში, რაც, თავის მხრივ, კოსოვოს კონფლიქტის ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისთვის საინტერესო ნაშრომს წარმოადგენს ინფორმაციული

[1] **გურამ ჩიქოვანი.** კოსოვოს პრობლემა და მუსლიმური სამყარო. / *პერსპექტივა XXI.* ტ. 2. ისტორია, პოლიტოლოგია, კულტუროლოგია. თბილისი, 1999.

[2] **ფატი შეყლაშვილი.** კოსოვო - გადაჭრილი პრობლემა თუ ახალი კრიზისის დასაწყისი. / *საისტორიო ვერტიკალები*, №16. თბილისი, 2008, გვ. 75-79.

[3] **ფატი შეყლაშვილი.** გერმანიის ექსპანსია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში XX ს-ის 30-იან წლებში და მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში. თბილისი: „უნივერსალი“, 2009.

[4] **ფატი შეყლაშვილი.** სერბების, ხორვატებისა და სლოვენების სამეფოს შექმნის საკითხისათვის. / *საისტორიო ვერტიკალები*, № 14. თბილისი, 2008, გვ. 25-29.

თვალსაზრისით.

2015 წელს გამოქვეყნდა ფატი შეყლაშვილის კიდევ ერთი ნაშრომი: „კოსოვოს სერბების საკითხი მეორე მსოფლიო ომის დროს“.[1] აღნიშნული ნაშრომი მეტად საინტერესოა უშუალოდ კოსოვოს კონფლიქტის ისტორიის კვლევის მიმართულებით ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში. ავტორის ყურადღების ცენტრში ექცევა 1930-40-იან წლებში ბალკანეთში განვითარებული პოლიტიკური მოვლენები, რამაც კოსოვოელი ალბანელების დაწინაურებას შეუწყო ხელი კონფლიქტურ რეგიონში. ქართულსა და რუსულენოვან სამეცნიერო ლიტერატურასთან ერთად, ნაშრომში გამოყენებულია გერმანულენოვანი ლიტერატურა, რაც სტატიას ინფორმაციულ ღირებულებას ჰმატებს.

აფხაზეთის ისტორიის შესახებ უნდა აღინიშნოს 2003-2007 წლებში გამოცემული პროფ. ზურაბ პაპასქირის ორტომეული „ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან“.[2] ნაშრომში ავტორი გვთავაზობს აფხაზეთის ისტორიის საკვანძო საკითხების ფუნდამენტურ კვლევას, რაც, თავის მხრივ, ნათელს ჰფენს თანამედროვე ქართული და აფხაზური სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის რიგ სადაო-სადისკუსიო საკითხებს. ყურადღებას იმსახურებს პროფ. ზურაბ პაპასქირის ნაშრომი: „აფხაზეთი. ისტორია ფალსიფიკაციის გარეშე“.[3]

საყურადღებოა ასევე ჯემალ გამახარიასა და ბადრი გოგიას მიერ ჯერ კიდევ 1997 წელს გამოცემული წიგნი: „აფხაზეთი - საქართველოს ისტორიული მხარე (ისტორიოგრაფია, დოკუმენტები და მასალები, კომენტარები). უძველესი დროიდან XX საუკუნის 30-იან წლებამდე“.[4] ამ ფუნდამენტურ ნაშრომში ავტორები დიდძალ დოკუმენტურ მასალას უყრიან თავს საქართველოს შემადგენლობაში აფხაზეთის ისტორიული წარსულის შესახებ. წიგნი უაღრესად ინფორმაციულია და მაღალი სამეცნიერო ღირებულება აქვს საკითხით დაინტერესებული მკითხველისთვის.

აფხაზეთის ისტორიის შუა საუკუნეებისა და გვიანი შუა საუკუნეების

---

[1] **ფატი შეყლაშვილი.** კოსოვოს სერბების საკითხი მეორე მსოფლიო ომის დროს. / *საისტორიო ძიებანი*, წელიწდეული. XII. თბილისი, 2013-2015, გვ. 370-375.

[2] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვ. I. უძველესი დროიდან 1917 წლამდე. თბილისი: „მერიდიანი“, 2003; **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვ. II. 1917-1993. თბილისი: „მერიდიანი“, 2007.

[3] **З. В. Папаскири.** Абхазия. История без фальсификации. Тбилиси, 2010.

[4] **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия - Историческая область Грузии (Историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времён до 30-х годов XX века. Тбилиси, 1997.

საკითხებს საინტერესოდ ეხება ბეჭან ხორავა ნაშრომში „აფხაზეთის სამთავროს სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების საკითხისათვის გვიან შუა საუკუნეებში“.[1] ამასთან ერთად, აღსანიშნავია, ამავე პერიოდში აფხაზეთის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხების მიმოხილვა აკაკი ჩიქობავას ნაშრომში „ოდიშ-აფხაზეთის ისტორიული გეოგრაფიის რამდენიმე საკითხი ჯაკომო კანტელის 1689 წ. იტალიური რუკის მიხედვით“[2] და კახა კვაშილავას ნაშრომი: „კიდევ ერთხელ იმის შესახებ, თუ როდის გახდა ენგური სასაზღვრო მდინარე“.[3]

საინტერესოა ზურაბ ანჩაბაძის ნაშრომი: „შუა საუკუნეების აფხაზეთის ისტორიიდან (VI-XVII)“,[4] ასევე, დავით მუსხელიშვილის „აფხაზეთის ისტორიული სტატუსი ქართულ სახელმწიფოებრიობაში“[5] და გ. ლეჟავას „აფხაზეთი: ეროვნებათაშორისი დაძაბულობის ანატომია“.[6]

XX საუკუნის აფხაზეთის ისტორიის საკითხების კვლევის მიმართულებით აღსანიშნავია მკვლევარ დავით ჩიტაიას ნაშრომი: „აფხაზეთის საკითხი საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში. აფხაზეთის სახალხო საბჭო 1917-1921 წლებში“.[7] მასში ავტორი საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით გვთავაზობს საკმაოდ საინტერესო ანალიზს იმ მოვლენებისა, რომელთაც ადგილი ჰქონდა საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში აფხაზეთის ავტონომიასთან მიმართებით.

საყურადღებოა, ასევე, დაზმირ ჯოჯუას კვლევა: „აფხაზეთი 1938-2006 წლებში: რეგიონალური ისტორიული პროცესის ასპექტები“,[8] რომელშიც ავტორი გვთავაზობს აფხაზეთის XX საუკუნის საკვანძო ისტორიული ასპექტების მიმოხილვას.

საინტერესოა, ასევე, ქართველ მეცნიერ-მკვლევართა მიერ გამოცემული ინგლისურენოვანი ნაშრომები, რომელთაგან საყურადღებოა ივანე

---

[1] **ბეჭან ხორავა.** აფხაზეთის სამთავროს სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების საკითხისათვის გვიან შუა საუკუნეებში. / „არტანუჯი“, №10. თბილისი, 2000, გვ. 25-32.

[2] **აკაკი ჩიქობავა.** ოდიშ-აფხაზეთის ისტორიული გეოგრაფიის რამდენიმე საკითხი ჯაკომო კანტელის 1689 წ. იტალიური რუკის მიხედვით. / *საისტორიო ძიებანი,* წელიწდეული, VIII-IX, თბილისი, 2006, გვ. 150-162.

[3] **Каха Квашилава.** Ещё раз о том, когда стала река Энгури «пограничной» рекой. / *საისტორიო ძიებანი,* წელიწდეული, XII. თბილისი, 2013-2015, გვ. 120-157.

[4] **З. В. Анчабадзе.** Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.). Сухуми, 1959.

[5] **Д. Л. Мусхелишвили.** Исторический статус Абхазии в Грузинской государственности. წიგნში: *«Разыскания по истории Абхазии/Грузия»*. Тбилиси, 1999, გვ. 115-154.

[6] **Г. Лежава.** Абхазия: Анатомия межнациональной напряжённости. Москва, 1999.

[7] **დავით ჩიტაია.** აფხაზეთის საკითხი საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში. აფხაზეთის სახალხო საბჭო 1917-1921 წლებში. თბილისი, 2006.

[8] **დაზმირ ჯოჯუა.** აფხაზეთი 1938-2006 წლებში: რეგიონალური ისტორიული პროცესის ასპექტები. თბილისი, 2009.

ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მიერ გამოცემული კრებული: „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აფხაზეთი. უძველესი დროიდან დღემდე“ - ჯემალ გამახარიას, თამაზ ბერაძისა და თეიმურაზ გვანცელაძის რედაქტორობით.[1] კრებული ეხება აფხაზეთის ისტორიული წარსულის საკვანძო საკითხებს, რომელთა შესახებაც ინგლისურენოვანი მკითხველი, ჩვეულებრივ, ნაკლებად არის ინფორმირებული. სწორედ ამიტომ ქართულ-აფხაზური კონფლიქტის ქართული მხრიდან გაშუქების თვალსაზრისით კრებულს მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს. აღსანიშნავია, ასევე 2015 წელს გამოცემული კრებული: „საერთაშორისო საზოგადოების ვერდიქტი აფხაზეთის ტრაგედიის შესახებ“, [2] რომლის მთავარი რედაქტორი ასევე ჯემალ გამახარიაა.

აფხაზი სეპარატისტი ისტორიკოსების შრომებიდან აღსანიშნავია სტანისლავ ლაკობასა და ოლეგ ბღაჟბას ნაშრომი „აფხაზეთის ისტორია. უძველესი დროიდან დღემდე“,[3] ასლან ავიძბას „აფხაზეთი და საქართველო: ხვალ იყო ომი (აფხაზურ-ქართული ურთიერთობების შესახებ 1988-1992 წლებში)“,[4] იგორ მარიხუბას „აბაზგური (აფხაზური) დამწერლობის შესახებ“.[5]

ამ მხრივ ცალკე აღნიშვნის ღირსია ბრიტანელი მკვლევრის, ჯორჯ ჰიუიტის რედაქტორობით ჯერ კიდევ 1999 წელს გამოცემული სტატიათა კრებული: „აფხაზები. ცნობარი“,[6] რომელშიც წარმოდგენილია ისეთ ავტორთა სტატიები, როგორებიც არიან: რომან დბარი, ვიაჩესლავ ჩირიკბა, გიორგი შამბა, ოლეგ ბღაჟბა, სტანისლავ ლაკობა, ვიქტორ პოპკოვი, იური ანჩაბაძე, ვასილი ავიძბა და ა.შ. კრებული გაჟღენთილია ანტიქართული სულისკვეთებით და ქართულ-აფხაზურ კონფლიქტს მკვეთრად სეპარატისტულ-აფხაზური კუთხით წარმოგვიდგენს.

ცხინვალის კონფლიქტური რეგიონის ისტორიის საკითხების მიმოხილვისას საყურადღებოა ოსთა საქართველოს ტერიტორიაზე განსახლების ისტორიულ-ეთნოლოგიური კვლევა, რომელსაც პროფ. როლანდ

---

[1] *Assays from the History of Georgia.* From Ancient Times till the Present Days. Edited by **J. Gamakharia. T. Beradze. T. Gvantseladze.** Tbilisi, 2011.

[2] *International Society to bring a Verdict on the Tragedy of Abkhazia/Georgia.* Edited by Jemal Gamakharia. Tbilisi, 2015.

[3] **О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба.** История Абхазии. С древнейших времён до наших дней. Сухуми, 2015.

[4] **А. Авидзба.** Абхазия и Грузия: Завтра была война (О Абхазо-Грузинских отношениях в 1988-1992 годы). Сухуми, 2012.

[5] **И. Марыхуба.** Об Абазгской (Абхазской) письменности. Сухуми, 2016.

[6] *The Abkhazians.* A Handbook. Edited by **G. Hewitt.** Palgrave MacMillan, 1999.

თოფჩიშვილი გვთავაზობს საკუთარ ნაშრომებში: „ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი“[1] და „საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები“.[2] ამ კუთხით ასევე აღსანიშნავია ანზორ თოთაძის ნაშრომი: „ოსები საქართველოში. მითი და რეალობა“.[3]

აღსანიშნავია თემო ჯოჯუას „ცხინვალის რეგიონის (სამხრეთ ოსეთი) ისტორიოგრაფია“,[4] მარიამ ლორთქიფანიძის რედაქტორობით გამოცემული კრებული „შიდა ქართლი (ისტორიული ექსკურსი). ოსები საქართველოში“.[5]

XIX საუკუნის ქართულ-ოსურ ურთიერთობებსა და რუსეთის კოლონიალურ პოლიტიკას საქართველოსთან მიმართებით ეხება მკვლევარი ალექსანდრე მღებრიშვილი ნაშრომში „რუსულ-ქართული ურთიერთობები და ქართველთა და ოსთა ერთობლივი ბრძოლა რუსული კოლონიალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ კავკასიაში“.[6] ავტორის მიერ მოცემული საკითხის ისტორიული კვლევა ნათელს ჰფენს ქართველთა და ოსთა თანაცხოვრებისა და კონფლიქტის მთელ რიგ ასპექტებს XIX საუკუნის განმავლობაში და გამოკვეთს იმ ტენდენციებს, რომელთაც ამ ორი ხალხის ურთიერთობაში ჰქონდა ადგილი.

ტერმინ „სამხრეთ ოსეთთან“ დაკავშირებული ისტორიული საკითხების მიმოხილვის თვალსაზრისით საინტერესოა სოლომონ ლეკიშვილის კვლევა: „როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი?“,[7] რომელშიც

---

[1] **როლანდ თოფჩიშვილი.** ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი. თბილისი, 2008. იხ.: http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/4801/1/Tofchishvili_Roland.pdf.

[2] **როლანდ თოფჩიშვილი.** საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები. თბილისი: „ლომისი“, 1997.

[3] **ანზორ თოთაძე.** ოსები საქართველოში. მითი და რეალობა. თბილისი: „უნივერსალი“, 2006.

[4] **Т. Джоджуа.** Историография Цхинвальксого региона (Южная Осетия). წიგნში: Историографический диалог вокруг непризнанных государств. Приднестровье, Нагорный Карабах, Армения, Южная Осетия и Грузия. Slavic Research Centre. Hokkaido University, 2007, გვ. 84-112.

[5] *Шида Картли (Исторический экскурс).* კრებულში: *Осетины в Грузии.* Сборник. Ред. **М. Лорткипанидзе**. Тбилиси: «Универсал», 2015.

[6] **ალექსანდრე მღებრიშვილი.** რუსულ-ქართული ურთიერთობები და ქართველთა და ოსთა ერთობლივი ბრძოლა რუსული კოლონიალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ კავკასიაში. კრებულში: II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები: „ნართების ეპოსის კვლევის თანამედროვე პრინციპები და მეთოდოლოგია“. 13-15 ოქტომბერი. შრომების კრებული. თბილისი: „უნივერსალი“, 2016, 155-165.

[7] **სოლომონ ლეკიშვილი.** როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი?“ კრებულში: *ოსთა*

ავტორი საკმაოდ საინტერესოდ წარმოაჩენს ავტონომიური ერთეულის ხელოვნურად შექმნის წინაპირობებს.

ამ კუთხით უაღრესად საინტერესო და ღირებულია მკვლევარ ლევან თოიძის ნაშრომი: „როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი“,[1] რომელშიც ავტორი საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით აღადგენს ავტონომიური ერთეულის შექმნის ისტორიულ სურათს და მკაფიოდ წარმოაჩენს საბჭოთა რუსეთის როლს ამ საქმეში.

აღნიშვნის ღირსია ასევე მკვლევარ შოთა ვადაჭკორიას წიგნი: „ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე (1917-1925)“.[2] ავტორი საარქივო მასალებზე დაყრდნობით გვთავაზობს 1917-1925 წლებში ცხინვალის რეგიონში განვითარებული მოვლენების სურათს და ანალიტიკურად მიმოიხილავს იმ პოლიტიკურ ვითარებას, რომელიც რეგიონში იმ დროისთვის საბჭოთა რუსეთის გამოისობით შეიქმნა. ნაშრომს ერთვის ავტორის მიერ შედგენილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის რუკები.

საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა ასევე ბორის კვარაცხელიას ნაშრომი: „რუსეთის გამოუცხადებელი ომი საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ (აფხაზეთი, სამხრეთ ოსეთი) და საერთაშორისო თანამეგობრობა“.[3]

საქართველოს ტერიტორიაზე ოსების განსახლებისა და ზოგადად თანამედროვე ცხინვალის რეგიონში მიმდინარე მოვლენების შესახებ რუსი ავტორების შრომებიდან აღსანიშნავია ვ. ზახაროვის, ა. არეშევის და ე. სემერიკოვას „აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი აღიარების შემდგომ: ისტორიული და თანამედროვე კონტექსტი“,[4] მიხაილ ლეონტიევისა და დიმიტრი ჟუკოვის „დამოუკიდებელი საქართველო: ბანდიტი ვეფხვის ტყავში“.[5]

სეპარატისტი ოსი ისტორიკოსების რუსულენოვანი შრომებიდან სა-

საკითხი. კრებული. რედ. აკაკი ბაქრაძე და ომარ ჩუბინიძე. გორი: პითა-გორა, 1996, გვ. 258-275.

[1] **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი. თბილისი, 1991.

[2] **შოთა ვადაჭკორია.** ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე (1917-1925). თბილისი, 2017.

[3] **ბორის კვარაცხელია.** რუსეთის გამოუცხადებელი ომი საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ (აფხაზეთი, სამხრეთ ოსეთი) და საერთაშორისო თანამეგობრობა. თბილისი, 2015.

[4] **В. А. Захаров, А. Г. Арешев, Е. Г. Семерикова.** Абхазия и Южная Осетия после признания: исторический и современный контекст. Москва, 2010.

[5] **М. Леонтьев, Д. Жуков.** «Независимая» Грузия: Бандит в тигровой шкуре. Москва, 2008.

ყურადღებოა მარკ ბლიევის წიგნები: „ოსეთი XIX საუკუნის პირველ მესამედში“[1] და „სამხრეთ ოსეთი რუსულ-ქართული ურთიერთობების კოლიზიებში“,[2] ასევე, კოსტა ძუგაევის „სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკა: ისტორია და თანამედროვეობა“.[3]

კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზის თვალსაზრისით აღსანიშნავია ალექსანდრე ორახელაშვილის ნაშრომი: „აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე“.[4] ნაშრომი წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლის კონტექსტში კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტების შედარებითი ანალიზის კვლევის ერთ-ერთ პირველ მცდელობას. ავტორი ფართოდ მიმოიხილავს აღნიშნული კონფლიქტების საერთაშორისო სამართლებრივ ასპექტებს და ხაზს უსვამს ამ კონფლიქტების როლს საერთაშორისო პოლიტიკურ კონტექსტში. ამ კუთხით მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს დასავლეთისა და რუსეთის ინტერესებზე კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტებში და ნაშრომის დასაწყისშივე, ხაზს უსვამს კოსოვოს კონფლიქტისადმი საერთაშორისო საზოგადოების უფრო ფართო ჩართულობას აფხაზეთის კონფლიქტთან შედარებით.[5]

ალექსანდრე ორახელაშვილი ნაშრომში მიმოიხილავს სეცესიის შესაძლებლობას იმ ეთნიკური ჯგუფების მიმართ, რომლებიც ადამიანის უფლებათა მასიური დარღვევების მსხვერპლს წარმოადგენენ საერთაშორისო სამართლის მიხედვით. ამასთან ერთად, აანალიზებს რა NATO-სა და დასავლეთის პოლიტიკას კოსოვოს მიმართ, ავტორი ასკვნის, რომ იმ დროისთვის ჩრდილოატლანტიკური ორგანიზაციის არცერთი დოკუმენტი არ იძლეოდა საფუძველს დასავლეთის მიერ კოსოვოსთვის დამოუკიდებლობის მინიჭების გადაწყვეტილების განსაჭვრეტად.[6] დღეისათვის

---

[1] **М. Блиев.** Осетия в первой трети XIX века. Орджоникидзе, 1964.

[2] **М. Блиев.** Южная Осетия в коллизиях Российско-Грузинских отношений. Москва: «Европа», 2006.

[3] **К. Дзугаев.** Республика Южная Осетия: История и современность. წიგნში: Историографический диалог вокруг непризнанных государств. Приднестровье, Нагорный Карабах, Армения, Южная Осетия и Грузия. Slavic Research Centre. Hokkaido University, 2007, გვ. 61-83.

[4] **ალექსანდრე ორახელაშვილი.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე. წიგნში: საქართველო და საერთაშორისო სამართალი (სტატიათა კრებული). თბილისი, 2001.

[5] **ალექსანდრე ორახელაშვილი.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე, გვ. 82.

[6] **ალექსანდრე ორახელაშვილი.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე, გვ. 92-93.

აღნიშნული დასკვნა დიდ მნიშვნელობას იძენს კოსოვოს გარშემო მაშინდელი პერსპექტივების ანალიზის კუთხით.

ამასთან ერთად, ავტორი საინტერესოდ აანალიზებს იმდროინდელი ქართული სახელმწიფოს პოზიციას იუგოსლავიაში NATO-ს სამხედრო ინტერვენციის მიმართ. ავტორის თქმით, NATO-ს სამხედრო ინტერვენციის გამართლება საქართველოს მაშინდელი პოლიტიკური წრეების მიერ მოხდა ისეთ ფაქტორებზე დაყრდნობით, როგორებიცაა, მაგალითად, ლტოლვილებისა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა დაცვა, რაც გარკვეულ წრეებში მნიშვნელოვან ფაქტორად მიიჩნეოდა აფხაზეთიდან დევნილი ქართველი მოსახლეობის უფლებების აღდგენის თვალსაზრისით. ამასთან ერთად, ალექსანდრე ორახელაშვილი ორი კონკრეტული კუთხით აკრიტიკებს საქართველოს მაშინდელი მმართველი წრეების ამ გადაწყვეტილებას: 1. „საქართველოს პოლიტიკურ წრეებს გამორჩათ, რომ დიდი მასშტაბის სამხედრო აქციების წამოწყება ხდება უპირატესად პოლიტიკური დაინტერესების გამო და არა ჰუმანიტარული მოსაზრებებით, თუმცა ადამიანის უფლებები შეიძლება ასეთი სანქციების საბაბად იქცეს“; და 2. „აფხაზეთის კონფლიქტის მოგვარებაზე ნატო-ს იუგოსლავიის წინააღმდეგ აქციის მეშვეობით, შესაძლო პრეცედენტის შექმნის თვალსაზრისით, მოხდა იმ გარემოებების იგნორირება, რომ ამა თუ იმ პოლიტიკური გადაწყვეტილების პრეცედენტული ღირებულება განისაზღვრება არა იმით, თუ ვინ ახორციელებს მას და ვინ სარგებლობს ამით, არამედ, უპირველესად, იმით, თუ რა პრინციპის შესაბამისად ხორციელდება ეს პოლიტიკური გადაწყვეტილება და რა ახალი პრინციპების დამკვიდრებას თუ არსებული პრინციპების რა წესითა და მოცულობით შეცვლას შეიძლება ხელი შეუწყოს ამ პოლიტიკურმა გადაწყვეტილებამ. იმის არგანჭვრეტა, თუ რა მოცულობით დააზიანებდა ნატო-ს აქცია იუგოსლავიის ტერიტორიულ მთლიანობას, უტოლდება იმის შეუფასებლობას, თუ რა ადგილი შეიძლება დაიკავოს სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევამ შეერთებული შტატებისა და ნატო-ს საგარეო-პოლიტიკურ ტრადიციაში, რომელიც სხვა მსგავსი ანალოგიური შემთხვევების გადაწყვეტისას უცილობლად თავს იჩენს. სამწუხაროდ, სწორედ ამის იგნორირებას ჰქონდა ადგილი საქართველოს პოლიტიკური წრეების მიერ“.[1]

კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტებს შორის, იმდროინდელი

[1] **ალექსანდრე ორახელაშვილი.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე, გვ. 93-94.

მოცემულობის მიხედვით, შედარებითი ანალიზისას ავტორი უფრო პერსპექტიულად მიიჩნევდა იუგოსლავიის პოზიციას კოსოვოსთან მიმართებით, ვიდრე საქართველოს პოზიციას აფხაზეთთან მიმართებით შემდეგი ფაქტორების გამო: 1. კოსოვოში ალბანური მოსახლეობა ითვლებოდა კონფლიქტის მსხვერპლად, მაშინ როდესაც აფხაზეთის ომის მსხვერპლი იყო ქართული მოსახლეობა; 2. იუგოსლავიის საპრეზიდენტო არჩევნებში მონაწილეობის უფლება კოსოვოში დარჩენილ სერბებს თავისუფლად მიეცათ, მაშინ როდესაც აფხაზეთის ტერიტორიაზე საქართველოს საარჩევნო უბნების გახსნის საკითხს ავტორი მხოლოდ და მხოლოდ „ოცნების სფეროდ“ მოიხსენიებდა; 3. კოსოვოში მდებარე სერბული ეკლესია-მონასტრების დაცვის გარანტად იმ დროს KFOR-ის ჯარები (NATO-ს საერთაშორისო სამშვიდობო ძალები, რომელიც 1999 წლის 10 ივნისის გაერო-ს უშიშროების საბჭოს №1244 რეზოლუციით პასუხისმგებელი იყო კოსოვოს უსაფრთხოებაზე) გვევლინებოდნენ. სერბეთის მართლმადიდებელი ეკლესია კოსოვოში მოქმედებდა და პატრიარქსაც ნებისმიერ დროს შეეძლო ამ მხარის მონახულება, მაშინ, როდესაც აფხაზეთში მდებარე ქართული ეკლესია-მონასტრების უსაფრთხოების გარანტიები არ არსებობდა და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ვერანაირად ვერ ახორციელებდა თავის საქმიანობას აფხაზეთში.[1]

ამგვარად, ალექსანდრე ორახელაშვილის ნაშრომი ჩვენი საკვლევი თემის მიმართულებით ფაქტობრივად პირველ მეტნაკლებად ფუნდამენტურ სამეცნიერო ნაშრომად გვევლინება. ნაშრომში ავტორი იყენებს სოლიდური რაოდენობით ინგლისურენოვან ლიტერატურას, რაც კოსოვოს კონფლიქტის საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტების გამოკვეთის თვალსაზრისით მნიშვნელოვან ფაქტორად გვევლინება.

2006 წელს, კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ორი წლით ადრე, გამოქვეყნდა მკვლევარ დაზმირ ჯოჯუას ნაშრომი: „კოსოვოს პრეცედენტი“,[2] რომელშიც ავტორი ხაზს უსვამს კოსოვოს შესაძლო დამოუკიდებლობის გამოცხადების შედეგებს მთელ მსოფლიოში სეცესიონისტური მოძრაობების სტიმულირების კუთხით.[3] ავტორი მკაფიოდ აღნიშნავს კოსოვოს კონფლიქტის მნიშვნელობას საქართველოსთვის პოლიტიკური თვალსაზრისით.

---

[1] **ალექსანდრე ორახელაშვილი.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე, გვ. 99.

[2] **დაზმირ ჯოჯუა.** კოსოვოს პრეცედენტი. / *საისტორიო ძიებანი*, წელიწდეული. VIII-IX. თბილისი, 2006, გვ. 471-498.

[3] **დაზმირ ჯოჯუა.** კოსოვოს პრეცედენტი, გვ. 471.

ზოგადად, აღნიშნულ ნაშრომზე საუბრისას უნდა ითქვას, რომ იგი წარმოადგენს ერთ-ერთ პირველ მცდელობას კოსოვოს კონფლიქტის ისტორიის მიმოხილვისა ქართულ ისტორიულ მეცნიერებაში. ავტორი მოკლედ, თუმცა კონკრეტული აქცენტების დასმით, მიმოიხილავს კოსოვოს კონფლიქტის ისტორიის საკვანძო საკითხებს უძველესი პერიოდიდან დღემდე და გამოკვეთს იმ ძირითად ფაქტორებსა და ეტაპებს, რამაც XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში მსოფლიო კოსოვოს კრიზისამდე მიიყვანა. ავტორი მკაფიოდ აფიქსირებს საკუთარ პოზიციას კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების შესაძლებლობასთან დაკავშირებით და ამბობს, რომ „კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება არის საერთაშორისო სამართლის ძირითადი ნორმების დარღვევა და, ამდენად, არაკანონიერი, მართლსაწინააღმდეგო აქცია“.[1]

დასასრულს, ავტორი ადგილს უთმობს კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტებს შორის პოლიტიკური მსგავსებების ძიების რუსულ მცდელობას. ამ კუთხით საკუთარი მსჯელობა ავტორს მიჰყავს სამი მიმართულებით: 1. *ისტორიულ-სიტუაციური ფორმატით*, რომლის მიხედვითაც, დაზმირ ჯოჯუას თქმით, აფხაზეთი და შიდა ქართლი ისტორიულად მუდამ საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა, მაშინ როდესაც კოსოვოში სერბები XII საუკუნის დამლევს გამოჩნდნენ; 2. *ეთნო და ეთნო-გეოგრაფიული ფორმატით*, რომლის მიხედვითაც, კოსოვო ალბანელთა ილირიული ეთნოსის ეთნოგენეზის ერთ-ერთი არეალი იყო, ამიტომ იქ ალბანური მოსახლეობა არ არის მიგრაციის შედეგი, მაშინ როდესაც აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი ქართველი ხალხის ეთნოგენეზის კერებსა და ქართული კულტურულ-ცივილიზაციური სივრცის განუყოფელ ნაწილებს წარმოადგენს; 3. *პოლიტიკურ-სიტუაციური ფორმატი,* რომლის მიხედვითაც, კოსოვოში ეთნიკური წმენდა ალბანელი მოსახლეობის მიმართ განახორციელა სერბეთის ხელისუფლებამ, მაშინ, როდესაც აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის შემთხვევაში ეთნიკური წმენდის მსხვერპლი ქართული მოსახლეობაა.[2]

ამგვარად, დაზმირ ჯოჯუას ნაშრომი უდავოდ საინტერესოა ანალიტიკური თვალსაზრისით. იგი ფაქტობრივად კოსოვოსა და ქართული კონფლიქტური რეგიონების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზის ერთ-ერთ პირველ მცდელობას წარმოადგენს.

2008 წელს, კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების შემდგომ,

[1] **დაზმირ ჯოჯუა.** კოსოვოს პრეცედენტი, გვ. 493.
[2] **დაზმირ ჯოჯუა.** კოსოვოს პრეცედენტი, 495-496.

ერთ-ერთი პირველი საყურადღებო მოხსენება წარმოდგენილია იმავე წლის 15 მაისს ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამართულ სამეცნიერო კონფერენციაზე: „კოსოვოს პრეცედენტი და საქართველო“.[1] ახალგაზრდა მკვლევარი, ილია გუჩმანიძე საკმაოდ საინტერესოდ სვამდა საკითხს კოსოვოს დამოუკიდებლობასა და ამ მოვლენის კავშირზე საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებთან.

მოხსენების ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს შეკითხვა: „გახდება თუ არა კოსოვოს პრეცედენტი სხვა კონფლიქტების ანალოგიური გზით გადაწყვეტისა?“ ამ კუთხით, ავტორის მსჯელობა აგებულია ხალხთა თვითგამორკვევის უფლების მიმართებაზე კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტებთან. აფხაზეთისა და კოსოვოს კონფლიქტების ურთიერთშედარების საკითხს ავტორი განიხილავს სამ ასპექტად: 1. თვითგამორკვევის წინაპირობები; 2. თვითგამორკვევის სუბიექტი; და 3. თვითგამორკვევის განხორციელების გზები.

ილია გუჩმანიძე ხაზს უსვამს, რომ აფხაზი სეპარატისტების ქმედებების შემთხვევაში, მათ სრულიად არ ჰქონდათ თვითგამორკვევის წინაპირობები. 1991 წლის 9 ივლისის, უზენაესი საბჭოს არჩევნების კანონის მაგალითით, ავტორი ნათლად გვაჩვენებს, რომ თვითგამორკვევის ერთერთი მთავარი საფუძველი - ხელისუფლებაში მოსახლეობის ჯგუფების პოლიტიკური წარმომადგენლობის არქონა - სრულიად დარღვეული იყო აფხაზი სეპარატისტების შემთხვევაში, რადგან მათ არათუ ჰქონდათ წარმომადგენლობა აფხაზეთის ასსრ-ს უზენაეს საბჭოში, არამედ, უმრავლესობასაც კი ფლობდნენ აქ: „აფხაზური მხარე არათუ მონაწილეობას იღებდა ხელისუფლების განხორციელებაში, არამედ თავის რიცხოვნებასთან შედარებით, დომინირებული ადგილიც კი ეკავა“.[2]

თვითგამორკვევის სუბიექტზე საუბრისას ავტორი გამოყოფს განსხვავებას შიდა და გარე თვითგამორკვევის უფლებას შორის და მართებულად ასკვნის, რომ აფხაზებს მხოლოდ და მხოლოდ შიდა თვითგამორკვევის უფლებით შეეძლოთ ესარგებლათ. რაც შეეხება თვითგამორკვევის განხორციელების გზებს, ავტორი ყურადღებას ამახვილებს ერთი ხალხის ხარჯზე მეორე ხალხის მიერ თვითგამორკვევის განხორციელების მიუღებლობაზე, რასაც ადგილი აქვს ქართულ აფხაზური კონფლიქტის შემთხვევაში.[3]

---

[1] **ილია გუჩმანიძე.** კოსოვოს პრეცედენტი და საქართველო. იხ.: https://sites.google.com/site/geopolitologia/home/kosovospretsedentidasakartvelo.

[2] **ილია გუჩმანიძე.** კოსოვოს პრეცედენტი და საქართველო.

[3] **ილია გუჩმანიძე.** კოსოვოს პრეცედენტი და საქართველო.

ილია გუჩმანიძე ნათლად იაზრებს კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების მნიშვნელობას და მოსალოდნელ შედეგებს მსოფლიო პოლიტიკისთვის და საქართველოსთვის. მოხსენების დასასრულს ავტორი გამოყოფს ორ ფაქტს, რომელიც კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ დააყენა დღის წესრიგში: 1. თვითგამორკვევის უფლების კონკრეტიზაციისა და სწორედ ზემოაღნიშნული „საშინაო თვითგამორკვევის“ საერთო სტანდარტების შემუშავების აუცილებლობა; 2. კოსოვოს სახელმწიფოდ აღიარების ფაქტის ლოკალიზაციისა და დაბალანსების აუცილებლობა, რომ მან არ მიიღოს საშიში პრეცედენტული დინამიკა. ამისთვის მიზანშეწონილია, შეიქმნას მეორე პრეცედენტი, რომელიც საპირწონედ დაუდგება მას, თუმცა პრეცედენტი არა სეცესიის, არამედ სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის სასარგებლოდ. [1]

2011 წელს გამოქვეყნდა შოთა მალაშხიას სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათის ნაშრომი: „კონფლიქტების ანატომია“,[2] რომელშიც ავტორი საკმაოდ ვრცლად მიმოიხილავს მსოფლიოში არსებულ კონფლიქტებს და მათ მიმართებას საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებთან. მალაშხიას ყურადღების მიღმა, ბუნებრივია, არ რჩება კოსოვოს კონფლიქტი და მისი მიმართება საქართველოსთან. ავტორი გვთავაზობს კოსოვოს კონფლიქტის ისტორიის მოკლე მიმოხილვას და ამ კონფლიქტისა და აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტების ისტორიულ-პოლიტიკურ ანალიზს. ის გამოყოფს მთელ რიგ საკვანძო და პრინციპულ განსხვავებებს აღნიშნულ კონფლიქტებს შორის.

ავტორის მიდგომა კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების მიმართ ცალსახაა. მისი თქმით, „კოსოვოს დამოუკიდებლობისადმი სოლიდარობა ნიშნავს ეთნოწმენდის მსხვერპლთა (მათი უსაფრთხოების) მხარდაჭერას“.[3] აქედან გამომდინარე, ავტორს აქვს მოცემული კონფლიქტების საკუთარი მკაფიო ხედვა, რომელსაც ფართოდ წარმოგვიდგენს ნაშრომში და რომელიც, შესაძლოა, ფართო დისკუსიის საგანს წარმოადგენდეს. აღნიშნულ საკითხს წინამდებარე კვლევაში ცალკე ადგილი დაეთმობა. მთლიანობაში, შოთა მალაშხიას ნაშრომი საინტერესოა საკითხით დაინტერესებული მკითხველისთვის.

2012 წელს გამოქვეყნდა პროფესორ ლევან ალექსიძის სტატია:

[1] **ილია გუჩმანიძე.** კოსოვოს პრეცედენტი და საქართველო.
[2] **შოთა მალაშხია.** კონფლიქტების ანატომია. თბილისი: „ფორმა“, 2011.
[3] **შოთა მალაშხია.** კონფლიქტების ანატომია, გვ. 358.

„დააკნინა თუ არა „კოსოვოს პრეცედენტმა“ სახელმწიფოთა საერთაშორისო თანამეგობრობის ერთგულება გაეროს წევრ სახელმწიფოთა, საქართველოს ჩათვლით, ტერიტორიული მთლიანობის ხელშეუხებლობისადმი“.[1] ნაშრომში ავტორი მიმოიხილავს კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების სხვადასხვა ასპექტს და სამართლებრივ ჭრილში გვთავაზობს აღნიშნული კონფლიქტების შედარებით ანალიზს საერთაშორისო სამართლის კუთხით.

ლევან ალექსიძის ნაშრომში, კოსოვოში განვითარებული მოვლენების შეფასებასთან ერთად, ვხვდებით 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის საერთაშორისო სამართლებრივ შეფასებას. ამასთან, ავტორი ისტორიულ კონტექსტში მიმოიხილავს ამ ორ აღნიშნულ კონფლიქტურ რეგიონს შორის მსგავსებებსა და განსხვავებებს. ნაშრომში ვხვდებით ისეთი საკითხის სამართლებრივი ასპექტების მიმოხილვას, როგორიც არის: „ჩაიდინა თუ არა საქართველომ გენოციდის დანაშაული?“[2] მასში ასევე მოცემულია ხალხთა თვითგამორკვევის უფლებების სამართლებრივი განხილვა საერთაშორისო სამართლებრივი კუთხით.[3]

მთლიანობაში, ლევან ალექსიძის ნაშრომს გამორჩეული ადგილი უკავია ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში საკვლევი საკითხის საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტების განხილვის კუთხით და მნიშვნელოვან ანალიტიკურ წყაროს წარმოადგენს კოსოვოსა და ქართული კონფლიქტური რეგიონების საერთო და განმასხვავებელი საკითხების კვლევით დაინტერესებული მკითხველისთვის.

ცალკე ყურადღების ღირსია კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების შესახებ დღეისათვის არსებული რუსული სამეცნიერო ლიტერატურა. 2011 წელს მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაცული დიმიტრი ნიკოლაევის დისერტაცია - „აფხაზეთის, სამხრეთ ოსეთისა და კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების პოლიტიკური საფუძვლები და წინაპირობები“[4] - აღნიშნულ კონფლიქტებს პრაქტიკულად

---

[1] **ლევან ალექსიძე.** „დააკნინა თუ არა „კოსოვოს პრეცედენტმა“ სახელმწიფოთა საერთაშორისო თანამეგობრობის ერთგულება გაეროს წევრ სახელმწიფოთა, საქართველოს ჩათვლით, ტერიტორიული მთლიანობის ხელშეუხებლობისადმი?“ წიგნში: ლევან ალექსიძე. საერთაშორისო სამართალი და საქართველო (ანტიკური ხანიდან დღემდე): 1957-2012 წლებში გამოქვეყნებული რჩეული ნაშრომები. რედ. ქეთევან ხუციშვილი. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2012, გვ. 680-712.

[2] **ლევან ალექსიძე.** „დააკნინა თუ არა „კოსოვოს პრეცედენტმა“.., გვ. 689.

[3] **ლევან ალექსიძე.** „დააკნინა თუ არა „კოსოვოს პრეცედენტმა“.., გვ. 698.

[4] **Д. Г. Николаев.** Политические основания и условия признания независимости Абхазии, Южной Осетии и Косово. Автореферат диссертации по политологии. Москва, 2011.

ერთ სიბრტყეში განიხილავს. თავდაპირველად ავტორი აღნიშნავს, რომ აფხაზეთში, ე.წ. „სამხრეთ ოსეთსა“ და კოსოვოში დღეისათვის შექმნილი ვითარება მთელი რიგი ისტორიული, პოლიტიკური და სხვა ასპექტებით იყო განპირობებული.[1]

კოსოვოს კონფლიქტზე საუბრისას, ავტორის ნაშრომში ჩვენთვის საყურადღებო ორი ტენდენცია იკვეთება. ნიკოლაევი ხაზს უსვამს სერბებსა და ალბანელებს შორის „შერიგების“ სურვილის აბსოლუტურ არარსებობას[2] და დასძენს, რომ შექმნილი ვითარების ფონზე საერთაშორისო საზოგადოებამ კოსოვოს კონფლიქტში ფაქტობრივად კონფლიქტის მხარის პოზიცია დაიჭირა.[3] აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებზე საუბრისას ნიკოლაევი პარალელს ავლებს კოსოვოს კონფლიქტთან და ამბობს, რომ იუგოსლავიის მსგავსად, საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებშიც ქართველებსა და აფხაზებსა თუ ოსებს შორის ადგილი არ ჰქონდა კონფლიქტის მშვიდობიანი დარეგულირების მცდელობას. არცერთი მხარე არ იყო მზად კომპრომისისთვის და ა.შ. ნიკოლაევის თქმით, ზემოაღნიშნულ კონფლიქტებში მონაწილე ვერცერთმა მხარემ ვერ შეძლო აღნიშნული კონფლიქტის მოგვარება მესამე მხარის ჩარევის გარეშე.[4] ავტორი ერთი სიტყვითაც არსად ახსენებს მოსკოვის როლს აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში შექმნილი კონფლიქტური ვითარების შექმნაში.

ამ კონტექსტში საინტერესოა ყაზანის ფედერალური უნივერსიტეტის შრომების კრებულში დაბეჭდილი ა. დონცოვას სტატია „სახელმწიფოთა საერთაშორისო-სამართლებრივი აღიარების აქტუალური პრობლემები კოსოვოს, აფხაზეთის, სამხრეთ ოსეთისა და სამხრეთ სუდანის მაგალითებზე“.[5] ნაშრომში ცალსახად გაკრიტიკებულია დასავლეთის მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების ფაქტი და განდიდებულია რუსეთის როლი, როგორც საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი მთავარი დამცველისა თანამედროვე მსოფლიოში.[6]

---

[1] **Д. Г. Николаев.** Политические основания.., გვ. 11.
[2] **Д. Г. Николаев.** Политические основания.., გვ. 15.
[3] **Д. Г. Николаев.** Политические основания.., გვ. 17.
[4] **Д. Г. Николаев.** Политические основания.., გვ. 19.
[5] **А. Донцова.** Актуальные проблемы международного-правового признания государств (на примере Косово, Абхазии, Южной Осетии, Южного Судана). კრებულში: Правовое регулирование в условиях модернизации государственности: национальный и международный правовые аспекты. Материалы VI Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов. Казань, 25-27 Ноября, 2011, გვ. 480-481.
[6] **А. Донцова.** Актуальные проблемы.., გვ. 481.

უფრო შორს მიდის ყუბანის უნივერსიტეტის მეცნიერ-თანამშრომელი აიკუშ ავანესიანი თავის ნაშრომში „კოსოვოს პრეცედენტის გავლენა აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთზე“.[1] ავტორი ცალსახად ნეგატიურ კონტექსტში განიხილავს დასავლეთის მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარებას 2008 წლის თებერვალში და, ამასთან ერთად, ხაზს უსვამს რუსეთის მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში განხორციელებული სამხედრო-პოლიტიკური ნაბიჯების მართებულობას.

ავანესიანი უფრო შორსაც მიდის და რუსეთის ყოფილი პრეზიდენტის დიმიტრი მედვედევის გამოსვლაზე დაყრდნობით „აანალიზებს“ 1990-იან წლებში აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში შექმნილ ვითარებას და, ზოგადად, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებს ამ პერიოდში. ის იზიარებს დ. მედვედევის განცხადებას, რომ, მიუხედავად ქართული მხარის მიერ ჩადენილი გენოციდის ფაქტებისა აფხაზებისა და ოსების მიმართ, რუსეთი თითქოს მთელი 90-იანი წლების განმავლობაში მზად იყო ქართულ მხარესთან კონსტრუქციული დიალოგისთვის.[2]

ა. ავანესიანის თქმით, კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებს შორის უდავოდ არსებობს პირდაპირი ანალოგიები. ავტორს მოჰყავს რუსი პოლიტოლოგის, პეტრე ისკანდეროვის, მოსაზრება იმის შესახებ, რომ 2008 წლის ომი განაპირობა საქართველოს პრეზიდენტის, მიხეილ სააკაშვილის, შიშმა, რომ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ აფხაზეთსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთშიც“ გაჩნდებოდა მსგავსი ამბიციები და სწორედ ამ მისწრაფებების პრევენციისთვის მოხდა ქართული მხარის მიერ სამხედრო მოქმედებების წამოწყება 7 აგვისტოს.[3] ამასთან ერთად, ავტორი ხაზს უსვამს აფხაზებისა და ოსების „საუკუნოვან“ ბრძოლას დამოუკიდებლობისთვის და დასძენს, რომ სწორედ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარებამ გახადა შესაძლებელი აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის „დამოუკიდებლობის“ ცნობა 2008 წელს.[4]

მსგავსი ცალსახა პოზიციაა დაფიქსირებული დ. კალაჩოვის ნაშრომში „კოსოვო, აფხაზეთი, სამხრეთ ოსეთი, ყირიმი: რუსეთისა და

[1] **А. А. Аванесян.** Влияние Косовского прецедента на судьбу Абхазии и Южной Осетии. / Теория и практика общественного развития: научный журнал [Электронный ресурс]. 2013, №9, გვ. 216-218.

[2] **А. А. Аванесян.** Влияние Косовского прецедента на судьбу Абхазии и Южной Осетии, გვ. 217.

[3] **А. А. Аванесян.** Влияние Косовского прецедента на судьбу Абхазии и Южной Осетии, გვ. 217.

[4] **А. А. Аванесян.** Влияние Косовского прецедента на судьбу Абхазии и Южной Осетии, გვ. 218.

NATO-ს აზრთა სხვადასხვაობა ტერიტორიების სტატუსის შესახებ“.[1] ავტორი განიხილავს ჩრდილოატლანიკური ალიანსისა და რუსეთის ურთიერთობებს 90-იანი წლებიდან მოყოლებული და საკმაოდ ძლიერი სუბიექტური პოლიტიკური კონტექსტის ფონზე მიდის დასკვნამდე, რომ ამ დაპირისპირებაში რუსულ მხარეს საერთაშორისო წესრიგის დამცველის მკვეთრად გამოხატული პოზიცია უკავია.[2]

კოსოვოსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ შესახებ უაღრესად საინტერესო სტატია გამოქვეყნდა პოლიტიკური ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ჟურნალ «Полития»-ში 2014 წელს ილია ფომინის ავტორობით: „სამხრეთ ოსეთისა და კოსოვოს სახეები რუსეთის საგარეო-პოლიტიკურ დისკურსში“.[3]

ნაშრომი უფრო მეტად თეორიულ ხასიათს ატარებს. პოლიტიკური ფილოსოფიისა და სოციოლოგიური მეთოდოლოგიის გამოყენებით ავტორი გვთავაზობს კოსოვოსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რეპრეზენტაციის სურათს რუსულ საგარეო პოლიტიკაში. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგადად საკვლევი საკითხის მაღალი პოლიტიკური დატვირთვის მიუხედავად, ი. ფომინი ახერხებს მეტნაკლებად ზომიერი სამეცნიერო პოზიციის შენარჩუნებას. დიდძალი ტექსტობრივი მასალის დამუშავების საფუძველზე იგი გვთავაზობს პოლიტიკური საკითხის თეორიულ ანალიზს, რაც საკმაოდ საინტერესო და სასარგებლოა საკითხის მეცნიერული შესწავლის კუთხით.

ვრცელი თეორიული ანალიზის შემდეგ ი. ფომინი საკითხის შესახებ წარმოგვიდგენს დასკვნას, რომელშიც ჩვენთვის მეტად მნიშვნელოვანი ორი ტენდენციაა დაფიქსირებული. მისი თქმით:

1. „სამხრეთ ოსეთი“ რუსეთის საგარეო-პოლიტიკურ რიტორიკაში წარმოდგენილია „სამხრეთ ოსი ხალხის“ ჭრილში,[4] რაც, თავის მხრივ, პირდაპირ კავშირშია რუსულ პოლიტიკურ ინტერესებთან ამ რეგიონში და იმ მეთოდებთან, რომლებიც ამ „ხალხის“ (როგორც რუსეთის მოქალაქეების) დასაცავად გამოიყენა მოსკოვმა 2008 წლის აგვისტოში.

[1] **Д. Н. Калачев.** Косово, Абхазия, Южная Осетия, Крым: Разногласия России и НАТО по статусу территорий. / *Вестник МГОУ*. Серия: История и политические науки. №5, 2014, გვ. 202-208.

[2] **Д. Н. Калачев.** Косово, Абхазия, Южная Осетия, Крым, 234.

[3] **И. В. Фомин.** Образы Южной Осетии и Косова в Российском внешнеполитическом дискурсе. / *«Полития»*, №1 (72), 2014, გვ. 128-143.

[4] **И. В. Фомин.** Образы Южной Осетии и Косова.., გვ. 142.

რაც შეეხება კოსოვოს, იგი წარმოდგენილია არა როგორც საერთაშორისო აქტორი, არამედ როგორც შემთხვევა ან პრეცედენტი. ამასთან ერთად, როგორც ი. ფომინი აღნიშნავს, „სამხრეთ ოსეთის“ პოლიტიკური სახიდან გამოირიცხება ყველაფერი, რაც კი ამ ტერიტორიული ერთეულის ქართულ მოსახლეობაზე (ხალხზე) მიანიშნებს.[1]

2. ავტორი ასკვნის, რომ „სამხრეთ ოსეთი“ რუსულ საგარეო-პოლიტიკურ დისკურსში, ჩვეულებრივ, განიხილება, როგორც „სახელმწიფოებრივი“ სტატუსის მქონე ტერიტორიული ერთეული, მაშინ, როდესაც კოსოვო არასოდეს მოიხსენიება იმავე კონტექსტში. ამასთან ერთად, ი. ფომინის თქმით, ორივე რეგიონი რუსეთის მიერ თავისთავად პასიური აქტორის როლში მოიხსენიება საერთაშორისო პოლიტიკურ ასპარეზზე, თუმცა კოსოვოს „პასიურობას“ ნეგატიური კონტექსტი გასდევს, მაშინ როდესაც „სამხრეთ ოსეთის“ შემთხვევაში ხდება ამ ტერიტორიული ერთეულის „პასიური მსხვერპლის“ კონტექსტში გააზრება.[2]

ამგვარად, ი. ფომინის ნაშრომი საკმაოდ საჭირო და სასარგებლოა ორი ფაქტორის გამო: 1. თავად ავტორი რუსია და საკმაოდ კარგად იცნობს ზოგადად რუსულ პოლიტიკურ დამოკიდებულებას საკვლევი საკითხის მიმართ; 2. ავტორი ცდილობს დაიცვას ნაშრომის სამეცნიერო ხაზი და გარკვეული, მკაცრი მეთოდოლოგიური ჩარჩოს ფარგლებში შემოგვთავაზოს რუსული საგარეოპოლიტიკური აზრის ანალიზი კონკრეტულ საკითხთან მიმართებაით.

აღსანიშნავია, ავსტრიელი მკვლევრის, ბენედიქტ ჰარცლის ნაშრომები კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების კვლევის თვალსაზრისით. ავტორმა 2008-2011 წლებში ორი სტატია გამოაქვეყნა სამეცნიერო ჟურნალში “Review of Central and East European Law” აღნიშნული თემატიკის შესახებ. მის პირველ ნაშრომში, „წინააღმდეგობრივი აღქმა: რუსეთი, დასავლეთი და კოსოვო“,[3] ავტორი გვთავაზობს რუსული და დასავლური პოლიტიკური შეხედულებების ანალიზს კოსოვოს კონფლიქტთან მიმართებით. მისი თქმით, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რუსეთმა სწრაფად დაკარგა გავლენა აღმოსავლეთ ევროპის პოლიტიკურ

[1] **И. В. Фомин.** Образы Южной Осетии и Косова.., გვ. 142.
[2] **И. В. Фомин.** Образы Южной Осетии и Косова.., გვ. 142.
[3] **Benedikt C. Harzl.** Conflicting Perceptions: Russia, the West and Kosovo. / *Review of Central and East European Law*. Vol. 33. Issue 4. October 2008, გვ. 491-518.

სივრცეზე. დასავლეთმა კი, გორბაჩოვის ნაბიჯები აღმოსავლეთ ევროპასთან მიმართებით სათანადოდ „ვერ დააფასა“.[1]

საბჭოთა იმპერიის დაშლის შემდეგ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ კრიზისში ჩაფლულმა რუსეთმა დასავლეთისთვის ჯეროვანი პასუხის გაცემა ვერ მოახერხა კოსოვოს კრიზისის პროცესში. ამან კი, თავის მხრივ, ხელი შეუწყო საგარეო - პოლიტიკური პრესტიჟის აღდგენის მოთხოვნილების გაჩენას რუსეთში. ბ. ჰარცლის აზრით, პუტინის ხელისუფლებაში მოსვლის ერთ-ერთ მიზეზად შეგვიძლია კოსოვოში მიმდინარე მოვლენებიც ჩავთვალოთ.[2]

ავტორი კოსოვოს საკითხის შესახებ რუსული და დასავლური შეხედულებების საინტერესო ანალიზს გვთავაზობს და ხაზს უსვამს დასავლეთის მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების პოლიტიკურ კავშირს რუსეთის მიერ 2008 წელს საქართველოში განხორციელებულ პოლიტიკასთან.[3]

ბ. ჰარცლის შემდეგი ნაშრომი - „ნაციონალიზმი და წარსულის პოლიტიკა: კოსოვოსა და აფხაზეთის შემთხვევები“[4] - წარმოადგენს ამ ორ კონფლიქტურ რეგიონში ნაციონალისტური თუ სეპარატისტული ტენდენციების გაღვივების თავისებურებების შესწავლის მცდელობას. ავტორი გვთავაზობს რიგ საინტერესო დაკვირვებებს, თუმცა აფხაზეთის კონფლიქტზე საუბრისას აშკარად შეიმჩნევა საკითხის შესახებ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე წვდომის ნაკლებობა. აღნიშნული ფაქტი კარგად გამოიხატა სტატიის ერთ-ერთ მონაკვეთში, როდესაც ბ. ჰარცლი ერთსა და იმავე კონტექსტში განიხილავს ზვიად გამსახურდიასა და სლობოდან მილოშევიჩის პოლიტიკას. ავტორის თქმით, ორივე ლიდერი წარმატებით ახერხებდა საკუთარი ნაციონალისტური შეხედულებების შენიღბვას დემოკრატიულობით.[5]

მსგავსი ტენდენცია გვხვდება ასევე დანიელი მკვლევრის, ქრისტიან ნილსენის, ნაშრომში „კოსოვოს პრეცედენტი და ყოფილი იუგოსლავიის ანალოგიების რიტორიკული განლაგება აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში“.[6] აღნიშნული ნაშრომი კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტების

[1] **Benedikt C. Harzl.** Conflicting Perceptions, გვ. 494.
[2] **Benedikt C. Harzl.** Conflicting Perceptions, გვ. 492.
[3] **Benedikt C. Harzl.** Conflicting Perceptions, გვ. 513.
[4] **Benedikt C. Harzl.** Nationalism and Politics of the Past: The Cases of Kosovo and Abkhazia. / *Review of Central and East European Law*. Vol. 36. Issue 1. April, 2011, გვ. 53-77.
[5] **Benedikt C. Harzl.** Nationalism and Politics of the Past, გვ. 66-67.
[6] **Christian Axboe Nielsen.** The Kosovo precedent and the rhetorical deployment of former Yugoslav analogies in the cases of Abkhazia and South Ossetia. / *Southeast European and Black*

ურთიერთმიმართების დადგენის საკმაოდ წარმატებულ მცდელობას წარმოადგენს და ამ საკითხებს ანალიტიკური კუთხით აშუქებს. ნაშრომიდან ვიგებთ, რომ რუსეთი საკუთარი პოლიტიკური ინტერესების ფარგლებში არამხოლოდ „კოსოვოს კარტს“ იყენებდა, არამედ ზოგადად იუგოსლავიის მოვლენებზე აპელირებდა დასავლეთისთვის აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში საკუთარი ნამოქმედარის „გასამართლებლად“.[1]

საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებზე საუბრისას ნილსენის ნაშრომში ვხვდებით ქართულენოვანი ლიტერატურის სიმწირეს. საბჭოთა კავშირისა და იუგოსლავიის ფედერაციაში საქართველოსა და სერბეთის რესპუბლიკების როლების შედარებისას მკვლევარი საკითხს ცალსახად აშუქებს. კერძოდ, იგი აღნიშნავს, რომ, როგორც სერბების, ასევე, ქართველების უმრავლესობა საბჭოთა და იუგოსლავიის იმპერიების შემადგენლობაში თავს დაჩაგრულად მიიჩნევდნენ. ავტორის თქმით, გამსახურდიას არჩევანი, მილოშევიჩის არჩევანის მსგავსად, ტრაგედიად იქცა ქართველი და სერბი ხალხისთვის.[2] ავტორი ამგვარი მსჯელობის დროს შორს არ მიდის და არ გამოკვეთს იმ ძირითადად განსხვავებებს, რაც ქართულ და სერბულ სახელმწიფოებს შორის არსებობდა, როგორც საბჭოთა კავშირისა და იუგოსლავიის შემადგენლობაში, ასევე აღნიშნული სოციალისტური სისტემების დაშლის შემდგომ.

კოსოვოს კრიზისის გარშემო რუსეთისა და დასავლეთის პოლიტიკური განხეთქილების მიმოხილვას გვთავაზობს ასევე ბირმინგემის უნივერსიტეტის მკვლევარი, დერეკ ავერე, თავის ნაშრომში: „პრიშტინადან ცხინვალამდე: ოპერაცია „მოკავშირეთა ძალის“ შედეგები რუსეთისა და დასავლეთის ურთიერთობებში“.[3] ავტორის თქმით, NATO-ს მიერ სერბეთის წინააღმდეგ მიმართულმა სამხედრო მოქმედებებმა იმდროინდელი მსოფლიო პოლიტიკური წესრიგი ძირითადად ორი მიმართულებით შეცვალა: 1. საბოლოოდ გამოეცალა საფუძველი გორბაჩოვისეული „საერთო ევროპული სახლის“ იდეას; 2. დასავლეთის მიერ კოსოვოში განხორციელებულმა მოვლენებმა მოსკოვი პოლიტიკურად დამცირებული პოზიციიდან წარმოაჩინა. თავად რუსეთში ამ მოვლენებმა განაპირობა საგარეო პოლიტიკის თვალსაზრისით უფრო მტკიცე და კონსოლიდირებული პო-

Sea Studies. Vol. 9, No. 1-2, 2009, გვ. 171-189.

[1] **Christian Axboe Nielsen.** The Kosovo precedent , გვ. 187.

[2] **Christian Axboe Nielsen.** The Kosovo precedent , გვ. 187.

[3] **Derek Averre.** From Pristina to Tskhinvali: the legacy of Operation Allied Force in Russia's relations with the West. / *International Affairs*. Vol. 85. Issue 3. 2009, გვ. 575-591.

ზიციისა და პოლიტიკის გაჩენა, რამაც რუსეთის თანამედროვე პოლიტიკამდე მოგვიყვანა.[1]

საინტერესო, თუმცა მიკერძოებულია ამერიკელი მკვლევრის, ტიმოთი ჯორჯ მაკლელანის, ნაშრომი: „კოსოვო, აფხაზეთი და სახელმწიფოთა აღიარების შედეგები".[2] ავტორი მიმოიხილავს კოსოვოსა და აფხაზეთის „აღიარებათა" საერთაშორისო-სამართლებრივ ასპექტებს და ასკვნის, რომ კოსოვოც და აფხაზეთიც აკმაყოფილებენ სახელმწიფოებრიობის ძირითად მოთხოვნებს რემედიული სეცესიის თვალსაზრისით.[3]

ავტორი კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტებს პოლიტიკურ ჭრილშიც მიმოიხილავს და ასკვნის, რომ დასავლეთი კოსოვოს დამოუკიდებლობაზე საუბრისას ძირითადად აპელირებს რუსეთის, როგორც ტირანის სახის შექმნაზე და საქართველოს დემოკრატიის დაცვის საბურველში ცდილობს გაასვიოს NATO-ს „ორმაგი სტანდარტების" პოლიტიკა.[4] პასუხად კი, მაკლელანის თქმით, დასავლეთი რუსეთისგან იღებს აფხაზეთის „დამოუკიდებლობის" აღიარებას, რომელსაც, მისი აზრით, ადგილი ჰქონდა სწორედ 2008 წელს და არა მანამდე, რადგან რუსეთი მოთმინებით ელოდა კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას დასავლეთის მიერ.[5]

ზოგადად, მაკლელანის ნაშრომზე საუბრისას, უნდა აღვნიშნოთ ავტორის ნაკლები ინფორმირებულობა ქართულენოვანი მასალების თვალსაზრისით, რაც მკაფიოდ შეიმჩნევა სხვადასხვა ისტორიული თუ სამართლებრივი საკითხების მიმოხილვისას, ასევე, ავტორის შეხედულებათა ზუსტი თანხვედრა რუსულ პოლიტიკურ ნარატივთან.

უაღრესად საინტერესოა მასარიკის უნივერსიტეტის ჩეხი მკვლევრის, ვლადიმირ ჯორჯევიჩის, ნაშრომი: „დასავლეთ ბალკანეთისა და კავკასიის რეგიონული კონფლიქტები: კოსოვოს შედარება სამხრეთ ოსეთსა და აფხაზეთთან".[6] ავტორი საკუთარ ანალიზს ორ ნაწილად ჰყოფს

---

[1] **Derek Averre.** From Pristina to Tskhinvali, გვ. 585.

[2] **Timothy George McLellan.** Kosovo, Abkhazia, and the Consequences of State Recognition. / *Camrbidge Student Law Review*, №5 (1), 2009, გვ. 1-18.

[3] **Timothy George McLellan.** Kosovo, Abkhazia, and the Consequences of State Recognition, გვ. 6.

[4] **Timothy George McLellan.** Kosovo, Abkhazia, and the Consequences of State Recognition, გვ. 9.

[5] **Timothy George McLellan.** Kosovo, Abkhazia, and the Consequences of State Recognition, გვ. 10.

[6] **Vladimir Đorđević.** Regional Conflicts in the Western Balkans and the Caucasus Revisited: Comparison of Kosovo to South Ossetia and Abkhazia. / *Central European Political Studies Review*, №1, 2010, გვ. 22-44.

- მსგავსებებად და განსხვავებებად, რომელსაც ზემოაღნიშნული კონფლიქტების ისტორიის მიმოხილვა გვაჩვენებს. იგი გამოკვეთს ოთხ მსგავსებასა და შვიდ განსხვავებას მოცემულ კონფლიქტებს შორის.

კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტების საერთო ასპექტების ჩამონათვალი ჯორჯევიჩის მიხედვით ასე გამოიყურება:

1. ორივე, კოსოვოსა და ოსურ/აფხაზური კონფლიქტები წარმოადგენდა ეთნო-ტერიტორიულ კონფლიქტებს.

2. კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტები მთელი რიგი დემოგრაფიული ცვლილებებით იყო განპირობებული და ამ მიმართულებით ახალ ცვლილებებს უყრიდა საფუძველს.

3. ორი ფედერალური სახელმწიფოს დაშლამ ხელი შეუწყო კონფლიქტების დაწყებას, როგორც კოსოვოში, ასევე, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში.

4. კონფლიქტების ესკალაცია, როგორც კოსოვოში, ასევე, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონებში ხდებოდა ეროვნულ მოძრაობათა აღმავლობის პერიოდში და მათ ფონზე.[1]

კონფლიქტების განმასხვავებელი ასპექტები მკვლევარს შემდეგნაირად აქვს დალაგებული:

1. დასავლეთის მიერ კოსოვოში ძალის გამოყენების მექანიზმი მკვეთრად განსხვავდებოდა რუსეთის მიერ საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში გამოყენებული მექანიზმისგან.

2. განსხვავება გეოპოლიტიკური მოქმედებების ბუნებაში კოსოვოსა და ქართულ კონფლიქტურ რეგიონებს შორის. ბალკანეთის რეგიონი აღმოჩნდა აშშ-ს გეოპოლიტიკური პრიორიტეტების ნუსხაში, მაშინ როდესაც კავკასიის რეგიონი რუსულ საგარეოპოლიტიკურ ინტერესებში ექცეოდა.

3. განსხვავება დასავლელი მოკავშირეებისა და რუსეთის იდეურ მიზნებს შორის კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში.

4. დასავლეთისა და რუსეთის მიერ ტერიტორიული სუვერენიტეტისა და ინტეგრაციის სხვადასხვაგვარი გაგება.

5. განსხვავება კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებს შორის ამ ერთეულების *დე ფაქტო დამოუკიდებლობის* კუთხით.

6. განსხვავება კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგი-

[1] **V. Đorđević.** Regional Conflicts in the Western Balkans and the Caucasus Revisited, გვ. 23-28.

ონების მაგალითებს შორის მოვლენათა ქრონოლოგიისა და მათი ბუნების თვალსაზრისით, რამაც სიტუაცია კონფლიქტებამდე მიიყვანა.

7. განსხვავება სამშვიდობო მისიების ბუნებას შორის კოსოვოსა და ქართულ კონფლიქტურ რეგიონებში.[1]

ვლადიმირ ჯორჯევიჩის შედარებითი ანალიზი ზომიერ ხასიათს ატარებს და თან ახლავს ავტორის მიერ ხაზგასმა კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების როლის შესახებ თანამედროვე საერთაშორისო პოლიტიკურ ასპარეზზე, რაც ამ ნაშრომს მეტ ანალიტიკურ დატვირთვას სძენს.

კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების შედარებითი ანალიზის კვლევის მიმართულებით ასევე საყურადღებოა შემდეგი ნაშრომები: სედრიკ რინგერტისა და სვენ სობრის „სახელმწიფოთა აღიარება: საერთაშორისო სამართალი თუ რეალპოლიტიკა? აღიარების პრაქტიკა კოსოვოს, სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის ფონზე“[2] და რონალდ თომასის „კოსოვოსა და სამხრეთ ოსეთის განსხვავებული შემთხვევები“.[3]

2008 წელს კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებასა და მის მნიშვნელობას მსოფლიო პოლიტიკისათვის და კონკრეტულად საქართველოსთვის ვრცლად ეხება საკუთარ წიგნში ამერიკელი ანალიტიკოსი, რონალდ დიტრიხ ასმუსი: „მცირე ომი რომელმაც მსოფლიო შეძრა. საქართველო, რუსეთი და დასავლეთის მომავალი“.[4] ავტორი ცალკე თავს უძღვნის კოსოვოს მოვლენებს და აღნიშნავს, რომ კოსოვოს საკითხის გარშემო აშშ-მ და ევროპის ქვეყნებმა მნიშვნელოვანი შეცდომები დაუშვეს. სჯეროდათ რა, რომ თითოეულ კონფლიქტს სხვადასხვა პოლიტიკური მიდგომით დაარეგულირებდნენ, მათ ვერ განჭვრიტეს ბალკანეთის მოვლენების შესაძლო გამოძახილი კავკასიის რეგიონში.[5]

---

[1] **V. Đorđević.** Regional Conflicts in the Western Balkans and the Caucasus Revisited, გვ. 29-39.

[2] **Cedric Ryngaert and Sven Sobrie.** Recognition of States: International Law or Realpolitik? The Practice of Recognition in the wake of Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia. / *Leiden Journal of International Law*. Vol. 24. Issue 2. June 2011, გვ. 467-490.

[3] **Ronald Thomas.** The Distinct Cases of Kosovo and South Ossetia: Deciding the Question of Independence on the Merits and International Law. / *Fordham International Law Journal*, Vol. 32, Issue 6, 2008, გვ. 1990-2045.

[4] **Ronald Dietrich Asmus.** A Little War that Shook the World. Georgia, Russia and the Future and of the West. New York: Palgrave Macmillan, 2010, გვ. 87-109.

[5] **Ronald Dietrich Asmus.** A Little War that Shook the World, გვ. 88.

თავი I. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები

§1. კოსოვო უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე

2008 წლის 17 თებერვალს სერბეთის ყოფილმა ავტონომიურმა რეგიონმა - კოსოვომ - სახელმწიფოს სტატუსი მიიღო.[1] დღეისათვის, კოსოვოს დამოუკიდებლობას აღიარებს გაეროს 113 წევრი ქვეყანა,[2] თუმცა, ამის მიუხედავად, კოსოვო დღემდე რჩება გაერო-ს წევრი ქვეყნის სტატუსის გარეშე ოფიციალური ბელგრადის მიერ კოსოვოს არაღიარების გამო **(დანართი № 1)**.

საუკუნეების განმავლობაში კოსოვოს რეგიონში ცხოვრობდა როგორც ეთნიკურად სერბი, ასევე, ალბანელი მოსახლეობა, რომელთა ურთიერთობასაც ამ ორი ხალხის ისტორიის ლაბირინთებში მივყავართ.

კოსოვოს მიწის ძირძველი მოსახლეობის საკითხის გარშემო არსებობს ძირითადად ორი - ალბანური და სერბული - თეორია. ალბანური თეორიის მიხედვით, ისინი იმ ხალხის შთამომავლები არიან, რომელთაც ბერძნები და რომაელები ილირიელებად მოიხსენიებდნენ. პირველად ილირიელ ხალხს მოიხსენიებს ფსევდოსკილაქსის სახელით ცნობილი ძვ.წ. IV საუკუნის ბერძენი ავტორი.[3] ამ ხალხის განსახლების არეალი მოცემულია ახ.წ. II საუკუნის ავტორის, აპიანე ალექსანდრიელის „რომის ისტორიის“ მეათე წიგნში. აპიანეს მიხედვით, ილირიელები ცხოვრობდნენ მაკედონიისა და თრაკიის ზემოთ, დასავლეთ ეპირის სანაპირო ზოლიდან მდინარე ისტრამდე.[4] აღნიშნული ტერიტორია მოიცავდა თანამედროვე ხორვატიის, ბოსნია-ჰერცეგოვინის, სლოვენიის, მონტენეგროს,

[1] კოსოვოს ფართობია 10 980 კმ^2. იხ.: Kosovo. The World Factbook. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებგვერდზე: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html; კოსოვოს მოსახლეობის რაოდენობა, 2017 წლის აღწერის მიხედვით, შეადგენს 1 807 965 ადამიანს. Kosovo Population. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებგვერდზე: http://countrymeters.info/en/Kosovo.

[2] Countries that have recognized Kosovo as an independent state. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებგვერდზე: http://www.beinkosovo.com/countries-that-have-recognized-kosovo-as-an-independent-state/.

[3] **John Wilkes.** The Illyrians. Oxford: Blackwell, 1995, გვ. 94.

[4] **Аппиан.** Римские войны. Санкт-Петербург: «Алетейя», 1994. Книга X: «События в Иллирии». იხ.: http://www.ancientrome.ru/antlitr/appian/hist-f09.htm.

სერბეთის მცირე და ალბანეთის დიდ ნაწილს[1] **(დანართი № 2).** ისტორიის განმავლობაში ილირიელებმა განიცადეს კელტიზაცია,[2] ელინიზაცია,[3] რომანიზაცია,[4] ხოლო მოგვიანებით, VI საუკუნიდან, ისინი უკვე სლავიზაციის ტალღაში მოჰყვნენ.

ილირიელთა სასაუბრო ენის შესახებ დღეისათვის დაზუსტებით რაიმეს მტკიცება მეტად რთულია. ცნობილია, რომ ეს ხალხი საუბრობდა ინდო-ევროპულ ენათა ოჯახში შემავალ ერთ-ერთ ენაზე. მკვლევარ ჯონ უილკსის აზრით, ეს, შესაძლოა, ვენეტური ენა ყოფილიყო.[5] ერთ-ერთი მოსაზრების მიხედვით, ილირიელები თრაკიულადაც საუბრობდნენ.[6] რაც შეეხება თანამედროვე ალბანურ ენას, იგი ეკუთვნის ინდოევროპულ ენათა ოჯახს. დღეისათვის მიიჩნევა, რომ ალბანური ენა უნდა მომდინარეობდეს ილირიულ ენის სხვადასხვა დიალექტისაგან. თუმცა, როგორც აღვნიშნეთ, მეტად რთულია თავად ილირიული ენის წარმომავლობის განსაზღვრა.[7]

ამგვარად, თანამედროვე ალბანელები საკუთარ თავს ილირიელთა პირდაპირ შთამომავლებად და, შესაბამისად, კოსოვოს ტერიტორიის პირველმოსახლეებად მიიჩნევენ. ისტორიულად თანამედროვე ალბანელი ხალხის ორი ჯგუფი განირჩევა. მდინარე შკუმბის ჩრდილოეთით, მთის რეგიონებში მოსახლე ალბანელთა ნაწილი, რომელშიც მოიაზრებიან კოსოვოელი ალბანელები, საკუთარ თავს გეგებს უწოდებს, ხოლო მდინარე შკუმბის სამხრეთით, ვაკეში მოსახლე ალბანელებს ტოსკები ეწოდება. თანამედროვე ალბანური ენა ეფუძნება სამხრეთულ, ტოსკურ დიალექტს.[8]

თავად ალბანელთა პირველი მოხსენიება საისტორიო წყაროებში გვხვდება XI საუკუნის ბიზანტიელ ავტორთან მიქაელ ატალიატესთან,

---

[1] **John Wilkes**, The Illyrians, გვ. 6, 92; **John Boardman, Geoffrey N. Lempriere**. The Cambridge Ancient History. The expansion of the Greek world. Eighth to six centuries. Cambridge University Press, 1982, გვ. 261.

[2] **Matthew Bunson.** A Dictionary of the Roman Empire. Oxford University Press, 1995, გვ. 202.

[3] **Sarah B. Pomeroy, Stanley M. Burstein, Walter Donlan, Jennifer Tolbert Roberts.** A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society and Culture. Oxford University Press, 2008, გვ. 255.

[4] **William Bowden.** Epirus Vetus: The Archaeology of a late Antique Province. London: Duckworth, 2003, გვ. 211.

[5] **John Wilkes.** The Illyrians, გვ. 183.

[6] Eastern Michigan University Linguist List: The Illyrian Language. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებგვერდზე: http://multitree.org/codes/xil.

[7] Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. Edited by **Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill.** De Gruyter Mouton, 2006, გვ. 1874.

[8] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. XVI.

რომელიც ალბანელებს „ალბანოი“-ს სახელით მოიხსენიებს და აღნიშნავს, რომ ეს ხალხი მონაწილეობდა 1078 წლის ანტიბიზანტიურ ამბოხებაში. მათი განსახლების არეალს, ატალიატეს მიხედვით, წარმოადგენდა თანამედროვე ალბანური დურესის ტერიტორია, რომელიც კოსოვოდან სამხრეთ-დასავლეთით, ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე მდებარეობდა.[1]

ალბანელთა პირველი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი არბერის სამთავრო, დედაქალაქით კრუაში, დაფუძნდა 1190 წელს.[2] აღნიშნული ტერიტორიული ერთეული ბიზანტიის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა. სამთავროს უკიდურესი ჩრდილოეთ საზღვარი გადიოდა მდ. დრინაზე, ხოლო უკიდურესი სამხრეთ საზღვარი კი - ოჰრიდის ტბაზე, რაც მიგვანიშნებს, რომ კოსოვოს ტერიტორია (ან თუნდაც მისი ნაწილი) არ შედიოდა პირველი ალბანური სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის შემადგენლობაში **(დანართი № 3)**.

ალბანელთა ილირიული წარმომავლობის გათვალისწინებით, ეს ხალხი ისტორიულად ქრისტიანული რელიგიის ერთ-ერთ პირველ აღმსარებლად მიიჩნევა ევროპაში. როგორც ცნობილია, ალბანეთის ტერიტორიაზე ქრისტიანობის გავრცელება დაკავშირებულია პავლე მოციქულის სახელთან, რომელიც, გადმოცემის მიხედვით, ქადაგებდა რომის პროვინციის - ილირიის მიწაზე.[3] ქრისტიანობა ოფიციალურ რელიგიად თანამედროვე ალბანეთის ტერიტორიაზე გამოცხადდა IV საუკუნის 20-იან წლებში.[4] 1054 წლის საეკლესიო განხეთქილების - „დიდი სქიზმის“ შემდეგ ალბანეთის ტერიტორია რელიგიურად ორ ნაწილად - კათოლიკურ ჩრდილოეთად და მართლმადიდებლურ სამხრეთად გაიყო.[5]

სერბული თეორიის მიხედვით, ალბანელი ხალხის წინაპრებად უნდა ჩაითვალონ დასავლეთ ბალკანეთში ანტიკურ და შუა საუკუნეებში მცხოვრები ხალხები და მათ შორის ილირიელებიც, თუმცა სერბული სამეცნიერო და პოლიტიკური შეხედულების მიხედვით, სლავების ბალკა-

---

[1] **Michael Attaleiates.** The History. Translated by ***Anthony Kaldellis*** and ***Dimitris Krallis.*** Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012, გვ. 29-37; 327-333.

[2] **Alan Ducellier.** 'Albania, Serbia and Bulgaria'. In: The New Cambridge Medieval History. Vol. 5. C. 1198-c. 1300. Cambridge University Press, 1995, გვ. 779-795.

[3] St. Paul. The Oxford dictionary of the Christian church. Edited by **F. L. Cross.** Oxford University Press, 2005, გვ. 228.

[4] Albania - The Ancient Illyrians. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებგვერდზე: https://www.thoughtco.com/albania-the-ancient-illyrians-4070684.

[5] **Sabrina Ramet.** Nihil obstat: religion, politics, and social change in East-Central Europe and Russia. Durham, NC: Duke University Press, 1998, გვ. 202.

ნეთში გამოჩენის შემდეგ (VI საუკუნე), სწორედ სამხრეთ-სლავები დომინირებდნენ კოსოვოს რეგიონში, ხოლო თანამედროვე ალბანელები აქ მხოლოდ და მხოლოდ XVI საუკუნის ბოლოსა და XVII საუკუნის დასაწყისში ჩამოსახლდნენ.[1]

ზოგადად სლავები თანამედროვე ევროპაში ხალხთა ყველაზე მრავალრიცხოვანი ჯგუფია. ისინი იყოფიან სამხრეთის, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ჯგუფებად. სერბები სლავების სამხრეთ ჯგუფში ერთიანდებიან - ბულგარელებთან, სლოვენელებთან, მაკედონიელებთან, მონტენეგროელებთან, ბოშნიაკებთან და ხორვატებთან ერთად.

ევროპის ტერიტორიაზე სლავები პირველად ჩნდებიან ახ.წ. V-VI საუკუნეებში. მათ მოიხსენიებენ ბიზანტიელი ავტორები. პროკოპი კესარიელთან (VI ს.) სლავები *სკლავენების* სახელით გვხვდებიან[2] და მოსახლეობენ თრაკიის ზემოთ, თანამედროვე კოსოვოსა და სერბეთის ტერიტორიის ჩრდილოეთით. სერბების გაქრისტიანება VII საუკუნის დასაწყისში, ჰერაკლე კეისრის (610-641) მმართველობის პერიოდში მოხდა. კონსტანტინე პორფიროგენეტის (X ს.) ცნობის მიხედვით, იმპერატორს „რომაელი უხუცესები“ გაუგზავნია სერბებით დასახლებულ მიწაზე და სწორედ ამ დროს მომხდარა სერბების მოქცევა ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე.[3]

თავად სახელი „კოსოვო“, როგორც ცნობილია, მომდინარეობს სერბული სიტყვიდან „კოს“ და ითარგმნება, როგორც „შავი შაშვი“.[4] სერბები ყოფილ სერბულ რეგიონს „კოსოვოსა და მეტოხიის“ სახელით მოიხსენიებდნენ. სიტყვა „მეტოხია“, თავის მხრივ, ბერძნული ენიდან მომდინარეობს (metochion) და საეკლესიო, სამონასტრო მიწებს აღნიშნავს.[5] ალბანელები რეგიონს დარდანიის სახელითაც მოიხსენიებენ. მოიაზრება, რომ dardha/dardā - პროტოალბანურად ნიშნავს „მსხალს“.[6]

ანტიკურ ხანაში კოსოვოს ტერიტორია სხვადასხვა ხალხებით იყო

[1] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 1-2.

[2] **Edward James.** Europe's Barbarians AD 200-600. Routledge, 2014, გვ. 96; **Procopius.** In Seven Volumes, with an English translation by H. B. Dewing. Vol. 4. History of the Wars, Books VI (continued) and VII. London: William Heinemann LTD-Cambridge MA: Harvard University Press, 1924, pp. 269-273.

[3] **Constantine Porphyrogenitus.** De Administrando Imperio & All of its Slavs. Part II. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.jassa.org/?p=4918.

[4] **Tim Judah.** Kosovo. What everyone needs to know, 2008, გვ. 31.

[5] **Dusan Batakovic.** Serbia's Kosovo Drama. A Historical perspective. Belgrade, 2012, გვ. 16.

[6] **Vladimir Orel.** Albanian Etymological Dictionary. Leiden: Brill, 1998, გვ. 56.

დასახლებული. მათ შორის გამოირჩევიან დარდანები, რომელთა ეთნოლინგვისტური კუთვნილება დღეისათვის ფართო სადისკუსიო საგანს წარმოადგენს. ისინი აღნიშნულ რეგიონში მოსახლეობდნენ გვიანელინისტურ და ადრერომაულ პერიოდებში.[1] ძვ.წ. II საუკუნის შუა ხანებში რეგიონი რომის იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა და ერთი საუკუნის შემდეგ უკვე იმპერიის ილირიის პროვინციის ნაწილად მოიხსენიებოდა. ახ.წ. 87 წლიდან კოსოვო მეზია სუპერიორის[2] შემადგენლობაშია. V საუკუნიდან მოყოლებული, კოსოვოს რეგიონი სხვადასხვა „ბარბაროს“ ტომთა თარეშების ასპარეზად იქცა, რომელთა კულმინაციას წარმოადგენდა სლავთა შემოჭრა აღნიშნულ ტერიტორიაზე VI-VII საუკუნეებში[3] **(დანართი № 4, 5).**

სლავების გამოჩენის შემდეგ, VII საუკუნის განმავლობაში, ბალკანეთის ტერიტორია სლავთა სხვადასხვა ტომების განსახლების არეალად იქცა. რეგიონი ამ პერიოდში ძირითადად ბიზანტიის იმპერიიდან იმართებოდა. IX საუკუნის შუა ხანებში კოსოვოს რეგიონი ბულგარეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა, ხოლო მოგვიანებით 1018 წელს კვლავ ბიზანტიელებმა დაიკავეს. ამჯერად კოსოვო იმპერიის ბულგარეთის თემის ნაწილი გახდა. ამ პერიოდის კოსოვოს რეგიონის ეთნოდემოგრაფიულ ვითარებაზე მეტად მწირი ცნობები მოგვეპოვება. ამ მხრივ ძალიან საინტერესო წყაროს წარმოადგენს ბიზანტიის იმპერიის პრინცესის, ერთ-ერთი პირველი ისტორიკოსი ქალის, ანა კომნენეს ცნობები, რომელთა მიხედვითაც ირკვევა, რომ XI საუკუნის დასაწყისში კოსოვოს ტერიტორია ძირითადად სერბებით ყოფილა დასახლებული[4]**.**

ამგვარად, როგორც წყაროებიდან ჩანს, XI საუკუნისთვის კოსოვოს ტერიტორია ფაქტობრივად სლავიზებულია. კოსოვოს რეგიონი, რომელიც ამ ტერიტორიაზე სლავების გამოჩენის შემდგომ კოსოვოსა და მეტოხიის სახელით იყო ცნობილი, სერბული სამთავროების - დიოკლეას, ზე-

---

[1] **John Wilkes.** The Illyrians, გვ. 85.

[2] მეზია რომის იმპერიის შემადგენლობაში შემავალი, მდ. დუნაის სამხრეთ ნაპირზე მდებარე პროვინცია იყო, რომელიც ორ ნაწილად - მეზია სუპერიორი და მეზია ინფერიორი - იყოფოდა. მეზია სუპერიორი მოიცავდა თანამედროვე სერბეთის ცენტრალურ ნაწილს, კოსოვოს, მაკედონიის ჩრდილოეთ ნაწილებს. მეზია ინფერიორი კი, თავის მხრივ, აერთიანებდა თანამედროვე ჩრდილოეთ ბულგარეთის და რუმინული დობრუჯას ტერიტორიებს.

[3] **Curta Florin.** The Making of Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700. Cambridge University Press, 2001, გვ. 189.

[4] **Anna Comnena.** The Alexiade. Book II, გვ. 47.

ტას, მოგვიანებით კი რაშკასა და შემდგომში სერბეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა.[1] კოსოვოსა და მეტოხიის რეგიონის სერბეთის სამეფოში ინტეგრირება ეტაპობრივად ხდებოდა XII-XV სს.-ში. 1217-1346 წლებში კოსოვო-მეტოხიის რეგიონი სერბეთის სამეფოს, 1346-1371 წლებში - სერბეთის იმპერიის, ხოლო 1371-1459 წლებში - სხვადასხვა სერბული სამთავროების შემადგენლობაში იყო.[2]

XIII საუკუნის დასაწყისში პირველი სერბი არქიეპისკოპოსის, სავა ნემანიჩის (წმ. სავა), მიერ კოსოვოსა და მეტოხიის მიწაზე დაარსდა სერბული მართლმადიდებლური ეკლესიის სამი საეპისკოპოსო - ჰვოსნოს, პრიზრენისა და ლიპლიანის. მკვლევარ ჯონ ფაინ-უმცროსის თანახმად, არქიეპისკოპოსის უმთავრესი მიზანი იყო სერბეთის სამეფოს მთელი ტერიტორიის გაერთიანება ერთი საარქიეპისკოპოსოს ქვეშ.[3]

კოსოვოსა და მეტოხიის ტერიტორიაზე 1300-მდე ეკლესია-მონასტერი მდებარეობს, რომელთა დიდი ნაწილი XIII-XVII საუკუნეებში სერბების მიერ არის აგებული. აღნიშნული ძეგლებიდან სამი - დეჩანის, პეჩისა და ლიევიშკას ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია - შეტანილია UNESCO-ს მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში.[4] როგორც სერბი ავტორები აღნიშნავენ, ალბანური პროპაგანდა ადრეულ სერბულ ქრისტიანულ ეკლესია-მონასტრებს „ილირიულ ეკლესიებად“ მოიხსენიებს, თუმცა სერბი მკვლევრის, გოიკო სუბოტიჩის, თანახმად, ეს ძეგლები არა ილირიულ-ალბანური, არამედ ბიზანტიური ეპოქისა და არქიტექტურისთვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს ატარებენ.[5]

სერბეთის სამეფოს აღმავლობა დაკავშირებულია ნემანიჩების სერბულ დინასტიასთან (1166-1371). ნემანიჩების დინასტიის ყველაზე სახელოვან წარმომადგენლად ითვლება სერბეთის მეფე სტეფან დუშანი (1331-1355), რომელმაც 1343 წელს წამოიწყო სამხედრო კამპანია თანამედროვე ალბანეთის ტერიტორიაზე. მისი მმართველობის დროს 1346 წელს სერბეთის საპატრიარქოს ცენტრი გახდა ქალაქი პეჩი. იმავე წელს, ეპირისა და თესალიის შემოერთების შემდეგ, დუშანი აკურთხეს სერბების,

[1] **Dusan Batakovic.** Serbia's Kosovo Drama, გვ. 23.

[2] **Barisa Krekic.** "Medieval Serbia: The Nemanyids and Byzantium." წიგნში: *Byzantine Studies. Essays on the Slavic World and the eleventh century.* Edited by ***Speros Vryonis, Jr***. New Rochelle, NY: Aristide D. Caratzas Publisher, 1985, გვ. 43-52.

[3] **John V. A. Fine Jr.** The late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth to the Ottoman Conquest. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, 1985, გვ. 117.

[4] Medieval Monuments in Kosovo. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებგვერდზე: http://whc.unesco.org/en/list/724/.

[5] **Gojko Subotic.** Art of Kosovo: The Sacred Land. New York: Monacelli Press, 1998.

ბერძნების, ბულგარელებისა და ალბანელების მეფედ. სამეფოს ცენტრად იქცა ქალაქი პრიზრენი[1] **(დანართი № 6).**

სტეფან დუშანის გარდაცვალების შემდეგ (1355) დაიწყო ნემანიჩების დინასტიის დასუსტება, რაც დაემთხვა ოსმალური გავლენის გაძლიერებას ბალკანეთში. ამ პროცესმა სერბი ხალხი მიიყვანა კოსოვოს ველის ბრძოლამდე, რომელიც გაიმართა 1389 წლის 15 ივნისს, წმინდა ვიტის ხსენების სერბულ დღესასწაულზე.[2] მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ბრძოლიდან გამოკვეთილ და უპირობო გამარჯვებულად არცერთი მხარე არ გამოსულა, სწორედ კოსოვოს ველზე გამართული ბრძოლა ითვლება კოსოვოსა და იმდროინდელი სერბეთის სამეფოს დიდი ნაწილის ოსმალეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში შესვლის თარიღად. კოსოვოში ოსმალური მმართველობა ოფიციალურად 1455 წელს დაიწყო.[3]

კოსოვოს ველზე ბრძოლამდე მხოლოდ ოთხი წლით ადრე, 1385 წლის 18 სექტემბერს, სავრას ბრძოლაში ალბანელების დამარცხების შემდეგ ოსმალური მმართველობის პერიოდი დაიწყო ალბანელი ხალხის ისტორიაშიც. აღსანიშნავია, რომ ალბანელები საკმაოდ აქტიურად იბრძოდნენ ოსმალთა წინააღმდეგ. ოსმალთა ექსპანსიამდე თანამედროვე ალბანეთის ტერიტორია ძირითადად სამი - დუკაგინების (ჩრდილოეთით), კასტრიოტების (ცენტრალური ნაწილი) და ალბანეთის (სამხრეთ-დასავლეთით) სამთავროსგან შედგებოდა. სწორედ კასტრიოტების სახლი, კერძოდ, გიონ (იოანე) კასტრიოტი გვევლინება ოსმალთა წინააღმდეგ მებრძოლ ალბანელ მთავრად სავრას ბრძოლის შემდეგ. გიონის შვილი, გეორგ კასტრიოტი, სკანდერბეგად წოდებული, რომელიც მოგვიანებით ალბანელთა ეროვნული გმირი გახდა, ამავე დროს საკმაოდ ორაზროვან ფიგურას წარმოადგენს ალბანეთის ისტორიაში.[4]

გიონ კასტრიოტი იძულებული გახდა, მისი ოთხი შვილი მძევლად გაეგზავნა კონსტანტინოპოლში. ერთ-ერთი მათგანი იყო სკანდერბეგი, რომელიც ისლამის მიღების შემდგომ, სულთნის მხარდამხარ იბრძოდა. 1443 წელს ნიშის (თანამედროვე სერბეთის ტერიტორია, იმდროინდელი

[1] **Pellumb Xhufi.** The Albanians in the Serbian Nemanja Kingdom. / *Kosova Historical Review*, № 4, 1994, გვ. 18.

[2] **Thomas A. Emmert.** Serbian Golgotha: Kosovo 1389. New York: Columbia University Press, 1990, გვ. 129.

[3] **Dusan Batakovic.** The Kosovo Chronicles. Belgrade, 1992, გვ. 40.

[4] **Fatos Lubonja.** "Between the Glory of a Virtual World and the Misery of a Real World." წიგნში: *Albanian Identities: Myth and History*. Edited by Stephanie Schwandner-Sievens and Bernd J. Fischer. London: Hurst, 2002, გვ. 92.

ალბანეთი) ბრძოლაში სკანდერბეგის თაოსნობით გამოგზავნილი ოსმალური ლაშქარი მარცხდება ალბანელებთან ბრძოლაში.[1] ამის შემდეგ, სკანდერბეგი უბრუნდება ქრისტიანულ რწმენას და იწყებს ბრძოლას ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ. მან იმდროინდელი ალბანეთის ნაწილის განთავისუფლებაც კი მოახერხა ოსმალური გავლენისგან. როგორც მკვლევარი ტიმ ჯუდა აღნიშნავს, ლეგენდა სკანდერბეგის შესახებ ბურუსით არის მოცული. მით უფრო გასაკვირია ის ფაქტი, რომ სკანდერბეგი ალბანელთა ეროვნულ გმირად XIX საუკუნეში იქცა, მაშინ, როდესაც ალბანელთა უმეტესობა უკვე მუსლიმი იყო. თანამედროვე ალბანეთის დროშაზე გამოსახული ორთავიანი არწივი, რომელიც, პირველ რიგში, ბიზანტიურ არწივთან ასოცირდება, ალბანელთათვის ლეგენდარული სკანდერბეგის ბეჭედზე გამოსახულ არწივთან ჰპოვებს მსგავსებას.[2] ალბანელი მეცნიერის, პირო მიშას, თქმით, სკანდერბეგის ფიგურა მითებისა და ისტორიული ფაქტების ნაზავისგან არის შექმნილი და ალბანელთათვის მას რელიგიურზე მეტად სამშობლოსათვის „მარადჟამს მებრძოლი“ გმირის სიმბოლური დატვირთვა აქვს.[3]

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, XIV საუკუნის ბოლოს, როგორც ალბანელებს, ისევე სერბებს, ოსმალეთის იმპერია დამპყრობლად ევლინება. ამ პერიოდისთვის ეს ორი ხალხი ქრისტიანული რელიგიის აღმსარებელი იყო და, ბუნებრივია, ისლამურ იმპერიასთან ბრძოლა მათთვის საერთო მიზანს წარმოადგენდა.

1660 წელს კოსოვოს ტერიტორიაზე მოგზაურობის საინტერესო ჩანაწერები მოიპოვება თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების (1611-1682), ნაშრომში. კოსოვოს ჩრდილოეთით მდებარე მიტროვიცას ციხესიმაგრეზე საუბრისას ჩელები აღნიშნავს, რომ ეს ციხე სერბი მეფეების მიერ ყოფილა აგებული. მათვე უკავშირებს ჩელები კოსოვოს სამხრეთით ქალაქ ვუშტრიის გამაგრებული ქალაქის მშენებლობას. საკუთარი მოგზაურობა ჩელების პრიშტინაში დაუსრულებია. ეს ქალაქი, ზემოაღნიშნული ქალაქების მსგავსად, ავტორის თქმით, სერბ მეფეებს აუშენებიათ.[4]

---

[1] The Ottoman Conquest of Albania. იხ.: http://countrystudies.us/albania/17.htm.

[2] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 25-26.

[3] **Piro Misha.** “Invention of a Nationalism: Myth and Amnesia.” /*Albanian Identities: Myth and History.* Edited by Stephanie Schwandner-Sievens and Bernd J. Fischer. London: Hurst, 2002, გვ. 43.

[4] Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions (Kosovo, Montenegro, Ohrid). Translated from the Ottoman Turkish by ***Robert Elsie*** and ***Robert Dankoff***. Leiden, 2000, გვ. 11-25. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.albanianhistory.net/1660_Chelebi/index.ht ml.

სერბული შეხედულების მიხედვით, ოსმალური მმართველობის განმავლობაში კოსოვოში რეგიონში დემოგრაფიული მდგომარეობა ალბანელთა სასარგებლოდ იცვლებოდა. ოსმალური საკადასტრო აღწერების მიხედვით, 1455 წელს აღნიშნულ რეგიონში 13 000 სერბული და მხოლოდ 46 ალბანური დასახლება იყო აღრიცხული.[1] XVII საუკუნის ბოლოს, ავსტრიისა და ოსმალეთის იმპერიებს შორის ომის პერიოდში, კოსოვოში დემოგრაფიული ვითარება მკვეთრად შეიცვალა ალბანელთა სასარგებლოდ. 1690 წელს ავსტრიულმა ჯარებმა სერბეთის გავლით თანამედროვე მაკედონიის დედაქალაქ სკოპიემდეც კი მიაღწიეს, სადაც საბოლოოდ ოსმალებთან დამარცხდნენ. ოსმალეთის იმპერიისგან საპასუხო ზომების გატარების შიშით ქრისტიანი სერბების დიდმა ნაწილმა, ავსტრიის იმპერატორ ლეოპოლდ I-ის მიერ ჰაბსბურგთა იმპერიაში თავშესაფრის მიღების გარანტიების შემდგომ, დატოვა საკუთარი სამშობლო. 37 000 ოჯახი გადასახლდა ამ პერიოდში კოსოვოს რეგიონიდან უნგრეთის ტერიტორიაზე პატრიარქ არსენი ჩარნიევიჩ III-ის მეთაურობით. [2]

აღნიშნული შეხედულების საპირისპიროდ, ბრიტანელი ისტორიკოსი ნოელ მალკოლმი საკუთარი წიგნის - „კოსოვო: მოკლე ისტორია“ - მერვე თავში გამოთქვამს ვარაუდს იმის შესახებ, რომ ამ პერიოდში სერბული მოსახლეობის მასობრივი გადინება მოხდა არა კოსოვოს, არამედ იმდროინდელი სერბეთის სამეფოს ცენტრალური ნაწილიდან. მალკოლმის თქმით, ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის არქივებში მუშაობამ იგი მთელ რიგ დასკვნებამდე მიიყვანა, რომელთა მიხედვითაც, პატრიარქ არსენიეს არანაირი გარანტიები არ ჰქონია ავსტრიის იმპერატორისგან თავშესაფრის მიღების თაობაზე. ამასთან ერთად, ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში იმდროინდელი სერბული მოსახლეობა ერთსულოვანი არ ყოფილა. როგორც მალკოლმი დასძენს, მრავალი სერბი იბრძოდა ოსმალთა ჯარში, ისევე როგორც მრავალი მუსლიმი ალბანელი იყო ავსტრიის სამხედრო ნაწილებში. გარდა ამისა, მალკოლმი აღნიშნავს, რომ კოსოვოს რეგიონის ქალაქი პრიზრენი, სადაც იმ დროისთვის მთავარი მოქმედებები ვითარდებოდა, უკვე მთლიანად ალბანური - მუსლიმური იყო.[3]

---

[1] **А. Я. Маначинский**, **Д. О. Денисов.** Косово и Метохия: Между автономией и сепаратизмом. История и современность, გვ. 18; 1972 წელს სარაევოში ოსმალური საკადასტრო აღწერის ტექსტი ითარგმნა და გამოქვეყნდა. იხ.: **E. Kovačević, A. Handžić, H. Hadžibegović**. Oblast Brankovića - Opširni katastarski popis iz 1455. Orijentalni institut. Sarajevo, 1972.

[2] Kosovo and Metohija. Living in the Enclave. Ed. by **Dusan T. Batakovic**, Belgrade, 2007, გვ. 26-27.

[3] **Noel Malcolm.** Kosovo: A Short History. New York: New York University Press, 1998, გვ. 492.

XVII საუკუნის დამდეგის კოსოვოს მოსახლეობის ეთნიკური და რელიგიური შემადგენლობის შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის ბარის არქიეპისკოპოსი მარინო ბიძი, რომლის მიხედვითაც, ამ პერიოდში კოსოვოს მოსახლეობა ძირითადად „სქიზმატებისგან“ (იგულისხმებიან სერბი მართლმადიდებლები) შედგებოდა.[1]

ჰაბსბურგთა და ოსმალთა დიდი ომის (1683-1699) შესახებ მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ვენის სამხედრო არქივში დაცული გერმანულენოვანი დოკუმენტი - „შენიშვნები და მოსაზრებები 1689 წელს საიმპერატორო ძალების სამხედრო შესაძლებლობების შესახებ“, რომელიც, თავის მხრივ, ნაწილია უფრო ვრცელი იტალიური დოკუმენტისა - „Origine della guerra fra l’Imperatore dei Christiani, e quello de Turchi l’anno 1682“. დოკუმენტში საუბარია ავსტრიელთა ნაწილების ზემოაღნიშნულ შეტევაზე ოსმალური ნაწილების წინააღმდეგ კოსოვოს, მაკედონიისა და ჩრდილოეთ ალბანეთის ტერიტორიის გავლით.[2]

სხვა დეტალებთან ერთად, დოკუმენტი საყურადღებოა იმ პერიოდის კოსოვოს ტერიტორიაზე ალბანური მოსახლეობისა და სამხედრო ნაწილების ორგანიზებულობის თვალსაზრისით. ალბანელები დოკუმენტში „ალბანეზეებად“ (Albanese) და „არნაუტებად“ (Arnauts) არიან მოხსენიებული, ხოლო სერბები კი - რაშიანების (იტალ. Rasciani) სახელით. წყაროში ასევე საუბარია ალბანელი არქიეპისკოპოსის, პრიზრენის მკვიდრი პეტერ ბოგდანის (1630-1689) გარდაცვალების შესახებ. როგორც ირკვევა, ამ პერიოდში მუსლიმი ალბანელები (არნაუტები) ოსმალთა რიგებში დაქირავებული მეომრების სახით იბრძოდნენ. ჰაბსბურგთა ნაწილების კოსოვოში გამოჩენასთან ერთად, პრიზრენში მცხოვრები 6000 ალბანეზე (ქრისტიანი ალბანელები) იმპერატორის მხარეს გადასულა. ამის მიუხედავად, ავტორი საგანგებოდ აღნიშნავს ალბანელთა არასანდო ბუნებას და ამბობს, რომ საიმპერატორო არმიის რიგებში მებრძოლი 20 000-მდე ალბანელიდან მხოლოდ 300 დარჩა იმპერატორის ერთგული. დანარჩენი ნაწილი ხშირად იცვლიდა მხარეს კათოლიკურ ჰაბსბურგთა იმპერიასა და

[1] **Franjo Rački**: “Izveštaj barskog nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju god. 1610 po Arbanaškoj i Staroj Srbiji.” Starine JAZU XX. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1980, გვ. 50-156. იხ.: **Dusan Batakovich.** “Kosovo and Metohija: History, Memory, Identity.” In: The Christian Heritage of Kosovo and Metohija. The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People. Ed. Bishop Maxim (Vasilevic). Los Angeles: Sebastian Press, 2015, გვ. 580.

[2] Annotationes und Reflexiones der gloriosen kayserlichen Waffen im Jahr 1689. In: Austrian State Archives (Österreichisches Staatsarchiv), Military Archives (Kriegsarchiv), Vienna, AFA, Carton 195, 1689-13-1, fol. 32r-49r. Translated from the German by ***Robert Elsie***. იხ.: http://www.albanian history.net/1689_Kosovo-Turkish-War/index.html.

პორტას შორის.[1]

აღნიშნული 6000 პრიზრენელი ალბანელის ავსტრიელთა მხარეს გადასვლა დაკავშირებულია არქიეპისკოპოს პეტერ ბოგდანის სახელთან, რომელიც ომის პერიოდში ენერგიულად ეწეოდა ანტიოსმალურ მოღვაწეობას კოსოვოს ტერიტორიაზე. აღნიშნული დოკუმენტი საგანგებო მწუხარებითა და პატივისცემით ეხება ბოგდანის გარდაცვალების საკითხს და ხაზს უსვამს მის დიდ წვლილს ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში.[2]

ამასთან ერთად, წყარო საუბრობს პრიშტინას მკვიდრი 5000 არნაუტის (მუსლიმი ალბანელის) ანტიოსმალური აჯანყების შესახებ, რომელსაც ადგილი ჰქონია საიმპერატორო ძალების რეგიონში გამოჩენის ხანებში.[3] ეს მონაკვეთი მეტად მნიშვნელოვან ცნობას გვაწვდის პრიშტინას ოლქში იმ პერიოდში მცხოვრები ალბანელების რაოდენობის შესახებ.

ამ პერიოდისთვის, როგორც ცნობილია, ალბანეთის ჩრდილოეთ ნაწილი, სადაც XI საუკუნის საეკლესიო განხეთქილების შემდეგ ძირითადად ქრისტიანობის კათოლიკური მიმდინარეობა იყო გავრცელებული, ძლიერ ისლამურ გავლენას განიცდის. აღნიშნული პროცესი ამ მხარეში XVI საუკუნის ბოლოსა და XVII საუკუნის დასაწყისიდან იწყება, მაშინ როდესაც სამხრეთით ალბანეთის მართლმადიდებლური ნაწილის ისლამიზაცია მხოლოდ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ხდება.[4] მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდში სერბ და ალბანელ ხალხს შორის ტერიტორიულ უთანხმოებას ადგილი ჯერ არ ჰქონია, პორტას ამგვარი რელიგიური პოლიტიკა ჩრდილოეთ და სამხრეთ ალბანეთის მიმართ გვაფიქრებინებს, რომ ოსმალეთის იმპერია სერბებსა და ალბანელებს შორის დაპირისპირების ინსპირირებაზე იყო ორიენტირებული. ამის მისაღწევად კი აღნიშნული რელიგიური პოლიტიკა მეტად „მოსახერხებელი“ წინაპირობა უნდა ყოფილიყო. საფიქრებელია, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს *Divide et Impera*-ს პოლიტიკის კლასიკურ ნიმუშთან.

სერბების მეორე მასიური გადასახლება კოსოვოს რეგიონიდან მოხდა 1739 წელს, როდესაც ოსმალეთმა კიდევ ერთხელ დაამარცხა ავსტრიის ჰაბსბურგთა იმპერია. ათასობით სერბი კვლავ მოექცა ისლამიზაციის

[1] Annotationes und Reflexiones der gloriosen kayserlichen Waffen im Jahr 1689.
[2] Annotationes und Reflexiones der gloriosen kayserlichen Waffen im Jahr 1689.
[3] Annotationes und Reflexiones der gloriosen kayserlichen Waffen im Jahr 1689.
[4] **Sabrina Ramet.** Nihil obstat, გვ. 203-204; **Gyorgy Lederer.** “Islam in Albania.” / *Central Asian Survey,* Vol. 13, № 3, 1994, გვ. 331-359.

საფრთხის ქვეშ. ამჯერად სერბების მართლმადიდებელი ალბანელების კოსოვოდან უნგრეთის სამხრეთ ნაწილში გადასახლებას პატრიარქი არსენიე IV შაკაბენტა ხელმძღვანელობდა.[1] აღნიშნულ მოვლენაზე საუბრისას ძველი სერბული საისტორიო ქრონიკა პარალელს ავლებს დიოკლეტიანეს ანტიქრისტიანულ პოლიტიკასთან რომის იმპერიაში.[2] რელიგიური და დემოგრაფიული მდგომარეობის შედარებით გაუმჯობესება კოსოვოს სერბი მოსახლეობისთვის იწყება 1774 წელს რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიების ომის დამასრულებელი ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის შემდეგ, როდესაც რუსეთის იმპერიამ ბალკანური ქრისტიანობის „მცველის“ როლი იტვირთა.[3]

სერბების გადასახლებასთან ერთად, ალბანელების რაოდენობა კოსოვოში იზრდებოდა. ჯერ კიდევ XIV საუკუნეში ალბანელთა დასახლებები მოხსენიებულია „ოქროს ბულად“ სახელდებულ, სერბეთის მმართველთა ორ დოკუმენტში. 1330 წლის დოკუმენტის მიხედვით, ალბანური მოსახლეობა აღირიცხებოდა კოსოვოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, ვლახების მეზობლად, მდ. თეთრ დრინასა და ლიმს შორის. 1348 წლის დოკუმენტში კი ალბანური დასახლებები მოიხსენიება პრიზრენის მიმდებარედ, ასევე, კოსოვოს სამხრეთით.[4] XVII საუკუნის შემდეგ, ოსმალეთის იმპერიის ძალისხმევით, ჩრდილოელ ალბანელთა დიდი ნაწილი ისლამურ რელიგიაზე ექცევა და იწყება მათი ჩასახლება კოსოვოს სხვადასხვა რაიონებში.[5] განსაკუთრებული ინტენსივობით ალბანელთა ჩასახლება კოსოვოს მხარეში ხდება XVIII ს-ის შუა ხანებიდან მოყოლებული XIX ს-ის 40-იანი წლების ჩათვლით.[6]

ამგვარად, XIX საუკუნის დამდეგს კოსოვოს რეგიონში ცხოვრობდა როგორც სერბული, ასევე ალბანური მოსახლეობა. მართალია, ადგილობრივი მოსახლეობის უმეტესობას მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში სერბები შეადგენდნენ, თუმცა ოსმალური მმართველობის განმტკიცებასთან ერთად, ქრისტიანი სერბული მოსახლეობის დემოგრაფი-

[1] **Dusan Batakovic.** Kosovo and Metohija. Living in the Enclave, გვ. 28.
[2] **Ljub Stojanovic.** Stari srpski zapisi I natpisi. T. V. Belgrade & Novi Sad, 1987, გვ. 7734, 7737.
[3] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 29.
[4] **Noel Malcolm.** Kosovo, გვ. 54; **H. R. Wilkinson.** "Jugoslav Kosmet: The evolution of a frontier province and its landscape." / *Transactions and Papers (Institute of British Geographers),* vol. 21, 1955, გვ. 183.
[5] **Noel Malcolm.** Kosovo, გვ. 155.
[6] **Karl Kaser.** Household and Family in the Balkans: Two Decades of Historical Family Research at University of Graz. Munster: LIT Verlag, 2012, გვ. 124.

ული მდგომარეობა თანდათან უარესდებოდა ოსმალეთის იმპერიის მიზანმიმართული რელიგიური პოლიტიკის გამო, რომელიც ბალკანეთის ხალხების ერთმანეთისაგან რელიგიურად გაყოფასა და ამ გზით მათ შორის უთანხმოების ჩამოგდებას ითვალისწინებდა.

§2. აფხაზეთი უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე

საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ რეგიონის, აფხაზეთის, საერთო ფართობია 8 670კმ^2. სეპარატისტების მიერ 2019 წელს ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის მიხედვით, აფხაზეთის ტერიტორიაზე 245 424 ადამიანი ცხოვრობს.[1] ამასთან ერთად, აღსანიშნავია, რომ საქართველოს მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე აფხაზეთიდან იძულებით გადაადგილებული პირის სტატუსით ცხოვრობს 273 411 ადამიანი[2] **(დანართი № 7).**

რუსეთის ფედერაციის მიერ აფხაზეთის „დამოუკიდებლობის“ გამოცხადება მოხდა 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შემდეგ. დღეისათვის აფხაზეთის „დამოუკიდებლობას“ დე იურე სცნობს გაერო-ს მხოლოდ ხუთი წევრი სახელმწიფო - რუსეთი, ნიკარაგუა,[3] ვენესუელა,[4] ნაურუ[5] და სირია.[6] ვანუატუსა და ტუვალუს სახელმწიფოებმა 2011 წელს ჯერ აღიარეს აფხაზეთის დე-ფაქტო დამოუკიდებლობა, ხოლო 2013-2014 წლებში უარყვეს აღნიშნული აღიარება.[7] აფხაზეთის „სახელმწიფოებრივ

[1] 2019-Национальный состав наличного населения. Офилциальная статистика. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: ugsra.org/ofitsialnaya-statistika.php?ELEMENT_ID-=415

[2] დევნილთა სტატისტიკა. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: http://www .mra.gov.ge/geo/static/55.

[3] Russia welcomes Nicaragua's recognition of South Ossetia, Abkhazia. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://unpo.org/content/view/8624/236/?id=8624

[4] Венесуэла признает независимость Абхазии и Южной Осетии. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.interfax.ru/russia/99801.

[5] Abkhazia Is Recognized by Nauru. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებგვერდზე: http:// www.nytimes. com/2009/12/16/world/europe/16georgia.html.

[6] Syria formally recognizes Abkhazia and South Ossetia. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://eurasianet.org/syria-formally-recognizes-abkhazia-an d-south-ossetia.

[7] Georgia Says Vanuatu Has Withdrawn Recognition of Abkhazia. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-05-20/georgia-says-vanuatu-has-withdrawn-recog nition-of-abkhazia; Tuvalu withdra-ws recognition of breakaway Georgia regions. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://dfwatch.net/tuvalu-withdraws-recognition-of-geor gian-breaka-way-regions-20875-27597.

სტატუსს“ მხარს უჭერს ასევე სამი არაღიარებული, გაერო-ს არაწევრი ტერიტორიული ერთეული - ე.წ. „სამხრეთ ოსეთი“, დნესტრისპირეთი[1] და მთიანი ყარაბაღის ე.წ. სომხური არცახის რესპუბლიკა.[2]

აფხაზთა ეთნიკური ისტორიის შესახებ განსხვავებული წარმოდგენა აქვთ ქართველ და აფხაზ მეცნიერებს. აღნიშნული საკითხის შესახებ მრავალი ითქვა და დაიწერა. საკითხის გარშემო დღეისათვის არსებულ ძირითად შეხედულებებს მოკლედ აჯამებს პროფ. სალომე ბახია-ოქრუაშვილი, რომელიც აფხაზთა ეთნიკური ისტორიის შესახებ ქართულ და აფხაზურ თეორიებს ოთხ ძირითად შეხედულებად ჰყოფს:

პირველი შეხედულების მიხედვით, მეცნიერთა დიდი ნაწილი (ივ. ჯავახიშვილი, [3] ს. ჯანაშია, [4] ნ. ბერძენიშვილი, [5] გ. მელიქიშვილი, [6] მ. ინაძე,[7] დ. მუსხელიშვილი,[8] ზ პაპასქირი,[9]) თანამედროვე აფხაზების შორეულ წინაპრებად მიიჩნევდა უძველესი დროიდან კოლხეთის სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მცხოვრებ აბაზგებისა და აფსილების ტომებს, რომელთა ჩამოყალიბებაც მკვიდრ ქართულ მოსახლეობასთან შერწყმით უნდა მომხდარიყო.

მეორე შეხედულების თანახმად, ძველი წელთაღრიცხვის პირველი ათასწლეულის დასასრულსაც ამ ტერიტორიაზე, ძველი კოლხური ტომების გვერდით აფხაზების არსებობაც ივარაუდეს, თუმცა მათი ეთნონიმები I-II საუკუნემდე წყაროებმა ვერ დააფიქსირა (ნ. ლომოური).[10]

---

[1] Абхазия, Южная Осетия и Приднестровье признали независимость друг друга и призвали всех к этому же. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.newsru.com-/russia/17nov2006 /aup.html.

[2] Страны, признавшие независимость Республики Абхазия. უკანასკნელად ნანახია 03.08.-2021 ვებგვერდზე: https://web.archive.org/web/20130218144841/http://www.abjasia.o rg:80-/recognition.html.

[3] **ივანე ჯავახიშვილი.** საქართველოს სახელმწიფო და სოციალური წესწყობილება. თხზულებანი. ტ. VI. თბილისი. 1982.

[4] **სიმონ ჯანაშია.** აფხაზთა სამეფოს ისტორიიდან. იხ. სიმონ ჯანაშია. შრომები. ტ. II. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტი. თბილისი. 1952.

[5] **ნიკო ბერძენიშვილი.** საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VIII. თბილისი. 1990.

[6] **გიორგი მელიქიშვილი.** საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის. თბილისი. 1965.

[7] **მერი ინაძე.** „ძველი აფხაზეთის ეთნო-პოლიტიკური ისტორიის საკითხები“. /*მაცნე* /. №2. თბილისი. 1992.

[8] **დავით მუსხელიშვილი.** „აფშილთა ეთნიკური კუთვნილების საკითხისათვის“. /*არტანუჯი*/ №10. თბილისი. 2000.

[9] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვ. I. თბილისი. 2004.

[10] ნოდარ ლომოური. ძველი აფხაზეთის ეთნოკულტურული ისტორიიდან. „ტრიადა“. თბილისი. 1998.

მესამე შეხედულების მიხედვით, აფსილები და აბაზგები ისეთივე ქართული ტომები უნდა ყოფილიყვნენ, როგორებიც იყვნენ მეგრელ-ჭანები და სვანები. ამასთან, თანამედროვე აფხაზები მხოლოდ XVII-XVIII საუკუნეებში უნდა ჩამოსახლებულიყვნენ და ძველი კოლხური ტომის - აფხაზების - თვითსახელი მიითვისეს (პ. ინგოროყვა,[1] თ. მიბჩუანი,[2] ა. ონიანი,[3] ჯ. გამახარია, ბ. გოგია[4]).

მეოთხე შეხედულება წარმოადგენს აფხაზ მეცნიერთა შეხედულებას საკითხის მიმართ, რომლის მიხედვითაც, ძვ.წ. III-I ათასწლეულში შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპირო, თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიის ჩათვლით, აფხაზთა წინაპარ ტომებს ეკავათ, რომლებიც თავიანთი წარმოშობით, კულტურით, ტერიტორიული ერთიანობითა და ა.შ. „ერთიან ეთნიკურ მასას“ წარმოადგენდნენ დასავლეთ კავკასიის ადიღჩერქეზ ტომებთან ერთად (ზ. ანჩაბაძე,[5] ს. ბასარია,[6] ც. ბჟანია,[7] შ. ინალიფა[8]).[9]

თანამედროვე ენათმეცნიერებისთვის მეტად რთულია იმის განსაზღვრა, თუ რა ენაზე მეტყველებდნენ უძველეს დროში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლე ტომები. კავკასიურ ენათა ერთიანი ოჯახის შესახებ თეორია ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში წამოაყენა რუსმა მეცნიერმა პეტრე უსლარმა.[10] კავკასიური ენების საერთო წარმომავლობის თეორიას უჭერდა მხარს ასევე ივანე ჯავახიშვილი თავის კვლევაში: „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“.[11] თუმცა მკვლევართა ნაწილი (გ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, ს. ნიკოლაევი, ს.

---

[1] **პავლე ინგოროყვა.** გიორგი მერჩულე: ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურულ-კულტურულ და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. თხზულებათა კრებული. ტ. 3. თბილისი: „საბჭოთა მწერალი“, 1954.

[2] თეიმურაზ მიბჩუანი. დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან. რედ. გ. ლორთქიფანიძე, ა. ონიანი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი. 1989.

[3] **ა. ონიანი.** „ისევ და ისევ აფხაზეთის უძველეს ბინადართა შესახებ“ / *ლიტერატურული საქართველო* / № 45. 1999.

[4] **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия - Историческая область Грузии (Историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времён до 30-х годов XX века. Тбилиси, 1997.

[5] **Зураб Анчабадзе.** Очерк этнической истории Абхазского народа. Сухуми. 1976.

[6] **Симон Басария.** Избранные сочинения. Сухуми. «Алашара». 1967.

[7] **Царбей Бжания.** Из истории хозяйства и культуры абхазов. Сухуми. «Алашара». 1973.

[8] **Шалва Инал-Ипа.** Вопросы Этно-культурной истории Абхазов. Сухуми. «Алашара». 1976.

[9] **სალომე ბახია-ოქრუაშვილი.** აფხაზთა ეთნოლოგია. სახელმძღვანელო ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა შემსწავლელი სტუდენტებისთვის. თბილისი. 2011, გვ. 12-14.

[10] **П. К. Услар.** Этнография Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлис, 1887.

[11] **ივანე ჯავახიშვილი.** თხზულებანი 12 ტომად. ტ. X. თბილისი, 1992.

სტაროსტინი) უარყოფს ქართული ენის გენეტიკურ ერთობას ჩრდილოკავკასიურ ენებთან.[1]

როგორც ცნობილია, ძვ.წ. VI-I საუკუნეების განმავლობაში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია დასავლურქართული კოლხეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. გვიან ბრინჯაოს ხანაში აღნიშნული სამეფოს ტერიტორიაზე გავრცელებას იწყებს ერთიანი კულტურა, რომელიც „კოლხური კულტურის“ სახელითაა ცნობილი. აღნიშნული კულტურის ძეგლები აფხაზეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ეშერაში, მუგუძირხვაში, ბომბორაში, კულანურხვაში, გაგრაში, ბიჭვინთაში, ლიხნში და სხვ.[2] ამგვარად, არქეოლოგიურ ლიტერატურაში (ა. იესენი, მ. ტრაპში) მიღებული დასკვნის მიხედვით, დასავლეთ კავკასიის მასშტაბით ერთიანი მატერიალური კულტურის გავრცელების ფაქტი უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ამ პერიოდში ცხოვრობდნენ ეთნიკურად მონათესავე საერთო კავკასიური წარმოშობის ტომები[3] **(დანართი № 8).**

უძველესი ინფორმაცია კოლხეთის სამეფოს ტერიტორიაზე მოსახლე ტომების შესახებ გვხვდება ძველ ბერძნულ წყაროებში. პირველი ავტორი, რომელიც მეტნაკლებად სრულად მიმოიხილავს ძველი კოლხეთის სამეფოს ეთნიკურ სურათს არის ბერძენი ლოგოგრაფოსი ჰეკატეოს მილეტელი (ძვ.წ. VI ს). იგი კოლებისა და კორაქსების ტომებს, რომლებიც კავკასიონის ქედის სამხრეთით, თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლეობდნენ, „კოლხურ ტომებს“ უწოდებს.[4] ძვ.წ. IV საუკუნის ავტორის, სქილაკს კარიანდელის, ცნობით, კორაქსებისა და კოლების სამხრეთით, დიოსკურიიდან (დღევანდელი სოხუმი) მდ. აფსაროსამდე (მდ.

---

[1] **Т. В. Гамкрелидзе.** Современная диахроническая лингвистика и Картвельские языки. / *«Вопросы Языкознания»*, № 3. Москва, 1971; **Г. И. Мачавариани.** Обшекартвельская консонантная система. Тбилиси, 1965; **С. Н. Николаев, С. А. Старостин.** Северо-кавказские языки и их место среди других языковых семей Передней Азии. კრებულში: Лингвистическая реконструкция и древнейшая история Востока. Тезисы докладов. Ч. 3. Майкоп, 1984.

[2] **О. М. Джапаридзе.** Позднебронзовая культура. Западногрузинская культура. წიგნში: *«Очерки истории Грузии»*. Т. I. Тбилиси, 1989, გვ. 130.

[3] **А. А. Иессен.** Прикубаньский очаг металургии и металообработки в конце медно-бронзового века. / *«Материалы и исследования по археологии СССР»,* №23. Москва, 1951; **М. М. Трапш.** Первобытнообщинный строй и рабовладельческие отношения на территории Абхазии. Труды. Т. 1. Сухуми, 1970; **Д. Л. Мусхелишвили.** Исторический статус Абхазии в Грузинской государственности. წიგნში: *«Разыскания по истории Абхазии/Грузия»*. Тбилиси, 1999, გვ. 119.

[4] **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия - Историческая область Грузии (Историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времён до 30-х годов XX века. Тбилиси, 1997, გვ. 161.

ჭოროხი), მოცემულ პერიოდში საკუთრივ კოლხები ცხოვრობდნენ.[1]

ახ.წ. I-II სს. წერილობით წყაროებში ჩნდება ცნობები „აფსილებისა“ (პლინიუსი,[2] არიანე) და „აბაზგების“ (არიანე[3]) შესახებ. აღნიშნული ტომების განსახლების არეალად ივარაუდება მდ. ღალიძგასა და მდ. კელასურს შორის ტერიტორია.

ახ.წ. II-VI საუკუნეებში აფხაზეთის ტერიტორია უკვე კოლხეთის სამეფოს უშუალო მემკვიდრის - ეგრისის (ლაზიკის) სამეფოს შემადგენლობაშია. ამას ადასტურებს VI საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსის, პროკოპი კესარიელის, ცნობა: „კოლხიდა, რომელსაც ახლა ლაზიკა ეწოდება“.[4] ამ პერიოდის განმავლობაში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია რჩებოდა ლაზიკა-ეგრისის სახელმწიფოს ორგანულ ნაწილად, თუმცა აბაზგია-აფხაზეთის (ამ დროს მოიცავდა მდ. გუმისთასა და ბზიფს შორის ტერიტორიას) მმართველები გარკვეული სუვერენიტეტით სარგებლობდნენ და ფაქტობრივად მხოლოდ ნომინალურად ცნობდნენ ლაზიკის მეფეთა უზენაესობას. აფსილია-აფშილეთი ადმინისტრაციულად უშუალოდ ლაზიკა-ეგრისის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა და მას ლაზიკის სამეფო ხელისუფლების მიერ დანიშნული მოხელე მართავდა.[5]

V-VI საუკუნეებში, ლაზიკის სამეფოს გავლენის შესუსტების მიზნით, ბიზანტიის იმპერია ცდილობდა აბაზგია-აფხაზეთის მმართველების დაპირისპირებას ლაზიკა-ეგრისის მეფეებთან. შედეგად, VI საუკუნის ბოლოს, აბაზგია ფაქტობრივად გამოვიდა ლაზიკის იურისდიქციიდან და უშუალოდ ბიზანტიის იმპერიის ხელისუფლების დაქვემდებარებაში გადავიდა. აბაზგიის მთავრებს არქონტები ეწოდებოდათ.[6]

---

[1] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 24; **М. П. Инадзе.** Вопросы этнополитической истории древней Абхазии. წიგნში: *«Разыскания по истории Абхазии/Грузия»*. Тбилиси, 1999, გვ. 61.

[2] **Плиний Старший.** Естественная история. Книга шестая. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://annales. info/ant_lit/plinius/06.htm.

[3] **ფლავიუს არიანე.** მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო. თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა ***ნათელა კეჭაღმაძისა.*** თბილისი, 1961, გვ. 11-18. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://dspace.gela.org.ge/bitstream/123456789/5120/1/mogzauroba%20shavi%20 zgvis%20garshemo.pdf.

[4] **პროკოპი კესარიელი.** De Bello Persico. გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა. მეორე შევსებული გამოცემა. ტ. II. თბილისი, 1965, გვ. 47. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://dspace.nplg.gov.ge /bitstream/1234/3326/1/Georgika_1965_tomi_II.pdf.

[5] **მარიამ ლორთქიფანიძე.** აფხაზები და აფხაზეთი, გვ. 3-4; **Д. Л. Мусхелишвили.** Историческая география Грузии IV-X вв. Очерки истории Грузии. Т. II. Тбилиси, 1988, გვ. 383-386.

[6] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 35; **მარიამ ლორთქიფანიძე.** აფხაზები და

VIII საუკუნის შუა ხანებში განვითარებულმა მოვლენებმა და არაბთა შემოსევამ მნიშვნელოვნად შეცვალა ვითარება. VIII ს-ის 30-იან წლებში ქართული სამეფო-სამთავროები არაბი სარდლის, მარვან იბნ-მუჰამედის (მურვან ყრუ), ლაშქრობების არენად გადაიქცნენ. როგორც ჯუანშერი მოგვითხრობს: „შევლო ყრუმან კლისურა, რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა, შემუსრა ქალაქი აფშილეთისა ცხუმი და მოადგა ციხესა ანაკოფისასა“.[1] ამ დროისთვის ბიზანტიის იმპერია ახერხებს აბაზგია-აფხაზეთის ჩამოცილებას ლაზიკა-ეგრისის დაქვემდებარებიდან და აქ უშუალო იმპერიულ მმართველობას ამყარებს, რომელსაც „ერისთავი კეისრისა“ ასახიერებდა. ტერიტორიულად იმ დროს აფხაზეთის საერისთავო მხოლოდ ანაკოფია-ახალი ათონის ჩრდილოეთ მხარეს მოიცავდა. ხოლო ანაკოფიის ციხე „აფხაზეთის ერისთავის“, ლეონის, რეზიდენცია იყო, რომელსაც თავი შეაფარეს ქართლიდან გამოქცეულმა ერისმთავრებმა მირმა და არჩილმა. აღნიშნულ ლაშქრობაზე საუბრისას პროფ. ზურაბ პაპასქირი მართებულად აღნიშნავს არაბთა წინააღმდეგ ქართველთა და აფხაზთა ერთობლივი ბრძოლის ფაქტს.[2]

ამ პერიოდში საერთო ქართული პოლიტიკური სამყაროს მეთაურად ბიზანტიის იმპერატორი აღიარებს ქართლის ერისმთავრებს - მირსა და არჩილს. როგორც ჯუანშერი მოგვითხრობს, იმპერატორმა „წარმოსცა ორი გვირგვინი მირსა და არჩილს“,[3] ლეონს კი აფხაზეთი მემკვიდრეობით მფლობელობაში გადასცა და ამასთან უბრძანა: „კეთილად პატივს სცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა, და ამიერითგან ნუღარამცა ხელგეწიფების ვნება მათდა და საზღვართა. მათთა ეგრისათა, ვიდრემდის იყვნენ მანდა ანუ განვიდენ მანდით“.[4] ბიზანტიის იმპერატორის აღნიშნული ბრძანება მოგვიანებით განმტკიცდა ლეონისა და მირის ასულის, გურანდუხტის, ქორწინებით, რითაც ლეონმა მემკვიდრეობით მიიღო ეგრისი. ეს ფაქტი კი სიმბოლურად ეგრის-აფხაზეთის სამეფოების გაერთიანებას ნიშნავდა.[5] მირის გარდაცვალების შემდეგ ლეონი იღებს „სამეფო გვირგვინს“ და, ფაქტობრივად, არჩილ „მეფის“ შემდეგ მეორე პირი ხდება გაერთიანებულ ქართლ-ეგრისში.

აფხაზეთი, გვ. 4.

[1] **ჯუანშერი.** ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 235.

[2] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 44.

[3] **ჯუანშერი.** ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, გვ. 239.

[4] **ჯუანშერი.** ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, გვ. 240.

[5] **მარიამ ლორთქიფანიძე.** აფხაზები და აფხაზეთი, გვ. 5.

VIII საუკუნის ბოლოს ლეონ I-ის ძმისწულმა ლეონ II-მ მოახერხა ბიზანტიის გავლენისაგან თავის დაღწევა, ისარგებლა ქართლის მმართველ სახლში შექმნილი კრიზისით და, „მატიანე ქართლისას“ ცნობით, „...-დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე“.[1] ასე შეიქმნა ახალი დასავლურქართული სახელმწიფოებრივი გაერთიანება „აფხაზთა სამეფო“, რომლის შესახებაც მეტად საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის XVIII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი: „ქუეყანისა ამის სახელნი არიან საერთოდ სამნი: პირველად ეგრისი, მეორედ აფხაზეთი, მესამედ იმერეთი. რამეთუ ეგრისი ეწოდების ეგროსის გამო, ძისა თარგამოსისა... ხოლო აფხაზეთი - ლევანის გამო, რომელი, შემდგომად პირველის ლეონისა, მეორე ლევან ერისთაობდა აფხაზეთს... ესე ლეონ, შემდგომად ხოსროვანთ გარდაცვალებისა, გამეფდა და დაიპყრა სრულიად ეგრისი, და ამან უწოდა აფხაზეთი სამეფოსა თვისსა, და მოიღო საერისთოსა თვისსა სახელი ეგრისსა ზედა“.[2]

ლეონ II-ის მიერ ფაქტობრივად მთელი დასავლეთ საქართველოს გაერთიანების და საკუთარი თავის „აფხაზთა“ მეფედ მოხსენიების ფაქტს სეპარატისტი მკვლევრები განიხილავენ ახალი აფსუა-აფხაზთა სახელმწიფოს დაბადებად, რომელსაც საერთო არაფერი ჰქონდა ქართულ სახელმწიფოებრიობასთან.[3] აღნიშნული შეხედულება მეცნიერულ კრიტიკას ვერ უძლებს თუნდაც იმის გამო, რომ ყველა ის ღონისძიება, რასაც მოგვიანებით „აფხაზთა“ მეფეები ატარებენ, მხოლოდ და მხოლოდ ქართული სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებისკენ არის მიმართული. ამის მკაფიო მაგალითია „აფხაზთა“ მეფეების მოწადინება კონსტანტინოპოლისგან ეკლესიური დამოუკიდებლობის მოპოვებისა და მცხეთის საკათალიკოსო ტახტთან შეერთების მიზნით IX-X საუკუნეებში. საინტერესოა, რომ ამ პერიოდში საეკლესიო ღვთისმსახურების ენა მთელი დასავლეთ საქართველოს სამეფოს ტერიტორიაზე ბერძნულიდან ქართულით იცვლება.[4]

---

[1] **მატიანე ქართლისა.** ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 251.

[2] **ვახუშტი ბატონიშვილი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ტექსტი აღდგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***სიმონ ყაუხჩიშვილის*** მიერ. ტ. IV. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“, 1973, გვ. 742.

[3] **М. М. Гунба.** Абхазия в первом тысячелетии н.э. (Социально-экономические и политические отношения). Сухуми, 1989, გვ. 234-244.

[4] **ანანია ჯაფარიძე.** საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1998, გვ. 483-490; **ზურაბ პაპასქირი.** „აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსების თარიღის საკითხისათვის“. წიგნში: და აღმოცისკრდა საქართველო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე. თბილისი: სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009, გვ. 171-183.

X საუკუნის მიწურულისა და XI საუკუნის დამდეგისთვის დასრულდა ქართული მიწების გაერთიანების პროცესი, რომელსაც „აფხაზთა“ მეფეები ედგნენ სათავეში. 978 წელს, ქუთაისში გვირგვინკურთხევის შემდეგ, ერთიანი საქართველოს პირველმა მეფემ ბაგრატ III-მ მიიღო „აფხაზთა“ და „ქართველთა“ მეფის ტიტული. როგორც ცნობილია, საქართველოს გაერთიანება, პირველ რიგში, ნიშნავდა ორი სამეფო ტახტის - აფხაზთა (დასავლურქართული) და ქართველთა (ტაო-კლარჯეთი) შერწყმას, რაც დე ფაქტო განხორციელდა 1008 წელს ბაგრატ III-ის მამის, მეფეთ-მეფე გურგენის, სიკვდილის შემდეგ.[1]

როგორც ცნობილია, „აფხაზთა“ სამეფო ლეონ II-ის დროიდან მოყოლებული დაყოფილი იყო ადმინისტრაციულ ერთეულებად - საერისთავოებად: აფხაზეთის საერისთავო - ანაკოფიიდან ნიკოფსიამდე (თანამედროვე ტუაფსეს ჩრდილოეთით); ცხუმის საერისთავო - თანამედროვე სოხუმისა და გულრიფშის რაიონები და გუდაუთის რაიონის ნაწილი ანაკოფიამდე; და ბედიის საერისთავო - გალისა და ოჩამჩირის რაიონები.[2] აფხაზეთის, ცხუმისა და ბედიის ერისთავთა შესახებ ისტორიული წყაროები მეტად ფრაგმენტულ ცნობებს გვაწვდიან, თუმცა ცნობილია, რომ XIII საუკუნიდან მოყოლებული აფხაზეთის საერისთავოს სათავეში ედგა შარვაშის-ძეთა წარჩინებული საგვარეულო.

ისტორიოგრაფიაში ერთიანი აზრი შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმომავლობის შესახებ არ არსებობს. მკვლევართა ნაწილის მიხედვით, ისინი დავით აღმაშენებლის მიერ ანისის საქართველოსთან შემოერთების (1124) შემდეგ აფხაზეთში გადაყვანილი შარვანშაჰთა სახლის ერთერთი წარმომადგენლის შთამომავლები უნდა იყვნენ.[3] ნიკო ბერძენიშვილის აზრით, შარვაშიძეთა გვარი აქტიურ როლს თამაშობდა აფხაზეთის საერისთავოს ფარგლებში ჯერ კიდევ XI ს-ის შუა ხანებში.[4]

ამგვარად, მიუხედავად ზოგიერთი სეპარატისტი ისტორიკოსის (ი. ვორონოვი) მტკიცებისა,[5] საერთოქართული სახელმწიფოს შიგნით XI-XII საუკუნეებში აფხაზეთს არანაირი ავტონომიის სახით არ უარსებია.

---

[1] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 56.

[2] **Зураб В. Анчабадзе.** Из истории.., გვ. 177.

[3] **მ. ბროსე.** საქართველოს ისტორია. ნაწ. I. ტფილისი, 1895, გვ. 154; **Д. Гулия.** История Абхазии. Т. I. Тифлис, 1925, გვ. 138, 208; **З. В. Анчабадзе.** Из истории.., გვ. 192.

[4] **ნიკო ბერძენიშვილი.** წერილი რედაქტორს. //გაზ. *„ლიტერატურული გაზეთი“*, №6, 8.2.1957, გვ. 7.

[5] **Ю. Н. Воронов.** Абхазы - Кто они? Гагра, 1993, გვ. 8.

იგივე ვითარებას ვხვდებით XIII საუკუნეშიც. ჟამთააღმწერლის მიხედვით, აფხაზები მონაწილეობდნენ ლაშა-გიორგის (1207-1222) ლაშქრობაში განძაზე.[1] ისინი აქტიურობდნენ ქართულ პოლიტიკურ ცხოვრებაში რუსუდანის დროსაც (1222-1245). როგორც ცნობილია, ჯალალ ედდინის წინააღმდეგ საბრძოლველად რუსუდანმა მოუწოდა: „სპათა თვისთა, იმერთა და ამერთა.., ჰერ-კახთა, სომხითართა, ჯავახთა, მესხთა, ტაოელთა.., აფხაზთა, ჯიქთა და ყოველსა იმერსა სამეფოსა...“.[2] XIII საუკუნის 40-იან წლებში, როგორც ცნობილია, მონღოლებმა საქართველო რვა სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულად - დუმენად დაჰყვეს. აფხაზეთი შედიოდა დუმენში, რომელსაც მართავდა ცოტნე დადიანი.

მონღოლთა შემოსევების (XIII-XIVსს.) შედეგად ერთიანი ქართული სამეფო მეტად დასუსტდა და დაუძლურდა. 1453 წელს, კონსტანტინოპოლის დაცემისა და ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ოსმალეთის იმპერიის გაბატონების შემდეგ, საქართველოს სამეფო ახალ პოლიტიკურ რეალობაში აღმოჩნდა. უკვე 1454 წელს ოსმალებმა პირველი სამხედრო მარბიელი ექსპედიცია მოაწყვეს სოხუმის რაიონში. ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი VIII (1446-1466) შეეცადა წინააღმდეგობის გაწევას, თუმცა უშედეგოდ.[3] საგარეო ფაქტორს ემატებოდა შიდაპოლიტიკური კრიზისიც, რამაც საქართველოს სამეფოს დაშლა განაპირობა ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოებად და სამცხის საათაბაგოდ. იმერეთის სამეფოში, თავის მხრივ, შედიოდა გურიისა და ოდიშის სამთავრო, ამ უკანასკნელში კი შედიოდა აფხაზეთის სამთავრო. ვენეციელი დიპლომატის - ჯოსაფატ (იოსაფატ) ბარბაროს (იმოგზაურა აღმოსავლეთში 1436-1451 წლებში) თქმით, სამეგრელოს საზღვარი იმ დროისათვის ვრცელდებოდა ჩერქეზეთამდე,[4] რაც, თავის მხრივ, ნიშნავს იმას, რომ მთელი აფხაზეთი ოდიშის საზღვრებში იყო მოქცეული. ამგვარად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ XIV საუკუნის ბოლოსა და XV საუკუნის პირველ ნახევარში ოდიშის სამთავროს საზღვრები ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით ვრცელდებოდა მდ. ფსოუმდე.[5]

---

[1] **ჟამთააღმწერელი.** ასწლოვანი მატიანე. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***ს. ყაუხჩიშვილის*** მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 152-153.

[2] **ჟამთააღმწერელი.** ასწლოვანი მატიანე, გვ. 82.

[3] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 82-83.

[4] XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები დაურთო ***ელდარ მამისთვალიშვილმა.*** თბილისი, 1981, გვ. 55.

[5] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 77.

საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდეგ თანდათანობით შეიცვალა აფხაზეთის ეთნიკური შემადგენლობა. დასავლეთ კავკასიიდან აბაზა-ადიღეური ტომების საქართველოს ტერიტორიაზე ინტენსიური ჩამოსახლების შედეგად აფხაზეთში ეთნოდემოგრაფიული ვითარება შეიცვალა.[1] აღნიშნული ცვლილებების შესახებ მოგვითხრობენ თანადროული წერილობითი წყაროები. იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელიც XVII საუკუნის შუა ხანებში გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ცხოვრობდა დასავლეთ საქართველოში, წერდა, რომ აფხაზები, ისევე როგორც ალანები, ჩერქეზები, ჯიქები და ყარაჩაელები, „მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები, თორემ არც სარწმუნოებით და არც მოქმედებით მათ ქრისტიანობა სრულებით არ ეტყობოდათ“.[2] აღნიშნულ მსგავსებებს ხაზს უსვამენ ვახუშტი ბატონიშვილი[3] და ასევე ისეთი უცხოელი მოგზაურები, როგორებიც არიან იოჰან გიულდენშტედტი[4] (XVIII ს. მიწურული) და ჯოვანი და ლუკა.[5]

სწორედ აღნიშნულ ეთნოდემოგრაფიულ ცვლილებებსა და მის თანამდევ კულტურულ და ყოფით ცვლილებებზე საუბრისას აღნიშნავდა პავლე ინგოროყვა, რომ გვიან შუა საუკუნეებში აფხაზეთის ტერიტორიაზე ჩამოსახლებული აფხაზები არ შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ ადრეული შუა საუკუნეების „აბაზგ“-„აფსილთა“ შთამომავლები.[6] აფხაზურ-ადიღეური მოდგმის ტომების ჩამოსახლებას ამ პერიოდში არ უარყოფს სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის მამამთავარი შ. ინალ-იფაც.[7]

ამგვარი ცვლილებების ფონზე აფხაზეთის სამთავროს მმართველობის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის ბერი ეგნატაშვილი: „დადიანს ეპყრა ცხენისწყალს ჩაღმართი, ლეჩხუმს ქუემოთი, სვენთის მთის გარდმოღმართი, აფხაზეთის ზემოთი და აფხაზეთი ჯიქეთამდის შარვაშიძეს ეპყრა, და ესე შარვაშიძე მორჩილებდა არაყოველსა ბრძანებასა

---

[1] **ბეჟან ხორავა.** აფხაზეთის სამთავროს სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების საკითხისათვის გვიან შუა საუკუნეებში. / *„არტანუჯი“*, №10. თბილისი, 2000.

[2] **დონ არქანჯელო ლამბერტი.** სამეგრელოს აღწერა, გვ. 116.

[3] **ვახუშტი ბატონიშვილი.** აღწერა.., გვ. 787.

[4] გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II, გვ. 51;

[5] **ჯოვანი და ლუკა.** რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში. წიგნში: **ილია ტაბაღუა.** საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში. ტ. III. თბილისი: „მეცნიერება“, 1987, გვ. 170.

[6] **პავლე ინგოროყვა.** გიორგი მერჩულე: ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურულ-კულტურულ და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. თხზულებათა კრებული. ტ. 3. თბილისი: „საბჭოთა მწერალი“, 1954, გვ. 140-145.

[7] **Ш. Д. Инал-ипа.** Страницы исторической этнографии абхазов, Сухуми, 1971, გვ. 141.

დადიანისასა“.[1] როგორც ვხედავთ, აფხაზეთის სამთავროს ნაწილი ამ პერიოდში ოდიშის სამთავროს შემადგენლობაში და მორჩილებაში ყოფილა, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმომადგენლები, როგორც ცნობილია, თავიანთ ბრძოლაში ოდიშის მთავართა წინააღმდეგ იყენებდნენ ჯიქ-აფხაზებს და თვითონ გამოდიოდნენ ამ უკანასკნელთა აფხაზეთში დამკვიდრების ინიციატივით.[2] ცნობილია 1533 წლის საზღვაო ექსპედიცია ჯიქ-აფხაზთა წინააღმდეგ, რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ ოდიშის მთავარი მამია III დადიანი, გურიის მთავარი მამია I გურიელი და იმერეთის მეფე ბაგრატ III. ეს ბრძოლა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა მარცხით დასრულდა.[3]

XVII საუკუნის 30-იან წლებში, ჯიქ-აფხაზთა წინააღმდეგ არაერთი სამხედრო ზომა გაატარა სამეგრელოს მთავარმა ლევან II დადიანმა, თუმცა ამით მაინც ვერ შეძლო „აფხაზთა მოწოლის“ შეჩერება. ამიტომ, ოდიშის მთავარმა გადაწყვიტა საფორტიფიკაციო კედლის აგება „აფხაზთა გამოუსვლელობისათვის“. ე.წ. „კელასურის კედლის“ აგება რომ ლევან დადიანის მიერ სწორედ აფხაზთა თარეშების შესაკავებლად მოხდა, დასტურდება როგორც ქართველი ისტორიკოსების (ვახუშტი ბატონიშვილი, ნიკო დადიანი),[4] ისე XVII ს. მისიონერებისა და მოგზაურების (არქანჯელო ლამბერტი, ჟან შარდენი) ცნობებით.[5] მაშასადამე, ეს ღონისძიებები გვაფიქრებინებს, რომ ამ პერიოდში ოდიშის სამთავრო ჯიქ-აფხაზთა საკმაოდ ძლიერი „მოწოლის“ ქვეშ ყოფილა. ჯიქთა ეს თავდასხმები

---

[1] **ბერი ეგნატაშვილი.** ახალი ქართლის ცხოვრება. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***ს. ყაუხჩიშვილის*** მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 349.

[2] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 89.

[3] **თამაზ ბერაძე.** სამხედრო-საზღვაო საქმის ისტორიიდან. *მეომრის ბიბლიოთეკა*, №12. თბილისი, 2008, გვ. 15. იხ.: https://ijhei.files.wordpress.com/2010/03/ samxedro-sazgva.pdf.

[4] **ვახუშტი ბატონიშვილი.** აღწერა.., გვ. 782; **ნიკო დადიანი.** ქართველთ ცხოვრება, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები დაურთო ***შ. ბურჯანაძემ***. თბილისი, 1962, გვ. 151.

[5] **დონ არქანჯელო ლამბერტი.** სამეგრელოს აღწერა, გვ. 192; ***ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში.*** ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა. თბილისი, 1975, გვ. 107.

გრძელდებოდა XVII საუკუნის 60-70-იანი წლების მანძილზეც, რასაც ნათლად ადასტურებს პავლე ალეპოელი[1] **(დანართი № 9).**[2]

ამგვარ ვითარებაში, ოდიშისა და აფხაზეთის მთავართა გაუთავებელ ბრძოლაში, რომელშიც აფხაზეთის მთავრებს ჯიქი-აფხაზებიც ეხმარებოდნენ, XVIII საუკუნის დამდეგისთვის, სამეგრელო-აფხაზეთის საზღვარმა მდ. ენგურზე გადმოინაცვლა[3] **(დანართი № 10).**[4] მიუხედავად ამისა, ეს პროცესი მთლიანად ჯდებოდა საერთო ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში მიმდინარე შიდაფეოდალური დაპირისპირების ფარგლებში. აფხაზეთის მთავრების ბრძოლა მეზობელი ოდიშის წინააღმდეგ მიმართული იყო სამფლობელოების გაფართოებისა და ზოგადქართულ არენაზე დაწინაურებისაკენ და არა მისგან გამოყოფისაკენ. შესაბამისად, ეს ბრძოლა არაფრით არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც თანამედროვე აფხაზური სეპარატიზმის ისტორიული წანამძღვარი. აფხაზეთის სამთავრო მაინც იმერეთის სამეფოს ნაწილს შეადგენდა. იგი ყოველთვის მოიხსენიებოდა ქართული სამეფოების საზღვრებში. ამას შემდეგი ევროპელი გეოგრაფების რუკები და ჩანაწერებიც ადასტურებს: პორტუგალიელი დიეგო ომემას 1563 წლის შავი ზღვის რუკა, ჯაკომო მაჯიოლის რუკა (1563), იტალიელი მისიონერის არქანჯელო ლამბერტის რუკა (1635-1653), საფრანგეთის სამეფო გეოგრაფების ნიკოლას და გიიომ სანსონების რუკა „აზია“ (1674), ვინჩენცო კორონელის მსოფლიო გლობუსი (1688-1693) და ასევე პეტრე I-ის (1682-1725) დავალებით შექმნილი რუსეთის იმპერიის

---

[1] პავლე ალეპოელმა საქართველოში მამასთან ანტიოქიის პატრიარქ მაკარიოსთან ერთად იმოგზაურა 1664-1666 წლებში. მისი ჩანაწერის მიხედვით: „აფხაზანა (აფხაზეთი - კ.ყ.) ორი სახელმწიფოა; ერთი მათგანის მცხოვრებნი დადიანის ქვეშევრდომები, ქრისტიანებად იწოდებიან, თუმცა არ არიან მონათლულნი. ისინი ეთაყვანებიან წმინდა ხატებს და პატივს სცემენ ეკლესიებს. მოუნათლავნი კი იმიტომ არიან, რომ არ ჰყავთ მღვდელმთავარი და მღვდელმსახურნი. მეორე სახელმწიფოს მცხოვრებნი ურწმუნონი არიან. მათ მახლობლად ცხოვრობენ ალანები, აბაზგები, ზიხები, ჩერქეზები... ისინი სამეგრელოს დაუძინებელი მტრები არიან, იტაცებენ და ატყვევებენ მეგრელებს“ (იხ.: *მასალები მე-17 საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის.* საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალეპოელის მიერ. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ***ნოდარ ასათიანმა.*** თბილისი, 1973, გვ. 75).

[2] David Rumsey map collection. Geography associates. Mingrelie autrefois Colchis. Author: Pieter Van der Aa (1659 - 1733). Date: 1713. უკანასკნელად ნანახია 31.08.2021 ვებ-გვერდზე: https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~297197~90068738:119--Mingrelie-autrefois-Colchis?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No#

[3] **Каха Квашилава.** Ещё раз о том, когда стала река Энгури «пограничной» рекой. / *Сакартвело-Осетия: Вопросы истории, археологии, этнографии и фольклора.* Сборник статей. Выпуск XII. Тбилиси, 2013-2015, стр. 120-157.

[4] ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. 1, თბილისი, 1997, გვ. 254.

რუკა.[1] საყურადღებოა ასევე 1689 წლის ჯაკომო კანტელის იტალიური რუკა, რომლის მიხედვითაც, როგორც მკვლევარი აკაკი ჩიქობავა აღნიშნავს: „ნათლად ჩანს აღნიშნული რეგიონის (აფხაზეთის - კ.ყ.) ცალკეული პუნქტების ოდიშის სამთავროსადმი კუთვნილება“.[2]

XVIII ს-ის 30-იანი წლებიდან აფხაზეთში ძლიერდება ოსმალური გავლენა. ნიშანდობლივია, რომ შექმნილ ვითარებაში სამურზაყანოს მთავარი ხუტუნია შარვაშიძე იმერეთის მეფის სოლომონ I-ის მხარდამხარ იბრძვის ოსმალთა წინააღმდეგ ხრესილის ბრძოლაში 1757 წელს.[3]

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარსა და XIX საუკუნის მიჯნაზე საქართველოს გარშემო გეოპოლიტიკური ვითარება არსებითად შეიცვალა. ოსმალეთისა და სპარსეთის იმპერიებთან ერთად, კავკასიაში გამოჩნდა რუსეთის იმპერია, რომელიც ცდილობდა ისლამური იმპერიების გავლენის შესუსტებასა და, შესაბამისად, საკუთარი გავლენის გაძლიერებას რეგიონში. 1768-1774 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს, ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის ინიციატივით, საქართველოში შემოვიდა რუსული საექსპედიციო კორპუსი და პირველად განხორციელდა საომარი მოქმედებები თურქული საოკუპაციო ძალების წინააღმდეგ. ამგვარ ვითარებაში, როგორც პროფესორი გიორგი ძიძარია აღნიშნავდა, აფხაზეთის ფეოდალური არისტოკრატიის პროგრესული ელემენტები მხარს უჭერდნენ ქართველ მეფეთა რუსეთთან დაახლოების პოლიტიკას.[4]

რუსეთის რეგიონში გამოჩენა ყურადღების მიღმა არ დარჩენია ოსმალეთის იმპერიას, რომელიც, ბუნებრივია, ამ შემთხვევაში ცდილობდა საკუთარი გავლენის მაქსიმალურად შენარჩუნებას ქართული სამეფო-სამთავროების ტერიტორიაზე. ამ მიზნით პორტა არ ერიდებოდა სამთავროთა შიგნით პოლიტიკური დაპირისპირების გაღვივებას. შექმნილ ვითარებაში 1808 წლის 2 მაისს ანტიოსმალურად განწყობილი აფხაზთა მთავარი, ქელეშ-ბეი შარვაშიძე, მოკლა ოსმალთა მიერ წაქეზებულმა, საკუთარმა შვილმა ასლან-ბეიმ, რომელმაც დაიკავა სოხუმის ციხე და თავი მთავრად გამოაცხადა. ასლან-ბეის წინააღმდეგ გამოვიდა მისივე ძმა გიორგი, რომელიც მამამისს თავის მემკვიდრედ ჰყავდა გამოცხადებული.[5]

---

[1] **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 831-843.

[2] **აკაკი ჩიქობავა.** ოდიშ-აფხაზეთის ისტორიული გეოგრაფიის რამდენიმე საკითხი, გვ. 150-163.

[3] **ნიკო დადიანი.** ქართველთ ცხოვრება, გვ. 178.

[4] **Г. А. Дзидзария.** Присоединение Абхазии к России. წიგნში: *«Очерки истории Абхазской АССР»*. Т. I. Сухуми, 1960, გვ. 130.

[5] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 122.

სოხუმის ციხის დაუფლების უშედეგო ცდამ გიორგი შარვაშიძე დაარწმუნა, რომ რუსეთის დახმარების გარეშე აფხაზთა სამთავროს თურქული გავლენისგან განთავისუფლება პრაქტიკულად შეუძლებელი იქნებოდა. სწორედ ამიტომ, გიორგიმ ე.წ. „სათხოვარი პუნქტებით“ მიმართა რუსეთს. 1810 წლის 17 თებერვალს, იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა დაამტკიცა გიორგი შარვაშიძის „სათხოვარი პუნქტები“ და სპეციალური სიგელით დაადასტურა აფხაზეთის სამთავროს სახლის მიღება რუსეთის მფარველობის ქვეშ.[1] მოგვიანებით, 1810 წლის 10 ივლისს, რუსული დესანტის (რომელსაც ხელმძღვანელობდა გენ. დიმიტრი ორბელიანი) დახმარებით გათავისუფლდა სოხუმის ციხე. ოქტომბერში გენ. ორბელიანმა გიორგი შარვაშიძეს გადასცა „უზენაესი სიგელი“ («Высочайшая грамота»), სამთავრო ხელისუფლება და ნიშნები და ოფიციალურად გამოაცხადა ის აფხაზეთის მთავრად.[2]

ამგვარად, XIX საუკუნის დამდეგს, აფხაზეთი სხვა ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებთან: ქართლ-კახეთის სამეფოს, იმერეთის სამეფოსა და სამეგრელოს სამთავროსთან ერთად მოექცა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში. ეს იყო ახალი პოლიტიკური რეალობის დასაწყისი როგორც აფხაზეთის, ისე ყველა დანარჩენი ქართული სამეფო-სამთავროს ისტორიაში.

§3. ცხინვალის რეგიონი უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე

ცხინვალის რეგიონი მდებარეობს საქართველოს ცენტრალურ ნაწილში. რეგიონის ფართობია 3 900 კმ^2. სეპარატისტების მიერ 2015 წელს ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის მიხედვით, ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიაზე ცხოვრობს 53 532 ადამიანი.[3] ამასთან ერთად, საქართველოს კონტროლირებად ტერიტორიაზე მცხოვრები ცხინვალის რეგიონიდან იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობის რიცხვი 26 000 აღწევს.[4]

რუსეთის მიერ 2008 წლის აგვისტოში აფხაზეთისა და ცხინვალის

---

[1] **Г. А. Дзидзария.** Присоединение Абхазии к России, გვ. 138.

[2] **ზ. პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 124; **Г. Г. Паичадзе.** Абхазия в составе Российской империи. 1810-1917гг. წიგნში: «Разыскания по истории Абхазии/Грузия», Тбилиси, 1999, გვ. 219.

[3] Итоги всеобщей переписи населения республики южная осетия 2015 года. Официальное издание. Цхинвал, 2016. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებ-გვერდზე:http://ugosstat.ru-/wp-content/uploads/2017/06/Itogi-perepisiRYUO-.pdf.

[4] ცხინვალის რეგიონი/სამხრეთ ოსეთი. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: http://smr.gov. ge/Detailspage.aspx?ID=42.

რეგიონის ე.წ. დამოუკიდებლობის გამოცხადებას მხარი დაუჭირა გაეროს წევრმა ხუთმა ქვეყანამ: რუსეთმა, ნიკარაგუამ,[1] ნაურუმ,[2] ვენესუელამ[3] და სირიამ.[4] გარდა ამისა, ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობა აღიარა აფხაზეთის, დნესტრისპირეთის, მთიანი ყარაბახის ე.წ. სომხური არცახის რესპუბლიკისა[5] და საჰარის არაბთა დემოკრატიული რესპუბლიკის[6] არაღიარებული, ოფიციალური სახელმწიფოებრივი სტატუსის არმქონე ქვეყნებმა. ტუვალუს კუნძულებმა 2011 წელს აღიარა ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობა,[7] ხოლო 2014 წელს უარყო აღიარება და მხარი დაუჭირა საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას.[8]

თანამედროვე ცხინვალის რეგიონის ტერიტორია ისტორიულად შიდა ქართლის ტერიტორიას წარმოადგენდა და ძირითადად ქართველებით იყო დასახლებული. ეს ფაქტი დადასტურებულია როგორც ისტორიული წყაროებით, ასევე ამ ტერიტორიაზე მდებარე ისტორიულ-რელიგიური მონუმენტებითა და გავრცელებული ტოპონიმებით. შიდა ქართლის რეგიონი აღმოსავლეთით, დასავლეთითა და სამხრეთით გარშემორტყმულია ქართული რეგიონებით. ჩრდილოეთიდან მას კავკასიონის ქედი ესაზღვრება. ისტორიულ წარსულში ცხინვალის რეგიონი არასოდეს წარმოადგენდა სადავო ტერიტორიას.[9] ამის მიუხედავად, ცხინვალის კონფლიქტური რეგიონის ტერიტორიის ისტორიული კუთვნილების გარშემო (ისევე როგორც აფხაზეთისა და კოსოვოს შემთხვევაში) არსებობს

[1] Nicaragua recognizes South Ossetia and Abkhazia. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://sputniknews.com/world/20080904116538071/.

[2] Островенное признание: Науру признало Южную Осетию. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: http://graniru.org/Politics/World/Europe/Georgia/m.172210 .html.

[3] Chavez Recognizes South Ossetia, Abkhazia As Independent. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.rferl.org/a/Chavez_Visits_Russia_20To_Discus s_Arms_Energy_Deals/1819273. html.

[4] Syria formally recognizes Abkhazia and South Ossetia. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://eurasianet.org/syria-formally-recognizes-abkhazia-and-south-ossetia.

[5] Абхазия, Южная Осетия и Приднестровье признали независимость друг друга и призвали всех к этому же. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.newsru.com/-russia/17nov20 06/aup.html.

[6] Semi-Recognized Western Sahara to Recognize South Ossetia. უკანასკნელად ნანახია 03.08.-2021 ვებგვერდზე: http://web.archive.org/web/20122002032003393 2/http:/ georgiandaily.com/index.php?option=com_content& task=view&id=20044&Itemid=65.

[7] Острова Тувалу признали Южную Осетию. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://lenta. ru/news/2011/09/23/tuvalu1/.

[8] Tuvalu takes back recognition of independence of Abkhazia and so-called South Ossetia. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.georgianjour nal.ge/politics/-26780-tuvalu-takes-back-recognition-of-independence-of-abkhazia-and-so-called-south-ossetia.html.

[9] **შოთა მალაშხია.** კონფლიქტების ანატომია. თბილისი: „ფორმა“, 2011, გვ. 134.

ორი პოზიცია. სეპარატისტი ოსი და მათი მხარდამჭერი რუსი ავტორების (ზ. ვანეევი,[1] ე. პჩელინა,[2] ბ. ტეხოვი,[3] ა. ჩოჩიევი,[4] ლ. ჩიბიროვი[5]) მიხედვით, ოს ხალხს საქართველოს ტერიტორიაზე უძველესი დროიდან უცხოვრია. შესაბამისად, შიდა ქართლის ის ტერიტორია, რომელიც დღეს ე.წ. „სამხრეთ ოსეთად“ იწოდება, ოსების „ისტორიული სამშობლო“ ყოფილა. საყოველთაოდ მიღებული და ისტორიულად დასაბუთებული შეხედულების მიხედვით (ზ. ჭიჭინაძე,[6] ნ. ბერძენიშვილი,[7] რ. თოფჩიშვილი,[8] ვ. ითონიშვილი[9]) კი, ოსთა საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლების პროცესი მხოლოდ და მხოლოდ XVI-XVII საუკუნიდან იწყება.

როგორც ისტორიული წყაროებით ირკვევა, თანამედროვე ოსი ხალხი, ირანულენოვანი ალანების შთამომავლები არიან. კატალონიელი მეცნიერის, აგუსტი ალემანის, მიხედვით, რომელმაც ალანებზე დღეისათვის ხელმისაწვდომ ყველა წყაროს მოუყარა თავი საკუთარ ფუნდამენტურ ნაშრომში „წყაროები ალანებზე. წყაროების კრებული“, „ალანები წარმოადგენდნენ მომთაბარე ხალხთა დიდ ჯგუფს, რომლებიც პირველად იხსენიებიან ძვ.წ. II საუკუნის ხანის დინასტიის ჩინურ ანალებში და ახ.წ. I საუკუნის კლასიკურ ავტორებთან, როგორც ბარბაროსები, რომლებიც რომის იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ პროვინციებს ესაზღვრებიან“.[10] პროფ. როლანდ თოფჩიშვილის მართებული აღნიშვნით:

---

[1] **З. Н. Ванеев.** Избранные работы по истории Осетинского народа. Т. I. Цхинвали: «Ирыстон», 1989.

[2] **Е. Г. Пчелина.** Ossetica. Избранные труды по истории, этнографии и археологии Осетинского народа. Владикавказ, 2013.

[3] **Б. В. Техов.** Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н.э. Москва: «Наука», 1977; **Б. В. Техов.** Скифы и центральный Кавказ в VII-VI вв. до н.э. Москва: «Наука», 1980.

[4] **А. Р. Чочиев.** Нарты-арии и арийская идеология. Кн. 1. Москва: Акалис, 1996; Кн. 2. Москва: Акалис, 2000.

[5] **Л. Чибиров.** Древнейшие пласты духовной культуры осетин. Цхинвали, 1984; **Л. Чибиров.** Еще раз о появлении алан в Закавказье. // Газ. *«Советская Осетия»*, 16 марта 1990 г.

[6] **ზაქარია ჭიჭინაძე.** ოსების ჩამოსახლება ქართლში და ქართველების ამაგი და ღვაწლი მათზედ. ტფილისი, 1916.

[7] **ნიკო ბერძენიშვილი.** საქართველოს ისტორიის საკითხები. წ. III. თბილისი: „მეცნიერება“, 1966.

[8] **როლანდ თოფჩიშვილი.** ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი.

[9] **ვახტანგ ითონიშვილი.** კავკასია და კავკასიელები. თბილისი, 2007.

[10] “The Alans were a large group of nomadic tribes, which is first mentioned far in the east in 2nd century B.C. in the Chinese Annals of the Han Dynasty and in classical authors of the 1st century A.D. as belonging to the barbarians neighboring the north-eastern parts of the Roman Empire.” მოყვანილია წიგნიდან: **Agusti Alemany.** Sources on the Alans. A Critical Compilation. Leiden-Boston-Köln: Brill, 2000, გვ. XIII.

„ჩინურ წყაროებში ალანების მოხსენიება იმაზე მიუთითებს, რომ თავიანთი განსახლების არეალით ისინი ჩინელთა თვალსაწიერში შედიოდნენ. ჩინური დასახელებული წყარო კი კავკასიის არცერთ ხალხს არ იხსენიებს; მისი თვალსაწიერის უკიდურესი დასავლეთი წერტილი კასპიის ზღვის აღმოსავლეთი მხარეა“.[1] ზემოაღნიშნული წყარო იმთავითვე აცლის საფუძველს ე.წ. „სამხრეთ ოსური ისტორიული მეცნიერების ფუძემდებლის“ - ზახარ ვანეევის შეხედულებას, რომელიც, თავის მხრივ, იზიარებს XIX საუკუნის რუსი ეთნოგრაფის, ვლადიმირ პფაფის, თეორიას ოსთა სამხრეთ კავკასიაში ძვ.წ. III საუკუნეში შემოსვლის შესახებ.[2]

საინტერესოა, რომ ვანეევზე შორს მიდის სეპარატისტი „მეცნიერი“ ალან ჩოჩიევი, რომელმაც ალანების „არიული წარმომავლობის“ თეორია შექმნა. აღნიშნული თეორიის მიხედვით, ცხინვალი წარმოადგენს არიელების უძველეს საკულტო ქალაქს და, ზოგადად, უძველესი რელიგიური პროცესების ცენტრს. ჩოჩიევის მიხედვით, სწორედ ოსეთის მთებში იყო განმარტოებული იესო ქრისტე. ოსების სამშობლოდ ავტორი მოიაზრებს საქართველოს და ხაზს უსვამს, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე გვხვდება უამრავი „არიული“ სახელწოდება, ხოლო თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიის „გაქართველება“, მისი თქმით, მხოლოდ IV-XIII საუკუნეებში მოხდა.[3]

საისტორიო წყაროების მიხედვით, ალანთა ტომების დასავლეთისკენ მოძრაობა იწყება ახ.წ. I-II საუკუნეებში. პირველად დასავლურ წყაროებში ალანები მოიხსენიებიან I საუკუნის რომაელ ფილოსოფოს სენეკასთან, რომელიც ალანების განსახლების არეალად მდ. დუნაის ასახელებს.[4] დუნაის ჩრდილოეთით მოსახლე ხალხის აღწერისას ალანებზე საუბრობს ასევე IV საუკუნის რომაელი პოეტი რუფუს ფესტუს ავიენუსი.[5] მიდიისა და სომხეთის წინააღმდეგ ახ.წ. 72 წელს ალანების ლაშქრობაზე საუბრობს ჰეგესიპუსის სახელით ცნობილი IV საუკუნის ავტორი. ის ხაზს უსვამს ალანთა მიერ ბრძოლისას ქამანდის მარჯვედ გამოყენების ტექნიკას.[6]

---

[1] **როლანდ თოფჩიშვილი.** ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი, გვ. 9.

[2] **З. Н. Ванеев.** К вопросу времени заселения Юго-Осетии. НИИ АН Грузии. Вып. 3. Тбилиси, 1936, გვ. 270-278; **В. Б. Пфаф.** Материалы для древней истории Осетин. Тифлис, 1871, გვ. 28-29.

[3] **А. Р. Чочиев.** Нарты-арии и арийская идеология. Кн. 1, გვ. 496-497.

[4] **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 21-22.

[5] **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 11.

[6] **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 12.

განსაკუთრებით საყურადღებოა II-III სს. რომაელი ისტორიკოსის, დიონ კასიუსის, ცნობები ალანების შესახებ, რომლის მიხედვითაც, 135 წელს ალანები შეჭრილან ალბანეთსა და მიდიაში, მიუღწევიათ სომხეთსა და კაპადოკიამდე. წყაროს ცნობით, იბერიის მეფე ფარსმან II-მ გაუხსნა ალანებს კასპიის კარი აღნიშნული თავდასხმების მოსაწყობად.[1]

პოიტინგერის ტაბულის სახელით ცნობილ IV საუკუნის რუკაზე ალანები კავკასიიდან ჩრდილოეთით, რუსეთის სტეპებში არიან მოხსენიებული.[2]

ამგვარად, IV საუკუნისთვის ალანების განსახლების არეალის უკიდურეს დასავლეთ პუნქტს წარმოადგენს მდ. დუნაი. ამავე დროს, როგორც ზემოაღნიშნული საისტორიო წყაროებიდან ირკვევა, ალანთა ნაწილი მოიხსენიება კავკასიის ჩრდილოეთით, რუსეთის სტეპებში.

ალანთა დასავლეთით მოძრაობის შემდგომი პერიოდი უკავშირდება „ხალხთა დიდი გადასახლების ეპოქას“, როდესაც ჰუნთა ტომების დასავლეთით მოძრაობას მოჰყვა ალანთა ახალი მიგრაციული პროცესები. IV საუკუნის ავტორი ამიანე მარცელინე ალანებს მოიხსენიებს უკვე ყირიმის ჩრდილოეთ ნაწილში.[3] როგორც ცნობილია, 428 წელს ალანებმა, ვანდალთა ტომებთან ერთად, გადაკვეთეს გიბრალტარის სრუტე და აფრიკის ჩრდილოეთ ნაწილში შეჭრის შემდგომ აქ დააარსეს ძლიერი ვანდალთა სამეფო, რომელმაც VI საუკუნემდე იარსება.[4] V საუკუნის რომაელი ავტორი ჰიდატიუსი საუბრობს 447 წელს ესპანეთის ტერიტორიაზე შემოჭრილ ალანებზე, ვანდალებსა და სვებებზე.[5]

ამგვარად, V საუკუნიდან მოყოლებული, ხალხთა დიდი მიგრაციის პერიოდში, ალანების განსახლების არეალში გარკვეული ცვლილებები მოხდა, რის შემდეგაც მათი ნაწილი რომის იმპერიის უკიდურეს დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ პროვინციებში გადასახლდა.

ალანების დასავლეთით მოძრაობის აღნიშნულ ეტაპზე ამ ხალხის გარკვეული ნაწილის დამკვიდრება ხდება ასევე ჩრდილოეთ კავკასიის ბარში, სადაც მათ სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი შექმნეს. VI საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსის პროკოპი კესარიელის მიხედვით, ივერთა ქვეყნის საზღვარი იმ პერიოდში კავკასიონზე გადიოდა, რომლის იქითაც

---

[1] **Cassius Dio.** Roman History. Epitome of Book LXIX. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://penelope. uchicago. edu/Thayer/e/roman/texts/cassius_dio/69*.html.

[2] **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 23.

[3] **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 33.

[4] Vandal. Germanic People. იხ.: https://global.britannica.com/topic/Vandal-Germanic-people.

[5] **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 53.

მკვიდრობდნენ ალანები.[1]

ქართული საისტორიო წყაროები ასევე ადასტურებენ, რომ ოსების განსახლების არეალს ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთი წარმოადგენდა. ლეონტი მროველის მიხედვით, აზოს წინააღმდეგ ბრძოლაში ფარნავაზმა ოსებისა და ლეკების სამხედრო ნაწილები გამოიყენა.[2] იმავე ავტორის ქრონიკის მიხედვით, იბერიის მეფე ასპაგურმა (III ს-ის 30-40-იანი წლები): „განუხუნის კარნი კავკასიანთანი, და გამოიყვანნის ოვსნი, ლეკნი და ხაზარნი“.[3] იბერიის პირველმა ქრისტიანმა მეფემ მირიანმა ილაშქრა ოსების წინააღმდეგ და ქართლში დაბრუნდა დვალეთის გზით: „ხოლო მირიან გარესგარ გარდავიდა ოვსეთს, მოტყუენა ოვსეთი და მიიწია ხაზარეთამდე, რამეთუ გარდამოვლო გზაჲ დვალეთისაჲ და მოვიდა შინა“.[4]

ოსების შემოსევა იბერიის სამეფოს ტერიტორიაზე ფიქსირდება ვახტანგ გორგასლის დროს (V ს.). პასუხად, ჯუანშერის მიხედვით, „მოტყუენა ვახტანგ პაჭანიგეთი და ჯიქეთი, და შემოიქცა და მოადგა ოვსეთსავე, და მეფენი ოვსთანი შევლტოლვილ იყვნენ სიმაგრეთა კავკასიისათა“.[5] სპარსეთის წინააღმდეგ ქართლის პირველი ერისმთავრის, გუარამის, სამხედრო მოკავშირეებად გვევლინებიან ოსთა სამხედრო ნაწილები VI საუკუნის 70-80-იან წლებში: „ხოლო გუარამ ყო ეგრე, გამოიყვანნა ოვსნი,

---

[1] **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 194-199.

[2] **ლეონტი მროველი.** ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 22-23.

[3] **ლეონტი მროველი.** ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 73.

[4] **ლეონტი მროველი.** ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 81-82. უკანასკნელ ხანებში გამოითქვა ვარაუდი, რომ ოსები ახ.წ. პირველი საუკუნეებიდან განსახლებული იყვნენ არა ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთში, არამედ მხოლოდ ბარში (იხ.: **როლანდ თოფჩიშვილი.** ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი, გვ. 25). ამ შემთხვევაში აშკარად ადგილი აქვს სპარსი მოგზაურის იბნ რუსტას ცნობის, რომელიც დაცულია აგუსტი ალემანის კრებულში (იხ.: **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 260), არასწორ გაგებას. იბნ რუსტას თანახმად, „დაღესტნელ ავართა სამეფოდან მარცხნივ (დასავლეთით), მთებისა და ხევების გავლით სამი დღის გზაზეა ალანთა სამეფო („მულქ ალლან“)... შემდეგ 10 დღის განმავლობაში უნდა იმოგზაურო მდინარეებსა და ტყეებში, სანამ მიაღწევ ციხესიმაგრეს სახელად „ალანთა კარი“ („ბაბ ალ-ლან“). ის დგას მთის წვერზე, რომლის ძირშიც გადის გზა. მაღალი მთები გარს არტყია მას და ათასი ადგილობრივი მაცხოვრებელი დღისით და ღამით იცავს მის კედლებს. ალანები შედგება ოთხი ტომისაგან...“ (იხ.: **Agusti Alemany.** Sources on the Alans, გვ. 260). რასაკვირველია, აქ მოყვანილი „ალანთა კარი“ არის დარიალი, ხოლო ის, რომ იბნ რუსტა დარიალის ადგილობრივ დამცველებზე საუბრის შემდეგ ეგრევე ახსენებს ალანების ოთხ ტომს, ნათელს ხდის, რომ იქ სწორედ ალანები სახლობდნენ. შესაბამისად, არ არსებობს არანაირი საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ X საუკუნეში ოსები სახლობდნენ მხოლოდ ჩრდილოეთ კავკასიის ბარში.

[5] **ჯუანშერი.** ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, გვ. 157.

დურძუკნი და დიდონი და წარუძღუანა წინა ერისთავნი ქართლისანი, შევიდეს ადარბადაგანს და უწყეს ტყუენვად. და ესევითარი ჭირნი და უცალოებანი მოიწინეს სპარსთა ზედა“.[1]

„მატიანე ქართლისას“ ცნობით, 853 წელს ბუღა თურქს ოსები დაუსახლებია ქვემო ქართლში, დმანისის ტერიტორიაზე: „დარიალანით გამოიყვანა ოვსნი, ვითარ სახლი ასი და დასხნა იგინი დმანისს“.[2] აღსანიშნავია, რომ ეს არის პირველი ცნობა ოსთა საქართველოში დამკვიდრების შესახებ.

მოგვიანებით, განძის ამირა ფადლონის წინააღმდეგ მეფე ბაგრატ IV-ის (1027-1072) მოკავშირედ გვევლინება მისი ცოლისძმა, ოსთა მეფე დორღოლელი, რომელსაც „მატიანე ქართლისა“ „დიდის“ ეპითეტით მოიხსენიებს: „და გამოიყვანა დორღოლელი, ოვსთა მეფე, ორმოცი ათასითა კაცითა ოვსითა...“.[3]

საისტორიო წყაროების ცნობით, ქართველი ერის ისტორიაში ერთერთ უდიდეს ბრძოლაში დიდგორის ველზე დავით IV აღმაშენებლის (1089-1125) ლაშქარში იბრძოდა 500 ოსი.[4]

XIII საუკუნეში, მონღოლთა გამოჩენასთან ერთად, როგორც აღინიშნა, იცვლება ოსთა განსახლების არეალი ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე. ოსთა დასახლებები ჩრდილოეთ კავკასიის ბარიდან მთებში ინაცვლებს. შექმნილ ვითარებაში, ქართველი მეფეები დამპყრობელთა წინააღმდეგ, სხვა მეზობლებთან ერთად, ოსების გამოყენებასაც ცდილობდნენ. ამის მაგალითია რუსუდან მეფის მიერ ოსთა მოხმობა 1228 წელს ჯალალ-ედ-დინის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ჟამთააღმწერლის მიხედვით: „განუხუნა კარნი დარიალისანი და გარდამოიყვანა ოვსნი, დურძუკნი ... და წარავლინა მეფემან ბრძოლად ხუარაზმელთა“[5] **(დანართი № 11).**

გარდა სამხედრო მოკავშირეობისა, ქართულ-ოსური ურთიერთობების პოლიტიკური ქორწინებებით გამყარების არაერთი მაგალითი გვაქვს საქართველოს ისტორიაში. როგორც ცნობილია, ფარნავაზმა საკუთარი და მიათხოვა ოვსთა მეფეს. ოს მეფეთა ასულები იყვნენ საქართველოს მეფეების გიორგი I-ის (1014-1027), ბაგრატ IV-ის (1027-1072), გიორგი III-ის (1156-1184) და დავით VII-ის (1247-1270) ცოლები. თამარ მეფის მეუღლე იყო ბაგრატიონთა სამეფო გვარის მონათესავე, ოსური წარმომავლობის

[1] **ჯუანშერი.** ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, გვ. 226-227.
[2] **მატიანე ქართლისა,** გვ. 256-257.
[3] **მატიანე ქართლისა,** გვ. 295.
[4] **შოთა მესხია.** ძლევაჲ საკვირველი. თბილისი: „მეხსიერება“, 1972, გვ. 66.
[5] **ჟამთააღმწერელი.** ასწლოვანი მატიანე, გვ. 83.

დავით სოსლანი.[1] ამის მიუხედავად, XIII-XIV საუკუნეებში მონღოლთა სამსახურში ჩამდგარი ოსთა ჯგუფები ცდილობენ ქართლში სამოსახლო ტერიტორიების მოპოვებას. ამ პერიოდში, როგორც ცნობილია, ოსები ქალაქ გორამდეც კი აღწევენ. ჟამთააღმწერლის მიხედვით: „იწყეს ოვსთა ოხრებად, ხოცად და რბევად და ტყუენვად ქართლისა, და ქალაქი გორი წარტყუენეს და თჳსად დაიჭირეს ოვსთა“.[2] XIV საუკუნის 20-იან წლებში საქართველოს მეფის, გიორგი V ბრწყინვალის (1318-1346), მეთაურობით ოსთა ქართლიდან სრულიად განდევნას 3 წელი დასჭირვებია. ჟამთააღმწერლის სიტყვებით, გიორგიმ „განასხნა და აღფხურნა“ ოსნი.[3] ამ მოვლენების შემდეგ საქართველოს ტერიტორიაზე ოსთა არცერთი დასახლება არ დარჩენილა.

ვითარება შეიცვალა XV-XVI საუკუნეებში, როდესაც ერთიანი ქართული სამეფოს დაშლის შემდეგ საქართველო ოსმალეთისა და სპარსეთის ისლამური იმპერიების გავლენის სფეროებად იქცა. ქართველ მეცნიერთა აზრით, პირველი ოსური დასახლებები საქართველოს ტერიტორიაზე უნდა გაჩენილიყო XV საუკუნისა და XVI საუკუნის დასაწყისში დვალეთის მხარეში, სადაც, თავის მხრივ, ოსები ჩრდილოეთ კავკასიის ალაგირის ხეობიდან უნდა გადმოსახლებულიყვნენ[4] **(დანართი № 12).**

1604-1615 წლებში ქართლისა და კახეთის სამეფოში რუსული საკონსულოს ხელმძღვანელის, მიხაილ ტატიშჩევის, მიხედვით, ამ პერიოდში ჩერქეზეთსა და საქართველოს ტერიტორიას შორის სახლობდა „მთის ხალხი - ოსები“ («горские люди, словут Осинцы») 200 კაცის რაოდენობით.[5]

ვახუშტი ბატონიშვილის რუკების მიხედვით, XVIII საუკუნის 20-იანი წლებისთვის, ოსები ცხოვრობდნენ დიდი და პატარა ლიახვის, მეჯუდას, ლეხურასა და ქსნის მიდამოებში.[6] ამგვარად, აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის მართებული შენიშვნით, ამ დროისათვის ოსთა დასახლებები მო-

---

[1] Шида Картли (Исторический экскурс), გვ. 25-26.

[2] **ჟამთააღმწერელი.** ასწლოვანი მატიანე, გვ. 296.

[3] **ჟამთააღმწერელი.** ასწლოვანი მატიანე, გვ. 296.

[4] **ბახვა გამყრელიძე.** ოსთა დემოგრაფიული და ეთნოსოციალური პროცესები ჩრდილოეთ კავკასიაში. / *კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული*, №18. თბილისი, 2017, გვ. 67-156; **ვახტანგ ითონიშვილი.** დვალებისა და დვალეთის საკითხისათვის. თბილისი, 2008; **როლანდ თოფჩიშვილი.** ოსთა წინაპარი ალანების.., გვ. 51-54.

[5] Сношения России с Кавказом. Материалы извлечённые из Московского главного архива Министерства Иностранных Дел. **Сергеем Белокуровым**. Выпуск 1-й. 1578-1613. Москва, 1889, გვ. 508.

[6] ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 71.

მავალში ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიურ ოლქად წოდებული ტერიტორიის მხოლოდ მთიან ნაწილს მოიცავდა.[1]

საქართველოს ტერიტორიაზე ოსთა დასახლებების რაოდენობის ზრდა შეიმჩნევა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში. 1770 წლის დემოგრაფიული ნუსხის მიხედვით, შიდა ქართლში ცხოვრობდა 2860 ოსური ოჯახი.[2] გერმანელი მოგზაურისა და მეცნიერის გიულდენშტედტის მიხედვით, 1772 წლისათვის ჯავის რაიონში, მთიან მხარეში, ცხოვრობდა ათასი ოსური ოჯახი. ამასთან ერთად, ავტორი დასძენს, რომ ზოგადად შიდა ქართლის ტერიტორია ძირითადად ქართველებით იყო დასახლებული.[3] ამ მიმართულებით საინტერესოა მკვლევარ აპოლონ თაბუაშვილის ნაშრომი: „ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი)“.[4] ნაშრომი მიმოიხილავს იმ პერიოდის ცხინვალის მოსახლეობის სოციალურ და ეკონომიკურ მდგომარეობას და, ამასთან ერთად, საარქივო მასალაზე დაყრდნობით გვაწვდის რეგიონის მოსახლეობის ეთნიკურ სურათსაც, რომლის მიხედვითაც, XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ცხინვალსა და მიმდებარე სოფლებში ძირითადად ეთნიკურად ქართული მოსახლეობა ცხოვრობდა მცირე რაოდენობით სომხებსა და ებრაელებთან ერთად.[5]

ოსური მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა საქართველოს ტერიტორიაზე აღნიშნულ პერიოდში ქართლ-კახეთის ტერიტორიაზე შექმნილი მძიმე დემოგრაფიული მდგომარეობით უნდა აიხსნებოდეს. სწორედ შექმნილი ვითარების გამო ხდებოდა ოსების ჩამოსახლება შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ქართველ მეფეთა მიერ. ამის მაგალითია როსტომ მეფის (1633-1658) საბუთი, რომლის მიხედვითაც, მეფე მოხელეებს უბრძანებს, რომ ოსეთიდან აყრილ და ჯავას ზემოთ დასახლებულ ვინმე ხონთქარსა და მის შვილს ხაჩის არაფერი დაუშავდეს.[6] 1794 წელს ქართლ-კახეთის მეფემ ერეკლე II-მ ვინმე თუჯუკო ხუდუკაშვილი გაათავისუფლა გადასახადებისაგან და მას აზნაურის წოდებაც კი უბოძა ოსების ქართულ მიწაზე

---

[1] Шида Картли (Исторический экскурс), გვ. 33-34.

[2] **ვ. გამრეკელი, ზ. ცქიტიშვილი.** 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხა. / *„მაცნე“*, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნებათმცოდნეობის სერია, №1. თბილისი, 1973.

[3] გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II, გვ. 51.

[4] **აპოლონ თაბუაშვილი.** ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი). კრებულში: შრომათა კრებული, №5. გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი. გორი, 2015, გვ. 112-126.

[5] **აპოლონ თაბუაშვილი.** ქალაქ ცხინვალისა.., შრომათა კრებული, №5, გვ. 121.

[6] **როლანდ თოფჩიშვილი.** საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა, გვ. 139.

დასახლებისთვის.[1]

ქართლ-კახეთის სამეფოს ტერიტორიაზე არანაირი ოსური „სახელმწიფოებრივ-ადმინისტრაციული“ ერთეული ამ პერიოდში არ ფიქსირდება რუსულ წყაროებშიც. ამის ნათელი მაგალითია 1801 წლის კავკასიის რუკა, რომლის მიხედვითაც, საქართველოს ტერიტორიაზე არანაირი „ოსეთი“ ნახსენები არ არის და შიდა ქართლის რეგიონი «Карталиния»-ს სახელით არის მოხსენიებული.[2] ამგვარად, თანამედროვე ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ტერიტორია მთლიანად შიდა ქართლის სახელით მოიხსენიებოდა 1801 წლისთვის, როდესაც ქართლ-კახეთის სამეფომ არსებობა შეწყვიტა და რუსეთის იმპერიის ნაწილი გახდა **(დანართი № 13).**

ამრიგად, როგორც ზემოაღნიშნულმა ისტორიულმა მიმოხილვამ ცხადყო, ქართველ და ოს ხალხს შორის ურთიერთობა ხასიათდებოდა როგორც მოკავშირეობითა და დანათესავებით, ისევე სამხედრო ურთიერთდაპირისპირებით, რომელსაც სხვადასხვა პერიოდში, როგორც ვნახეთ, განსხვავებული ფაქტორები განაპირობებდა. თუმცა მთელი ისტორიის განმავლობაში ოსებს საქართველოს ტერიტორიაზე ფაქტობრივად არ უცხოვრიათ. მათი პირველი დასახლებები ქართლის სამეფოს ტერიტორიაზე მხოლოდ და მხოლოდ გვიანი შუა საუკუნეებიდან ჩნდება და XVIII საუკუნისთვის ოსი ხალხის გარკვეული რაოდენობა აღირიცხება შიდა ქართლის ჩრდილოეთ მთიან მხარეში. ეს ხალხი, როგორც ქართველი საზოგადო მოღვაწე ზაქარია ჭიჭინაძე აღნიშნავდა, ძირითადად ხიზანი გლეხის სტატუსს ატარებდა საქართველოს ტერიტორიაზე.[3]

ამგვარი იყო ოსების განსახლების სურათი შიდა ქართლის ტერიტორიაზე XVIII საუკუნის მიწურულისა და XIX საუკუნის დასაწყისისთვის, მანამ, სანამ საქართველო რუსული იმპერიის საგარეო პოლიტიკის დღის წესრიგში მოექცეოდა.

[1] Шида Картли (Исторический экскурс), გვ. 33.

[2] Карта Кавказа с показанием политического его состояния до 1801 г. იხ.: https:// muscol.com/collection/printed-products/map/7646/.

[3] **ზაქარია ჭიჭინაძე.** ოსების ჩამოსახლება ქართლში.., გვ. 5.

§4. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე

კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების ისტორიის ზემოთ მოცემული მიმოხილვა იმ ტენდენციებისა და თავისებურებების დადგენის საშუალებას გვაძლევს, რომელთაც ადგილი ჰქონდა ამ რეგიონებისა და მათი მოსახლეობის ცხოვრებაში უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე.

I. ანტიკურ პერიოდში, კოსოვოს ტერიტორიაზე თანამედროვე სერბულ-ალბანურ კონფლიქტში მონაწილე მხოლოდ ერთი ხალხის - ალბანელების სავარაუდო წინაპრები ცხოვრობდნენ ილირიელებისა და დარდანების სახით, რომლებიც ბერძნულ-რომაული ცივილიზაციების თვალსაწიერში ექცეოდნენ. ამის დასტურია ის ფაქტი, რომ ამ ხალხებს იხსენიებენ ანტიკური ავტორები - ფსევდოსქილაკსი და აპიანე ალექსანდრიელი. ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე კოსოვოს რეგიონი ოფიციალურად შედის რომის იმპერიის შემადგენლობაში. არც ალბანურ და, მით უმეტეს, არც სერბულ სახელმწიფოებრიობაზე საუბარი ამ ეტაპზე, როგორც ვხედავთ, უბრალოდ არ არის. ისტორიული წყაროების მიხედვით, მსგავსი სახელწიფო წარმონაქმნები ამ პერიოდში კოსოვოს მიწაზე არ ფიქსირდება.

სრულიად განსხვავებული რეალობა გვაქვს ამ პერიოდში აფხაზეთის ტერიტორიაზე, სადაც ძვ.წ. VI-I სს. არსებობს ერთიანი დასავლურ-ქართული სახელმწიფო გაერთიანება - კოლხეთის სამეფო. მასში ცხოვრობდნენ ქართველთა წინაპრები, რომელთა შესახებ ცნობებს გვაწვდიან ბერძენი ავტორები (ჰეკატეოს მილეტელი, სქილაკს კარიანდელი). ისტორიული წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალების მიხედვით ვასკვნით, რომ კოლხეთის სამეფოს მაღალგანვითარებულობაზე მიუთითებს მთელი კულტურა, რომელიც ისტორიაში „კოლხური კულტურის“ სახელით არის ცნობილი.

ახ.წ. II საუკუნიდან აფხაზეთის ტერიტორია მეორე დასავლურქართული სამეფოს - ლაზიკა-ეგრისის შემადგენლობაშია, რომელიც, თავის მხრივ, კოლხეთის სამეფოს უშუალო მემკვიდრეს წარმოადგენს. ამ ფაქტს ადასტურებს VI ს-ის საკმაოდ ავტორიტეტული ბიზანტიელი ავტორი - პროკოპი კესარიელი.

როგორც კოსოვოსგან, ისე აფხაზეთისაგან სრულიად განსხვავებული ვითარება გვაქვს ამ პერიოდში თანამედროვე შიდა ქართლის რეგიონში, სადაც არცერთი ისტორიული წყაროთი არ დასტურდება თანამედროვე ოსების წინაპარი ალანების მოსახლეობა. როგორც ვნახეთ, ჩინური წყაროები ალანებს ძვ.წ. II საუკუნეში მოიხსენიებენ ზოგადად კავკასიიდან საკმაოდ შორს - შუა აზიის სტეპებში, ხოლო მათი განსახლების უკიდურეს დასავლეთ წერტილად ამ პერიოდში მოიაზრება კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ ნაპირი.

ახ.წ. I-II სს. ალანების ნაწილის დასახლება ხდება ჩრდილოეთ კავკასიაში. რომაელი ისტორიკოსის, დიონ კასიუსის, ცნობით, II საუკუნეში იბერიის ქართული სამეფოს მეფე ფარსმან II სპარსეთის წინააღმდეგ გასალაშქრებლად ოსთა სამხედრო რაზმებს იყენებს.

ამგვარად, ანტიკურ პერიოდში თანამედროვე ოსთა წინაპრების იმდროინდელი იბერიის სამეფოს ტერიტორიაზე ცხოვრების შესახებ საუბარი არ არის. ალან-ოსები ამ დროს წარმოადგენენ უზარმაზარი ეთნიკური ჯგუფის მხოლოდ ნაწილს, რომელთაც ჩრდილოეთ-კავკასიის ბარი აირჩიეს საცხოვრებლად და ამგვარად გაუმეზობლდნენ კავკასიის სამხრეთით მდებარე ქართულ სამეფოებს.

იბერიის მეფეებისა და ალან-ოსების ურთიერთობას ანტიკური ხანის დასასრულსა და ადრეული შუა საუკუნეების დასაწყისში ცვალებადი ხასიათი აქვს, თუკი ფარსმან II-ისთვის ალან-ოსები სამხედრო მოკავშირეებად ითვლებოდნენ, სამი საუკუნის შემდეგ ისინი ვახტანგ გორგასლის წინააღმდეგ მებრძოლ ძალად გვევლინებიან, რომელთანაც, ჯუანშერის ცნობით, ვახტანგი საბოლოოდ წარმატებით ახერხებს გამკლავებას.

II. ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული კოსოვოს ტერიტორია ხალხთა სხვადასხვა მასების მიგრაციების ასპარეზს წარმოადგენდა. VI-VII სს ამ ტერიტორიაზე იწყება სლავების დასახლება, რომელთაც პროკოპი *სკლავენების* სახელით მოიხსენიებს. ამ დროისთვის კოსოვოს ტერიტორიაზე მაცხოვრებელი ილირიელები უკვე ქრისტიანული რელიგიის აღმსარებლები არიან, მაშინ, როდესაც ახალმოსულ სლავებში (სერბებში) ქრისტიანობა, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობის თანახმად, მხოლოდ და მხოლოდ VII საუკუნის დასაწყისში ვრცელდება. **ამგვარად, თანამედროვე სერბების წინაპრები კოსოვოს რეგიონში მხოლოდ და მხოლოდ VI-VII საუკუნიდან სახლდებიან** (ხაზგასმა ჩვენია **- კ.ყ.**)

IX საუკუნის შუა ხანებში კოსოვოს რეგიონი ბულგარეთის იმპერიის

შემადგენლობაში მოექცა, ხოლო მოგვიანებით 1018 წელს კვლავ ბიზანტიელებმა დაიკავეს. ამჯერად, კოსოვო იმპერიის ბულგარეთის თემის ნაწილი გახდა. ამასთან ერთად, რეგიონში ეთნიკურად სერბი მოსახლეობის ხვედრითი წილი მკვეთრად იმატებს. ანა კომნენეს ცნობის მიხედვით, XI საუკუნის დასაწყისში, კოსოვოს მოსახლეობის უმრავლესობა უკვე სერბია.

უშუალოდ სერბული სამეფოების შემადგენლობაში კოსოვოს რეგიონი ექცევა მხოლოდ და მხოლოდ XII-XV საუკუნეებში. სერბეთის სამეფოს განსაკუთრებული აღმავლობა დაკავშირებულია ნემანიჩების დინასტიასთან (1166-1371) სწორედ ამ პერიოდში ხდება სერბული საეკლესიო-ადმინისტრაციული ცენტრის დაფუძნება კოსოვოს მიწაზე.

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში უკვე ცალ-ცალკე არსებობს ალბანელთა და სერბთა სახელმწიფოები რეგიონში. საერთო რელიგიის მიუხედავად, ეს ორი ხალხი პრაქტიკულად ორ სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფს წარმოადგენს ორი სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი ერთეულით. კოსოვოს რეგიონში ამ დროს უკვე მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა სერბი იყო, თუმცა, როგორც სერბ მეფეთა „ოქროს ბულებიდან“ (1330, 1348) ირკვევა, ალბანელთა დასახლებები კოსოვოს სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, ე.ი. ალბანეთის ჩრდილოეთ საზღვართან ახლოს, მაინც ფიქსირდებოდა.

XIV ს-ის ბოლოს, სავრასა (1385) და კოსოვოს ველის (1389) ბრძოლებში ოსმალეთის იმპერიასთან დამარცხების შემდეგ, ალბანელებსა და სერბების საერთო მტრად გვევლინება „ბრწყინვალე პორტა“. ოსმალეთის იმპერიის ბალკანეთში გამოჩენის შემდეგ სრულიად ახალი ეტაპი იწყება, როგორც ალბანელების, ისე სერბებისა და, შესაბამისად, კოსოვოს რეგიონის ისტორიაში.

კოსოვოსგან განსხვავებით, ანტიკური ხანიდან მოყოლებული, როგორც ვხედავთ, აფხაზეთის ტერიტორიაზე ცხოვრობენ საერთო-ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში მცხოვრები ხალხები, რომლებიც ჯერ კიდევ ახ.წ. I საუკუნიდან ეზიარნენ ქრისტიანულ რელიგიას. მოგვიანებით, IV საუკუნეში, ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებასთან ერთად, აფხაზეთი პოლიტიკური, კულტურული და, ზოგადად, ქართული სასულიერო ყოფის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცენტრად იქცა.

V-VI საუკუნეებში ბიზანტიის ჩარევით ხდება აბაზგ-აფხაზთა მმართველების დაპირისპირებას ეგრისის მეფეებთან. ბიზანტიის იმპერიის ეს პოლიტიკა მიმართული იყო ეგრისის სამეფოს დასუსტებისკენ, თუმცა,

მიუხედავად აღნიშნული მძიმე პოლიტიკური ვითარებისა, აფხაზთა მმართველები VIII საუკუნეში მაინც ახერხებენ საერთო ქართული პოლიტიკური ორიენტაციის დაცვას და ქართლის ერისმთავრების მხარდამხარ იბრძვიან არაბების წინააღმდეგ. აფხაზ მეფე-მთავართა მეოხებით, VIII ს. ბოლოს მთელი დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება ხდება „აფხაზთა სამეფოში“.

სწორედ აღნიშნული აფხაზთა სამეფო შეიძლება მივიჩნიოთ X-XI საუკუნეებში საქართველოს ერთიანი სამეფოს შექმნის სულის ჩამდგმელად. ამ პროცესს წინ უძღოდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიური გამოყოფა კონსტანტინოპოლისაგან და შეერთება მცხეთის საკათალიკოსო ტახტთან, რისი შემოქმედებიც, რა თქმა უნდა, ისევ და ისევ „აფხაზთა“ მეფეები იყვნენ.

ქართული სამეფოს ლაშქრის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენენ აფხაზნი ერთიანი ქართული სამეფოს მიერ თურქ-სელჩუკთა და მონღოლთა წინააღმდეგ ბრძოლებში XI-XIII საუკუნეებში, რაც ქართული საისტორიო წყაროებით ნათლად დასტურდება.

ამგვარად, თუკი სერბების შემთხვევაში, საქმე გვაქვს ხალხთან, რომელთაც მხოლოდ შუა საუკუნეებში აითვისეს კოსოვოს რეგიონის ტერიტორია და შემდგომ, აღნიშნული სამეფოს საეკლესიო და ერთ-ერთ პოლიტიკურ ცენტრად აქციეს იგი,[1] **ხოლო ალბანელების შემთხვევაში კი, ხალხთან, რომელთა პირველი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი (არბერის სამთავრო, XII ს.) კოსოვოს არ მოიცავდა, აფხაზეთზე საუბრისას, ჩვენს წინაშე კარდინალურად განსხვავებული სურათი იშლება. ამ შემთხვევაში, საქმე გვაქვს ქართული სახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთ სულისჩამდგმელ სამეფოსთან, რომელიც მთელი ანტიკური პერიოდისა და შუა საუკუნეების განმავლობაში, ქართული სულიერებისა და სახელმწიფოებრიობის სინონიმად მიიჩნევა.**[2] **აფხაზეთის სამეფო და აფხაზთა მეფეები გვევლინებიან არაერთი საერთო ქართული პოლიტიკურ-კულტურული ღონისძიების ინიციატორებად. კოსოვოს შემთხვევაში, ვითარება სხვაგვარია - ეს რეგიონი არც ალბანელთათვის და არც სერბთათვის არ ასრულებდა იმ როლს, რაც აფხაზთა სამეფოსა და სამთავროს ჰქონდა ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის.**

---

[1] აღნიშნული განსხვავება შენიშნული აქვს მკვლევარ **დაზმირ ჯოჯუას** თავის ნაშრომში „კოსოვოს პრეცედენტი“ (იხ.: **დაზმირ ჯოჯუა.** კოსოვოს პრეცედენტი, გვ. 471-499).

[2] აღნიშნულ განსხვავებას საკუთარ მსჯელობაში გამოკვეთს მკვლევარი დაზმირ ჯოჯუა (იხ.: **დაზმირ ჯოჯუა.** კოსოვოს პრეცედენტი, გვ. 495).

XV საუკუნის ბოლოსთვის, მონღოლთა და შემდგომში, თურქმანთა შემოსევებით დაუძლურებულ, ერთიან ქართულ სამეფოში მეტად მძიმე პოლიტიკური კრიზისი ისადგურებს. ერთიანი ქართული სამეფო იშლება სამეფო სამეფო-სამთავროებად, რითაც სარგებლობენ მეზობელი ჩრდილოკავკასიური მოდგმის სხვადასხვა ხალხები და სახლდებიან საქართველოს ტერიტორიაზე. ამ პერიოდში, აფხაზეთის ტერიტორიაზე ადგილი აქვს აბაზა-ადიღეური ტომების ჩამოსახლებას ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიიდან, რომლებიც, საისტორიო წყაროების (არქანჯელო ლამბერტი, ვახუშტი ბატონიშვილი, იოჰან გიულდენშტედტი, ჯოვანი და ლუკა) თანახმად, ყოფითი კულტურის დონეზე, მკვეთრად განსხვავდებოდნენ ადგილობრივი მოსახლეობისგან.

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, კოსოვოსგან განსხვავებით, სადაც საქმე გვაქვს მხოლოდ და მხოლოდ ალბანურ და სერბულ ეთნიკურ მოსახლეობასთან, აფხაზეთის ტერიტორიაზე XV-XVI საუკუნეებში უკვე შეიმჩნევა ხალხთა ახალი ჯგუფების ჩამოსახლება, რომლებიც მკვეთრად განსხვავდებიან მანამდე აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლე ქართველთა და აფხაზთა წინაპრებისაგან.

კოსოვოსა და აფხაზეთისაგან სრულიად განსხვავებულად ვითარდება მოქმედება თანამედროვე შიდა ქართლის ტერიტორიაზე, სადაც მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში ფაქტობრივად არცერთი ოსური დასახლება არ ფიქსირდება.

ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, ქართველ და ოს ხალხს შორის ურთიერთობა ზემოაღნიშნულის მსგავსი, ცვალებადი ბუნებით ხასიათდებოდა. ორ მეზობელ ხალხს შორის ხდებოდა ნათესაური კავშირების გამყარება. საქართველოს არაერთ მეფეს ჰქონდა ნათესაური კავშირი ოს მეფე-მთავრებთან. ქართველი მეფეები ხშირად იყენებდნენ ოსურ სამხედრო ძალას ბრძოლებში, რისი ყველაზე ნათელი მაგალითიც არის დიდგორის ბრძოლა, სადაც მათე ურჰაელის ცნობის მიხედვით, 500 ოსი იბრძოდა.

მიუხედავად ამგვარი ურთიერთობებისა, XIII საუკუნის შუა ხანებამდე ქართული სამეფოს ტერიტორიაზე ოსთა არცერთი დასახლება არ აღირიცხებოდა. მხოლოდ მონღოლთა შემოსევის შემდეგ ისარგებლეს ოსებმა ქართული სამეფოს სისუსტით და, საისტორიო წყაროების მიხედვით, ქალაქი გორიც კი დაიკავეს. თუმცა XIV საუკუნის 20-იან წლებში გიორგი ბრწყინვალემ მოახერხა ოსთა განდევნა საქართველოს ტერიტორიიდან.

III. XV-XVI საუკუნეებში დაქუცმაცებული და დასუსტებული ქართული სამეფოს დაუძლურებით სარგებლობენ ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხები. სწორედ ამ პერიოდში, ქართველ მკვლევართა (ვ. ითონიშვილი, ბ. გამყრელიძე, რ. თოფჩიშვილი) მიხედვით, უნდა მომხდარიყო ოსთა ნაწილის შემოსვლა დვალეთის ტერიტორიაზე ჩრდილოეთ კავკასიის ალაგირის ხეობიდან.

ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რეგიონის კონფლიქტის ისტორიის კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტური რეგიონების ისტორიასთან შედარებისას თვალსაჩინოა ერთი დიდი განსხვავება - თუკი კოსოვოში ალბანელებს, სერბებსა და მათ წინაპრებს სხვადასხვა დროში უცხოვრიათ, ისევე, როგორც აფხაზეთში ქართველებსა და ადიღეური მოდგმის აფხაზებს, ცხინვალის რეგიონის შემთხვევაში საუბარია ხალხზე, რომელთა განსახლების არეალიც შიდა ქართლის რეგიონი არასდროს ყოფილა და მათი პირველი დასახლებები შიდა ქართლის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში ჩნდება მხოლოდ და მხოლოდ XV-XVI საუკუნეებში, როდესაც ოსთა ცალკეული ჯგუფები ახერხებენ შიდა ქართლის მთიან ნაწილში დამკვიდრებას.

XVII საუკუნიდან მოყოლებული, კოსოვოს ტერიტორიაზე ხდება მოვლენა, რომელმაც მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია სერბების დემოგრაფიულ მდგომარეობაზე. საუბარია XVII-XVIII საუკუნეებში სერბთა იძულებით გადასახლებაზე კოსოვოს ტერიტორიიდან. აღნიშნული მოვლენის სტიმულირებას, ბუნებრივია, ხელს უწყობდა ოსმალეთის იმპერიის მიერ კოსოვოში გამუსლიმებული ალბანელების ჩასახლების (ძირითადად ჩრდილოეთ ალბანეთის ტერიტორიიდან) მიზანმიმართული პოლიტიკა. შედეგად, XIX საუკუნის დამდეგისთვის კოსოვოს ტერიტორიაზე სერბული მოსახლეობის ხელოვნურად შემცირების ხარჯზე ალბანური მოსახლეობის ხვედრითი წილის ასევე ხელოვნურად ზრდა შეინიშნება.

გარკვეულწილად განსხვავებულ პროცესთან გვაქვს საქმე ამ პერიოდში აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსახლებული და აფხაზეთის ტერიტორიაზე დასახლებული ადიღეური მოდგმის ტომები ერთვებიან აფხაზეთისა და ოდიშის სამთავროებს შორის ბრძოლაში. აფხაზი მთავრები - შარვაშიძეები - აღნიშნულ ტომებს იყენებენ ოდიშის მეფეთა წინააღმდეგ გამოსვლებში. შესაბამისად, ზემოაღნიშნული ყველანაირი ტერიტორიული ცვლილება (იგულისხმება აფხაზეთის სამთავროს საზღვრის მდინარე ენგურზე გადმონაცვლება) ოდიშისა და აფხაზეთის სამეფო-სამთავროებს შორის ხდება სწორედ აღნიშნული

შიდაპოლიტიკური ბრძოლების ფარგლებში.

ამგვარად, **განსხვავებით კოსოვოსგან, აფხაზეთის ტერიტორიაზე ახლად-ჩამოსახლებულ ხალხთა ჯგუფები ერთვებიან ქართულ სამეფოთა შიდაპოლიტიკურ ბრძოლებში, მაშინ, როდესაც კოსოვოს ტერიტორიაზე არანაირ „ახალ ხალხთა“ ჩამოსახლებას ადგილი არ აქვს და რეგიონში ძირითადად მოსახლეობს ეთნიკურად სერბი და ალბანელი ხალხი. აფხაზეთის ტერიტორიაზე დემოგრაფიული ცვლილებების მაპროვოცირებელ ფაქტორად მხოლოდ და მხოლოდ საქართველოს გარშემო და ქვეყნის შიგნით შექმნილი მძიმე ვითარება გვევლინება, მაშინ, როდესაც კოსოვოს ტერიტორიაზე, დემოგრაფიულ პოლიტიკას საკუთარი იმპერიული ინტერესებიდან გამომდინარე აწარმოებს ოსმალეთის იმპერია.**

ცხინვალის რეგიონში განვითარებული მოვლენები ამ პერიოდში საერთოს პოულობს აფხაზეთში მიმდინარე პროცესებთან, საქართველოს ტერიტორიაზე ჩრდილოეთ კავკასიიდან ხალხთა ჯგუფების მიგრაციის კუთხით. XV-XVI საუკუნეში დვალეთის მხრიდან საქართველოს ტერიტორიაზე ჩნდება ოსთა პირველი დასახლებები. მოგვიანებით, XVII-XVIII საუკუნეებში, ქართულ სამეფოებში შექმნილი მძიმე დემოგრაფიული და სოციალური ვითარების გათვალისწინებით, თავად ქართველი მეფეები გვევლინებიან ოსთა საქართველოს მიწაზე დასახლების ინიციატორებად, თუმცა, კიდევ ერთხელ, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ XVIII საუკუნის მიწურულს და XIX საუკუნის დამდეგს, ოსური დასახლებები გვხვდება, მხოლოდ და მხოლოდ, შიდა ქართლის მთიან მხარეში - ე. ი. მომავალი ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რეგიონის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში.

ამგვარად, კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების ისტორიის მიმოხილვა უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე გვაჩვენებს, რომ: **ა) ამ პერიოდში აღნიშნულ რეგიონებში თანამედროვე კონფლიქტების ნიშნები ჯერ კიდევ არ არის შესამჩნევი; ბ) სამივე რეგიონი აღნიშნულ ისტორიულ პერიოდში განსხვავდება ერთმანეთისგან, როგორც ეთნოკულტურული და დემოგრაფიული, ასევე, ისტორიული პროცესების დინამიკით.**

შესაბამისად, უნდა დავასკვნათ, რომ უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე, კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებში მიმდინარე მოვლენებისა და ტენდენციების სახით, საქმე გვაქვს სამ სხვადასხვა რე-

გიონთან, განსხვავებული ისტორიული განვითარების თავისებურებებით. მართებული იქნება თუ ვიტყვით, რომ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ისტორიის მიმოხილვა არაერთ განსხვავებას გვაჩვენებს არა მხოლოდ კოსოვოს რეგიონის, არამედ თავად ერთმანეთთან მიმართებითაც, რაც ცხადყო ზემოაღნიშნულმა ისტორიულმა ანალიზმა.

თავი II. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი XIX ს. დამდეგიდან XX ს. 10-იანი წლების ჩათვლით: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები

§1. კოსოვო XIX საუკუნის დასაწყისიდან 1918 წლამდე

XIX საუკუნის დასაწყისში ბალკანეთის ნახევარკუნძული ოსმალეთის იმპერიის გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული. ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, რომელსაც აღნიშნულ ტერიტორიაზე ამ პერიოდში ჰქონდა ადგილი, იყო ორი სერბული რევოლუცია - 1804-1813 და 1814-1815 წლებში,[1] რომელთა შედეგად, სერბებმა ოსმალეთის იმპერიაში საკუთარი წარმომადგენლობითი ორგანოს შექმნის უფლება მოიპოვეს. ამიერიდან სერბები თავად განკარგავდნენ საგადასახადო და სხვა შიდაპოლიტიკურ საკითხებს. ამ მოვლენებმა საფუძველი ჩაუყარა სერბეთის ავტონომიური სამთავროს შექმნას 1833 წელს ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში.[2] აღსანიშნავია, რომ კოსოვოს რეგიონი ამ პერიოდში არ შედიოდა სერბეთის ავტონომიური სამთავროს შემადგენლობაში, იგი კოსოვოს ვილაიეთის სახელით იმართებოდა ოსმალური ადმინისტრაციიდან ალბანელი ბეგების მიერ.[3]

ოსმალთა მმართველობის წინააღმდეგ ამ პერიოდში ასევე იბრძოდა ალბანელი ხალხი. 1836 წლიდან მოყოლებული, მიუხედავად მასობრივი წინააღმდეგობისა, ოსმალეთის იმპერიის მმართველობა მაინც ცდილობდა ფართომასშტაბიანი ადმინისტრაციული რეფორმების გატარებას ალბანელებით დასახლებულ რეგიონებში. ამ პერიოდში ოსმალეთის იმპერიაში შედიოდა იანინის, ბიტოლასა და რუმელიის ალბანური ვილაიეთები. 1865 წელს შეიქმნა შკოდერის ვილაიეთი.[4] რაც შეეხება მოსახლეობას, აღსანიშნავია, რომ კოსოვოს რეგიონში მოსახლეობის უმეტესობას სერბები შეადგენდნენ, როგორც საუკუნის დასაწყისში, ასევე 60-70-იან წლებში, როდესაც უკვე ალბანური ეროვნული მოძრაობა იკრებს ძალას ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში. XIX საუკუნის სერბი გეოგ-

[1] **Barbara Jelavich.** History of the Balkans. Eighteenth and Nineteenth Centuries. Vol. II. Cambridge University Press: 1995, გვ. 193-204.
[2] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 30.
[3] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 35; **А. Я, Маначинский, Д. О. Денисов.** Косово и Метохия.., გვ. 25.
[4] **Barbara Jelavich.** History of the Balkans, vol. I, გვ. 363.

რაფის მილოშ მილოევიჩის მიერ შედგენილი რუკების მიხედვით ვადგენთ, რომ 60-70-იან წლებში კოსოვოს რეგიონში 483 სერბული და მხოლოდ 92 ალბანური დასახლება ყოფილა.[1] სერბი მეცნიერის მირჩეტა ვემიჩის მიხედვით, ამ პერიოდში ადგილობრივ ფაშებს, სერბეთის სამთავროს გავლენისგან თავის დასაღწევად დაუწყიათ კოსოვოს რეგიონის ხელოვნური კოლონიზაცია ეთნიკურად ალბანელი მოსახლეობის ჩამოსახლებისა და სერბთა საკუთარი სახლებიდან განდევნის ხარჯზე.[2]

უფრო ზუსტი ციფრები კოსოვოს ვილაიეთის მოსახლეობის შესახებ მოცემულია ავსტრიელი პოლკოვნიკის პიტერ კუკულის ნაშრომში, რომელიც მან 1871 წელს ავსტრია-უნგრეთის არმიისთვის მოამზადა. პოლკოვნიკ კუკულის კვლევა მოიცავს პრიზრენის რაიონს, სადაც ამ დროისთვის 500 000 ადამიანი ცხოვრობდა. მათგან სერბები წარმოადგენდნენ მოსახლეობის 64%-ს (318 000 ადამიანს), ალბანელები - 32%-ს (161 000), რუმინელი ბოშები და ჩერქეზები - 10 000 ადამიანს, ხოლო თურქები კი - 2000 ადამიანს.[3]

XIX საუკუნის დასასრულს ოსმალური ადმინისტრაციის მიერ ალბანური ეთნიკური ელემენტის დაწინაურების კუთხით უდავოდ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის იმ პერიოდის გეოგრაფი იოვან ცვიიჩი, რომელმაც კოსოვოსა და მეტოხიის რეგიონში იმოგზაურა. ავტორის მიხედვით, ოსმალური მმართველობის ქვეშ ალბანური ელემენტი იმდენად იყო დაწინაურებული, რომ თუკი მეტოხიელ სერბს უცნობი სტუმარი ეწვეოდა, იგი მას ალბანურად დაუწყებდა საუბარს საკუთარი წარმომავლობის დასაფარად, თუმცა გამოცდილი თვალი უმალ შეამჩნევდა განსხვავებას სერბული და ალბანური ტიპის საცხოვრებელ სახლებს შორის.[4]

1876-1878 წლების სერბეთ-ოსმალეთის ომის პერიოდში მოხდა 30 000-70 000 ალბანური წარმოშობის მუსლიმის გადასახლება ნიშის სანჯაყიდან კოსოვოს ვილაიეთში სერბული არმიის შეტევის შემდგომ.[5] ამას მოჰყვა 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი, რომელშიც ჩაერთვნენ

[1] **Mirceta Vemic.** Serbs in Kosovo and Metohija in the Second Half of the 19th Century According to an Ethnic Map of a part of Old Serbia. / *Forum Geographic.* Vol. 10, Issue 2. The Geographical Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts. December 2011, გვ. 257.

[2] **Mirceta Vemic.** Serbs in Kosovo and Metohija, გვ. 256.

[3] Kosovo population data-points. უკანასკნელად ნანახია 04.08.2021 ვებგვერდზე: http://-www.fact-index. com/k/ko/kosovo_population_data_points.html.

[4] **Jovan Cvijic.** Osnove za geografiku Makedonije i Stare Srbije. Vol. III. Belgrade: Serbian Royal Academy, 1911, გვ. 1162-1165. იხ.: **Dusan Batakovich.** Kosovo and Metohija, გვ. 583.

[5] **Djordje Stefanović.** "Seeing the Albanians through Serbian eyes: The Inventors of the Tradition of Intolerance and their Critics, 1804-1939." / *European History Quarterly*, № 35 (3), 2005, გვ. 470.

სერბეთისა და მონტენეგროს სამთავროებიც. ომის დასრულების შემდგომ, სან-სტეფანოს ზავის პირობების მიხედვით, ისინი დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად გამოცხადდნენ, თუმცა უშუალოდ კოსოვოს ვილაიეთის ტერიტორიის დაკავება ვერ მოახერხეს. სან-სტეფანოს ზავის მესამე მუხლის მიხედვით, სერბეთის სამთავრო იკავებდა ქალაქებს ნიშსა და ლესკოვაჩს.[1] ქალაქი ლესკოვაჩი, თავის მხრივ, შედიოდა მორავული სერბეთის სამთავროს შემადგენლობაში. აღნიშნული სამთავრო სამხრეთ-დასავლეთით ესაზღვრებოდა კოსოვოს ვილაიეთს, რომელიც, სან-სტეფანოს ზავის პირობების მიხედვით, სერბეთის ახლადჩამოყალიბებული, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შემადგენლობაში არ შედიოდა **(დანართი № 14, 15)**.

ალბანელები, თავის მხრივ, აცხადებდნენ, რომ ომის შემდგომმა დიპლომატიამ ალბანური მიწები სერბეთისა და მონტენეგროს შემადგენლობაში მოაქცია. მონტენეგროს ტერიტორია, სან-სტეფანოს ზავის მიხედვით, თითქმის გაორმაგდა ქალაქების: ნიკშიჩის, პოდგორიცას და ბარის შეერთებით.[2] გარდა ლოკალური (ბალკანური) მასშტაბებისა, სან-სტეფანოს ზავს ასევე საერთაშორისო მნიშვნელობა ჰქონდა რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიებს შორის დაპირისპირებაში. აღნიშნული ზავის შედეგები კი აშკარად სერბებისა და, ზოგადად, ბალკანეთის ქრიტიანული ქვეყნების მფარველისა და მოკავშირის - რუსეთის იმპერიის წისქვილზე ასხამდა წყალს. გარდა ამისა, ზავით რუსეთი არღვევდა ომამდელ შეთანხმებებს, რის გამოც ვითარების მოსაწესრიგებლად გადაწყდა ბერლინის კონგრესის მოწვევა.

ამ პერიოდში კოსოვოს ვილაიეთი ალბანური ეროვნული მოძრაობის კერად გვევლინება. ბერლინის კონგრესის მოწვევამდე სამი დღით ადრე, 1878 წლის 10 ივნისს, კოსოვოს ქალაქ პრიზრენში შეიქმნა ალბანური ეროვნულ-პოლიტიკური ორგანიზაცია „პრიზრენის ლიგა“,[3] რომელიც თავიდან პორტას მხარდაჭერით სარგებლობდა და მიზნად ისახავდა სან-სტეფანოს ზავის მიხედვით ოსმალთა იმპერიისათვის ჩამოშორებული ტერიტორიების დაბრუნების მცდელობას. მოგვიანებით, ალბანელებმა აღნიშნული ლიგა საკუთარი ეროვნული ინტერესების დასაცავ ორგანიზაციად აქციეს, რომლის მთავარი იდეაც ალბანური მიწების გაერთიანებასა

[1] Сан-Стефанский прелиминарный мирный договор. უკანასკნელად ნანახია 04.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/FOREIGN/stefano.htm.
[2] Сан-Стефанский прелиминарный мирный договор.
[3] **Г. Л. Арш, И. Г. Сенкевич, Н. Д. Смирнова.** Краткая история Албании. Москва, 1965, გვ. 104-116.

და ალბანური სახელმწიფოს შექმნაში მდგომარეობდა. ამ მიზნით, ლიგა ითხოვდა იანინას, ბიტოლას, შკოდერისა და კოსოვოს ტერიტორიის გაერთიანებას.[1]

თავისი არსებობის სამი წლის განმავლობაში „პრიზრენის ლიგამ“ მოახერხა ალბანური ვილაეთის ტერიტორიული ერთეულისა და ჯარის შექმნა. ალბანელები აქტიურად იბრძოდნენ ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ. 1881 წელს შეიქმნა ალბანელთა დროებითი მთავრობა „პრიზრენის ლიგის“ მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერის - იმერ პრიზრენის (1826-1887) მეთაურობით. მიუხედავად ამისა, ოსმალეთის იმპერიის ძალისხმევით, 1881 წელი ალბანური სახელმწიფოებრივი მისწრაფებებისა და თავად „პრიზრენის ლიგის“ დამარცხების თარიღი აღმოჩნდა.[2]

„პრიზრენის ლიგის“ გარდა, კოსოვოს რეგიონი XIX საუკუნეში სხვა ალბანური ეროვნული ორგანიზაციების კერადაც გვევლინება. მათგან აღნიშვნის ღირსია 1899 წელს კოსოვოს ქალაქ პეიაში დაარსებული „პეიას ლიგა“, რომელსაც მეთაურობდა „პრიზრენის ლიგის“ ერთ-ერთი აქტივისტი ჰაჯი ზეკა.

ალბანელი ავტორის, ჰუსნი მუზურის მიხედვით, „პეიას ლიგის“ მთავარი მიზანი, ისევე როგორც მისი წინამორბედი „პრიზრენის ლიგისა“, იყო ავტონომიური ალბანური ვილაიეთის შექმნა ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში. როგორც ცნობილია, აღნიშნული მიზნის მისაღწევად ალბანელები არ ერიდებოდნენ ძალის გამოყენებას კოსოვოს რეგიონის სერბი მოსახლეობის წინააღმდეგ. ზოგიერთი მონაცემით, 1876-1912 წლებში ალბანელი ნაციონალისტების მიერ კოსოვოს ვილაიეთიდან 400 000-მდე სერბის გადასახლება მოხდა.[3] საბოლოოდ, საკუთარ მიზანს ვერც „პეიას ლიგამ“ მიაღწია. ოსმალეთის არმიამ 1900 წელს დაამარცხა ლიგის ჯარები, ხოლო მოგვიანებით, 1902 წელს, ოსმალეთის იმპერიის დაკვეთით, სერბმა აგენტმა მოკლა თავად ჰაჯი ზეკა.[4]

ალბანური ნაციონალიზმის მომძლავრებასთან ერთად, XIX საუკუნის დასასრული და XX საუკუნის დასაწყისი სერბული ნაციონალისტური

---

[1] **Barbara Jelavich.** History of the Balkans. Vol. II. Twentieth Century. Cambridge University Press, 2006, გვ. 84.

[2] **Г. Л. Арш, И. Г. Сенкевич, Н. Д. Смирнова.** Краткая история Албании, გვ. 110.

[3] **Петр Искендеров.** История Косово: правда и вымысел. Опубликовано на сайте 19/02/2008. იხ.:http://www.perspektivy.info/osobaya_tema/kosovo/istorija_kosovo_ pravda_i_vymysel_20-08-02-19.htm.

[4] **Hysni Myzyri.** Kreu VIII: Lidhja Shqiptare e Prizrenit (1878-1881). Historia e popullit shqiptar: për shkollat e mesme. Prishtinë: Libri Shkollor, 2002, გვ. 182-185.

პროპაგანდის გააქტიურების პერიოდია. 1903 წელს სერბეთის მეფის ალექსანდრ ობრენოვიჩის მკვლელობის შემდეგ, სერბეთის სამეფო ტახტს პეტრე კარაჯორჯევიჩი (კარაგეორგევიჩი) იკავებს.[1] პეტრეს საგარეო პოლიტიკა სერბეთის სამეფოს საზღვრების გაფართოებისკენ იყო ორიენტირებული, რაშიც მეფე მთავარ მფარველად და მოკავშირედ რუსეთის იმპერიას მოიაზრებდა.

ამ პერიოდში, ალბანელები მოითხოვდნენ ალბანური ენისათვის ოფიციალური სტატუსის მინიჭებას ალბანური ვილაიეთების ტერიტორიაზე.[2] 1908 წელს კოსოვოს ქალაქ უროშევაჩში 20 000 შეიარაღებული ალბანელი გლეხი გამოვიდა პროტესტით ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ. აღნიშნული მოძრაობის მეთაურებმა ბაჰრამ გურიმ და ისა ბოლეტინმა სულთანს დეპეშა გაუგზავნეს ალბანური პარლამენტისა და კონსტიტუციის დამტკიცების თხოვნით, თუმცა უშედეგოდ. 1909 წელს კოსოვოს ტერიტორიაზე ალბანელთა მასობრივ ანტიოსმალურ საპროტესტო გამოსვლებს ჰქონდა ადგილი.[3]

ალბანელთა და სერბთა დაპირისპირების შემდგომი ეტაპი დაკავშირებულია ბალკანური ომების პერიოდთან 1912-1913 წლებში,[4] რომელმაც მეტად შეავიწროვა ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში შემავალი ბალკანური ტერიტორიები. ამ ომების შედეგად, კოსოვოს ვილაიეთი სერბებმა და მონტენეგროელებმა დაკავეს. მთლიანად ვილაიეთი გაიყო ოთხ ტერიტორიულ ერთეულად: ზვეჩანის, კოსოვოსა და სამხრეთ მეტოხიის რეგიონები სერბეთის სამეფოს შემადგენლობაში შევიდა, ხოლო ჩრდილოეთ მეტოხია კი მონტენეგროს სამეფოს ნაწილი გახდა[5] **(დანართი № 16).**

სერბი ისტორიკოსის დუშან ბატაკოვიჩის მიხედვით, ბალკანეთის პირველი ომის დაწყებამდე სერბეთის პრემიერ მინისტრმა ნიკოლა პაშიჩმა ალბანელთა ლიდერებს შესთავაზა კოსოვოს ვილაიეთში სერბებისა და ალბანელების თანაცხოვრების პოლიტიკური გეგმა. ამ გეგმის მიხედვით, ალბანელებს სერბეთის სამეფოს შემადგენლობაში ეძლეოდათ

---

[1] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 60.

[2] **Г. Л. Арш, И. Г. Сенкевич, Н. Д. Смирнова.** Краткая история Албании, გვ. 140-160.

[3] **Hysni Myzyri.** Kreu VIII, გვ. 195-198.

[4] აღნიშნულ ომში ოსმალთა იმპერიის წინააღმდეგ იბრძოდა სერბების, მონტენეგროელების, ბულგარელებისა და ბერძნების კოალიცია, რომელმაც 1912 წელს პორტას დამარცხება შეძლო. 1913 წელს მეორე ბალკანური ომი წამოიწყო პირველი ომის შემდგომი ტერიტორიული მოწყობით უკმაყოფილო ბულგარეთმა ყოფილი მოკავშირეების წინააღმდეგ. შედეგად, ეს ომი ბულგარეთის დამარცხებით დასრულდა.

[5] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 38.

რელიგიისა და ენის თავისუფლება. ამასთან ერთად, პაშიჩის გეგმის მიხედვით, უნდა შექმნილიყო ალბანელთა საკანონმდებლო ორგანო, რომელიც განაგებდა ალბანელთა რელიგიურ, სამართლებრივ და საგანმანათლებლო საკითხებს.[1]

გარდა ამისა, სერბი მკვლევრის ჯორჯე მიკიჩის თქმით, სერბები ალბანელებს იარაღითაც ამარაგებდნენ ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მიუხედავად ამისა, ალბანელებმა სერბების იარაღი თავად სერბების წინააღმდეგ გამოიყენეს ბალკანურ ომებში დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის სახით.[2] პარალელურად, კოსოვოელი ალბანელები იარაღით მარაგდებოდნენ ოსმალეთისგან. კონკრეტულად საუბარია 63 000 შაშხანაზე, რომელიც პორტამ ალბანელებს მიაწოდა სერბების წინააღმდეგ საომრად.[3] ამგვარად, ალბანელები არ აპირებდნენ კოსოვოს ტერიტორიის ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური მმართველობის გაზიარებას სერბეთის სამეფოსთან.

საბოლოოდ, ალბანელებმა მიაღწიეს საკუთარ მიზანს, როდესაც ბალკანური ომების დასრულების შემდგომ - 1912 წლის 28 ნოემბერს - შეიქმნა დამოუკიდებელი ალბანური სახელმწიფო. ამ პროცესს, თავის მხრივ, ხელს უწყობდა ავსტრია-უნგრეთის იმპერია, რომელიც ამ დროისათვის უკვე „სამთა კავშირის“ (გერმანია, ავსტრია-უნგრეთი, იტალიის სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსი, შეიქმნა 1879-1882 წლებში) წევრი იყო და ალიანსის ინტერესებიდან გამომდინარე მოქმედებდა იმდროინდელი მსოფლიოს მეორე დიდი ბანაკის - ანტანტის (დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსი, შეიქმნა 1894-1907 წლებში) წინააღმდეგ. ალბანეთის სახელმწიფოს შექმნით, ავსტრია-უნგრეთი წარმატებით ახერხებდა რუსეთის მოკავშირე სერბებისათვის ადრიატიკის ზღვაზე გასასვლელის ჩაკეტვას და ამით, ბუნებრივია, ზღუდავდა რუსეთის გავლენას ადრიატიკის რეგიონში.[4] ამგვარად, ალბანელთა ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის წარმატებით გამოიყენეს იმდროინდელმა დიდმა სახელმწიფოებმა, რომლებიც, თავის მხრივ, საკუთარი

[1] **Dusan Batakovic.** Serbia's Kosovo Drama, გვ. 76.

[2] **Djordje Mikić.** "The Albanians and Serbia during the Balkan Wars." In: *East Central European Society and the Balkan Wars, War and Society in East Central Europe.* Edited by ***Bela Kiraly, D. Djordjevic*.** Vol. XVIII. Boulder, CO: Social Science Monographs, 1987, გვ. 165-196.

[3] **John D. Treadway.** The Falcon and the Eagle. Montenegro and Austria-Hungary 1908-1914. West Lafayette: Purdue University Press, 1983, გვ. 121.

[4] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 39; **Barbara Jelavich.** History of the Balkans, vol. II, გვ. 99.

გლობალური პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე მოქმედებდნენ.

1912 წელს გამოცხადებული პირველი ალბანური სახელმწიფოს ტერიტორია მოიცავდა კოსოვოს ნაწილს - მონასტირის, შკოდერისა და იანინას ვილაიეთებს[1] **(დანართი № 17)** ვითარება შეიცვალა 1913 წლის 30 მაისის ლონდონის კონფერენციის შემდეგ,[2] რომელიც პირველი ბალკანური ომის ერთგვარ დასკვნით დიპლომატიურ აკორდად გვევლინება. აღნიშნულ კონფერენციაზე, რუსეთის იმპერიის ინიციატივით, კოსოვო მთლიანად სერბეთის შემადგენლობაში მოექცა.[3] ამგვარად, ბალკანურ ომებს კოსოვოს რეგიონისა და ასევე სერბი და ალბანელი ხალხის ისტორიაში ორი მნიშვნელოვანი მოვლენა მოჰყვა: 1. ალბანური სახელმწიფოს შექმნა, რომელიც, როგორც ვნახეთ, ბალკანეთში დიდი სახელმწიფოების პოლიტიკის გაგრძელებას წარმოადგენდა; 2. კოსოვოს რეგიონის ჩართვა თავიდან ახლადშექმნილი ალბანური სახელმწიფოს, ხოლო მოგვიანებით კი - სერბეთის სამეფოს შემადგენლობაში **(დანართი № 18).**

როგორც ვხედავთ, პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისისთვის ყოფილი კოსოვოს ვილაიეთის ტერიტორია უკვე სერბეთის სამეფოს ნაწილს წარმოადგენდა. თავად პირველი მსოფლიო ომი და კონკრეტულად 1915 წელი კოსოვოელი სერბებისთვის, ისევე როგორც თავად სერბული არმიისთვის, მეტად ტრაგიკულ მოვლენებთან არის დაკავშირებული. ამ დროს სერბული არმია ავსტრიული და ბულგარული შეტევების ქვეშ მოექცა ორი ფრონტიდან. სერბებისთვის გადარჩენის ერთადერთ შანსს წარმოადგენდა უკანდახევა კოსოვოსა და ალბანეთის მთიანი მასივების გავლით. სერბულ არმიას თავად სერბული მოსახლეობაც მიჰყვებოდა სხვადასხვა რეგიონებიდან, მათ შორის კოსოვოდანაც. აღნიშნული სერბული ტრაგედიის დეტალები აღწერილი აქვს ფორტიერ ჯონსს - ამერიკული დამხმარე ორგანიზაციის წევრს, რომელიც მთელი ამ მოქმედების განმავლობაში თან ახლდა სერბულ არმიას. მისი ცნობით, 100 000-მდე სერბი დაიღუპა კოსოვოსა და ალბანეთის ველებზე.[4]

---

[1] **Piotr Eberhardt.** Ethnic groups and population changes in twentieth-century Central-Eastern Europe: history, data and analysis. Routledge, 2002, გვ. 356.

[2] Лондонский мирный договор 1913. Дипломатический словарь. Том II. Под ред. А. А. Громыко, И. Н. Земсков, В. М. Хвостов. Москва: Изд. Политической литературы, 1971, გვ. 223-224.

[3] **Teresa Rakowska-Harmstone, Piotr Dutkiewicz, Agnieszka Orzelska.** New Europe: the impact of the first decade. Vol. 1. Trends and Prospects. Warsaw: Institute of Political Studies, 2006, გვ. 37.

[4] **Fortier Jones.** With Serbia into Exile. An American's Adventures with the Army that cannot die. The Century CO. New York, 1916.

ამ მოვლენების შემდგომ კოსოვოს რეგიონზე კონტროლი დაამყარა ჰაბსბურგთა იმპერიამ. კიდევ ერთხელ მოხდა რეგიონის დაყოფა ზონებად: მეტოხია შევიდა მონტენეგროს სახელმწიფოს შემადგენლობაში, ხოლო პრიშტინის, პრიზრენის, გნილანეს, უროშევაჩის და ორაჰოვაჩის ტერიტორიები შევიდა მაკედონიის სახელმწიფოს ბულგარულ სამხედრო რეგიონში. 1916-1918 წლებში ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის ადმინისტრაციის ხელშეწყობით კოსოვოს რეგიონში გაიხსნა 300-ზე მეტი ალბანურენოვანი სკოლა.[1] ბუნებრივია, ამ ღონისძიებების მიზანს რეგიონში ალბანური გავლენის მომძლავრება და, შესაბამისად, სერბული ეთნიკური ელემენტის შესუსტება წარმოადგენდა.

პირველ მსოფლიო ომში, გერმანიისა და ავსტრია-უნგრეთის იმპერიების დამარცხების მოახლოებასთან ერთად, სულ უფრო მეტ პოპულარობას იძენდა ჰაბსბურგთა იმპერიაში შემავალი სლავური მიწების გაერთიანების იდეა. 1917 წლის 30 მაისს ავსტრია-უნგრეთის რაიხსრატში სლოვენიის სახალხო პარტიის წარმომადგენლის ანტონ კოროშეცის მიერ პირველად გაჟღერდა დეკლარაცია ჰაბსბურგთა იმპერიაში შემავალი სერბული, ხორვატული და სლოვენური მიწების გაერთიანების შესახებ,[2] თუმცა რაიხსრატმა უარყო აღნიშნული დოკუმენტი.

პირველი მსოფლიო ომის დასასრულის მოახლოებასთან ერთად, სულ უფრო აშკარა ხდებოდა ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის დამარცხების პერსპექტივები, რაც პირდაპირ კავშირს პოულობდა ზემოაღნიშნული სამხრეთ-სლავური მიწების გაერთიანებასთან. მნიშვნელოვან ნაბიჯს ამ მიმართულებით წარმოადგენდა 1917 წლის 20 ივლისის კორფუს დეკლარაცია სერბების, ხორვატებისა და სლოვენების დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მოწყობის პრინციპების შესახებ.[3] ამ დოკუმენტმა პრაქტიკულად საფუძველი ჩაუყარა მომავალი იუგოსლავიის სამეფოს შექმნას.

საბოლოოდ, 1918 წლის 1 დეკემბერს შეიქმნა სერბთა, ხორვატთა და სლოვენთა სამეფო, რომლის მოსახლეობაც მთლიანად შეადგენდა 12 017 323 ადამიანს. ახალ სამეფოში 441 740 ალბანელი (3.68%) და 4 665 851 (38.83 %) სერბი ცხოვრობდა. კოსოვოს რეგიონი კვლავ სერბეთის შემადგენლობაში მოექცა.[4]

---

[1] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 92

[2] Майская декларация, 30 мая 1917 года. იხ.: http://www.doc20vek.ru/node/3932.

[3] Корфская декларация 1917 года. Дипломатический словарь, том II, გვ. 135.

[4] **Ivo Banac.** The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics. Cornell University Press, 1988, გვ. 49-53.

§2. აფხაზეთი XIX საუკუნის დასაწყისიდან 1921 წლამდე

XIX საუკუნის დასაწყისი საქართველოს ისტორიაში დაკავშირებულია ისეთ ტრაგიკულ მოვლენასთან, როგორიც არის რუსეთის იმპერიის მიერ ქართული სამეფო-სამთავროების გაუქმება და მათი ინტეგრირება ცარისტული იმპერიის ადმინისტრაციულ აპარატში. ეს პროცესი დაიწყო 1801 წელს, როდესაც ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ რუსეთის იმპერია შეუდგა საქართველოს ტერიტორიის ოკუპაციას, რასაც დღემდე წარმატებით ახორციელებს.

როგორც მკვლევარი ზურაბ პაპასქირი აღნიშნავს, XIX საუკუნის დასაწყისში აფხაზეთის სამთავრო ქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის ნაწილს წარმოადგენდა.[1] მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში აფხაზეთის სამთავრო სახლის ცალკეული წარმომადგენლები, სხვა ქართველ მთავართა მსგავსად, ერთი მხრივ, რუსული ადმინისტრაციის წინააღმდეგ ბრძოლასა და, მეორე მხრივ, ოსმალეთის იმპერიის გავლენის შესუსტებისათვის ბრძოლაში იყვნენ ჩაბმული.

1813 წელს ოსმალური არმია შეიჭრა აფხაზეთის ტერიტორიაზე. აფხაზეთის მთავარმა გიორგი შარვაშიძემ, გურიისა და სამეგრელოს მთავრებთან ერთად, წინააღმდეგობა გაუწია ოსმალებს. გარდა ამისა, დასავლეთ-საქართველოში 1819-1820 წლების ანტირუსული გამოსვლებისას, 1832 წლის შეთქმულებისას და, ასევე, 1840-იანი წლების გურიის ანტირუსული გამოსვლებისას, აფხაზი ხალხი მხოლოდ და მხოლოდ საერთოქართული ინტერესების დასაცავად მოქმედებდა.[2]

ამასთან ერთად, გრძელდებოდა აფხაზეთისა და სამეგრელოს სამთავროებს შორის პოლიტიკური დაპირისპირება, რომელმაც მეტად თავისებური სახე მიიღო რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ყირიმის ომის (1853-1855) პერიოდში. აფხაზეთი ამ ომში ოსმალეთის იმპერიის მიერ დასავლეთ საქართველოს სიღრმეში შესაჭრელ პლაცდარმად უნდა ყოფილიყო გამოყენებული. ომის დაწყების პირველ ეტაპზე თურქები გამოჩნდნენ აფხაზეთის ნაპირებთან, სადაც მათ მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა შეხვდათ.[3] ამის მიუხედავად, ყირიმის ომის (1853-1856) განმავლობაში, აფხაზეთი საქართველოს სხვა კუთხეებისაგან განსხვავებით, პრაქტიკულად ამოვარდნილი იყო საერთო-ოსმალური ფრონტიდან.

---

[1] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 131.
[2] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 131-154.
[3] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 156.

ამ მოვლენის განმაპირობებელი მთავარი მიზეზი იყო აფხაზეთის მთავრის მიხეილ შარვაშიძის პოლიტიკა, რომელიც ოსმალეთისა და რუსეთის იმპერიებს შორის ლავირების პრინციპზე და ამ გზით საკუთარი პოლიტიკური სარგებლის მიღებაზე იყო კონცენტრირებული. ზურაბ პაპასქირის მართებული აღნიშვნით, მიხეილ შარვაშიძემ მარჯვედ გამოიყენა ოსმალეთის ჯარების მიერ აფხაზეთის ოკუპაცია და მოინდომა სამურზაყანოს შემომტკიცება,[1] რომელიც მას ომერ-ფაშას შუამდგომლობის საფუძველზე თურქეთის სულთანმა უწყალობა.

ბუნებრივია, აფხაზეთის მთავრის ამგვარი პოლიტიკა მთლიანად წინააღმდეგობაში მოდიოდა მეფის რუსეთის ინტერესებთან. რუსული მხარისთვის მიხეილ შარვაშიძე მოღალატედ აღიქმებოდა და კავკასიის რუსული ადმინისტრაციაც განიხილავდა აფხაზეთის სამთავრო ტახტიდან მისი გადაყენების საკითხს. თუმცა აქ მთავარი დამაბრკოლებელი ფაქტორის როლი შეასრულა ყირიმის ომის დამასრულებელი პარიზის ზავის მეხუთე მუხლმა, რომლის მიხედვითაც, ინგლისის დედოფალი, საფრანგეთისა და რუსეთის იმპერატორები, სარდინიის მეფე და ოსმალეთის სულთანი იღებდნენ ვალდებულებას, შეეწყალებინათ მათ დაქვემდებარებაში მყოფი მმართველები, რომლებიც ომის განმავლობაში მტრულ მხარესთან ნებისმიერი სახის თანამშრომლობაში იყვნენ ეჭვმიტანილები.[2] საერთაშორისო არენაზე შემდგომი გართულებების თავიდან აცილების მიზნით, რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ ამ ეტაპზე თავი შეიკავა მიხეილ შარვაშიძის დასჯისაგან.[3]

ვითარება შეიცვალა რუსეთის იმპერიის მიერ 1859 წელს აულ გუნიბის აღებისა და შამილის დატყვევების შემდეგ, როდესაც მეფის რუსეთმა აფხაზეთის საბოლოო დამორჩილების გადაწყვეტილება მიიღო. რუსეთის იმპერიამ აფხაზთა სამთავრო გააუქმა 1864 წელს. სამთავროს ჯერ სოხუმის სამხედრო დეპარტამენტი, ხოლო 1883 წლიდან სოხუმის ოკრუგი ეწოდა ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში. ვითარების მთელი ტრაგიკულობის გააზრების შემდეგ აფხაზეთის ბოლო მთავარმა მიხეილ შარვაშიძემ თხოვნით მიმართა რუსულ ადმინისტრაციას, მისთვის აფხაზეთში ცხოვრების ნება დაერთოთ, ხოლო თუ ეს „შეუძლებელი“ იქნებო-

[1] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 170.

[2] Treaty of Paris. Paris, March 30, 1856. იხ.: https://content.ecf.org.il/files/M00934_ TreatyOfParis1856English.pdf.

[3] **შალვა ჩხეტია.** აფხაზეთის სამთავროს ისტორიისათვის (1853-1856წწ.). / *საისტორიო მოამბე*, №15-16. თბილისი, 1963, გვ. 247-249.

და, მიხეილ შარვაშიძე ითხოვდა ზამთრობით ქუთაისში, ხოლო ზაფხულობით რაჭაში ცხოვრების ნებართვას.[1] ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ამტკიცებს აფხაზ მთავართა მხოლოდ და მხოლოდ საერთოქართული სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული სამყაროსადმი კუთვნილებას.

მეტად საინტერესოა რუსეთის იმპერიის მიერ აფხაზეთში გატარებული სამიწათმოქმედო რეფორმა, რომელიც 1871 წელს დაიწყო. ერთი წლით ადრე, 1870 წელს, სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავრებმა წერილობითი თხოვნით მიმართეს მეფის რუსეთის კავკასიის არმიის გენერალ სვიატოპოლკ-მირსკის, რომელშიც ცარისტული ადმინისტრაციისგან ითხოვდნენ მიწის რეფორმის იმავე წესითა და თანმიმდევრობით გატარებას, როგორც სხვა ქართულ სამეფო-სამთავროებში, რადგან აფხაზეთის სამთავრო მუდამ ქართული ფეოდალური სისტემის განუყოფელ ნაწილს შეადგენდა.[2]

აღნიშნული თხოვნის უგულებელყოფა და რუსიფიკატორული პოლიტიკის გამკაცრება გახდა ორი ანტირუსული აჯანყების მიზეზი აფხაზეთის ტერიტორიაზე 1866 და 1877 წლებში, რომლებიც ცარისტულმა რეჟიმმა სისხლში ჩაახშო. სწორედ აღნიშნული გამოსვლების შემდეგ მოხდა აფხაზი ხალხის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული მოვლენა - აფხაზთა გადასახლება ოსმალეთის იმპერიის მიწებზე, რაც ისტორიაში „მუჰაჯირობის“ სახელითაა ცნობილი. ზოგიერთი მონაცემების მიხედვით, გადასახლებული აფხაზების რაოდენობა 30 000 აღწევდა.[3]

სეპარატისტულ ისტორიოგრაფიაში ხშირად არის გამოყენებული რუსეთის იმპერიის 1886 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემები და მითითებულია, რომ აფხაზეთის (სოხუმის ოლქის) მოსახლეობა შეადგენდა 69 230 ადამიანს, საიდანაც ეთნიკური აფხაზების რაოდენობა იყო 85.2%, კერძოდ, 58 963 ადამიანი.[4] უნდა ითქვას, რომ ეს ცალსახა გაყალბებაა, რადგანაც წყაროს ამ გვერდის (რომელზეც ქუთაისის გუბერნიის საერთო სურათია მოცემული) პატიოსნად წამკითხველი ადამიანი მაშინვე შეამჩნევს, რომ აფხაზებზე მიწერილია სამურზაყანოს მოსახლეობა,

---

[1] **Г. А. Дзидзария.** Абхазия в годы Крымской войны, Упразднение владетельного княжества. წიგნში: *Очерки истории Абхазской АССР»*. Т. I. Сухуми, 1960, გვ. 200.

[2] **Автандил Ментешашвили.** Исторические предпосылки современного сепаратизма в Грузии. Тбилиси, 1998, გვ. 28-30.

[3] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 209.

[4] Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлечённых из посемейных списков 1886 года. Тифлис, 1893. უკანასკნელად ნანახია 04.08.2021 ვებგვერდზე: https://-dlib.rsl.ru/viewer/01005403186 #?page=164.

რომელიც, როგორც ჩანს, ცალკე გრაფად უბრალოდ ვერ დაეტია ტიპოგრაფიული პრობლემების გამო. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ აფხაზებისა და სამურზაყანოელების რაოდენობა ჯერ ცალ-ცალკე წერია და მათი რიცხვი მხოლოდ შემდეგ არის დაჯამებული. სხვათა შორის, იგივე ვითარება გვაქვს გვერდითა გრაფაში, სადაც ესტონელებისა და ლატვიელების მონაცემებია ჯერ ცალ-ცალკე მოცემული, შემდეგ კი დაჯამებული და ესტონელებზე მიწერილი.[1] ცოტათი ადრე კი ანალოგიური მეთოდით რუსებისა და მალოროსიელების მონაცემებია გაერთიანებული.[2] ამავე დროს, იმავე კრებულში მოცემულია სოხუმის ოლქის დეტალური აღწერა ქ. სოხუმის გარეშე (ეს ფაქტობრივად არ ცვლის სურათს, რადგანაც ამავე წყაროს მიხედვით, უშუალოდ ქალაქ სოხუმში იმ დროს ცხოვრობდა მხოლოდ 3 აფხაზი),[3] სადაც სამურზაყანოს მოსახლეობა ცალსახად გამიჯნულია ეთნიკური აფხაზებისგან და ცალკე გრაფაში წერია. ამ რიცხვების მიხედვით, მშვენივრად ჩანს, რომ სამურზაყანოს მოსახლეობა 30 640 ადამიანს შეადგენს, ხოლო ეთნიკური აფხაზების რაოდენობა კი 28 323 ადამიანია, რაც სოხუმის ოლქის მთლიანი მოსახლეობის (68 773) 41.2% შეადგენდა, ხოლო მთლიანი აფხაზეთის მოსახლეობის 41%-ს.[4] ამგვარად, 1886 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით, ეთნიკური აფხაზების რაოდენობა აფხაზეთის ტერიტორიაზე 28 363 ადამიანს, ანუ აფხაზეთის მთლიანი მოსახლეობის 41%-ს არ აღემატებოდა და სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის ყველა მცდელობა ამ რაოდენობისა და პროცენტული მაჩვენებლის გაზრდის, უბრალოდ ისტორიის გაყალბებაა და მეტი არაფერი **(დანართი № 19).**

ამგვარ მძიმე ვითარებაში აფხაზმა ხალხმა 1877-1878 წლის რუსეთ-ოსმალეთის ომში აშკარა პროოსმალური მხარე დაიჭირა, რის გამოც ცარისტულმა იმპერიამ მათ „დამნაშავე ხალხის“ სტატუსი მიანიჭა. აღნიშნული სტატუსი მხოლოდ და მხოლოდ 1907 წელს პეტრე სტოლიპინის ინიციატივითა და ნიკოლოზ II-ის ბრძანებით გაუქმდა.

აღნიშნული სასტიკი ზომების გარდა, ცარისტული იმპერიის რუსიფიკატორული პოლიტიკა გამოვლინებას ჰპოვებდა კულტურულ და საგანმანათლებლო ასპარეზზეც. როგორც ცნობილია, აფხაზური დამწერლობა შეიქმნა რუსი მეცნიერის პეტრე უსლარის მიერ 1862 წელს რუსული კი-

[1] Свод статистических данных.., https://dlib.rsl.ru/viewer/01005403186#?page=164.
[2] Свод статистических данных.., https://dlib.rsl.ru/viewer/01005403186#?page=163.
[3] Свод статистических данных.., https://dlib.rsl.ru/viewer/01005403186#?page=164.
[4] Свод статистических данных.., https://dlib.rsl.ru/viewer/01005403186#?page=162.

რილიცის გრაფიკის საფუძველზე. პირველი აფხაზური ანბანი გამოქვეყნდა 1865 წელს,[1] ხოლო პირველი აფხაზურენოვანი წიგნი - დიმიტრი გულიას ლექსების კრებული - დაიბეჭდა 1912 წელს, თბილისში.[2]

მიუხედავად ამისა, რიგი სეპარატისტი და მათი მხარდამჭერი რუსი მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ აფხაზ ხალხს დამწერლობა უძველესი დროიდან ჰქონდა. რუსი მკვლევარი გ. ტურჩანინოვი, არქეოლოგიური მასალის „შესწავლის“ შედეგად მიიჩევდა, რომ აფხაზს ხალხს დამწერლობა ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეებშიც კი უნდა ჰქონოდა.[3] მსგავს თეორიას ავითარებს აფხაზი ავტორი იგორ მარიხუბა. იგი აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებულ ასომთავრულ წარწერებს „ძველაბაზგური“ დამწერლობის ძეგლებად აცხადებს და ამით „ადასტურებს“ ე.წ. აფხაზური დამწერლობის არსებობას შუა საუკუნეების აფხაზთა სამეფოს ტერიტორიაზე.[4]

მეტად საინტერესოა ქართული ინტელიგენციის დამოკიდებულება პეტრე უსლარის მიერ აფხაზთათვის დამწერლობის შექმნის მოვლენასთან დაკავშირებით. იაკობ გოგებაშვილი თავის წერილში აღნიშნავდა, რომ აფხაზური სამწერლობო ენის შექმნას დიდი სიხარულით შეხვდა ქართული საზოგადოება, რადგან სალიტერატურო ენის შექმნა და გამდიდრება მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენაა ნებისმიერი ხალხისთვის.[5] იაკობ გოგებაშვილის წერილი მკაფიოდ ასახავს მაშინდელი ინტელიგენციის პოზიციას აფხაზური დამწერლობის შექმნასთან დაკავშირებით, მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზური ანბანი რუსული კირილიცის საფუძველზე შეიქმნა.

რუსი გეოგრაფისა და ისტორიკოსის ევგენი ვეიდენბაუმის (1845-1918) მიხედვით, აფხაზური დამწერლობის რუსული გრაფიკის საფუძველზე შექმნა, პირველ რიგში, აფხაზეთში ქართული ენის შემასუსტებელ ბერკეტს წარმოადგენდა. სხვაგვარად, ვეიდენბაუმის თქმით, ქართულ და სხვა ავტონომიებთან ერთად, მოხდებოდა აფხაზური ავტონომიის ხელშეწყობაც, რაც ცარისტული იმპერიის პოლიტიკურ მიზნებში არ შედიოდა.[6]

---

[1] **ზურაბ პაპასქირი,** ნარკვევები.., ნაკვ. I, გვ. 225.

[2] **Дмитрий Гулия.** Стихотворения и частушки. Тифлис, 1912.

[3] **Г. Ф. Турчанинов.** Открытие и дешифровка древнейшей письменности Кавказа (Середина III тыс. до н.э. - IV-V вв. н.э.). Москва, 1999, გვ. 56.

[4] **Игорь Марыхуба.** Об Абазгской (Абхазской) письменности, გვ. 8-27.

[5] **იაკობ გოგებაშვილი.** რჩეული თხზულებები. ტ. III. თბილისი, 1990, გვ. 134.

[6] **ზურაბ პაპასქირი.** აფხაზეთი საქართველოა. თბილისი, 1998, გვ. 53; ამ მხრივ საინტერესოა ვეიდენბაუმის ნაშრომები: **Е. Вейденбаум.** Путеводитель по Кавказу. По поручению генерал-адьютанта Дондуков-Корсакова, главноначальствующего гражданскою частью на

მიუხედავად ვეიდენბაუმის ამგვარი, „გულწრფელი“ ცნობისა ცარისტული ადმინისტრაციის მიერ აფხაზური დამწერლობის შექმნის მიზნის შესახებ, ლონდონის უნივერსიტეტის პროფესორი, ჯორჯ ჰიუიტი, აფხაზური ენის შევიწროებაში გულმოდგინედ სდებს ბრალს ქართულ მხარეს[1] და საკუთარ მოხსენებაში ერთი სიტყვითაც არსად ახსენებს აფხაზური დამწერლობის რუსული გრაფიკის საფუძველზე შექმნის პარადოქსულ ფაქტს. ავტორი იმავე წარმატებით უვლის გვერდს მაშინდელი ქართული ინტელიგენციის დამოკიდებულებას აფხაზური დამწერლობის შექმნასთან დაკავშირებით. გარდა ამისა, ჰიუიტი არც პეტრე უსლარის ცნობას ეხება, სადაც თავად აფხაზური დამწერლობის შემქმნელი ამბობდა, რომ აფხაზური დამწერლობის ქართული გრაფიკის საფუძველზე შექმნის შემთხვევაში რუსული ადმინისტრაცია მხოლოდ და მხოლოდ გაართულებდა მთელს კავკასიაში რუსული დამწერლობის გავრცელების პროცესს.[2] ბუნებრივია, ჯორჯ ჰიუიტის შეხედულებები მკვეთრად სუბიექტურ ხასიათს ატარებს და მეტად შორს დგას მეცნიერულად არგუმენტირებული მსჯელობისგან.

XIX საუკუნის 90-იანი წლების ბოლოდან მეფის რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა გამკაცრდა. ამ პერიოდში აფხაზეთის მიწაზე რუსული ადმინისტრაციის მიერ ხდებოდა გერმანელების, ესტონელების, რუსებისა თუ ბერძნების დასახლება და ამ გზით ადგილობრივი ქართული და აფხაზური ეთნიკური ელემენტის შევიწროება. ქართული ენა იდევნებოდა ეკლესიებიდან და სკოლებიდან. საქართველოს ცენტრალურმა არქივმა შემოინახა დოკუმენტი, რომელშიც მთავარმართებელი გოლიცინი და ეგზარქოსი ალექსი სწერდნენ სინოდის ობერ-პროკურორს, რომ „სოხუმის ეპარქია მისი ჭარბი აბხაზ და რუს მოსახლეობით სასურველი იქნება გავაცალკეოთ უკიდურესად არა სასურველ ქართულ გავლენისაგან და ამ მიზნისთვის... პატარა და მრავალენიან სოხუმის ეპარქიისთვის მისი ყუბანის მხარისათვის შეერთება მეტად სასარგებლო იქნებაო. ყუბანის მხა-

---

Кавказе. Тифлис, 1888; **Е. Вейденбаум.** Кавказские этюды. Исследования и заметки. Тифлис, 1901.

[1] **George Hewitt.** The role of scholars in the Abkhazians' loss of trust in the Georgians and how to remedy the situation. Harlem Conference-talk. 1st June 1997. უკანასკნელად ნანახია 10.09.2021 ვებ-გვერდზე: http://www. georgehewitt.net/articles/abkhazia-georgia/128-the-role-of-scholars-in-the-abkhazians-loss-of-trust-in-the-georgians.

[2] **П. К. Услар.** Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлись, 1887, გვ. 1-30; **Гиоргий Жоржолиани.** Исторические и политические корни конфликта в Абхазии. Тбилиси, 2000, გვ. 36.

რე ითვლის 1.716.245 სულს წმინდა რუსულ მართლმადიდებლურ მოსახლეობას. ამ მასაში ადვილად გაითქვიფება შავი ზღვის სანაპიროს 100.000 მრავალენიანი მოსახლეობაო“.[1]

აღნიშნული წერილი ნათელს ჰფენს მეფის რუსეთის ადმინისტრაციის პოლიტიკურ გეგმებს აფხაზეთის ტერიტორიაზე. სწორედ ამ გეგმის მიხედვით, როგორც ცნობილია, 1904 წელს გაგრის ზონა სოხუმის ოლქს ჩამოაჭრეს და შავი ზღვის გუბერნიას მიაკუთვნეს. თუმცა სოციალური უკმაყოფილებების ზრდის ფონზე მეფის რუსეთის მოხელეები ერიდებოდნენ ამგვარი რადიკალური ექსპანსიონისტური პოლიტიკის გაგრძელებას ცარისტული ადმინისტრაციის მმართველობით ისედაც უკმაყოფილო მოსახლეობაში.

1905 წლის რევოლუციის შემდგომ გარკვეული პოლიტიკურ-იდეოლოგიური ცვლილებები იკვეთება მეფის რუსეთის პოლიტიკაში აფხაზეთის მიმართ. 1907 წელს, მოსკოვში, რუსულ ენაზე გამოიცა ლ. ვორონოვის ბროშურა „აფხაზეთი საქართველო არ არის“,[2] რომელიც აფხაზეთში სეპარატისტული განწყობების გაღვივების ერთ-ერთ მთავარ იდეოლოგიურ საყრდენად იქცა. ვორონოვის მიხედვით, შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული აფხაზეთის სამთავრო ქართული სახელმწიფოს ნაწილი არასოდეს ყოფილა არც პოლიტიკურად და არც ეკლესიურად.[3] ამგვარად, თუკი XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში რუსეთის ადმინისტრაციის ღონისძიებები აფხაზი ხალხის განადგურებისკენ იყო მიმართული, რისი ნათელი მაგალითიც ზემოაღნიშნული „მუჰაჯირობა“ და აფხაზეთის ტერიტორიაზე განხორციელებული შემდგომი ადმინისტრაციული ღონისძიებები იყო. ამჯერად რუსული ადმინისტრაცია კარდინალურად ცვლის პოლიტიკას აფხაზეთში სეპარატისტული „იდეოლოგიურ-მეცნიერული“ საფუძვლების შემზადებით და ამ გზით, აფხაზებსა და ქართველებს შორის მტრული დამოკიდებულების გაღვივების მცდელობით.

აფხაზეთში მეფის რუსეთის პოლიტიკის ლოგიკურ გაგრძელებად გვევლინება 1917-1918 წლების რევოლუციის შემდგომი საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკა, რომელიც უფრო მეტად აღრმავებდა ცარისტული რუსეთის მიერ „კულტურულ-საგანმანათლებლო“ ასპარეზზე მიღწეულ შედეგებს.

---

[1] დოკუმენტი გამოქვეყნებულია კრებულში: **თედო სახოკია.** კრებული. რედ. *ა. აფაქიძე, შ. შესხია, გ. ჩიტაია, მ. ჩიქოვანი, ლ. ჯანაშია.* თბილისი, 1969, გვ. 65.

[2] **Л. Воронов.** Абхазия не Грузия. Книгоиздательство „Верность“. №89. Москва, 1907.

[3] **Л. Воронов.** Абхазия не Грузия, გვ. 12-13.

1917 წლის 10 მარტს შეიქმნა „აფხაზეთის ეროვნული უსაფრთხოების კომიტეტი“ სეპარატისტი ლიდერის ალექსანდრე შარვაშიძის მეთაურობით. იმავე წლის 8 ნოემბერს სეპარატისტთა იმავე ჯგუფმა შექმნა „აფხაზთა სახალხო საბჭო“. ორივე ორგანიზაცია, პროფ. ზურაბ პაპასქირის მართებული შენიშვნით, წარმოადგენდა აფხაზეთის მოსახლეობის მხოლოდ და მხოლოდ სეპარატისტულად განწყობილი ნაწილის მიერ შექმნილ ერთეულს. აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლე სხვა ეთნიკური ჯგუფებისა და სხვა შეხედულებების მქონე ხალხის ნება-სურვილი აბსოლუტურად უგულებელყოფილი იყო ამ ორგანიზაციების მიერ.[1] აფხაზთა სახალხო საბჭოს მთავარი მიზანი, სეპარატისტი მეცნიერის სტანისლავ ლაკობას მიხედვით, იმ დროისთვის იყო აფხაზეთის ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკასთან შეერთება.[2]

ამგვარი ვითარების მიუხედავად, ქართულ და აფხაზურ მხარეებს შორის შეთანხმების მიღწევა 1918 წლის 9 თებერვალს მაინც მოხერხდა. შეთანხმების მიხედვით, აფხაზეთის მომავალი პოლიტიკური მოწყობის საკითხი უნდა გადაწყვეტილიყო აფხაზეთის დამფუძნებელი კრების მიერ დემოკრატიულ პრინციპებზე დაყრდნობით. ამასთან ერთად, შეთანხმების მიხედვით, ნებისმიერ ქვეყანასთან ურთიერთობების დამყარებისას ქართულ თუ აფხაზურ მხარეს ეს ნაბიჯი ჯერ ერთმანეთთან უნდა შეეთანხმებინა. მკვლევრების, ავთანდილ მენთეშაშვილისა და ზურაბ პაპასქირის მართებული შეკითხვით, თუკი აფხაზეთი, როგორც სეპარატისტი ავტორი სტანისლავ ლაკობა ამტკიცებს, აღნიშნული შეთანხმებით „დამოუკიდებელი“ სახელმწიფო ხდებოდა,[3] მაშინ რა პოლიტიკური პრინციპის საფუძველზე უნდა მოეხდინა მას საკუთარი საგარეოპოლიტიკური კურსის შეთანხმება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან?![4]

საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ (1918 წლის 26 მაისი), აფხაზი სეპარატისტების მტკიცებით, აფხაზეთი საქართველოს რესპუბლიკის შემადგენლობიდან გამოვიდა, რათა კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკის წევრი გამხდარიყო.[5] ამ შემთხვევაში, სეპარატისტ მკვლევრებს მხედველობის მიღმა რჩებათ კიდევ ერთი ქართულ-

[1] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. II, გვ. 6.
[2] **Stanislav Lakoba.** History: 1917-1989. The Abkhazians. A Handbook. Edited by *George Hewitt.* Palgrave MacMillan, 1999, გვ. 90.
[3] **Stanislav Lakoba.** History: 1917-1989, გვ . 90.
[4] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. II, გვ. 11; **Автандил Ментешашвили.** Исторические.., გვ. 75.
[5] **StanislavLakoba.** History 1917-1989, გვ . 90.

აფხაზური ხელშეკრულება, რომელიც 1918 წლის 11 ივნისს გაფორმდა და რომლის მიხედვითაც, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფარგლებში არსებობდა აფხაზეთის საქმეთა მინისტრი. აფხაზეთის შიდა საქმეებს უნდა გასძღოლოდა აფხაზთა სახალხო კრება, რომელიც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკიდან ფინანსდებოდა. გარდა ამისა, საჭიროების შემთხვევაში საქართველოს ეროვნულ გვარდიას უნდა ეზრუნა აფხაზეთის უსაფრთხოებაზე.[1]

ზემოაღნიშნული შეთანხმება, რა თქმა უნდა, ბოლშევიკების ინტერესებში არ შედიოდა. ამიტომაც მათი წაქეზებით 1918 წლის ივნისში აფხაზეთის ტერიტორიაზე ეწყობოდა სხვადასხვა სამხედრო პროვოკაციები. შექმნილ ვითარებაში, 11 ივნისის ქართულ-აფხაზური შეთანხმების საფუძველზე, აფხაზთა სახალხო საბჭომ სამხედრო დახმარება სთხოვა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას. პასუხად 19 ივნისს ქართველი გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი დაინიშნა აფხაზეთის გენერალ-გუბერნატორად. ქართველი გენერალი 300-კაციან აფხაზურ ქვედანაყოფთან ერთად იბრძოდა ბოლშევიკების წინააღმდეგ აფხაზეთში. 28 ივნისისთვის მათ ერთობლივად გაათავისუფლეს აფხაზეთის ჩრდილოეთით ქალაქი გაგრა ბოლშევიკებისგან.[2]

როგორც სეპარატისტი ავტორი სტანისლავ ლაკობა აღნიშნავს, 1918 წლის ივნისის მოვლენები წარმოადგენდა სხვას არაფერს, თუ არა აფხაზეთის ტერიტორიის პირდაპირ და ღია ოკუპაციას ქართული ეროვნული გვარდიის მიერ. ავტორი არცერთი სიტყვით არ ახსენებს ზემოაღნიშნულ 11 ივნისის შეთანხმებას, ბოლშევიკურ საფრთხეს აფხაზეთში და, ასევე, აფხაზთა სახალხო საბჭოს თანხმობასა და თხოვნას ქართული ეროვნული გვარდიის მიერ აფხაზეთის ტერიტორიიდან ბოლშევიკების განდევნის შესახებ. მთელი ამ პერიოდის მოვლენები ლაკობას ნაშრომში წარმოჩენილია, როგორც „ქართული იმპერიალიზმის“ გამოვლინება აფხაზი ხალხის მიმართ.[3]

იმავე კონტექსტს იყენებს ლაკობა აფხაზთა სახალხო საბჭოს რეორგანიზებაზე საუბრისას, რომელიც 1918 წლის აგვისტოში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ განხორციელდა. [4] როგორც

---

[1] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. II, გვ. 16; **Автандил Ментешашвили.** Исторические.., გვ. 22.

[2] **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 753-766; **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. II, გვ. 18.

[3] **Stanislav Lakoba.** History 1917-1989, გვ . 90.

[4] **Stanislav Lakoba.** History 1917-1989, გვ . 90.

დღეისათვის ქართულ ისტორიოგრაფიაშია ცნობილი, იმ დროისთვის თავად აფხაზთა სახალხო საბჭო იყო ორად გაყოფილი - აფხაზეთის ტერიტორიაზე თურქული სამხედრო კონტინგენტის ყოფნის მომხრეებსა[1] და საქართველოსთან ალიანსის მომხრე ჯგუფებს შორის. ამ პერიოდში თავად აფხაზთა სახალხო საბჭოს მოთხოვნით მოხდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ საბჭოს დათხოვნა და პროთურქულად განწყობილ დეპუტატთა გაძევება აფხაზეთის ტერიტორიიდან.[2] საბჭოს უმეტესობამ მხარი დაუჭირა აღნიშნული ორგანოს რეორგანიზებას და, როგორც ცნობილია, სახალხო საბჭოს წინააღმდეგ არანაირ ძალისმიერ მოქმედებას არ ჰქონია ადგილი საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მხრიდან.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ აფხაზთა სახალხო საბჭოს დათხოვნის მეორე შემთხვევა უკავშირდება 1918 წლის ოქტომბერში ალექსანდრე შარვაშიძისა და მისი მომხრეების მიერ, აფხაზეთის ტერიტორიიდან საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული გვარდიის გაძევების მიზნით, ალექსეევისა და დენიკინის ანტიბოლშევიკური მოხალისეთა არმიისათვის დახმარების თხოვნას. მოხალისეთა არმიამ თანხმობა განაცხადა აფხაზთა დახმარებაზე.[3] აღნიშნულ ვითარებაში 10 ოქტომბერს აფხაზთა სახალხო საბჭოს რამდენიმე წევრის ხელმოწერით თბილისში გამოიგზავნა დეკრეტი, რომელიც საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობას აფრთხილებდა მოახლოებული საფრთხის შესახებ, სთხოვდა აფხაზთა სახალხო საბჭოს დროებით დაშლას და, ამასთან ერთად, საბჭოს არჩევნებამდე საქართველოს მთავრობის მიერ აფხაზეთის ტერიტორიის ეფექტური კონტროლის განხორციელებას.[4]

სახალხო საბჭოს არჩევნები დაგეგმილი იყო 1919 წლის 13 თებერვლისთვის. მანამდე აფხაზეთი იმართებოდა საქართველოს დემოკრატი-

---

[1] დღეისათვის აზრთა სხვადასხვაობაა იმ დროისათვის თურქული ნაწილების აფხაზეთის ტერიტორიაზე ყოფნის შესახებ. ქართული ისტორიოგრაფიის მიხედვით, თურქული სამხედრო ნაწილები აფხაზეთის ტერიტორიაზე თავად აფხაზთა სახალხო საბჭოს ზოგიერთი წევრის თანხმობით განლაგდა. სწორედ აღნიშნულ წევრთა წინააღმდეგ აიმაღლეს ხმა სახალხო საბჭოს სხვა წევრებმა და შემდგომ საქართველოს მთავრობამ, რომელმაც, თავის მხრივ, მკაცრი ზომები გაატარა აფხაზთა სახალხო საბჭოს პროთურქული ფრთის მიმართ მათი დაკავებით. ლაკობა არც კი ახსენებს აღნიშნულ ფაქტს. იხ.: **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. II, გვ. 19-26.

[2] **დავით ჩიტაია.** აფხაზეთის საკითხი საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში, გვ. 221.

[3] **Автандил Ментешашвили.** Исторические.., გვ. 27.

[4] **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 85-86.

ული რესპუბლიკის სპეციალური კომისრის ბენიამინ ჩხიკვიშვილის მიერ.[1] აღნიშნული პერიოდი - 1918 წლის ოქტომბრიდან 1919 წლის თებერვლამდე, სტანისლავ ლაკობას თქმით, წარმოადგენდა საქართველოს მიერ აფხაზეთის დაუფარავი ოკუპაციის პერიოდს.[2] აღსანიშნავია ასევე, რომ არჩევნები ფინანსდებოდა საქართველოს რესპუბლიკის ბიუჯეტიდან, რისთვისაც 10 მლნ-ზე მეტი რუბლი იყო გამოყოფილი.[3]

13 თებერვლის არჩევნების შედეგების მიხედვით, აფხაზეთის სახალხო საბჭო შედგებოდა 12 ეთნიკურად აფხაზი, 10 ქართველი და 5 სხვა ეროვნების წარმომადგენლისგან.[4] აღნიშნული არჩევნების პარალელურად ტარდებოდა ასევე საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები, რომლის შედეგადაც საქართველოს პარლამენტში 5 დეპუტატი იკავებდა ადგილს აფხაზეთიდან, მათგან 3 აფხაზი, ერთი რუსი და ერთი ბერძენი, რაც, შოთა მალაშხიას მართებული შენიშვნით, „ერთმნიშვნელოვნად ამხელს „კრემლის ისტორიკოსების“ მიერ გავრცელებულ სიყალბეს დამოუკიდებელი საქართველოს მაშინდელი მთავრობის „შოვინისტურ-ნაციონალისტური“ პოლიტიკის შესახებ“.[5]

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის მიღებამდე ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, რომელშიც აფხაზეთი საქართველოს ნაწილად მოიხსენიება, არის რუსეთის სოციალისტურ ფედერაციულ საბჭოთა რესპუბლიკასა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის 1920 წლის 7 მაისს გაფორმებული მოსკოვის სამშვიდობო ხელშეკრულება, რომლის მესამე მუხლშიც პირდაპირ იყო ნათქვამი, რომ საქართველოსა და რუსეთს შორის საზღვარი გადიოდა მდინარე ფსოუზე.[6] შესაბამისად, ამ ხელშეკრულების მიხედვით, საბჭოთა რუსეთი ოფიციალურად ადასტურებდა აფხაზეთის არსებობას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში.

აღნიშნული დოკუმენტი ვერ იქცა დაბრკოლებად საბჭოთა რუსეთის იმპერიისთვის 1921 წლის 25 თებერვალს, როდესაც მე-11 წითელი არმიის დახმარებით მოხდა საქართველოს ძალით გასაბჭოება. ამ მოვლენამდე მხოლოდ 4 დღით ადრე ძალაში შევიდა საქართველოს დემოკ-

[1] **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 424-425.
[2] **Stanislav Lakoba.** History 1917-1989, გვ. 90.
[3] **Автандил Ментешашвили.** Исторические.., გვ. 33.
[4] **დავით ჩიტაია.** აფხაზეთის საკითხი.., გვ. 470-471.
[5] **შოთა მალაშხია.** კონფლიქტების ანატომია, გვ. 79-80.
[6] Мирный договор между Россией и Грузией. Москва: Типография «Продпуть», 1920.

რატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რომლის 107-ე მუხლის მიხედვით, აფხაზეთს ენიჭებოდა ავტონომიური მმართველობის უფლება საქართველოს შემადგენლობაში.[1] მოგვიანებით, მარტის დასაწყისში, მე-9 წითელი არმია უკვე აფხაზეთის მიმართულებიდან შემოიჭრა საქართველოში და 4 მარტს დაიკავა სოხუმი. მარტის დასასრულს საბჭოთა წითელი არმია უკვე ფაქტობრივად საქართველოს მთელ ტერიტორიას აკონტროლებდა.

§3. ცხინვალის რეგიონი XIX საუკუნის დასაწყისიდან 1922 წლამდე

ცარისტული იმპერიის მიერ 1801 წელს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, საქართველოს ტერიტორია რუსეთის იმპერიის ადმინისტრაციულ სისტემაში ორ ნაწილად - თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად გაიყო. ცხინვალის რეგიონი, რომელიც ამ დროისთვის შიდა ქართლის შემადგენლობაში შედიოდა, თბილისის გუბერნიის შემადგენლობაში მოექცა.

კავკასიის რუსული არქეოგრაფიული კომისიის ცნობების თანახმად, 1802 წელს ქალაქ ცხინვალში და მის მიმდებარედ ცხოვრობდა მხოლოდ და მხოლოდ ეთნიკურად ქართველი, ებრაელი და სომეხი მოსახლეობა. [2] ებრაელებისა და სომხების დიდი რაოდენობით ცხოვრებას ცხინვალში, მკვლევარ ანზორ თოთაძის მართებული აღნიშვნით, განაპირობებდა ამ ქალაქის მდებარეობა ჩრდილოეთ კავკასიის, ქართლისა და ზემო რაჭის სავაჭრო გზებზე.[3] ოსური დასახლებები, როგორც აღვნიშნეთ, ამ პერიოდში არსებობდა ცხინვალის ჩრდილოეთით, კავკასიონის მთისწინეთში. იგივე კავკასიის არქეოგრაფიული კომისია XIX საუკუნის დასაწყისში საუბრობს ოსთა 20 ათასიან დასახლებაზე მდ. პაცსა და დიდ ლიახვს შორის, ასევე, 15 ათას ეთნიკურად ოსზე, რომლებიც მდ. არაგვსა და პატარა ლიახვს შორის სახლობდნენ.[4]

XIX საუკუნეში საქართველოს ტერიტორიაზე ოსებსა და ქართველებს შორის ურთიერთობა ხასიათდება მათი ერთად ბრძოლით ცარისტული ადმინისტრაციის წინააღმდეგ. ამ მხრივ საგულისხმოა მკვლევარ

[1] საქართველოს კონსტიტუცია. იხ.: http://constitution.parliament.ge/uploads/mas alebi/192-1-konstitucia. pdf.

[2] *Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссіею.* Том I. Тифлис, 1866, გვ. 467.

[3] **ანზორ თოთაძე.** ოსები საქართველოში, გვ. 30.

[4] *Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссіею*, том I, გვ. 586.

ალექსანდრე მღებრიშვილის ნაშრომი „რუსულ-ქართული ურთიერთობები და ქართველთა და ოსთა ერთობლივი ბრძოლა რუსული კოლონიალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ კავკასიაში“,[1] რომელშიც ავტორი მეტად საინტერესოდ მიმოიხილავს ოსთა და ქართველთა ანტირუსულ გამოსვლებს XIX საუკუნეში და იმ გამოხმაურებებს, რომელთაც ეს გამოსვლები ჰპოვებდა თანადროულ რუსულ წყაროებში.

მღებრიშვილის ნაშრომიდან ვიგებთ, რომ ოსები მტკიცე მხარდაჭერას გამოხატავდნენ ქართველი ბატონიშვილების მიერ 1801 წელს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ ქვეყანაში გაშლილ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი. ოსთა რაზმები თავს ესხმოდნენ რუსულ სამხედრო შენაერთებს, საგუშაგოებს და მნიშვნელოვან ზიანს აყენებდნენ მათ.[2] ამ კუთხით, მკვლევარს მოჰყავს რუსი ავტორის ა. სოკოლოვის მეტად საინტერესო წყარო, რომლის მიხედვითაც, ბაგრატიონებს მოუსყიდავთ ოსები მეფის რუსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად.[3]

ქართული სახელმწიფოებრიობისა და ბაგრატიონთა დინასტიის აღდგენისაკენ იყო მიმართული ოსთა 1810-1811 წლის აჯანყებები, რომელიც ცხინვალის ჩრდილოეთიდან დაიწყო და რომელსაც სოლომონ II-ის მიერ ახალციხის საათაბაგოდან ჩამოყვანილი ლეონ (ლევან) იულონის ძე ბაგრატიონი ხელმძღვანელობდა. აღნიშნული აჯანყება საბოლოოდ მარცხით დასრულდა. რუსეთის რეგულარული სამხედრო არმიის მიერ ჩატარებული ოპერაციის შედეგად ჯერ დააკავეს, ხოლო შემდეგ უკვე ლიკვიდირება მოახდინეს 80-მდე აჯანყებულისა ოსთა რაზმიდან.[4]

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, მეფის ადმინისტრაცია, აფხაზების

---

[1] **ალექსანდრე მღებრიშვილი.** რუსულ-ქართული ურთიერთობები და ქართველთა და ოსთა ერთობლივი ბრძოლა რუსული კოლონიალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ კავკასიაში. კრებულში: II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები: „ნართების ეპოსის კვლევის თანამედროვე პრინციპები და მეთოდოლოგია“. 13-15 ოქტომბერი. შრომების კრებული. თბილისი: „უნივერსალი“, 2016, გვ. 155-165.

[2] **ალექსანდრე მღებრიშვილი.** რუსულ-ქართული ურთიერთობები.., გვ. 158.

[3] «Осетинцы, в горах живущие, по дороге из России в Грузию, были подкуплены Багратионами, с тем, чтобы они препятствовали проходу войск из России в Грузию». იხ.: **ალექსანდრე მღებრიშვილი.** რუსულ-ქართული ურთიერთობები.., გვ. 158; **А. Соколов.** Путешествие моё в Имеретию с линии Кавказской. Москва, 1874, გვ. 123.

[4] **მზია ტყავაშვილი.** ოსების ბრძოლა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღსად-გენად 1810-1811 წლებში. / *ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები*, II (4). თბილისი: „უნივერსალი“, 2008, გვ. 86.

მსგავსად, არც ოსების მიმართ იშურებდა სადამსჯელო სამხედრო-პოლიტიკურ ზომებს. XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული ოსები, ქართველებთან ერთად, მეფის რუსეთის ადმინისტრაციისთვის „დამნაშავე“ (ხაზგასმა ჩვენია - კ.ყ.) ხალხია. ამ მხრივ საინტერესოა რუსი მეცნიერის დ. ლავროვის ნაშრომი «Заметки об Осетии и осетинах», რომელიც ზემოაღნიშნული მკვლევრის, ალექსანდრე მღებრიშვილის, ნაშრომშია მოცემული. აღწერს რა ოსი ხალხის წეს-ჩვეულებებსა და ყოფას, ლავროვი საუბრობს ქართველ ბატონიშვილთა მიმართ მათ ერთგულებაზე და ოსთა მიერ რუსეთის სამხედრო ნაწილებზე განხორციელებულ თავდასხმებზე, ამ ხალხს ის „მტაცებლებად“ («Хищники») მოიხსენიებს.[1]

აღნიშნულ მოვლენებზე საუბრობს სეპარატისტი მეცნიერი მარკ ბლიევი თავის ნაშრომში «Осетия в первой трети XIX века» და ამბობს, რომ ქართველი ბატონიშვილები ამ პერიოდში ცდილობდნენ ოსთა მაღალი სოციალური წრეების მიმხრობას მეფის რუსეთის ადმინისტრაციის წინააღმდეგ.[2] იმავე კონტექსტში საუბრობს ბლიევი 1810 წლის აჯანყებაზეც ლევან ბატონიშვილის მეთაურობით. ავტორის მიხედვით, ლევანის ამოცანას წარმოადგენდა («стояла задача») ოსი ხალხის აჯანყება რუსული ადმინისტრაციის წინააღმდეგ.[3] ამგვარად, სეპარატისტი ავტორი ვერ უარყოფს მეფის რუსეთის წინააღმდეგ ქართველთა და ოსთა ერთობლივი ბრძოლის ფაქტს XIX საუკუნის დასაწყისში, თუმცა განსხვავებულ კონტექსტში წარმოგვიდგენს აღნიშნულ მოვლენებს. ცხადია, რომ ბატონიშვილის მიზანი გაცილებით უფრო ფართო, საერთოქართულ სახელმწიფოებრივ მნიშვნელობას ატარებდა, ვიდრე კონკრეტულად ოსი ხალხის რუსეთის წინააღმდეგ გამოსვლის მობილიზება. ეს უკანასკნელი ფაქტი ბატონიშვილის საერთო სახელმწიფოებრივი გეგმის მხოლოდ ნაწილი შეიძლებოდა ყოფილიყო.

ამასთან ერთად, უთუოდ აღნიშვნის ღირსია ოსთა თარეშები საქართველოს ტერიტორიაზე, რომელიც, ბუნებრივია, ქართულ სახელმწიფოებრივ ინტერესებს ძლიერ აზიანებდა. ამის შესახებ საუბრობს XIX საუკუნის ქართველი საზოგადო მოღვაწე სოფრომ მგალობლიშვილი: „ლეკთა თარეში რა მოსატანია, ან რა შესადარებელია ოსთა თარეშობასთან. ოსები ყველა თავად მაჩაბლებისა და ერისთავების ყმები იყვნენ, შემდეგ და

[1] **ალექსანდრე მღებრიშვილი.** რუსულ-ქართული.., გვ. 161; **Д. Лавров.** Заметки об Осетии и осетин. Тифлис, 1883.
[2] **Марк Блиев.** Осетия в первой трети XIX века, გვ. 60.
[3] **Марк Блиев.** Осетия в первой трети XIX века, გვ. 113.

შემდეგ, როცა გამრავლდნენ, სხვადასხვა თავადთა და აზნაურთა მამულებში გაიხიზნენ და მოედვნენ თითქმის მთელს ქართლის მთა-ტყეებსა“.[1] ამ მხრივ საინტერესოა 1824 წლის გენერალ ხონევის პატაკი გენერალ ერმოლოვის მიმართ, რომელიც მკვლევარ ანზორ თოთაძეს აქვს მოყვანილი საკუთარ ნაშრომში. პატაკში ხონევი აღნიშნავდა: „იმისათვის, რომ შეწყდეს ქართველებზე თავდასხმები და მათი ძარცვა-გლეჯა ოსების მხრიდან, ქართლის მცხოვრებთ უნდა მივცეთ საშუალება, დაიცვან თავი მძარცველთაგან იარაღით ისე, როგორც კახეთის მცხოვრებნი იცავენ თავს ლეკებისაგან“.[2]

საფიქრებელია, რომ სწორედ ქართლის მაშინდელ მცხოვრებთა პასუხს ოსთა თარეშებზე სეპარატისტული ლიტერატურის ზემოაღნიშნული წარმომადგენელი მ. ბლიევი უწოდებს ქართველ თავადთა მიერ ოსების მიმართ განხორციელებულ „გენოციდს“ XIX საუკუნის 30-50-იან წლებში.[3]

ამგვარად, XIX საუკუნის განმავლობაში ქართულ-ოსურ ურთიერთობებში ორი მთავარი და თვისობრივად ურთიერთსაწინააღმდეგო ტენდენცია იკვეთება: 1. საუკუნის დასაწყისში ოსებისა და ქართველების ერთობლივი ბრძოლა მეფის რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ; და 2. ოსთა გაუთავებელი თარეშები ყოფილი ქართლის სამეფოს ტერიტორიაზე, რის გამოც XIX საუკუნის შუა ხანებში თავად რუსული ადმინისტრაციის წარმომადგენლებიც კი საუბრობენ აღნიშნულ პრობლემაზე.

რაც შეეხება თავად ტერმინს „სამხრეთ ოსეთი“, მკვლევარ სოლომონ ლეკიშვილის მიხედვით, პირველად ეს ტერმინი გვხვდება 1830 წელს წერილების სერიაში, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „ტიფლისკიე ვედომოსტიში“ (№ 72-86), თუმცა, ლეკიშვილის მართებული შენიშვნით, როგორც ჩანს, კორესპონდენტმა ეს ტერმინი საკუთარი ინიციატივით გამოიყენა, რადგან 1830 წელს გრაფ პასკევიჩის სამხედრო მინისტრ ჩერნიშევისადმი წარდგენილ ანგარიშში მოხსენიებულნი არიან „კავკასიის მთიანეთის სამხრეთით მდებარე ჩრდილოეთ ქართლის ოსები“.[4] პასკევიჩი ერთი

[1] **სოფრომ მგალობლიშვილი.** მოგონებანი. ტფილისი, 1938, გვ. 22-23.

[2] *Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссіею.* Том VI. Тифлис, 1874, გვ. 690; **ანზორ თოთაძე.** ოსები საქართველოში, გვ. 31.

[3] **Марк Блиев.** Южная Осетия в коллизиях Российско-Грузинских отношений. Москва: «Европа», 2006, გვ. 171.

[4] **სოლომონ ლეკიშვილი.** როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“? კრებულში: *ოსთა საკითხი.* კრებული. რედ. *აკაკი ბაქრაძე და ომარ ჩუბინიძე.* პითაგორა, გორი, 1996, გვ. 261.

სიტყვითაც კი არ ახსენებს „სამხრეთ ოსეთს“.

1828-1915 წლებში რუსულ პერიოდულ გამოცემებში „სამხრეთ ოსეთი“ მხოლოდ 13-ჯერ მოიხსენიება. 1825-1912 წლების ქართულ პერიოდულ გამოცემებში კი, ავტორის მიხედვით, ეს ტერმინი საერთოდ არ გამოიყენებოდა. ამ ტერმინს არ იყენებენ ასევე კავკასიის თემატიკაზე მომუშავე ცნობილი რუსი მეცნიერები - დუბროვინი, კოვალევსკი, მილერი, უვაროვა, ზაგურსკი და ა.შ.[1]

რაც შეეხება ოსურ დამწერლობას, საინტერესოა, რომ აფხაზური დამწერლობისგან განსხვავებით, ოსური ანბანი 1802 წელს ქართული გრაფიკის საფუძველზე შექმნა იოანე იალღუზიძემ (1770-1830), რომელიც 1821 წელს დაიბეჭდა თბილისის სტამბაში. მოგვიანებით ის შეცვალა რუსი მეცნიერის ანდრეი შეგრენის მიერ 1844 წელს შექმნილმა სლავურმა ანბანმა.[2]

ქართული სამეცნიერო-კულტურული წრეების დამოკიდებულება ოსთა ენისა და კულტურისადმი მეტად პოზიტიური იყო XIX-XX საუკუნეებში. დიდი ღვაწლი მიუძღვის ოსური ხალხური ზეპირსიტყვიერების შეკრებაში ქართველ საზოგადო მოღვაწეს დანიელ ჭონქაძეს, რომელიც 1855 წლიდან თბილისის სასულიერო სემინარიაში ოსურ ენას ასწავლიდა. მის მიერ ჩაწერილი ოსური ხალხური შემოქმედების ნიმუშების ნაწილი გამოიცა 1868 წელს პეტერბურგში.[3] გარდა ამისა, დიდი წვლილი აქვს შეტანილი ოსური ენის შესწავლასა და განვითარებაში აკადემიკოს გიორგი ახვლედიანს. 1906 წელს თბილისში დაარსდა „ოსური გამომცემლობის საზოგადოება“. აღნიშნულმა საზოგადოებამ თბილისში მცხოვრები ოსი ახალგაზრდებისთვის გახსნა სკოლა, სადაც სწავლა ოსურ ენაზე მიმდინარეობდა. პირველი ოსური დრამატული თეატრი საქართველოში დაარსდა 1931 წელს, ხოლო 1932 წელს ცხინვალში გაიხსნა პედაგოგიური ინსტიტუტი.[4]

1843 წელს ზემოაღნიშნული თბილისის გუბერნიის ტერიტორიაზე, ცარისტული ადმინისტრაციის გადაწყვეტილებით, შეიქმნა ოსეთის სამხედრო ოლქი (ოსეთის სამხედრო ოკრუგი). აღნიშნული ტერიტორია მომა-

---

[1] **Соломон Лекишвили.** Когда возник термин «Южная Осетия». კრებულში: *Осетины в Грузии*. Сборник. Тбилиси: «Универсал», 2015, გვ. 222-223.

[2] **ვახტანგ ითონიშვილი.** კავკასია და კავკასიელები, გვ. 79-80.

[3] Осетинские тексты собранные ***Д. Чонкадзе и В. Цороевым.*** Записки академии наук. Том XIV. Санк-Петербург, 1868.

[4] **ანზორ თოთაძე.** ოსები საქართველოში.., გვ. 101.

ვალი „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის“ მხოლოდ მესამედს იკავებდა. ამგვარმა ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულმა მოწყობამ გასტანა 1922 წლამდე, როდესაც უკვე ბოლშევიკურმა მთავრობამ ხელოვნურად შექმნა „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი“.

ამ პერიოდში ცხინვალის რეგიონში ეთნიკურად ქართველებსა და ოსებს შორის ურთიერთობა ნელ-ნელა რთულდებოდა მთელი რიგი მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური და სამიწათმოქმედო საკითხების გამო, რომელთა შესახებაც მკვლევარ ლევან თოიძეს საკუთარ ნაშრომში საკმაოდ ვრცელი და ინფორმაციული ისტორიული მიმოხილვა აქვს მოცემული:

„ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ საქართველოს გლეხობა, ძირითადად, ორ კატეგორიად - დროებით ვალდებულ გლეხებად და ხიზნებად დაიყო. დროებით ვალდებულმა გლეხებმა მიწა მიიღეს. თითო კომლს 6 დესეტინა ერგო, მაგრამ მათს სრულ გამოსყიდვამდე ისინი ვალდებულნი იყვნენ მოსავლის ¼ მიწათმფლობელისათვის ეძლიათ. ამასთან, განსაკუთრებული კანონის გამოცემამდე ყოფილი მიწათმფლობელის ტყითა და საძოვრებით სარგებლობის წესები ძველებური დარჩა.

სულ სხვა ვითარებაში აღმოჩნდნენ ხიზნები, რომლებიც ფაქტობრივად არამკვიდრ მოსახლეობას წარმოადგენდნენ. დიდი ნაწილი თავისუფალი მიწებისა, რაც ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ გაჩნდა, სწორედ მათ მიიღეს იჯარით. სახნავ მიწებს ხიზნები ტყის გაჩეხვის ხარჯზე აფართოებდნენ.

ქართლში ჩამოსახლდნენ კავკასიონის ქედზე მცხოვრები ოსები, რომლებმაც დაიკავეს გორისა და დუშეთის მაზრების საგრძნობი ტერიტორია, ადრე რომ უღრანი ტყეებით იყო დაფარული. მიწათმფლობელებიც ყოველ ზომას იღებდნენ ახალმოსახლეთა (მოიჯარეთა) მოსაზიდად. წახალისების მიზნით ტყით სარგებლობის უფლებას აძლევდნენ მათ, ეხმარებოდნენ საცხოვრისის მოწყობაშიც. პირველ ხანებში გართულებები არა ჰქონიათ ... გამოხდა ხანი და ბევრი რამ შეიცვალა. მოიჯარეთა მიერ ტყის გაჩეხვა წამგებიანი გახდა მიწათმფლობელისათვის. გამეჩხრებული ტყე თანდათან ძვირდებოდა. მოიჯარეს კი უკვე მძიმედ ეჩვენებოდა იჯარის პირობები. ამ ნიადაგზე ბევრი უთანხმოება წარმოიშვა. მთავრობა იძულებული გახდა ჩარეულიყო საქმეში და 1893 წელს გამოიცა სპეციალური დებულება, რომელიც ხიზნებს ეხებოდა... მეფის მთავრობამ განუმტკიცა ხიზნებს მიწით, ტყითა და საძოვრებით სარგებლობის უფლება. შეძლებული

ხიზნები ეპატრონებოდნენ იმ მიწებსაც, რომლებიც იჯარით ჰქონდათ მიღებული ადგილობრივ, აბორიგენ დროებით ვალდებულ გლეხებს... გორის მაზრაში ხიზანთა აბსოლუტურ უმრავლესობას ოსები შეადგენდნენ“.[1]

ამგვარად, აღნიშნული გარემოებები ერთგვარ საფუძველს უმზადებდა XX საუკუნის 20-იანი წლების დამდეგისთვის ქართველთა და ოსთა დაპირისპირებას ცხინვალის რეგიონში.

ზოგადად, კავკასიაში საბჭოთა პოლიტიკის ისტორიიდან ცნობილია, რომ ამა თუ იმ ტერიტორიაზე საკუთარი გავლენის დასამყარებლად საბჭოთა ადმინისტრაცია იყენებდა ე.წ. „რევოლუციურ კომიტეტებს“, რომელთაც, თავის მხრივ, ევალებოდათ „ხალხთა აჯანყებების“ ინსცენირება მომავალი იმპერიის სხვადასხვა კუთხეში. საბოლოოდ, წითელი არმია სწორედ ამგვარი ხალხთა აჯანყებების „ქომაგად“ და „დამხმარედ“ ევლინებოდა „ჩაგრულ“ ხალხებს.

ამასთან ერთად, აღსანიშნავია 1917 წლის 2 ნოემბერს საბჭოთა რუსეთის მთავრობის მიერ მიღებული „რუსეთის ხალხთა უფლებათა დეკლარაცია“, რომელშიც ნათქვამი იყო: „1. რუსეთის ხალხების თანასწორობა და სუვერენობა. 2. რუსეთის ხალხთა უფლება თავისუფალ თვითგამორკვევაზე სრულ გამოყოფამდე და დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნამდე“. [2] ბუნებრივია, აღნიშნული დეკლარაციის შინაარსი სეპარატისტულად განწყობილმა ოსურმა წრეებმა თავისებურად გაიგეს.

1917 წლის 15-17 დეკემბერს, ქალაქ ცხინვალში, გაიმართა „სამხრეთ ოსეთის“ დელეგატთა მეორე ყრილობა, რომელმაც აირჩია „სამხრეთ ოსეთის ეროვნული საბჭო“.[3] აღნიშნულმა ერთეულმა 1918 წლის 4 იანვარს ოფიციალური ბარათით აცნობა საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, რომ იგი უკვე შეუდგა მუშაობას.[4] 10 იანვარს აღნიშნულმა საბჭომ ამიერკავკასიის კომისარიატს წარუდგინა პროექტი, რომლითაც ითხოვდა „სამხრეთ ოსეთში“ განსაკუთრებული, სამაზრო ორგანიზაციის შექმნას.[5]

ერთ-ერთი პირველი ანტიქართული აჯანყება ცხინვალისა და ჯავის რეგიონებში მცხოვრები ოსების მიერ მოხდა 1918 წლის 14 მარტს სოფელ

[1] **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა.., გვ. 20-21.

[2] Декларация прав народов России. უკანასკნელად ნანახია 04.08.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/peoples.htm. დოკუმენტის ქართულენოვანი თარგმანი მოცემულია წიგნში: **შოთა ვადაჭკორია.** ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე, გვ. 17.

[3] დოკუმენტი გამოქვეყნებულია წიგნში: **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა.., გვ. 16.

[4] დოკუმენტი გამოქვეყნებულია წიგნში: **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა.., გვ. 16.

[5] დოკუმენტი გამოქვეყნებულია წიგნში: **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა.., გვ. 16.

ერედვში. 18 მარტს აჯანყებულებმა ცხინვალი აიღეს და აქ საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს. აჯანყებულთა მთავარ მიზანს წარმოადგენდა არარსებული „სამხრეთ ოსეთის“ საქართველოსგან გამოყოფა და საბჭოთა რუსეთთან შეერთება.[1] პასუხად ამიერკავკასიის სეიმმა გადაწყვიტა, სასტიკად ჩაეხშო ეს აჯანყება. მენშევიკურმა მთავრობამ რეგიონში გადაისროლა ჯარისა და „სახალხო გვარდიელთა“ დიდი ნაწილები. საბოლოოდ აჯანყების ჩახშობა მოხერხდა 22-23 მარტს ვალიკო ჯუღელისა და გენერალ კონიაშვილის მეთაურობით რეგიონში გაგზავნილი შეიარაღებული ნაწილების მეშვეობით.[2]

1919 წლის 12 ივნისს ქალაქ ჯავაში იმ დროისთვის მოქმედმა ბოლშევიკურმა ორგანიზაციამ: „სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტმა“ გამართა პირველი არალეგალური კონფერენცია, რომელზეც საქართველოს ტერიტორიაზე ოს სეპარატისტთა შემდგომი აჯანყებების გეგმა განიხილებოდა.[3]

1920 წლის 28 მარტს სეპარატისტულმა ძალებმა ჩამოაყალიბეს „სამხრეთ ოსეთის რევოლუციური კომიტეტი“. იმავე წლის მაისში, იმავე სამხედრო ჯგუფებმა დაიკავეს ქ. ჯავას მიმდებარე ტერიტორიები და გამოაცხადეს საბჭოთა მმართველობის შექმნის შესახებ ამ ტერიტორიაზე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებულმა ძალებმა, ვალიკო ჯუღელის მეთაურობით, აღკვეთეს ოსთა გამოსვლები.[4] სწორედ აღნიშნული მომენტი მოიხსენიება ოსი სეპარატისტი ავტორების მიერ, როგორც „პირველი ომი საქართველოსა და ოსეთს შორის“.[5]

იმავე წლის 8 ივნისს რევოლუციური კომიტეტის მიერ გამოცემული დეკრეტის მიხედვით, „სამხრეთ ოსეთის რევოლუციური კომიტეტის“ იურისდიქცია ვრცელდებოდა ქ. ონიდან დუშეთამდე. ამ შემთხვევაში

---

[1] **შოთა ვადაჭკორია.** ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე, გვ. 17-45. **ალექსანდრე მღებრიშვილი.** რუსულ-ქართული.., გვ. 162.

[2] **ვახტანგ ჯანჯღავა.** გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა საქართველოში 1917-1921 წლებში. თბილისი, 1982, გვ. 108-109.

[3] **შოთა ვადაჭკორია.** ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე. გვ. 59; **ვახტანგ ჯანჯღავა.** გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა.., გვ. 137; **უჩა ბახტაძე.** სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შექმნა და მისი სამართლებრივი მდგომარეობა. თბილისი, 1968, გვ. 68.

[4] **ალექსანდრე მღებრიშვილი.** რუსულ-ქართული.., გვ. 162.

[5] Из истории Южной Осетии. უკანასკნელად ნანახია 04.08.2021 ვებგვერდზე: http://-osetins.com/books_ ist_osetia.

რევკომის მუშების მთავარ მოთხოვნას აღნიშნული ტერიტორიის რუსეთის შემადგენლობაში შესვლა წარმოადგენდა.[1] ამგვარად, როგორც ვხედავთ, ბოლშევიკების მთავარ მიზანს წარმოადგენდა საქართველოს ტერიტორიაზე დესტაბილიზაციის მოწყობა, რაც საქართველოს ტერიტორიის უფრო ეფექტურად კონტროლის საშუალებას მისცემდა.

1921 წლის 31 ოქტომბერს, საქართველოს ოკუპაციიდან თითქმის ნახევარი წლის შემდეგ, კავკასიის საბჭოთა ბიურომ დაამტკიცა შიდა ქართლის ტერიტორიაზე მოსახლე ოსებისთვის ავტონომიის მინიჭების საკითხი,[2] რომელსაც მოგვიანებით, 1922 წლის 20 აპრილს, ეწოდა „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი“.[3] ამგვარად, საბჭოთა კავშირის იმპერიალისტური პოლიტიკის გამოისობით, ავტონომიური სტატუსი მიენიჭა ისეთ ტერიტორიულ ერთეულს, რომელსაც მანამდე არასოდეს უარსებია საქართველოს ტერიტორიაზე.[4]

აღნიშნული მოვლენის ტრაგიკულობა კიდევ უფრო ცხადი გახდება, თუკი გადავხედავთ შიდა ქართლში მოსახლე ეთნიკურად ოსი მოსახლეობის დინამიკას XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისისთვის. 1886 წლის საოჯახო სიების მიხედვით, ცხინვალში ცხოვრობდა 3832 კაცი: 1135 ქართველი, 1953 ებრაელი და 744 სომეხი. ამ პერიოდში ცხინვალში, როგორც ვხედავთ, არცერთი ოსი არ ცხოვრობს.[5] 1922 წელს შექმნილ „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში“ კი მხოლოდ და მხოლოდ 613 ეთნიკურად ოსი ცხოვრობდა[6] **(დანართი № 20).**

ამგვარად, როგორც ვნახეთ, ქართველ და აფხაზ, ისევე როგორც ქართველ და ოს ხალხებს შორის ურთიერთობის საკითხებზე მეტად აქტიურად „ზრუნავდა“ ჯერ მეფის რუსეთის, ხოლო მოგვიანებით საბჭოთა რუსეთის ადმინისტრაცია. მიუხედავად სხვადასხვაგვარი ისტორიული წინაპირობებისა, რომელიც აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებში ისტორიულად ჩამოყალიბდა, რუსული იმპერია მაინც „წარმატებით“ ახორციელებდა საკუთარ პოლიტიკას ორივე რეგიონში.

---

[1] **შოთა მალაშხია.** კონფლიქტების ანატომია.., გვ. 138.

[2] დოკუმენტი გამოქვეყნებულია წიგნში: **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა.., გვ. 67.

[3] **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი. გვ. 80.

[4] ოლქის ზუსტი საზღვრების ამსახველი დოკუმენტი გამოქვეყნებულია წიგნში: **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა.., გვ. 81-84.

[5] Свод статистических данных о населении Закавказского края, излечённых из посемейных списков 1886 года. Тифлис, 1893, გვ. 67. ელექტრონული ვერსია იხ.: https://dlib.rsl.ru/viewer/01005403186 #?page=67.

[6] სრულიად საქართველოს ქალაქთა მოსახლეობის 1922 წლის 30 ნოემბრის აღწერის ჯამები. ნაწილი 1, ნაკვეთი 2. ტფილისი, 1923, გვ. 36.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა რუსეთის მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში განხორციელებული ვერცერთი ნაბიჯი ვერ ჯდება ვერანაირ ლეგიტიმურ საკანონმდებლო ჩარჩოში, მან მაინც შეძლო, მიეღწია ორი მთავარი მიზნისთვის ამ რეგიონებში: 1. განახორციელა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ტერიტორიის ოკუპაცია; 2. აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონში სეპარატისტული განწყობების კულტივირებითა და მათთვის პოლიტიკური სტატუსის მინიჭებით, საბჭოთა ადმინისტრაციამ მომავალში საქართველოს კონტროლისთვის ხელსაყრელი ბერკეტი შექმნა. Divide et Impera-ს პრინციპის გამოყენებით საბჭოთა ხელისუფლებამ საქართველოს მიერ მომავალში დამოუკიდებლობის სურვილისა და მისწრაფებების აღსაკვეთი მექანიზმი შეიმუშავა, რომლითაც დღემდე წარმატებით ახერხებს საქართველოს ქვეყნის სუვერენიტეტის შელახვას.

§4. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები XIX საუკუნის დასაწყისიდან XX საუკუნის პირველი მეხუთედის ჩათვლით

XIX საუკუნის განმავლობაში კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარება კარდინალურად განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებს.

საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული კოსოვოს ვილაიეთი პორტას დაქვემდებარებული ალბანელი ბეგების მიერ იმართებოდა. ამასთან ერთად, როგორც ვნახეთ, კოსოვოს ტერიტორიაზე მოსახლეობის უმეტესობას ეთნიკური სერბები წარმოადგენდნენ. ამის გათვალისწინებით, ოსმალეთის იმპერიის პოლიტიკა კოსოვოს რეგიონის მიმართ წარმოადგენს Divide et Impera-ს იმპერიული პრინციპის მკვეთრ გამოხატულებას.

გარდა ამისა, სერბული მოსახლეობის სიჭარბის მიუხედავად, კოსოვოს რეგიონის ქალაქები, პრიზრენი და პეია, 1870-იანი წლების ბოლოს ალბანური ეროვნული მოძრაობის კერებად გვევლინება. სწორედ ამ ქალაქებიდან დაიწყო ალბანელთა ბრძოლა სახელმწიფოებრიობისთვის, რასაც საბოლოოდ 1912 წელს მიაღწიეს. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ კოსოვოს ვილაიეთი ნაწილობრივ ექცეოდა ახლადშექმნილი ალბანური სახელმწიფოს შემადგენლობაში. მხოლოდ 1913 წლის ლონდონის კონ-

ფერენციის შემდეგ რუსეთის იმპერიის დახმარებით მოხდა კოსოვოს სერბეთის სამეფოს შემადგენლობაში შეყვანა, მანამდე კი, მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში და XX საუკუნის დასაწყისში, კოსოვოს რეგიონი მუდმივად ალბანელთა პოლიტიკურ-იდეოლოგიური პლატფორმის საყრდენად გამოიყენებოდა.

განსხვავებით კოსოვოსგან, არც აფხაზეთი და, მით უმეტეს, არც ცხინვალის რეგიონი, XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული არანაირი სხვა სახელმწიფოებრივ-ადმინისტრაციული ერთეულის შემადგენელ ნაწილს არ წარმოადგენდა, გარდა ქართული სამეფო-სამთავროებისა, რომლებიც ერთმანეთის მიყოლებით გაუქმდა 1801 წლის შემდგომ. ყოფილი ქართული სამეფო სამთავროები გაერთიანდა ქუთაისისა და თბილისის გუბერნიებში. ამ მოვლენის მთავარი მიზეზი აფხაზთა და ოსთა ცალკე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნების არარსებობაა. სწორედ ეს მომენტი გვევლინება ერთ-ერთ მთავარ განმასხვავებელ ასპექტად კოსოვოსა და ქართული კონფლიქტური რეგიონების ისტორიულ განვითარებას შორის XIX საუკუნის დასაწყისში.

თუკი XIX საუკუნის დასაწყისში ბალკანეთში საქმე გვაქვს სერბი ხალხის ბრძოლასთან საუკუნოვანი დამპყრობლის წინააღმდეგ, ხოლო საუკუნის მიწურულს კი - უკვე ალბანელი ხალხის ეროვნულ მოძრაობასთან იმავე დამპყრობლისაგან თავის დასაღწევად, აფხაზეთის შემთხვევაში ჩვენ ვხვდებით ყოფილი ერთიანი ქართული სამეფოს ერთ-ერთ სულისჩამდგმელ სამეფო-სამთავროს, რომელიც ამ პერიოდისთვის მთლიანად ქართული სახელმწიფოებრივი სამყაროს განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს. სერბთა და ალბანელთაგან განსხვავებით, აფხაზი და ქართველი ხალხი დამპყრობლის - მეფის რუსეთის - წინააღმდეგ თანადროულად, მხარდამხარ იბრძოდა. აფხაზეთი, როგორც განსახლების არეალი, ამ პერიოდში ქართველთა და აფხაზთა შორის უთანხმოების საკითხს არ წარმოადგენდა, ეს ორი ხალხი რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ მხოლოდ და მხოლოდ ზოგად-ქართული სახელმწიფოებრივი ინტერესების სასარგებლოდ იბრძვის.

მსგავსი ვითარება გვაქვს ამ დროს შიდა ქართლშიც. რეგიონის მთიანეთში მოსახლე ოსები ქართველთა მხარდამხარ გამოდიან მეფის რუსეთის კოლონიალური პოლიტიკის წინააღმდეგ. თუმცა პარალელურად, როგორც ვნახეთ, ამ პერიოდში ადგილი ჰქონდა ოსთა მარბიელი რაზმების თარეშებს ყოფილი ქართლის სამეფოს ტერიტორიაზე.

განსხვავებით კოსოვოს ვილაიეთის ტერიტორიისგან, აფხაზეთისა

და ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიას XIX საუკუნის განმავლობაში არც აფხაზთა და არც ოსთათვის ე.წ. „ეროვნული მოძრაობის“ კერის ფუნქცია არ ჰქონია. რაც შეეხება ქართულ ეროვნულ მოძრაობას, უნდა ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში საქმე ზოგად-ქართულ მოვლენასთან გვქონდა, რომელიც საკუთარი იდეების განხორციელების ასპარეზად საქართველოს მთელს ტერიტორიას მოიაზრებდა და არა რომელიმე კონკრეტულ რეგიონსა თუ მხარეს.

XX საუკუნის დასაწყისში ბალკანეთში მიმდინარე მოვლენების გამო კოსოვოს რეგიონის ნაწილი და ზოგადად სერბი და ალბანელი ხალხის დაპირისპირება სრულიად ახალ ისტორიულ ეტაპზე გადავიდა. 1908 წელს სულთნის ხელისუფლების დამხობისა და ოსმალეთის იმპერიის სათავეში „ახალგაზრდა თურქთა“ მოსვლის შემდგომ გააქტიურდა ალბანელთა ეროვნული მოძრაობა, რომელიც 1912 წელს ალბანელთა პირველი სახელმწიფოს შექმნით დასრულდა.

ახლადშექმნილი ალბანეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შევიდა კოსოვოს რეგიონის ნაწილი, რომელიც, როგორც უკვე არაერთგზის აღინიშნა, უმეტესწილად სერბებით იყო დასახლებული. ამასთან ერთად, თავად ალბანეთის სახელმწიფოს შექმნის ფაქტი დაკავშირებულია იმდროინდელი გლობალური, მსოფლიო პოლიტიკის ორი დიდი ბანაკის - სამთა კავშირისა და ანტანტის - დაპირისპირებასთან. ამგვარად, უნდა ითქვას, რომ ამ პერიოდში ყოფილი კოსოვოს ვილაიეთის ნაწილს ალბანეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში ჩართვა იმ დიდი პოლიტიკური გეგმის ნაწილი იყო, რითაც სამთა კავშირის ბლოკის ქვეყნები - გერმანია, ავსტრია-უნგრეთი და იტალია - მოქმედებდნენ ანტანტის ბლოკის ქვეყნების - საფრანგეთის, დიდი ბრიტანეთისა და სერბეთის მოკავშირე რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ.

თანამედროვე აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონები, როგორც აღვნიშნეთ, ამ დროს მეფის რუსეთის მიერ შექმნილი ახალი ადმინისტრაციული სისტემის ნაწილებს წარმოადგენდნენ ყოფილი ერთიანი ქართული სამეფოს ტერიტორიაზე. შესაბამისად, განსხვავებით კოსოვოს ვილაიეთისგან, რომელიც XX საუკუნის პირველი დეკადის მიწურულს მნიშვნელოვან პოლიტიკურ-ტერიტორიულ ერთეულს წარმოადგენს დიდ სახელმწიფოთა პოლიტიკურ საჭადრაკო დაფაზე, თანამედროვე ქართული კონფლიქტური რეგიონები იმ დროისთვის ფაქტობრივად არანაირ პოლიტიკურ როლს არ ასრულებდა რეგიონულ ან, მით უმეტეს, მსოფლიო პოლიტიკურ ასპარეზზე.

იმავე დიდი პოლიტიკური თამაშის ნაწილად გვევლინება 1913 წლის ლონდონის კონფერენციის შემდეგ ყოფილი კოსოვოს ვილაიეთის გადაცემა სერბეთის სამეფოსთვის, სადაც ჯერ კიდევ 1903 წლიდან მოყოლებული ტახტს კარაჯორჯევიჩების დინასტია იკავებდა. სერბეთის მეფე პეტრე კარაჯეორჯევიჩი საკუთარ საგარეო პოლიტიკაში მკვეთრ პრორუსულ კურსს ატარებდა, რისი პირდაპირი შედეგიც იყო მეფის რუსეთის ძალისხმევა ლონდონის კონფერენციაზე კოსოვოს სერბეთის სამეფოსათვის გადაცემის თაობაზე.

როგორც ვნახეთ, პირველი მსოფლიო ომის დასრულებისა და ოსმალთა იმპერიის დაშლის პროცესში ბალკანეთში შეიქმნა სერბთა, ხორვატთა და სლოვენთა სამეფო. აღნიშნული სლავური სამეფოს ლიდერად მიიჩნეოდა სერბეთის სამეფო. ომის დასრულების შემდგომ შექმნილი ახალი პოლიტიკური რეალობის გამოისობით, რომლის მიხედვითაც, სერბები გამარჯვებულთა ბანაკში მოხვდნენ, კოსოვოს რეგიონი ექცეოდა სერბეთის შემადგენლობაში.

საკითხავია, თუ როგორ შეიძლებოდა გადაწყვეტილიყო კოსოვოს ბედი იმ შემთხვევაში, თუ გერმანია და ავსტრია-უნგრეთი პირველი მსოფლიო ომიდან გამარჯვებულები გამოვიდოდნენ, რადგან, როგორც ამ პერიოდში განვითარებულმა მოვლენებმა ცხადყო, რეგიონის ბედს დიდწილად საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურა განსაზღვრავდა. თუკი საერთაშორისო ასპარეზზე მოვლენები სერბეთისა და მისი დიდი მოკავშირის - რუსეთის იმპერიის სასიკეთოდ იცვლებოდა, კოსოვო ჩვეულებრივ სერბეთის შემადგენლობაში ექცეოდა, როგორც ეს მოხდა 1913 და 1918 წლებში, ხოლო თუკი ვითარება სერბების საზიანოდ შეიცვლებოდა, ეს კოსოვოს რეგიონზეც აისახებოდა აღნიშნული რეგიონის დაყოფითა თუ მისი ალბანელთათვის გადაცემით, რასაც ადგილი ჰქონდა 1912 და 1916 წლებში.

ამგვარად, კოსოვოს რეგიონი პირველ მსოფლიო ომამდე, ისევე როგორც თავად ომის დროს და მისი დასრულების შემდეგ, მსოფლიო პოლიტიკურ ძალთა დაპირისპირების თავისებურ ეპიცენტრად გვევლინება. ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ კოსოვოს რეგიონში მიმდინარე მოვლენები გარკვეული თვალსაზრისით ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში ექცეოდა მსოფლიო პოლიტიკის ყურადღების ცენტრში, მაშინ როდესაც არც აფხაზეთში და, მით უმეტეს, არც ცხინვალის რეგიონში ამ პერიოდში მსგავსი ტიპისა და მასშტაბის კონფლიქტს უბრა-

ლოდ ადგილი არ აქვს. ამ რეგიონებში ჯერ მეფის რუსეთის, ხოლო მოგვიანებით საბჭოთა რუსეთის იმპერია მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი კოლონიური ინტერესებიდან გამომდინარე მოქმედებდა.

აფხაზური და ოსური სეპარატიზმის საწყისებთან, როგორც ვხედავთ, მეფის რუსეთის და შემდგომში საბჭოთა რუსეთის იმპერია დგას. სწორედ რუსული ადმინისტრაციის პირობებში ხდებოდა როგორც აფხაზთა, ასევე, საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ოსთა იდეოლოგიური შემზადება საქართველოსა და ქართველთა წინააღმდეგ გამოსვლისთვის. ამის ნათელი მაგალითია 1862 წელს აფხაზთათვის რუსული გრაფიკის საფუძველზე შექმნილი დამწერლობა და 1907 წელს ლ. ვორონოვის ავტორობით გამოსული წიგნი „აფხაზეთი საქართველო არ არის“.

მსგავს პოლიტიკურ ქმედებებს ჰქონდა ადგილი საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლებული ოსების მიმართაც. 1843 წელს ოსეთის სამხედრო ოლქის შექმნით მეფის რუსეთის ადმინისტრაციამ მომავალში ოსთა განსახლების პოლიტიკური ატმოსფეროს მომწიფების წინაპირობა შექმნა.

აფხაზეთისა და შიდა ქართლის მიმართ კოლონიალურმა პოლიტიკამ უფრო მკვეთრი ფორმა მიიღო რუსეთის ხელისუფლებაში ბოლშევიკების მოსვლის შემდეგ. როგორც დავინახეთ, ე.წ. „რევოლუციური კომიტეტების“ შექმნით საბჭოთა ხელისუფლება ცდილობდა საკუთარი უკანონო ქმედებების „ლეგიტიმაციას“ საქართველოს ტერიტორიაზე და ამისათვის აქტიურად იყენებდა ამ დროისთვის უკვე საკმარისად გაღვივებულ სეპარატისტულ ტენდენციებს აფხაზებსა და ოსებში. ამ პოლიტიკამ ბოლშევიკებს ერთბაშად ორი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური უპირატესობა მიანიჭა საქართველოსთან მიმართებით: 1. 1921 წლის თებერვალში საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ არსებობა შეწყვიტა და საბჭოთა იმპერიის ნაწილი გახდა; 2. აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში ჩამოყალიბებულმა სეპარატისტულმა განწყობებმა რუსეთის ბოლშევიკურ ხელისუფლებას უდიდესი პოლიტიკური უპირატესობა და ბერკეტი ჩაუგდო ხელთ. ამიერიდან, საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობისკენ გადადგმული ნებისმიერი ნაბიჯი ავტომატურად აამოქმედებდა იმ ნაღმებს, რომლებიც საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლების მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში „დამონტაჟდა“ XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში.

ამრიგად, დასკვნის სახით, უნდა ითქვას, რომ XIX საუკუნის განმავ-

ლობაში და XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში კოსოვოსა და ქართული რეგიონული კონფლიქტები ერთმანეთისაგან მკვეთრ თვისობრივ განსხვავებებს გვაჩვენებენ. მათ შორის მთავარ განსხვავებად უნდა მივიჩნიოთ აღნიშნულ ტერიტორიულ ერთეულებზე მიმდინარე მოვლენების პოლიტიკური მნიშვნელობა კოსოვოს შემთხვევაში - ბალკანეთის, ხოლო აფხაზეთისა და შიდა ქართლის შემთხვევაში - კავკასიის რეგიონისთვის.

კოსოვოს ვილაიეთი მთელი XIX საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის განმავლობაში დაპირისპირების მნიშვნელოვან კერას წარმოადგენდა ჯერ ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში, ხოლო მოგვიანებით უკვე რეგიონულ და საერთაშორისო ასპარეზზე. მიუხედავად იმისა, რომ კოსოვოს საკითხი ნაკლებად ჩანს პირველ მსოფლიო ომამდელ, ომისდროინდელ და ომის შემდგომ დიპლომატიაში, აღნიშნული რეგიონი, როგორც ვნახეთ, მუდამ წარმოადგენდა ბალკანეთის რეგიონული პოლიტიკის მნიშვნელოვან ნაწილს.

აფხაზეთისა და შიდა ქართლის რეგიონები მსგავს რეგიონულ მნიშვნელობას ნამდვილად მოკლებულია ჩვენს განსახილველ პერიოდში და უფრო ვიწრო - ქართული სახელმწიფო ინტერესების დონეზე განიხილება, რადგან როგორც აფხაზები, ისე ოსები თვალსაჩინო როლს ასრულებენ ჯერ ცარისტული, ხოლო მოგვიანებით საბჭოთა რუსეთის კოლონიალურ გეგმებში საქართველოს მიმართ. თუმცა ამ ეტაპზე ეს პოლიტიკა უფრო შეზღუდულ ხასიათს ატარებს.

თავი III. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი XX საუკუნის 20-80-იან წლებში: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები

§1. კოსოვო 1918-1991 წლებში

1.1. 1918-1945 წლები: სერბების, ხორვატებისა და სლოვენების სამეფოდან იუგოსლავიის ფედერაციამდე

კოსოვოს ისტორია 1918-1945 წლებში შეიძლება დაიყოს ორ ძირითადად პერიოდად; პირველ პერიოდში - 1918-1939 წლები - რეგიონში სერბული, ხოლო მეორე პერიოდში - 1939-1944 წლები - რეგიონში უკვე ალბანური გავლენა დომინირებდა. აღნიშნული პერიოდში კოსოვოში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების ანალიზი მეტწილად ჯერ სერბების, ხორვატებისა და სლოვენების, ხოლო 1929 წლიდან იუგოსლავიის სამეფოს კონტექსტშია შესაძლებელი, რასაც ძირითადად კოსოვოს შესახებ დოკუმენტური ისტორიული მასალების სიმცირე განაპირობებს.

1918 წელს სერბების, ხორვატებისა და სლოვენების სამეფოს გამოცხადებამ კოსოვოს რეგიონში სერბული გავლენის ზრდა გამოიწვია. შექმნილ ვითარებაში სერბული გავლენის ზრდის წინააღმდეგ იბრძვიან ალბანური პარტიზანული ჯგუფები, რომელთაც ქაჩაქები (თურქ. Kaçak - გაქცეული, ლტოლვილი) ეწოდებოდათ.[1] 1918 წლის ნოემბერში, ჩრდილოეთ ალბანეთის ქალაქ შკოდერში, შეიქმნა კოსოვოს ეროვნული თავდაცვის კომიტეტი ცნობილი ლიდერის ჰასან პრიშტინას ხელმძღვანელობით.[2]

ალბანელთა აქტიურობას სერბებმა იმდენად მკაცრი ზომებით უპასუხეს, რომ 1921 წლის ივლისისთვის კოსოვოელმა ალბანელებმა, ალბანურ სახელმწიფოსთან გაერთიანების მოთხოვნით პეტიციითაც კი მი-

[1] ქაჩაქების მოძრაობა შედგებოდა ძირითადად ემიგრანტი კოსოვოელი ალბანელებისგან. სერბები მათ უკანონო ორგანიზაციას უწოდებდნენ, ხოლო ალბანელებისთვის კი ამ მოძრაობას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი დატვირთვა ჰქონდა. რეალურად, ქაჩაქების მოძრაობა ზემოაღნიშნული ორივე შეხედულების ელემენტებს შეიცავდა. ქაჩაქების შესახებ დაწვრილებით იხ.: **Hajredin Hoxha.** Proces nacionalne afirmacje albanske narodnosti u jugoslaviji. Casopisza kritiko zrianosti. Ljubljana, 1982, გვ. 51-52.

[2] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 42.

მართეს ერთა ლიგას. მკვლევარ მირანდა ვიკერსის მიხედვით, აღნიშნული დოკუმენტი შეიცავდა ყველა იმ საშინელების აღწერას, რაც სერბებმა ჩაიდინეს 1918-1921 წლებში ალბანელთა მიმართ, თავად მსხვერპლთა სახელებისა და გვარების მითითებით. დოკუმენტის მიხედვით, ყოფილი კოსოვოს ვილაიეთის ტერიტორიაზე მოკლეს 12 371 ალბანელი, ხოლო დააპატიმრეს - 22 000.[1] 1921 წლის მონაცემებით, კოსოვოს მოსახლეობა 436 929 ადამიანს ითვლიდა. ალბანელები შეადგენდნენ მოსახლეობის 64.1%-ს (280 440).[2]

პასუხად ერთა ლიგამ დაადგინა, რომ როგორც სერბთა, ისევე ალბანელთა მხრიდან მოხდა სადემარკაციო ხაზის დარღვევა, რაც დიდწილად არასწორად შედგენილი რუკებითა და ასევე, არასწორად ინტერპრეტირებული ბრძანებებით იყო განპირობებული. ერთა ლიგის მიერ შემოთავაზებული გეგმის მიხედვით, უნდა შექმნილიყო იუგოსლავურ-ალბანური სამხედრო კომისია, რომელიც განახორციელებდა ზემოაღნიშნული სადემარკაციო სასაზღვრო ხაზის კონტროლს. ლიგის ეს გადაწყვეტილება მიიღეს როგორც სერბებმა, ისევე ალბანელებმა.[3]

აღნიშნული შეთანხმების მიუხედავად, სერბების აქტიური ანტიალბანური პოლიტიკა მხოლოდ გრძელდებოდა. ქაჩაქებისთვის სასჯელის სახით ჩამორთმეული მიწების დანაწილება ხდებოდა სერბებსა და მონტენეგროელებს შორის. მკვლევრები ტიმ ჯუდა და მირანდა ვიკერსი სერბთა აღნიშნულ ღონისძიებებს „სერბული კოლონიზაციის პროგრამის“ სახელით მოიხსენიებენ და ორ ნაწილად ყოფენ: პირველი ნაწილი - 1918-1928 წლებში სრულიად ემთხვეოდა ქაჩაქების მოძრაობას, ხოლო მეორე ნაწილი - 1929-1941 წლებში გამოირჩეოდა სერბი ისტორიკოსის ვასო ჩუბრილოვიჩის (1897-1990) [4] იდეებით, რომელიც 1976 წელს საბჭოთა

[1] **Joseph Swire.** Albania: The Rise of a Kingdom. New York: Arno Press, 1971, გვ. 291.

[2] **Hivzi Isljami.** Demografska stvarnost Kosova. Sukob ili Dialog. Srpsko-albanski odnosi i integracija Balkana. Subotica. Otvoreni Univerzitet, 1994, გვ. 40. იხ.: **Dusan Batakovich.** Kosovo and Metohija: History, Memory, Identity, გვ. 593.

[3] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 98.

[4] ვასო ჩუბრილოვიჩი იყო წარმოშობით ბოსნიელი სერბი მეცნიერი, ისტორიკოსი და საზოგადო მოღვაწე. ჯერ კიდევ სტუდენტობისას იგი იყო „სამხრეთ სლავური სტუდენტური მოძრაობის“ ორგანიზაციის აქტიური წევრი და ჩართული იყო 1914 წლის 28 ივნისს ერცჰერცოგ ფრანც ფერდინანდის მკვლელობის საქმეში, რის გამოც, ავსტრია-უნგრეთის ხელისუფლების მიერ 16-წლიანი პატიმრობა მიესაჯა. ჩუბრილოვიჩი პატიმრობიდან პირველი მსოფლიო ომის დასასრულს გათავისუფლდა. სწავლობდა ისტორიას ზაგრებისა და ბელგრადის უნივერსიტეტებში. გამოირჩეოდა მკვეთრი ანტიალბანური განწყობებითა და იდეოლოგიით. ცნობილია 1937 წელს „სერბული კულტურული წრის“ წინაშე მისი წაკითხული ლექცია, რომელშიც იგი საუბრობდა ალბანელების კოსოვოდან ძალისმიერი განდევნის მეთოდებზე. ჩუბრილოვიჩის მიხედით, ალბანელების წინააღმდეგ ბრძოლის

კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის უცხოელ საპატიო წევრადაც იყო არჩეული[1] და რომლის მიხედვითაც, „ალბანური საკითხის“ მოსაგვარებლად სერბებს სახელმწიფოებრივ დონეზე უნდა მიემართათ ძალისმიერი მეთოდებისთვის. საინტერესოა, რომ 1931 წლის აღწერის მიხედვით, კოსოვოს მოსახლეობა შეადგენდა 552 064 ადამიანს, რომელთაგან 62.8% - 347 213 ადამიანს წარმოადგენდნენ ალბანელები.[2] ამგვარად, როგორც ვხედავთ, XX საუკუნის 20-იან წლებში კოსოვოს ტერიტორიაზე დემოგრაფიული მდგომარეობა მკვეთრად შეიცვალა ალბანელთა სასარგებლოდ.

კოსოვოს რეგიონში ახალი პროცესები დაიწყო 1930-იან წლებში. ჰიტლერისა და მუსოლინისთვის იუგოსლავიის სამეფო ერთგვარ დაბრკოლებას წარმოადგენდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის მიმართულებით გაფართოების გზაზე. იუგოსლავიის ხელისუფლების სათავეში, პრემიერ მინისტრის მილან სტოიადინოვიჩის (1935-1939) მოსვლის შემდეგ ბერლინისა და რომის გეგმები იუგოსლავიის სამეფოსთან დაკავშირებით უფრო რეალისტური გახდა.

1937 წლის 25 მარტს ფაშისტურ იტალიასა და იუგოსლავიის სამეფოს შორის გაფორმდა შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც, მესამე მხარესთან შეიარაღებული კონფლიქტის შემთხვევაში შეთანხმების მხარეებს ერთმანეთის მიმართ ნეიტრალიტეტი უნდა დაეცვათ. ამასთან ერთად, მხარეები იღებდნენ ვალდებულებას, არ ჩარეულიყვნენ ერთმანეთის საშინაო საქმეებში.[3] ეს დოკუმენტი ხელს უწყობდა იტალიის ექსპანსიონისტურ გეგმებს საბერძნეთისა და თურქეთის მიმართ, ამასთან ერთად, გამორიცხავდა იუგოსლავიის მიერ ჩეხოსლოვაკიის მხარდაჭერას, გერმანიისა და იტალიის მიერ ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ ერთობლივი სამხედრო კამპანიის შემთხვევაში.

1939 წლის 7 აპრილს ფაშისტური იტალიის არმიამ დაიკავა ალბანეთი. „ღერძის ქვეყნები“ სულ უფრო მეტად მოიწევდნენ იუგოსლავიისკენ. 1940 წლის 27 სექტემბერს, გერმანიას, იტალიას და იაპონიას შორის გაფორმდა ე.წ. „ბერლინის პაქტი,“ რომლის მესამე მუხლში, მხარეები

ერთადერთი გზა იყო „სახელმწიფოს მიერ ორგანიზებული ხისტი ძალა“. მისი თქმით, „ალბანელი ქალის ნაყოფიერებამ საბოლოოდ დაამარცხა სერბთა კოლონიზატორული პოლიტიკა 1921-1931 წლებში. იხ.: **Tim Judah.** The Serbs, გვ. 149; **Н. Смирнова.** Косовары: Беженцы или изгнанники? / *«Новое Время»*. №16, 25 Апреля 1999 г., გვ. 109.

[1] **გურამ ჩიქოვანი.** კოსოვოს პრობლემა და მუსლიმური სამყარო, გვ. 7.

[2] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 116; **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 46.

[3] Итало-югославский договор 1937 года, 25 марта. იხ.: Дипломатический словарь. В 3-х томах. Ред. А. А. Громыко, И. Н. Земсков, В. М. Хвостов. Том I. Москва: Изд. Политической литературы, 1971, გვ. 608.

ერთმანეთის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სამხედრო დახმარებაზე თანხმდებოდნენ.[1]

მოგვიანებით, 1941 წლის 25 მარტს, „ღერძის ქვეყნებსა“ და იუგოსლავიის სამეფოს შორის გაფორმდა ვენის შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც, იუგოსლავიის სამეფო ბერლინის პაქტს უერთდებოდა.[2] ამ შეთანხმების გაფორმებას დიდი უკმაყოფილება მოჰყვა იუგოსლავიის საზოგადოებაში, რასაც ორი დღის შემდეგ, 27 მარტს, სახელმწიფო გადატრიალება მოჰყვა. აღნიშნულმა გადატრიალებამ დაამხო პრემიერ დრაგიშა ცვეტკოვიჩის (1939-1941) მთავრობა.

ნაცისტური გერმანიისთვის იუგოსლავიის სამეფოზე კონტროლის დაკარგვის საფრთხე იზრდებოდა. სწორედ ამიტომ, 6 აპრილს, ყოველგვარი საომარი მოქმედების გამოცხადების გარეშე, ნაცისტური ვერმახტის ნაწილები შეიჭრნენ იუგოსლავიის ტერიტორიაზე. სამეფომ არსებობა შეწყვიტა.

კოსოვოს რეგიონი, „ღერძის ქვეყნების“ მხარდაჭერით, ალბანელთა სახელმწიფოს შემადგენლობაში მოექცა[3] და, თავის მხრივ, სამ ნაწილად გაიყო: ბულგარელებს გადაეცათ რეგიონის აღმოსავლეთ ნაწილი, გერმანელებს - შედარებით მოზრდილი ნაწილი ჩრდილოეთით, კოსოვოს დანარჩენი ტერიტორია კი, დასავლეთ მაკედონიის ჩათვლით, შეუერთდა ე.წ. „ძველ ალბანეთს“.[4] ამგვარად, ფაშისტურმა და ნაცისტურმა რეჟიმებმა დიდწილად შეუწყვეს ხელი „დიდი ალბანეთის“ შექმნის იდეას, რომელსაც, ბუნებრივია, კოსოვარები მიესალმებოდნენ.

ოკუპაციის საწყის ეტაპზე ნაცისტური გერმანიის მიერ შეიქმნა კოსოვოელი ალბანელებისგან შემდგარი 1000-კაციანი შენაერთი, რომელსაც ვულნეტარა (ალბ. Vulnetara - მოხალისე) ეწოდებოდა. მისი მთავარი ფუნქცია იყო იუგოსლავიის ტერიტორიების გათავისუფლება სერბების, ებრაელების, ბოშებისა და სხვა არაალბანური ელემენტებისგან. ამავე პერიოდში შეიქმნა ალბანელთა ეროვნული ერთიანობის ორგანიზაცია (Balli Kombetar), რომლის მთავარი მიზანი იყო ეთნიკურად სუფთა კოსოვოს შექმნა და მისი მიერთება ალბანურ სახელმწიფოსთან.[5]

---

[1] ***Documents on German Foreign Policy, 1918-1945.*** Series D (1937-1945). Vol. XI. The War Years: September 1, 1940 - January 31, 1941. Washington: United States Government Printing Office, 1960, გვ. 204-205.

[2] ხელშეკრულების ტექსტი იხ.: Протокол о приступању Југославије Тројном пакту (1941). https://sr.wiki source.org/wiki/Протокол_о_приступању_Југославије_Тројн ом_пакту_(1941).

[3] **Barbara Jelavich.** History of the Balkans, vol. II, გვ. 273.

[4] **Bernd J. Fischer.** Albania at War, 1939-1945. London: Hurst, 1999, გვ. 86.

[5] Eyewitness to Genocide in Kosovo: Kosovo-Metohija and the Skenderbeg Division.

1944 წლის 17 აპრილს უშუალოდ რაიხსფიურერ ჰაინრიხ ჰიმლერის ინიციატივით შეიქმნა ალბანური დივიზია „სკანდერბეგი“, რომელიც 6 491 ალბანელისაგან შედგებოდა. აღსანიშნავია, რომ დივიზიის ორ მესამედს კოსოვოელი ალბანელები შეადგენდნენ. დივიზიის მთავარ მიზანს, კოსოვოსა და მეტოხიის რეგიონის არაალბანური ელემენტებისგან გაწმენდა წარმოადგენდა.[1]

ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით ადვილი გამოსაცნობი იყო სსრკ-ს ინტერესები ბალკანეთის რეგიონზე. სწორედ ამიტომ ალბანური ელემენტის გაძლიერება იტალიისა და გერმანიისათვის, როგორც „ღერძის ქვეყნებისათვის“, ბალკანეთის რეგიონში სერბული და რუსული პოზიციების შესუსტებას ნიშნავდა.

ზოგიერთი მონაცემების მიხედვით, 1941 წლის აპრილიდან 1942 წლის აგვისტომდე კოსოვოს ტერიტორიაზე ალბანელების მიერ 10 000-მდე სერბი იქნა მოკლული.[2] ამასთან ერთად, იტალიური საოკუპაციო ძალების მიერ შემუშავდა ე.წ. „დასახლების პროგრამები“, რომელთა ფარგლებშიც, ალბანეთის სხვადასხვა რეგიონიდან 72 000 ალბანელი გადასახლდა კოსოვოს რეგიონში.[3]

1943 წლისთვის ალბანურმა ნაციონალიზმმა პიკს მიაღწია, როდესაც ნაცისტური გერმანიის მხარდაჭერით 16 სექტემბერს შეიქმნა „მეორე პრიზრენის ლიგა“.[4]

საინტერესოა, რომ 1943-1944 წლებში კოსოვოს ალბანეთთან შეერთების გეგმები განიხილებოდა იუგოსლავიის კომუნისტურ წრეებშიც. ამ გეგმების მიხედვით, სერბებისთვის ეს გაერთიანება მისაღები მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა, თუკი ალბანეთი მოექცეოდა მომავალი იუგოსლავიის ფედერაციის რიგებში. სერბ კომუნისტებს აღნიშნულ საკითხზე

უკანასკნელად ნანახია 05.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.rastko.rs/kosovo/isto rija/savic_skenderbeyss1.html

[1] **Steve Kane.** The 21st SS Mountain Division. / *Siegrunen: The Waffen-SS in Historical Perspective.* No. 6. Issue 38. October-December 1984, გვ. 21-30.

[2] **Serge Krisman.** Maps of Yugoslavia at War. Massacre of the Innocent Serbian Population, Committed in Yugoslavia by the Axis and Its Sattelite from April 1941 to August 1942. Washington, 1943.

[3] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 123.

[4] **Маначинский А. Я, Денисов Д. О.** Косово и Метохия.., გვ. 32; კოსოვოელი ალბანელების მიმართ ნაცისტური გერმანიისა და ფაშისტური იტალიის პოლიტიკის შესახებ ქართულ ენაზე იხილეთ: **ფატი შეყლაშვილი.** კოსოვოს სერბების საკითხი.., გვ. 370-374.

თანხმობა თავად სტალინისგანაც მიუღიათ 1944 წლის აპრილში მოსკოვის შეხვედრაზე,[1] თუმცა იმ პერიოდში ამ გეგმის განხორციელება ვერ მოხერხდა.

კოსოვოს რეგიონის გარშემო პოლიტიკური ატმოსფეროს ცვლილებას კიდევ ერთხელ ჰქონდა ადგილი მეორე მსოფლიო ომის დასასრულის მოახლოებასთან ერთად. 1944 წლის ნოემბრისთვის რეგიონი პრაქტიკულად გათავისუფლდა პარტიზანი კომუნისტური ძალების მიერ, რომელთაც მომავალი იუგოსლავიის ფედერაციის ლიდერი - იოსიპ ბროზ ტიტო ხელმძღვანელობდა. ამის შემდეგ „ღერძის ქვეყნებთან“ თანამშრომლობის გამო კოსოვოელი ალბანელები „არასაიმედო ელემენტებად“ იქცნენ. როგორც ჩანს, ტიტო კარგად ხვდებოდა, რომ იუგოსლავიის ტერიტორიაზე კომუნისტური გავლენის შესანარჩუნებლად აუცილებელი იყო სრული კონტროლის დამყარება კოსოვოს ტერიტორიაზე.

კოსოვოელი ალბანელები, თავის მხრივ, დიდი წინააღმდეგობით შეხვდნენ კომუნისტ პარტიზანებს. ამ დროს კოსოვოში მოქმედებდა ალბანური ნაციონალური, ანტიკომუნისტური მოძრაობა - Besa Kombëtare - რომელსაც კოსოვოელი ალბანელი პედაგოგი, იმერ ბერიშა ხელმძღვანელობდა.[2] მათი ბრძოლა დაახლოებით ექვს თვეს გაგრძელდა. პარტიზანები უკიდურეს ზომებს მიმართავდნენ ალბანელთა მიმართ. ალბანელთა ეროვნული დემოგრაფიული კომიტეტის მონაცემების მიხედვით, პარტიზანებთან ბრძოლას 48 000-მდე ალბანელი შეეწირა. ამ პერიოდში კოსოვოელი ალბანელების მიმართ ჩადენილ საშინელებათა შორის აღსანიშნავია მონტენეგროს რეგიონში - ტივარში - 1 670 ალბანელის გვირაბში შერეკვა პარტიზანების მიერ, რის შემდეგაც გვირაბი ჩახერგეს და ეს ადამიანები პრაქტიკულად გაგუდეს. 1945 წლის თებერვალში კოსოვოს რეგიონში საგანგებო მდგომარეობა გამოცხადდა.[3]

იუგოსლავიის ფედერაციული სახალხო რესპუბლიკის ჩამოყალიბებისას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა კოსოვოს რეგიონის სტატუსის განსაზღვრას ამ ახალ გაერთიანებაში. ამ პერიოდში რეგიონი „კოსოვოსა და

---

[1] **Aleksandar Petrovich & ĐorĐe Stefanovich.** Kosovo, 1944-1981: Rise and the Fall of a Communist Nested Homeland. / *Europe-Asia Studies.* Vol, 62, No. 7, September 2010, გვ. 1084; Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии, т. 1, გვ. 93.

[2] კოსოვოს რეგიონში კომუნისტი პარტიზანების გამოჩენის შემდეგ, იმერ ბერიშამ ოფიციალური დახმარების თხოვნით მიმართა ალბანეთში ბრიტანეთის მისიის გენერალ ჰოჯსონს, თუმცა ბრიტანელებმა ეს თხოვნა უპასუხოდ დატოვეს. **1945. Ymer Berisha.** Memorandum of Besa Kombëtare. ელ-ვერსია იხ.: http://ww w.albanianhistory.net/1945_Berisha/index.html.

[3] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 143.

მეტოხიის“ სახელით მოიხსენიებოდა. 1945 წლის ივლისში პრიზრენში მოიწვიეს კოსოვოს სახალხო წარმომადგენელთა კრება. შეხვედრაზე გადაწყდა, რომ კოსოვოსა და მეტოხიის რეგიონი უნდა გამხდარიყო ფედერაციული სერბეთის ნაწილი. ეს გადაწყვეტილება 1946 წელს დამტკიცდა იუგოსლავიის ფედერაციული სახალხო რესპუბლიკის კონსტიტუციის მეორე მუხლით, რომლის მიხედვითაც, სერბეთის სახალხო რესპუბლიკა შედგებოდა ვოივოდინის ავტონომიური პროვინციისა და კოსოვოსა და მეტოხიის ავტონომიური რეგიონისგან.[1]

1.2. კოსოვო იუგოსლავიის ფედერაციაში (1945-1992)

საკუთარ ნაშრომში კოსოვოს ისტორიის შესახებ ალექსანდრ პეტროვიჩი და ჯორჯე სტეფანოვიჩი 1944-1981 წლების პერიოდს კოსოვოს ისტორიაში ჰყოფენ ოთხ ნაწილად: 1. ომის შემდგომი ფორმირების პერიოდი (1944-1948[2]); 2. სერბული დომინირების პერიოდი (1949-1965); 3. რანკოვიჩის შემდგომი პერიოდი (1966-1968); და 4. ალბანური დომინირების პერიოდი (1969-1981).[3] ჩვენი მსჯელობის 1990-იან წლებამდე ჩარჩოში მოსაქცევად აღნიშნულ ავტორთა პერიოდიზაციას შესაძლოა დაემატოს კოსოვოს ისტორიის კიდევ ერთი განსახილველი პერიოდი - 1981-1991 წლები - ტიტოს გარდაცვალებიდან იუგოსლავური ფედერაციის დაშლამდე, რომელმაც უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა კოსოვოსა და, ზოგადად, ბალკანეთის რეგიონზე XX საუკუნის 90-იან წლებსა და XXI საუკუნეში განვითარებულ მოვლენებში.

ალბანური სახელმწიფოს იუგოსლავიის ფედერაციაში შეყვანის კიდევ ერთ მცდელობას ჰქონდა ადგილი 1947 წელს. ეს თემა განიხილებოდა იუგოსლავიის ოფიციალური დელეგაციის ვიზიტისას მოსკოვში. ამჯერად, ისევე როგორც 1943 წელს, სტალინმა თანხმობა განაცხადა ალბანეთის „ჩაყლაპვაზე“,[4] თუმცა ამ გეგმის განხორციელება შეუძლებელი

[1] Constitution of the Federative People’s Republic of Yugoslavia (1946). უკანასკნელად ნანახია 05.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_194 6.txt.

[2] როგორც ჩანს, ჯ. სტეფანოვიჩი ომისშემდგომ პერიოდს 1944 წლით იმის გამო იწყებს, რომ კოსოვოს ტერიტორია ამ დროისთვის უკვე მთლიანად იყო განთავისუფლებული და ბრძოლები იუგოსლავიის მხოლოდ ჩრდილოეთ ნაწილში მიმდინარეობდა - კ.ყ.

[3] **Aleksandar Petrovich & ĐorĐe Stefanovich.** Kosovo, გვ. 1081.

[4] მილოვან ჯილასის მიხედვით, სიტყვა „ჩაყლაპვის“ წარმოთქმისას, მოქმედე-ბისათვის უფრო მეტი სიცხადის მისანიჭებლად, სტალინმა საკუთარი მარჯვენა ხელის ხუთი შეკრული თითი პირთან მიიტანა. იხ.: **Milovan Djilas.** Conversations with Stalin, გვ. 112-113.

აღმოჩნდა იუგოსლავიასა და საბჭოთა კავშირს შორის იმ პერიოდში შექმნილი უთანხმოებების გამო, რომელმაც პიკს მიაღწია 1948 წელს.

სსრკ-სა და იუგოსლავიის ფედერაციას შორის განხეთქილებით ამ პერიოდში წარმატებით ისარგებლა ალბანეთის კომუნისტმა ლიდერმა ენვერ ჰოჯამ, რომელმაც სტალინის მხარე დაიჭირა. 1949 წელს ჰოჯა ორჯერ შეხვდა (მარტი-აპრილი - მოსკოვში, ხოლო ნოემბერში - სოხუმში) სტალინს. ამ შეხვედრებზე იგი საუბრობდა ალბანეთის პოზიციაზე საბჭოთა კავშირსა და იუგოსლავიის ფედერაციის განხეთქილების შემდეგ. კოსოვოსა და მეტოხიის რეგიონზე საუბრისას ჰოჯა აღნიშნავდა, რომ ეს რეგიონი ალბანეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში უნდა შედიოდეს და გამოთქვამდა იმედს, რომ „ტიტოს იმპერიული კლანჭებისგან“ (სტილი დაცულია - **ჯ.ყ.**) იუგოსლავიის განთავისუფლების შემდეგ აღნიშნული გაერთიანების მიღწევა სავსებით შესაძლებელი იქნებოდა.

ამასთან ერთად, ტიტოსგან განსხვავებით, ჰოჯა გაცილებით ზომიერ პოზიციას იჭერდა და ხაზს უსვამდა, რომ აღნიშნული საკითხის მიმართ ალბანელებს თავშეკავება ჰმართებდათ, ისინი ასევე ითვალისწინებდნენ სტალინის აზრს ამ საკითხთან დაკავშირებით.[1] ამის შემდეგ პრაქტიკულად ნებისმიერი ღონისძიება თუ გეგმა ალბანეთის იუგოსლავიის შემადგენლობაში შესაყვანად პირდაპირ უკავშირდებოდა საბჭოთა კავშირისა და იუგოსლავიის განხეთქილებას.

1940-იანი წლების ბოლოდან 1960-იანი წლების შუა ხანებამდე პერიოდი კოსოვოსა და მეტოხიის რეგიონის ისტორიაში დაკავშირებულია სერბული დომინირების სასტიკ პერიოდთან. ამ დროს იუგოსლავიის სახელმწიფო უშიშროების სამსახურს (სერბ. Uprava Drzavne Bezbednosti) ხელმძღვანელობდა ალექსანდრ რანკოვიჩი.[2] რანკოვიჩის უწყებამ დაიწყო ზრუნვა იდეოლოგიურ ასპექტებზე. ალბანური ენისა და ისტორიის მასწავლებლებს იბარებდნენ სპეციალურ შეხვედრებზე და აძლევდნენ

[1] **Энвер Ходжа.** Со Сталиным. Воспоминания. Тирана: «8 Нентори», 1984, გვ. 95-183. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.enverhoxha.ru/Archive_of_books/enve r_hoxha_with_stalin_pic_rus.pdf.

[2] წარმოშობით სერბი ალექსანდრ რანკოვიჩი (1909-1983) იუგოსლავიის ფედერაციის მაქსიმალური ცენტრალიზაციის მომხრე იყო. მისი შეხედულებით, ფედერაციის ცენტრალიზაცია სერბეთის ძალისხმევით უნდა მომხდარიყო. ფედერაციის დეცენტრალიზაციის ნებისმიერი მცდელობა რანკოვიჩისთვის სერბული ერთობისა სახელმწიფოებრივი ინტერესების წინააღმდეგ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. იხ.: **Mellisa Katherine Bokovoy, Jill A. Irvine, Carol S. Lilly.** State-society relations in Yugoslavia (1945-1992). Scranton, PA: Palgrave Macmillan, 1997, გვ. 295.

ინსტრუქციებს სწავლების კუთხით.[1] შექმნილ ვითარებაში, 50-იანი წლების ბოლოსა და 60-იანი წლების დასაწყისში, კოსოვოს ტერიტორიაზე რამდენიმე ალბანური ნაციონალისტური ორგანიზაცია მოქმედებდა. ერთ-ერთ ასეთ ორგანიზაციას წარმოადგენდა „ალბანეთის გაერთიანების რევოლუციური კომიტეტი“, რომელიც დაახლოებით 300 წევრისგან შედგებოდა. მათ მთავარ მიზანს წარმოადგენდა კოსოვოს ალბანეთთან შეერთება. [2] აღნიშნულ ორგანიზაციებთან ბრძოლის პარალელურად რანკოვიჩის სამსახურები ათასობით ალბანელს დევნიდნენ და აპატიმრებდნენ „სტალინიზმის“ ბრალდებით.[3]

1963 წლის 7 აპრილს იუგოსლავიის ფედერაციის ახალი კონსტიტუცია შევიდა ძალაში. ამჯერად „იუგოსლავიის ფედერაციული სახალხო რესპუბლიკა“ შეცვალა „იუგოსლავიის სოციალისტურმა ფედერაციულმა რესპუბლიკამ“. კონსტიტუციის 111-ე მუხლის მიხედვით, ფედერაციაში შემავალ რესპუბლიკებს ახალი ავტონომიური ერთეულების შექმნისა და ძველი ავტონომიების გაუქმების უფლება მიეცათ.[4] მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული დოკუმენტი კონკრეტულად კოსოვოსა და ვოევოდინის ავტონომიების სტატუსის შესახებ არაფერს ამბობდა, მისით მაინც დიდ უკმაყოფილებას გამოხატავდნენ ალბანელები, რადგან ახალი კონსტიტუცია მხოლოდ და მხოლოდ ასუსტებდა ავტონომიური რეგიონების გარანტიებს.

იმავე 1963 წელს, იუგოსლავიის მთავრობის გადაწყვეტილებით, კოსოვოს სტატუსი ფედერაციის შემადგენლობაში ამაღლდა რეგიონიდან პროვინციამდე. მოგვიანებით, 1965 წელს, ჩამოყალიბდა ფედერალური ფონდი სუსტად განვითარებული რეგიონების დასახმარებლად. აღნიშნული ფონდიდან ფინანსური დახმარების 40% გამოიყო კოსოვოს რეგიონში ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესებისთვის.[5]

ალექსანდრ რანკოვიჩი 1966 წელს გათავისუფლდა თანამდებობიდან. კოსოვოელი ალბანელები დიდ იმედებს ამყარებდნენ რანკოვიჩის

---

[1] **Aleksandar Petrovich & ĐorĐe Stefanovich.** Kosovo, გვ. 1087.

[2] **В. И. Косик.** Балканы: Порвалась цепь великая (середина XIX - начало XXI вв.). Москва: «ПРОБЕЛ-2000», 2014, გვ. 157.

[3] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 155.

[4] Constitution of Socialist Federal Republic of Yugoslavia 1963. უკანასკნელად ნანახია 05.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_1963.doc.

[5] **Carole Rogel.** Kosovo: Where it all Began. / *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol, 17, No. 1, Fall 2003, გვ. 171.

შემდგომ სერბული წნეხისგან თავის დაღწევაზე, თუმცა მათი იმედები იმედებად დარჩა. განახლდა ალბანელთა ანტისერბული გამოსვლები. 1968 წელს გეგურ ალბანურ დიალექტზე მოსაუბრე კოსოვარებმა მიიღეს ტოსკური დამწერლობა, რომელიც ალბანეთში გამოიყენებოდა.[1] კოსოვოელი ალბანელები ასევე ითხოვდნენ „კოსოვოსა და მეტოხიის“ პროვინციის სახელის შეცვლას „კოსოვოთი“.[2] იმავე 1968 წელს მოეწყო ალბანელთა მანიფესტაციები, რომელთა მთავარი მოთხოვნაც იყო 1963 წლის კონსტიტუციური დადგენილებების ცვლილება კოსოვოს რეგიონთან მიმართებით.

1969 წლის იანვარში სერბეთის მთავრობის მიერ მიღებული ახალი კონსტიტუციის მიხედვით, შეიქმნა კოსოვოს პროვინციის უზენაესი სასამართლო. ამასთან ერთად, ალბანურ, სერბულ-ხორვატულ და თურქულ ენებს მიენიჭათ თანაბარი სტატუსი.[3] მხარეს ეწოდა „კოსოვოს სოციალისტური ავტონომიური პროვინცია“.[4]

იმავე წელს მოხდა პრიშტინას დამოუკიდებელი უნივერსიტეტის შექმნა, რომელიც მანამდე ბელგრადის უნივერსიტეტის ფილიალი იყო. ამგვარად, 70-იანი წლების დასაწყისისთვის კოსოვო და მეტოხია ფორმით სერბეთის რესპუბლიკის ნაწილს, ხოლო არსით კი, პრაქტიკულად ალბანეთის რესპუბლიკის გაგრძელებას წარმოადგენდა.[5]

1974 წლის 21 თებერვალს იუგოსლავიის სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის ახალი კონსტიტუცია შევიდა ძალაში. დოკუმენტის 281-ე მუხლის მიხედვით, ავტონომიურ პროვინციებს პრაქტიკულად ფედერალური ერთეულების უფლებები მიენიჭათ. ამასთან ერთად, მათ ენიჭებოდათ ვეტოს უფლებაც ყველა იმ საკანონმდებლო დადგენილების წინააღმდეგ, რომელიც მათ ინტერესებში ვერ მოექცეოდა.

ახალი კონსტიტუციით, კოსოვოსა და მეტოხიის ავტონომიურ პროვინციას საკუთარი საშინაო სოციალური და ეკონომიკური პოლიტიკის განკარგვის თავისუფლება ენიჭებოდა. კოსოვოს ასამბლეა წარმოადგენდა პროვინციის თვითმმართველობის უმაღლეს ორგანოს. სერბეთის რესპუბლიკას ამა თუ იმ საკანონმდებლო აქტის გამოცემა მხოლოდ და

[1] **Aleksandar Petrovich & ĐorĐe Stefanovich.** 1941-1981.., გვ. 1088.

[2] **Маначинский А. Я, Денисов Д. О.** Косово и Метохия.., გვ. 41.

[3] **Sami Repishti.** "Human Rights and the Albanian Nationality in Yugoslavia". In: ***Human Rights in Yugoslavia.*** Edited by ***Oskar Gruenwald and Karen Rosenblum-Cale***. New York: Irvington Pub, 1986, გვ. 249.

[4] Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии.., გვ. 22.

[5] **Aleksandar Petrovich & ĐorĐe Stefanovich.** Kosovo, გვ. 1099.

მხოლოდ პროვინციული ასამბლეების დასტურის შემთხვევაში შეეძლო, ხოლო მათი დასტურის გარეშე სერბეთის მთავრობის ყველა კანონს ძალა მხოლოდ სერბეთის ავტონომიური პროვინციების მიღმა ჰქონდა.[1] ამგვარად, სერბეთის შემადგენლობაში 1974 წლის იუგოსლავიის სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის კონსტიტუციით კოსოვოს სოციალისტური ავტონომიური პროვინციის უფლებები მეტად გაფართოვდა.

აღნიშნული კონსტიტუციური ცვლილებების გარდა, 70-იანი წლები ზოგადად კოსოვოს ავტონომიური პროვინციისთვის ერთგვარ ოქროს ხანად ითვლება. ტიმ ჯუდას მართებული შენიშვნით, პროვინციის მაცხოვრებლები სარგებლობდნენ მაქსიმალური თავისუფლებით, რაც კი მათ ოდესმე ჰქონიათ და გააჩნდათ საუკეთესო განათლებისა თუ ჯანდაცვის სისტემა, რითაც კი როდესმე უსარგებლიათ. ამ ფაქტორებმა განსაკუთრებით პოზიტიური გავლენა იქონია კოსოვოელ ალბანელებზე. თუკი 1948 წელს იუგოსლავიის ტერიტორიაზე მცხოვრები წერა-კითხვის უცოდინარი ალბანელების რაოდენობა 73% იყო, 1971 წლისთვის ეს მაჩვენებელი 31.5%-ზე ჩამოვიდა.[2]

ამასთან ერთად, ამ პერიოდში მკვეთრად გაუმჯობესდა ალბანელთა დემოგრაფიული მდგომარეობა. ზოგიერთი მონაცემის მიხედვით, 1961 წელს კოსოვოში მაცხოვრებელი ალბანელები მოსახლეობის 67.2% - 646 605 ადამიანს წარმოადგენდნენ, როდესაც 1971 წელს მათი რაოდენობა უკვე 73.7% - 916 167 ადამიანს შეადგენდა.[3] ამავე პერიოდში ხდებოდა ეთნიკურად ალბანელთა დანიშვნა სხვადასხვა მნიშვნელოვან პოსტებზე, რისი ნათელი მაგალითიც იყო ფადილ ჰოჯას მიერ იუგოსლავიის პრეზიდიუმის ვიცე-პრეზიდენტის პოსტის დაკავება 1978 წელს. 1981 წლის მოსახლეობის ოფიციალური აღწერის მიხედვით, კოსოვოელი ალბანელები უკვე კოსოვოს მთლიანი მოსახლეობის 77.42%-ს შეადგენდნენ, ხოლო სერბები კი - მხოლოდ და მხოლოდ 13.2%-ს.[4]

ალბანელთა ამგვარი დაწინაურება სერბების უკმაყოფილებას იწ-

[1] **Robert M. Hayden.** Constitutional events in Yugoslavia, 1988-1990: From Federation to Confederation and paralysis? Final Report to National Council for Soviet and East European Research. University of Pittsburgh, 1990, გვ. 11; **Momčilo Pavlović.** Yugoslavia - The Constitution of 1974 and some political results. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.transconflict.com-/2013/04/yugoslavia-the-constitution-of-1974-and-some-political-results-19.

[2] **Tim Judah.** Kosovo. გვ. 55.

[3] The Population of Yugoslavia. Belgrade, 1974, გვ. 40; **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 171.

[4] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 183.

ვევდა. 1975 წლის 16 იანვარს სერბეთის რესპუბლიკის წარმომადგენლობამ 1974 წლის კონსტიტუციის გადახედვა მოითხოვა. ეს მოთხოვნა მიმართული იყო სერბეთის მთავრობის გავლენის აღდგენისკენ საკუთარი ავტონომიური პროვინციების მმართველობით ორგანოებში. სერბებმა შექმნეს ექსპერტთა ჯგუფი, რომელთაც 1977 წლისთვის გამოსცეს ე.წ. „ცისფერი წიგნი“. ამ დოკუმენტში ისინი 1974 წლის კონსტიტუციას აკრიტიკებდნენ. კონფლიქტი საბოლოოდ გადაწყდა „უზენაესი არბიტრის“ - იოსიპ ბროზ ტიტოს ჩარევით.

სერბეთის ცენტრალური კომიტეტის წარმომადგენლებთან შეხვედრაზე ტიტომ განაცხადა, რომ 1974 წლის კონსტიტუცია მიმართული იყო ფედერაციის მასშტაბით ეთნიკური ბალანსის დარეგულირებასა და ცენტრალიზაციის მასშტაბების შემცირებისკენ, რაც, მისი აზრით, უმნიშვნელოვანეს ღირებულებებს წარმოადგენდა იუგოსლავიის ფედერაციისთვის.[1] ამგვარად, სერბების მიერ 1974 წლის კონსტიტუციის რევიზიის მცდელობამ იოსიპ ბროზ ტიტოს მხარდაჭერა ვერ ჰპოვა 70-იანი წლების დასასრულისთვის.

ტიტო გარდაიცვალა 1980 წლის 4 მაისს. ამ ფაქტმა ხელი შეუწყო იუგოსლავიის ისტორიაში სრულიად ახალი ეპოქის დაწყებას, რომელმაც, თავის მხრივ, 1990-იანი წლების დასაწყისში ფედერაცია დაშლამდე მიიყვანა. კოსოვოს რეგიონისთვის ტიტოს გარდაცვალება სერბული ნაციონალისტური ტენდენციების გაძლიერების მანიშნებელი იყო.

1981 წლის 11 მარტს პრიშტინას უნივერსიტეტის სტუდენტებმა უკმაყოფილება გამოთქვეს სტუდენტურ საერთო საცხოვრებელში შექმნილი პირობების გამო. აღსანიშნავია, რომ იუგოსლავიის ფედერაციის მასშტაბით სტუდენტების ყველაზე დიდი რაოდენობა სწორედ კოსოვოსა და მეტოხიის ავტონომიურ პროვინციაში იყო წარმოდგენილი.[2]

ასეთ პირობებში პრიშტინას უნივერსიტეტის საერთო საცხოვრებელში სტუდენტების დიდი რაოდენობის გამო ადგილები პრაქტიკულად არ დარჩა. სტუდენტების უკმაყოფილებები გადაიზარდა მანიფესტაციებში, რომელთა კონტროლიც მოგვიანებით შეუძლებელი გახდა. აღნიშნული გამოსვლების დროს დაფიქსირდა ძირითადად სერბი და მონტენეგროელი სტუდენტების ცემის ფაქტები. 1981 წლის 15 მარტს „მოულოდნელმა“ ხანძარმა გაანადგურა პეჩის საპატრიარქოს სასადილოს ნაწილი.[3]

[1] **Momčilo Pavlović.** Yugoslavia - The Constitution of 1974 and some political results.
[2] Studies on Kosova. East European Monographs, number 155. Ed. by **Arshi Pipa** and **Sami Repishti.** Boulder, CO: East European Monographs, 1984, გვ. 144.
[3] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 197.

ამ მოვლენებმა კოსოვოს და მთლიანად იუგოსლავიის სერბი მოსახლეობის უკმაყოფილება გამოიწვია. 1985 წლის ოქტომბერში სხვადასხვა სერბული ჯგუფების მიერ შედგენილი პეტიცია გაიგზავნა როგორც ფედერალური, ასევე სერბული კომუნისტური ხელმძღვანელობის მისამართით, რომელშიც სერბები ითხოვდნენ კოსოვოს სერბული მოსახლეობის ჩაგვრისა და დისკრიმინაციის შეწყვეტას.[1]

კოსოვოსა და მეტოხიის სერბთა უკმაყოფილებას აძლიერებდა პროვინციაში შექმნილი დემოგრაფიული მდგომარეობა. სერბთა რაოდენობა 1960-იან წლებში 27.5% შეადგენდა, ხოლო 1980-იან წლებში კი შემცირდა 14.9%-მდე.[2] ამასთან ერთად, მათი რაოდენობა იკლებდა ფედერაციის მასშტაბითაც. პროფ. სიუზან ვუდუორდის მიხედვით, სერბთა რაოდენობა იუგოსლავიის მასშტაბით 1961-1991 წლებში 42%-დან 36.2%-მდე შემცირდა, მაშინ როდესაც ალბანელთა რაოდენობა ფედერაციული მასშტაბით 5%-დან 9.3%-მდე გაიზარდა.[3] ამის გათვალისწინებით ცხადი ხდება, რომ 70-იანი წლების ბოლო და 80-იანი წლების დასაწყისი სერბული ნაციონალისტური იდეოლოგიის აღზევების ხანად გვევლინება.

„სერბული საკითხი“ ოფიციალურად გაჟღერდა 1986 წელს სერბეთის მეცნიერებათა აკადემიის მემორანდუმში.[4] დოკუმენტი შედგენილი იყო სერბეთის წამყვანი ინტელექტუალების მიერ მწერალ დობრიჩა კოსიჩის მეთაურობით. მემორანდუმის მიხედვით, სერბი ხალხის დემოგრაფიული პრობლემის გადაწყვეტის ერთადერთ გზად სერბულ სამეცნიერო წრეებს მათი ერთ სახელმწიფოში გაერთიანება ესახებოდათ. ასევე უნდა მომხდარიყო კოსოვოსა და მეტოხიის პროვინციის დეალბანიზაცია სერბებისა და მონტენეგროელების აქ დასახლებით.[5]

სერბთა 1986 წლის მემორანდუმი მკვეთრად გამოხატავდა სერბეთის ეროვნულ პოზიციას. რუსი მკვლევრის ელენა გუსკოვას თქმით, 80-იან წლებში იუგოსლავიის ფედერაციის აღსასრული უკვე საგრძნობი იყო

---

[1] **Nebojsa Vladisavljevic.** Nationalism, Social Movement Theory and the Grass Roots Movement of Kosovo Serbs, 1985-1988. / *Europe-Asia Studies*, Vol. 54, No. 5. Glasgow: Carfax Publishing, 2002, გვ. 772.

[2] **Nebojsa Vladisavljevic.** Nationalism, გვ. 777.

[3] **Susan Woodward.** Balkan Tragedy, გვ. 32.

[4] Memorandum 1986 (the Greater Serbian Ideology) by Serbian Academy of Arts and Sciences. უკანასკნელად ნანახია 05.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.trepca.ne-t/english/2006/serbian_memorandum_1986/serbia_ memorandum_1986.html.

[5] **Denisa Kostovicova.** Parallel worlds: Response of Kosovo Albanians to loss of Autonomy in Sebia. 1986-1996. Keele: Keele Univerity European Research Centre, Keele University, 1997, გვ. 17-18; **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 62-63.

და ფედერაციის მთავრობა - ძირითადად სერბი წარმომადგენლები - განიხილავდა ფედერაციის შენარჩუნების გეგმებს.[1]

სერბები იუგოსლავიის ფედერაციის გადარჩენისა და ამ ფედერაციაში სერბული ეთნიკური ელემენტის დაწინაურების ინიციატივით გამოდიოდნენ. სერბების ეს განწყობა დიდწილად განაპირობა იოსიპ ბროზ ტიტოს პოლიტიკამ. მამით ხორვატი და დედით სლოვენი ტიტოს მთავარ მიზანს იუგოსლავური - ანუ სამხრეთ სლავური ერთობის შენარჩუნება წარმოადგენდა და არა სერბული ნაციონალიზმის დაწინაურება ფედერაციაში. სწორედ ამ მიზეზით ხდებოდა ტიტოს საფლავის შეურაცხყოფა სერბი ნაციონალისტების მიერ, რომლებიც მას ხორვატ უსტაშად მოიხსენიებდნენ.[2]

1987 წლის აპრილში სერბეთის კომუნისტური პარტიის მეთაური სლობოდან მილოშევიჩი სერბეთის პრეზიდენტის ივან სტამბოლიჩის (1986-1987) მითითებით ჩავიდა კოსოვოში. მილოშევიჩს შეეგება კოსოვოელი სერბების მანიფესტაცია შეძახილებით: „ჩვენ გვსურს თავისუფლება!“ შექმნილ ვითარებაში დემონსტრანტების მიმართ მოხდა ძალის გამოყენება. მილოშევიჩი ხალხს წესრიგის დაცვისკენ, ხოლო პოლიციელებს კი ხალხის ცემის შეწყვეტისკენ მოუწოდებდა.[3]

1989 წლის 3 მარტს იუგოსლავიის ფედერაციულმა მთავრობამ კოსოვოს ავტონომიური პროვინციის ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობა გამოაცხადა. ამ პერიოდში მიმდინარეობდა მუშაობა სერბეთის კონსტიტუციაში შესატან ცვლილებებზე, რომლის მიხედვითაც, კოსოვოს პროვინციის მმართველობაში უნდა გაზრდილიყო სერბეთის მთავრობის უფლებები. 23 მარტს კოსოვოს ასამბლეის შენობა პოლიციის ნაწილებითა და ტანკებით იყო გარშემორტყმული. სწორედ ამგვარ გარემოებაში „დაუჭირეს მხარი“ ასამბლეის დეპუტატებმა სერბების ინიცირებულ საკონსტიტუციო ცვლილებებს, რომლებიც 28 მარტს დამტკიცდა.[4]

საინტერესოა, რომ კონკრეტულად კოსოვოსთან და მის სტატუსთან მიმართებით ზემოაღნიშნულ საკონსტიტუციო ცვლილებებში საუბარი არ ყოფილა. 43-ე შესწორების საფუძველზე ხდებოდა 1974 წლის კონსტიტუციის 296-ე მუხლში მოცემული ნორმების ცვლილება, რომელთა მიხედვითაც, ნებისმიერი სახის გადაწყვეტილება ამა თუ იმ რესპუბლიკის წარმომადგენლებს უნდა მიეღოთ პროვინციულ წარმომადგენლობებთან

[1] **Елена Гуськова.** История югославского кризиса (1990-2000), გვ. 97.
[2] **В. И. Косик.** Балканы.., გვ. 243.
[3] **Nebojsa Vladisavljevic.** Nationalism, გვ. 774.
[4] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 234; **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 67.

შეთანხმებით.[1] ამჯერად, შესწორებების შემდეგ, გადაუდებელ შემთხვევებში, როდესაც საქმე ეხებოდა სახელმწიფოებრივ უსაფრთხოებას, სერბეთის მთავრობას ენიჭებოდა უფლება მუნიციპალურ ავტორიტეტებთან პირდაპირ კონტაქტზე გასვლისა, პროვინციული ორგანოების გვერდის ავლით.[2]

აღნიშნული კონსტიტუციური შესწორებების გარდა, სერბეთის პარლამენტმა გამოსცა ბრძანებები საკონსტიტუციო რეფორმების შესახებ საგანმანათლებლო სფეროში, რომლის მიხედვითაც, კოსოვოს უნივერსიტეტებსა და სკოლებში სასწავლო საპროგრამო გეგმის შედგენა ბელგრადთან შეთანხმებით უნდა მომხდარიყო.[3] გარდა ამისა, მოქმედებდა შეზღუდვები ალბანელთათვის სხვადასხვა სახის კერძო საკუთრების ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებით. ათასობით ალბანელი გაათავისუფლეს სახელმწიფო სამსახურებიდან. ალბანელ სტუდენტებს აეკრძალათ სხვადასხვა უნივერსიტეტში შესვლა და ა. შ.[4]

1989 წლის 28 ივნისს, კოსოვოს ბრძოლის 600 წლის იუბილეზე, სლობოდან მილოშევიჩი უკვე სერბეთის პრეზიდენტის რანგში ეწვია კოსოვოს. ამ ვიზიტისას მან კოსოვოს სერბ მოსახლეობას მიმართა ცნობილი სიტყვებით: „მეტად ვეღარავინ გაბედავს თქვენს ცემას“.[5] მილოშევიჩი შეუდგა კოსოვოს პროვინციაში სერბული „მშვიდობის დამყარების“ გეგმის განხორციელებას. სერბები რადიკალურ ძალისმიერ ზომებს მიმართავდნენ ალბანელების წინააღმდეგ. ზოგიერთი მონაცემის თანახმად, 1990 წლის შემოდგომაზე კოსოვოს ალბანურენოვან სკოლებში მოწამლეს სასმელი წყალი, რასაც მოჰყვა ინტოქსიკაციის 7000-მდე შემთხვევა ბავშვებში.[6]

სერბების აღნიშნული ღონისძიებების საწინააღმდეგოდ 1989 წლის

---

[1] The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Belgrade, 1974, გვ. 245. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia-Cons-titution1974.pdf.

[2] Serbia’s Constitutional Amendments and the Autonomous Provinces. უკანასკნელად ნანახია 05.08.2021 ვებგვერდზე: http://yugoslavtruth.blogspot.com/2005/09/serbias -constitutional-amendments-and.html.

[3] **Julie A. Mertus.** Operation Allied Force: handmaiden of Independent Kosovo. / *International affairs.* Royal Institute of International affairs. Vol. 85, No. 3. 2009, გვ. 467.

[4] **Richard Caplan.** International Diplomacy and the crisis in Kosovo. / *International Affairs*, Vol. 74, No. 4. 1998, გვ. 751.

[5] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 65.

[6] From Autonomy to Colonisation: Human Rights in Kosovo 1989-1993. International Helsinki Federation for Human Rights. November 1993, გვ. 23-24.

23 დეკემბერს შეიქმნა კოსოვოს დემოკრატიული ლიგა ალბანელი მწერლის - იბრაჰიმ რუგოვას ხელმძღვანელობით. მოგვიანებით, 90-იან წლებში, აღნიშნული ლიგა კოსოვოელი ალბანელების წინააღმდეგობის სიმბოლოდ იქცა სერბებთან ბრძოლაში.

1990 წლის 2 ივლისს კოსოვოს ასამბლეის 123-დან 114-მა წევრმა მხარი დაუჭირა კოსოვოს, როგორც იუგოსლავიის ფედერაციის მეშვიდე რესპუბლიკის შექმნას. კოსოვოელი ალბანელების ეს ნაბიჯი, რა თქმა უნდა, მიმართული იყო კოსოვოს სტატუსის ამაღლებისკენ და მისი უფლებრივად გათანაბრებისკენ სხვა რესპუბლიკებთან მიმართებით, რასაც კოსოვარები ე.წ. „დამოუკიდებლობას“ უწოდებდნენ. ეს ნაბიჯი სერბების მხრიდან კანონგარეშედ გამოცხადდა და კოსოვოს ე.წ. „დამოუკიდებლობა“ ამჯერად, მხოლოდ ალბანელებმა აღიარეს.[1]

1992 წლის აპრილისთვის იუგოსლავიის ფედერაციამ პრაქტიკულად შეწყვიტა არსებობა. ამ მოვლენამ განაპირობა სრულიად ახალი პოლიტიკურ-ისტორიული ეპოქის დაწყება ბალკანეთში **(დანართი № 21).**

§2. აფხაზეთი 1921-1991 წლებში

2.1. XX ს. 20-30-იანი წლების კონსტიტუციური და სამართლებრივი საკითხები

საქართველოს ოკუპაცია საბჭოთა კავშირის მიერ წარმოადგენდა კიდევ ერთ შანსს აფხაზი სეპარატისტებისთვის საქართველოსგან გამოსაყოფად. 1920-იანი წლების დასაწყისში აფხაზეთი წარმოადგენდა რუსეთის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის, კავკასიის ბიუროს დაქვემდებარებულ ტერიტორიულ ერთეულს. კავკასიის ბიუროს მეთაურობდა გრიგოლ (სერგო) ორჯონიკიძე. აფხაზეთის მომავალი სტატუსი ამ პერიოდში არ განსაზღვრულა არც აფხაზეთის რევოლუციური კომიტეტისა და არც კავკასიის ბიუროს ხელმძღვანელობის მიერ.

1921 წლის 31 მარტს სეპარატისტების მიერ გამოცხადდა აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა, თუმცა აფხაზთა ამ „დამოუკიდებლობას“ ამ დროს თავად მოსკოვიც კი არ აღიარებდა მისი ფიქტიური

[1] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 69

ხასიათის გამო.[1] ამავე დროს, აღსანიშნავია ისიც, რომ ეს მოვლენა ნამდვილად ექცეოდა მოსკოვის პოლიტიკურ ინტერესებში. ამის ნათელი მაგალითია იმ დროს საქართველოში რუსეთის სამხედრო ატაშეს - პაველ სიტინის მისია, რომელზეც დეტალურად მოგვითხრობს რუსი ავტორი ანდრეი განინი თავის ვრცელ სტატიაში: „საბჭოთა სამხედრო სადაზვერვო მისია საქართველოში 1920-1921 წლებში“.[2] აღნიშნულ ნაშრომში ავტორს დოკუმენტების სახით აქვს წარმოდგენილი სიტინის არქივი, საიდანაც აშკარად ჩანს ახლადშექმნილი საბჭოთა რუსეთის დამოკიდებულება ახლადგასაბჭოებულ საქართველოსთან.

სიტინის თქმით, „ქართული შოვინიზმის“ ტერიტორიულად და მატერიალურად შემასუსტებელ ფაქტორად საქართველოსგან აფხაზეთის ჩამოშორება უნდა ჩათვლილიყო. ამასთან ერთად, ზოგადად საქართველოს ტერიტორიის ეფექტური კონტროლისთვის, სიტინი აუცილებლად მიიჩნევდა საქართველოს დანაწევრებას ავტონომიურ ერთეულებად, რაც ითვალისწინებდა საქართველოსთვის არა მხოლოდ აფხაზეთის, არამედ სამეგრელოს ჩამოშორებასაც.[3] სიტინის ამ საბუთებიდან მხოლოდ და მხოლოდ იმ დასკვნის გამოტანაა შესაძლებელი, რომ საბჭოთა იმპერია, ისევე როგორც მეფის რუსეთი, მიზნად ისახავდა საქართველოს დანაწევრებას ავტონომიურ ერთეულებად, შემდგომში მის „ეფექტურად“ სამართავად. აღნიშნული გეგმების სახით საქმე გვაქვს ისევ და ისევ *Divide et Impera*-ს კარგად ნაცნობ პრინციპთან.[4]

---

[1] **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 470-472.

[2] **Андрей В. Ганин.** Советская военная разведка в Грузии в 1920-1921 годах. Миссия Павла Ситина. Государственное управление. / *Электронный вестник.* Выпуск № 43. Апрель 2014, გვ. 207-251.

[3] **Андрей В. Ганин.** Советская военная разведка в Грузии в 1920-1921 годах.., გვ. 238-239. დოკუმენტი თავდაპირველად გამოქვეყნდა კრებულში: **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., 1997, გვ. 470-472.

[4] პ. სიტინის გეგმის მიმოხილვის შემდეგ ძნელია გვერდი ავუაროთ ზემოაღნიშნული ბრიტანელი მეცნიერის ჯორჯ ჰიუიტის შეხედულებათა თანხვედრას სიტინის მიერ 20-იანი წლების დასაწყისში შემუშავებულ გეგმებთან. ჯორჯ ჰიუიტის ზემოთ მოყვანილ 1997 წლის 1 ივნისს ჰარლემის კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენების შესავალში, აფხაზთა მიმართ ქართველების დამოკიდებულების კრიტიკისას ახსენებს მეგრელებს, სვანებს, ლაზებს და აქვე აკრიტიკებს ქართველებს ამ ხალხების ქართველებად მოხსენიების გამო (იხ.: **George Hewitt.** The role of scholars in the Abkhazians' loss of trust in the Georgians and how to remedy the situation. Harlem Conference-talk. 1st June 1997. http://www.georgehewitt.net-/articles/abkhazia-georgia/128-the-role-of-scholars-in-the-abkhazians-loss-of-trust-in-the-georgians.). მსგავსი შეხედულება აქვს დაფიქსირებული ჰიუიტს მის კიდევ ერთ, ამჯერად მთარგმნელობითი ტიპის ნაშრომის შესავალში, სადაც ლავრენტი ბერიაზე, კანდიდ ჩარკვიანსა და აკაკი მგელაძეზე საუბრისას მათ შემდეგნაირად მოიხსენიებს: „მეგრელი ლავრენტი ბერია, სვანი კანდიდ ჩარკვიანი და ქართველი აკაკი მგელაძე“ (იხ.: Appendix to Documents

აფხაზი სეპარატისტების მიერ გამოცხადებული „დამოუკიდებლობა“ რომ იმ დროისთვის მხოლოდ და მხოლოდ ფიქციას წარმოადგენდა, ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ აფხაზეთი არ იყო 1921 წლის აგვისტოში შექმნილი „კავკასიის ეკონომიკური გაერთიანების“ წევრი.[1] ამასთან ერთად, ზურაბ პაპასქირის მართებული აღნიშვნით, აფხაზეთი მოხსენიებულიც კი არ არის ლენინის კორესპონდენციაში საქართველოს, სომხეთის, აზერბაიჯანის, დაღესტნისა და მთიელთა რესპუბლიკებთან.[2] გარდა ამისა, აღსანიშნავია, რომ აფხაზეთი არ არის მოხსენიებული ასევე 1921 წლის 13 ოქტომბერს საქართველოს, თურქეთს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის გაფორმებულ ყარსის ხელშეკრულებაში.[3]

ამგვარად, ზემოაღნიშნულ დოკუმენტებსა და წერილებში აფხაზეთის, როგორც „დამოუკიდებელი ერთეულის“ არმოხსენიება მხოლოდ და მხოლოდ იმაზე უნდა მიგვანიშნებდეს, რომ აფხაზეთი წარმოადგენდა საქართველოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილს, ავტონომიური ერთეულის სახით.

1921 წლის 16 დეკემბერს აფხაზეთსა და საქართველოს რესპუბლიკას შორის გაფორმდა ხელშეკრულება, რომელიც აფხაზეთის სტატუსს განსაზღვრავდა საქართველოს შემადგენლობაში. ხელშეკრულების მიხედვით, საქართველოს გავლით ხდებოდა აფხაზეთი ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის წევრი. ამასთან ერთად, აფხაზეთს ენიჭებოდა 1/3-ით განსაზღვრული წარმომადგენლობა საქართველოს საკანონმდებლო ორგანოში.[4]

ეს ფაქტი დასტურდებოდა ასევე საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციით, რომელიც 1922 წლის 2 მარტს შევიდა ძალაში. დოკუმენტის პირ-

---

from the KGB archive in Sukhum. Abkhazia in the Stalin years. Translation by ***B. G. Hewitt.*** / *Central Asian Survey*, Vol. 15, Issue 2, 1996, გვ. 259). ამგვარად, ჯორჯ ჰიუიტის შეხედულებები ზოგადად ქართულ სახელმწიფოებრიობასა და საქართველოს ეთნიკურ სურათზე მკვეთრ მსგავსებას ჰპოვებს სიტინის ბოლშევიკურ გეგმებთან საქართველოს მიმართ, რასაც მეცნიერებასთან საერთო არაფერი აქვს.

[1] **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 118.

[2] **ზურაბ პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. II, გვ. 87. ლენინის მიმართვის ტექსტი იხ.: *Документы внешней политики СССР.* Т. 4. 19 марта 1921 г. - 31 декабря 1921 г. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1960, გვ. 65-67.

[3] **Zurab Papaskiri.** Another look at one of the False Historical Postulates of the Abkhazian Separatist Ideology: On the question of Abkhazia's Political-State Status in 1921-1931. / *The Caucasus and Globalization*, Vol. 6, Issue 2. CA&CC Press, Sweden, 2012, გვ. 173. ყარსის ხელშეკრულების ტექსტი იხ.: *Документы внешней политики СССР*, т. 4, გვ. 420-429.

[4] **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 483-484.

ველი თავის მიხედვით, საქართველო შედგებოდა სამი ავტონომიური ერთეულისგან - აჭარის ავტონომიური სოციალისტური რესპუბლიკისგან, სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქისგან და აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკისგან, რომელიც საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკასთან სპეციალური შეთანხმების საფუძველზე იყო გაერთიანებული[1] **(დანართი № 22)[2].**

ავტონომიის სახით იყო მოხსენიებული აფხაზეთი ასევე 1924 წლის საბჭოთა კონსტიტუციის მე-15 მუხლშიც, რომელიც აფხაზეთს ასახელებდა აჭარის, სამხრეთ ოსეთის, მთიანი ყარაბაღისა და ნახჭევანის ავტონომიური რეგიონების გვერდით.[3]

აფხაზეთი ცალკე ერთეულად არ მოიხსენიებოდა ასევე 1922 წლის 13 დეკემბრის ამიერკავკასიის ფედერაციის კონსტიტუციის მიხედვითაც.[4]

მიუხედავად ყველა ზემოაღნიშნული დოკუმენტის მიერ აფხაზეთის სტატუსის მკვეთრი განსაზღვრისა, აფხაზეთის საბჭოების მესამე ყრილობამ (1925 წლის 26 თებერვალი - 3 მარტი) შეიმუშავა ახალი დოკუმენტი, რომელსაც სეპარატისტი ავტორები (ო. ბღაჟბა, ს. ლაკობა, ი. მარიხუბა, მ. ხვარცქია) უწოდებენ „აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციას“.[5]

აღსანიშნავია, რომ ეს დოკუმენტი წინააღმდეგობაში მოდიოდა არა მხოლოდ ყველა ზემოჩამოთვლილ დოკუმენტებთან, არამედ, საკუთარ თავთანაც, რაც მკაფიოდ ჩანდა დოკუმენტის მეოთხე და მეხუთე მუხლებში. მეოთხე მუხლის მიხედვით, საქართველოს რესპუბლიკასთან სპეციალური შეთანხმებით დაკავშირებული „აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა“ საქართველოს გავლით შედიოდა „ამიერკავკასიის სოციალისტურ ფედერაციულ საბჭოთა რესპუბლიკაში“ და ამ უკანასკნელის გავლით ხდებოდა „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის“ წევრი. დოკუმენტის მეხუთე მუხლი კი აღნიშნავდა, რომ აფხაზეთის

[1] აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი.., გვ. 73-77.

[2] Карта 22 (1922-1928). Советское национально-государственное строительство. უკანასკნელად ნანახია 01.09.2021 ვებ-გვერდზე: https://www.iriston.com/nogbon/ news.php?newsid=470

[3] აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი.., გვ. 82-83.

[4] Assays from the History of Georgia, გვ. 425.

[5] **О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба.** История Абхазии, გვ. 356-357; **Игорь Марыхуба.** Московские архивные документы об Абхазии XX века. Сухуми, 2008, გვ. 20-23; **Меджит Хварцкия.** История фальсификации и фальсификация истории (Сборник статей). Сухуми, 1997, გვ. 12-13.

სსრ საკუთარ საშინაო საქმეებს განაგებდა დამოუკიდებლად ყველა ძალისაგან. აფხაზეთის სსრ-ს სუვერენიტეტი განისაზღვრებოდა მისი ნებაყოფლობითი გაერთიანებით ამიერკავკასიის სოციალისტურ ფედერაციულ საბჭოთა რესპუბლიკასა და სსრკ-სთან... აფხაზეთის სსრ იტოვებდა ასფსრ-სა და სსრკ-ს ნებაყოფლობით დატოვების უფლებას.[1]

აღნიშნული დოკუმენტი თავად აფხაზეთის სსრ-ს სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის ნესტორ ლაკობას კრიტიკის საგანიც კი გახდა. ლაკობას თქმით, კონსტიტუცია „სულელურად“ იყო შედგენილი.[2] როგორც ცნობილია, აღნიშნული დოკუმენტი არასოდეს შესულა ძალაში და არც კი გამოქვეყნებულა XX ს-ის 60-იან წლებამდე. შესაბამისად, მას არავითარი ლეგიტიმური ძალა არ ჰქონია.[3]

საინტერესოა, რომ 1926 წლის აღწერის მიხედვით, აფხაზეთის მოსახლეობის 33.6%-ს ეთნიკურად ქართველები წარმოადგენდნენ (67.494 ადამიანი), მაშინ, როდესაც „სუვერენიტეტისთვის“ მებრძოლი ეთნიკური აფხაზების რაოდენობა 55.918 ადამიანს, ანუ მოსახლეობის 27.8%-ს შეადგენდა.[4] კიდევ უფრო საინტერესოა ის გარემოება, რომ აღწერის ოფიციალური დოკუმენტების უფრო ადრე გამოცემულ კრებულში აფხაზეთის სსრ ფორმალურადაც კი არ არის გამოყოფილი და ეროვნებების მიხედვით აფხაზები პრაქტიკულად მთლიანად მიწერილია საქართველოს სსრ-ზე[5] **(დანართი № 23).**

სწორედ ამგვარი დემოგრაფიული სურათის ფონზე, საბოლოოდ, 1927 წლის მარტში, აფხაზეთის საბჭოების მეოთხე ყრილობაზე მიიღეს ახალი კონსტიტუცია. დოკუმენტის მიხედვით, აფხაზეთი წარმოადგენდა მუშათა და გლეხთა სოციალისტურ რესპუბლიკას, რომელიც სპეციალური ხელშეკრულებით იყო დაკავშირებული საქართველოს სსრ-სთან და ამ უკანასკნელის გავლით ხდებოდა ასფსრ-ს წევრი. კონსტიტუციის მე-8 მუხლის მიხედვით, სახელმწიფო უწყებებში ოფიციალურ ენად დაშვებუ-

[1] **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 489-491.

[2] Из доклада Н. Лакоба на VII конференции Абхазской областной организации КПГ. 26 Ноября 1925г. დოკუმენტი მოყვანილია წიგნიდან: **Д. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия.., გვ. 489-491.

[3] Assays from the History of Georgia, გვ. 427.

[4] Всесоюзная перепись населения. 17 декабря 1926 г. Краткие сводки. Вып. XIV. Закавказская СФСР. Издание ЦСУ СССР. Москва, 1929. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac _26.php?reg=2346.

[5] Всесоюзная перепись населения. 17 декабря 1926 г. Краткие сводки. Вып. IV. Народность и родной язык населения. Издание ЦСУ СССР. Москва, 1928, გვ. 124.

ლი იყო: აფხაზური, ქართული და რუსული. 92-ე მუხლის მიხედვით, აფხაზეთის სსრ-ს სახელმწიფო ბიუჯეტი საქართველოს სსრ-ს ბიუჯეტის ნაწილს წარმოადგენდა.[1]

ამგვარად, 1927 წლის კონსტიტუციით აფხაზეთის სსრ წარმოადგენდა საქართველოს სსრ-ში შემავალ ავტონომიურ ერთეულს და არა „სუვერენულ სახელმწიფოს“, როგორც ამას სეპარატისტული ნარატივი „ამტკიცებს“.

საბოლოოდ, აფხაზეთის სსრ-ს „ავტონომიური რესპუბლიკა“ ოფიციალურად ეწოდა 1931 წელს. ეს მოვლენა, პროფ. ზურაბ პაპასქირის მართებული შენიშვნით, წარმოადგენდა 30-იან წლებში სტალინის მიერ ჩაფიქრებული ცენტრალიზაციის პროცესის ნაწილს მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით, რაც 1936 წელს სსრკ-ს ახალი კონსტიტუციის მიღებით დასრულდა. ამ დოკუმენტით ოფიციალურად გამოცხადდა „ამიერკავკასიის სოციალისტური ფედერაციული საბჭოთა რესპუბლიკის“ დაშლა და საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკები პირდაპირ შევიდნენ სსრკ-ს შემადგენლობაში. 1936 წლის კონსტიტუციის 25-ე მუხლის მიხედვით, საქართველოს სსრ შედგებოდა აფხაზეთის ავტონომიური სსრ-ს, აჭარის ავტონომიური სსრ-სა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქისგან.[2]

აღნიშნული ცვლილებების შემდეგ, დადგა საჭიროება საქართველოს სსრ-სა და აფხაზეთის ავტონომიური სსრ-ს კონსტიტუციებში შესწორებების შეტანისა. 1937 წლის 13 თებერვალს მოხდა საქართველოს სსრ-ს ახალი კონსტიტუციის რატიფიცირება, ხოლო იმავე წლის 2 აგვისტოს - აფხაზეთის ავტონომიური სსრ-ს კონსტიტუციის რატიფიცირება. ორივე დოკუმენტში აფხაზეთი მოიხსენიებოდა საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში შემავალ „ავტონომიურ რესპუბლიკად“.[3]

2.2. XX საუკუნის 40-იანი წლებიდან სსრკ-ს დაშლამდე

სტალინური ცენტრალიზაციის პოლიტიკის კიდევ ერთ ნაბიჯს 30-იან წლებში წარმოადგენდა დამწერლობის, ანბანური გრაფიკის ცვლილებები სსრკ-ს მასშტაბით. რეფორმის მთავარ მიზანი იყო სსრკ-ს მასშტაბით კირილიცაზე გადასვლა. სწორედ ამ პერიოდში მოხდა აფხაზეთის

[1] **Zurab Papaskiri.** Another look, გვ. 178-179.
[2] Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. Издание ЦИК СССР. Москва-Кремль, 1937, გვ. 14.
[3] **Zurab Papaskiri.** Another look, გვ. 179; Assays from the History of Georgia, გვ. 436.

ავტონომიურ რესპუბლიკაში რუსულის ნაცვლად ქართული ანბანის შემოღება. ეს ფაქტი, ზურაბ პაპასქირის მართებული აღნიშვნით, განაპირობა არა სტალინის სურვილმა, რომ როგორმე ქართული ენა დაეწინაურებინა საკავშირო მასშტაბით, არამედ თავად სსრკ-ს მასშტაბით ცენტრალიზაციის რეფორმის საჭიროებამ და ამ რეფორმის ლოგიკამ: ყველა იმ საბჭოთა რესპუბლიკას შორის, რომელიც ავტონომიური ერთეულებისგან შედგებოდა (რუსეთის სფსრ, უზბეკეთის სსრ და აზერბაიჯანის სსრ), მხოლოდ საქართველოს ჰქონდა საკუთარი, ყველასგან განსხვავებული ანბანი.[1]

საბჭოთა კავშირი აგრძელებდა მეფის რუსეთის კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკას საქართველოსა და ზოგადად კავკასიასთან მიმართებით. სწორედ ამიტომ, როგორც მინიმუმ, გულუბრყვილობა იქნებოდა, აღნიშნულ რეფორმასთან დაკავშირებით აფხაზური სეპარატისტული ლიტერატურის (და მათი შეხედულებების გამზიარებელი სხვა ავტორების[2]) შეხედულების გაზიარება და თქმა იმისა, რომ თავად საბჭოთა ოკუპაციის ქვეშ მცხოვრებ საქართველოს სსრ-ს მესვეურებს შეიძლებოდა საკუთარი „იმპერიული ამბიციებით“[3] ეხელმძღვანელა აფხაზი ხალხის მიმართ და სწორედ ამ მიზეზით გავრცელებულიყო აფხაზეთში ქართული ანბანი 1930-იან წლებში.

სსრკ კომუნისტური პარტიის ცკ-ს საორგანიზაციო ბიუროს 1938 წლის 24 იანვრის დეკრეტით, საბჭოთა კავშირის მასშტაბით დაიწყო სასკოლო-საგანმანათლებლო რეფორმა, რომლიც მთავარ მიზანს წარმოადგენდა სპეციალური ეროვნული სკოლების (ქართული, ესტონური, ბერძნული და ა.შ.) გადაყვანა ზოგადსაბჭოთა სასკოლო პროგრამებზე, რისთვისაც ავტონომიური ერთეულების შემთხვევაში საჭირო იყო სასწავლო პროგრამების გადაყვანა შესაბამისი მოკავშირე რესპუბლიკის ენაზე.

ბუნებრივია, აფხაზური სკოლები სწორედ ზემოაღნიშნული სპეციალური ეროვნული სკოლების რიცხვში შედიოდნენ. აღნიშნული რეფორმის მიხედვით, აფხაზეთის სკოლებში სასწავლო პროგრამების ენად რუსული ან ქართული უნდა გამოცხადებულიყო, თუმცა, აღსანიშნავია ისიც, რომ რუსულ ენას აფხაზურ სკოლებში ამ რეფორმამდე დომინანტი ადგი-

[1] **Зураб Папаскири.** Абхазия. История без фальсификации, გვ. 266.
[2] **Edward Mihalkanin.** “The Abkhazians: A National Minority in their own Homeland.” In: The De-Facto States: Quest for Sovereignty. Edited By ***Tozun Bahcheli, Barry Bartmann, Henry Srebrnik.*** Routledge, 2004, გვ. 143-164.
[3] **О. Х. Бгажба. С. З. Лакоба.** История Абхазии.., გვ. 366-367.

ლი ეჭირა, აფხაზურ ენაზე სწავლება ხდებოდა მხოლოდ პირველიდან მეოთხე კლასამდე. ამის შემდეგ ყველაფერი რუსულ ენაზე ისწავლებოდა.

თავიდან კომუნისტური საქართველოს კომპარტიის ცკ-ს მესვეურებს აფხაზი მოსახლეობის უკმაყოფილების ასარიდებლად თავშეკავება გამოუხატავთ ამ რეფორმის მიმართ, თუმცა, საბოლოოდ, იძულებული გამხდარან, დასთანხმებოდნენ მის გატარებას აფხაზეთში. ამ რეფორმის მომხრედ თავად აფხაზი პედაგოგებიც გამოსულან. აფხაზი პედაგოგის, მოქვის საშუალო სკოლის დირექტორის, ბ. კაციას მიერ საქართველოს კომუნისტური პარტიის აფხაზეთის რეგიონული კომიტეტისთვის 1944 წლის 28 აგვისტოს მიწერილი წერილიდან ვიგებთ, რომ თავად კაციას აზრით, აფხაზურ სკოლებში ქართულ ენაზე სწავლება ნამდვილად დადებითი მოვლენა უნდა ყოფილიყო.[1]

ზემოაღნიშნულ რეფორმებთან ერთად, სეპარატისტულ ლიტერატურაში ქართული მხარისადმი ერთ-ერთ მორიგ ბრალდებად ვხვდებით ქართველთა მიერ აფხაზეთის „კოლონიზაციის“ საკითხს, რომელსაც ადგილი უნდა ჰქონოდა 1937-1953 წლებში.[2] რა თქმა უნდა, შეუძლებელია ქართველების მიერ აფხაზეთში მასობრივად ჩასახლების ტენდენციის უარყოფა ამ პერიოდში, ისევე როგორც შეუძლებელია უარვყოთ რუსების, სომხებისა და სხვა ეთნიკური ჯგუფების ჩასახლების ფაქტები აფხაზეთში. 1939 წლის აღწერის მიხედვით, ეთნიკური აფხაზები აფხაზეთის ასსრ-ს მოსახლეობის 18%-ს (56197 ადამიანს) შეადგენდნენ და მათ, ქართველებთან ერთად (29.5% - 91967 ადამიანი), აფხაზეთის ტერიტორიაზე რუსებიც სჭარბობდნენ - 19.3% (60201 ადამიანი)[3] **(დანართი № 24).**

ერთ-ერთ ყველაზე ირონიულ მომენტს ამ საკითხთან დაკავშირებით წარმოადგენს საკითხის მიმართ აფხაზური სეპარატისტული ლიტერატურის დამოკიდებულება, რომელიც გვერდს უვლის მეფის რუსეთის მიერ აფხაზი ხალხის მიმართ ჩადენილ დანაშაულს XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში, ხოლო XX ს. 30-50-იან წლებში აფხაზეთში ქართველთა ჩასახლებას კი „კოლონიზაციას“ უწოდებს.[4]

---

[1] **Зураб Папаскири.** Абхазия. История без фальсификации, გვ. 271-276; Assays from the History of Georgia, გვ. 441-443; **დაზმირ ჯოჯუა.** აფხაზეთი 1938-2006 წლებში, გვ. 63-69.

[2] **Bruno Coppieters.** In Defence of the Homeland: Intellectuals and the Georgian-Abkhazian Conflict. In: Secession, History and the Social Sciences. Ed. by B. Coppieters & M. Huysseune. VUB Brussels University Press, 2002, გვ. 92.

[3] ***Всесоюзная перепись населения 1939 года: Основные итоги.*** Под редакцией Ю. А. Полякова. Москва: «Наука», 1992, გვ. 72.

[4] **О. Х. Бгажба. С. З. Лакоба.** История Абхазии.., გვ. 370-372.

მკვლევარ ზურაბ პაპასქირის მართებული შეკითხვით, მაშინ, როდესაც ეთნიკური რუსების რაოდენობა აფხაზეთში 1886-1989 წლებში 70-ჯერ გაიზარდა და თითქმის იგივე სტატისტიკა გვაქვს აფხაზეთში სომხური მოსახლეობის მიმართ,[1] რა განსაკუთრებული ზიანი მიაყენეს აფხაზებსა და აფხაზეთს ქართველებმა?[2] სამწუხაროდ, აღნიშნულ კითხვაზე არგუმენტირებული, მეცნიერული პასუხი სეპარატისტი მეცნიერების მხრიდან დღემდე არ არსებობს.

აფხაზეთში საბჭოთა გეგმებსა და რეფორმებზე საუბრისას აღნიშვნის ღირსია 1945 წელს სსრკ კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის მიხაილ სუსლოვის მიერ გაჟღერებული გეგმა აფხაზეთის „საკურორტო რესპუბლიკად“ გადაქცევის შესახებ.

აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნისა და საქართველოს კომუნისტური პარტიის სოხუმის კომიტეტის მდივნის აკაკი მგელაძის (1943-1951) თანახმად, 1948 წლის შემოდგომაზე სტალინი აფხაზეთში ისვენებდა. ერთ-ერთ არაოფიციალურ ვახშამზე, რომელსაც საქართველოსა და აფხაზეთის საოლქო კომიტეტების პირველი მდივნები - კანდიდ ჩარკვიანი და აკაკი მგელაძე ესწრებოდნენ, სსრკ-ს კომუნისტური პარტიის სპეციალური დეპარტამენტის უფროსმა ალექსანდრ პოსკრებიშევმა დასვა შეკითხვა, თუ რას მოიმოქმედებდნენ ქართველი და აფხაზი ამხანაგები, თუკი სსრკ-ს კომპარტიის ცკ-ს გადაწყვეტილებით აფხაზეთი, ახალი ათონის, გუდაუთისა და გაგრის მონაკვეთების ჩათვლით, სოჭის ოლქს შეუერთდებოდა და ამგვარად შეიქმნებოდა ე.წ. „საკურორტო ზონა“? კანდიდ ჩარკვიანსა და აკაკი მგელაძეს უპასუხიათ, რომ ეს ნიშნავდა აფხაზეთის ავტონომიის გაუქმებასა და მის ჩამოშორებას საქართველოსგან.[3] ეს ფაქტი აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების რეალური გეგმების კარგი მაგალითია.

1950-იანი წლების შუა ხანები აფხაზური სეპარატისტული განწყო-

[1] 1886 წლის აღწერის მიხედვით, აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლე ეთნიკური რუსების რაოდენობა შეადგენდა 1096 ადამიანს (1.6%). პრაქტიკულად მათი იდენტურია ამ პერიოდში აფხაზეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ეთნიკური სომხების რაოდენობის მაჩვენებელი - 1090 და 1.6% (იხ.: Свод статистических данных..,https://dlib.rsl.ru/viewer/01005403186#?page=163). რაც შეეხება 1989 წლის აღწერის მონაცემებს, ამ დროს აფხაზეთის ასსრ-ს ტერიტორიაზე უკვე 74914 (14.3%) ეთნიკურად რუსი, ხოლო 76541 (14.6%) ეთნიკური სომეხი მოსახლეობდა. უკანასკნელად ნანახია 05.08.2021 ვებგვერდზე: http://-www.ethno-kavkaz.narod. ru/rnabkhazia.html.

[2] **Зураб Папаскири.** Абхазия.., გვ. 278.

[3] **Акакий Мгеладзе.** Сталин, каким я его знал. Страницы недавнего прошлого. Тбилиси, 2001, გვ. 108.

ბების განსაკუთრებული აღზევების პერიოდია. ამ დროს თითქმის ნებისმიერი პოლიტიკური თუ კულტურული მოვლენა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა საქართველოში, სეპარატისტების მიერ საქართველოსგან ჩამოსაშორებელ არგუმენტად აღიქმებოდა.

1954 წელს ქართველმა მეცნიერმა და საზოგადო მოღვაწემ პავლე ინგოროყვამ გამოაქვეყნა წიგნი: „გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა“. ამ ნაშრომში ავტორი ისტორიული წყაროებისა და გეოგრაფიული სახელების ლინგვისტური ანალიზის საფუძველზე, ავითარებდა თეორიას, რომ თანამედროვე აფხაზთა წინაპრები საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოსახლდნენ ჩრდილოეთ კავკასიიდან XVII საუკუნისთვის.[1] ამ მოვლენამ ბიძგი მისცა სეპარატისტი აფხაზების საპროტესტო გამოსვლებს. 1957 წლის აპრილში სეპარატისტმა ლიდერებმა წერილით მიმართეს მოსკოვს აფხაზეთის კომუნისტური რუსეთის შემადგენლობაში შეყვანის შესახებ. მოსკოვმა ეს მოთხოვნა არ შეასრულა.[2]

ამგვარად, როგორ ვხედავთ, 1950-იან წლებში აფხაზი სეპარატისტები, რომლებიც მოითხოვდნენ საქართველოსაგან გამოყოფასა და სუვერენიტეტს, უკვე მზად იყვნენ ეს სუვერენიტეტი დაეთმოთ რუსეთის წინაშე „ქართული იმპერიალიზმისგან“ თავის დასაცავად.

1966 წელს, აკადემიკოს ნიკო ბერძენიშვილის გარდაცვალების შემდეგ, გამოქვეყნდა მის მიერ მომზადებული „საქართველოს ისტორიის საკითხების“ მესამე წიგნი, რომელშიც მრავალ სხვა ნაშრომთან ერთად, დაიბეჭდა მისი ორი სტატია: „მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო“[3] და „აფხაზეთის შესახებ“,[4] სადაც ნაწილობრივ გაზიარებული იყო პავლე ინგოროყვას ზემოაღნიშნული სამეცნიერო შეხედულებები. ამ ნაშრომს კვლავ მოჰყვა მღელვარებათა სერია აფხაზეთში. კიდევ ერთხელ გაიგზავნა მოსკოვში თხოვნა საქართველოს სსრ-სგან გამოყოფისა და რუსეთის სსრ-სთან შეერთების შესახებ, რომელიც არც ამჯერად დაკმაყოფილდა.[5]

---

[1] **პავლე ინგოროყვა.** ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა: ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის, კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. თხზულებათა კრებული. ტ. 3. თბილისი, 1954.

[2] **Bruno Coppieters.** In Defence of the Homeland, გვ. 93.

[3] **ნიკო ბერძენიშვილი.** მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო. წიგნში: **ნიკო ბერძენიშვილი.** საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი III. თბილისი, 1966, გვ. 277-286.

[4] **ნიკო ბერძენიშვილი.** აფხაზეთის შესახებ. - წიგნში: **ნიკო ბერძენიშვილი.** საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი III. თბილისი, 1966, გვ. 287-288.

[5] **B. Coppieters.** In Defence of the Homeland..,გვ. 94; **ლევან იზორია.** აფხაზ სეპარატისტთა ანტიქართული „ამბოხი“ 1967 წელს. / *ტიპოლოგიური ძიებანი.* №7. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2015, გვ. 248-252; **ა. სონღულაშვილი.** აფხაზი თუ აფსუა?

მორიგ მღელვარებას აფხაზ სეპარატისტებში ადგილი ჰქონდა 1977 წლის დეკემბერში. ამჯერად, საპროტესტო გამოსვლები დაკავშირებული იყო ახალი საბჭოთა კონსტიტუციის მიღებასთან (1977 წლის 7 ოქტომბერი). იმავე წლის 13 ივნისს საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ შეიქმნა კომისია, რომელსაც საქართველოს სსრ-ს მასში შემავალი ავტონომიებისთვის უნდა შეემუშავებინა საკონსტიტუციო პროექტი. მომავალი კონსტიტუციის 75-ე მუხლი (სხვა მუხლებთან ერთად) 1978 წლის 24 მარტს დაიბეჭდა რესპუბლიკურ გაზეთში «Заря Востока».[1] ამ მუხლის მიხედვით, ქართულ ენასთან ერთად სახელმწიფო სტატუსი ენიჭებოდა ყველა სხვა ენას, რომლებიც გამოიყენებოდა საქართველოს ტერიტორიაზე.[2]

ქართული საზოგადოება პროტესტით შეხვდა ამ მოვლენას, საპროტესტო მანიფესტაციები გაიმართა თბილისში და საქართველოს სხვა ქალაქებში. საბოლოოდ, საქართველოს პარტიულმა ნომენკლატურამ, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცკ-ს პირველი მდივნის - ედუარდ შევარდნაძის მეთაურობით, მოახერხა შეთანხმება მოსკოვთან და ქართულ ენას სახელმწიფო სტატუსი შეუნარჩუნდა.

აფხაზი სეპარატისტები ამ გადაწყვეტილებას პროტესტით შეხვდნენ. 1977 წლის 10 დეკემბერს აფხაზეთის სეპარატისტული ელიტის 130 წარმომადგენლის მიერ ხელმოწერილი თხოვნა გაიგზავნა მოსკოვში, სსრკ-ს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში, პირადად ლეონიდ ბრეჟნევთან. წერილში საქართველო წარმოჩენილი იყო იმპერიული ზრახვების მქონე მხარედ, რომელიც აფხაზი ერის ასიმილაციას, სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ ჩაგვრას ეწეოდა. სეპარატისტები კიდევ ერთხელ ითხოვდნენ საქართველოსაგან ჩამოშორებასა და კრასნოდარის მხარესთან მიერთებას.[3]

ამგვარად, ქართული საზოგადოების ბრძოლა ქართული ენისთვის სახელმწიფო სტატუსის შესანარჩუნებლად საქართველოს სსრ-ს კონსტიტუციურ ტერიტორიაზე აფხაზი სეპარატისტების მიერ წარმოჩინდა, რო-

---

თბილისი: „უნივერსალი“, 2007, გვ. 16-36.

[1] Конституция (Основной Закон) Грузинской Советской Социалистической Респуб-лики. // *«Заря Востока»*, №70 (16046), 24 Марта 1978 года, გვ. 1-3.

[2] საკითხთან დაკავშირებით იხ.: **Л. Алексеева.** История Инакомыслия в СССР. Москва: «Весть», 1992, გვ. 69-77.

[3] **Д. Стуруа.** Сепаратистское движение в Абхазии в шестидесятые и семидесятые годы нашего столетия. Тбилиси, 1995, გვ. 47.

გორც ქართული „ნაციონალისტური მისწრაფებები“. სეპარატისტები უკვე მესამედ (1957, 1967, 1977) ითხოვდნენ საქართველოსგან გამოყოფასა და რუსეთთან შეერთებას, თითქოს სწორედ რუსეთი ყოფილიყო მათი ერთადერთი ხსნა ქართველთა „ჩაგვრისგან“.

სსრკ-სა და საქართველოს სსრ-ს ახალი კონსტიტუციების მიღებას მოჰყვა აფხაზეთის ავტონომიური სსრ-ს კონსტიტუციის განახლებაც (1978 წლის 6 ივნისს), რომლის 70-ე მუხლის მიხედვით, აფხაზეთის ავტონომიურ სსრ-ში ოფიციალურ სტატუსი ჰქონდა აფხაზურ, ქართულ და რუსულ ენებს.[1]

ამასთან ერთად, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1978 წლის 24 მაისის გადაწყვეტილების მიხედვით, დაიგეგმა ღონისძიებები ეკონომიკის და კულტურის განვითარებისთვის აფხაზეთის ავტონომიური სსრ-ს მასშტაბით. სოხუმში გაიხსნა აფხაზეთის (ოფიციალურ დოკუმენტებში - სოხუმის - კ.ყ.) სახელმწიფო უნივერსიტეტი, რომელსაც ჰქონდა აფხაზური, რუსული და ქართული განყოფილებები. აფხაზეთის ავტონომიურ სსრ-ს გაუჩნდა ასევე საკუთარი ტელევიზია და რადიო.[2]

მიუხედავად აფხაზეთის მიმართ ქართული მხარის ზემოაღნიშნული პოლიტიკისა, 80-იანი წლების დასაწყისიდან მოყოლებული სეპარატისტული განწყობები მხოლოდ და მხოლოდ იზრდებოდა. ეს ფაქტი დიდწილად განპირობებული იყო ქართული ეროვნული მოძრაობის გაძლიერებით, რომელიც „ლეგალური“ გახდა ე.წ. „საჯაროობის“ პერიოდში. ამ მოვლენებმა მნიშვნელოვანი ბიძგი მისცა საქართველოს სწრაფვას დამოუკიდებლობისკენ.

ბუნებრივია, ქართული ეროვნული გრძნობების გამოცოცხლება მკვეთრად აისახებოდა სეპარატისტთა განწყობებზე. 1988 წლის 17 ივნისს აფხაზთა მეცნიერებისა და კულტურის 60-მა წარმომადგენელმა ე.წ. „სამოცის წერილი“ გამოაქვეყნა, რომელშიც ერთ-ერთ მთავარ მოთხოვნას კვლავ საქართველოსგან განცალკევება წარმოადგენდა.[3]

1989 წლის 18 მარტს აფხაზი სეპარატისტები შეიკრიბნენ გუდაუთის

---

[1] აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი.., გვ. 178-183.

[2] **Г. Лежава.** Абхазия: Анатомия межнациональной напряжённости. Москва, 1999, გვ. 155-159; **დ. ჯოჯუა.** აფხაზეთი 1938-2006 წლებში.., გვ. 111; **B. Coppieters.** In defence of the Homeland, გვ. 95-96.

[3] **Игорь Марыхуба.** Абхазия в советскую эпоху. Том. I. Абхазские письма (1947-1989). Сборник документов. Сухуми, 1994, გვ. 383-450. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://apsnyteka.org/2909-abkhazia_v_sovetskuyu_epokhu _I_abkhazskie_pisma_1994.html.

რაიონის სოფელ ლიხნში და მიიღეს ე.წ. „ლიხნის წერილი“, რომლითაც მიმართავდნენ სსრკ-ს პარტიულ ელიტას მოსკოვში. საქართველოსგან გამოცალკევება და „საკავშირო რესპუბლიკის“ სახით სსრკ-სთან მიერთება იყო აღნიშნული წერილის მთავარი მიზანი.[1]

1989 წელს აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი გახდა კიდევ ერთი ბრძოლის ველი ქართველებისა და სეპარატისტების დაპირისპირებაში აფხაზეთის ტერიტორიაზე. სწორედ ამ პერიოდში მოხდა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტისგან ქართული სექტორის გამოყოფა, რომლის საფუძველზეც შეიქმნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალი.[2]

1989 წლის 15 აგვისტოს საქართველოს სსრ-მ მიიღო კანონი ქართული ენის კონსტიტუციური უფლებების შესახებ, რომლის მიხედვითაც, კიდევ ერთხელ ხდებოდა ქართული ენისთვის ოფიციალური სტატუსის მინიჭება პარტიული, ადმინისტრაციული, სამეცნიერო, კულტურული და ეკონომიკური ინსტიტუტების დონეზე.[3]

ამ კანონმა სეპარატისტთა მორიგი უკმაყოფილება გამოიწვია. მათ 1989 წლის 10 ოქტომბერს მიიღეს მსგავსი ტიპის კანონი აფხაზური ენის შესახებ, რომლის მიხედვითაც, ისინი „იცავდნენ“ აფხაზური ენის სტატუსს მომსახურების, საინფორმაციო და სატრანსპორტო ინსტიტუტების მასშტაბით.[4] ამგვარად, საკანონმდებლო კუთხით, იქმნებოდა მეტად უცნაური სურათი - ქართულ კანონს ენის შესახებ სეპარატისტები პასუხობდნენ კანონით აფხაზური ენის შესახებ და ამით ცდილობდნენ „დაეცვათ“ აფხაზური ენა ქართველთა შევიწროებისგან. და ეს მაშინ, როდესაც აფხაზეთის ავტონომიური სსრ-ს 1978 წლის კონსტიტუციის ზემოაღნიშნულ 70-ე მუხლში (რომელიც აფხაზეთის ტერიტორიაზე ოფიციალური ენების სტატუსს განსაზღვრავდა) ქართულ მხარეს ცვლილების შეტანა არც უცდია.

1990 წლის 9 მარტს საქართველოს სსრ უზენაესმა საბჭომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი გამოაცხადა. ეროვნული მოძრაობა სულ უფრო მეტ პოპულარობას იძენდა საზოგადოებაში. ამგვარი ტენდენციით შეშინებულმა სსრკ-ს უმაღლესმა საბჭომ 1990 წლის 3 აპრილს მიიღო კანონი, რომლის მიხედვითაც, სსრკ-ში შემავალი ნებისმიერი საკავშირო რესპუბლიკის მიერ ამ კავშირის დატოვების შემთხვევაში,

[1] **Игорь Марыхуба.** Абхазия в советскую эпоху. გვ. 452-460.
[2] Assays from the History of Georgia, გვ. 457.
[3] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 7.
[4] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 10.

ამ რესპუბლიკებში შემავალ ავტონომიურ ერთეულებს უფლება ეძლეოდათ, რეფერენდუმის საფუძველზე თავად გადაეწყვიტათ სსრკ-ში დარჩენისა თუ მისი დატოვების საკითხი.[1] ამ კანონმა ძლიერი ბიძგი მისცა ისედაც მწვავე სეპარატისტულ ტენდენციებს აფხაზეთში.

1990 წლის 25 აგვისტოს აფხაზეთის ავტონომიური სსრ-ს უმაღლესმა საბჭომ მიიღო საკანონმდებლო აქტი: „დეკლარაცია აფხაზეთის სსრ-ს სახელმწიფო სუვერენიტეტის შესახებ“. ზედმეტია საუბარი იმაზე, რომ ეს დოკუმენტი ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს სსრ-ს და აფხაზეთის ავტონომიური სსრ-ს მიერ 1977-1978 წელს შემუშავებულ კონსტიტუციებს. მოგვიანებით გაირკვა, რომ სეპარატისტების მიერ ზემოაღნიშნული დადგენილება მიიღეს კვორუმის არარსებობის პირობებში, რადგან საბჭოს კრებას 138 დეპუტატიდან მხოლოდ 68 (ნახევარზე ნაკლები) დეპუტატი ესწრებოდა.[2]

მეორე დღეს, 26 აგვისტოს, საქართველოს სსრ-ის უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილებით, ზემოაღნიშნული აქტი კანონგარეშედ გამოცხადდა.[3]

1991 წლის 17 მარტს გაიმართა საკავშირო რეფერენდუმში სსრკ-ს შენარჩუნების საკითხზე. საქართველომ მასში მონაწილეობა არ მიიღო, მაშინ როდესაც აფხაზეთის არაქართველი მოსახლეობა[4] მონაწილეობდა აღნიშნულ რეფერენდუმში და მხარს უჭერდა საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებას. ამის მთავარ მიზეზად სეპარატისტი ისტორიკოსის ასლან ავიძბას ნაშრომში დასახელებულია აფხაზთა უზენაესი საბჭოს სურვილი სსრკ-ს სახით ხალხთა „თანასწორუფლებიანი სახელმწიფოს“ შენარჩუნებისა და საქართველოს საკანონმდებლო იურისდიქციის შეზღუდვისა აფხაზეთის ტერიტორიაზე.[5]

ორი კვირის შემდეგ აფხაზმა სეპარატისტებმა მონაწილეობა არ მი-

---

[1] О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР. Закон. Верховный Совет СССР. 3 апреля 1990 г. N 1409-I (ВВСС 90-15). უკანასკ-ნელად ნანახია 05.08.2021 ვებგვერდზე: https://ru.wikisource.org/wiki/Закон_СС СР_от_03.04.1990_№_1409-I.

[2] **Джемал Гамахария.** Очерки из истории Грузии. Абхазия с древнейших времён до наших дней. Тбилиси, 2009, გვ. 534.

[3] იხ.: რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 24-25.

[4] 1989 წლის მონაცემებით, აფხაზეთის მთლიანი მოსახლეობის 45.7%-ს (239 872 ადამიანი) წარმოადგენდნენ ქართველები, ხოლო 17.8%-ს (93 267 ადამიანი) შეადგენდნენ აფხაზები. Абхазская АССР (1989 г.). უკანასკნელად ნანახია 05.08.2021 ვებგვერდზე: http://-www.ethno-kavkaz.narod. ru/rnabkhazia.html.

[5] **Аслан Авидзба.** Абхазия и Грузия: Завтра была война, გვ. 175.

იღეს საქართველოს დამოუკიდებლობის რეფერენდუმში, რომელიც საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის მხარდაჭერით დასრულდა. საბოლოოდ, 1991 წლის 9 აპრილს საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოცხადდა. იმავე წლის ბოლოს - 25 დეკემბერს - საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი ოფიციალურად დაიშალა.

ამგვარად, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას თან სდევდა ძლიერი პოლიტიკური წნეხი სსრკ-ს მხრიდან, რომელიც მიმართული იყო საქართველოს საბჭოთა კავშირიდან გამოყოფისა და დამოუკიდებლობის მოპოვების პროცესის შეფერხებისკენ. სიმბოლურია, რომ საბჭოთა იმპერიის უკანასკნელი ამოსუნთქვა, მსგავსად მისი პირველი ნაბიჯებისა, თანაბრად დესტრუქციული აღმოჩნდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობისთვის.

§3. ცხინვალის რეგიონი (სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი) 1922-1991 წლებში

სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, აჭარის ასსრ-ა და აფხაზეთის ასსრ-სთან ერთად, მოიხსენიებოდა საქართველოს სსრ-ს 1922 წლის კონსტიტუციაში.[1] ამასთან ერთად, აღსანიშნავია, რომ უკვე 20-იანი წლებიდან მოყოლებული, საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ელიტის მიერ აფხაზთა და ოსთა უფლებები საქართველოს შემადგენლობაში დაკნინებულად მიიჩნეოდა. ამის ნათელი მაგალითია იმ დროისთვის ეროვნებათა საკითხებში სახალხო კომისრის, თავად იოსებ სტალინის, დამოკიდებულება აღნიშნული საკითხის მიმართ.[2] ამ მომენტის ხაზგასმა მნიშვნელოვანია, რადგან სწორედ ეს ფაქტორი განსაზღვრავს აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონში შექმნილ ვითარებას პრაქტიკულად მთელი XX საუკუნის განმავლობაში. ამ საკითხზე საკუთარი წიგნის დასაწყისშივე ამახვილებს ყურადღებას მკვლევარი ლევან თოიძე,[3] რომლის ნაშრომი საბჭოთა იდეოლოგიური კლიშეებისგან გათავისუფლების ერთ-ერთ პირველ მცდელობას წარმოადგენს ამ მიმართულებით.

---

[1] აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი.., გვ. 73-77.

[2] **ჯემალ გამახარია.** ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიიდან. თბილისი, 1991, გვ. 118-120.

[3] **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი.., გვ. 3.

ლენინის მიხედვით, ყველა სახის ლიბერალურ-ბურჟუაზიული ნაციონალიზმი, იქნებოდა ეს ველიკორუსული, პოლონური, ებრაული, უკრაინული, ქართული თუ ნებისმიერი სხვა, მხოლოდ და მხოლოდ მშრომელთა გახლეჩასა და დემოკრატიის დაუძლურებას იწვევდა.[1] ამასთან ერთად, ლენინი ერთა თვითგამორკვევის პრინციპის გულითადი დამცველი იყო და მიიჩნევდა, რომ ყველა ერს ჰქონდა მჩაგვრელი ერისაგან გამოყოფის უფლება.[2]

იოსებ სტალინი საკუთარ თხზულებათა მე-5 ტომში ხაზს უსვამს რა კერძო საკუთრებასა და კლასობრივ უთანასწორობაზე დაფუძნებულ ახალ ნაციონალურ სახელმწიფოთა არსებობის ფაქტს, მიიჩნევს, რომ ამ ქვეყნებს არსებობის შანსი არ გააჩნიათ:

„ა) თუ თავიანთ ნაციონალურ უმცირესობებს არ დაჩაგრავენ (პოლონეთი, რომელიც ჩაგრავს ბელორუსებს, ებრაელებს, ლიეტუველებს, უკრაინელებს; საქართველო, რომელიც ჩაგრავს ოსებს, აფხაზებს, სომხებს; იუგოსლავია, რომელიც ჩაგრავს ხორვატებს, ბოსნიელებს და სხვ.);

ბ) თუ მეზობლების ხარჯზე თავიანთ ტერიტორიას არ გააფართოებენ, რაც იწვევს კონფლიქტებსა და ომებს (პოლონეთი ლიეტუვის, უკრაინის, რუსეთის წინააღმდეგ; იუგოსლავია - ბულგარეთის წინააღმდეგ; საქართველო - სომხეთის, თურქეთის წინააღმდეგ და სხვ.);

გ) თუ არ დაემორჩილებიან „დიდ“ იმპერიალისტურ სახელმწიფოებს ფინანსურ, ეკონომიკურ და სამხედრო დარგებში“.[3]

ამგვარად, სტალინისა და ლენინის ზემოაღნიშნული „კონცეფციები“ საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების მიმართ სსრკ-ს დამოკიდებულების მთავარ და ძირითად ხაზს წარმოადგენს. ამიტომაც საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში სსრ კავშირის პოლიტიკაზე საუბრისას უპრიანი იქნება აქცენტის სწორედ ამ შეხედულებებზე გაკეთება და

---

[1] **В. И. Ленин.** Критические заметки по национальному вопросу. წიგნში: **В. И. Ленин.** Полное собрание сочинений. Издание пятое. Т. 24. Москва: Издательство политической литературы, 1973, გვ. 118.

[2] **В. И. Ленин.** Социалистическая революция и право наций на самоопределение. წიგნში: **В. И. Ленин.** Полное собрание сочинений. Издание пятое. Т. 27. Москва: Издательство политической литературы, 1969, გვ. 255. 252-266

[3] **ი. ბ. სტალინი.** პარტიის მორიგ ამოცანებზე ნაციონალურ საკითხში. თეზისები რკპ(ბ) ყრილობისთვის, დამტკიცებული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ. წიგნში: **ი. ბ. სტალინი.** თხზულებანი. ტ. 5. თბილისი, სახელგამი, 1955, გვ. 19; სტალინის ზემოაღნიშნული თეზისები დაიბეჭდა გაზეთ „პრავდას“ 1921 წლის 10 თებერვლის ნომერში. იხ.: «Тезисы тов. Сталина по докладу об очередных задачах партии в национальном вопросе, утверждённые Ц.К. Партии». // *«Правда»*, №29, 10 Февраля 1921 года, გვ. 2.

იმის გამოკვეთა, რომ ლენინისეული „თვითგამორკვევის“ პრინციპი იმთავითვე პრობლემას წარმოადგენდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისთვის.

1925 წლის 31 მარტს სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის მუშათა და გლეხთა საბჭოების მეხუთე ყრილობამ მოისმინა ჩრდილოეთ ოსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის წარმომადგენლის - ამხანაგ კარგიევის მოხსენება სამხრეთისა და ჩრდილოეთ ოსეთის გაერთიანების საკითხზე, ჩრდილოეთ ოსეთის პირველ ყრილობაზე მიღებული რეზოლუციის შესახებ. მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად, ეს გაერთიანება უნდა მომხდარიყო საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში, [1] თუმცა, საბოლოოდ, ეს იდეა არ განხორციელებულა.

მკვლევარ შოთა ვადაჭკორიას ნაშრომში აღნიშნული საკითხის გარშემო დიდძალი საარქივო მასალაა თავმოყრილი. როგორც ამ მასალებით ირკვევა, ოსების ჩრდილოეთ და სამხრეთ საცხოვრისის გაერთიანების შესახებ თავად სტალინიც ყოფილა ინფორმირებული. ორჯონიკიძისადმი მიწერილ წერილში იგი ამბობდა: „პირადად მე ოსეთის გეგმის საწინააღმდეგო არაფერი მქონდა, მაგრამ იმის გამო, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთის საწინააღმდეგო მოსაზრებანი შემოვიდა, ძალზე ვყოყმანობ და ვერაფრის რჩევა ვერ გადამიწყვეტია“.[2]

საკითხი საბოლოოდ უნდა გადაწყვეტილიყო მუშათა, გლეხთა ჯარისკაცთა და მეზღვაურთა დეპუტატების ამიერკავკასიის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1925 წლის 7 აგვისტოს სხდომაზე, რომელზეც აღნიშნული გაერთიანების პროექტის მთავარ ხელისშემშლელ ფაქტორად სომეხ ა. ნაზარეთიანს ჩრდილოეთ და სამხრეთ ოსეთს შორის სამიმოსვლო გზების არარსებობა დაუსახელებია.[3]

ამგვარად, გზების პრობლემას აღნიშნული გაერთიანების ვერმიღწევის მთავარ მიზეზად მოიაზრებს მკვლევარი ლევან თოიძე. [4] ამავე შეხედულებას იზიარებს მკვლევარი ბორის კვარაცხელია. მისი აზრით, ამის მიზეზი შეიძლებოდა ორი გარემოება ყოფილიყო: 1. შესაძლოა, კრემლი ვერ უშვებდა ჩრდილოეთ ოსეთის საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში მოქცევას; 2. გარდა ამისა, ამ პერიოდში ადგილი ჰქონდა

[1] აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი საქართველოს შემადგენლობაში (1917-1988).., გვ. 90.

[2] დოკუმენტი გამოქვეყნებულია წიგნში: **შოთა ვადაჭკორია.** ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე.., გვ. 271.

[3] **შოთა ვადაჭკორია.** ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე.., გვ. 271.

[4] **ლევან თოიძე.** როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი.., გვ. 96.

მთელ რიგ სატრანსპორტო პრობლემებს ჩრდილოეთ და „სამხრეთ ოსურ“ ადმინისტრაციულ ერთეულებს შორის დამაკავშირებელი გზების კუთხით.[1]

აფხაზეთისაგან განსხვავებით, სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქს საქართველოს შემადგენლობაში არასოდეს ჰქონია საკუთარი კონსტიტუცია. შესაბამისად, ოსი სეპარატისტების სამოქმედო ტაქტიკა განსხვავდებოდა აფხაზი სეპარატისტების ტაქტიკისგან აღნიშნული ე.წ. „საკანონმდებლო საფუძვლის“ (ხაზგასმა ჩვენია - კ.ყ.) არარსებობით. ეს რეგიონი ფორმალურადაც მუდამ ჩართული იყო საქართველოს სსრ-ს ტერიტორიაში მოყოლებული 1922 წლიდან საბჭოთა კავშირის დაშლამდე. თუმცა, მიუხედავად ამისა, ოსი სეპარატისტები მთელი XX საუკუნის განმავლობაში აქტიურად იბრძოდნენ საქართველოს წინააღმდეგ.

საინტერესოა, რომ 1926 წლის აღწერის მიხედვით, „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქის“ მოსახლეობა 87379 ადამიანს შეადგენდა.[2] მათგან ეთნიკური ოსები, მთლიანი მოსახლეობის 72.5%-ს (59199 ადამიანი) შეადგენდნენ, ხოლო ქართველები კი - 26.5%-ს (21 618 ადამიანს)[3] **(დანართი № 25).**[4]

1930-40-იან წლებში სსრკ-ს მასშტაბით ჩატარებული დამწერლობათა რეფორმა შეეხო სამხრეთ ოსეთის ოლქსაც. თუმცა, აფხაზეთისგან განსხვავებით, აღნიშნული რეფორმის გატარებას ამ რეგიონში გაცილებით ირონიული ხასიათი ჰქონდა. ლათინური ანბანის ნაცვლად, რომელსაც საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ოსები მანამდე გამოიყენებდნენ,[5] შემოიღეს ქართული ანბანი, მაშინ, როდესაც ჩრდილოეთ ოსეთში მცხოვრები ოსები რუსულ კირილიცაზე გადავიდნენ. ამგვარად, პროფ. ზურაბ პაპასქირის მართებული აღნიშვნით, ერთი ეთნოსის წარმომადგენელი ხალხი, რომელთაც ერთმანეთისგან კავკასიონის ქედი ჰყოფდა, აღმოჩნდა ორი, ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებული დამწერლობის

[1] **ბორის კვარაცხელია.** რუსეთის გამოუცხადებელი ომი.., გვ. 92.

[2] Всесоюзная перепись населения. 17 Декабря 1926 г. Краткие сводки. Выпуск III. Население СССР. Центральное Статистическое Управление СССР отдела переписи. Издание ЦСУ союза ССР. Москва. 1927, გვ. 56.

[3] Всесоюзная перепись населения. 17 декабря 1926 г. Краткие сводки. Вып. XIV. Закавказская СФСР. АО Южной Осетии. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.de moscope.ru/weekly/ssp/-sng_nac_26.php?reg=2366.

[4] Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам республик СССР. უკანასკნელად ნანახია 01.09.2021 ვებ-გვერდზე: http:// www.demoscope.-ru/weekly/ssp/sng_nac_26.php?reg=2366

[5] 1923-38 წლებში ოსურ დამწერლობას დროებით საფუძვლად ედო ლათინური ანბანი. იხ.: **ვახტანგ ითონიშვილი.** კავკასია და კავკასიელები.., გვ. 80.

მატარებელი.[1] აღნიშნული მაგალითი საკმაოდ მკაფიო ილუსტრირებაა საბჭოთა პოლიტიკური მმართველობის დამოკიდებულებისა ოსი ხალხის „სუვერენიტეტისა“ და კულტურული ერთობის მიმართ. **(დანართი № 26).**[2]

აღსანიშნავია, რომ ეს საკითხი სულ სხვაგვარად განიხილება სეპარატისტულ ლიტერატურაში, რომლის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო ქართველებისადმი განსაკუთრებული სიძულვილით გამორჩეული მარკ ბლიევი. იგი ამ რეფორმის სულისჩამდგმელად ქართულ მხარეს მიიჩნევდა და აღნიშნავდა, რომ ქართველები ოსი ხალხის მიმართ ისევე მოიქცნენ, როგორც, თავის დროზე, ოსმალები ექცეოდნენ ქართველებს. მათ „სამხრეთ ოსთა გაქართველება“ მოიწადინეს და 1944 წელს, როდესაც საბჭოთა კავშირი ჯერ კიდევ ფაშიზმის წინააღმდეგ მძიმე ომში იყო ჩაბმული, სასკოლო განათლება გადაიყვანეს რუსულ და ქართულ ენებზე, ამით კი ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ოსები გაჰყვეს.[3] ამგვარად, როგორც ჩანს, ბლიევს სსრკ-ს პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებისა და დამტკიცების ცენტრად თბილისი ჰყავს წარმოდგენილი და არა მოსკოვი.

1940-1980-იანი წლების პერიოდში ცხინვალის რეგიონში, აფხაზეთისგან განსხვავებით, რაიმე მნიშვნელოვან პოლიტიკურ თუ სოციალურ ცვლილებებს ადგილი არ ჰქონია. ეთნიკურ-პოლიტიკური ვითარების გამწვავება ამ რეგიონში ძირითადად 1980-იანი წლებიდან იწყება. ეს პერიოდი, აფხაზეთის მსგავსად, ცხინვალის რეგიონშიც სეპარატისტული განწყობების გამწვავების ხანად გვევლინებოდა. ამის მთავარი საფუძველი, ბუნებრივია, საქართველოში ეროვნული მოძრაობის გაძლიერება იყო, რომლის პოლიტიკაც პირდაპირ წინააღმდეგობაში მოდიოდა სეპარატისტების გეგმებთან საქართველოს ტერიტორიაზე. ქართულ ეროვნულ მოძრაობას, აფხაზების მსგავსად, ოსი სეპარატისტი ავტორებიც (კ. ძუგაევი) ფაშიზმს ადარებენ.[4]

---

[1] **Зураб Папаскири.** Абхазия.., გვ. 266.

[2] Всесоюзная перепись населения 1939 г. Распределение городского и сельского населения областей союзных республик по национальности и полу. უკანასკნელად ნანახია 01.09.2021 ვებ-გვერდზე:http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rer_nac_39_gs.php?reg=29&gor=3&Submit=OK

[3] **Марк Блиев.** Южная Осетия в коллизиях Российско-Грузинских отношений.., გვ. 179.

[4] აკაკი ბაქრაძის და ომარ ჩუბინიძის მიერ 1996 წელს გამოქვეყნებულ კრებულს „ოსთა საკითხი“ კოსტა ძუგაევი პირდაპირ უწოდებს „მაინ კამპფის“ ანალოგს (იხ.: **Коста Дзугаев.** Республика Южная Осетия: История и современность. Истор-иографический диалог вокруг непризнанных государств. Приднестровье, Нагор-ный Карабах, Армения, Южная Осетия и

1989 წლის 4 სექტემბერს საქართველოს სსრ კომუნისტური პარტიის, სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტისა და სახალხო დეპუტატთა საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ გამოიცა დადგენილება ოსური ენის განვითარების სახელმწიფო პროგრამის თაობაზე.[1] აღნიშნული აქტი, ბუნებრივია, მიმართული იყო საქართველოს სსრ-ს მიერ იმავე წლის აგვისტოში ქართული ენის უფლებებისა და ოფიციალური სტატუსის დაცვის შესახებ გამოცემული კანონის წინააღმდეგ.

1989 წლის 26 სექტემბერს სამხრეთ ოსეთის მეოცე მოწვევის სახალხო დეპუტატთა საოლქო საბჭოს მეთერთმეტე სესიამ მიიღო გადაწყვეტილება საქართველოს სსრ-ს 1978 წლის კონსტიტუციის 75-ე მუხლში ცვლილების შეტანის შესახებ, რომლის მიხედვითაც უნდა გამოცხადებულიყო, რომ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში სახელმწიფო ენად ცხადდებოდა ოსური ენა.[2]

ოს სეპარატისტთა მოთხოვნები გრძელდებოდა. 1989 წლის 10 ნოემბერს სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის მეოცე მოწვევის სახალხო დეპუტატთა საბჭოს მე-12 საგანგებო სესიის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების მიხედვით, „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის“ სახელი შეიცვალა „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის“ სახელით.[3] საქართველოს სსრ-ს უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის მიერ 1989 წლის 16 ნოემბრის დადგენილებით, ოს სეპარატისტთა ზემოაღნიშნული მოთხოვნები კანონგარეშედ გამოცხადდა.[4]

1989 წლის 23 ნოემბერს ცხინვალის მიმართულებით საქართველოს ეროვნული მოძრაობის მიერ მშვიდობიანი მანიფესტაცია დაიგეგმა. იმდროინდელი ქართული პრესის მასალების მიხედვით, ცხინვალისკენ დაძრულ ქართველებს, რომელნიც ოსი სეპარატისტების მოთხოვნების

Грузия. Slavic Research Centre, Hokkaido University, 2007, გვ. 79). სეპარატისტი ავტორების (კ. ძუგაევი, მ. ბლიევი) ყურადღების ცენტრში ექცევა 1988 წელს გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოქვეყნებული ქართველი მეცნიერის, ტარიელ კვანჭილაშვილის სტატია, სადაც ავტორი ქართველთათვის საქართველოში შექმნილ მძიმე დემოგრაფიულ მდგომარეობაზე საუბრობს და აღნიშნული ვითარებიდან თავის დასაღწევად მიიჩნევს სახელმწიფოს მიერ შობადობის საკითხების რეგულირებას ქვეყანაში. ავტორის აზრით, მართებული იქნებოდა სახელმწიფოს მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე შობადობის მაჩვენებლების დაბალანსება სხვადასხვა ხალხებში (იხ.: **ტარიელ კვანჭილაშვილი.** „მერე რა იქნება?“. // გაზ. *„ლიტერატურული საქართველო“*, №40 (2664), 1988 წლის 30 სექტემბერი, გვ. 3-4).

[1] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 9.

[2] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 10.

[3] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 12.

[4] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 13.

გასაპროტესტებლად ჩავიდნენ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე, ცხინვალის მისადგომებთან ადგილობრივი სეპარატისტები ლენინის პორტრეტებით, საბჭოთა დროშებითა და სსრკ-ს სამხედრო ნაწილებით შეეგებნენ.[1]

საინტერესოა, რომ ამ ფაქტზე საუბრისას მარკ ბლიევი რუსულ შეიარაღებას ერთი სიტყვითაც არ ახსენებს, ხოლო მომიტინგე ქართველთა რაოდენობას კი 30 ათას ადამიანამდე ზრდის.[2] 50 ათას ქართველ მომიტინგეზე საუბრობს კოსტა ძუგაევი ზემოაღნიშნულ ნაშრომში და იქვე აღნიშნავს, რომ სწორედ მაშინ გამოვლინდა პირველად „სამხრეთ ოსთა“ სწრაფი რეაგირებისა და ორგანიზების უნარი.[3] ამასთან ერთად, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ, მომიტინგე ქართველთა რაოდენობისა და, ზოგადად, იმ დროს ადგილზე შექმნილი მდგომარეობის შესახებ საუბრისას არცერთი ავტორი არ იყენებს მითითებას რაიმე ცნობაზე, საბუთსა თუ წყაროზე.

„საკანონმდებლო ომი“ სეპარატისტებსა და საქართველოს სსრ-ს შორის გრძელდებოდა. სსრკ-ს უზენაესი საბჭოს მიერ 1990 წლის 3 აპრილის კანონის მიღების შემდეგ დაძაბულობა გაიზარდა.

1990 წლის 20 სექტემბერს ოსმა სეპარატისტებმა გამოაცხადეს „სამხრეთ ოსეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის სუვერენიტეტის“ შესახებ.[4] 22 ნოემბერს ახლადარჩეულმა (28 ოქტომბერს) საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომლის მიხედვითაც, ოსი სეპარატისტების მოთხოვნები უკანონოდ ცხადდებოდა.[5]

ექვსი დღის შემდგომ უკვე „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა დემოკრატიული რესპუბლიკის“ სახალხო დეპუტატთა საბჭოს მე-16 სესიამ მიიღო გადაწყვეტილება აღნიშნული ტერიტორიული ერთეულის სახელის „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა რესპუბლიკად“ შეცვლის შესახებ.[6]

საბოლოოდ, 1990 წლის 11 დეკემბერს ძალაში შევიდა საქართველოს რესპუბლიკის კანონი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის გაუქ-

---

[1] „კრემლის მიერ შეთავაზებული სცენარები ძალიან ჰგავს ერთმანეთს. ანუ როგორ შეხვდნენ ოსები მშვიდობიან მომიტინგეებს“. // გაზ. *„საქართველო“*, №-4, 15.XII.1989, გვ. 1; გაზ. *„ახალგაზრდა კომუნისტი“*, №141, 1989წ. 25 ნოემბერი, გვ. 3; „მიტინგი მშვიდობიანად დამთავრდა“. // გაზ. *„თბილისი“*, №270, 1989წ. 25 ნოემბერი, გვ. 8.

[2] **Марк Блиев.** Южная Осетия.., გვ. 184.

[3] **Коста Дзугаев.** Республика Южная Осетия.., გვ. 80.

[4] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 26.

[5] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 29.

[6] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 30.

მების შესახებ, რომლის მიხედვითაც, გაუქმდა სამხრეთ ოსეთის სახალხო დეპუტატთა საბჭო სხვა სეპარატისტულ, აღმასრულებელ ორგანოებთან ერთად.[1] 12 დეკემბერს, საქართველოს უზენაესმა საბჭომ ყოფილ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობა გამოაცხადა.

1990 წლის დეკემბრის მოვლენებს მოჰყვა სსრკ-ს პრეზიდენტ მიხეილ გორბაჩოვის 1991 წლის 7 იანვრის ბრძანებულება საქართველოს რესპუბლიკაში 1990 წელს მიღებული ზოგიერთი საკანონმდებლო აქტის შესახებ. დოკუმენტი მწვავედ აკრიტიკებდა საქართველოსა და ოსი სეპარატისტების „საკანონმდებლო ომს“. გარდა ამისა, გორბაჩოვის მოთხოვნით, უნდა მომხდარიყო ყველა სამხედრო დანაყოფის გაყვანა ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიიდან. დეკრეტის მიხედვით, საქართველოს რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას ხუთი დღის ვადაში უნდა მოეხსენებინა სსრკ-ს პრეზიდენტისთვის აღნიშნული დეკრეტით გათვალისწინებული მოთხოვნების შესრულების შესახებ.[2]

1991 წლის 9 იანვარს საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ მიიღო დადგენილება სსრ კავშირის პრეზიდენტის 1991 წლის 7 იანვრის ბრძანებულების შესახებ, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ საქართველო, როგორც სუვერენული სახელმწიფო, უფლებამოსილი იყო საკუთარი შიდა საქმეები თავად, სსრკ-სგან დამოუკიდებლად განეკარგა. დადგენილების მიხედვით: „ავტონომიური ოლქის გაუქმების ფაქტის დამტკიცების საკითხი არ დასმულა სსრ კავშირის სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოს წინაშე, ვინაიდან, ამგვარი წესი არ არის გათვალისწინებული არც სსრ კავშირის კონსტიტუციით და არც საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციით... ნიშანდობლივია, რომ ბრძანებულება, ერთი მხრივ, სადავოს ხდის საქართველოს რესპუბლიკის კანონს და მიუთითებს მთელი რიგი ღონისძიებების გატარებაზე, ხოლო, მეორე მხრივ, დუმილით უვლის გვერდს ე.წ. სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა დემოკრატიული რესპუბლიკის სტრუქტურების ლიკვიდაციის აუცილებლობას“.[3]

---

[1] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 31-32. მარკ ბლიევის აღნიშვნით, ეს კანონი ოსი სეპარატისტების წისქვილზე ასხამდა წყალს, რადგან სწორედ მის საფუძველზე გამოდიოდა „სამხრეთ ოსეთის“ ყოფილი ავტონომიური ოლქი საქართველოს რესპუბლიკის შემადგენლობიდან. ავტორი უფრო შორსაც წავიდა და განაცხადა, რომ სწორედ ეს დღე უნდა გამხდარიყო „სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის“ დღე (იხ.: **Марк Блиев.** Южная Осетия.., გვ. 191).

[2] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 33-34.

[3] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 34-35.

1991 წლის 23 მარტს საქართველოს უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარეს ზვიად გამსახურდიასა და რსფსრ-ს უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარეს ბორის ელცინს შორის დაბა ყაზბეგში შედგა შეხვედრა, რომლის დროს მიღწეული შეთანხმების ოქმის თანახმად, რუსულ და ქართულ მხარეებს 10 დღის განმავლობაში უნდა შეექმნათ ერთობლივი კომისია, რომელიც ადგილზე შეისწავლიდა რეგიონში შექმნილ ვითარებას. მხარეების საბოლოო ამოცანას წარმოადგენდა რეგიონში მშვიდობისა და სიმშვიდის აღდგენა. საინტერესოა, რომ აღნიშნულ ოქმში რუსულ მხარეს არცერთი სიტყვით არ დაუფიქსირებია ნეგატიური პოზიცია ქართული მხარის მიერ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის გაუქმების თაობაზე.[1]

რუსეთის, როგორც აღნიშნულ კონფლიქტში მონაწილე მხარისა და არასაიმედო პარტნიორის, პოზიცია მკაფიოდ გამოიკვეთა ზემოაღნიშნული შეთანხმებიდან ერთ კვირაში - 31 მარტს, რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტური რესპუბლიკის სახალხო დეპუტატთა ყრილობის დადგენილებაში „სამხრეთ ოსეთში“ შექმნილი მდგომარეობის შესახებ. დოკუმენტის პირველი პუნქტი საქართველოს უზენაეს საბჭოს მოუწოდებდა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქისა და მისი ყველა მმართველობითი ორგანოს აღდგენისაკენ.[2]

ამგვარად, ცხადი ხდებოდა, რომ შექმნილ ვითარებაში რუსული მხარე მეტად არასაიმედო პარტნიორსა და კონფლიქტის ესკალაციის უშუალო ხელშემწყობ მხარეს წარმოადგენდა. 1991 წლის აპრილიდან მოყოლებული ცხინვალის რეგიონში უკვე შეიარაღებულმა დაპირისპირებებმა იჩინა თავი. ზვიად გამსახურდია იძულებული გახდა, ახლადშექმნილი ეროვნული გვარდიის ნაწილები გაეგზავნა რეგიონში.

როგორც ვხედავთ, საქართველოს მიერ სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტისა და დამოუკიდებლობის გამოცხადების დროისთვის აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებში დამონტაჟებული „ნაღმები“ უკვე ამოქმედებული იყო რუსული გეგმის მიხედვით.

[1] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 42-43.
[2] რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 43.

§4. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები XX საუკუნის 20-80-იან წლებში

მეოცე საუკუნის განმავლობაში, კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის თანამედროვე კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული განვითარების თავისებურებებზე საუბრისას იკვეთება, როგორც განმასხვავებელი, ასევე საერთო შტრიხები. თუმცა აქაც, ისევე, როგორც უფრო ადრეულ პერიოდებში, საქმე გვაქვს უფრო მეტად განსხვავებული ბუნებისა და თავისებურებების მქონე ვითარებებთან, ვიდრე მსგავსებასთან.

ჩვენ მიერ განსახილველ პერიოდში კოსოვოსა და ქართული თანამედროვე კონფლიქტური რეგიონების განვითარების თავისებურებათა შორის, პირველ რიგში, თვალშისაცემია მათი რადიკალურად განსხვავებული მდგომარეობა საერთაშორისო პოლიტიკის თვალსაზრისით. აღნიშნულ განსხვავებაზე ჩვენ წინა თავშიც გვქონდა საუბარი და, როგორც დავინახეთ, ეს განსხვავება უფრო თვალსაჩინო ხდება XX საუკუნეში.

ზემოთქმულის მკაფიო და ნათელი მაგალითია კოსოვოელი ალბანელების 1921 წლის პეტიცია ერთა ლიგის მიმართ, რომელშიც ისინი ალბანურ სახელმწიფოსთან გაერთიანების მოთხოვნით გამოდიან. თუკი შევხედავთ ამ დროს აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას და შევადარებთ მას კოსოვოს გარშემო შექმნილ პოლიტიკურ მდგომარეობას, დავინახავთ, რომ აფხაზი და ოსი სეპარატისტების ძალისხმევის მაქსიმუმს ამ პერიოდში საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე რევოლუციური-სეპარატისტული აქტივობა წარმოადგენს. ამ აქტივობის მასშტაბების გაფართოების არეალი კი, ბუნებრივია, ამ პერიოდში რუსეთისა და ახლადშექმნილი სსრ კავშირის სახელმწიფო ინტერესებს არ სცილდება. ზედმეტია საუბარი ერთა ლიგის მასშტაბებზე.

ამ კუთხით, კოსოვოსთან მიმართებით, აღსანიშნავია ასევე იმავე ტენდენციის გაგრძელება, რაზეც წინა თავში გვქონდა საუბარი. ისევე, როგორც XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში, პრაქტიკულად მთელი XX საუკუნის განმავლობაში კოსოვოს გარშემო განვითარებულ მოვლენებზე პირდაპირ ასახვას ჰპოვებს ზოგადად ბალკანეთის რეგიონის გარშემო შექმნილი საერთაშორისო პოლიტიკური ვითარება. ამის დასტურად, ზემოაღნიშნული ისტორიული მიმოხილვიდან შეგვიძლია

გავიხსენოთ კოსოვოს ისტორიის ერთგვარი პერიოდიზაცია, რომელიც ძალზედ ზოგად და პირობით ხასიათს ატარებს, თუმცა, მიუხედავად ამისა, მაინც თვალშისაცემია. კოსოვოს ისტორია 1918-1945 წლებში ფაქტობრივად ორ ნაწილად იყოფა: 1918-1941 წლები კოსოვოში სერბული გავლენის გაძლიერების პერიოდია, ხოლო 1941-1944 წლებში საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურის გათვალისწინებით ეს უპირატესობა ალბანელთა მხარეს გადაინაცვლებს.

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ ბალკანეთში უკვე იუგოსლავიის სოციალისტური ფედერაცია იქმნება იოსიპ ბროზ ტიტოს მეთაურობით, რაც, კიდევ ერთხელ, რადიკალურად ცვლის ვითარებას კოსოვოს რეგიონში. ამჯერად, სოციალისტური იუგოსლავიის ფარგლებში აქცენტი უფრო მეტად ფედერაციულ ერთობასა და ცენტრალიზაციაზე კეთდებოდა, ვიდრე კონკრეტულად სერბების, ალბანელების ან ბალკანეთის რომელიმე სხვა ხალხის ეროვნულ ინტერესებზე. ტიტო აქცენტს აკეთებდა ეთნიკურ ბალანსზე ფედერაციის მასშტაბით. სწორედ ამით შეიძლება აიხსნას მისი დამოკიდებულება კოსოვოს რეგიონთან მიმართებით.

თავდაპირველად ბალკანეთის რეგიონის „ღერძის ქვეყნებისგან“ განთავისუფლების პერიოდში პარტიზანები საკმაოდ მკაცრ ზომებს მიმართავდნენ ალბანელთა, როგორც „არასანდო ელემენტების“ მიმართ. ეს პროცესი 1960-იანი წლების შუა ხანებამდე გაგრძელდა, ხოლო 1970-იან წლებში კი პირიქით, თითქოს საქმე გვაქვს უკვე ალბანელთა ეროვნული ინტერესების წინ წამოწევასთან ტიტოს მხრიდან, რაც მკაფიოდ გამოჩნდა მისივე პოზიციიდან 1974 წლის კონსტიტუციის გარშემო გამართულ დებატებში.

ამგვარად, კოსოვოში მიმდინარე მოვლენები XX საუკუნის განმავლობაში დინამიურობით გამოირჩევა. საერთაშორისო პოლიტიკური მდგომარეობისა და ბალკანეთის გარშემო შექმნილი გეოპოლიტიკური ვითარების მიხედვით, რეგიონში პოლიტიკური ვითარება ელვის სისწრაფით იცვლება.

სრულიად საწინააღმდეგო მდგომარეობა გვაქვს ამ მხრივ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში. ეს ორი რეგიონი, ამ კუთხით, განსხვავებას ავლენს არა მხოლოდ კოსოვოს, არამედ თავად ერთმანეთის მიმართაც. 1920-იანი წლებიდან მოყოლებული აფხაზეთში, ისევე, როგორც სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში, სახეზე გვაქვს აშკარა ანტიქართული სეპარატისტული გამოსვლები, რომლებიც პირდაპირ შედიოდა მოსკოვის

ინტერესებში და, შესაბამისად, პირდაპირ იმართებოდა მოსკოვიდან. ამის ნათელი მაგალითია ჩვენ მიერ ზემოთ ვრცლად მიმოხილული პაველ სიტინის სამხედრო მისია საქართველოში.

გარდა ამისა, დაკვირვებული მკითხველის თვალს არ გამოეპარება ის დემოგრაფიული ცვლილებები, რომელთაც ადგილი აქვს აფხაზეთის ტერიტორიაზე 1886-1926 წლებში, როდესაც ეთნიკური აფხაზების რაოდენობა 41%-დან 26%-მდე იკლებს. რა თქმა უნდა, დღეისათვის სეპარატისტულ კონტექსტში აღნიშნულ დემოგრაფიულ ცვლილებებში ქართული მხარეა დადანაშაულებული, თუმცა მარტივი ისტორიული დაკვირვების საფუძველზე ცხადი ხდება, რომ ეს ცვლილებები ყოფილი რუსეთის იმპერიის მასშტაბით, ბოლშევიკების მოსვლის შემდგომ, მხოლოდ და მხოლოდ ცენტრიდან - მოსკოვიდან იგეგმებოდა და ხორციელდებოდა.

საქართველოს ტერიტორიაზე საბჭოთა რუსეთის იმპერიული გეგმების ნათელი მაგალითია პაველ სიტინის მისია. თუკი ამ პოლიტიკის მთავარ მიზანსა და სტალინის მიერ მის შრომათა მეხუთე ტომში გამოთქმულ აზრებს (ქართველების მიერ სხვადასხვა ეთნიკური უმცირესობების „ჩაგვრის“ შესახებ საქართველოს ტერიტორიაზე) ერთმანეთს დავუკავშირებთ, შესაძლოა დავასკვნათ, რომ საბჭოთა იმპერიის პირობებში ხელოვნურად ხდებოდა ეთნო-დემოგრაფიული ბალანსის ცვლილებები იმპერიის მასშტაბით. ამ პოლიტიკის სახით საქმე გვაქვს *Divide et Impera*-ს საბჭოურ მოდელთან.

კრემლისა და სეპარატისტების ამ ძალისხმევის შედეგი იყო ის ე.წ. „საკანონმდებლო ომი“ აფხაზ სეპარატისტებსა და ქართულ მხარეს შორის, რომელსაც ადგილი ჰქონდა პრაქტიკულად მთელი 20-იანი წლების განმავლობაში. ამ კუთხით, კოსოვოსთან შედარების თვალსაზრისით, საინტერესოა, რომ თუკი იმავე პერიოდში კოსოვოელი ალბანელები ითხოვენ ალბანურ სახელმწიფოსთან კოსოვოს მიერთებას, აფხაზი სეპარატისტი ავტორები ხაზს უსვამენ აფხაზეთის მიერ „სუვერენიტეტისთვის“ ბრძოლას და ამის გარანტად 1925 წლის აფხაზეთის სსრ-ს კონსტიტუციას ასახელებენ. და ეს მაშინ, როდესაც 20-იან წლებში კოსოვოში მოსახლე ეთნიკური ალბანელების რაოდენობა უკვე 60%-ს აჭარბებს, ხოლო აფხაზეთში მოსახლე ეთნიკური აფხაზების რაოდენობა კი მხოლოდ და მხოლოდ 27%-ია.

ამ მონაცემებისა და ფაქტების გათვალისწინებით შეგვიძლია და-

ვასკვნათ, რომ 1920-იან წლებში საქართველოს ტერიტორიაზე სეპარატისტი აფხაზების მოთხოვნებისა და ღონისძიებების ფონზე, ალბანელთა მოთხოვნები და ღონისძიებები გაცილებით უფრო ზომიერად მოჩანს. ეს შეხედულება კიდევ უფრო განმტკიცდება, თუკი გადავხედავთ წინა თავებში მოცემულ ისტორიულ მიმოხილვას, საიდანაც აშკარაა, რომ კოსოვოს ისტორიაში იყო პერიოდი, როდესაც ეს რეგიონი სერბეთის შემადგენლობაში არ შედიოდა, მაშინ როდესაც საქართველოს ისტორიაში ვერ ვიპოვით ეპოქას, როდესაც ქართული სახელმწიფო აფხაზეთის გარეშე არსებობდა და პირიქით.

სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შემთხვევაში 1920-იან წლებში ადგილი არ ჰქონია იმ მასშტაბის „საკანონმდებლო ომს“, რასაც აფხაზეთის შემთხვევაში ჰქონდა. ამის მთავარი მიზეზი იყო ის, რომ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქს საქართველოს შემადგენლობაში არასოდეს ჰქონია კონსტიტუცია.

ერთი შეხედვით, 1921 წელს კოსოვოელი ალბანელების მიერ წამოყენებული ალბანეთთან გაერთიანების მოთხოვნა თითქოს მსგავსია 1925 წელს ოსი ხალხის მიერ დაყენებული მოთხოვნისა „ორი ოსეთის“ გაერთიანების შესახებ. თუმცა, ამ შემთხვევაშიც, სახეზეა ძირეული განსხვავებები. პირველ რიგში კი ის მომენტი, რომ ალბანელთა წარმომავლობის საკითხის ბუნდოვანების გათვალისწინებით, სავსებით შესაძლებელია, კოსოვოს ტერიტორია ყოფილიყო მათი ისტორიული სამშობლო, განსხვავებით ალან-ოსებისგან, რომელთა წარმომავლობის ისტორიულმა ანალიზმა ნათლად გვაჩვენა, რომ მათ საქართველოს ტერიტორიაზე არასოდეს უცხოვრიათ.

გარდა ამისა, თუკი ალბანელები კოსოვოს რეგიონის შეერთებას მოითხოვდნენ ალბანურ სახელმწიფოსთან, ოსები ჩრდილოეთ და „სამხრეთ ოსეთის“ გაერთიანებას მოითხოვდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე. ამასთან ერთად, უმნიშვნელოვანესი განმასხვავებელი ფაქტორია თავად ალბანეთისა და ჩრდილოეთ ოსეთის, როგორც „სახელმწიფოების“ (ჩრდილოეთ ოსეთის შემთხვევაში) შედარების საკითხი. თუკი ალბანური სახელმწიფო ოფიციალურად საერთაშორისო დონეზე იყო აღიარებული, ჩრდილოეთ ოსეთის შემთხვევაში საქმე გვაქვს დღემდე რუსეთის ფედერაციაში შემავალ ტერიტორიულ ერთეულთან, რაც, თავის მხრივ, კიდევ ერთხელ, ხაზს უსვამს საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ოსების პოლიტიკური მოთხოვნების ბუნებას, რომელიც პირდაპირ კავშირშია რუსულ პოლიტიკურ ინტერესებთან.

ამგვარად, თუკი აფხაზი სეპარატისტების მოთხოვნები კოსოვოელი ალბანელების მოთხოვნებზე რადიკალური მოსჩანს XX საუკუნის 20-იან წლებში, ოსი სეპარატისტების მოთხოვნები, ზემოთქმულის გათვალისწინებით, მაინც ყველაზე უფრო რადიკალურად წარმოგვიდგება, რადგან, როგორც წინა თავებში მოცემულმა ისტორიულმა მიმოხილვამ დაგვანახა, ეთნიკურ ოსების მიერ შიდა ქართლის ტერიტორიაზე განსახლების პერიოდს უფრო მოკლე ისტორია აქვს, ვიდრე აფხაზთა მიერ აფხაზეთის ტერიტორიაზე განსახლების ხანას.

ოსების განსახლება საქართველოში, როგორც დავინახეთ, განპირობებული იყო საქართველოს ყოფილი ერთიანი სამეფოს ტერიტორიაზე შექმნილი უმძიმესი სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და დემოგრაფიული პრობლემებით. სწორედ ამ პრობლემების მოსაგვარებლად ხდებოდა ქართველ მეფეთა სურვილითა და თანხმობით ოსთა დასახლება საქართველოს მიწაზე. ეს ტენდენცია, როგორც ვნახეთ, XIX საუკუნეშიც გრძელდებოდა და, საბოლოოდ, XX საუკუნის 20-იანი წლების შუა ხანებისთვის ეთნიკური ოსები ახლადშექმნილი „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის“ მთლიანი მოსახლეობის თითქმის 70% შეადგენდნენ.

კოსოვოში ალბანელი ხალხის განსახლებასა და „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში“ ოსების განსახლების საკითხებთან დაკავშირებით ერთგვარი „საერთო“ სურათი იკვეთება, რადგან სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, ორივე რეგიონში, ზემოაღნიშნული ხალხი დემოგრაფიულ უპირატესობას აღწევს. თუმცა ეს უპირატესობა რადიკალურად განსხვავებული პოლიტიკური გზებით იქნა მიღწეული.

კოსოვოს შემთხვევაში, ალბანური ეთნიკური ელემენტის დაწინაურება XX საუკუნის 20-იან წლებში (ისევე, როგორც მანამდე) ძირითადად საგარეო პოლიტიკურმა ფაქტორმა განაპირობა. შიდა ქართლის შემთხვევაში ოსური ელემენტის დაწინაურება, როგორც ვნახეთ, ძირითადად ქართული შიდაპოლიტიკური ფაქტორებით იყო განპირობებული გვიანი შუა საუკუნეების განმავლობაში. რუსეთის იმპერიის გამოჩენის შემდეგ კი, ამ ფაქტორებს ემატებოდა ჯერ მეფის რუსეთის, ხოლო მოგვიანებით - საბჭოთა რუსეთის იმპერიული ინტერესები.

საქართველოს თანამედროვე კონფლიქტური რეგიონების ტერიტორიებზე მიმდინარე მოვლენები კოსოვოსთან შედარებით უფრო ერთგვაროვანია, რადგან ამ რეგიონებში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას მთლიანად მართავს კრემლი.

სწორედ იმპერიული ცენტრიდან მიღებული დირექტივების თანახმად ტარდებოდა საბჭოთა იმპერიის მასშტაბით ადმინისტრაციული და საგანმანათლებლო რეფორმები 30-40-იან წლებში. ისევე, როგორც, მოსკოვის თანხმობითა და დირექტივებით ხდებოდა აფხაზეთის ტერიტორიაზე ქართველთა ჩასახლება, რასაც სეპარატისტი ავტორები ე.წ. „კოლონიზაციას“ უწოდებენ. ამიტომ, მიუხედავად აფხაზი და ოსი სეპარატისტი ავტორების (ო. ბღაჟბა და ს. ლაკობა, ა. ავიძბა, მ. ბლიევი, კ. ძუგაევი) მტკიცებისა, რომ ზემოაღნიშნული რეფორმების ინიციატორი ქართული მხარე იყო, დღესავით ნათელია, რომ სსრკ-ს მასშტაბით ვერცერთ, თუნდაც რეგიონალური მასშტაბის რეფორმას ვერ ექნებოდა ადგილი კრემლიდან თანხმობის გარეშე.

ამგვარად, კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში XX საუკუნეში განვითარებული მოვლენების გაანალიზებისას, იმთავითვე უნდა გავმიჯნოთ ამ მოვლენათა მთავარი თავისებურებები: კოსოვოს შემთხვევაში, საქმე გვაქვს გაცილებით უფრო დინამიკურ პროცესთან, რაშიც მოიაზრება რეგიონის უფრო ღია და მკაფიო ჩართულობა ბალკანეთის გარშემო შექმნილ საერთაშორისო პოლიტიკურ ვითარებაში. აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონის შემთხვევაში საქმე გვაქვს საბჭოთა იმპერიის მარწუხებში მოქცეულ ორ ტერიტორიულ ერთეულთან, რომლებშიც მოვლენები მხოლოდ და მხოლოდ ერთფეროვანი, სტატიკური, საბჭოთა იმპერიული სცენარით ვითარდება.

ჩვენ მიერ განსახილველ პერიოდში ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო მონაკვეთს XX საუკუნის 70-იანი წლები წარმოადგენს, როდესაც მთელ რიგ კონსტიტუციურ და პოლიტიკურ ცვლილებებს ჰქონდა ადგილი, როგორც კოსოვოს, ასევე აფხაზეთის რეგიონთან მიმართებით.

1969 წელს სერბების მიერ შემუშავდა კონსტიტუცია კოსოვოს ავტონომიისათვის, რომლის მიხედვითაც, რეგიონის სტატუსი „პროვინციამდე“ ამაღლდა. 1974 წლის იუგოსლავიის სფრ-ს ახალი კონსტიტუცია კი, როგორც ვნახეთ, სერბეთის შემადგენლობაში შემავალ ავტონომიურ ერთეულებს პრაქტიკულად ფედერალურ უფლებებს ანიჭებდა, ვეტოს უფლებით მთელ რიგ საკანონმდებლო საკითხებზე. ამასთან ერთად, მოხდა ალბანელთა მდგომარეობის გაუმჯობესება ჯანდაცვის, სოციალური, საგანმანათლებლო და სხვა მიმართულებებით.

დაახლოებით მსგავს ვითარებასთან გვაქვს საქმე ამ პერიოდში აფხაზეთში. საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში შემავალ აფხაზეთის

ასსრ-სთვის 70-იანი წლები ნამდვილად მაქსიმალური თავისუფლებებისა და პრივილეგიების ხანად უნდა ჩაითვალოს. თუმცა 1977-1978 წლების საკონსტიტუციო რეფორმების მიუხედავად, სეპარატისტები კვლავ უკმაყოფილებას გამოხატავდნენ საქართველოს სსრ-ს მიმართ და უკანასკნელი ოცდაათი წლის განმავლობაში უკვე მესამედ ითხოვდნენ საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობიდან გამოსვლას და კრასნოდარის მხარესთან შეერთებას.

ამგვარად, 70-იანი წლები კოსოვოსა და აფხაზეთის რეგიონებში შექმნილი ვითარების თვალსაზრისით გარკვეულ საერთო შტრიხებს ავლენს. აფხაზეთის მსგავსად, კოსოვოელი ალბანელებისთვისაც არ იყო საკმარისი ყველა ის დათმობა, რასაც ადგილი ჰქონდა სერბული მხარისგან. ისინი უფრო მეტს ითხოვდნენ. ეს კი, თავის მხრივ, ხელს უწყობდა სერბული ეროვნული იდეების აღმავლობას, რამაც განსაკუთრებით იჩინა თავი ტიტოს გარდაცვალების შემდეგ.

ამ საერთო შტრიხის ხაზგასმასთან ერთად, ყურადღების მიღმა არ უნდა დაგვრჩეს ერთ-ერთი მთავარი განმასხვავებელი ფაქტორი კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების შედარებითი ანალიზის ფარგლებში. ამ შემთხვევაში, მკაფიოდ უნდა განვსაზღვროთ თავად სერბეთის როლი იუგოსლავურ ფედერაციასთან და კოსოვოსთან მიმართებაში და საქართველოს როლი სსრკ-სა და აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიებთან მიმართებაში.

როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, იუგოსლავური ფედერაცია ტიტოს პერიოდში, მეტნაკლებად ეთნიკური ბალანსის პრინციპზე იყო აგებული და ამოსავალ წერტილად კონკრეტულ ეროვნულ შეხედულებებზე მაღლა სწორედ ამ ბალანსს აყენებდა. ვითარება რადიკალურად შეიცვალა ტიტოს გარდაცვალების შემდეგ, როდესაც სერბეთი უკვე იუგოსლავიის ფედერაციული ერთობის შენარჩუნების ინიციატორად გვევლინება. რაც ყველაზე მთავარია, ფედერაციული ერთობა სერბეთისთვის ამ ეტაპზე უკვე პირდაპირ იყო დაკავშირებულ „დიდი სერბეთის“ შექმნის ეროვნულ იდეასთან. სერბული შეხედულებით, იუგოსლავიის ერთობის ლიდერი სწორედ სერბეთის რესპუბლიკა უნდა ყოფილიყო.

ამ შემთხვევაში მკაფიო განსხვავება გვხვდება თვალში სსრ კავშირის ფარგლებში საქართველოს სსრ-ს როლსა და იუგოსლავიის ფედერაციაში სერბეთის როლს შორის. საქართველოს სსრ, 1980-იანი წლებიდან მოყოლებული, საკუთარი დამოუკიდებლობისთვის, საბჭოთა იმპერიის მარწუხებისგან თავის დაღწევისთვის იბრძვის და არა სსრ

კავშირის შენარჩუნების ინიციატივით. ქართული მხარის სწორედ ამ ინიციატივის ჩახშობისკენ იყო მიმართული კრემლის ყოველი პოლიტიკური ნაბიჯი 80-იანი წლების ბოლოსა და 90-იანი წლების დასაწყისში. ამის ნათელი მაგალითია სსრკ-ს მასშტაბით 1990 წლის 3 აპრილს ამოქმედებული კანონი, რომლის მიხედვითაც, სსრკ-ში შემავალი ნებისმიერი საკავშირო რესპუბლიკის მიერ ამ კავშირის დატოვების შემთხვევაში ამ რესპუბლიკებში შემავალ ავტონომიურ ერთეულებს უფლება ეძლეოდათ, რეფერენდუმის საფუძველზე თავად გადაეწყვიტათ სსრკ-ში დარჩენისა თუ მისი დატოვების საკითხი. სწორედ ამ კანონის გამოცემით ამოქმედდა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიაზე კრემლის მიერ დამონტაჟებული ნაღმები.

სწორედ ზემოაღნიშნული ფაქტორის გამო XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან სერბეთისა და საქართველოს პოლიტიკური პოზიციებისა და ქმედებების ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სხვადასხვა მისწრაფებებისა და მიზნების მქონე ორ ქვეყანასთან. სერბეთი ამ კუთხით უფრო მეტ მსგავსებას ავლენს სსრკ-ს სამართალმემკვიდრე რუსეთის ფედერაციასთან, ვიდრე საქართველოსთან. სხვა ფაქტორებთან ერთად სწორედ ეს წარმოადგენს რუსეთის ფედერაციის მიერ სერბეთის უპირობო პოლიტიკური თუ სხვა სახის მხარდაჭერის ერთ-ერთ საფუძველს, რაც მკაფიოდ გამოიკვეთა ზემოთ მოყვანილი რუსი ავტორების (ე. გუსკოვა, ა. მანაჩინსკი და დ. დენისოვი) ნარატივებით.

80-იანი წლების ბოლოსა და 90-იანი წლების დასაწყისში კოსოვოელი ალბანელების სწრაფვა კოსოვოს დამოუკიდებლობისკენ ერთგვარ მსგავსებას ჰპოვებს აფხაზი და ოსი სეპარატისტების ანტიქართულ გამოსვლებთან. ამ მხრივ, აღსანიშნავია 1990 წლის 2 ივლისს კოსოვოს ასამბლეის მიერ კოსოვოს რესპუბლიკის შექმნის მხარდაჭერა, რასაც 1991 წლის 21 სექტემბერს იმავე ასამბლეის მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადება მოჰყვა. რა თქმა უნდა, ეს ქმედებები კანონგარეშედ გამოცხადდა სერბული მხარის მიერ.

მსგავსი ნაბიჯი გადადგეს 1990 წლის 25 აგვისტოს აფხაზმა სეპარატისტებმა „აფხაზეთის სსრ-ს სახელმწიფო სუვერენიტეტის“ შესახებ დეკლარაციის მიღებით, ხოლო ოსმა სეპარატისტებმა კი, იმავე წლის 20 სექტემბერს. თუმცა აქ ერთი მნიშვნელოვანი განმასხვავებელი ფაქტორი ამოდის ზედაპირზე კოსოვოსა და აფხაზეთის მაგალითებს შორის. კოსოვოს შემთხვევაში, ზემოაღნიშნულ გადაწყვეტილება, როგორც მინიმუმ,

კვორუმის ფარგლებში მიიღეს - ასამბლეის სხდომას ესწრებოდა 114 წევრი 123-დან, ხოლო აფხაზეთის შემთხვევაში კი, დეკლარაციის მიღება კვორუმის არარსებობის პირობებში მოხდა - უზენაესი საბჭოს სხდომას 138 დეპუტატიდან მხოლოდ 68 ესწრებოდა.

ამგვარად, XX საუკუნის 80-90-იანი წლებისთვის კოსოვოში, ისევე, როგორც საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში, ვითარება უფრო და უფრო იძაბებოდა, რაც დიდწილად იუგოსლავიისა და სსრკ-ს დაშლით იყო განპირობებული. შექმნილ ვითარებაში, ბალკანეთსა და კავკასიაში მთავარ განმასხვავებელ ფაქტორებად, პირველ რიგში, სერბული და ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკა გვევლინება. თუკი ამ პერიოდში სერბეთი ფედერალური მასშტაბითაც კი ახერხებდა კოსოვოს რეგიონზე ზემოქმედებას, საქართველოს შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს იმპერიის ნაწილთან, რომელიც თავად განიცდის ზემოქმედებას ცენტრიდან, ხოლო ეს უკანასკნელი კი თავად წარმოადგენს დირიჟორს საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში მიმდინარე მოვლენების განვითარებაში.

სწორედ ამიტომ, დასკვნის სახით, უნდა ვთქვათ, რომ ამ პერიოდში, სხვადასხვა გარემოებებში, სხვადასხვა ტიპის კონფლიქტების განვითარებას აქვს ადგილი სერბებსა და ალბანელებს შორის კოსოვოში და ქართველებს, აფხაზებსა და ოსებს შორის - რუსეთის წაქეზებით - საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში.

კოსოვოს შემთხვევაში, სერბულ მხარეს კოსოვოელ ალბანელებზე ზემოქმედების გაცილებით მეტი ბერკეტი (როგორც პოლიტიკური, ასევე სამხედრო) გააჩნდა, რადგან სერბეთი თავად წარმოადგენდა ფედერაციული იუგოსლავიის ერთიანობის მთავარ გამწევ ძალას. არ არსებობდა არანაირი მესამე ძალა, რომელიც სერბეთის ტერიტორიაზე განათავსებდა სამხედრო ნაწილებს და სერბ და ალბანელ ხალხს შორის კონფლიქტის ისეთივე გამჩაღებლის როლს შეასრულებდა, როგორიც კრემლმა შეასრულა აფხაზებს, ოსებსა და ქართველებს შორის.

ამგვარად, XX საუკუნის უკანასკნელი ათწლეულის დასაწყისში ბალკანეთსა და კავკასიაში კონფლიქტები სრულიად განსხვავებულ გარემოებებში მწიფდებოდა.

თავი IV. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი XX საუკუნის 90-იან - XXI საუკუნის 10-იან წლებში: საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები

§1. კოსოვო XX ს. 90-იან - XXI ს. 10-იან წლებში

1.1. კოსოვო XX ს. 90-იან წლებში: სამხედრო-პოლიტიკური არეულობიდან სამშვიდობო ძალების განთავსებამდე

„კოსოვოში, შეერთებულმა შტატებმა აირჩია მოქმედების კურსი, რომელიც ამძაფრებს სისასტიკეს და ძალადობას.
ეს არის ასევე მოქმედების კურსი,
რომელიც დარტყმას აყენებს საერთაშორისო წესრიგის რეჟიმს,
მაგრამ, რომელიც სუსტებს სთავაზობს თუნდაც მცირე დაცვას მტაცებლური სახელმწიფოებისგან“

ნოამ ჩომსკი[1]

XX საუკუნის ბოლო ათწლეულის დასაწყისში ბალკანეთის რეგიონი სამხედრო-პოლიტიკურ კრიზისში ჩაეფლო, რომელიც პირდაპირ იყო დაკავშირებული იუგოსლავიის ფედერაციის დაშლის პროცესთან. პირველ სამხედრო კონფრონტაციას ამ ტერიტორიაზე ადგილი ჰქონდა 1991 წლის ივნის-ივლისში სლოვენიისა და იუგოსლავიის ფედერაციულ ძალებს შორის გამართულ ე.წ. „ათდღიან ომში“.[2]

1992 წლის იანვარში მოხდა ხორვატიისა და სლოვენიის დამოუკიდებლობა საერთაშორისო დონეზე აღიარება. ამ მოვლენებმა მეტად გაამწვავა ვითარება ბოსნია-ჰერცეგოვინაში. სერბეთი ყველა ძალით ცდილობდა იუგოსლავური ფედერაციის ერთიანობის შენარჩუნებას. მათი ეს მიზანი, თავის მხრივ, პირდაპირ იყო დაკავშირებული „დიდი

[1] *”In Kosovo, the U.S. has chosen a course of action that escalates atrocities and violence. It is also a course of action that strikes a blow against the regime of international order, but which offers the weak at least some protection from predatory states.”* Noam Chomsky. უკანასკნელად ნანახია 11.08. 2021 ვებგვერდზე: https://www.quotemas-ter.org/q269e84be3f1779752ccc00-261b1f5a33

[2] **Reneo Lukic and Allen Lynch.** Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union. New York: Oxford University Press, 1996, გვ. 29-30.

სერბეთის“ შექმნის იდეასთან. ამასთან ერთად, სერბები კოსოვოს ტერიტორიის მტკიცე კონტროლსაც ახორციელებდნენ, სადაც 1992 წლის 24 მაისს გამართულ „საპრეზიდენტო არჩევნებში“, „კოსოვოს დემოკრატიული ლიგის“ მეთაურმა - იბრაჰიმ რუგოვამ გაიმარჯვა. ჩამოყალიბდა თვითგამოცხადებული კოსოვოს რესპუბლიკა, რომლის პრემიერ მინისტრიც გახდა ბუიარ ბუკოში.

მიუხედავად იმისა, რომ სერბეთი არ სცნობდა აღნიშნულ არჩევნებს, ალბანელები გულმოდგინედ განაგრძობდნენ ბრძოლას კოსოვოში ალბანური სახელმწიფოს ჩამოსაყალიბებლად. ამ დროისთვის კდლ (კოსოვოს დემოკრატიული ლიგა) 700 ათას წევრს ითვლიდა, ხოლო ორგანიზაციის წარმომადგენლობითი ცენტრები კი გახსნილი იყო ციურიხში, შტუტგარტსა და ბრიუსელში.[1]

იბრაჰიმ რუგოვა პრაქტიკულად კოსოვოს არაოფიციალური მთავრობის მეთაური გახდა. იგი ცდილობდა მოეგვარებინა კოსოვოელ ალბანელთა ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემები, როგორიც იყო უმუშევრობა, რის მიზეზსაც, დიდწილად, წარმოადგენდა სერბების მიერ ინიცირებული 1989 წლის საკანონმდებლო ცვლილებები.

აღნიშნული ეკონომიკური პრობლემების მოსაგვარებლად, კოსოვოელი ალბანელების ძალისხმევით, მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ყველა ალბანელს საკუთარი შემოსავლის 3 პროცენტი უნდა ჩაერიცხა კოსოვოს ახლადშექმნილი „მთავრობისთვის“.[2] იბრაჰიმ რუგოვას მთავარ პოლიტიკურ მიზანს წარმოადგენდა ძალადობის თავიდან აცილება და კოსოვოს საკითხის ინტერნაციონალიზაცია.[3] ეს გეგმა მეტად რთულად განსახორციელებელი აღმოჩნდა სერბული ფაქტორის გამო. ამ პერიოდისთვის სერბული არმია წარმოდგენილი იყო არა მხოლოდ კოსოვოში, არამედ ბოსნია-ჰერცეგოვინასა და ხორვატიაშიც. მიუხედავად ამგვარი ვითარებისა, რუგოვა ამჯობინებდა ე.წ. „უმოქმედობისა და გადარჩენის პოლიტიკას“.[4] თავდაპირველად ე.წ. კოსოვოს რესპუბლიკის პრემიერ მინისტრი ბუიარ ბუკოშიც იზიარებდა რუგოვას ამ შეხედულებას.

შექმნილ ვითარებაში აშშ-ს მიერ სერბეთი აღიქმებოდა, როგორც აგრესორი და სამხედრო-პოლიტიკური არეულობის ინიციატორი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე. თუმცა, ამასთან ერთად, უნდა აღინიშნოს, რომ

[1] **Miranda Vickers.** Between Serb and Albanian, გვ. 250.
[2] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 73.
[3] **Peter Ronayne.** Genocide in Kosovo. / *Human Rights Review*, Vol. 5, Issue 4. Jul-Sep 2004, გვ. 60.
[4] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 71.

დასავლურ პოლიტიკურ სივრცეში, ამ დროისთვის, კოსოვო მაინც სერბეთის შემადგენელ ნაწილად რჩებოდა და არა პოტენციურ დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ, როგორც იმ დროისთვის ხორვატიისა და სლოვენიის სახელმწიფოები.

აშშ-სა და ზოგადად დასავლეთის ბალკანეთისადმი ორაზროვანი პოლიტიკური მიდგომის ერთ-ერთი მკაფიო მაგალითია 1992 წლის დეკემბერში აშშ-ს პრეზიდენტ ჯორჯ ჰერბერტ უოკერ ბუშის ე.წ. „საშობაო გაფრთხილება“ (“Christmas Warning”), რომ კოსოვოს რეგიონში სერბების ინიციატივით დაწყებული კონფლიქტის შემთხვევაში აშშ მზად იყო გადასულიყო სამხედრო მოქმედებაზე სერბეთის წინააღმდეგ.[1] აღნიშნულ „გაფრთხილებამდე“ ჯერ კიდევ ერთი თვით ადრე გაზეთ “The New York Times”-ში დაიბეჭდა სტატია შემდეგი სათაურით: „ოპერაცია ბალკანური ქარიშხალი: გეგმა“. ეს სტატია პრაქტიკულად წარმოადგენდა ბალკანეთში აშშ-ს ინტერვენციის სტრატეგიულ სამოქმედო გეგმას სერბეთის წინააღმდეგ.[2]

აშშ-ს გარდა, ამ პერიოდში ბალკანეთში საკუთარი ინტერესები ჰქონდა სსრკ-ს მემკვიდრეს - რუსეთის ფედერაციასაც. თუმცა აშშ-სგან განსხვავებით, რუსეთი საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ღრმა პოლიტიკურ-ეკონომიკურ კრიზისში იყო ჩაფლული, რაც ბალკანეთის მოვლენებში მოსკოვის პირდაპირი სამხედრო-პოლიტიკური ინტერვენციისთვის მეტად არახელსაყრელ პირობებს ქმნიდა.

საკუთარი მშვიდობიანი პოლიტიკის გათვალისწინებით 1995 წლის ნოემბერში ბოსნიის ომის დამასრულებელი დეიტონის საერთაშორისო კონფერენციისგან იბრაჰიმ რუგოვას დიდი მოლოდინები ჰქონდა. კოსოვარების ლიდერის რწმენით, ამ კონფერენციაზე კოსოვოს საკითხი დღის წესრიგში უნდა დამდგარიყო. თუმცა რუგოვას იმედებს ასრულება არ ეწერა. დეიტონის კონფერენცია მთლიანად ბოსნია-ჰერცეგოვინაში ომის შეწყვეტაზე იყო ფოკუსირებული.

დეიტონში კოსოვოს საკითხის არდაყენების მიზეზებზე საუბრისას, მკვლევარი რიჩარდ კაპლანი ხაზს უსვამს, რომ კოსოვოში ამ დროს ომი არ იყო.[3] ავტორის აზრით, სწორედ ეს უნდა ყოფილიყო კოსოვოს საკით-

[1] **Ivo H. Daalder and Michael E. O’Hanlon.** Winning Ugly: NATO’s war to save Kosovo. Brookings Institution Press, Washington, DC, 2001, გვ. 9.

[2] **George Kenney and Michael J. Dugan.** Operation Balkan Storm: Here's a Plan. // *The New York Times.* November 29, 1992, გვ. 15. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.ny times.com/1992/11/29/opinion/operation-balkan-storm-here-s-a-plan.html.

[3] **Richard Caplan.** International Diplomacy and the crisis in Kosovo, გვ. 751.

ხის დღის წესრიგში არდაყენების მიზეზი ამ კონფერენციაზე, რომელიც მთლიანობაში რუგოვას მშვიდობიანი პოლიტიკის არაეფექტურობის მაჩვენებლად იქცა, პირველ რიგში, თავად კოსოვოელი ალბანელებისთვის.

იმავე 1995 წელს რუგოვას მშვიდობიან პოლიტიკას გაემიჯნა ბუიარ ბუკოში, რომელმაც შექმნა ე.წ. „კოსოვოს რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალები“. იმავდროულად, უფრო და უფრო პოპულარული ხდებოდა 1991 წელს შექმნილი კოსოვოს განმათავისუფლებელი არმია (კგა),[1] რომლის მთავარ სამოქმედო გეგმას კოსოვოსა და ალბანეთის ძალისმიერი მეთოდებით გაერთიანება წარმოადგენდა. 1998 წელს მოხდა ბუკოშის ნაწილებისა და კგა-ს გაერთიანება. 1997-98 წლებში კგა-სა და სერბულ ნაწილებს შორის შეტაკებებმა სისტემატური ხასიათი მიიღო. სერბები მკაცრად პასუხობდნენ კოსოვოელ ალბანელთა მოქმედებებს. კოსოვოს ომის დაწყების პერიოდად ითვლება 1998 წლის თებერვალი და მან 1999 წლის ივნისამდე გასტანა.[2]

ამგვარად, 1998 წლისთვის კოსოვოს დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის ასპარეზზე გამოიკვეთა სამი ანგარიშგასაწევი მიმართულება: პირველი - პოლიტიკური მიმართულება, რომელსაც წარმოადგენდა იბრაჰიმ რუგოვა და კოსოვოს დემოკრატიული ლიგა; მეორე - ბუიარ ბუკოშის შედარებით უფრო რადიკალური მიმართულება „კოსოვოს რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალები“, ხოლო მესამე - ნაციონალისტურ-ექსტრემისტული მიმართულება „კოსოვოს განმათავისუფლებელი არ-მია“.[3]

1998 წლის მარტში სერბულმა სამხედრო ნაწილებმა დრენიცაში (კოსოვოს ცენტრალური ნაწილი) 70 მშვიდობიანი ალბანელი (ძირითადად ქალები და ბავშვები) მოკლეს. ამ ინციდენტმა კოსოვოელი ალბანელები უფრო მტკიცედ დარაზმა სერბების წინააღმდეგ საბრძოლველად.[4] 1998 წლის ივლისისთვის, კოსოვოს ტერიტორიის თითქმის 30% მოექცა კგა-ს კონტროლის ქვეშ.[5] ეს პერიოდი მიიჩნევა სამხედრო მოქმედებების რეალურ დასაწყისად კოსოვოს ტერიტორიაზე.

---

[1] **Benjamin S. Lambeth.** NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment. RAND, 2001, გვ. 53.

[2] The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned. The Independent International Commission on Kosovo. Oxford: Oxford University Press, 2000, გვ. 2. ელექტრონული ვერსია იხ.: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources /6D26FF88119644CFC12569-89005CD392-thekosovoreport.pdf.

[3] **დაზმირ ჯოჯუა.** კოსოვოს პრეცედენტი.., გვ. 483-484.

[4] **Julie A. Mertus.** Operation Allied Force, გვ. 469.

[5] **Michael MccGwire.** Why did We Bomb Belgrade? / *International Affairs*, Vol. 76, No, 1. January

1998 წლის 31 მარტს გაერო-ს უშიშროების საბჭომ მიიღო რეზოლუცია 1160, რომლის მიხედვითაც, სერბულ და ალბანურ მხარეებს ბრალი ედებოდათ სამხედრო მოქმედებების გაჩაღებაში კოსოვოს რეგიონში. ამასთან ერთად, რეზოლუციაში ხაზგასმული იყო კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარების აუცილებლობა.[1] აღნიშნულ რეზოლუციას არანაირი რეალური შედეგი არ მოჰყოლია. სერბები და ალბანელები გულმოდგინედ განაგრძობდნენ სამხედრო მოქმედებებს.

გაერო-ს უშიშროების საბჭომ შემდგომი - 1199-ე რეზოლუცია გამოსცა 1998 წლის 23 სექტემბერს. წინა რეზოლუციის მსგავსად ეს დოკუმენტიც, პირველ რიგში, მოითხოვდა ცეცხლის შეწყვეტასა და კონფლიქტის მშვიდობიანი გზებით დარეგულირებას. რეზოლუციის მიხედვით, სერბებისა და ალბანელების სამხედრო შეტაკებების შედეგად იმ დროისთვის უკვე 230 ათასი კოსოვოელი ალბანელი იყო განდევნილი საკუთარი სახლიდან.[2]

რა თქმა უნდა, ვერც ეს რეზოლუცია იქცა კოსოვოში შექმნილი სიტუაციის განმუხტვის მთავარ მექანიზმად. დოკუმენტის მიღებიდან სამ დღეში - 26 სექტემბერს - მორიგ სერბულ შეტევას კოსოვოს ერთ-ერთ სოფელზე 18 მშვიდობიანი ალბანელის (ძირითადად კვლავ ქალების, ბავშვებისა და მოხუცების) სიცოცხლე ემსხვერპლა.

აშშ-ს დიპლომატია ცდილობდა, თავისი როლი ეთამაშა კოსოვოში შექმნილი ვითარების განმუხტვაში, რაც გამოიხატებოდა შეერთებული შტატების სახელმწიფო მდივნის მადლენ ოლბრაითის იმდროინდელ გამოსვლაში: „ჩვენ მკაფიოდ დავაფიქსირეთ მილოშევიჩთან და კოსოვარებთან, რომ ჩვენ არ ვუჭერთ მხარს კოსოვოს დამოუკიდებლობას, რომ ჩვენ გვსურს სერბეთის „გამოსვლა“ კოსოვოდან და არა კოსოვოს გამოსვლა სერბეთიდან“.[3] თუმცა კოსოვოელი ალბანელები მხოლოდ და მხოლოდ დამოუკიდებლობისთვის იბრძოდნენ, სამხედრო შეტაკებები გრძელდებოდა.

2000, გვ. 4.

[1] Resolution 1160 (1998). Adopted by the Security Council at its 3868th meeting, on 31 March 1998. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://digitallibrary.u n.org/record/2-52117?ln=en.

[2] Resolution 1199 (1998).Adopted by the Security Council at its 3930th meeting on 23 September 1998. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.nato. int/kosovo/docu/u-980923a.htm

[3] **James Ker-Lindsay.** From Autonomy to independence: the evolution of international thinking on Kosovo, 1998-2005. / *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*.Volume 11, Number 2, June 2009, გვ. 145 (სტილი დაცულია - **ჯ.ყ.**).

1998 წლის 13 ოქტომბერს ჩრდილოატლანტიკური ორგანიზაციის მიერ ბელგრადში გაიგზავნა გაფრთხილება, რომლის მიხედვითაც, სერბეთის სამხედრო ნაწილებს ეძლეოდათ 96 საათი კოსოვოს ტერიტორიის დასატოვებლად. წინააღმდეგ შემთხვევაში, NATO დაიწყებდა სამხედრო-საჰაერო მოქმედებებს სერბეთის ტერიტორიაზე.[1]

მხოლოდ აღნიშნული მუქარის შემდეგ მოხდა მილოშევიჩის დათანხმება ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ ხელშეკრულებაზე ხელის მოსაწერად. 1998 წლის 24 ოქტომბერს მიიღეს გაერო-ს უშიშროების საბჭოს 1203-ე რეზოლუცია, რომლის მიხედვითაც, კოსოვოს რეგიონში ეუთო-ს სპეციალური კომისია უნდა გაგზავნილიყო, რომელიც, თავის მხრივ, გააკონტროლებდა რეგიონში არსებული მდგომარეობის 1160-ე და 1199-ე რეზოლუციებთან შესაბამისობას. აღნიშნულ კომისიასთან ერთად, დამატებითი უსაფრთხოების ზომების დაცვის მიზნით, რეგი-ონში უნდა გაგზავნილიყო NATO-ს საჰაერო მისიაც.[2]

ზემოაღნიშნულ ღონისძიებებთან ერთად, 1998 წლის ოქტომბერში იუგოსლავიის არმიის (ძირითადად შედგებოდა სერბული სამხედრო ნაწილებისგან) შემადგენლობა შემცირდა 18 000-დან 12 500-მდე. სპეციალური საპოლიციო ძალები კი 6 500-მდე. თუმცა მალე კგა-ს ნაწილები კვლავ გადავიდნენ მოქმედებაზე სერბების მიერ უკანდახევისას დატოვებული ტერიტორიების დასაკავებლად. ნოემბრისთვის სერბებმა კვლავ გაგზავნეს რეგიონში საკუთარი სამხედრო ნაწილები.[3] ამგვარად, ზემოაღნიშნული დიპლომატიური ძალისხმევის მიუხედავად, 1998 წლის მიწურულისთვის კოსოვოში შექმნილი ვითარება კონტროლს არ ექვემდებარებოდა.

1999 წლის 8-10 იანვარს კგა-ს ნაწილებმა კოსოვოს ქალაქ შტიმესთან ახლოს ოთხი სერბი პოლიციელი მოკლეს. სერბებმა ალბანელებს 45 მშვიდობიანი ალბანელის (მოკლულთა შორის იყო 12 წლის ბავშვი) მოკვლით უპასუხეს სოფელ რაჩაკთან. ამის შემდეგ, მილოშევიჩის ბრძანებით, კოსოვოს ტერიტორიაზე მუშაობა აეკრძალა საერთაშორისო სადამკვირვებლო ორგანიზაციებს.[4]

„საინტერესოა“ ბალკანეთის საკითხებში რუსი ექსპერტის - ელენა

---

[1] **Julie A. Mertus.** Operation Allied Force, გვ. 469.

[2] Resolution 1203 (1998).Adopted by the Security Council at its 3937th meeting, on 24 October 1998. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.nato. int/kosovo/docu/u9-81024a.htm

[3] **Benedikt C. Harzl.** Conflicting Perceptions: Russia, the West and Kosovo, გვ. 501.

[4] **Julie A. Mertus.** Operation Allied force, გვ. 469; **Peter Ronayne.** Genocide in Kosovo, გვ. 62.

გუსკოვას შეხედულება „რაჩაკის მკვლელობებზე“. მისი მტკიცებით, რაჩაკის მოვლენები ეუთო-ს მისიის მიერ იყო დადგმული და 45 ცხედარი რაჩაკში მოტანილი იყო სხვა ადგილიდან იმისთვის, რომ შემდგომში აღნიშნული ბოროტმოქმედება სერბებსა და მილოშევიჩს დაბრალებოდათ.[1] ე. გუსკოვას ეს პოზიცია ხაზს უსვამს კოსოვოს მიმართ კრემლის პოლიტიკურ დამოკიდებულებას და სრულ წინააღმდეგობაში მოდის Human Rights Watch-ისა[2] და ეუთო-ს ანგარიშებთან[3] რაჩაკის მოვლენებთან დაკავშირებით.

იანვრის მოვლენების შემდეგ დიპლომატებმა კიდევ ერთხელ გადაწყვიტეს კოსოვოში შექმნილი ვითარების მშვიდობიანი მეთოდებით დარეგულირება. ამისთვის გადაწყდა კონფერენციის მოწვევა პარიზის მახლობლად - რამბუიეში, სადაც ალბანურ და სერბულ მხარეებს NATO-ს საკონტაქტო ჯგუფის შუამავლობით უნდა გაემართათ მოლაპარაკებები კოსოვოს რეგიონში მშვიდობის დასამყარებლად. კონფერენცია მიმდინარეობდა 6-დან 23 თებერვლამდე.[4]

კონფერენციაზე მიღებული გადაწყვეტილებების თანახმად, შეთანხმება ძალაში უნდა დარჩენილიყო სამი წლის განმავლობაში. სერბული და ალბანური სამხედრო კონტინგენტების ნაწილს კოსოვოს სასაზღვრო ტერიტორიებზე დარჩენის უფლება ენიჭებოდა. თავად კოსოვო უნდა ყოფილიყო სერბეთის ავტონომიური ნაწილი, რომლის უსაფრთხოების გარანტიას NATO-ს სამხედრო ძალები წარმოადგენდნენ. ასევე უნდა მომხდარიყო კგა-ს განიარაღება.[5]

სამწუხაროდ, ამ პუნქტებმა მხოლოდ და მხოლოდ გააღრმავა სერბულ და ალბანურ მხარეებს შორის არსებული უთანხმოება. კონფერენციის ბოლოსთვის პრაქტიკულად ორივე მხარემ უარყო ეს პირობები.

---

[1] **Елена Гуськова.** История югославского кризиса, გვ. 669-670.

[2] “Yugoslav Government War Crimes in Racak.” In: *A Human Rights Watch Report*, January 1999. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://pantheon.hrw.org/legacy/campaig ns/kosovo98/racak.shtml.

[3] Kosovo/Kosova: As Seen, As Told. An analysis of the human rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission. October 1998 to June 1999. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.osce.org/odihr/17772.

[4] კონფერენციაზე შექმნილი დაძაბული ვითარების საილუსტრაციოდ საინტერესოა აღინიშნოს, რომ რამბუიეში ალბანელებისა და სერბების სასადილო ოთახებიც კი ცალ-ცალკე მდებარეობდა. ამიტომაც საკონტაქტო ჯგუფის წარმომადგენლებს სადილის დროს ოთახიდან ოთახში გადაადგილება უწევდათ ორ დაპირისპირებულ მხარესთან მოსალაპარაკებლად. იხ.: **Marc Weller.** The Rambo-uillet Conference on Kosovo. / *International Affairs*, Vol. 75, No 2. April 1999, გვ. 227-228.

[5] Rambouillet Accords. Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo. იხ.:http://-peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990123_RambouilletAccord.pdf.

კოსოვოელი ალბანელების მთავარ მოთხოვნად დამოუკიდებლობა რჩებოდა და ისინი საკუთარი მოთხოვნების საბოლოოდ ჩამოსაყალიბებლად კიდევ ორ კვირას ითხოვდნენ. რაც შეეხება სერბულ მხარეს, მილოშევიჩმა არათუ არ გაიზიარა ზემოაღნიშნული პირობები, არამედ კონფერენციის მსვლელობის პერიოდში გაზარდა სერბული არმიის რაოდენობა კოსოვოს ტერიტორიაზე.[1]

15 მარტს მოლაპარაკებები კვლავ განახლდა პარიზში. კოსოველმა ალბანელებმა სრული მზაობა გამოხატეს შეთანხმების ხელმოსაწერად, მაშინ, როდესაც სერბები კონფერენციაზე დაბრუნდნენ პრაქტიკულად ახალი პირობებითა და შეთავაზებებით კოსოვოს მომავალი ადმინისტრაციის მოწყობასთან დაკავშირებით. [2] აღნიშნული მოვლენების შესახებ, კარდინალურად განსხვავებულ შეხედულებას ვხვდებით რუს ავტორებთან (ე. გუსკოვა, ა. მანაჩინსკი და დ. დენისოვი), რომელთა მტკიცებით, სერბულ მხარეს კონფერენციის ბოლო დღემდე არ უნახავს საბოლოოდ მომზადებული ტექსტის 69%, განსაკუთრებით ის ნაწილები, რომელიც ითვალისწინებდა NATO-ს ძალების განლაგებას რეგიონში. რუსული შეხედულების მიხედვით, ამ ნაბიჯებით, ჩრდილოატლანტიკური ორგანიზაცია პრაქტიკულად კოსოვოს ოკუპაციას ახდენდა.[3]

სერბულ მხარესთან დიპლომატიური მოლაპარაკების კიდევ ერთ მცდელობას ჰქონდა ადგილი 1999 წლის 22 მარტს, როდესაც აშშ-ს სპეციალურმა წარმომადგენელმა რიჩარდ ჰოლბრუკმა სცადა, მილოშევიჩი დაეყოლიებინა რამბუიეს პირობების მიღებაზე. მოლაპარაკების მცდელობამ ამჯერადაც უშედეგოდ ჩაიარა. ჰოლბრუკი დაბრუნდა ბრიუსელში, სადაც NATO-ს წარმომადგენლობამ მის ანგარიშზე დაყრდნობით გამართა ბრიფინგი, რომელზეც სერბეთის წინააღმდეგ საჰაერო ოპერაციის დაწყების გადაწყვეტილება მიიღეს.[4]

NATO-ს სამხედრო მოქმედებები დაიწყო 1999 წლის 24 მარტს. კრემლის დამოკიდებულება ამ მოქმედებების მიმართ მკაფიოდ გამოიხატა რუსეთის პრემიერ მინისტრის ევგენი პრიმაკოვის ქმედებაში. ალიანსის საჰაერო მოქმედებების დაწყებისას პრიმაკოვი თვითმფრინავით მიემართებოდა ვაშინგტონში საერთაშორისო სავალუტო ფონ-

[1] **Marc Weller.** The Rambouillet Conference on Kosovo, გვ. 236.
[2] **Marc Weller.** The Crisis in Kosovo 1989-1999: From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities. Cambridge, 1999, გვ. 469.
[3] **Елена Гуськова.** История югославского кризиса, გვ. 671; **А. Я. Маначинский, Д. О. Денисов.** Косово и Метохия.., გვ. 86.
[4] **Marc Weller.** The Rambouillet Conference on Kosovo, გვ. 236.

დისგან რუსეთისთვის 4.8 მლრდ დოლარის ოდენობის სესხის მისაღებად. როდესაც მას NATO-ს გადაწყვეტილების შესახებ შეატყობინეს, პრიმაკოვმა პილოტებს მოსკოვში დაბრუნების ბრძანება მისცა. ამით რუსეთის პრემიერ მინისტრმა, მისივე თქმით, რუსეთის პოლიტიკური პრინციპები „დაიცვა“. თუმცა, როგორც დღეისთვის ცნობილია, პრიმაკოვის ვიზიტი ვაშინგტონში მხოლოდ და მხოლოდ მეორე დღისთვის გადაიდო.[1]

NATO-ს საჰაერო კამპანია 78 დღე გრძელდებოდა და 1999 წლის 10 ივნისს დასრულდა. აღსანიშნავია, რომ იგი განხორციელდა გაერო-ს ოფიციალური მანდატის გარეშე. აშშ-ს თავდაცვის მდივნის მოადგილის უოლტერ სლოკომბის (1994-2001) მიხედვით, NATO-ს არ სჭირდებოდა გაერო-ს მანდატი. მისი თქმით, რა თქმა უნდა, ეს დოკუმენტი სასურველი იქნებოდა, მაგრამ გაერო-ს წესდების 51-ე მუხლი უფლებას აძლევს ამა თუ იმ სახელმწიფოს, მსოფლიოში უსაფრთხოებისა და მშვიდობის დაცვის მიზნით, აღნიშნული მანდატის გარეშე დაიწყოს სამხედრო მოქმედება.[2]

გაერო-ს წესდების 51-ე მუხლის მიხედვით, ორგანიზაციის წევრ ნებისმიერ სახელმწიფოს უფლება აქვს, მიმართოს ინდივიდუალური ან კოლექტიური უსაფრთხოების ზომებს, თუკი შეიარაღებული თავდასხმა მოხდება გაერო-ს რომელიმე წევრ სახელმწიფოზე, მანამ, სანამ უშიშროების საბჭო მიიღებს საერთაშორისო მშვიდობის დაცვის ზომებს.[3] ამგვარად, აღნიშნული მუხლის ინტერპრეტირება არ გვაძლევს სლოკომბის სიტყვების გაზიარების საფუძველს, რადგან კოსოვო არც 1999 წელს და არც დღეს არ წარმოადგენს გაერო-ს წევრ ქვეყანას და, შესაბამისად, ამ ორგანიზაციის წესდების ვერცერთი მუხლი მასზე ვერ გავრცელდებოდა. თუმცა, აღნიშნულ შეხედულებასთან ერთად აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამხედრო ჩარევის გარდა, მილოშევიჩის მშვიდობაზე დაყოლიების სხვა ყველა დიპლომატიურმა მცდელობამ ამ დროისთვის უშედეგოდ ჩაიარა.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, შექმნილი ვითარების მიმართ მოსკოვს მკვეთრად ნეგატიური დამოკიდებულება ჰქონდა. ამ პერიოდში

---

[1] **Regina Heller.** Russia's quest for respect in the international conflict management in Kosovo. / *Communist and Post-Communist studies*, Vol. 47, Issues 3-4, September-December 2014, გვ. 338-339.

[2] **Bill Hayton.** Today Kosovo, tomorrow the world. // "*New Statesman",* 2 April 1999, გვ. 11.

[3] Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice, გვ. 10-11. იხ.: https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf.

რუსეთი საკმაოდ ღრმა ფინანსურ კრიზისში იყო ჩაფლული და ძალა არ შესწევდა, წინააღმდეგობა გაეწია დასავლეთის სახელმწიფოებისათვის ბალკანეთში გავლენის შესანარჩუნებლად. კრემლისთვის მეტად მძიმე იყო იმის გაცნობიერება, რომ ევროპის ქვეყნები, აშშ-სთან ერთად, ბალკანეთში საკუთარი პოლიტიკური გავლენის ზრდას მიელტვოდნენ. რუსეთის აღნიშნული პოზიცია მკაფიოდ გამოიხატებოდა პრიმაკოვის სიტყვებში, რომლითაც მან მადლენ ოლბრაითს მიმართა 1998 წელს: „რუსეთი 200 წლის განმავლობაში იყო წარმოდგენილი ბალკანეთში. ჩვენთვის გაუგებარია ამერიკის პოზიცია, რომელსაც დღეს ჩვენთან კონსულტაციის გარეშე სურს საკუთარი რეკომენდაციები უკარნახოს რეგიონს შექმნილი პრობლემების დასარეგულირებლად“.[1]

ამგვარად, რუსული პოზიციის მიმოხილვის შემდეგ შეგვიძლია ერთგვარად შევაჯეროთ NATO-ს საჰაერო ოპერაციისთვის გაერო-ს მანდატის არმინიჭების მიზეზები და დავასკვნათ, რომ რუსეთი, როგორც გაერო-ს უშიშროების საბჭოს წევრი სახელმწიფო, არაფრით დასთანხმდებოდა იუგოსლავიის ტერიტორიაზე NATO-ს სამხედრო მოქმედებებისთვის მანდატის მინიჭებას არა იმიტომ, რომ ის მართლაც ზრუნავდა რეგიონში მშვიდობის შენარჩუნებასა და სამხედრო მოქმედებების თავიდან აცილებაზე, არამედ იმიტომ, რომ აღნიშნული მანდატის მინიჭებით ძალაუნებურად შეუწყობდა ხელს ბალკანეთში დასავლური გავლენის გაძლიერებას.

1999 წლის მაისისთვის რუსეთი მეტად შეშფოთებული იყო NATO-ს სამხედრო ოპერაციებით. ამის ფონზე, სლობოდან მილოშევიჩი კვლავ წინააღმდეგი იყო დასავლეთთან მოლაპარაკებისა. შექმნილ ვითარებაში იმის გააზრებით, რომ სამხედრო კუთხით NATO-ს წინააღმდეგ რუსული არმია და ტექნიკა ვერაფერს გახდებოდა, რუსი დიპლომატის ვიქტორ ჩერნომირდინის ინიციატივით, აშშ-ს დიპლომატებთან ერთად, გადაწყდა კოსოვოს კრიზისის მშვიდობიანი გზით დარეგულირება.

6 მაისს პეტერსბერგში, ბონის მახლობლად, „დიდი რვიანის“ საგარეო საქმეთა მინისტრების შეხვედრაზე გადაწყდა კოსოვოს საკითხის გაეროს უშიშროების საბჭოს ფორმატის დღის წესრიგში დაბრუნება. ამასთან ერთად, გადაწყდა თავად კოსოვოს სტატუსის განსაზღვრის სამუშაო პროცესის დაწყება, რომელსაც კოსოვოს თვითმმართველობის საკითხი უნდა განესაზღვრა რამბუიეს დადგენილებებისა და ყოფილი იუგოს-

[1] **Benedikt C. Harzl.** Conflicting Perceptions: Russia, the West and Kosovo, გვ. 495.

ლავიის ქვეყნების ტერიტორიული სუვერენიტეტის პრინციპების გათვალისწინებით.[1]

14 მაისს გაეროს უშიშროების საბჭომ მიიღო რეზოლუცია 1239, რომელმაც, კიდევ ერთხელ, გაუსვა ხაზი პეტერსბერგის შეხვედრაზე მიღებული პირობებისა და სამშვიდობო მექანიზმების განხორციელების აუცილებლობას.[2] 1999 წლის 1 ივნისს იუგოსლავიის წარმომადგენლობამ ოფიციალურად შეატყობინა გერმანიას, რომ იგი მზად იყო „დიდი რვიანის“ მიერ შემუშავებული პრინციპების მისაღებად, რის სანაცვლოდაც NATO-ს საჰაერო ოპერაციის სასწრაფოდ შეწყვეტას მოითხოვდა. ევროკავშირის ახლადდანიშნული წარმომადგენელი კოსოვოს საკითხებში, ფინეთის პრეზიდენტი მარტი აჰტისაარი, რუსეთის წარმომადგენელ ვიქტორ ჩერნომირდინთან ერთად გაემგზავრა ბელგრადში ზემოაღნიშნული შეთანხმების საბოლოოდ გასაფორმებლად.[3] 9 ივნისს გაფორმებული, ე.წ. „კუმანოვოს შეთანხმების“ მიხედვით, KFOR-ის ძალები, ყოფილი იუგოსლავიის ფედერაციის ერთეულები და სერბეთის რესპუბლიკა ვალდებულებას იღებდნენ, კოსოვოში შექმნილი ვითარება მშვიდობიანი გზებით გადაწყვეტილიყო.[4]

საბოლოოდ, 10 ივნისს NATO-ს საჰაერო-სამხედრო ოპერაცია დასრულდა. იმავე დღეს, გაერო-ს უშიშროების საბჭომ გამოსცა 1244-ე რეზოლუცია,[5] რომლის მიხედვითაც, კოსოვოს აღორძინება უნდა მომხდარიყო 4 ნაწილად: 1. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მისიას კოსოვოში (UNMIK - United Nations Mission in Kosovo) უნდა ეზრუნა კოსოვოს ადმინისტრაციულ მოწყობაზე. 2. გაერო-ს უმაღლეს წარმომადგენლობას ლტოლვილთა საკითხებში (UNHR - United Nations High Commissioner for Refugees) უნდა ეზრუნა იძულებით გადაადგილებულ პირთა საცხოვრებლით უზრუნველყოფის საკითხებზე. 3. ეუთო-ს საკუთარ თავზე უნდა აეღო რეგიონში დემოკრატიზაციის პროცესზე ზრუნვა, ადამიანის უფლებათა დაცვისა და სხვა მიმართულებებით. ამასთან ერთად, ევროკავშირს

[1] **James Hughes.** Russia and the Secession of Kosovo: Power, Norms and the failure of Multilateralism. / *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No. 5, July 2013, გვ. 1003.

[2] ***Resolution 1239 (1999).*** Adopted by the Security Council at its 4003rd meeting on 14 May 1999. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.nato.int/ko sovo/docu/u99051-4a.htm.

[3] **James Hughes.** Russia and the Secession of Kosovo, გვ. 1004.

[4] ***Military Technical Agreement.*** უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://-www.nato.int/ kosovo/docu/a990609a.htm.

[5] ***Resolution 1244 (1999).*** Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.nato.int/ kosovo/docu/u990610-a.htm.

ეკისრებოდა პასუხისმგებლობა კოსოვოს ეკონომიკურ რეაბილიტაციაზე. 4. კოსოვოს სტაბილურობის ძალები (KFOR - Kosovo Stabilization Forces) წარმოადგენდა ჩრდილოატლანტი-კური ალიანსის მიერ შექმნილ ორ-განიზაციას, რომელსაც ევალებოდა კოსოვოს უსაფრთხოების დაცვა რამბუიეს კონფერენციის შეთანხმების მიხედვით.[1]

KFOR-ის პირველი კონტინგენტი კოსოვოს ტერიტორიაზე 12 ივნისს ჩავიდა. 2001 წლამდე მათმა საერთო რაოდენობამ 50 000 ადამიანი შეადგინა. თავდაპირველად, ეს ძალები ხუთ ნაწილად იყო დაყოფილი: ცენტრალური სამეთაურო კონტინგენტი განლაგებული იყო პრიშტინაში; ფრანგული და იტალიური ნაწილები განთავსდნენ კოსოვოს ჩრდილოე-თით და ჩრდილო-დასავლეთით; ბრიტანული ნაწილები - ცენტრში, გერმანული ნაწილები - სამხრეთ-დასავლეთით, ხოლო ამერიკული ნაწი-ლები კი - კოსოვოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილებში[2] **(დანართი № 27)[3]**

რუსეთს, თავის მხრივ, სურდა საკუთარი სამხედრო ნაწილების გაგზავნა კოსოვოში, თუმცა, ეს ნაწილები KFOR-ის შემადგენლობაში არ უნდა მოქცეულიყო. მათთვის ცალკე საკონტროლო ზონა უნდა ყოფი-ლიყო გამოყოფილი კოსოვოს ტერიტორიაზე. ამ მოთხოვნით მოსკოვის მიერ პარაშუტისტების მთელი ბატალიონი გაიგზავნა პრიშტინის აერო-დრომზე 1999 წლის 11 ივნისს, KFOR-ის ნაწილების ჩამოსვლამდე ერთი დღით ადრე, მათი ბლოკირების მიზნით.

ეს იყო მომენტი, როდესაც NATO და რუსეთი აღმოჩნდნენ რეალური ომის ზღვარზე. NATO-ს მოკავშირეების უმაღლესმა მთავარსარდალმა უესლი კლარკმა პრიშტინის აეროდრომის ტერიტორიის ბლოკირებისა და ამ გზით რუსული ნაწილების მომარაგების გარეშე დატოვების ბრძანება გასცა. თუმცა ბრიტანული სახმელეთო ნაწილების მეთაურმა მაიკ ჯექსონმა ეს ბრძანება არ შეასრულა.[4] საბოლოოდ, სამი დღის შემ-დეგ მოხდა რუსული ნაწილების ჩართვა კოსოვოს მშვიდობისმყოფე-ლთა რიგებში, ოღონდ მათთვის ცალკე საკონტროლო ზონის გამოყო-ფის გარეშე.

---

[1] **Edina Lilla Mészáros.** United Nations Interventionism: Peacekeeping Operations in Kosovo. / Eurolimes, Vol. 18, Autumn 2014. Oradea University Press, გვ. 136.

[2] **Edina Lilla Mészáros.** United Nations Interventionism: Peacekeeping Operations in Kosovo, გვ. 137.

[3] Proposed KFOR sectors. U.S. Department of State archive. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებ-გვერდზე: https://1997-2001.state.gov/regions/eur/ksvo_kforsector.h tml

[4] **Benedikt C. Harzl.** Conflicting Perceptions: Russia, the West and Kosovo, გვ. 505.

1.2. კოსოვო 1999 წლის შემდეგ

"კოსოვოს კამპანია იყო სამართლიანი და აუცილებელი ომი. და მე მჯერა, რომ ბლერმა - რომლის მიმართაც ბევრი კრიტიკა მაქვს - ამ შემთხვევაში, გამოავლინა რეალური გადაწყვეტილება მის განხორციელებაში"

მარგარეტ თეტჩერი[1]

2003 წლის ივნისში სალონიკში გამართულ სამიტზე UNMIK-ის მისიის ხელმძღვანელმა მიხაელ შტაინერმა წარმოადგინა კოსოვოს შემდგომი განვითარების გეგმა: "Standards before Status". აღნიშნული გეგმა მოიცავდა ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებს, როგორიც იყო დემოკრატიული ინსტიტუტების ჩამოყალიბება კოსოვოში, საკანონმდებლო რეფორმები, საბაზრო ეკონომიკის განვითარების საკითხები, ოფიციალურ ბელგრადთან დიალოგის ფორმატის ჩამოყალიბება და ა.შ. აღნიშნული გეგმის მთავარ მიზანს წარმოადგენდა იმის დემონსტრირება, რომ კოსოვოს ინსტიტუციებს შესწევდათ ძალა, დაეცვათ რეგიონში მოსახლე ყველა ეთნიკური ჯგუფის უფლებები.[2]

მიუხედავად ამ ღონისძიებებისა, 2004 წლის მარტში პრიშტინას მახლობლად, ქალაქ ჩაგლავიცაში სერბებსა და ალბანელებს შორის მორიგ შეტაკებას ჰქონდა ადგილი. 16 მარტს ჩაგლავიცაში მცხოვრებმა კოსოვოელმა სერბებმა პროტესტის ნიშნად გადაკეტეს სკოპიესკენ მიმავალი მთავარი მაგისტრალი. იმავე საღამოს კოსოვოს ჩრდილოეთით, სოფელ ჩაბრაში, სამი ახალგაზრდა კოსოვოელი ალბანელი ბიჭის ცხედარი იპოვეს მდინარე იბარში. ადგილობრივი საინფორმაციო წყაროების მიხედვით, ბავშვები ცდილობდნენ, გაქცეოდნენ სერბებს.[3]

ამ მოვლენებმა ბიძგი მისცა საპროტესტო გამოსვლებს მთელი

[1] "The Kosovo campaign was a just and necessary war. And I believe that Blair - of whom I have many criticisms - in this case showed real determination in conducting it." Margaret Thatcher. უკანასკნელად ნანახია 11.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.-quotemaster.org/q8157695c-f85c2a74d4e705d4875fb658

[2] **Branislav Radeljić.** Official Discrepancies: Kosovo Independence and Western European Rhetoric. / *Perspective on European Politics and Society*, Vol. 15. No. 4. Routledge, 2014, გვ. 434.

[3] **Franklin de Vrieze.** Kosovo after March 2004 Crisis. / *Helsinki Monitor*, Vol. 15, Issue 3, July 2004. Brill Academic Publishers, გვ. 148.

კოსოვოს მასშტაბით. ზოგიერთი მონაცემის მიხედვით, 19 მარტისთვის 51 000-მდე ადამიანმა მიიღო მონაწილეობა 33 სხვადასხვა ინციდენტში მთელი პროვინციის მასშტაბით. შედეგად, 19 ადამიანი (8 სერბი და 11 ალბანელი) დაიღუპა, ათასამდე ადამიანი დაიჭრა, დაახლოებით 550 სახლი დაიწვა 27 ეკლესია-მონასტერთან ერთად და 4100 ადამიანი დარჩა უსახლკაროდ.[1]

მარტის კრიზისის შემდეგ ცხადი გახდა, რომ კოსოვოს სერბ და ალბანელ მოსახლეობას შორის უთანხმოება კლების ნაცვლად იზრდებოდა. აღნიშნულ ვითარებაში, დღის წესრიგში დადგა კოსოვოს პოლიტიკური სტატუსის განსაზღვრის საჭიროება. საერთაშორისო სახელმწიფოთა თანამეგობრობა (დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, რუსეთი და აშშ), რომელიც გაერო-ს უშიშროების საბჭოს 1244-ე რეზოლუციის მიღებას ხელმძღვანელობდა, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ზემოაღნიშნულ "Standards before Status" გეგმას აღსრულება არ ეწერა. არაერთი მცდელობის მიუხედავად, UNMIK-ის წარმომადგენლობის საქმიანობა კოსოვოში შორს იყო წარმატებისგან. ზოგიერთი მონაცემის მიხედვით, 2000-იანი წლების დასაწყისში, მძიმე ეკონომიკური ვითარების გამო კოსოვოელი ალბანელების ნახევარი გამოთქვამდა ემიგრირების სურვილს.[2]

2005 წლის ნოემბერში გაეროს გენერალურმა მდივანმა, კოფი ანანმა, ოფიციალური თხოვნით მიმართა ფინეთის ყოფილ პრეზიდენტს მარტი აჰტისაარის, რომ მას ეხელმძღვანელა კოსოვოს პოლიტიკური სტატუსის განსაზღვრის პროცესისთვის.

2007 წლის 2 თებერვალს შემუშავდა კოსოვოს მომავალი პოლიტიკური სტატუსის პროექტი: "Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement", რომელსაც შემოკლებით „აჰტისაარის გეგმას" უწოდებენ. აღნიშნული გეგმის მიხედვით, კოსოვოში უნდა ჩამოყალიბებულიყო მულტიეთნიკური საზოგადოება, რომელიც თვითმმართველობას დემოკრატიულად განახორციელებდა (მუხლი 1, პუნქტი 1.1).[3] ოფიციალური ენის სტატუსი უნდა მინიჭებოდა ალბანურ და სერბულ ენებს (მუხლი 1,

[1] **James Ker-Lindsay.** From Autonomy to independence, გვ. 150.

[2] **Artjoms Ivlevs and Roswitha M. King.** Kosovo - Winning its Independence but losing its people? Recent evidence on emigration intentions and preparedness to Migrate. / *International Migration*, Vol. 53 (5). John Wiley and Sons Ltd, 2012, გვ. 88.

[3] Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement. 2 February 2007. იხ.: http://www.-kuvendikosoves. org/common/docs/Comprehensive%20Proposal%20.pdf.

პუნქტი 1.6).[1] კოსოვოს უნდა ჰქონოდა საკუთარი საკანონმდებლო, უშიშროების, სასამართლო, საჯარო და სამოქალაქო ინსტიტუტები. ასევე, უნდა განეხორციელებინა საკუთარი საზღვრის კონტროლი (მუხლი 9, პუნქტი 9.1).[2]

აღნიშნული გეგმის მიხედვით, სერბული მოსახლეობის უფლებათა დაცვის კუთხით, კოსოვოს სერბულენოვან სკოლებს უფლება ენიჭებოდა, სერბეთის რესპუბლიკის განათლების სამინისტროს მიერ დამტკიცებული საგანმანათლებლო პროგრამით ეხელმძღვანელათ (მუხლი 7, პუნქტი 7.1).[3] იმავე მუხლის მიხედვით, კოსოვოს ჩრდილოეთ ნაწილში ფუნქციონირებას განაგრძობდა მიტროვიცას სერბული უნივერსიტეტი. თავად მიტროვიცას მუნიციპალიტეტი იყოფოდა ორ - ჩრდილოეთ და სამხრეთ ნაწილებად, შესაბამისად, სერბული და ალბანური მოსახლეობით (დანართი 3, მუხლი 13, პუნქტი 1).[4] გეგმის იმპლემენტაციისთვის აჰტისაარის გუნდის მიერ გათვალისწინებული იყო 120-დღიანი გარდამავალი პერიოდი (მუხლი 14).[5] გაერო-ს უშიშროების საბჭოს აღნიშნული გეგმა წარედგინა 2007 წლის 26 მაისს. რუსეთი ამ გეგმას ვეტოთი შეხვდა.[6]

„აჰტისაარის გეგმის“ მიღებიდან ერთი წლის შემდეგ, 2008 წლის 17 თებერვალს, ქალაქ პრიშტინაში კოსოვოს დამოუკიდებლობის დეკლარაციას მოეწერა ხელი.[7] ყველა ზემოაღნიშნული მოვლენის გათვალისწინებით, ეს ფაქტი იმ დროისთვის უკვე არავისთვის წარმოადგენდა სიურპრიზს. 2008 წლის ივნისისთვის, კოსოვოს დამოუკიდებლობა უკვე გაერო-ს წევრი 42 ქვეყნის მიერ იყო აღიარებული.[8] კოსოვოსთვის დამოუკიდებლობის მინიჭება ცხადდებოდა უნიკალურ შემთხვევად, რომელსაც პარალელი არ მოეძებნებოდა (Sui generis).

ამ მხრივ, საინტერესოა აღვნიშნოთ, რომ მსოფლიოში დღემდე არ არსებობს ერთი კონკრეტული ნორმა, რის მიხედვითაც ხდება ამა თუ ტერიტორიული ერთეულისთვის დამოუკიდებელი სახელმწიფოს სტა-

[1] Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.
[2] Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.
[3] Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.
[4] Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.
[5] Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.
[6] **Tim Judah.** Kosovo, გვ. 114.
[7] The Declaration of Kosovo Independence. February 17, 2008. Full Text. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7249677.stm.
[8] **James Ker-Lindsay.** Analysis of current events. Not such a *sui generis* case after all: assessing the ICJ opinion on Kosovo. / *Nationalities Papers*, Vol. 39, No. 1, January 2011, გვ. 141. ევროკავშირის ხუთმა წევრმა ქვეყანამ: ესპანეთმა, სლოვაკეთმა, კვიპროს-მა, რუმინეთმა და საბერძნეთმა - არ აღიარა კოსოვოს დამოუკიდებლობა.

ტუსის მინიჭება. სახელმწიფოებრიობის ზოგადი ფუნდამენტური პრინციპები გაწერილია 1933 წელს მიღებულ „მონტევიდეოს კონვენციაში სახელმწიფოს უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ“, რომლის მიხედვითაც, დამოუკიდებლობისა და სუვერენიტეტის მოსაპოვებლად ესა თუ ის ტერიტორიული ერთეული უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ ოთხ ძირითადად პრინციპს: 1. მუდმივი მოსახლეობა; 2. განსაზღვრული ტერიტორია; 3. მთავრობა; და 4. სხვა სახელმწიფოებთან საერთაშორისო ურთიერთობებში შესვლის უნარი.[1]

ამასთან ერთად, სახელმწიფოებრიობაზე პრეტენზიის მქონე ტერიტორიული ერთეულები ხშირად თვითგამორკვევის პრინციპზე და უფლებებზე აკეთებენ აქცენტს. აღნიშნული პრინციპი მოცემულია თავად გაერო-ს წესდებაში და მას შემდეგ გამოიყენება ისეთ საერთაშორისო შეთანხმებებსა და ნორმებში, როგორებიცაა: 1948 წლის ადამიანის უფლებათა დეკლარაცია, 1960 წლის ანტიკოლონიალური დეკლარაცია, 1970 წლის სახელმწიფოთა შორის მეგობრული ურთიერთობებისა და თანამშრომლობის თაობაზე საერთაშორისო სამართლის პრინციპების შესახებ დეკლარაცია,[2] ასევე, 1975 წლის ჰელსინკის ფინალური აქტი.[3] ამგვარად, შეჯამების სახით უნდა ითქვას, რომ არ არსებობს არანაირი Lex specialis (კონკრეტული საკითხის მარეგულირებელი კანონი), რომლის მიხედვითაც უნდა გამოცხადდეს სხვადასხვა ტერიტორიულ ერთეულთა სახელმწიფოებრიობა მსოფლიოს მასშტაბით.

რაც შეეხება კონკრეტულად თვითგამორკვევის ცნებას, როგორც ცნობილია, არსებობს შიდა თვითგამორკვევა, რომელიც ითვალისწინებს სახელმწიფოს ტერიტორიულ ფარგლებში იმ სამართლებრივი მექანიზმების შექმნას, რომელიც უმრავლესობის დიქტატისგან დაიცავს უმცი-

[1] Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. 1933, გვ. 3. იხ.: https ://www.ilsa.org/je ssup/jes sup15/Montevideo%20Convention.pdf.

[2] Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.un-documents.net/a25 r 2625.htm. აღსანიშნავია, რომ: „1970 წლის დეკლარაცია სეცესიის ერთადერთ პოტენციურ შესაძლებლობას ქმნის მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მოცემულ სახელმწიფოში არ არსებობს მთავრობა, რომელიც არჩეულია ქვეყნის მთელი მოსახლეობის მიერ, მიუხედავად ეროვნული თუ რასობრივი განსხვავებებისა. უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, ეთნიკურ ჯგუფს, რომელიც თავის თავს ხალხად მიიჩნევს, სახელმწიფოსგან გამოყოფა შეუძლია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მის წარმომადგენლებს არ ეძლევათ ცენტრალური მთავრობის არჩევნებში მონაწილეობის მიღების უფლება“. იხ.: **ალექსანდრე ორახელაშვილი.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე.., გვ. 85.

[3] Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act. Helsinki, 1975. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.osce.org/helsinki-fi nal-act?download=true.

რესობის ეროვნულ თვითმყოფადობას, და გარე თვითგამორკვევა, რომელიც ითვალისწინებს უმცირესობის მიერ სეცესიის, ან სხვა გზით დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ერთეულის შექმნას. გაეროს შექმნის შემდეგ მიღებული ყველა დოკუმენტი აღიარებს გარე თვითგამორკვევის შეუზღუდავ უფლებას, უპირველეს ყოვლისა, ყველა კოლონიური ხალხის მიმართ. ეროვნულ უმცირესობათა არცერთი ჯგუფისთვის არ არის ნებადართული ცალმხრივი გამოყოფა სახელმწიფოსგან ამ უკანასკნელის სუვერენიტეტის შელახვის ხარჯზე.[1]

ამ მხრივ, საინტერესოა სეცესიის კიდევ ერთი ფორმა, რომელსაც რემედიული სეცესია (Remedial Secession) ეწოდება და რომელიც გამოიყენება იმ დროს, როდესაც კონფლიქტის მშვიდობიანი დარეგულირების ყველა სხვა გზა ამოწურულია. რემედიული სეცესიის განსახორციელებლად ტერიტორიული ერთეული და მისი მოსახლეობა შემდეგ მახასიათებლებს უნდა აკმაყოფილებდეს: 1. უნდა არსებობდეს ხალხი, რომელიც მთელი სახელმწიფოს მოსახლეობასთან შედარებით უმცირესობას შეადგენს, ხოლო მოცემული, კონკრეტული განსახლების ტერიტორიაზე კი - უმრავლესობას; 2. იმ სახელმწიფოს მხრიდან, რომლისგანაც ესა თუ ის ტერიტორიული ერთეული ითხოვს სეცესიას, უნდა ფიქსირდებოდეს მოცემული უმცირესობის უფლებათა შელახვის დამადასტურებელი მაგალითები: ა) მოცემულ უმცირესობაზე ზეწოლა და შიდა თვითგამორკვევის უფლებების შეზღუდვა, ბ) უმცირესობის წარმომადგენელი ხალხის მიმართ ადამიანის უფლებათა შემლახველი ქმედებების განხორციელება, გ) კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარების ალტერნატიული საშუალებების არარსებობა.[2] მთელი რიგი მოვლენების თავისებურებათა გათვალისწინებით, რომელზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი, შეიძლება ითქვას, რომ კოსოვოს კრიზისი დიდწილად აკმაყოფილებდა რემედიული სეცესიის მახასიათებლებს.

2008 წლის 15 ივნისს მიღებული კონსტიტუციის მიხედვით, კოსოვოს რესპუბლიკა ცხადდებოდა დამოუკიდებელ, სუვერენულ და დემოკრატიულ სახელმწიფოდ (მუხლი 1, პუნქტი 1).[3] რესპუბლიკის ოფიცია-

[1] **ლევან ალექსიძე.** დააკნინა თუ არა „კოსოვოს პრეცედენტმა“.., გვ. 700; **ილია გუჩმანიძე.** კოსოვოს პრეცედენტი და საქართველო.

[2] **John Dugard and David Raič.** The Role of recognition in the law and practice of secession. წიგნში: Secession International Law Perspectives. Edited by Marcello G. Kohen. Cambridge University Press, 2006, გვ. 109.

[3] Constitution of the Republic of Kosovo. იხ.: http://www.kushtetutakosoves.info/repo sitory/docs/Constitution. of.the.Republic.of.Kosovo.pdf.

ლურ ენებად ცხადდებოდა ალბანური და სერბული ენები (მუხლი 5, პუნქტი 1).[1] კოსოვოს რესპუბლიკის წარმომადგენლობითი ორგანო - ასამბლეა - შედგებოდა 120 დეპუტატისგან, საიდანაც 10 ადგილი ეკუთვნოდათ სერბ დეპუტატებს (მუხლი 64, პუნქტები 1 და 2). [2] ამასთან ერთად, 96-ე მუხლის მიხედვით, ჩრდილოეთ კოსოვოს სერბული მოსახლეობა კოსოვოს მთავრობაში წარმოდგენილი უნდა ყოფილიყო ერთი მინისტრით.[3]

სერბების მიმართ ამგვარი „დათმობის“ მიუხედავად, კოსოვოს ჩრდილოეთ ნაწილში მცხოვრებმა სერბებმა გააპროტესტეს კოსოვოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს სტატუსი.[4] ოფიციალური ბელგრადისთვის კოსოვოს დამოუკიდებლობა დიპლომატიურ კატასტროფას ნიშნავდა საერთაშორისო მასშტაბით. 2008 წლის დასაწყისში სერბეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი ვუკ იერემიჩი ოფიციალური ვიზიტების საშუალებით ცდილობდა, როგორმე თავიდან აერიდებინა სხვადასხვა ქვეყნების მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება.

2008 წლის 8 ოქტომბერს, მიუხედავად აშშ-ს წინააღმდეგობისა, 77 ხმით 6-ის წინააღმდეგ სერბეთის მთავრობამ მოახერხა საკუთარი რეზოლუციის გატანა გაეროს გენერალურ ასამბლეაში. აღნიშნულ რეზოლუციაში ფორმულირებული იყო შემდეგი შეკითხვა საერთაშორისო სასამართლოს მიმართ: „მოხდა თუ არა კოსოვოს დამოუკიდებლობის ცალმხრივი გამოცხადება საერთაშორისო საკანონმდებლო ნორმების დაცვით?“ მომდევნო დღეს გაერო-ს გენერალური მდივნის მიერ საერთაშორისო სასამართლოში გაიგზავნა თხოვნა აღნიშნულ საკითხზე საკონსულტაციო დასკვნის შესახებ. გარდა ამისა, ამ საკითხთან დაკავშირებით თავისი წერილობითი პოზიცია საერთაშორისო სასამართლოს გაუგზავნა 36-მა დაინტერესებულმა ქვეყანამ.[5]

საერთაშორისო სასამართლოს საკონსულტაციო დასკვნა გამოქვეყნდა 2010 წლის 22 ივლისს.[6] დოკუმენტი კიდევ ერთხელ უსვამდა ხაზს საერთაშორისო სამართლის დონეზე *Lex Specialis*-ის არარსებობას გან-

[1] Constitution of the Republic of Kosovo.
[2] Constitution of the Republic of Kosovo.
[3] Constitution of the Republic of Kosovo.
[4] **David I. Efevwerhan.** Kosovo's Chances of UN Membership: A Prognosis. / *Goettingen Journal of International Law*, Vol, 4, Issue 1, 2012, გვ. 110.
[5] **James Ker-Lindsay.** Analysis of current events, გვ. 4.
[6] International Court of Justice. Year 2010, 22 July. General List No. 141. Accordance with International Law of the Unilateral declaration of Independence in respect of Kosovo. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.webcitation.org/5r RB9e3bz.

სახილველ საკითხთან მიმართებით.[1] კოსოვოს პრეცედენტის „უნიკალურობის“ გათვალისწინებით, Lex specialis-ად საერთაშორისო სასამართლოს დასკვნა წარმოადგენდა გაერო-ს უშიშროების საბჭოს 1244-ე რეზოლუციას და საერთაშორისო სამართლის Lotus-ის პრინციპიდან გამომდინარე (ამ პრინციპის მიხედვით, რაც აკრძალული არ არის, დაშვებულია) ასკვნიდა, რომ კოსოვოს დამოუკიდებლობის ცნობა საერთაშორისო ნორმების დაცვით მოხდა.[2]

საერთაშორისო სასამართლოს ამ დასკვნამ კოსოვოში მცხოვრებ სერბებსა და ალბანელებს შორის ვითარება უფრო დაძაბა. პერიოდულად გრძელდებოდა შეტაკებები და დაპირისპირებები ქვეყნის სხვადასხვა მხარეში.

2013 წლის 19 აპრილს სერბეთსა და კოსოვოს შორის ურთიერთობების ნორმალიზაციის 15-პუნქტიანი შეთანხმება გაფორმდა.[3] ეს დოკუმენტი ძირითადად კოსოვოს ჩრდილოეთით მცხოვრები სერბების განსახლებისა და ადმინისტრაციის საკითხებს ეხებოდა და დიდ მიღწევად მიიჩნეოდა კოსოვოსა და სერბეთს შორის ურთიერთობის საკითხებში. შეთანხმების მიხედვით, ჩრდილოეთ კოსოვოელ სერბებს უფლება ეძლეოდათ, შეექმნათ ოთხი მუნიციპალიტეტი, რომელთაც ეყოლებოდა ეთნიკურად სერბი რეგიონული პოლიციის უფროსი. სერბებს ასევე ექნებოდათ საკუთარი სასამართლო, სადაც პროცესები სერბულ ენაზე წარიმართებოდა.[4] ეს შეთანხმება დღემდე ძალაშია და მიუხედავად მუდმივი დაძაბულობისა, სერბული და ალბანური მხარეები ცდილობენ ამ შეთანხმების პუნქტების მიხედვით იმოქმედონ.

აღნიშნული შეთანხმება ვერ გახდა კოსოვოში მცხოვრები სერბებისა და ალბანელების მშვიდობიანი თანაცხოვრების საფუძველი. კოსოვოში დღემდე დაძაბული პოლიტიკური ვითარება სუფევს, რამაც კიდევ ერთხელ იჩინა თავი სერბეთის საპრეზიდენტო არჩევნებზე 2017 წლის აპრილში, როდესაც კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა ამ არჩევნებში ჩრდილოეთ კოსოვოს სერბული მუნიციპალიტეტების მონაწილეობის საკით-

[1] Current Developments. International Courts and Tribunals. Edited by J Craig Barker. / *International & Comparative Law Quarterly*, Vol, 60, Issue 3, July 2011, გვ. 803.

[2] Current Developments. International Courts and Tribunals, გვ. 799-810.

[3] Agreement to normalize relations between Kosovo and Serbia (April 19, 2013). იხ.: http://www.-rts.rs/upload/
storyBoxFileData/2013/04/20/3224318/Originalni%20tekst%20Predloga%20sporazuma.pdf.

[4] **Adem Beha.** Disputes over the 15-point agreement on normalization of relations between Kosovo and Serbia. / *Nationalities Papers*. Vol. 43, No. 1, 2015, გვ. 103.

ხი.[1]

ამგვარად, მიუხედავად დასავლური დიპლომატიის მრავალი მცდელობისა, კოსოვოს სერბულ და ალბანურ საზოგადოებებს შორის მშვიდობის დამყარება დღემდე განუხორციელებელ ამოცანად რჩება. სერბების რაოდენობა კოსოვოში დრამატულად იკლებს. თუკი 80-იანი წლების დასაწყისში სერბები მოსახლეობის დაახლოებით 13%-ს პროცენტს შეადგენდნენ, 2017 წლის აღწერის მიხედვით, კოსოვოს მოსახლეობის 92.9%-ს ეთნიკური ალბანელები შეადგენენ, ხოლო სერბები კი მხოლოდ და მხოლოდ 1.5%-ით არიან წარმოდგენილნი.[2] ამავე დროს, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ კოსოვოელ სერბთა რაოდენობა იდენტურია 2011 წლისა და 2017 წლის მოსახლეობის აღწერების მიხედვით და ეს მონაცემები ბოლომდე ზუსტი არ არის, რაც გამოწვეულია კოსოვოს ჩრდილოეთში მცხოვრები სერბების მიერ აღწერების გაპროტესტებით.[3]

§2. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი XX ს. 90-იან - XXI ს. 10-იან წლებში

2.1. აფხაზეთი XX ს. 90-იან წლებში

XX საუკუნის ბოლო ათწლეულის დასაწყისში ახლად გამოცხადებული საქართველოს რესპუბლიკა ღრმად ჩაეფლო კრიზისში, რასაც, პირველ რიგში, საბჭოთა იმპერიის მოახლოებული დაშლა განაპირობებდა. ამგვარ მძიმე ვითარებაში საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობა ცდილობდა, კონტროლი შეენარჩუნებინა აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში შექმნილ მდგომარეობაზე.

1991 წლის 9 ივლისს აფხაზეთის ასსრ-მ მიიღო კანონი კონსტიტუციური ცვლილებებისა და ჩასწორებების შესახებ.[4] ეს კანონი აფხაზეთის უზენაეს საბჭოში კვოტირების პრინციპს აწესებდა. ახალი კანონის მიხედვით, შემუშავდა 65-კაციანი საბჭოს ეთნიკური კვოტირების ახალი სქემა

[1] No Decision if Kosovo Serbs will Vote in Serbian Elections. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.balkaninsight.com/en/article/no-decision-if-ko sovo-serbs-will-vote-in-serbian-elections-03-20-2017#sthash.VEWPR5XD.dpuf

[2] Kosovo - The World Factbook.

[3] ECMI: Minority figures in Kosovo census to be used with reservations. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.infoecmi.eu/index.php/ecmi-minority-figures-in-kosovo-census-to-be-used-with-reservations.

[4] იხ.: რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 48.

- 28+26+11. საბჭოში 28 ადგილს იკავებდნენ აფხაზი, 26 ადგილს - ქართველი, ხოლო 11 ადგილს - სხვა ეროვნების დეპუტატები. ამგვარად, 93 000 აფხაზი, რომელიც მაშინდელი აფხაზე-თის ასსრ-ს მოსახლეობის მხოლოდ 17% წარმოადგენდა - 28 დეპუტატით იყო წარმოდგენილი უზენაეს საბჭოში, მაშინ, როდესაც დაახლოებით 240 000 ქართველი - აფხაზეთის მთლიანი მოსახლეობის 46% - წარმოდგენილი იყო 26 დეპუტატით.[1] სეპარატისტი ისტორიკოსის, ასლან ავიძბას თქმით, ეს ფაქტი განპირობებული იყო იმით, რომ აფხაზები ე.წ. „ძირძველ“ მოსახლეობას წარმოადგენდნენ.[2]

ამგვარი დისბალანსის მიუხედავად, საქართველოს მთავრობამ ამ პერიოდში, შემდგომი გართულებების თავიდან ასაცილებლად, ეს ცვლილება უპასუხოდ დატოვა. როგორც მოგვიანებით გაირკვა, ეს დათმობა აფხაზი სეპარატისტებისთვის საკმარისი არ აღმოჩნდა.

სეპარატისტულ მოძრაობებთან ერთად, საქართველოს მაშინდელ მთავრობას ბრძოლა უხდებოდა ასევე შიდა პოლიტიკურ ოპოზიციასთან. ამ დაპირისპირებამ კულმინაციას მიაღწია 1992 წლის დასაწყისიდან, როდესაც იანვარში, როდესაც მოხდა პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას განდევნა ქვეყნიდან და მმართველობა გადავიდა „სამხედრო საბჭოს“ ხელში, რო-მელსაც თენგიზ კიტოვანი და ჯაბა იოსელიანი ხელმძღვანელობდნენ.

უთანხმოების გამწვავებასთან ერთად იქმნებოდა სხვადასხვა შეიარაღებული დაჯგუფებები, რომლებიც ზვიად გამსახურდიასა და ახლადშექმნილი „სამხედრო საბჭოს“ მომხრეებად იყვნენ დაყოფილები. ეს ფორმირებები, ზემოაღნიშნულ სეპარატისტულ მოძრაობებთან ერთად, „გულმოდგინედ“ უთხრიდნენ ძირს ჩამოყალიბების პროცესში მყოფ ქართულ სახელმწიფოებრიობას. შექმნილი ვითარება მხოლოდ და მხოლოდ კრემლის ინტერესების წისქვილზე ასხამდა წყალს.

ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, 1992 წლის 21 თებერვალს, სამხედრო საბჭომ მიიღო დეკლარაცია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის აღდგენის თაობაზე, თუმცა, აღნიშნული დეკ-

[1] **ლევან ალექსიძე.** „დააკნინა თუ არა „კოსოვოს პრეცედენტმა“.., გვ. 690.

[2] **Аслан Авидзба.** О политических взаимоотношениях Абхазии и Грузии в предвоенный период (1988-1992 гг.). იხ.: А. Ф. Авидзба. Избранные статьи:http://apsn yteka.org/935-avidzba_a_f_izbrannye_stati.html#2 რეალურად ეს დათმობა ოფი-ციალური თბილისის მხრიდან აფხაზეთში არსებული სიტუაციის არცოდნის ბრალი იყო და, ბუნებრივია, მხოლოდ აფხაზებს აფხაზეთის ძირძველ მოსახ-ლეობად არავინ არ თვლიდა.

ლარაცია დეკლარაციადვე დარჩა და კონსტიტუციას რეალურად არცერთი დღე არ უმოქმედია.[1] ამის მიუხედავად, ქართული მხარის აღნიშნული ნაბიჯი ყურადღების მიღმა არ დარჩენიათ კრემლის მიერ წაქეზებულ აფხაზ სეპარატისტებს.

1992 წლის 7 მარტს სამხედრო საბჭომ მოსკოვიდან მოიწვია სსრკ-ს ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი ედუარდ შევარდნაძე, რომელიც სათავეში ჩაუდგა საქართველოს სახელმწიფო საბჭოს.

1992 წლის 31 მარტს აფხაზეთის ასსრ-ს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო დადგენილება „ნამდვილ სამხედრო სამსახურში გაწვევისა და აფხაზეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე „საყოველთაო სამხედრო ვალდებულების შესახებ“ კანონის დაცვის ღონისძიებათა შესახებ“.[2] 23 ივლისს აფხაზეთის უზენაესი საბჭოს მიერ მიღებული დადგენილებით,[3] გაუქმდა აფხაზეთის 1978 წლის კონსტიტუცია და „აღდგა“ 1925 წლის კონსტიტუცია, რომელიც, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, არასდროს შესულა ძალაში.

ამ ნაბიჯებით, სეპარატისტებმა კიდევ ერთხელ სცადეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი იურისდიქციიდან გასვლა. ბუნებრივია, მათ ამ ნაბიჯებს არანაირი ლეგიტიმური ძალა არ ჰქონდა. „ჩვენ ნებისმიერ ფასად ვაიძულებთ ქართველებს გვესროლონ“, - აცხადებდა აფხაზეთის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე ვლადისლავ არძინბა.[4] ეს სიტყვები ნათლად აღწერს სეპარატისტთა დამოკიდებულებას საქართველოს ხელისუფლების მიმართ იმ პერიოდში.

სხვადასხვა ბანდფორმირებების მიერ სარკინიგზო და სატრანსპორტო ხაზების ძარცვა-რბევის აღკვეთის მიზნით, 1992 წლის 10 აგვისტოს საქართველოს სახელმწიფო საბჭომ გამოსცა დეკრეტი, რომლითაც ამ სატრანსპორტო მონაკვეთებზე საგანგებო მდგომარეობა ცხადდებოდა.[5] მოგვიანებით, ამ მონაკვეთებზე სახელმწიფო კონტროლის აღდგენის ინიციატივით, საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილებით, აფხაზეთის ტერიტორიისკენ დაიძრა ქართული ეროვნული გვარდია თენგიზ კიტოვანის მეთაურობით, ასევე სამხედრო ორგანიზაცია „მხედრიონი“,

[1] **ა. დემეტრაშვილი, ი. კობახიძე.** კონსტიტუციური სამართალი. თბილისი, 2010, გვ. 57-58; **ჰ. ცნობილაძე.** კონსტიტუციური სამართალი. ტ. I. თბილისი, 2004, გვ. 128.

[2] იხ.: რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 66-67.

[3] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში, გვ. 74-75.

[4] **Гоча Гварамия.** Как начиналась воина в Абхазии. 14/08/2007. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.apsny.ge/analytics/1187113045.php.

[5] იხ.: რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 79.

რომელსაც ჯაბა იოსელიანი ხელმძღვანელობდა.

ქართული ნაწილების გადაადგილება აფხაზეთის ტერიტორიაზე აფხაზურ მხარესთან შეთანხმების გარეშე არ მომხდარა. როგორც იმჟამინდელი აფხაზეთის შინაგან საქმეთა მინისტრის, ალექსანდრე ანქვაბისგან ირკვევა, ეს საკითხი თავად ვლადისლავ არძინბასთან იყო სიტყვიერად შეთანხმებული,[1] თუმცა სეპარატისტულმა მხარემ აღნიშნული შეთანხმება დაარღვია და 14 აგვისტოს აფხაზეთში შესულ სამხედრო ნაწილებს აფხაზურმა ბანდფორმირებებმა ცეცხლი გაუხსნეს. სწორედ ეს მომენტი აღმოჩნდა აფხაზეთის ომის დასაწყისი, რომელიც 1993 წლის 30 სექტემბრამდე გაგრძელდა.

არძინბას გადაწყვეტილება, ცეცხლი გაეხსნა ქართული ჯარისთვის, განპირობებული იყო ომის გაჩაღების მისივე სურვილით. სწორედ ამ მიზნით, შეიქმნა აფხაზეთის შეიარაღებული ძალები, თუმცა დაპირისპირებაში მას გარეშე ძალების იმედიც ჰქონდა. ამ კუთხით მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ჩრდილოკავკასიელთა, ე.წ. „მთიელ ხალხთა კონფედერაციის“ მოხალისეთა დანაყოფები. მოხალისეების სახით, სეპარატისტთა მხარეს იბრძოდნენ ასევე ეთნიკური აფხაზები თურქეთიდან და სირიიდან. სეპარატისტთა მთავარ სამხედრო ძალას აღნიშნულ დაპირისპირებაში წარმოადგენდა მოსკოვი და მრავალი ეთნიკური რუსი, რომელმაც მონაწილეობა მიიღო ომში და რომელთაც მანამდე აფხაზეთის ტერიტორიაზე არ უცხოვრიათ.[2]

ამასთან ერთად, აღნიშვნის ღირსია „მთიელთა კონფედერაციის“ მიერ ამ პერიოდში გამოცემული სპეციალური ბრძანებულება, რომელიც 1992 წლის 25 აგვისტოს დაიბეჭდა გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“: „1. კონფედერაციის ყველა შტაბმა უზრუნველყოს აგრესორისთვის შეიარაღებული წინააღმდეგობის გასაწევად აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოხალისეთა გადასროლა. 2. კონფედერაციის ყველა შეიარაღებული ფორმირება მათთვის ნებისმიერი ძალის მიერ წინააღმდეგობის გაწევის შემთხვევაში ჩაერთოს ბრძოლაში და შეაღწიოს აფხაზეთის ტერიტორიაზე ნებისმიერი მეთოდით. 3. გამოცხადდეს ქალაქი თბილისი უბედურების ზონად. ამისთვის გამოყენებულ იქნას ყველა მეთოდი, ტერორისტული აქტების ჩათვლით. 4. გამოცხადდეს მძევლად კონფედე-

[1] «Александр Анкваб отвечает - Историю Абхазии нельзя скроить из президентских мифов и небылиц». // Газ. *«Аитаира»*, №10, 25.VI.2003.

[2] International Society to bring a Verdict on the Tragedy of Abkhazia/Georgia, გვ. 58-59.

რაციის ტერიტორიაზე მყოფი ყველა ქართველი. 5. დაკავდეს საქართველოსთვის განკუთვნილი ყველა ტვირთი და მათი გადაგზავნის ყველა საშუალება“.[1]

სეპარატისტების შეიარაღება ძირითადად რუსული სამხედრო ტექნიკისგან შედგებოდა. აღსანიშნავია ფსკოვის სპეციალური დანიშნულების დანაყოფები, 345-ე საჰაერო და სახმელეთო ნაწილები, საჰაერო თავდაცვის საზენიტო-სარაკეტო 643-ე პოლკი, რომლებიც ბომბორის აეროდრომზე იყვნენ განლაგებულნი, ასევე 529-ე საავიაციო პოლკი, შავი ზღვის ფლოტი და აფხაზეთში გაგზავნილი სპეციალური ბატალიონები და სპეციალური დანიშნულების რუსული ქვედანაყოფები. საინტერესოა ასევე თავად არძინბას მრჩევლის, მ. დემიანოვის, მონაცემები რუსების მიერ სეპარატისტების მომარაგების შესახებ, რომლის მიხედვითაც, მხოლოდ ზემოაღნიშნულ საჰაერო თავდაცვის 643-ე საზენიტო-სარაკეტო პოლკს სეპარატისტები 984 შაშხანით, 18 ტყვიამფრქვევით, 500 ხელყუმბარით, 600 სასიგნალო შაშხანით, ნახევარ მლნ-ზე მეტი ერთეული ტყვია-წამლით, სამხედრო სატვირთო მანქანებითა და სხვადასხვა მიმართულების სამხედრო ინჟინრებით მოუმარაგებია.[2]

რუსულმა სამხედრო ნაწილებმა მონაწილეობა მიიღეს არაერთ მნიშვნელოვან სამხედრო ოპერაციაში. 1993 წლის 20 თებერვალს რუსეთის თავდაცვის სამინისტრომ სოხუმის დასაბომბად გამოგზავნა სუ-25-ის ტიპის ბომბდამშენი. თავად რუსეთის იმდროინდელი თავდაცვის მინისტრის პაველ გრაჩოვის მიხედვით, რუსების მიერ სოხუმის დაბომბვა წარმოადგენდა შურისძიებას ქართველთა მიერ ეშერის მიდამოების დაბომბვაზე. ამ შეტევის თვითმხილველი ამერიკელი ჟურნალისტი თომას გოლცი საკუთარ ჩანაწერებში აღნიშნავდა, რომ აღნიშნული საჰაერო რეიდი ნამდვილად სუ-25-ის ტიპის ბომბდამშენის მიერ ხორციელდებოდა, რომელმაც სოხუმზე 500 კილოგრამიანი ბომბი ჩამოაგდო.[3]

1993 წლის 15-16 მარტს სეპარატისტებმა და მათმა მოკავშირეებმა განახორციელეს ყველაზე მასშტაბური შეტევა სოხუმის მიმართულებით, რომელიც 17 მარტს ქართული მხარის წარმატებული კონტრშეტევით დასრულდა. მოწინააღმდეგეთა ნაწილებისაგან გაიწმინდა მდ. გუმისთის მარცხენა სანაპირო.[4] აღნიშნული ოპერაციის შემდეგ სოხუმის რაიონის

[1] გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1992 წლის 25 აგვისტო, გვ. 1.
[2] Assays from the History of Georgia, გვ. 471-472.
[3] International Society to bring a Verdict on the Tragedy of Abkhazia/Georgia, გვ. 60-61.
[4] **ზ.პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. II, გვ. 393.

სოფ. ოდიშის მიდამოებში ჩამოაგდეს რუსული მოიერიშე თვითმფრინავი სუ-27. პროფ. ზურაბ პაპასქირის მართებული აღნიშვნით: „ამით ერთხელ კიდევ ცხადი შეიქნა რუსეთის თავდაცვის მინისტრის პავლე გრაჩოვის თავხედური და ცინიკური მტკიცების სრული სიყალბე იმის შესახებ, თითქოს ქართველები თვითონ ღებავდნენ თავიანთ თვითმფრინავებს და თვითონვე აგდებდნენ მათ“.[1]

რუსული საზღვაო ფლოტი მონაწილეობდა ტამიშის სადესანტო ოპერაციაში 1993 წლის 2 ივლისს, სადაც ერთი ტანკით, ერთი ჯავშან-მანქანით და ერთი გრადის ტიპის ზალპური ცეცხლის სისტემით შეიარა-ღებულმა 300-მდე რუსმა და აფხაზმა პარაშუტისტმა მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა ქართველთა პოზიციებს.[2]

ზემოაღნიშნული მიმოხილვის შემდეგ, ირონიის მომგვრელია ამე-რიკელი რეჟისორისა და პროდიუსერის დოჯ ბილინგსლის ნაშრომი, რომელიც აფხაზეთის ომის სამხედრო ასპექტებს მიმოიხილავს. სამხედ-რო მოქმედებებში რუსეთის მიერ სეპარატისტების მხარდაჭერას ავტორი „უმნიშვნელოდ“ (“insignificant”) აფასებს. ბილინგსლის მიხედვით, ქართ-ველთა მიერ აფხაზეთის ომში დამარცხება თავად ქართულ არმიაში დისციპლინის ნაკლებობით იყო განპირობებული, ვიდრე სხვა ფაქტო-რებით.[3]

შესაძლოა, ქართული სამხედრო ნაწილები ნამდვილად არ გამოი-რჩეოდნენ სამაგალითო სამხედრო დისციპლინით, თუმცა აფხაზეთის ომში რუსული ფაქტორის „უმნიშვნელოდ“ მოხსენიება ბილინგსლის მხრიდან, შესაძლოა, მხოლოდ და მხოლოდ ორი მიზეზით აიხსნას: ან ავტორს არ აქვს საკმარისი ინფორმაცია და ფაქტობრივი ცოდნა აფხა-ზეთის ომის სამხედრო დეტალების შესახებ, ან იგი სუბიექტურია. ნების-მიერ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ისტორიული ფაქტების უბრალო გაყალბებასთან.

სამხედრო მოქმედებებთან ერთად, მოსკოვი აქტიურად იყო ჩარ-თული საომარ დიპლომატიაში. 1992 წლის 3 სექტემბერს ედუარდ შევარ-დნაძემ და ბორის ელცინმა ხელი მოაწერეს მოსკოვის შეთანხმებას, რომლის მიხედვითაც, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა უნდა დაცულიყო და ომში მონაწილე ყველა მხარეს ცეცხლი უნდა შეეწყვიტა 5 სექტემბრის დღის 12 საათიდან (მუხლი 1). მეცხრე მუხლის მიხედვით,

[1] **ზ.პაპასქირი.** ნარკვევები.., ნაკვ. II, გვ. 394.
[2] Assays from the History of Georgia, გვ. 476.
[3] **Dodge Billingsley.** Military aspects of the war: the Battle for Gagra. In: The Abkhazians. A Handbook. Edited by George Hewitt. St. Martin’s Press, 1998, გვ. 147-156.

რუსულ სამხედრო ნაწილებს საქართველოს ტერიტორიაზე, მათ შორის აფხაზეთში, განლაგების უფლება ენიჭებოდათ ნეიტრალიტეტისა და ჩაურევლობის გარანტიით.[1]

ამ შეთანხმებას ოდნავაც არ შეუშლია ხელი სეპარატისტი, რუსი და მთიელი კონფედერატებისთვის ოქტომბრის ბოლოს ქალაქ გაგრის აღებაში. ამას მოჰყვა ქართული მოსახლეობის მიმართ გამოჩენილი განსაკუთრებული სისასტიკე: თავების მოკვეთა და მოკვეთილი თავებით ფეხბურთის თამაში, ცოცხლად დაწვა, ენის ამოკვეთა, თვალების ამოთხრა, გაუპატიურება და სხვ.[2]

ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შემდეგი შეთანხმება გაფორმდა 1993 წლის 14 მაისს, ასევე მოსკოვში. წინა შეთანხმების მსგავსად, ამჯერადაც, სეპარატისტებისა და რუსების მთავარ მიზანს ქართული მხარის დაუძლურება წარმოადგენდა, რადგან ქართველთა ცეცხლის შეწყვეტას მოწინააღმდეგენი იმავეთი არ პასუხობდნენ.[3]

1993 წლის 27 ივლისს სოჭში გაფორმდა მესამე და ბოლო შეთანხმება ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ ქართულ, რუსულ და აფხაზურ მხარეებს შორის. ეს იყო პირველი შემთხვევა მთელი ომის განმავლობაში, როდესაც რუსეთის დაჟინებული მოთხოვნით აფხაზეთი, როგორც „მხარე“, მონაწილეობდა შეთანხმების გაფორმებაში. სოჭის შეთანხმების მიხედვით, ორივე - ქართული და აფხაზური მხარეები უნდა განიარაღებულიყვნენ და ქართველებს სოხუმიდან უნდა გაეყვანათ ყველა სახის სამხედრო ტექნიკა.[4]

ქართულმა მხარემ შეასრულა შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულება, მაშინ, როდესაც რუსულ-აფხაზური მხარეები არ განიარაღებულან, პირიქით, მათ გაზარდეს საკუთარი შეიარაღება აფხაზეთში და აქტიური სამზადისი გააჩაღეს მორიგი შეტევისთვის, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 16 სექტემბერს. საბოლოოდ, 27 სექტემბერს სოხუმი დაეცა. სამი დღის შემდეგ, ოკუპანტებმა და სეპარატისტებმა მდინარე ენგურს მიაღწიეს და კონტროლი დაამყარეს აფხაზეთის მთელს ტერიტორიაზე კოდორისა და დალის ხეობების გამოკლებით.

1989 წლის მონაცემების მიხედვით, აფხაზეთში 93 267 ეთნიკურად

---

[1] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 80-81.
[2] International Society to bring a Verdict on the Tragedy of Abkhazia/Georgia, გვ. 63-64.
[3] Assays from the History of Georgia, გვ. 475.
[4] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 89-90.

აფხაზი ცხოვრობდა 239 872 ქართველთან ერთად **(დანართი № 28).**[1] ომმა 10 ათასამდე ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა, 300 ათასამდე ქართველი კი საკუთარ სახელმწიფოში დევნილად იქცა.[2]

მოსკოვმა მიაღწია თავის მიზანს და 1993 წლის 8 ოქტომბერს საქართველო შეუერთდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობას. 1994 წლის 14 მაისს კიდევ ერთი შეთანხმება გაფორმდა ქართულსა და აფხაზურ მხარეებს შორის ცეცხლის შეწყვეტისა და ძალთა დაშორიშორების შესახებ, რომლის მიხედვითაც, ქართული სამხედრო ნაწილები აფხაზეთის საზღვრებს გარეთ უნდა გასულიყვნენ (მუხლი 2, პუნქტი 4). ამასთან ერთად, აფხაზეთის ტერიტორიაზე უნდა განლაგებულიყო დსთს მშვიდობისმყოფელთა კონტინგენტი, რომელსაც აღნიშნული ხელშეკრულების შესრულების მონიტორინგის ფუნქცია უნდა ჰქონოდა (მუხლი 2, პუნქტი 3).[3]

1994 წლის 26 ნოემბერს სეპარატისტებმა მიიღეს ე.წ. „კონსტიტუცია“, რომლის მიხედვითაც, აფხაზეთი იწოდებოდა სუვერენულ, დემოკრატიულ სახელმწიფოდ (მუხლი 1),[4] საკუთარი სიმბოლიკით: ეროვნული დროშით, გერბითა და ჰიმნით (მუხლი 10).[5] დოკუმენტის მეექვსე მუხლის მიხედვით, აფხაზურ ენას ენიჭებოდა „სახელმწიფო“ ენის სტატუსი. აფხაზურთან ერთად „სახელმწიფო ინსტიტუტებში“ გამოიყენებოდა ასევე რუსული ენაც.[6] ვლადისლავ არძინბა ხდებოდა აფხაზეთის პირველი დე ფაქტო პრეზიდენტი.

1995 წლის 24 აგვისტოს მიღებული საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველოს ტერიტორია განისაზღვრებოდა 1991 წლის 21 დეკემბრის მდგომარეობით. შესაბამისად, საქართველო საკუთარ იურისდიქციას ავრცელებდა როგორც აფხაზეთზე, ასევე ცხინვალის რეგიონზე

---

[1] Абхазская АССР (1989 г.). უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http: //www.-ethno-kavkaz. narod.ru/rnabkhazia.html. საბჭოთა კავშირის პერიოდში აღწერის შედეგები ოფიციალურად შეკვეცილი სახით გამოქვეყნდა და მასში მხოლოდ ამა თუ იმ ეროვნების საერთო რაოდენობა არის მოცემული (იხ.: ***Населе-ние СССР.*** По данным всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва: «Финансы и Статистика», 1990, გვ. 37).

[2] Human Rights Watch Arms Project. Georgia/Abkhazia: Violations of the Laws of War and Russia’s Role in the Conflict. Vol. 7, No. 7. March, 1995, გვ. 42. ელექტრონული ვერსია იხ.: https://www-.hrw.org/reports/pdfs/g/ georgia/georgia953.pdf.

[3] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 108-110.

[4] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 117-118.

[5] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში..,

[6] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში..,

(მუხლი 1, პუნქტი 1).[1] ამგვარად, საქართველოს ტერიტორიული სუვერენიტეტის განსაზღვრის საკითხებში, ე.წ. „აფხაზეთის კონსტიტუცია“ პირდაპირ წინააღმდეგობაში მოდიოდა საქართველოს კონსტიტუციასთან.

სეპარატისტთა „კონსტიტუციას“ გმობდა ასევე ეუთო-ს 1994 წლის 6 დეკემბერს მიღებული ბუდაპეშტის დოკუმენტი, რომელშიც ხაზგასმული იყო ქართველთა ეთნიკური წმენდის ფაქტები.[23]

1994 წლის 1 დეკემბერს, გაერო-ს ინიციატივით, ქართულ-აფხაზურ მხარეებს შორის გაიმართა პირველი დიალოგი ჟენევაში. ორივე მხარემ აიღო ადგილნაცვალი პირების საკუთარ სახლებში მშვიდობიანად დაბრუნების პასუხისმგებლობა. მოლაპარაკებათა მეორე რაუნდი გაიმართა 11-13 იანვარს. მიღებული გადაწყვეტილებების თანახმად, თავდაპირველად, 10 თებერვლიდან მოყოლებული, იძულებით გადაადგილებულ პირთა ნაწილი უნდა დაბრუნებულიყო გალის რაიონში. სამწუხაროდ, აღნიშნული შეთანხმების პირობები სეპარატისტებმა დაარღვიეს, სხვადასხვა სახის არეულობების ორგანიზებითა და გალის რაიონში მოსახლე ქართველების სახლების დაწვით.[4]

1995 წლის 22 მარტს რუსეთისა და საქართველოს თავდაცვის მინისტრებმა, პაველ გრაჩოვმა და ვარდიკო ნადიბაიძემ მოახდინეს საქართველოს ტერიტორიაზე რუსული სამხედრო ბაზების განთავსების შესახებ დოკუმენტის პარაფირება. შეთანხმების მიხედვით, საქართველოს ტერიტორიაზე 25 წლის ვადით უნდა განლაგებულიყო ოთხი რუსული ბაზა - ახალქალაქში, ბათუმში, ვაზიანსა და გუდაუთაში. შეთანხმების მიხედვით, აღნიშნულ ბაზებს საქართველოში შექმნილი კონფლიქ-ტური ვითარების სტაბილიზაციისა და მომავალში სამხედრო დაპირისპირების თავიდან აცილების ფუნქცია და მიზანი ჰქონდა.[5]

1996 წლის 19 იანვარს დსთ-ს საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება

---

[1] საქართველოს კონსტიტუცია. იხ.: http://www.parliament.ge/ge/kanonmdebloba/co nstitution-of-georgia-68.

[2] CSCE Budapest Document. Towards a Genuine Partnership in a New Era. 6 December 1994 (Corrected version 21 December 1994), გვ. 18-19. იხ.: https://www.osce. org/mc/39554? Download=true.

[3] ეუთო-ს მიერ 1996 წლის 3 დეკემბერს მიიღეს ლისაბონის დოკუმენტი, რომელშიც ასევე ხაზგასმული იყო აფხაზთა და ქართველთა შორის დიალოგის განახლებისა და კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით მოგვარების აუცილებლობა. იხ.: Lisbon Document. 3 December 1996, გვ. 8. დოკუმენტი იხ.: http://www.osce.org/mc/3 9539?download=true.

[4] **ვახტანგ ყოლბაია, რაფიელ გელანტია, დავით ლაცუზბაია, თეიმურაზ ჭახრაკია.** აფხაზეთის ლაბირინთი. თბილისი, 1999, გვ. 211-212.

[5] **Александр Пельц, Виталий Денисов.** Договорённости с Арменией и Грузией в военной области оцениваются высоко. // *«Красная звезда»*, № 65 (21652), 24 марта 1995, გვ. 1.

აფხაზეთში კონფლიქტის მოწესრიგების ღონისძიებათა შესახებ. დოკუმენტის მიხედვით, მხარეები თანხმდებოდნენ, არ დაეჭირათ მხარი სეპარატისტული რეჟიმებისთვის, არ დაემყარებინათ მათთან პოლიტიკური, ეკონომიკური, ფინანსური, სამხედრო და სხვა სახის კავშირები და მიეღოთ აფხაზთა მხარეზე ზემოქმედების ღონისძიებათა კომპლექსი.[1] აღსანიშნავია, რომ ამ გადაწყვეტილებისთვის ხელი არ მოუწერიათ ბელორუსიისა და თურქმენეთის რესპუბლიკებს. ამ ნაბიჯით კრემლი შეუერთდა იმ ქვეყნების რიცხვს, რომელთაც უნდა დაეგმოთ სეპარატისტთა ქმედებები აფხაზეთის ტერიტორიაზე.

როგორც ვხედავთ, 1995 და 1996 წლებში საქართველოსთან მიმართებით კრემლი საკმაოდ „საინტერესო“ პოლიტიკას ახორციელებს: ჯერ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის უხეში ხელყოფით ოთხი რუსული ბაზის განლაგების შესახებ უთანხმდება ქართულ მხარეს, ხოლო მოგვიანებით კი - დსთ-ს საბჭოს ინიციატივით, აფხაზეთს ე.წ. „იზოლაციაში“ აქცევს, რითაც, თითქოს „ხაზს უსვამს“ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის მნიშვნელობას. ბუნებრივია, აღნიშნული პოლიტიკა მოსკოვის მხრიდან საქართველოსთან მიმართებით მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი იმპერიალისტური ინტერესების დაცვაზე იყო მორგებული, რასაც ქვემოთ კიდევ ერთხელ დავინახავთ.

1997 წლის 14 აგვისტოს, აფხაზეთში შეიარაღებული მოქმედებების დაწყების წლისთავზე, თბილისში ჩამოვიდა აფხაზთა დელეგაცია ვლადისლავ არძინბას მეთაურობით. შეხვედრა გაიმართა რუსეთის დელეგაციის შუამავლობით. შეხვედრაზე ხაზი გაესვა რუსეთის როლს ქართველებსა და აფხაზებს შორის კონფლიქტის მოგვარების საქმეში და კიდევ ერთხელ ნათლად გამოიკვეთა საომარი მოქმედებების განუახლებლობის აუცილებლობა ქართულ და აფხაზურ მხარეებს შორის.[2]

აღსანიშნავია, რომ თავად სეპარატისტი ისტორიკოსების მიერ არძინბას ვიზიტი თბილისში უარყოფით კონტექსტში აღიქმებოდა. ასლან ავიძბას თქმით, იმ დროს აფხაზეთის დე-ფაქტო პრეზიდენტს სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა, რადგან აფხაზეთის თვითაღიარებული „რესპუბლიკა“ საერთაშორისო პოლიტიკურ დონეზე იყო იზოლირებული. სეპარატისტი ისტორიკოსის თქმით, ამ ვიზიტისას, არძინბას „ხელშეუხებლობის“ გარანტია იმ დროს თავად რუსეთის საგარეო საქმეთა

[1] იხ.: რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 132-133.
[2] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 159.

მინისტრმა ევგენი პრიმაკოვმა მისცა.[1]

1999 წლის 3 ოქტომბერს აფხაზმა სეპარატისტებმა ჩაატარეს რეფერენდუმი აფხაზეთის მასშტაბით 1994 წელს მიღებული „კონსტიტუციის“ მიმართ მოსახლეობის განწყობის გამოსავლენად. აფხაზური მოსახლეობის 97.7%-მა დადებითად შეაფასა „სეპარატისტული კონსტიტუციის“ მიღების ფაქტი.[2] რეფერენდუმის შედეგები, თავის მხრივ, დადასტურდა აფხაზეთის რესპუბლიკის სახალხო საბჭოს დეპუტატების მიერ 1999 წლის 12 ოქტომბერს მიღებული „აფხაზეთის რესპუბლიკის ეროვნული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აქტით“.[3]

სეპარატისტთა აღნიშნული ღონისძიებები კიდევ ერთხელ, დაიგმო როგორც საქართველოს, ასევე საერთაშორისო ინსტიტუტების მხრიდან. 1999 წლის 17-18 ნოემბერს ეუთო-ს სტამბოლის სამიტზე მიღებული დეკლარაცია ღია მხარდაჭერას გამოხატავდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის მიმართ და აქვე აღნიშნავდა რუსული სამხედრო ბაზების გაყვანის აუცილებლობას საქართველოს ტერიტორიიდან. საქართველოსა და რუსეთის მხარეების შეთანხმების მიხედვით, 2001 წლის 1 ივლისამდე უნდა მომხდარიყო გუდაუთისა და ვაზიანის რუსული სამხედრო ბაზების გაყვანა საქართველოს ტერიტორიიდან, ხოლო ბათუმისა და ახალქალაქის სამხედრო ბაზების საქართველოს ტერიტორიაზე განლაგებისა თუ გაყვანის შესახებ ქართულ და რუსულ მხარეებს გადაწყვეტილება უნდა მიეღოთ 2000 წელს.[4]

[1] Ученые записки Центра изучения Центральной Азии, Кавказа и Урало-Поволжья. Том 1: Абхазия. Скаков А. Ю. (отв. ред.). Москва: ИВ РАН, 2013, გვ. 214-215.

[2] Акт о государственной независимости Республики Абхазия. იხ.: http://abkhazia-apsny.ru/suverinitet.html.

[3] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 194-195.

[4] Istanbul Document. November 1999, გვ. 49. იხ.: http://www.osce.org/mc/39569 ?download=true.

2.2. ცხინვალის რეგიონი XX ს. 90-იან წლებში

1989 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით, სამხრეთ ოსეთის ყოფილი ავტონომიური ოლქის მოსახლეობა 98 527 ადამიანს შეადგენდა. ოსები შეადგენდნენ მოსახლეობის 66.2%-ს, ქართველები - 29.44%-ს, ხოლო სხვა ეროვნებები კი - 4%-ს. საინტერესოა, რომ მთლიანობაში საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ეთნიკური ოსების რიცხვი ამ დროისთვის 164 000 ადამიანს შეადგენდა, ხოლო მათი მხოლოდ 39.7% - 65 232 ადამიანი ცხოვრობდა ყოფილი ავტონომიის ტერიტორიაზე[1] **(დანართი № 29).**[2]

ცხინვალის რეგიონში სამხედრო შეტაკებები 1991 წლის გაზაფხულიდან 1992 წლის ზაფხულამდე მიმდინარეობდა. ამ პერიოდში სამხედრო დანაშაულის არაერთი ფაქტი დაფიქსირდა, როგორც სეპარატისტული, ასევე რუსული ნაწილების მხრიდან.[3] შექმნილი ვითარება ხელსაყრელი იყო კრემლისთვის, რომელიც ისევ და ისევ „მომრიგებლის“ როლში გვევლინებოდა ქართველებსა და ოსებს შორის შექმნილ დაძაბულ ვითარებაში.[4]

1992 წლის 29 მაისს სეპარატისტთა უმაღლესმა საბჭომ „სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობა“ გამოაცხადა. 10 ივნისს საქართველოს სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარეს ედუარდ შევარდნაძესა და ჩრდილოეთ ოსეთის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარეს ახსარბეგ გალაზოვს შორის დაბა ყაზბეგში შეხვედრა გაიმართა. მიღწეული შეთანხმების მიხედვით, მხარეებს დაუყოვნებლივ უნდა შეეწყვიტათ ცეცხლი ცხინვალის რეგიონში (მუხლი 1).[5] შეთანხმების მეორე მუხლი ითვალისწინებდა 12 ივნისამდე შეერთებული, ოთხმხრივი სადამკვირვებლო ჯგუფის შექმნას, რომელშიც რუსეთის ფედერაციაც იქნებოდა ჩართული.[6] ზამთრის დადგომამდე უნდა მომხდარიყო ასევე დევნილთა საკუთარ სახლებში

[1] Юго-Осетинская АО (1989 г.). უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://-www.ethno-kavkaz. narod.ru/rnsossetia.html.

[2] Всесоюзная перепись населения 1989 года. Распределение городского и сельского населения областей республик СССР по полу и национальности. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_ nac_89.php?reg=67

[3] **Silvia Serrano.** Géorgie, sortie d'empire. Paris: CNRS Editions, 2007, გვ. 91.

[4] **უჩა ბლუაშვილი.** ეროვნული მოძრაობა და პოლიტიკური კონფრონტაცია საქართველოში 1987-1993. თბილისი, 2012, გვ. 218-230.

[5] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 71.

[6] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 71.

დაბრუნება (მუხლი 6).[1] მეცხრე მუხლი ხაზს უსვამდა მოლაპარაკების პროცესში რუსეთის მონაწილეობის საჭიროებას.[2]

რუსეთის ფედერაციის რეაქციამ არ დააყოვნა. ზემოაღნიშნული ყაზბეგის შეთანხმებიდან ორ კვირაში, 24 ივნისს, ელცინისა და შევარდნაძის სოჭის შეხვედრაზე ქართულმა და რუსულმა მხარეებმა კონფლიქტის მშვიდობიანი დარეგულირების ვალდებულება აიღეს, რომლის მიხედვითაც, ცეცხლის შეწყვეტა უნდა მომხდარიყო 28 ივნისამდე (მუხლი 1, პუნქტი 1).[3] შეთანხმების მეორე მუხლის მიხედვით, რეგიონში დემილიტარიზაციის ზომების დაცვის მიზნით, რუსეთის ფედერაცია იღებდა ვალდებულებას ცხინვალის რეგიონიდან ათი დღის ვადაში გაეყვანა 37-ე საინჟინრო და 292-ე საჰაერო პოლკები.[4] მესამე მუხლის მიხედვით, ცეცხლის შეწყვეტის მონიტორინგისთვის უნდა შექმნილიყო შერეული საკონტროლო კომისია, რომელიც უნდა შეედგინათ კონფლიქტში მონაწილე მხარეებს (მუხლი 3, პუნქტი 1).[5]

ზემოაღნიშნული შერეული საკონტროლო კომისია შედგებოდა რუსეთის, საქართველოს, ჩრდილოეთ და „სამხრეთ ოსეთის“ წარმომადგენლებისგან: ს. შოიგუ, გ. ფილატოვი, თ. კიტოვანი, პ. გიორგაძე, ნ. ლომოური, ე. საბანაძე, გ. თუშურაშვილი, ს. ხეთაგუროვი, ს. სუანოვა, ო. თეზიევი, პ. გაზაევი.[6]

ამ შეთანხმებებით მოსკოვმა მაქსიმალურად გაამყარა „მშვიდობისმყოფელთა“ სახელით შენიღბული საკუთარი სამხედრო წარმომადგენლობა ცხინვალის რეგიონში.

1993 წლის 1 მარტს ეუთო-სა და კონფლიქტში მონაწილე მხარეებს შორის „ურთიერთგაგების მემორანდუმი“გაფორმდა. ამ დოკუმენტმა განსაზღვრა ეუთო-ს კომპეტენციის სამოქმედო ტერიტორია ცხინვალის რეგიონში.[7] თუმცა ხუთი დღის შემდეგ, აღნიშნული შეთანხმების საწინააღმდეგოდ, ჩრდილოეთ ოსეთის უზენაესმა საბჭომ მიიღო დადგენილება „სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკის ცნობის შესახებ“.[8] მოსკოვმა აღნიშნულ ქმედებას მეტად „საინტერესოდ“ უპასუხა. ნაცვლად კომისიის

[1] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 71.
[2] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 71.
[3] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 72.
[4] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 72.
[5] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 72.
[6] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 73.
[7] The OSCE Mission to Georgia. Mission Survey. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე:http://www.parliament.ge/files/1_899_277745_osce_missiontogeorgia.pdf.
[8] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 86.

მიერ სამშვიდობო ფუნქციის რეალური შესრულებისა, რუსეთის ფედერაციამ 22 მარტს გამოცემული დადგენილებით, „სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის აღიარების საკითხი“ რუსეთის ფედერაციის უზენაესი საბჭოს დღის წესრიგში დააყენა.[1] ეს იყო მორიგი ნათელი მაგალითი იმისა, თუ რამდენად „საიმედო“ პარტნიორს წარმოადგენდა მოსკოვი ცხინვალში კონფლიქტის მშვიდობიანად დარეგულირების საქმეში.

1993 წლის 2 ნოემბერს „სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია“ მიიღეს. დოკუმენტის 23-ე მუხლის მიხედვით, ჩრდილოეთ და სამხრეთ ოსეთს საერთო ადმინისტრაციული საზღვარი ჰქონდათ, თუმცა ეს არ უნდა გამხდარიყო ოსი ხალხის ეთნიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ერთობის დამაბრკოლებელი ფაქტორი.[2]

1994 წლის 31 ოქტომბერს მოსკოვში გაფორმდა შეთანხმება ქართულ-ოსური კონფლიქტის მშვიდობიანი მოწესრიგების პროცესის შემდგომი განვითარებისა და შერეული საკონტროლო კომისიის შესახებ. დოკუმენტის შესავალში მწუხარება იყო გამოთქმული იმასთან დაკავშირებით, რომ სოჭის შეთანხმებიდან ორი წლის შემდეგაც კი, რეგიონში მშვიდობის განვითარების კუთხით, წინსვლას ადგილი არ ჰქონია. ამიტომაც, ამ შეთანხმების მიხედვით, შერეული კომისია პერმანენტულ მექანიზმად უნდა გადაქცეულიყო.[3] აღნიშნულ დოკუმენტს კომისიის ოთხივე წევრმა მოაწერა ხელი.

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, მოსკოვი ჯერ თავად უწყობდა ხელს კონფლიქტის ესკალაციას რეგიონში, რისი აშკარა და ღია მაგალითიც გვაქვს 1993 წლის 22 მარტს გამოცემული რფ-ს უზენაესი საბჭოს დადგენილების სახით, ხოლო შემდგომ, „მწუხარებას გამოთქვამდა“ კონფლიქტის ზონაში სამშვიდობო მექანიზმების უმოქმედობით. ბუნებრივია, აღნიშნული მიდგომა ნათლად გამოხატავს რუსული პოლიტიკის მიზნებს საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებთან მიმართებით.

შერეული საკონტროლო მისიის მორიგი სესია, ამჯერად ეუთო-ს მონაწილეობით, გაიმართა 1995 წლის 30 ოქტომბერს, ვლადიკავკაზში. შეხვედრაზე მიღწეული შეთანხმების მიხედვით, მხარეები რეგიონში მშვიდობის დასამყარებლად მოლაპარაკების პროცესების სასწრაფოდ დაწყებაზე შეთანხმდნენ. შეიქმნა მხარეთა ექსპერტების ჯგუფები, რო-

[1] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 86.

[2] Конституция Южной Осетии 1993 года. იხ.: https://ru.wikisource.org/wiki/Кон ституция_Южной_Осетии.

[3] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 116-117.

მელთაც უნდა ჩამოეყალიბებინათ საკუთარი შეთავაზებები ისეთ საკითხებზე როგორიც იყო, უსაფრთხოების საგარანტიო ზომები, ორმხრივი ნდობის აღდგენა და გაძლიერება კონფლიქტურ მხარეებს შორის, ეკონომიკური ვითარებისა და ბიზნესის განვითარება რეგიონში.[1]

1996 წლის 9 ნოემბერს ჩრდილოეთ ოსეთის რესპუბლიკის მთავრობასა და „სამხრეთ ოსეთის მთავრობას“ შორის გაფორმდა შეთანხმება, რომლის პირველი პუნქტის მიხედვით, მხარეებს ხელი უნდა შეეწყოთ ოსი ხალხის ინტეგრაციისთვის სოციალურ-ეკონომიკურ, სამეცნიერო-ტექნიკურ, საბანკო-საფინანსო, სავაჭრო და კულტურულ-საგანმანათლებლო მიმართულებებით. მხარეები იღებდნენ ვალდებულებას, შეემუშავებინათ როკის გვირაბზე გამავალი სავაჭრო გზის შენახვისა და განვითარების ზომები და საშუალებები (მუხლი 12).[2]

ამგვარად, საქართველოს ტერიტორია ჩრდილოეთ და „სამხრეთ ოსი“ ხალხის ეთნო-კულტურული კავშირების განმტკიცების ასპარეზად უნდა ქცეულიყო. ყველაზე სახიფათო საქართველოს ტერიტორიული სუვერენიტეტისთვის იყო როკის გვირაბის[3] გავლით დიდი რაოდენობით შემოსული სხვადასხვა სახის კონტრაბანდული ტვირთი, რომელსაც ქართული მხარე ვერ აკონტროლებდა.

1996 წლის ნოემბერში ცხინვალის რეგიონში ე.წ. „საპრეზიდენტო არჩევნები“ ჩატარდა, რომელშიც გამარჯვება მოიპოვა ლუდვიგ ჩიბიროვმა.[4] 26 ნოემბერს საქართველოს პარლამენტმა გამოსცა დეკრეტი, რომლითაც ცხინვალის რეგიონში ჩატარებული ე.წ. „საპრეზიდენტო არჩევნები“ უკანონოდ გამოცხადდა.[5]

აღსანიშნავია, რომ ლუდვიგ ჩიბიროვსა და ედუარდ შევარდნაძეს შორის მოლაპარაკებების პროცესი დაიწყო 1996 წლიდან. მათ სულ სამი შეხვედრა გამართეს - 1996 წლის 27 აგვისტოს ვლადიკავკაზში, 1997 წლის 14 ნოემბერს ჯავაში და 1998 წლის 20 ივნისს ბორჯომში. ამ შეხვედრებზე არაერთი ფუნდამენტური საკითხი დაისვა, რამაც, საბოლოოდ, მხარეები

[1] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 130.

[2] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 145-146.

[3] როკის გვირაბის მშენებლობა მიმდინარეობდა 1976-1984 წლებში.

[4] თავად ლუდვიგ ჩიბიროვის პიროვნების შესახებ საკმაოდ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის შვედი პოლიტოლოგი და ანალიტიკოსი პერ გარტონი. 2000 წელს ე.წ. „სამხრეთ ოსეთში“ ვიზიტისას გარტონი პირადად შეხვედრია ჩიბიროვს, რომელსაც შვედ მეცნიერზე მოულოდნელი შთაბეჭდილება მოუხდენია. გარტონის თქმით, ჩიბიროვის ბიოგრაფიაში განსაკუთრებით საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მას სამხრეთ ტიროლში უსწავლია ავტონომიური ერთეულების ფუნქციონირების საკითხები. იხ.: **Per Gahrton.** Georgia. Pawn in the New Great Game. New York: Pluto Press, 2000, გვ. 60.

[5] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 147.

ორმხრივი დოკუმენტის გაფორმებამდე მიიყვანა. ჩრდილოეთ ოსეთის რესპუბლიკის მთავრობის იმდროინდელი თავმჯდომარის, თეიმურაზ მამსუროვის თანახმად, აღნიშნულმა მოლაპარაკებებმა ყოფით დონეზე ვითარების დასტაბილურება გამოიწვია.[1]

2000 წლის 13 ივლისს ბადენში გაფორმდა „შეთანხმება (დეკლარაცია) ქართულ-ოსური კონფლიქტის მონაწილე მხარეთა პოლიტიკური და საკანონმდებლო ურთიერთობების ძირითადი პრინციპების შესახებ“.[2] ამგვარად, 1990-იანი წლების მიწურულს, ქართულმა და ოსურმა მხარეებმა მოლაპარაკებების ყველაზე პროდუქტიულ წერტილს მიაღწიეს.

2.3. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი XXI ს. დასაწყისში. 2008 წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები

„თქვენ კოსოვოს აღიარებთ დღის 12 საათზე,
ჩვენ 13 საათზე ვაღიარებთ აფხაზეთს და სამხრეთ ოსეთს!“

ვლადიმირ ჟირინოვსკი[3]

XX საუკუნის მიწურული ეკონომიკური და პოლიტიკური თვალსაზრისით მეტად მძიმე გამოდგა როგორც საქართველოსთვის, ასევე რუსეთისთვის. რუსეთის ფედერაციას, როგორც სსრკ-ს ერთადერთ სამართალმემკვიდრეს, ამ პერიოდისთვის 160 მლრდ დოლარამდე საგარეო ფინანსური დავალიანება ჰქონდა.[4] ამასთან ერთად, სულ უფრო ცხადი ხდებოდა, რომ რუსეთში ელცინის შემცვლელის საჭიროება იდგა. ამგვარ ვითარებაში 1999 წელს რუსეთის პრემიერ მინისტრის პოსტი დაიკავა სუკ-ს ყოფილმა ოფიცერმა ვლადიმირ პუტინმა.

ვაშინგტონის ისტორიის კვლევითი ცენტრის ექსპერტის, ალეკ რასიზადეს მართებული შენიშვნით, 1998-99 წლების რუსეთში ვითარება

[1] **Т. Д. Мамсуров.** Регионы - центр: проблема согласования интересов. Москва: Издательство российского университета дружбы народов, 2000, გვ. 75.
[2] **Hansjörg Eiff.** The OSCE Mission to Georgia and the Status of South Ossetia. OSCE Yearbook, 2008, გვ. 41.
[3] **ოლეგ პანფილოვი.** რუსულ-ქართული საინფორმაციო ომი 2008 წელი. თბი-ლისი: „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა“, 2018, გვ. 288.
[4] **Alec Rasizade.** Putin's mission in the Russian Thermidor. / Communist and Post-Communist Studies. Vol. 41, issue 1, March 2008, გვ. 9.

რომ შედარებით უფრო სტაბილური ყოფილიყო, პუტინი, დიდი ალბათობით, მთელს თავის სიცოცხლეს გაატარებდა, როგორც სუკ-ის ყოფილი ოფიცერი. რასიზადეს თქმით, ამ პერიოდში რუსეთში შექმნილ ვითარებას ზუსტად აღწერდა რუსული სიტყვა „Беспредел“.[1]

საქართველო ამ პერიოდში განიცდიდა ღრმა ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ კრიზისს. რთული იყო თუნდაც რაიმე მიმართულების დასახელება ქვეყნის საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკური თვალსაზრისით, რაშიც იმდროინდელი ქართული სახელმწიფო დამაკმაყოფილებელ შედეგს აჩვენებდა. ბუნებრივია, შექმნილ ვითარებაში აფხაზეთის და ცხინვალის ოკუპირებული რეგიონები ჩვენი ქვეყნის უპირველეს შიდა და საგარეო პოლიტიკურ პრობლემას წარმოადგენდა.

2008 წლის ომზე საუბრისას მნიშვნელოვანია გავითვალისწინოთ, რომ ამ ომის მიზეზები ომამდე რამდენიმე თვით ან წლით ადრე კი არ არის საძიებელი, არამედ დაკავშირებულია მოვლენათა სწორედ იმ ჯაჭვთან, რომელსაც რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებში ადგილი ჰქონდა 2000 წლიდან.

ამ პერიოდში საქართველოს ერთ-ერთ მთავარ პრობლემას რუსეთთან მიმართებით წარმოადგენდა ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე მდებარე ოთხი რუსული სამხედრო ბაზა. როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1999 წლის სტამბოლის სამიტზე მიღწეული შეთანხმების საფუძველზე გუდაუთისა და ვაზიანის სამხედრო ბაზები საქართველოს ტერიტორიიდან უნდა გასულიყო 2001 წლის 1 ივლისამდე.[2] ამ ვალდებულების შესრულების შემთხვევაში რუსეთის ფედერაციას შეეძლო რეალურად შეემცირებინა საკუთარი სამხედრო წარმომადგენლობა საქართველოში და ამით, ერთგვარი საფუძველი შეემზადებინა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტების მშვიდობიანი გზით მოგვარებისათვის, თუმცა ეს კრემლის მიზნებში არ შედიოდა.

2000 წლის 9 ნოემბერს რუსეთმა საქართველოსთან სავიზო რეჟიმი შემოიღო. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ქართული მხარის მიერ გამოთქმულ უკმაყოფილებას კრემლის მხრიდან მოჰყვა დსთ-ს წესდების[3] იმ ნაწილის გაუქმება, რომელიც თანამეგობრობის წევრი ქვეყნებისთვის თავისუფალი მიმოსვლის შესაძლებლობას იძლეოდა (საუბა-

[1] **Alec Rasizade.** Putin’s mission, გვ. 4.

[2] Istanbul Document. November 17-18, 1999, გვ. 259. იხ.: http://www.osce. org/mc/39569?dow nload=true

[3] Устав Содружества Независимых Государств (г. Минск, 22 января 1993 года). იხ.: http://cis.minsk.by/ page.php?id=180.

რია დსთ-ს წესდების მე-2 და მე-19 მუხლების ნაწილებზე).[1]

ერთი წლის შემდეგ, 2001 წლის 8 აპრილს, ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის კონსტიტუციის“ ახალი რედაქცია მიიღეს.[2] 18 ნოემბერს ოკუპირებული ცხინვალის რეგიონში გაიმართა მორიგი „საპრეზიდენტო არჩევნები“, რომელშიც ხმების 45%-ით გამარჯვება მოიპოვა ედუარდ კოკოითიმ, ბიზნესმენმა და პროფესიონალმა მოჭიდავემ, ხოლო ჩიბიროვმა ხმების მხოლოდ 21% მოაგროვა.[3] ცხადი გახდა, რომ ჩიბიროვისა და შევარდნაძის ფორმატი, რომლის დასკვნით ნაწილს ნახევარი წლით ადრე გაფორმებული ბადენის დოკუმენტი წარმოადგენდა, მიუღებელი იყო კრემლისთვის.

2001 წლის 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტები აშშ-ში კრემლისთვის საქართველოზე თავდასხმის კიდევ ერთი მიზეზი აღმოჩნდა. ტრაგედიიდან ერთი წლის თავზე, პუტინმა საქართველო ტერორისტული საფრთხის შემცველ ქვეყნად მოიხსენია და განაცხადა, რომ რუსეთი მზად იყო გაერო-ს წესდების 51-ე მუხლი აემოქმედებინა საქართველოს წინააღმდეგ. აღსანიშნავია, რომ პუტინის აღნიშნულ გამოსვლამდე ერთი თვით ადრე - 6 აგვისტოს მოხდა პანკისის ხეობის დაბომბვა კრემლის მიერ. აღნიშნული მოვლენების შემდეგ, 22 ნოემბერს, ედუარდ შევარდნაძემ NATO-ს პრაღის სამიტზე სიტყვით გამოსვლისას პირველად გააჟღერა საქართველოს ჩრდილოატლანტიკურ ორგანიზაციაში გაწევრიანების სურვილი.[4]

ზემოაღნიშნული ფაქტებიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ 2000-იანი წლების დასაწყისში სწორედ მოსკოვი, და არა თბილისი, იყო რუსეთ-საქართველოს შორის ურთიერთობების დაძაბვის ინიციატორი. სწორედ ოფიციალურმა მოსკოვმა, რომელიც ამ დროს მეორე ჩეჩნურ ომს აწარმოებდა ჩრდილოეთ კავკასიაში, გამოაცხადა საქართველო ტერორისტული საფრთხის შემცველ ქვეყნად, მოახდინა ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიული სუვერენიტეტის ხელყოფა და მისი ნაწილის დაბომბვა. რუსეთმა საქართველოსთან სავიზო რეჟიმიც შემოიღო. ამგვარად, პუტინის ხელისუფლებაში მოსვლის პირველივე წლებიდან, როგორც ვხე-

[1] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership's Preparation for War, 1999-208. In: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia.* Edited by ***Svante E. Cornell*** *and* ***S. Frederick Starr.*** Armonk, NY-London: M. E. Sharpe, 2009, გვ. 51.

[2] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 402.

[3] **მამუკა კომახია.** არალეგიტიმური საპრეზიდენტო არჩევნები აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში /სამხრეთ ოსეთში: რუსეთის როლი არჩევნებში. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი. თბილისი, 2017, გვ. 9.

[4] **მამუკა კომახია.** არალეგიტიმური საპრეზიდენტო არჩევნები.., გვ. 9.

დავთ, რუსეთი ნამდვილად არ წარმოადგენდა იმ ძალას, რომელსაც არათუ ოკუპირებულ რეგიონებში, არამედ, ზოგადად საქართველოს ტერიტორიაზე მშვიდობის დამყარების ხელშეწყობა სურდა.

2002 წლის მაისში ძალაში შევიდა ახალი კანონი რუსეთის მოქალაქეობის შესახებ, რომელიც ითვალისწინებდა რუსეთის მოქალაქეობის მინიჭების ე.წ. „გამარტივებულ წესს“ ხალხთა სხვადასხვა ჯგუფებისთვის. აღნიშნული რეგულაციები მოცემული იყო კანონის მეექვსე მუხლში, რომლის მიხედვითაც, გამარტივებული წესით რუსეთის მოქალაქეობა მიენიჭებოდათ იმ პირებს, რომლებიც *„ფლობდნენ სსრკ მოქალაქეობას, მოსახლეობენ და მოსახლეობდნენ სსრკ-ს შემადგენლობაში შემავალი ქვეყნების ტერიტორიაზე, არ მიუღიათ აღნიშნულ სახელმწიფოთა მოქალაქეობა და შედეგად, დარჩნენ მოქალაქეობის გარეშე“*.[1]

ეს იყო საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში მცხოვრები მოსახლეობისთვის რუსული მოქალაქეობის მასობრივი მინიჭების პროცესის დასაწყისი, რაც პირდაპირ ეწინააღმდეგებოდა კანონს საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ. სწორედ ამ რუსულმა კანონმა საქართველოში 2008 წლის ინტერვენციისას რუსეთისთვის ერთგვარი „არგუმენტის როლი“ შეასრულა, რის მიხედვითაც კრემლი „იცავდა საკუთარ მოქალაქეებს“.[2]

ეკონომიკურ საკითხებში პუტინის ყოფილი მრჩევლის, ანდრეი ილარიონოვის თანახმად, 2003 წლის თებერვალში რუსულმა მხარემ თორმეტი T-55 ტიპის ტანკი გადასცა ოს სეპარატისტებს. ეს პროცესი გაგრძელდა 2003-2004 წლებში. 2004 წლის მაისსა და ივნისში კრემლის მიერ ცხინვალის რეგიონში გაიგზავნა 75 ერთეული T-72 ტიპის საბრძოლო ტანკი და უზარმაზარი რაოდენობით სამხედრო ტექნიკა და აღჭურვილობა.[3]

ამასთან ერთად, საქართველოს ტერიტორიიდან სამხედრო ბაზების გაყვანის ნაცვლად, ამ პერიოდში რუსულმა მხარემ დაიწყო ახალი სამხედრო ბაზების მშენებლობა ჯავას რეგიონში და ოჩამჩირის სამხე-

---

[1] *«б) имели гражданство СССР, проживали и проживают в государствах, вхо-дивших в состав СССР, не получили гражданства этих государств и остаются в результате этого лицами без гражданства.»* Федеральный закон «О Граж-данстве РФ». От 31.05.2002. №62-ФЗ. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.consultant.ru/popular/civic-/34_2.html#p193.

[2] **კახაბერ ყალიჩავა.** რუსეთის მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში გან-ხორციელებული საპასპორტო პოლიტიკის ზოგიერთი ასპექტი. / *საისტორიო ძიებანი,* წელიწდეული. XII. თბილისი, 2013-2015, გვ. 217.

[3] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership's Preparation for War, გვ. 50.

დრო ბაზის მოდერნიზება აფხაზეთში. რუსი ჟურნალისტების იულია ლატინინასა და ანდრეი ილარიონოვის თანახმად, მოსკოვი კიდევ ერთ ბაზას აშენებდა დაღესტნის ბოტლიხის რეგიონში, საიდანაც 2008 წელს სამხედრო ნაწილები შემოვიდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე.[1]

აღნიშნული პროვოკაციები რუსული მხარის მიერ საქართველოში ხორციელდებოდა 2003-2004 წლების გარდამავალ პერიოდში, როდესაც საქართველოს ხელისუფლებაში მოვიდა ახალი გუნდი მიხეილ სააკაშვილის ხელმძღვანელობით. თუკი მანამდე შევარდნაძემ ღიად გამოხატა NATO-ში ინტეგრაციის სურვილი, სააკაშვილის გუნდის მთავარი მიზანი ამ სურ-ვილის რეალობად ქცევა იყო, რისთვისაც დაიწყო მთელი რიგი რეფორ-მების განხორციელება სხვადასხვა მიმართულებით. აღნიშნული პოლიტიკა, რა თქმა უნდა, შორს იყო კრემლის რეალური მიზნებისგან საქარ-თველოში, რომელიც ძირითადად საქართველოს საგარეო და საშინაო პოლიტიკის მაქსიმალურ კონტროლზე იყო ფოკუსირებული.

მკვეთრი დასავლური საგარეოპოლიტიკური ორიენტაციის მიუხე-დავად, საქართველოს ახალი ხელისუფლებისთვის, ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტს რუსეთთან დიალოგი წარმოადგენდა. ამ ფაქტის ნათელი ილუსტრაცია იყო პრეზიდენტის რანგში მიხეილ სააკაშვილის პირველი ოფიციალური ვიზიტი მოსკოვში 2004 წლის 11 თებერვალს. ქართულმა მხარემ რუსეთთან დიალოგის სურვილი გამოხატა, თუმცა პასუხად იმავე წლის ივლისის დასაწყისში მიიღო დიდი რაოდენობით ახალი რუსული ტექნიკა ცხინვალის რეგიონში.

8 ივლისს ქართულმა მხარემ რუსული სამხედრო ტექნიკით დატ-ვირთული ცხრა სატვირთო მანქანა დააკავა ცხინვალის რეგიონში. მომ-დევნო დღეს რუსულმა მხარემ 50 ქართველი მშვიდობისმყოფელი განაი-არაღა და დააჩოქა ცხინვალის ცენტრში. რუსებმა ეს სცენა გადაიღეს და წამყვან რუსულ საინფორმაციო გადაცემებში აჩვენეს. იმავე ღამით, სეპარატისტებმა ქართული სოფლების თამარაშენისა და ქურთას მიმარ-თულებით ცეცხლი გახსნეს.[2]

რუსეთის ამგვარი აგრესიული პოლიტიკის მიუხედავად, 2004 წელს პირდაპირი სამხედრო დაპირისპირება მოსკოვსა და თბილისს შორის თავიდან იქნა აცილებული ქართული მხარის ზომიერი დიპლომატიური პოზიციის საშუალებით. 2004 წლის 5 ნოემბერს საქართველოს პრემიერ

[1] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership's Preparation for War, გვ. 56; **Юлия Латынина.** 200 км танков. О Российско-Грузинской войне. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://readli.net/chitat-online/?b=124895&pg=1.

[2] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership's Preparation for War, გვ. 57.

მინისტრი ზურაბ ჟვანია სოჭში შეხვდა ედუარდ კოკოითის. შეხვედრას ესწრებოდა როგორც რუსული, ასევე ეუთო-ს მხარე. შეხვედრაზე მიღწეული შეთანხმების მიხედვით, კიდევ ერთხელ, აღინიშნა ცხინვალის რეგიონში შექმნილი ვითარების მშვიდობიანად დარეგულირების აუცილებლობა. ამასთან ერთად, დადგინდა, რომ მომავალში სამხედრო ნაწილებისა თუ ტვირთის გადაადგილება კონფლიქტის ზონაში მხოლოდ და მხოლოდ შერეული საკონტროლო კომისიის ყველა მხარესთან შეთანხმებითა და მათი თანხმობით უნდა მომხდარიყო.[1]

2005 წლის 26 იანვარს, სტრასბურგში, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეაზე სიტყვით გამოსვლისას, პრეზიდენტმა სააკაშვილმა წამოაყენა ახალი სამშვიდობო გეგმის ინიციატივა ცხინვალის რეგიონთან მიმართებით. გეგმის მიხედვით, ცხინვალის რეგიონს უნდა მინიჭებოდა ავტონომიური სტატუსი საკუთარი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევის უფლებით, რომელიც, თავის მხრივ, ითვალისწინებდა პარლამენტისა და აღმასრულებელი ორგანოს შექმნას. ავტონომიური რეგიონის პარლამენტის კომპეტენციაში უნდა შესულიყო საგანმანათლებლო, კულტურული, ეკონომიკური, საზოგადოებრივი და ადმინისტრაციული საკითხების გადაწყვეტა. ამასთან ერთად, ცხინვალის რეგიონის მოსახლეობას უნდა ჰქონოდა ხმის უფლება ეროვნულ სამთავრობო სტრუქტურებში, რის კონსტიტუციურ გარანტიასაც თავად ეს გეგმა წარმოადგენდა. სამწუხაროდ, ოსმა სეპარატისტებმა, საკუთარ „დამოუკიდებლობაზე“ აპელირებით, უარყვეს ეს გეგმა და მას „ყოვლად მიუღებელი, მორიგი პროპაგანდისტული ნაბიჯი“ უწოდეს.[2]

ქართული მხარის აღნიშნული სამშვიდობო ინიციატივას მხარი დაუჭირა ეუთო-ს ლიუბლიანის მინისტერიალმა 2005 წლის 6 დეკემბერს. მინისტერიალის შეფასებით: „ქართული გეგმა, შესაბამისი მხარდაჭერის შემთხვევაში, ნამდვილად იძლეოდა კონფლიქტის მშვიდობიანი დარეგულირების გარანტიას“.[3]

2005 წლის 30 მაისს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა სალომე ზურაბიშვილმა და მისმა რუსმა კოლეგამ სერგეი ლავროვმა ხელი მოაწერეს ერთობლივ განცხადებას რუსული სამხედრო ბაზების საქართ-

[1] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში.., გვ. 477-478.

[2] Georgia: President Unveils South Ossetian Peace Plan In Strasbourg. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებგვერდზე: http://www.rferl.org/a/1057093.html.

[3] OSCE Ministerial Council. 6 December 2005. Second Day of the Thirteenth Meeting of the Ministerial Council. Ljubljana, 2005. გვ. 41. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.osce.org/mc/17490? download=true.

ველოს ტერიტორიიდან გაყვანის დროის შესახებ. დოკუმენტის მიხედვით, მოსკოვის სამხედრო ნაწილებს საქართველო 2008 წლის ბოლოსთვის უნდა დაეტოვებინათ.[1]

აღნიშნული პირობები კიდევ ერთხელ დადასტურდა საქართველოს ტერიტორიიდან რუსული ბაზების გაყვანის შესახებ 2006 წლის 31 მარტს სოჭში გაფორმებული შეთანხმებით ქართულ და რუსულ მხარეებს შორის. შეთანხმების მე-11 მუხლის მიხედვით, რუსეთს არ უნდა მიეწოდებინა სამხედრო შეიარაღება აღნიშნული ბაზებისთვის.[2] ამის მიუხედავად, 2006 წლის მაისისთვის მოსკოვმა ჯავას ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ელბაჩიტას ახალი სამხედრო ბაზის მშენებლობა დაიწყო.[3]

პარალელურად, რუსულ პრესაში აქტიურად იბეჭდებოდა ინფორმაცია ქართული მხარის სამხედრო ნაწილების შიდა-სამზარეულოს შესახებ, რაც კრემლის მხრიდან საქართველოს ტერიტორიაზე აქტიურ ჯაშუშურ საქმიანობაზე მიუთითებდა. მაგალითისთვის, «Независимая Газета»-ს 2006 წლის 1 მარტის ნომერში გვხვდება სტატია, სადაც საუბარი იყო ქართული მხარის მიერ ცხინვალის რეგიონის მიმართ მომზადებულ სამხედრო გეგმაზე სახელად: „ვეფხვის ნახტომი“.[4] რუსული ნარატივის მიხედვით, ქართული მხარის ქმედებები დიდწილად განპირობებული იყო აშშ-ს მიერ საქართველოს წაქეზებით. ეს თვალსაზრისი საკმაოდ მკაფიოდ აქვთ გამოხატული რუს ავტორებს მიხაილ ლეონტიევსა და დიმიტრი ჟუკოვს წიგნში: „დამოუკიდებელი საქართველო - ბანდიტი ვეფხვის ტყავში“, რომელშიც 2008 წლის ომზე საუბრისას ავტორები პირდაპირ აღნიშნავენ, რომ ამერიკელებმა „თავიანთი ძაღლი მიუშვეს რუსეთის წინააღმდეგ“.[5]

ესკალაციის ახალი ფაზა დაიწყო 2007 წლის 27 სექტემბერს, როდესაც საქართველოს თავდაცვის მინისტრმა, ვანო მერაბიშვილმა განაცხადა რუსული სპეცსამსახურების ჯაშუშური ქსელის აღმოჩენის შესახებ. სპეცოპერაციის შედეგად, დააკავეს რუსულ სპეცსამსახურებთან თანამშრომლობაში ეჭვმიტანილი რუსეთის ოთხი და საქართველოს

[1] Совместное заявление министров иностранных дел РФ и Грузии по вопросу вывода баз. 30.05.2005. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://r egnum.ru/news/polit/4-62196.html

[2] **ვახტანგ გურული.** საქართველო და გარე სამყარო (XIX-XXI საუკუნეები). თბილისი, 2012, გვ. 131.

[3] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership's Preparation for War, გვ. 59.

[4] *«Независимая Газета»*, №40 (3720), 1 Марта 2006.

[5] **Михаил Леонтьев, Дмитрий Жуков.** «Независимая» Грузия, გვ. 6.

თერთმეტი მოქალაქე. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტრომ გაასაჯაროვა ვიდეო და აუდიო ჩანაწერები, რომლებშიც საქართველოს ხუთი მოქალაქე რუსულ სამსახურებთან კავშირს აღიარებდა.[1]

პასუხად, მოსკოვმა გაერო-ს უშიშროების საბჭოს შეკრება მოითხოვა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. რუსეთის საელჩომ თბილისში შეწყვიტა ვიზების გაცემა საქართველოს მოქალაქეებისთვის და ელჩი - ვიაჩესლავ კოვალენკოც გამოიწვია თბილისიდან. რუსეთის საგანგებო საქმეთა სამინისტროს (МЧС России) მიერ საქართველოში გამოიგზავნა თვითმფრინავები, რომელთაც საქართველოში მცხოვრები რუსი დიპლომატების ოჯახების „ევაკუაცია“ ევალებოდათ. რუსეთის თავდაცვის მინისტრმა სერგეი ივანოვმა ქართული მხარის საქციელი „სახელმწიფო ბანდიტიზმად“ შერაცხა. რუსეთის ფედერაციის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ რუსეთის მოსახლეობას მოუწოდა საქართველოში ჩასვლისაგან თავი შეეკავებინათ. რუსეთის ტერიტორიაზე ლეგალურად მცხოვრებ ქართველებს შეუჩერდათ ვიზები. ანდრეი ილარიონოვის მიხედვით, რუსეთის სახელმწიფო დუმის მიერ შეიქმნა სპეციალური „საქართველოს დეპარტამენტი“.[2]

როგორც ვხედავთ, საქართველოს მიერ ჩატარებულ სპეცოპერაციაზე მოსკოვის რეაქცია შორს იყო ადეკვატურისგან. ამის მიზეზად შესაძლებელია დავასახელოთ ორი მთავარი ფაქტორი: 1. რუსეთი არ იყო ჩვეული საქართველოსგან მსგავს მოქმედებებს, ამიტომაც კრემლის მთავარ მიზანს წარმოადგენდა საქართველოს „დასჯა“ აღნიშნული სპეცოპერაციის გამო; 2. მოსკოვის მთავარი სტრატეგიული მიზანი იყო საქართველოს საშინაო პოლიტიკური სივრცის კონტროლი და სწორედ ამ მიზნით განხორციელდა საქართველოს წინააღმდეგ ზემოაღნიშნული ქმედებები კრემლის მხრიდან. საქართველოს დასჯასთან ერთად, რუსეთს იმის დემონსტრირებაც უნდა მოეხდინა, თუ რამდენად „სასიცოცხლოდ“ იყო საქართველო მოსკოვზე დამოკიდებული. საბოლოოდ, ბუნებრივია, ეს ყველაფერი ერთადერთ მიზანს - საქართველოს საკუთარი პოლიტიკური თვალსაწიერიდან და გავლენიდან არგაშვებას ემსახურებოდა. ამგვარად, მოსკოვის ქმედებების მიხედვით, საქართველოს უნდა „ეზღო“ იმისათვის, რომ საკუთარ ტერიტორიაზე რუსული ჯაშუშური ქსელის საქმიანობის აღკვეთა მოახდინა.

---

[1] **Михаил Леонтьев, Дмитрий Жуков.** «Независимая» Грузия: Бандит в тигровой шкуре, გვ. 62-63.

[2] **Михаил Леонтьев, Дмитрий Жуков.** «Независимая» Грузия: Бандит в тигровой шкуре, გვ. 63.

2007 წლის მაისში საქართველოს ხელისუფლებამ კიდევ ერთი გეგმა შეიმუშავა ცხინვალის რეგიონში შექმნილი კონფლიქტის დასარეგულირებლად. ქართული მხარის მიერ შეიქმნა „სამხრეთ ოსეთის დროებითი ადმინისტრაცია“, რომელსაც ხელმძღვანელობდა „სამხრეთ ოსეთის“ ყოფილი „თავდაცვის მინისტრი“ დიმიტრი სანაკოევი. საქართველოს ხელისუფლების აღნიშნული ქმედებები არაერთგვაროვნად აღიქვა ქართულმა საზოგადოებამ, თუმცა, ნებისმიერ შემთხვევაში, ერთი რამ ცხადია, საქართველოს ხელისუფლება აღნიშნული ნაბიჯით არ არღვევდა არცერთ საკანონმდებლო ნორმას.

საქართველოს ტერიტორიაზე განლაგებული რუსული ბაზების დემონტაჟი ხელშეკრულებებით გათვალისწინებულ ვადაზე ადრე - 2007 წლის მეორე ნახევრისთვის დასრულდა. ზემოაღნიშნული ქმედებების გათვალისწინებით, მოსკოვის ამგვარმა ნაბიჯმა ქართულ რეალობაში ერთგვარი გაკვირვება გამოიწვია. ჯერ კიდევ 2007 წლის თებერვალში მიუნხენის კონფერენციაზე სიტყვით გამოსვლისას პუტინმა განაცხადა, რომ რუსეთი ასრულებდა საკუთარ სიტყვას და საქართველოდან ბაზები დაჩქარებულ რეჟიმში გაჰყავდა.[1] თუმცა, როგორც ანდრეი ილარიონოვი აღნიშნავს, ეს ნაბიჯი კრემლის მიერ მხოლოდ იმიტომ გადაიდგა, რომ საომარი მოქმედებების დაწყების შემთხვევაში თავიდან აეცილებინა ქართული მხარის მიერ საქართველოს ტერიტორიის სხვადასხვა ნაწილში განლაგებული ბაზებიდან რუსი სამხედროების ტყვედ ჩაგდების შესაძლებლობა. ილარიონოვის აღნიშნული შეხედულება ფარდას ხდის რუსულ საომარ გეგმას საქართველოსთან მიმართებით. სწორედ ამიტომ, ილარიონოვის თქმით: „რუსეთის მმართველმა წრეებმა 11 წელიწადზე გათვლილი ამოცანა მხოლოდ და მხოლოდ ხუთ თვეში განახორციელეს“.[2]

2008 წლის დასაწყისიდან მოყოლებული, საქართველოს ოკუპირებულ რეგიონებში ვითარება უფრო და უფრო მძიმდებოდა. ზემოაღნიშნული სამშვიდობო გეგმების უარყოფისა და მოსკოვის მხრიდან ყველა ამ პროვოკაციული ქმედების ფონზე ოფიციალურ თბილისს საკმარისი მიზეზი ჰქონდა ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის ასამაღლებლად. ამ მიზნით, საქართველოს თავდაცვის ბიუჯეტი 560 მლნ აშშ დოლარიდან

[1] Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. 10 февраля 2007 года. ოფიციალური ჩანაწერი იხ.: http://kremlin.ru /events/president/transcripts/24034.

[2] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership’s Preparation for the War, გვ. 65-66.

875 მლნ აშშ დოლარამდე გაიზარდა.[1] 2008 წლის იანვარში საქართველოში გაიმართა რეფერენდუმი ქვეყნის NATO-ში გაწევრიანების თაობაზე, რომელშიც საქართველოს მოსახლეობის 77%-მა საკითხის მიმართ დადებითი პოზიცია დააფიქსირა.[2]

ზედმეტია საუბარი იმაზე, რომ ქართული მხარის აღნიშნული ქმედებები კრემლის გაღიზიანებას იწვევდა. განსაკუთრებით იმ ფონზე, როდესაც ახლოვდებოდა 2008 წლის 2-4 აპრილს დაგეგმილი NATO-ს ბუქარესტის სამიტი, რომელზეც საქართველოსა და უკრაინისთვის ე.წ. სამოქმედო გეგმის (Membership Action Plan - MAP) მინიჭების საკითხი უნდა განხილულიყო.

აღსანიშნავია, რომ კრემლის უკმაყოფილება ქართული მხარის მიერ განხორციელებული პოლიტიკის მიმართ საკმაოდ მკაფიო ასახვას ჰპოვებდა საქართველოში გასაყიდი რუსული ბუნებრივი აირის ფასებზე. აღნიშნული ფასების დინამიკა 2005-2009 წლებში მიმოხილული აქვთ მკვლევრებს იანა კობზოვას, ნიკუ პოპესკუსა და ენდრიუ უილსონს საკუთარ ნაშრომში რუსეთისა და ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკის შესახებ. მოცემულ პერიოდში რუსული გაზის ფასების დინამიკა შემდეგ სურათს გვაძლევდა: 2005 - 60$ ათას კუბურ მეტრში, 2006 - 110$, 2007 - 235$, 2008 -280$, 2009 - 350$.[3] ამ მხრივ საინტერესოა, რომ 2008 წელს საქართველო რუსეთისაგან გაზს უფრო ძვირად ყიდულობდა, ვიდრე დსთ-ს შემდეგი ქვეყნები: მოლდოვა (250$), უკრაინა (179.5$), ბელორუსი (127.9$) და სომხეთი (110$). 2009 წელს კი საქართველოს რუსული გაზის შეძენა გერმანიაზე (280$), უნგრეთზე (300$), სლოვაკეთსა (240$) და პოლონეთზე (300$) ძვირადაც კი უხდებოდა **(დანართი № 30).**[4]

2008 წლის დასაწყისში, მოსკოვში, საქართველოსთან ომის გეგმა

---

[1] საქართველოს 2008 წლის სამხედრო ბიუჯეტი შეადგენდა 1 547 511 000 ლარს. საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტების 2002-2020 წლების ხარჯების შესრულების მაჩვენებლები. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. ბიუჯეტი. სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკა. ელ-ვერსია იხ.: https://mof.ge/4885 (უკანასკნელად ნანახია. 07.08.2021).

[2] **Jim Nichol.** Georgia [Republic] and NATO Enlargement: Issues and Implications. In: Georgia and the Caucasus Region. Editor ***Fran W. Haro*** . New York, Nova Science Publishers, Inc., 2010, გვ. 127.

[3] **Jana Kobzova, Nicu Popescu and Andrew Wilson.** Russia and EU's Competitive Neighborhood. In: The Great Power (mis)Management: The Russian-Georgian War and its Implications of Global Political Order. Edited by ***Alexander Astrov***. Ashgate, 2011, გვ. 85.

[4] **Андрей Илларионов.** Газовые цены. 14 января 2009 г. იხ.: https://aillarionov.livejournal.com/62696.html; Ющенко: Украина не взяла ни кубометра газа из российского транзита. 13 января 2009. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებ-გვერდზე:https://www.unian.net/politics/179801-yuschenko-ukraina-ne-vzyala-ni-kubometra-gaza-iz-rossiyskogo-tranzita.html;
Российский газ для Европы подорожает до 500 долларов. 3 июля 2008. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://lenta.ru/news/2008/07/03/miller/.

უკვე დამტკიცებული იყო. როგორც თავად ვლადიმირ პუტინის სიტყვებით ირკვევა, ეს გეგმა საიდუმლოს არ წარმოადგენდა და მან იგი პირადად დაამტკიცა 2006 წლის ბოლოსა და 2007 წლის დასაწყისში.[1] მოცემული გეგმის ეფექტურობა ამჯერად უკვე რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებზე და იმ გეოპოლიტიკურ კონტექსტზე იყო დამოკიდებული, რომელიც კავკასიის რეგიონის გარშემო იქმნებოდა 2008 წელს. ამ კუთხით, 2008 წელს საერთაშორისო მასშტაბით ორი მთავარი მნიშვნელობის მოვლენას ჰქონდა ადგილი: 1. კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება 2008 წლის 17 თებერვალს; და 2. NATO-ს ბუქარესტის სამიტი 2008 წლის 2-4 აპრილს.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, კოსოვოს შემთხვევას რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ჯერ კიდევ 90-იანი წლების დასაწყისიდან. ზემოაღნიშნულ მიუნხენის სიტყვაში, პუტინმა, ერთგვარად „ამხილა“ დასავლეთის ქვეყნები კოსოვოში სამხედრო ძალის გამოყენების გამო. მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარ გამოსვლაში რუსეთის პრეზიდენტს ერთი სიტყვითაც არ უხსენებია კოსოვო, მან ხაზი გაუსვა საერთაშორისო მასშტაბით ძალის გამოყენებისთვის გაერო-ს უშიშროების საბჭოს (და არა NATO-სა ან ევროკავშირის) დასტურის აუცილებლობას.[2]

კრემლის დამოკიდებულება კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით მკაფიოდ გამოიკვეთა აღნიშნული მოვლენიდან მხოლოდ და მხოლოდ მეხუთე დღეს, 2008 წლის 21 თებერვალს, ვლადიმირ პუტინისა და მიხეილ სააკაშვილის შეხვედრაზე. ამ შეხვედრის დეტალები განხილულია ამერიკელი ანალიტიკოსის რონალდ დიტრიხ ასმუსის ცნობილ წიგნში, რომლის მიხედვითაც, პუტინმა ფაქტობრივად პირდაპირ განუცხადა სააკაშვილს რუსული გეგმების შესახებ საქართველოში: *„აუცილებელია რეაგირება იმაზე, რაც ევროპამ კოსოვოში მოიმოქმედა; ჩვენ მუდმივად ვფიქრობთ, როგორ მივუდგეთ ამ საკითხს და თქვენც გაითვალისწინეთ, რა წნეხს განვიცდით ჩრდილოეთ კავკასიის რესპუბლიკების მხრიდან - როგორღაც ხომ უნდა გამოვეხმაუროთ მათ მხარდაჭერას აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთის მიმართ... არ გვესმის, რატომ წამოიწყო ამერიკამ ევროპის ისლამიზაციის კამპანია - მას მერე, რაც ალბანელებმა თავისი გაიტანეს, მეტსაც მოინდომებენ და ახლა მაკედონიასაც*

[1] Путин об Августе 2008 года: План был и это не секрет. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.youtube.com /watch?v=u3ureBVwmIY.
[2] Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции...

მისდგებიან! ხომ გესმით, რომ კოსოვოს შემდეგ დასავლეთს უპასუხოდ ვერ დავტოვებთ - მართალია, ვწუხვარ, მაგრამ თქვენც ამ პასუხის ნაწილად მოიაზრებით...“.[1]

ამგვარად, პუტინმა ჯერ კიდევ 2008 წლის თებერვალში ახადა ფარდა რუსეთის გეგმებს საქართველოს ოკუპირებულ რეგიონებთან მიმართებით. დასავლეთისათვის კოსოვოს გამო პასუხის გასაცემად მოსკოვს სჭირდებოდა აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის“ გამოცხადება, რაც, ბუნებრივია, საქართველოს სახელმწიფოებრივ ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა. ამ გეგმის განხორციელების ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური საშუალება საქართველოს „აგრესორად“ წარმოჩენა უნდა ყოფილიყო. სწორედ აქ იკვეთება რუსული პოლიტიკის მსგავსება 1990-იან წლებში შექმნილ ვითარებასთან აფხაზეთში.

ამგვარად, კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ საქართველო მეტად რთულ ვითარებაში აღმოჩნდა. მიუხედავად მიხეილ სააკაშვილის მიერ დაფიქსირებული მკვეთრი პოზიციისა, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ კოსოვოს აღიარება არ შედიოდა საქართველოს გეგმებში,[2] ვითარება ჩვენი ქვეყნის გარშემო სულ უფრო და უფრო მძიმდებოდა.

4 მარტს „სამხრეთ ოსეთის“, ხოლო სამი დღის შემდეგ აფხაზეთის „პარლამენტებმა“ მიმართეს რუსეთს დსთ-სა და გაერო-ს მათი დამოუკიდებლობის აღიარების მოთხოვნით.[3]

შექმნილ ვითარებაში, 28 მარტს მიხეილ სააკაშვილმა წარმოადგინა ახალი სამშვიდობო გეგმა აფხაზეთში კონფლიქტის მოგვარების შესახებ. გეგმის მიხედვით, საქართველოს მთავრობაში უნდა შექმნილიყო ვიცე-პრეზიდენტის პოსტი, რომელსაც ეთნიკურად აფხაზი წარმომადგენელი დაიკავებდა. აფხაზეთის პარლამენტს უნდა ჰქონოდა ვეტოს უფლება ყველა იმ საკითხზე, რომელიც აფხაზეთს ეხებოდა. ამასთან ერთად, აფხაზეთის ტერიტორიაზე უნდა შექმნილიყო თავისუფალი ეკონომიკური ზონა, რომლითაც რეგიონის აღმშენებლობა იყო დაგეგმილი.

[1] **რონალდ დ. ასმუსი.** მცირე ომი, რომელმაც მსოფლიო შეძრა, გვ. 115 (ხაზგასმა ჩვენია - კ.ყ.). სამწუხაროდ, აღნიშნული ფრაზის რუსული ორიგინალის მოძიება შეუძლებელი აღმოჩნდა. თავად რ. ასმუსს ეს ფრაზა მოტანილი ჰყავს ქართული წყაროდან.

[2] “Georgia will not recognize Kosovo”. May 9, 2008. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე:https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2008&mm=05&dd=09&nav_id=50095.

[3] “Georgia will not recognize Kosovo”.

„ულიმიტო ავტონომია, ფართო ფედერალიზმი და სერიოზული წარმომადგენლობა საქართველოს სახელისუფლებო აპარატში - ეს ყველაფერი იქნება განხორციელებული საერთაშორისო გარანტორების მხარდაჭერით“,[1] - ამბობდა მიხეილ სააკაშვილი. მეორე დღეს აფხაზეთის „ხელისუფლებამ“ საქართველოს შემადგენლობაში დარჩენის შესაძლებლობას დაუშვებელი უწოდა.[2]

შექმნილ ვითარებაში, საქართველოს ხელისუფლება უდიდეს იმედებს ამყარებდა მოახლოებულ NATO-ს ბუქარესტის სამიტზე, რომელზეც საქართველოსა და უკრაინისთვის ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის სამოქმედო გეგმის მინიჭების საკითხი უნდა განხილულიყო. სამწუხაროდ, ეს საკითხი ევროპის წამყვანი სახელმწიფოების (გერმანია, საფრანგეთი, იტალია) რუსეთთან არსებული ეკონომიკური და სტრატეგიული ინტერესების გამო თბილისისა და კიევისთვის უარყოფითად გადაწყდა.

ევროპის სახელმწიფოებთან ერთად, საკუთარი ინტერესები გააჩნდა რუსეთთან მიმართებაში აშშ-საც, რაც რუსეთსა და აშშ-ს შორის გაფორმებულ სატრანზიტო ხელშეკრულებაში აისახა. ამ ხელშეკრულების მიხედვით, აშშ-ს საშუალება ეძლეოდა ავღანეთში დისლოცირებული საკუთარი სამხედრო ნაწილები მოემარაგებინა რუსეთის ტერიტორიის გავლით.[3]

ერთადერთი პოლიტიკოსი, რომელიც მკაფიოდ აყენებდა საქართველოსა და უკრაინის საკითხს სამიტზე, იყო პოლონეთის იმდროინდელი პრეზიდენტი ლეხ კაჩინსკი (2005-2010). მან სამიტზე მიღებულ გადაწყვეტილებას საქართველოსა და უკრაინის მიმართ უსამართლობა უწოდა.[4]

აღნიშნული გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ, ბუქარესტის სამიტზე სიტყვით თავად ვლადიმირ პუტინი გამოვიდა, რომელმაც მოიწონა მიღებული გადაწყვეტილება და აღნიშნა, რომ მოვლენების სხვაგვარად განვითარების შემთხვევაში რუსეთის მიერ აშშ-სთან სატრანზიტო შეთანხმების ხელმოწერა კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგებოდა.[5] ამგვარად,

---

[1] **Leigh Phillips.** Georgian government announces Abkhaz peace proposal. 31 March 2008. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://euobserver.com/fore ign/25892.

[2] Ни о какой широкой автономии речи быть не может: президент Абхазии о предложениях Саакашвили. 29 Марта 2008. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://regnum.ru/news/978766.html.

[3] **Paul Gallis.** The NATO Summit at Bucharest, 2008. CRS Report for Congress. Updated May 5, 2008, გვ. 2. იხ.: https://fas.org/sgp/crs/row/RS22847.pdf.

[4] **Ronald Asmus.** A Little War that Shook the World, გვ. 133.

[5] Выступление Владимира Путина на саммите НАТО (Бухарест, 4 апреля 2008 года).

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბუქარესტის სამიტის შედეგები რუსეთისთვის მომგებიანი აღმოჩნდა. ახლა მოსკოვს შეეძლო „გეგმაზომიერად“ გაეგრძელებინა საკუთარი პოლიტიკა საქართველოს მიმართ.

16 აპრილს, პუტინის განკარგულების თანახმად, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონთან რუსეთის მთავრობამ და რიგმა რეგიონულმა მმართველებმა პირდაპირი კონტაქტი დაამყარეს.[1] ვითარება დაიძაბა აფხაზეთში. ქართული დრონების მიერ გადაღებული მასალის მიხედვით, რუსული სამხედრო კონტინგენტი იზრდებოდა ოჩამჩირის ბაზაზე. ამასთან ერთად, აფხაზეთში მიმდინარეობდა რკინიგზის აღდგენითი სამუშაოები. ქართული მხარე ბრალს სდებდა რუსეთს აფხაზეთში სამხედრო ინტერვენციის მომზადებაში.[2] მართლაც, ამ პერიოდში ოფიციალური მოსკოვის განცხადებით, აფხაზეთში იგზავნებოდა ნოვოროსიისკში ბაზირებული მე-7 სადესანტო-მოიერიშე დივიზიის 400 ჯარისკაცი.[3]

საინტერესოა, რომ რუსეთის მიერ საქართველოში ინტერვენციის სამზადისის შესახებ ინფორმაცია ბალტიის ერთ-ერთ სახელმწიფოს ჯერ კიდევ 2008 წლის მარტში ჰქონდა. აღნიშნული ინფორმაცია მოცემულია მკვლევრების არიელ კოენისა და რობერტ ჰამილტონის 2011 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში, რომელიც რუსეთის მიერ საქართველოში განხორციელებულ სამხედრო აგრესიას ეხება, ხოლო ქართულ სამეცნიერო სივრცეში ეს ინფორმაცია შემოტანილია მკვლევარ დავით ბატაშვილის მიერ.[4] როგორც 2013 წელს გახდა ცნობილი, საქართველოში შემოჭრისათვის რუსეთის სამზადისის შესახებ აცხადებდა ასევე შვედეთის ეროვნული თავდაცვის რადიოგანყოფილება (FRA).[5]

ივნისში ქართული მხარის მიერ აფხაზეთში კონფლიქტის დარეგუ-

უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.unian.net/politic s/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html.

[1] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership’s Preparation for the War, გვ. 68, 70.

[2] **Юлия Латынина.** 200 км танков.

[3] **დავით ბატაშვილი.** 7 აგვისტო: როგორ მოამზადა და დაიწყო რუსეთმა 2008 წლის ომი საქართველოს წინააღმდეგ. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი. ექსპერტის აზრი, 103. თბილისი, 2018, გვ. 7. იხ.: https://www.-gfsis.org/ge/library/view-opinion-paper/103.

[4] **Ariel Cohen, Robert E. Hamilton.** The Russian Military and the Georgian War: Lessons and Implications. Strategic Studies Institute. ERAP Monograph, 2011, გვ. 16; **დავით ბატაშვილი.** 7 აგვისტო.., გვ. 9.

[5] Sweden knew about the Russia-Georgia war before the US: report. 8 December 2013. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://sverigesradio.se/sida/arti kel.aspx?programid=2054&artikel=5727212; დავით ბატაშვილი. 7 აგვისტო.., გვ. 9.

ლირების კიდევ ერთი სამშვიდობო გეგმა შემუშავდა. აღნიშნული გეგმა გალისა და ოჩამჩირის ზონებში თავისუფალი სავაჭრო-ეკონომიკური სივრცის მოწყობას ითვალისწინებდა. ამასთან ერთად, უნდა მომხდარიყო აფხაზეთის პოლიტიკური სტატუსის მშვიდობიანი განსაზღვრა და რუსი „მშვიდობისმყოფელების“ ქართულ-აფხაზური პოლიციის კონტინგენტით შეცვლა.[1]

იმავე პერიოდში აფხაზეთის კონფლიქტის შესახებ შემუშავდა ასევე გერმანული და ამერიკული გეგმები. გერმანულ გეგმაში ერთ-ერთი მთავარი ადგილი ეთმობოდა იძულებით გადაადგილებულ პირთა მშვიდობიან დაბრუნებას. გეგმის მიხედვით, აფხაზეთის ეკონომიკის აღორძინება უნდა მომხდარიყო ევროკავშირის ინსტიტუტების მხარდაჭერით.[2]

ამერიკული გეგმა სრულად იზიარებდა გერმანული გეგმის პუნქტებს და, ამასთან ერთად, ხაზს უსვამდა რუსული „სამშვიდობოების“ საერთაშორისო ძალებით შეცვლის აუცილებლობას.[3]

მიუხედავად ქართული მხარისა და საერთაშორისო საზოგადოების ამ ღონისძიებებისა, რუსული მხარე კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარების სურვილსაც კი არ ავლენდა. 10 ივლისს თბილისში აშშ-ს სახელმწიფო მდივნის კონდოლიზა რაისის ვიზიტის დროს, ცხინვალის თავზე რუსულმა МИГ-ებმა გადაიფრინეს. საინტერესოა, რომ ამ ფაქტის უარყოფა ან ეჭვქვეშ დაყენება რუსებს არც უცდიათ, პირიქით, მათ ღიად აღიარეს მომხდარი ფაქტი და დასძინეს, რომ ეს ქმედება „თბილისში ცხელი თავების გასაგრილებლად“ შეასრულეს.[4]

15 ივლისს დაიწყო რუსული არმიის მასშტაბური სამხედრო წვრთნები „კავკასია 2008“, რომელშიც 8000-მდე სამხედრო პერსონალი იღებდა მონაწილეობას რუსული არმიისა და ФСБ-კონტინგენტების ჩათვლით. წვრთნების მთავარ მიზანს წარმოადგენდა „მშვიდობისკენ იძულების“ ოპერაციის სიმულირება. მონაწილეებს დაურიგდათ ბუკლეტები სათაურით: „მეომარო! იცნობდე შენს სავარაუდო მტერს!“ მათში დეტალურად

---

[1] **თინათინ მარგველაშვილი.** „დაყავი და იბატონე“. // გაზ. *„კვირის პალიტრა“*, რუბრიკა „რას წერენ ჩვენზე“, №26 (696), 2008 წ. 30 ივნისი - 6 ივლისი, გვ. 16.

[2] **ირაკლი მანაგაძე.** „პაველ ფელგენჰაუერი: „საქართველომ უნდა დათმოს აფხაზეთის რაღაც ნაწილი“. // გაზ. *„კვირის პალიტრა“*, რუბრიკა „რა იქნება ხვალ?..“, №29(699), 2008 წ. 21-27 ივლისი, გვ. 13.

[3] **თინათინ მარგველაშვილი.** „აშშ-ის ახალი გეგმა“. // *გაზ. „კვირის პალიტრა“,* რუბრიკა „რას წერენ ჩვენზე“, № 30(700), 2008 წ. 28 ივლისი-3 აგვისტო, გვ. 16.

[4] რუსეთი აღიარებს ცხინვალის რეგიონში საჰაერო სივრცის დარღვევას. უკანასკ-ნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.civil.ge/geo/article.php?id=18 768&search.

იყო აღწერილი ქართული მხარის სამხედრო პოტენციალი. [1] იმავე დღეს, ქართული არმიაც ჩაერთო სამხედრო წვრთნებში სახელად „დაუყოვნებლივი პასუხი“.[2]

ანდრეი ილარიონოვისა და იულია ლატინინას შრომებში საინტერესო ცნობებია მოცემული საქართველოს ტერიტორიაზე 2008 წლის საომარი მოქმედებების დაწყებამდე განლაგებული რუსული სამხედრო ნაწილების რიცხოვნობის შესახებ. როგორც ირკვევა, 18 ივლისს ფსკოვის 76-ე საჰაერო-სადესანტო დივიზიამ დაიკავა პოზიციები როკისა და მამისონის უღელტეხილების მიმდებარედ, მაშინ, როდესაც ვოლგოგრადის ქვეითი დივიზია განლაგდა კრასნოდარის მხარეში. 20 ივლისს რუსული ქვეითი ბატალიონი 14 დაჯავშნულ სატვირთო მანქანასთან ერთად განლაგდა კოდორის ხეობის ქვემო წელზე.

სამი დღის შემდეგ, ვლადიკავკაზის მე-19 ქვეითი დივიზიის 135-ე პოლკმა შეცვალა ფსკოვის ზემოაღნიშნული დივიზია როკის უღელტეხილთან. ამასობაში, ჯავის მახლობლად სამხედრო ბაზის მშენებლობა დასასრულს უახლოვდებოდა. 28 ივლისს „სამხრეთ ოსეთის“ ნაწილებმა პირველად გახსნეს ცეცხლი შერეული საკონტროლო კომისიისა და ეუთოს მისიის ძალების მიმართულებით.[3] იულია ლატინინას ცნობით, 135-ე და 693-ე რუსული პოლკები ჯერ კიდევ აგვისტოს დასაწყისიდან იყვნენ ჯავის სამხედრო ბაზაზე განლაგებულნი.[4]

პარალელურად, საქართველოს წინააღმდეგ ეფექტური საინფორმაციო ომის წარმოებისთვის ცხინვალის რეგიონში აგვისტოს დასაწყისიდან 50-მდე რუსი ჟურნალისტი იყო მობილიზებული. მათი მთავარი ამოცანა, ი. ლატინინას ცნობით, იყო იმის გაშუქება, თუ როგორ ხოცავდნენ ქართველი „ნაცისტები“ ფეხმძიმე ქალებსა და ბავშვებს ცხინვალის რეგიონის მასშტაბით“.[5] რუსული მედიის აღნიშნული ბრალდებები ქართული მხარის მიმართ აზრს კარგავს, თუკი გავიხსენებთ ჯერ კიდევ აგვისტოს დასაწყისში „სამხრეთ ოსეთის“ მოსახლეობის ჩრდილოეთში ევაკუაციის ფაქტს. როგორც ცნობილია, უშუალოდ საომარი მოქმედების დაწყების მომენტისთვის, 7 აგვისტოს შუაღამისთვის, კრემლის დახმარებით ცხინვალის დე ფაქტო ხელისუფლების მიერ ცხინვალის რეგიონიდან

---

[1] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership's Preparation for the War, გვ. 71.

[2] **ირაკლი ალადაშვილი.** „დაუყოვნებლივი პასუხი ვაზიანიდან“. // *გაზ. „კვირის პალიტრა“,* რუბრიკა „სამხედრო თემაზე“. № 29 (699), 2008 წ. 21-27 ივლისი, გვ. 8.

[3] **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership's Preparation for the War, გვ. 71-72.

[4] **Юлия Латынина.** 200 км танков.

[5] **Юлия Латынина.** 200 км танков.

დაახლოებით 20 000 მოქალაქის ევაკუაცია განხორციელდა.[1]

ცხინვალის რეგიონის ქართული სოფლების დაბომბვა ივლისის ბოლოდან დაიწყო. სეპარატისტებისა და მოსკოვის მთავარ მიზანს ამჯერად წარმოადგენდა ქართველების საომარ მოქმედებებზე დაყოლიება. ოფიციალური თბილისი ცდილობდა, არ აჰყოლოდა პროვოკაციას, სანამ ეს შესაძლებელი იყო.

რეინტეგრაციის საკითხებში საქართველოს იმდროინდელმა მინისტრმა თემურ იაკობაშვილმა ორი ვიზიტი განახორციელა ცხინვალში 5 და 7 აგვისტოს. კოკოითმა უარი განაცხადა მასთან შეხვედრაზე. 7 აგვისტოს ვიზიტისას რუსი „მშვიდობისმყოფელების“ მეთაურმა მარატ კულახმეტოვმა იაკობაშვილს განუცხადა, რომ სამშვიდობოებს კოკოითის გაკონტროლება აღარ შეეძლოთ.[2]

შექმნილი ვითარების მიუხედავად, თბილისი ოფიციალურად არ პასუხობდა სეპარატისტთა საომარ ქმედებებს. 7 აგვისტოს 23:00-ზე, როდესაც სააკაშვილს მიაწოდეს ინფორმაცია ცხინვალის მიმართულებიდან სოფელ თამარაშენის დაბომბვის შესახებ, მან გასცა ბრძანება, არ ეპასუხათ ამ მოქმედებებისთვის. იაკობაშვილის მიხედვით, ნახევარ საათში სააკაშვილს შეატყობინეს ე.წ. „150 ერთეული ჯავშანმანქანის“ შესახებ, რომელიც ჩრდილოეთ კავკასიიდან როკის გვირაბის გავლით მოემართებოდა.[3] სწორედ ეს მომენტი იქცა მთელი ამ ეპოპეის საბედისწერო მომენტად, როდესაც მიხეილ სააკაშვილმა 7 აგვისტოს 23:35 წუთზე გასცა ბრძანება ქართული არმიის მოქმედებაზე გადასვლის შესახებ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისა და სახელმწიფობრივი სუვერენიტეტის დასაცავად.

როგორც ვხედავთ, 7 აგვისტოს შუაღამისთვის ქართული მხარე დიდი არჩევანის წინაშე ნამდვილად არ იდგა. დიპლომატიური და მშვიდობიანი მოლაპარაკებების არაერთი მცდელობის შემდეგ, სამხედრო მოქმედებაზე გადასვლა ქვეყნის ისედაც შელახული სუვერენიტეტის ერთგვარი დაცვის მცდელობას წარმოადგენდა. ამგვარად, მკვლევარ ოქსანა ანტონენკოს შეკითხვაზე, თუ რამ უბიძგა სააკაშვილს რუსეთ-საქართველოს „ცივი ომის ცხელ ომად გადაქცევისკენ?“,[4] პასუხი იქნება

[1] **Юлия Латынина.** 200 км танков. **Andrei Illarionov.** The Russian Leadership's Preparation for the War, გვ. 73; **Ronald Asmus.** A Little War that Shook the World, გვ. 28, 34.

[2] **Ronald Asmus.** A Little War that Shook the World, გვ. 34-36; **Юлия Латынина.** 200 км танков.

[3] **Юлия Латынина.** 200 км танков.

[4] **Oksana Antonenko.** A War with No Winners. / *Survival*, Vol. 50, Issue 5, October-November 2008, გვ. 24.

შემდეგი: 1. „ცხელი ომი“ ცხინვალის რეგიონში დაიწყო 2008 წლის ივლისის ბოლოდან და აგვისტოს დასაწყისიდან, როდესაც, ილარიონოვისა და ლატინინას ცნობების მიხედვით, ოსმა სეპარატისტებმა ცეცხლი გახსნეს სამშვიდობოების ბაზებისა და ცხინვალის ქართული სოფლების მიმართულებით, რითაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი შელახეს. 2. ქართული მხარის მოქმედებაზე გადასვლა განაპირობა ალტერნატიული გზის არქონამ. შექმნილ ვითარებაში ხელისუფლებას ან უბრალოდ გვერდიდან უნდა ემზირა ინტერვენციისთვის და ქართული სოფლების, ვითომ ოსი სეპარატისტების (სინამდვილეში, რუსეთის რეგულარული არმიის ნაწილების) მიერ დაკავებისთვის, ან ეცადა საპასუხო მოქმედებაზე გადასვლა ქვეყნის დასაცავად.

ანტონენკოზე შორს მიდის ინდიანას უნივერსიტეტის მკვლევარი ტიმოთი უილიამ უოტერსი: „როდესაც ვსვამთ კითხვას, თუ რას აკეთებდნენ რუსული ტანკები საერთაშორისო მასშტაბით აღიარებული საზღვრის მიღმა, იქვე უნდა დავსვათ კითხვა, თუ რას აკეთებდნენ ქართული ტანკები საკუთარ ტერიტორიაზე და რატომ იყო ეს მათი ტერიტორია?“[1] აღსანიშნავია, რომ თავის ნაშრომში უოტერსს არ მოჰყავს რაიმე იურიდიული ძალის მქონე დოკუმენტი, რომელიც მის პოზიციას გაამაგრებდა, რადგან ასეთი არ არსებობს. ამგვარად, აღნიშნული პოზიციის გაზიარება შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების გაუკუღმართებულად გაგების შემთხვევაში.

რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომი ექვსი (და არა ხუთი, რადგანაც რუსული არმია საქართველოს ტერიტორიაზე, როგორც აღვნიშნეთ, 8 აგვისტომდე იყო განლაგებული) დღის განმავლობაში - 7-დან 12 აგვისტომდე გრძელდებოდა. ომის დროს, რუსული არმიის ინტერვენცია საქართველოს ტერიტორიაზე მხოლოდ ცხინვალის რეგიონით არ შემოფარგლულა. საბრძოლო მოქმედებების მეორე ფრონტი გაიხსნა აფხაზეთისა და დასავლეთ საქართველოს მიმართულებებიდან. საბრძოლო მოქმედებებში ჩართული იყო ასევე რუსეთის საზღვაო ფლოტი.

საომარი მოქმედებების დაწყების კონკრეტული დროის შესახებ ბევრი ითქვა და დაიწერა. ქართულმა მხარემ მთავარი მტკიცებულება აღნიშნული საკითხის შესახებ წარმოადგინა 2008 წლის სექტემბერში.

[1] **Timothy William Waters.** Plucky Little Russia: Misreading the Georgian War through the Distorting lens of Aggression. / *Stanford Journal of International Law*, Vol. 49, Issue 1, Winter 2013, გვ. 223.

დოკუმენტი სატელეფონო საუბრების ჩანაწერებისგან შედგება, რომელსაც 7 აგვისტოს ღამით ადგილი ჰქონდა „სამხრეთ ოსეთის“ სასაზღვრო დაცვის უფროსსა და თავად დაცვის ერთ-ერთ წევრს - გასიევს შორის, 3:52-ზე. კითხვაზე ჯავშნოსანი ტექნიკა როკის გვირაბს მოუახლოვდა თუ არა, გასიევი პასუხობდა: „ჯავშნოსნები და ხალხი“. კითხვაზე გაიარეს თუ არა მათ როკის გვირაბი, გასიევმა მიუგო: „დიახ, 20 წუთის წინ. როდესაც მე დაგირეკეთ, ისინი უკვე შემოსულები იყვნენ“.[1]

აღნიშნული დოკუმენტის მიხედვით, რუსული სამხედრო ნაწილების საქართველოს ტერიტორიაზე უშუალო საომარი მოქმედებების დაწყების თარიღი, როგორც ვხედავთ, ჯერ კიდევ 7 აგვისტოს დილა ყოფილა. ზემოთ ვრცლად შევეხეთ ანდრეი ილარიონოვისა და იულია ლატინინას ცნობებს რუსული სამხედრო ტექნიკის გადაადგილების შესახებ ცხინვალის რეგიონში და დავრწმუნდით, რომ რუსული 135-ე და 693-ე პოლკები საქართველოს ტერიტორიაზე უკვე აგვისტოს დასაწყისიდან იყვნენ განლაგებული.

ეს ცნობები საკმარისი არ აღმოჩნდა „საერთაშორისო დამოუკიდებელი ფაქტების დამდგენი კომისიისთვის“ (ტალიავინის კომისია). კომისიის დასკვნის მიხედვით, მან ვერ შეძლო საქართველოს ტერიტორიაზე საომარი მოქმედებების დაწყებამდე რუსეთის სამხედრო ნაწილების ყოფნის დადასტურება,[2] ხოლო „სროლებს“ (“Shootings”), რომელთაც ომის დაწყებამდე ჰქონდა ადგილი, უფრო სპონტანური ხასიათი ჰქონდა, სადაც რთული იყო იმის გარკვევა, თუ ვინ ვისი პროვოცირება მოახდინა.[3] ამასთან ერთად, კომისიის დასკვნის მიხედვით: „პრეზიდენტ სააკაშვილის მიერ 7 აგვისტოს 23:35-ზე გაცემულმა ბრძანებამ და შემდგომმა სამხედრო შეტევამ ცხინვალის მიმართულებით დაბალი ინტენსივობის სამხედრო კონფლიქტი სრულმასშტაბიან შეიარაღებულ კონფლიქტად აქცია. ამიტომაც ეს მომენტი სამართლებრივად დასაბუთებულად ითვლება ამ კონფლიქტის საწყის წერტილად“.[4]

ამგვარად, ევროკავშირის მიერ შექმნილი „ტალიავინის კომისიის“ დასკვნა, ბევრ საერთოს პოულობს ზოგადად ევროკავშირის ზომიერ

---

[1] **C. J. Chivers.** Georgia Offers Fresh Evidence on War’s Start. // *"New York Times"*, September 15, 2008. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www .nytimes.com/2008/09/16-/world/europe/16georgia.html.

[2] ***Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia.*** In 3 Volumes. September 2009, Vol. II, გვ. 254. უფრო ზუსტი იქნება თუ ვიტყვით, რომ კომისიამ არ მოინდომა ამის დადასტურება - კ.ყ.

[3] ***Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia,*** Vol. II, გვ. 261.

[4] ***Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia,*** Vol. II, გვ. 231.

პოლიტიკასთან რუსეთთან მიმართებით. არ შევცდებით თუ ვიტყვით, რომ კომისიის დასკვნის შინაარსი დიდწილად სწორედ ზემოაღნიშნულმა პოლიტიკურმა ფაქტორებმა განაპირობა.

ევროკავშირი უფრო მეტად ფოკუსირებული იყო საქართველოში გაჩაღებული ომის შეწყვეტაზე, ვიდრე უშუალოდ კონფლიქტის მოგვარებაზე. ამ ფაქტის მკაფიო ილუსტრაციას წარმოადგენს ევროკავშირის თავმჯდომარე ქვეყნის - საფრანგეთისა და მისი პრეზიდენტის ნიკოლა სარკოზის ინიციატივით 12 აგვისტოს შემუშავებული „ექვსპუნქტიანი გეგმა“, რომელიც ამგვარად გამოიყურებოდა:

1. ძალის გამოყენებაზე უარის თქმა;
2. საბრძოლო ქმედებებზე საბოლოო უარის თქმა;
3. ჰუმანიტარული დახმარებისთვის თავისუფალი მიმოსვლის უზრუნველყოფა;
4. საქართველოს შეიარაღებული ძალები უნდა დაბრუნდნენ მათი ჩვეულებრივი დისლოკაციის ადგილებში;
5. რუსეთის შეიარაღებული ძალები უნდა დაბრუნდნენ სამხედრო მოქმედებების დაწყებამდე არსებულ ხაზზე. საერთაშორისო მექანიზმის შექმნამდე რუსეთის სამშვიდობო ძალები განახორციელებენ უსაფრთხოების დამატებით ზომებს;
6. საერთაშორისო დისკუსიების დაწყება აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის პირობების შესახებ.[1]

საკითხის ექსპერტობა არ არის აუცილებელი იმის განსაჭვრეტად, თუ რა შედეგი შეიძლებოდა მოჰყოლოდა რუსეთისთვის მეხუთე პუნქტში მოცემული „უსაფრთხოების დამატებითი ზომების“ განხორციელების უფლების მინიჭებას. ის ცალსახად მეტყველებს ზოგადად დასავლური სამყაროსა და პირადად საფრანგეთის პრეზიდენტის ნიკოლა სარკოზის პოლიტიკურ კონფორმიზმზე რუსეთის მიმართ. საკუთარ მემუარებში ნიკოლა სარკოზი პირდაპირ წერს, რომ მის მთავარ მიზანს 2008 წელს წარმოადგენდა საქართველოში დაწყებული ომის ნებისმიერ ფასად შეჩერება, თუმცა მის ამ შეხედულებას, საფრანგეთის პრეზიდენტის აღნიშვნით, რიგი აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ოფიციალური წარმომადგენლები არ იზიარებდნენ და რუსეთის წინააღმდეგ უფრო ხისტი ზომების გატარების პოზიციაზე იდგნენ.

[1]ექვსპუნქტიანი გეგმა. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.civil.ge/geo/article. php?id=19157.

იგი საკუთარ თავს ორ ცეცხლს შუა მოყოლილი ლიდერის პოზიციაში წარმოაჩენს და საკუთარი მემუარების ფურცლებზე აღნიშნავს, რომ რუსები მას საქართველოს მხარდამჭერად მოიაზრებდნენ, ხოლო ამერიკელები და ევროპელების ნაწილი კი თვლიდნენ, რომ საფრანგეთის მაშინდელ პრეზიდენტს რუსეთის მიმართ შემრიგებლური პოზიცია ეკავა. [1]

რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის კონფლიქტის მიმართ მაშინდელი ევროკავშირის თავმდჯომარე ქვეყნის პრეზიდენტის ორაზროვანი პოლიტიკის ნათელი გამოხატულებაა მისივე მემუარებში მოცემული ანალიზი იმისა, თუ რა დატვირთვა აქვს საქართველოსთვის აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონს. სარკოზის თქმით, ამ რეგიონებს საქართველოსთვის ისეთივე მნიშვნელობა აქვს, როგორც ალზასსა და ლორენს საფრანგეთისთვის. აღნიშნული, რელევანტური ისტორიული პარალელის მიუხედავად, საფრანგეთის ყოფილი პრეზიდენტი იქვე დასძენს, რომ სააკაშვილს უნდოდა საკუთარი თანამემამულეების ნაციონალისტურ გრძნობებზე ეთამაშა და საბოლოოდ რუსი დათვის გაღვიძება გამოუვიდა. [2] ეს არგუმენტი კრიტიკას ვერ უძლებს, რადგან აღნიშნულ თავში მოცემულმა ანალიზმა ცხადად გვაჩვენა, რომ რუსულ „დათვს“, რომელიც 2008 წლის აგვისტოს დასაწყისში უკვე როკის გვირაბს იყო მომდგარი, ნამდვილად „არ ეძინა“, პირიქით, აქტიურად და აგრესიულად მოიწევდა საქართველოს ტერიტორიის სიღრმეში.

ამგვარად, სარკოზის მემუარების მიმოხილვის შემდეგ, უფრო მეტად იკვეთება, რომ ზემოაღნიშნული ექვსპუნქტიანი შეთანხმების ჩამოყალიბებისას სარკოზის მთავარ მიზანს, უკვე მიმდინარე ომის შეწყვეტა და სტატუს კვოს აღდგენა წარმოადგენდა, თუმცა დოკუმენტმა კრემლს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ბერკეტი ჩაუგდო ხელთ. მართალია, მეხუთე პუნქტი რუსეთს ნამდვილად არ აძლევდა რაიმე პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების უფლებას, უფრო მეტიც, რუსული ნაწილები უნდა დაბრუნებულიყო ომამდელ პოზიციებზე, ოფიციალურმა მოსკოვმა ის მაინც თავისებურად „წაიკითხა“ და 2008 წლის 26 აგვისტოს ცალმხრივად აღიარა აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“

[1] ნიკოლა სარკოზის პირველი ქარიშხალი - აგვისტოს ომის დიპლომატიური კულისები. ნაწილი პირველი. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.radiotavisupleba.ge/a/30766139.html.

[2] იქვე.

დამოუკიდებლობა.[1] საქართველომ, თავის მხრივ, დაგმო რუსეთის მიერ განხორციელებული უკანონო აქტი და გამოსცა კანონი ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ, რომელიც 2008 წლის 23 ოქტომბერს შევიდა ძალაში.[2]

14 აგვისტოს საქართველომ გაერო-ს საერთაშორისო სასამართლოს სთხოვა რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე განხორციელებული აგრესიის გამოძიება. 2009 წლის 1 დეკემბერს რუსეთმა გაასაჩივრა საქართველოს მოთხოვნა საერთაშორისო სასამართლოს მიმართ. საბოლოოდ, 2011 წლის 1 აპრილისთვის მომზადებულ, საერთაშორისო სასამართლოს დასკვნაში „არარეალისტურად“ იყო შეფასებული შეხედულება იმის შესახებ, თითქოს ქართულმა მხარემ არ ამოწურა კონფლიქტების დარეგულირების ყველა მშვიდობიანი საშუალება. ჰააგის სასამართლო ღიად სდებდა ბრალს რუსეთს საერთაშორისო კანონმდებლობის დარღვევაში.[3]

2008 წლის 11 აგვისტოს საქართველომ ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს მიმართა რუსეთის მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე ჩადენილი ადამიანის უფლებათა დარღვევების შესახებ სარჩელით. 2021 წლის 21 იანვარს სასამართლომ მიიღო საბოლოო გადაწყვეტილება 2008 წლის აგვისტოს ომის საქმეზე: „საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ“.[4] საქმეს იძიებდა 17 ქვეყნიდან (მათ შორის რუსეთიდან და საქართველოდან) წარმოდგენილი მოსამართლეთა კორპუსი. საბოლოოდ, დასკვნითი დოკუმენტის მიხედვით, რუსულ მხარეს დაეკისრა პასუხისმგებლობა 12 აგვისტოს შემდეგ საქართველოს ოკუპირებულ რეგიონებში განხორციელებულ ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტებზე, რადგან სასამართლოს გადაწყვეტილებით, ამ პერიოდში, სწორედ კრემლი ახორციელებდა აღნიშნული ტერიტორიების ეფექტურ კონტროლს. [5]

---

[1] Russia Recognizes Abkhazia, South Ossetia. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე:- http://www.rferl.org/a/Russia_Recognizes_Abkhazia_South_Ossetia/1193932.html.

[2] საქართველოს კანონი ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ. იხ.: https://mat sne.gov.-ge/ka/document/ view/19132?publication=7.

[3] Application of the International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (Georgia VS Russian Federation). Summary of Judgment of April 1, 2011. Annex to summary 2011/2, გვ. 3. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.icjcij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=4d&case=140 &code=GR&p3=4.

[4] Case of Georgia vs Russia (II). (Application no. 38263/08). 21.01.2021. უკანასკნელად ნანახია 08.08.02021 ვებგვერდზე: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[% 22001-207757%2-2]}

[5] იქვე, გვ. 141-142

გარდა ამისა, დოკუმენტი ღიად აფიქსირებს საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის მხარდაჭერასა და იმ ფაქტსაც, რომ ომის შემდგომ პერიოდში, სეპარატისტული რეჟიმების მიერ კონტროლირებად ტერიტორიებზე საქართველოს მოქალაქეების წინააღმდეგ განხორციელებულ ადამიანის უფლებათა დარღვევის მოქმედებებზე სწორედ რუსეთის ფედერაციას ეკისრება პასუხისმგებლობა, რადგან სასამართლოს თქმით, სეპარატისტული რეჟიმები სწორედ მოსკოვის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა.[1] აღნიშნული გადაწყვეტილებები მიიღეს 16:1 წინააღმდეგ ხმათა უმრავლესობით (ერთადერთ მოწინააღმდეგე მხარეს რუსეთი წარმოადგენდა), რაც უდავოდ ზრდის გადაწყვეტილებების პოლიტიკურ მნიშვნელობას საქართველოს სასარგებლოდ.

ამასთან ერთად, უნდა აღინიშნოს, რომ 11:6 ხმათა უმრავლესობით სასამართლომ 8-12 აგვისტოს პერიოდი განისაზღვრა, როგორც საომარი მოქმედებების მიმდინარეობის ე.წ. „აქტიური ბაზა“ და იგი არ დაეთანხმა საქართველოს სარჩელის იმ ნაწილს, რომელიც რუსეთისთვის ამ პერიოდში ოკუპირებულ რეგიონებში ჩადენილ დარღვევებზე პასუხისმგებლობის დაკისრებას მოითხოვდა, რადგან სასამართლოს დადგენილებით, აქტიური საომარი მოქმედებების დროს მიმდინარეობდა ბრძოლა მოცემულ ტერიტორიაზე კონტროლის მოსაპოვებლად. თუმცა, მეორეს მხრივ, დასკვნის მე-12 დადგენილებაში სასამართლო ხაზს უსვამს, რომ რუსეთის ბრალეულობა იკვეთება ზემოაღნიშნული „აქტიური ფაზის“ პერიოდში ჩადენილი დარღვევების არასაკმარისად ეფექტურ გამოძიებაში.[2]

სწორედ აღნიშნული პუნქტი კონფლიქტის ე.წ. „აქტიური ფაზის“ შესახებ იქცა რუსული მხარის მთავარ დასაყრდენად ევროპული სასამართლოს დოკუმენტის შეფასებისას. რუსეთის იუსტიციის მინისტრის მოადგილის, მიხაილ გალპერინის თქმით, აღნიშნული დადგენილებით ცხადი გახდა, რომ მოსკოვმა შეძლო ევროპული სასამართლოს დარწმუნება იმაში, რომ კონფლიქტის „აქტიური ფაზის“ გამოძიება მათი იურისდიქციის სფეროს სცდებოდა.[3]

ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილების შეფასებისას, უნდა

[1] იქვე, გვ. 143

[2] იქვე.

[3] ЕСПЧ признал необоснованными обвинения Грузии в адрес России в связи с событиями 8 - 12 августа 2008 г. в Южной Осетии и Абхазии. Министерство юстиции Российской Федерации. Опубликовано: 21 января 2021. უკანასკნელად ნანახია 08.08.2021 ვებგვერდზე: https://minjust.gov.ru/ru/events/48301/

აღინიშნოს, რომ დოკუმენტი უაღრესად მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის სამართლებრივი და პოლიტიკური მხარდაჭერის თვალსაზრისით. ამასთან ერთად, დოკუმენტის მიხედვით, რუსეთზე დაკისრებული მთელი რიგი პასუხისმგებლობები, კიდევ ერთხელ, ხაზს უსვამს საქართველოს ტერიტორიულ კონფლიქტებში რუსეთის აქტიურ მონაწილეობასა და როლს.

ამ დასკვნას განამტკიცებს სტრასბურგის სასამართლოს მიერ 2021 წლის 21 ოქტომბერს მიღებული, კიდევ ერთი გადაწყვეტილება შემდეგ ორ საქმეზე: „არიანა ზახარის ასული შავლოხოვა საქართველოს წინააღმდეგ (4 სხვა საქმესთან ერთად)“[1] და „ელზა ალიხანის ასული ბეკოევა საქართველოს წინააღმდეგ (3 სხვა საქმესთან ერთად)“.[2] დასახელებულმა ცხინვალის მოქალაქეებმა, მოსკოვის შუამავლობით, სტრასბურგის სასამართლოს მიმართეს საჩივრით საქართველოს წინააღმდეგ, რომელშიც ოფიციალურ თბილისს ბრალი ედებოდა 2008 წლის 8-12 აგვისტოს პერიოდში, სამხედრო მოქმედებებისას, კონკრეტულად მათი, და ზოგადად, ცხინვალის მოსახლეობის მიმართ განხორციელებულ, ადამიანის უფლებათა რიგ დარღვევებში, პიროვნული თავისუფლებებისა და მათი საცხოვრებელი პირობების ხელყოფის თვალსაზრისით. დაეყრდნო რა, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპსა და რუსეთის მიერ, 8-12 აგვისტოს ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიაზე ეფექტური კონტროლის განხორციელების ფაქტს, სტრასბურგის სასამართლომ ხაზი გაუშვა ქართული მხარის მიერ, მოცემულ პერიოდში, ცხინვალის რეგიონის პრაქტიკული პოლიტიკური და სამხედრო კონტროლის შეუძლებლობის ფაქტს და შესაბამისად, ორივე საჩივარი დაუშვებლად ცნო.

ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს შეფასებით, კიდევ ერთხელ, საერთაშორისო თანამეგობრობის დონეზე მოხდა რუსული აგრესიის ხაზგასმა საერთაშორისო საზოგადოების მიერ.

2016 წლის 27 იანვარს სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლომ გამოაცხადა 2008 წლის ომის დროს ჩადენილი დანაშაულების

[1] Application no. 45431/08. Ariana Zakharyevna SHAVLOKHOVA against Georgia and 4 other applications. (see list appended). უკანასკნელად ნანახია 24.10.2021 ვებგვერდზე: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22DECGRANDCHAMBER%22,%22ADMISSIBILITY%22,%22ADMISSIBILITYCOM%22],%22itemid%22:[%22001-212876%22]}

[2] Application no. 48347/08. Elza Alikhanovna BEKOYEVA against Georgia and 3 other applications (see list appended). უკანასკნელად ნანახია 24.10.2021 ვებგვერდზე: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22DECGRANDCHAMBER%22,%22ADMISSIBILITY%22,%22ADMISSIBILITYCOM%22],%22itemid%22:[%22001-212877%22]}

გამოძიების პროცესის დაწყების შესახებ. აღსანიშნავია, რომ სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს მიერ საკვლევად აღებულია არა უშუალოდ ომის მონაკვეთი, არამედ პერიოდი 2008 წლის 1 ივლისიდან 10 ოქტომბრამდე.[1] კრემლის პოზიცია აღნიშნულ გამოძიებასთან დაკავშირებით გააჟღერა რუსეთის ფედერაციის საგამოძიებო კომიტეტის თავმჯდომარე ალექსანდრ ბასტრიკინმა, რომელმაც განაცხადა, რომ სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლომ ყველაფერი „თავდაყირა დააყენა“.[2] ამგვარად, ოფიციალური მოსკოვის დამოკიდებულება ჯერ კიდევ დაუსრულებელი საერთაშორისო გამოძიების მიმართ წინასწარვეა ცნობილი.

რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომი კიდევ ერთ ტრაგიკულ ფურცლად ჩაიწერა საქართველოს ისტორიაში. ომის შემდეგ რუსეთმა უფრო მჭიდრო კონტროლი დაამყარა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე. მოსკოვის ინიციატივით, საერთაშორისო სადამკვირვებლო მისიების მუშაობის არეალი ორივე რეგიონში შეიზღუდა. გაერო-ს UNOMIG-ის მისიას, რომელიც 1993 წლის აგვისტოდან მუშაობდა აფხაზეთში,[3] 2009 წლის 16 ივნისს გაუვიდა ვადა და, რუსული მხარის ინიციატივით, აღნიშნული ორგანიზაციის სამუშაო ვადის გაგრძელებას ვეტო დაედო. 2009 წლის 1 იანვარს გაუვიდა სამუშაო ვადა ეუთო-ს მისიას, რომელიც საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში 1992 წლიდან მუშაობდა.[4]

2008 წლის 15 სექტემბერს ევროკავშირის მიერ შეიქმნა სადამკვირვებლო მისია (EUMM), რომელსაც ორივე კონფლიქტურ რეგიონში უნდა ემუშავა 2008 წლის 1 ოქტომბრიდან, თუმცა კრემლის ძალისხმევით ამ მისიას არც ცხინვალში და არც სოხუმში შესვლის საშუალება არ მიეცა და მათი ბაზები განლაგდა თბილისში, გორსა და ზუგდიდში.[5]

ომის დროს განადგურდა ცხინვალის ქართული სოფლები - კეხვი,

[1] ICC Pre-Trial Chamber I authorises the Prosecutor to open an investigation into the situation in Georgia. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https:// www.icc-cpi.int/Pages/item-.aspx?name=pr1183&ln=en.

[2] Бастрыкин: МУС перевернул события в Цхинвале в 2008 с ног на голову. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.vesti.ru/doc.html?id=27155 92&cid=7.

[3] United Nations Security Council Resolution 858 (1993). 24 August 1993. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://unscr.com/files/1993/00 858.pdf.

[4] **Tom Parfitt.** Security and human rights observers to close South Ossetia mission. 22 Dec 2008. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.thegua rdian.com/world/2008/d-ec/22/georgia-osce-mission-closes.

[5] European Union Monitoring Mission in Georgia. Updated in December 2018. უკა-ნასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://eumm.eu/data/image_db_inn ova/EUMMFactsheet ENG 2018 December.PDF.

ქურთა, თამარაშენი, ერედვი, ვანათი და ავნევი. როგორც ედუარდ კოკოითი აღნიშნავდა, აღნიშნული სოფლები „მიწასთან გასწორდა“.[1]

2008 წლის 15 ოქტომბრიდან დღემდე, საქართველოს ტერიტორიული კონფლიქტების პოლიტიკური და ჰუმანიტარული საკითხების განსახილველ, ერთადერთ საერთაშორისო ასპარეზს წარმოადგენს აშშ-ს, ეუთოს, ევროკავშირისა და გაეროს ჩართულობით შექმნილი ჟენევის ფორმატი, რომელზეც ზემოაღნიშნულ პოლიტიკურ აქტორებთან ერთად, საქართველოს, რუსეთისა და სოხუმისა და ცხინვალის დე-ფაქტო ხელისუფლებების წარმომადგენლები არიან ჩართული.[2] შეხვედრები იმართება წელიწადში ოთხჯერ, ორი ძირითადი მიმართულებით:

1. რუსეთსა და საქართველოს შორის ძალის გამოუყენებლობის შეთანხმების გაფორმება

2. იძულებით გადაადგილებულ პირთა დაბრუნება და სხვა ჰუმანიტარული საკითხების მოგვარება

საქართველოს მთავარ პოლიტიკურ მიზანს ზემოაღნიშნულ მოლაპარაკებებზე სწორედ მოცემული, პირველი პუნქტის განხორციელება და საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე, რუსეთის მხრიდან ძალის არგამოყენების გარანტიის დოკუმენტზე ხელის მოწერა წარმოადგენს, რაც ხაზს გაუსვამს რუსეთის გადამწყვეტ როლს კონფლიქტში. კრემლის თვალსაზრისით კი, საქართველომ აღნიშნულ დოკუმენტს არა მოსკოვთან არამედ, სოხუმისა და ცხინვალის დე-ფაქტო მთავრობებთან უნდა მოაწეროს ხელი.

შეხედულებათა სწორედ აღნიშნული სხვადასხვაობით არის გამოწვეული ის დიპლომატიური ჩიხი, რომელიც დღეისათვის ჟენევის ფორმატშია შექმნილი. ამასთან ერთად, ჯერჯერობით უშედეგოდ მიმდინარეობს იძულებით გადაადგილებულ პირთა დაბრუნების საკითხების განხილვაც.

[1] Эдуард Кокойты: Мы там практически выровняли всё. // Газ. “Коммерсантъ”, №144, 15.08.-2008, გვ. 7. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.kommersant.ru/ doc/1011783.

[2] ჟენევის საერთაშორისო მოლაპარაკებები. შერიგებისა და სამოქალაქო თანასწორობის საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის აპარატი. უკანასკნელად ნანახია 08.08.2021 ვებგვერდზე: https://smr.gov.ge/ge/page/26/jen evis-saertashoriso-molaparakebebi

2.4. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი XXI ს. 10-იან წლებში

საქართველოსგან „გამოყოფის“ შემდეგ, რუსეთმა მაქსიმალურად გააძლიერა საკუთარი პოლიტიკა ორივე კონფლიქტურ რეგიონში. რაც ყველაზე მტკივნეული და მნიშვნელოვანია, ამ პროცესს ხელს უწყობენ თავად აფხაზი და ოსი სეპარატისტები. ეს კარგად ჩანს ორივე რეგიონის სეპარატისტული დე ფაქტო „ხელისუფლებების“ მიერ შემუშავებულ ე.წ. „კონსტიტუციებში“, სადაც, როგორც ვნახეთ, რუსულ ენას, პრაქტიკულად სახელმწიფოებრივი სტატუსი აქვს მინიჭებული.[1]

რუსული ენა კონფლიქტური რეგიონის საგანმანათლებლო ინსტიტუტებშიც ფართოდ გამოიყენება. 2015 წლის 1 სექტემბრიდან გალის რაიონის 11 ქართულ სკოლაში სასწავლო პროცესი მთლიანად რუსულ სახელმძღვანელოებზე გადავიდა.[2] ამასთან ერთად, როგორც ცნობილია, აფხაზეთის „საპრეზიდენტო კანდიდატები“ ვალდებულნი არიან ჩააბარონ გამოცდა მშობლიურ, აფხაზურ ენაში.[3] ეს ფაქტი მკვეთრად წარმოაჩენს რუსული ენის პრივილეგირებულ მდგომარეობას აფხაზურ ენასთან მიმართებით, რომელსაც, სეპარატისტების ღრმა რწმენით, ქართველთაგან საფრთხე ემუქრებოდა.

მსგავსი ვითარებაა ასევე ცხინვალის ოკუპირებულ რეგიონში, სადაც 2017 წლის სექტემბრიდან 2008 წელს ოკუპირებული ახალგორის რვავე ქართულ სკოლაში სწავლება რუსულ ენაზე გადავიდა.[4] ამასთან ერთად, 2017 წლის გაზაფხულზე გამართულ „საპრეზიდენტო არჩევნებში“ ანატოლი ბიბილოვის გამარჯვების შემდეგ, ოსი სეპარატისტების პრორუსული ორიენტაცია უფრო მკვეთრი გახდა. ბიბილოვი დაუფარავად აცხადებს, რომ: „სამხრეთ ოსეთი პრაქტიკულად რუსეთის ნაწილია“.[5]

---

[1] რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში, გვ. ., 117-118, 402.

[2] რუსიფიკაციის ახალი ტალღა ოკუპირებულ გალში. 2015 წლის 4 აგვისტო. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://www.amerikiskhma.com/a/gali-georgian-books/2900-478.html.

[3] **Iskra Kirova.** Public Diplomacy and Conflict Resolution: Russia, Georgia and the EU in Abkhazia and South Ossetia. Los Angeles: Figueroa Press, August 2012, გვ. 21.

[4] ახალგორის ქართული სკოლების დაწყებითი კლასები სწავლას ჯერ ისევ ვერ იწყებენ. 20.10.2017. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://dfwatch.net/ახალგორის-ქართული-სკოლებ-49321.

[5] Анатолий Бибилов: Фактически мы часть России. 12.042017. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://sputnik-ossetia.ru/radio/20170412/400372 1.html.

2017 წლის 10 აპრილს ცხინვალის რეგიონში გაიმართა რეფერენდუმი „რესპუბლიკისათვის“ სახელის შეცვლისა და მისთვის „ალანიის რესპუბლიკის“ დარქმევის ინიციატივით, რომელშიც მისული მოსახლეობის 78%-მა საკითხის მიმართ დადებითი პოზიცია დააფიქსირა.[1]

ამასთან ერთად, 2008 წლის შემდეგ კრემლი საკუთარი სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესების სასარგებლოდ იყენებს ოკუპაციის ხაზზე შექმნილ ვითარებას. 2011 წლიდან მოყოლებული რუსული საოკუპაციო ძალები ე.წ. „საზღვრის დემარკაციის“ მიზნით, საქართველოს ტერიტორიის სიღრმეში უფრო და უფრო მეტად მოიწევენ, ავლებენ მავთულხლართებს და ამონტაჟებენ ე.წ. „სასაზღვრო“ ბანერებს. ეს პრობლემა, თავად საოკუპაციო ხაზის სპეციფიკიდან გამომდინარე, უფრო მწვავედ იჩენს თავს ცხინვალის რეგიონში. როგორც ცნობილია, რუსი მესაზღვრეები ტერიტორიების საზღვრების დადგენისთვის 1976-1986 წლებში გამოცემულ საბჭოთა ტოპოგრაფიულ რუკებს იყენებენ, რომელთა მასშტაბებია 1:100 000 მმ და 1:50 000 მმ. [2] ეს კი, მკვლევარ თორნიკე თურმანიძის აღნიშვნით, ნიშნავს იმას, რომ ოკუპანტი სახელმწიფო „საზღვრის დემარკაციის“ ყოველი მორიგი მცდელობისას საქართველოს ტერიტორიის სიღრმეში მოიწევს 500 მეტრითა თუ 1 კილომეტრით.[3]

მცოცავი საოკუპაციო ხაზი საფრთხეს უქმნის არა მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიულ სუვერენიტეტს, არამედ რიგით ადამიანებსაც. საოკუპაციო რეჟიმის მიერ ხშირად ხდება ე.წ. „საზღვრის“ უკანონო გადაკვეთის მიზეზით საქართველოს მოქალაქეების დაკავება და შემდგომ ფულადი გამოსასყიდის სანაცვლოდ მათი გათავისუფლება. საოკუპაციო რეჟიმი არ ერიდება საქართველოს მოქალაქეთა სიცოცხლის ხელყოფასაც, რისი ნათელი მაგალითიც იყო 2016 წლის 19 მაისს აფხაზეთის სასაზღვრო-გამშვებ პუნქტთან მოკლული საქართველოს მოქალაქის გიგა ოთხოზორიასა და 2018 წლის 22 თებერვალს ახალგორში დაკავებული და შემდეგ წამებით მოკლული არჩილ ტატუნაშვილის შემთხვევები.[4]

---

[1] Государству Алания сказали ДА. 10.04.2017. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://sputnik-ossetia.ru/South_Ossetia/20170410/3987727.html.

[2] საქართველოს შეცვლილი საზღვრები ოკუპაციის შემდეგ. ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი. 26 ოქტომბერი 2015. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.idfi. ge/ge/changed-borders-of-georgia-after-occupation.

[3] **თორნიკე თურმანიძე.** ოკუპაციის ხაზი - რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ინსტრუმენტი საქართველოს წინააღმდეგ. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი. თბილისი, 2017, გვ. 9-10.

[4] ხურჩაში მოკლული გიგა ოთხოზორია ზუგდიდში დაკრძალეს - კადრები პროცესიიდან.

მოსკოვი აქტიურად ცდილობს ორივე რეგიონის რუსიფიკაციას. ყველაზე დიდ ტრაგედიას ამ შემთხვევაში ისევ და ისევ წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ რუსეთის ამ ქმედებებს მხარს უჭერს თავად სეპარატისტულად განწყობილი რეგიონების მოსახლეობა. ამით ისინი პრაქტიკულად რუსეთს სწირავენ ყველა იმ ეროვნულ ღირებულებას, რომელიც, მათივე მტკიცებით, ქართველებთან თანაცხოვრების პერიოდში „საფრთხის ქვეშ“ იდგა. მიუხედავად ვითარების მთელი ტრაგიკულობისა, აღნიშნული ფაქტი გაკვირვებას არ იწვევს მთელი იმ იდეოლოგიური სამუშაოს ფონზე, რაც რუსულმა მხარემ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში გასწია ორივე კონფლიქტურ რეგიონში.

გასაკვირია, როდესაც სამეცნიერო დონეზე ხდება რუსეთის პოლიტიკის „გამართლება“ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგ-იონებში. ამის ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი მაგალითია ზემოთ უკვე არაერთხელ ნახსენები ჯორჯ ჰიუიტი, რომელიც, დიდი ალბათობით, საკმაოდ კარგად იცნობს რუსეთისა და საქართველოს ურთიერთობების ისტორიის ამ მონაკვეთს. ამის მიუხედავად, ავტორი არ ერიდება რიგი აბსურდული კითხვების დასმას საკუთარ „სამეცნიერო შრომებში“. ერთ-ერთ მოხსენებაში, რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციაზე საუბრისას, ჰიუიტი სვამს შემდეგ კითხვას: „ვინმეს შეუძლია გაიხსენოს რუსეთის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებული სამხედრო აგრესია წითელი არმიის მიერ 1921 წელს დამყარებული საბჭოთა მმართველობის შემდეგ? მე მგონი, არა. მაშ, საკითხი დავას არ ექვემდებარება“.[1] ერთადერთი რამ, რაც ამ შემთხვევაში დავას ნამდვილად არ ექვემდებარება, არის ჰიუიტის შეხედულებების სრული ჰარმონიული თანხვედრა რუსულ საოკუპაციო პოლიტიკასთან საქართველოში, რომელსაც აფხაზებისა და ოსებისთვის ძალიან ცოტა რამ თუ მოაქვს სასიკეთო. ჰიუიტის შეხედულებები ჭეშმარიტ მეცნიერებასთან იმდენივე საერთოს ავლენს, რამდენსაც რუსული საოკუპაციო პოლიტიკა აფხაზი და ოსი ხალხის ეროვნული ინტერესების დაცვასა და კეთილდღეობასთან.

ჰიუიტთან ერთად, უდავოდ აღნიშვნის ღირსია ქართულენოვანი

26.05.2016. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https ://www.palitravideo.ge/-palitranewsnews/73303-khurchashi-mokluli-giga-othkhozoria-zugdidshi-dakrdzales-kadrebi-procesiidan.html; „ის გაიტაცეს და მოკლეს“ - ოკუპაციას შეწირული კიდევ ერთი ქართველი. 23.02.2018. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.kvirispalitra.ge/justice/40762-qis-gaitaces-da-moklesq-okupacias-shetsiruli-kidev-erthi-qarthveli.html?device=xhtml.

[1] **George Hewitt.** Some thoughts on Ronald Asmus' "Little War that Shook the World: Georgia, Russia and the Future of the West". / *European Security,* Vol. 21, No. 1, March 2012, გვ. 131.

ლიტერატურა, რომელიც 2008 წლის ომზე საუბრისას, ომის დაწყებაში ცალსახად ქართულ მხარეს ადანაშაულებს და ამით, თავისდაუნებურად აძლიერებს რუსულ ნარატივს საკითხთან მიმართებაში.

ამ მიმართულებით, პირველ რიგში, აღსანიშნავია ალექსანდრე დაუშვილის 2013 და 2015 წელს გამოცემული ნაშრომები, რომელთა ფარგლებშიც, ავტორი დაჟინებით ცდილობს 2008 წლის ომის დაწყებაში ცალსახად ქართული მხარე დაადანაშაულოს. როგორც ავტორის ნაშრომების გაცნობის შემდეგ ირკვევა, ამის მთავარი მიზეზი მიხეილ სააკაშვილის მიმართ მისი პირადი დამოკიდებულებაა, რადგან ნებისმიერი სხვა არგუმენტი, რაც მის ნაშრომებშია მოყვანილი არანაირ საერთოს არ ჰპოვებს სამეცნიერო თუ პოლიტიკურ რეალობასთან 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომთან დაკავშირებით.

კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტების შესახებ საუბრისას ავტორი აღნიშნავს, რომ: *„კოსოვოში კი არა, „ძაღლის თავი" ქართულ-რუსულ ურთიერთობაშია ჩამარხული."*[1] მისი თქმით, კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას მსოფლიოს არცერთ კუთხეში არ მოჰყოლია კონფლიქტების გაღვივება საქართველოს გარდა. დაუშვილის თქმით, 2008 წლის ომის მთავარი მიზეზი რუსეთ-საქართველოს შორის იმ დროისთვის არსებული ვითარება იყო. ავტორის აზრით, საქართველოს მთავრობის მთავარი კურსი 2000-იან წლებში უნდა ყოფილიყო: *«Тише воды - Ниже травы»* პრინციპი.[2] საინტერესოა, თავად ავტორს შეუძლია თუ არა მოიყვანოს თუნდაც ერთი მაგალითი უკანასკნელი 30 წლის ისტორიიდან იმისა, თუ საქართველოს რომელი მთავრობა - განურჩევლად იმისა, რამდენად დამყოლი იყო იგი რუსული პოლიტიკური ინტერესების მიმართ - არ იმსახურებდა კრემლის კრიტიკას და არ გამხდარა კრემლის მხრიდან სხვადასხვა ტიპის პოლიტიკური პროვოკაციების ობიექტი? ან რომელი ქართული მთავრობის პირობებში მომხდარა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების კონფლიქტების დასტაბილურება ზემოაღნიშნული პოლიტიკით, ისე, რომ შემდგომ, ამას კრემლის მხრიდან სერიოზული პროვოკაციები არ მოჰყოლოდა ?

საბოლოოდ, დაუშვილი საკუთარი კოლაბორაციონისტული შეხე-

[1] **ალექსანდრე დაუშვილი.** ფიცი მწამს - ბოლო მაკვირვებს!.. რონალდ დ. ასმუსის წიგნის: „მცირე ომი, რომელმაც მსოფლიო შეძრა" (თბ., 2010, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა) გამოცემის გამო. თბილისი, გამომცემლობა „უნივერსალი", 2013, გვ. 10

[2] ალექსანდრე დაუშვილი. ფიცი მწამს - ბოლო მაკვირვებს, გვ. 80.

დულებების აპოთეოზს გვთავაზობს მის შემდეგ ნააზრევში: *„თუ მე ვცდები და ეს ჩემი შეფასება მცდარია, მაშინ მ. საკაშვილის მთავრობა უნდა მოქცეულიყო ისე, როგორც მოიქცა ბელგიისა და ნიდერლანდების მთავრობა II მსოფლიო ომის დროს - უომრად უნდა დამორჩილებულიყო აგრესორს ბოლომდე. მთლიანად ოკუპირებული ქვეყნის განთავისუფლება მსოფლიოს თანამეგობრობისათვის უფრო იოლია, ვიდრე მიტაცებული 20 პროცენტის უკან დაბრუნება (გავიხსენოთ, უკვე ნახევარ საუკუნეზე მეტი გავიდა, მაგრამ იაპონიამ დღემდე ვერ დაიბრუნა ნანატრი კურილიის კუნძულები).“*[1]- დაუშვილის აღნიშნული ნაშრომის გამოქვეყნებიდან დაახლოებით ერთი წლის შემდეგ დაიწყო რუსეთის აგრესია უკრაინის მიმართულებით, სადაც მთელმა მსოფლიომ იხილა თუ როგორ შეიძლებოდა განვითარებულიყო მოვლენები იმ შემთხვევაში, თუკი რუსულ აგრესიას ქვეყანა აბსოლუტური პასიურობით უპასუხებდა. ამგვარად, ალექსანდრე დაუშვილის 2013 წლის ნააზრევს პასუხი გასცა 2014 წლიდან უკრაინაში მიმდინარე მოვლენებმა.

თუმცა, მიუხედავად ამისა, ავტორს პოზიცია არც უკრაინის კრიზისის შემდეგ შეუცვლია. იგი ერთგულად განაგრძობდა მისი ნააზრევის განვრცობას ამჯერად 2016 წლის 4 იანვარს გამოქვეყნებულ ინტერვიუში,[2] სადაც დაუშვილმა საკუთარ შეხედულებებს „ქართველი ისტორიკოსების ვერდიქტი უწოდა“.[3] ამ შემთხვევაში, ავტორი საკუთარი შეხედულებების სათაურშიც, ისეთივე არაორიგინალური აღმოჩნდა, როგორც, თავად შეხედულებებში, რადგან, ინტერვიუდან დაახლოებით ათ დღეში, ქართველმა ისტორიკოსებმა მისი რიტორიკა კოლაბორაციონისტულ სიყალბედ შერაცხეს და გაემიჯნენ მას.[4]

მსგავსი, მიდგომებით საკითხის მიმართ ასევე გამოირჩევიან ისე-

[1] ალექსანდრე დაუშვილი. ფიცი მწამს - ბოლო მაკვირვებს, გვ. 86

[2]ქართველი ისტორიკოსების ვერდიქტი: ომი სააკაშვილმა დაიწყო!. უკანასკნელად ნანახია 12.08.2021 ვებგვერდზე: https://mpress.ge/qarthveli-istorikosebis-v/

[3] საუბარია 2015 წელს ალექსანდრე დაუშვილის რედაქტორობით გამოცემულ კრებულზე: The Georgian-Russian war of August 2008. Edited by **Aleksandre Daushvili.** Nova Publishers. 2015.

[4] ვინ დაიწყო აგვისტოს ომი? - ,,პასუხი კოლაბორაციონისტების სიყალბეს“. უკანასკნელად ნანახია 12.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.newposts.ge/?new-sid= 97024

თი ქართველი ავტორები, როგორებიც არიან პაატა ზაქარეიშვილი,[1] პეტრე მამრაძე[2] და საქართველოს ამჟამინდელი პრეზიდენტი – სალომე ზურაბიშვილი.[3] მათ მოსაზრებებს ლაიტმოტივად გასდევს რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომში ქართული მხარის დადანაშაულების ნარატივი, რაც დიდწილად, თავად ავტორთა პოლიტიკური მოსაზრებებიდან გამომდინარეობს.

ჩვენი აზრით, მსგავსი მიდგომა 2021 წლის გადმოსახედიდან, მინიმუმ არაორიგინალურია, რადგან, თუკი 2000-იან წლებში ჯერ კიდევ შესაძლებელი იყო დასმულიყო კითხვა კრემლთან მოლაპარაკებისა და დაყვავების გზით გარკვეული პოლიტიკური დივიდენტების მიღების თაობაზე, უკვე 2021 წელს, როდესაც სახეზე გვაქვს რამდენიმე ტერიტორიულ ერთეულად გაყოფილი უკრაინის კრიზისი და მიმდინარე ომი დონეცკისა და დონბასის რეგიონებში საუბარი იმაზე, თუ რა შეიძლებოდა მომხდარიყო თუკი ქართული მხარე მოქმედებაზე არ გადავიდოდა 2008 წლის 7 აგვისტოს შუა ღამით, სამეცნიერო და პოლიტიკურ აზრს მოკლებულად გვეჩვენება. წინამდებარე ნაშრომი, რუსეთ - საქართველოს ურთიერთობების რეტროსპექტული ანალიზით, ამ მოსაზრების განმტკიცებას ემსახურება.

§3. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: საერთო და განმასხვავებელი ტენდენციები XX საუკუნის 90-იან - XXI საუკუნის 10-იან წლებში

XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში ბალკანეთში იუგოსლავიის ფედერაციისა და კავკასიაში საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, შექმნილი მსოფლიო პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, როგორც დავინახეთ, ცხადი იყო, რომ ეს რეგიონები საერთაშორისო პოლიტიკური პროცესების მიღმა ვერ დარჩებოდნენ. ყველაფერი დამოკიდებული იყო პოლიტიკურ პრიორიტეტებზე, რაც დიდწილად განსაზღვრავდა დიდ სახელმწიფოთა მიერ კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიო-

[1] როგორ მივედით 2008 წლის ომამდე ანუ რუსული პოლიტიკის რეალიზაცია "ნაციონალურად". უკანასკნელად ნანახია 12.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.Kvirispalitra.ge/politic/22522-rogor-mivedith-2008-tslis-omamde-anu-rusuli-politikis-realizacia-qnacionaluradq.html

[2] **პეტრე მამრაძე.** ავანტიურა 08.08.08. თბილისი, გამომცემლობა პალიტრა L, 2012.

[3] **Salomé Zourabichvili.** La tragédie géorgienne, 2003-2008. Grasset, 2009.

ნებში პოლიტიკური, თუ სხვა სახის ჩარევის ალბათობასა და შესაძლებლობას.

ბალკანეთის შემთხვევაში, მკვლევარ ტიმ ჯუდას მართებული შენიშვნით, კოსოვოს მდებარეობამ მთავარი როლი შეასრულა სერბებსა და ალბანელებს შორის კონფლიქტში საერთაშორისო საზოგადოების ჩართულობის თვალსაზრისით, რადგან კოსოვო მდებარეობს არა ევროპის პერიფერიაზე, არამედ პრაქტიკულად ევროპის ცენტრში.[1] აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის შემთხვევაში საბჭოთა კავშირის სამართალმემკვიდრის - რუსეთის ფედერაციის პოლიტიკურ და სტრატეგიულ ინტერესებს ჰქონდა გადამწყვეტი მნიშვნელობა. ამგვარად, აღნიშნულ კონფლიქტებში ჩართულობას დასავლეთისა და რუსეთის მხრიდან მათივე პოლიტიკური ინტერესები განაპირობებდა. სწორედ ამ ინტერესების შესაბამისად ცდილობდა ორივე მხარე ვითარების „სტაბილიზაციას“ როგორც კოსოვოში, ისევე აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში. ამ მხრივ, დასავლეთისა და რუსეთის მიერ განხორციელებული პრაქტიკულად ყველა ღონისძიება განმასხვავებელ ასპექტებად გვევლინება აღნიშნულ კონფლიქტებს შორის.

ჩვენს განსახილველ პერიოდში, კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში განვითარებული მოვლენების შედარებითი ანალიზი უპრიანი იქნება დავიწყოთ, ისევ და ისევ, სერბული და ქართული სახელმწიფოს როლის განსაზღვრით კონკრეტულ კონფლიქტურ რეგიონებსა და თავად ბალკანეთისა და კავკასიის რეგიონებში.[2] უნდა ითქვას, რომ სერბეთი, როგორც ვნახეთ, იუგოსლავიის ფედერაციის შენარჩუნების გულმხურვალე ქომაგად გვევლინებოდა 80-90-იანი წლების მიჯნაზე. ხოლო მანამდე კი მას ფედერაციის შემადგენლობაში ეკავა დომინანტი პოზიცია. ამ მხრივ, სერბული სახელმწიფო უფრო მეტ მსგავსებას ჰპოვებს რუსულ სახელმწიფოსთან, ვიდრე საქართველოსთან, რადგან, როგორც წინა თავში აღინიშნა, საქართველო არასდროს ყოფილა საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების ინიციატორი.

აღსანიშნავია, რომ ამ შეხედულების საწინააღმდეგოდ ავსტრიელი მკვლევარი ბენედიქტ ჰარცლი ზვიად გამსახურდიასა და სლობოდან მილოშევიჩს ერთ ჭრილში განიხილავს, როდესაც ამბობს, რომ გამსახურდიას პოლიტიკა ძირითადად აფხაზთა წარმომადგენლობის შეზღუდვაზე იყო ორიენტირებული საქართველოს მმართველ ინსტიტუციებში,

[1] **Tim Judah.** Kosovo, გვ, 128.
[2] **Benedikt Harzl.** Nationalism and Politics of the Past, გვ. 59.

ისევე, როგორც, მილოშევიჩის მიზანს წარმოადგენდა ალბანელთა შევიწროება სხვადასხვა ადმინისტრაციულ თუ ბიუროკრატიულ დონეზე.[1] საქართველოს მაგალითზე ბ. ჰარცლის ამ დასკვნის გასაბათილებლად იკმარებს ზემოაღნიშნული 1991 წლის 9 ივლისს მიღებული კანონი „კონსტიტუციური ცვლილებებისა და ჩასწორებების შესახებ“, რომელიც აშკარად საწინააღმდეგო ტენდენციას ადასტურებს აფხაზთა სასარგებლოდ.

საბჭოთა კავშირისა და იუგოსლავიის ფედერაციაში საქართველოსა და სერბეთის რესპუბლიკების როლების შედარებისას დანიელი მკვლევარი ქრისტიან ნილსენი საკითხს ცალმხრივად აშუქებს, როდესაც აღნიშნავს, რომ როგორც სერბების, ასევე ქართველების უმრავლესობა საბჭოთა და იუგოსლავიის იმპერიების შემადგენლობაში თავს დაჩაგრულად მიიჩნევდა. ავტორის თქმით, გამსახურდიას არჩევანი, მილოშევიჩის არჩევანის მსგავსად, ტრაგედია იყო ქართველი და სერბი ხალხისთვის.[2]

ამ შეხედულებების საწინააღმდეგოდ ხაზი უნდა გავუსვათ, რომ საქართველოსაგან განსხვავებით სწორედ სერბეთი იყო ის სახელმწიფო, რომელიც კოსოვოს ავტონომიური ერთეულის პირდაპირ კონტროლს ახორციელებდა ყველა სხვა სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე 90-იანი წლების დასაწყისიდან მოყოლებული. მაშინ, როდესაც საქართველოს ავტონომიურ ერთეულებში - აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებში - შექმნილი ვითარების კონტროლი, უმეტესწილად, კრემლიდან ხორციელდებოდა.

კოსოვოს კონფლიქტში დასავლეთის ჩართულობაზე საუბრისას აღსანიშნავია ყველა ის დიპლომატიური ღონისძიება, რაც უშუალოდ NATO-ს საჰაერო მოქმედებების დაწყებას უძღოდა წინ. 1998 წლის განმავლობაში გაერო-ს მიერ სამი რეზოლუცია - 1160, 1199 და 1203 - გამოიცა სერბებსა და ალბანელებს შორის შექმნილი კონფლიქტური ვითარების მშვიდობიანი გზით მოსაგვარებლად. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ძალისხმევით ჩატარდა რამბუიეს კონფერენცია პარიზში 1999 წლის თებერვალ-მარტში, [3] რომელიც, ზემოაღნიშნული რეზოლუციების მსგავსად, არაფრის მომტანი აღმოჩნდა კოსოვოში

[1] **Benedikt Harzl.** Nationalism and Politics of the Past, გვ. 66-67.

[2] **Christian Axboe Nielsen.** The Kosovo precedent, გვ. 177, 183.

[3] ბირმინგემის უნივერსიტეტის მკვლევრის დერეკ ავერეს თქმით, რუსეთმა რამბუიეს კონფერენციაზე კიდევ ერთხელ დაიკავა არასწორი მხარე. იხ.: **Derek Averre.** From Pristina to Tskhinvali, გვ. 587-588.

მშვიდობის დამყარების თვალსაზრისით. საბოლოოდ, NATO-ს საჰაერო კამპანიის დაწყებამდე ორი დღით ადრე 1999 წლის 22 მარტს რიჩარდ ჰოლბრუკმა კიდევ ერთხელ სცადა მოლაპარაკება სლობოდან მილოშევიჩთან, რომელიც ასევე უშედეგოდ დასრულდა. მხოლოდ ამ მცდელობების შემდეგ - 24 მარტს დაიწყო სამხედრო მოქმედებები იუგოსლავიის (რომელიც ამ პერიოდში სერბეთისა და მონტენეგროსგან შედგებოდა) წინააღმდეგ.

რუსეთი, როგორც ვნახეთ, სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა NATO-ს სამხედრო მოქმედებებს იუგოსლავიის წინააღმდეგ. კრემლის პოზიცია უფრო იმით იყო განპირობებული, რომ სისუსტის გამო მას არ შესწევდა ძალა, წინ აღდგომოდა იუგოსლავიის ნაწილზე დასავლური გავლენის გავრცელებას და არა სურვილით, რომ კოსოვოში რეალურად დამყარებულიყო მშვიდობა. მხოლოდ 1999 წლის მაისისთვის, როდესაც NATO-ს საჰაერო მოქმედებების შედეგები უფრო და უფრო მეტად გახდა საგრძნობი იუგოსლავიის ხელმძღვანელობისთვის, მოსკოვი მოგვევლინა სამშვიდობო მოლაპარაკების ინიციატორად, რომელიც გაფორმდა პეტერსბერგში, „დიდი რვიანის“ ფარგლებში.

თუმცა, მიუხედავად ამისა, კოსოვოს კრიზისის პერიოდში, დასავლეთის მიერ სერბეთის წინააღმდეგ განხორციელებულმა მოქმედებებმა თავისთავად გამოიწვია რუსული პოლიტიკური, ეკონომიკური და სტრატეგიული ინტერესების გარკვეული წარმატება ბელგრადში. სერბი მკვლევრის დუშან რელიჩის მიხედვით, ამ კუთხით, დასავლეთმა ვლადიმირ პუტინს მისცა საშუალება მიეღწია იმისთვის, რასაც, თავის დროზე, თავად სტალინმაც კი ვერ მიაღწია იუგოსლავიასთან მიმართებით.[1]

რუსეთი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა ასევე გაერო-ს 1244-ე რეზოლუციის მიმართ, რომელიც 1999 წლის 10 ივნისს მიიღეს. ამ რეზოლუციის მიხედვით, კოსოვოში ვითარების სტაბილიზაციაზე პასუხისმგებლობა უნდა აეღო გაერო-ს, ეუთო-სა და NATO-ს ორგანიზაციებს. კრემლის უკმაყოფილების მთავარ მიზეზს, ამ შემთხვევაში, ის ფაქტი წარმოადგენდა, რომ KFOR-ის ძალებთან ერთად, რუსეთს ცალკე საკონტროლო სექტორი არ გამოეყო კოსოვოს ტერიტორიაზე. ამგვარად, შექმნილ ვითარებაში მოსკოვი პრაქტიკულად გაერო-ს და სხვა საერთაშორისო ორგა-

[1] **Dusan Relijc.** Russian voice heard in Serbia. / *Russian Analytical Digest*, No. 39, 2008, გვ. 2. იხ.: http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-39-2-5.pdf.

ნიზაციების წინააღმდეგ იბრძოდა კოსოვოში საკუთარი გავლენის მოსაპოვებლად. ამ ბრძოლის ერთ-ერთი მაგალითი იყო 1999 წლის 11 ივნისის პრიშტინის აეროდრომის ინციდენტი, რომელშიც, კიდევ ერთხელ, მკაფიოდ გამოიკვეთა რეალური რუსული ინტერესები კოსოვოს კონფლიქტთან მიმართებით.

მეორე მხრივ, როგორც მკვლევარი ალექსანდრე ორახელაშვილი მართებულად შენიშნავს, NATO-სა და მის წევრ სახელმწიფოებს იუგოსლავიის ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფა იმთავითვე ჰქონდათ გადაწყვეტილი.[1] ისინი კარგად იაზრებდნენ, რომ მათი სამოქმედო გეგმა ითვალისწინებდა იუგოსლავიის ტერიტორიის ხელყოფას და ისინი წავიდნენ ამ ნაბიჯზე. სხვა საკითხია, თუ რა არჩევანის წინაშე იდგა დასავლეთი იმ დროს, თუ რას სთავაზობდა სანაცვლოდ მილოშევიჩი და მისი მხარდამჭერი კრემლი ცივილიზებულ მსოფლიოს კოსოვოს კრიზისის გადასაწყვეტად.

კოსოვოს მიმართ კრემლის მთელი ზემოაღნიშნული „სამშვიდობო“ ინიციატივები უკიდურესად ირონიულ ხასიათს იღებს, როგორც კი მოსკოვის მიერ კოსოვოს მოვლენებამდე რამდენიმე წლით ადრე აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში განხორციელებული მოვლენების ანალიზს შევუდგებით. როგორც ვნახეთ, გარდა პირდაპირი სამხედრო ჩარევისა ცხინვალის რეგიონში, ისევე, როგორც აფხაზეთში მიმდინარე საომარ მოქმედებებში, რუსულმა მხარემ დიპლომატიურ ასპარეზზეც გამოიჩინა თავი საქართველოსთან მიმართებით - 1992 წლის 3 სექტემბრის, 1993 წლის 14 მაისისა და 1993 წლის 27 ივლისის ხელშეკრულებების გაფორმებით. სწორედ ამ ხელშეკრულებების წყალობით მოხდა ქართული მხარის განიარაღება, რამაც აფხაზი სეპარატისტებისა და კრემლის სამხედრო გამარჯვებას ჩაუყარა საფუძველი. ომის შემდგომ, 1994 წლის 14 მაისის ხელშეკრულებით, რუსულმა მხარემ განამტკიცა საკუთარი სამხედრო წარმომადგენლობა აფხაზეთში.

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში მოსკოვს არ გახსენებია საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის ხელშეუხებლობისა და ურღვევობის შესახებ, რომელზეც მოგვიანებით, კოსოვოს შემთხვევაში, მუდამ აპელირებდა სერბეთის ტერიტორიული მთლიანობის „დაცვის“ სასარგებლოდ.[2] კრემ-

[1] **ალექსანდრე ორახელაშვილი.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე, გვ. 92.
[2] **Оксана Антоненко.** Независимость Косово.., გვ. 16.

ლის ეს პოზიცია მხოლოდ და მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს ატარებდა და არანაირი საერთო არ ჰქონდა რეალურ პოზიციასთან, რადგან კოსოვოში საომარი მოქმედებების დაწყებამდე რამდენიმე წლით ადრე მოსკოვმა ცალსახად შელახა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა.

მსგავსი ტაქტიკით მოქმედებდა კრემლი ცხინვალის რეგიონში, სადაც 1992 წლის 24 ივნისის დაგომისის ხელშეკრულებით მოსკოვი საკუთარ სამხედრო წარმომადგენლობას უყრიდა საფუძველს ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიაზე. რუსეთის აღნიშნული ქმედებები დაიგმო ეუთო-ს 1994 წლის (ბუდაპეშტის), 1996 წლის (ლისაბონის) და 1999 წლის სტამბოლის დოკუმენტებით.

ამგვარად, მთავარ განსხვავებას კოსოვოს კონფლიქტში დასავლეთის ჩართულობასა და აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში რუსეთის ჩართულობას შორის, წარმოადგენს თავად ამ ჩართულობის ბუნება.[1] აღნიშნულ თავში, მოცემული დოკუმენტების თუნდაც ზედაპირული მიმოხილვა საშუალებას გვაძლევს, დავინახოთ კოსოვოს კონფლიქტში და ზოგადად, ბალკანეთის რეგიონში მიმდინარე მოვლენებში დასავლეთის ჩართულობის გაცილებით ფართო, საერთაშორისო ხასიათი, მაშინ, როდესაც აფხაზეთსა და ცხინვალში საერთაშორისო ჩართულობას პრაქტიკულად ადგილი არ ჰქონია და აქ მთავარ მოთამაშეს კრემლი წარმოადგენდა, რომელიც ყველა გზით ცდილობდა პოლიტიკური გავლენის შენარჩუნებასა და განმტკიცებას ქართულ სახელმწიფოზე. საქართველოს მიერ დსთ-სთან შეერთებით მოსკოვმა ამ მიზანს გარკვეულწილად მიაღწია.

ამასთან ერთად, აღსანიშნავია, რომ კოსოვოში, როგორც სერბეთის ავტონომიაში, 1980-90-იანი წლების დასაწყისში არანაირი მესამე ძალის სამხედრო ნაწილები არ ყოფილა განლაგებული.[2] ტერიტორია იმართებოდა და კონტროლდებოდა ოფიციალური ბელგრადიდან. 1998 წლამდე კოსოვოს რეგიონში დაპირისპირება ხდება ორ, სერბულ და ალბანურ მხარეებს შორის, ხოლო 1998 წლის შემდეგ, ვითარების დასტაბილურების მიზნით, კონფლიქტში უკვე არა ერთი, კონკრეტული მესამე ძალა, არამედ გაერო ჩაერთო.

საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების შემთხვევაში, სამწუხა-

[1] აღნიშნულ ფაქტორს ხაზს უსვამს ვლადიმირ ჯორჯევიჩი. იხ.: **Vladimir Đorđević.** Regional Conflicts, გვ. 35-36.

[2] **შოთა მალაშხია.** კონფლიქტების ანატომია, გვ. 361.

როდ, ამგვარ საერთაშორისო ჩართულობას ადგილი არ ჰქონია. ოფიციალური კრემლიდან ხდებოდა როგორც აფხაზი, ასევე ოსი სეპარატისტების ყველა მოქმედების კოორდინირება საქართველოს წინააღმდეგ. საქართველოს ტერიტორიაზე განთავსებული იყო ოთხი რუსული სამხედრო ბაზა, რომლის გაყვანის შესახებაც არაერთ შეთანხმებას მოეწერა ხელი (1999, 2005 და 2006 წლებში), თუმცა, მიუხედავად ამისა, 2000-იანი წლებიდან მოყოლებული კრემლი ახალი სამხედრო ბაზის შენებას შეუდგა ჯავის რაიონში, ხოლო 2008 წლის აპრილში კი აფხაზეთში დაიწყო რკინიგზის რეაბილიტაცია სამხედრო მიზნით.

ამავდროულად, კრემლის ორგანიზებითა და ინიციატივით ხდებოდა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის მოსახლეობისთვის რუსული მოქალაქეობის მინიჭება 2002 წლიდან მოყოლებული. ამით კრემლი კიდევ ერთ „ლეგიტიმურ საფუძველს“ იქმნიდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფისთვის. კოსოვოს შემთხვევაში, დასავლური სახელმწიფოების მხრიდან არ ჰქონია ადგილი კოსოვოელი ალბანელებისთვის ამერიკული, ფრანგული, გერმანული ან ბრიტანული მოქალაქეობის მინიჭებას და NATO-ს სამხედრო კამპანიის სწორედ ამ გზით გამართლებას.

გარდა ამისა, მართალია, 1999 წლის NATO-ს იუგოსლავიური კამპანია საკუთარი არსით, შესაძლოა, არ იყოს გამართლებული საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების დაცვის თვალსაზრისით, თუმცა უფრო მეტად გაუმართლებელი და უსაფუძვლოა კრემლის მცდელობა საკუთარი ინტერვენცია საქართველოს ტერიტორიაზე „გაამართლოს“ NATO-ს მოქმედებებზე აპელირებით. [1] განსხვავებით საქართველოს ტერიტორიაზე რუსული ინტერვენციისგან, NATO-ს საჰაერო მოქმედებებს იუგოსლავიის ტერიტორიაზე სახმელეთო მოქმედებები და ადგილობრივი მოსახლეობის ძარცვა არ მოჰყოლია. შესაბამისად, ამგვარი შედარება უადგილოა.

რთულია ასევე იმ განსხვავებების უგულებელყოფა, რომელსაც ადგილი აქვს გაერო-ს მიერ კოსოვოს მიმართ შემუშავებული დოკუმენტებისა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებს შორის კრემლის „შუამდგომლობით“ გაფორმებული შეთანხმებების გარშემო. ჯერ კიდევ 2007 წელს მომზადებული ე.წ. „აჰტისაარის გეგმის“ მიხედვით, ხაზგასმული იყო კოსოვოში მულტიეთნიკური საზოგადოების შექმნის აუცილებ-

[1] ეს განსხვავება შენიშნული აქვს პროფესორ ლევან ალექსიძეს. იხ.: **ლევან ალექსიძე.** დააკნინა თუ არა „კოსოვოს პრეცედენტმა“.., გვ. 687.

ლობა. რეგიონში ოფიციალური ენების სტატუსი ენიჭებოდა არა ალბანურ და ინგლისურ (ან თუნდაც გერმანულ, იტალიურ, ფრანგულ და სხვა ენებს), არამედ სერბულ და ალბანურ ენებს, იმ ენებს, რომლებზეც კოსოვოში მცხოვრები ორი დომინანტი ეთნიკური ელემენტი საუბრობდა.

ეს პუნქტები ხაზგასმული იყო ასევე 2008 წლის ივნისში მიღებულ, უკვე დამოუკიდებელი კოსოვოს სახელმწიფოს კონსტიტუციაში, რომელიც კოსოვოს პარლამენტში სერბული წარმომადგენლობის ჩართულობასაც ითვალისწინებდა. სრულიად საწინააღმდეგო ტენდენციასთან გვაქვს საქმე სეპარატისტი აფხაზებისა და ოსების მიერ მიღებულ ე.წ. „კონსტიტუციებში“, სადაც საქართველოსთან ინტეგრაციაზე საუბარიც კი არ არის, ხოლო „ოფიციალურ“ ენებად ამ სეპარატისტულ ტერიტორიულ წარმონაქმნებში აფხაზურთან და ოსურთან ერთად რუსულია მოხსენიებული.

ამასთან ერთად, ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს განმასხვავებელ ფაქტორად კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში განვითარებულ სამხედრო-პოლიტიკურ მოვლენებს შორის გვევლინება გენოციდის საკითხი.[1] 2008 წლის ომზე საუბრისას კრემლის ერთ-ერთმა იდეოლოგმა ალექსანდრ დუგინმა ქართული ნაწილების სამხედრო მოქმედებების მთავარ მიზნად 2008 წელს დაასახელა ოსი ხალხის ე.წ. „წინასწარგანზრახული გენოციდი“.[2] აღნიშნულ რუსულ არგუმენტთან დაკავშირებით სავსებით ამომწურავ პასუხს ვხვდებით 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შესახებ ისეთ ორაზროვან დოკუმენტში, როგორიც არის ე.წ. „ტალიავინის დასკვნა“.

დასკვნაში პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ რუსული მხარის მიერ ქართული მხარის დადანაშაულება ოსების მიმართ გენოციდში წარმოადგენს თავად რუსეთის მიერ ცხინვალის რეგიონში განხორციელებული არალეგალური მოქმედებების გამართლების მცდელობას.[3] კომისიის მიხედვით, არ არსებობს მტკიცებულება ქართული მხარის მიერ ოსი ხალხის მიმართ განხორციელებული გენოციდის ტიპის დანაშაულის შესახებ, მაშინ, როდესაც საკმაოდ მოიპოვება საწინააღმდეგოს დამამტკიცებელი ფაქტები ცხინვალის რეგიონში მაცხოვრებელი ქართული მოსახ-

---

[1] **დაზმირ ჯოჯუა.** კოსოვოს პრეცედენტი, გვ. 496; **შოთა მალაშხია.** კონფლიქტების ანატომია, გვ. 344.

[2] **Aleksandr Dugin.** After Tskhinvali. Interests and Values. / *Russian Politics and Law*, Vol. 47, No. 3, May-June 2009, გვ. 66.

[3] Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, vol. II, გვ. 187.

ლეობის მიმართ განხორციელებულ დანაშაულზე.[1]

კოსოვოს შემთხვევაში, როგორც დავინახეთ, ჯერ კიდევ 1998 წლის სექტემბერში გაერო-ს მიერ მიღებულ 1190-ე რეზოლუციაში იყო საუბარი სერბების მოქმედებების შედეგად 230 000 ალბანელის მიერ კოსოვოს ტერიტორიის დატოვების შესახებ. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არცერთი სამართლებრივი ნორმა თუ პრინციპი ეთნიკურ ჯგუფს, რომელიც ადამიანის უფლებათა მასიური დარღვევების მსხვერპლია, არსებული სახელმწიფოსაგან გამოყოფის უფლებას არ აძლევს. მკვლევარ ალექსანდრე ორახელაშვილის თანახმად, „ადამიანის უფლებათა მასიური დარღვევები, რომლებიც კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებად კვალიფიცირდება, საკუთარ შედეგებს წარმოშობს. ეს არის, უპირველეს ყოვლისა, დანაშაულში მონაწილე ფიზიკური პირების ინდივიდუალური სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა, რომელიც შეიძლება განხორციელდეს ნებისმიერი სახელმწიფოს სასამართლო ინსტიტუტში ან სპეციალურად ამისთვის შექმნილ საერთაშორისო ტრიბუნალების მიერ“.[2]

სწორედ ამიტომ, გარკვეულწილად, ცალმხრივად გვეჩვენება შოთა მალაშხიას შეხედულება იმის შესახებ, რომ „კოსოვოს დამოუკიდებლობისადმი სოლიდარობა ნიშნავს ეთნოწმენდის მსხვერპლთა (მათი უსაფრთხოების) მხარდაჭერას...“. [3] მართალია, ავტორის ეს შენიშვნა გრძელდება აღნიშნული კონტექსტის აფხაზეთსა და ცხინვალის კონფლიქტურ რეგიონებში მომხდარი გენოციდის ხაზგასმით და მისი შედარებით კოსოვოში განხორციელებულ გენოციდთან და ავტორი სრულიად მართებულად აღნიშნავს ამ განსხვავებას, მაგრამ კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების მხოლოდ და მხოლოდ გენოციდის მსხვერპლთა მიმართ სოლიდარობის გამოხატვასთან ასოცირება ყველა იმ პოლიტიკური მოვლენის ფონზე, რაზეც ამ ნაშრომშია საუბარი, საკითხის ერთგვარი გაუბრალოების შთაბეჭდილებას ტოვებს.

თუმცა, ამასთან ერთად, საინტერესოა კიდევ ერთი თვალსაზრისი, რომელიც უფრო მეტად ჰფენს ნათელს დასავლეთის ქვეყნების მიერ

[1] Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, vol. II, გვ. 430.

[2] Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. *Adopted by Resolution 260 (III) A of the United Nations General Assembly on 9 December 1948.* იხ.: https://www.oas.org/dil/1948_Convention_on_the_Prevention_and_Punishment_of_the_Crime_of_Genocide.pdf; **ალექსანდრე ორახელაშვილი.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე, გვ. 88.

[3] **შოთა მალაშხია.** კონფლიქტების ანატომია, გვ. 358-359.

კოსოვოში სამხედრო მოქმედების დაწყების საფუძველს. საუბარია ადამიანის უფლებათა დაცვის უზენაესობის პრინციპზე. აღნიშნული საკითხი ვრცლად აქვს მიმოხილული ყოფილ საბჭოთა დისიდენტს, 1989-1992 წლებში ჩეხოსლოვაკიის, ხოლო 1993-2003 წლებში ჩეხეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტს ვაცლავ ჰაველს საკუთარ სიტყვაში, რომელიც მან 1999 წლის 29 აპრილს წარმოთქვა კანადის სენატის წინაშე. ვ. ჰაველი კოსოვოს უნიკალურ შემთხვევად მიიჩნევს და ამბობს, რომ კოსოვოს შემთხვევამ მსოფლიო პოლიტიკის ახალ გაგებას უნდა ჩაუყაროს საფუძველი, რომლის უზენაესი ღირებულება ადამიანის უფლებათა დაცვა იქნება და რომ ეს უკანასკნელი თავად სახელმწიფო სუვერენიტეტის პრინციპზე უპირატესია თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკაში.[1] ამგვარად, იდეალისტური თვალსაზრისით, დასავლეთის ქვეყნების მიერ კოსოვოში განხორციელებული სამხედრო-პოლიტიკური მოქმედებების მთავარი საფუძველი სწორედ ზემოაღნიშნული 230 000 ალბანელი ლტოლვილის უფლებების დაცვა იყო, განსხვავებით რუსეთის მოქმედებებისგან აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში, რამაც კონფლიქტურ რეგიონებში მცხოვრები ქართველი მოსახლეობა დევნილად აქცია.

რუსეთის მიერ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებში განხორციელებული რუსიფიკატორული პოლიტიკის გათვალისწინებით, კიდევ ერთი, მეტად მნიშვნელოვანი განსხვავება იკვეთება კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ ტერიტორიებზე განვითარებულ მოვლენებთან დაკავშირებით. საკითხის ექსპერტობა სულაც არ არის საჭირო იმის შესამჩნევად, რომ საომარი მოქმედებების შემდეგაც კი დასავლეთის პოლიტიკა კოსოვოს მიმართ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში რუსულ პოლიტიკასთან შედარებით რადიკალურად განსხვავებულ ხასიათს ატარებდა. ფაქტია, რომ არც ერთი დასავლური სახელმწიფოს ინტერესებში არ ყოფილა კოსოვოს რეგიონის ასიმილაცია ან მისი შეერთება. ყველაზე უარესი, რაც შეიძლებოდა ოფიციალური ბელგრადისთვის მომხდარიყო, ეს იყო ან კოსოვოს შეერთება ალბანურ სახელმწიფოსთან, ან კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება, რასაც რეალურად ჰქონდა კიდეც ადგილი. აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების შემთხვევაში რუსული მხარე აქტიურად ცდილობს ეს ორივე რეგიონი რუსული სივრცის ნაწილად აქციოს და ამისთვის არ იშურებს სამხედრო,

[1] "Human freedoms represent a higher value than state sovereignty." იხ.: Kosovo and the end of the Nation-State. Speech by Vaclav Havel. 29 April 1999. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე:https://www.nybooks.com/articles/1999/06/10/kosovo-and-the-end-of-the-nation-state/.

პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ ბერკეტებს.[1] ამგვარად, როგორც მკვლევარი ვლადიმირ ჯორჯევიჩი აღნიშნავს, რუსეთის ინტერესები საქართველოში აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ინტერესების დაცვას სცილდება და უფრო მეტად უკავშირდება საკუთარი გავლენის ზრდას რეგიონში.[2]

ჩამოთვლილი ასპექტები გამოკვეთს მთავარ პოლიტიკურ და ფაქტობრივ განსხვავებას კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში განვითარებული მოვლენების შესახებ. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი (არა მხოლოდ რუსი) ავტორისთვის აღნიშნული კონფლიქტები ერთ სიბრტყეში განიხილება. მაგალითისთვის, იტალიელი მკვლევრის ეძიო ბონსინიორეს მიხედვით, რუსეთის ინტერვენცია საქართველოში შესანიშნავი ანარეკლია NATO-ს ინტერვენციისა იუგოსლავიაში და კრემლის „მტკიცებები“ ქართული მხარის „მშვიდობაზე იძულების“ შესახებ პირდაპირ კავშირს ჰპოვებს ბალკანეთის 1999 წლის მოვლენებთან.[3]

თუკი ბონსინიორეს ნააზრევს ფაქტოლოგიური კუთხით შევხედავთ და გავაანალიზებთ, ბუნებრივია, ვერანაირ საერთოს ამ ნააზრევსა და რეალობას შორის ვერ ვიპოვით, თუმცა საკითხის პოლიტიკურ ჭრილში გასააზრებლად ეს შეხედულება საკმაოდ მნიშვნელოვანია, რადგან პოლიტიკური თვალსაზრისით არსებობს პირდაპირი კავშირი კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებასა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში 2008 წელს განვითარებულ მოვლენებს შორის.

2008 წლის 19 თებერვალს, კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან ორი დღის შემდეგ, “Washington Post”-ში დაიბეჭდა ცნობილი ამერიკელი ავტორის ენ ეპლბაუმის სტატია „კოსოვოს შედეგები“, რომელშიც ავტორი პირდაპირ აღნიშნავდა, რომ მომავალი რამდენიმე თვის განმავლობაში კოსოვოს მაგალითის, როგორც პრეცედენტის გამოყენება შეიძლება მოხდეს, როგორც აღმოსავლეთ ევროპაში, ისე სხვა რეგიონში: „ბოლოს და ბოლოს, თუკი კოსოვოელ ალბანელებს შეუძლიათ იყვნენ სერბეთისგან დამოუკიდებლები, აფხაზებსა და ოსებსაც გაუჩნდებათ საქართველოსგან დამოუკიდებლობის მოპოვების სურვილი“. [4] ნიშანდობლივია, რომ ეპლბაუმის ამ წინასწარმეტყველურ სტატიამდე ერთი დღით ადრე შესაბამისი შინაარსის განცხადება უკვე გაკეთებული ჰქონდა აფხაზეთის მაშინდელ დე ფაქტო პრეზიდენტს სერგეი ბაღაფშს:

[1] Kosovo and the end of the Nation-State. Speech by Vaclav Havel, გვ. 360.
[2] **Vladimir Đorđević.** Regional Conflicts, გვ. 29.
[3] **Ezio Bonsignore.** The Kosovo Payback. / *Military Technology*, Vol. 32, Issue 9, 2008, გვ. 4.
[4] **Anne Applebaum.** The Consequences of Kosovo. // *“The Washington Post”*, February 19, 2008, გვ. 25.

„თუკი ვინმე ფიქრობს, რომ აფხაზეთი, სამხრეთ ოსეთი და დნესტრისპირეთი გაჩერდება კოსოვოს აღიარების შემდეგ, ძალიან სცდება. კოსოვო პრეცედენტია“.[1] ამგვარად, დასავლეთის არცერთი პოლიტიკოსისთვის არ უნდა ყოფილიყო მოულოდნელი კოსოვოს დამოუკიდებლობის მსგავსი ინტერპრეტაცია კრემლისა და მისი მარიონეტული სეპარატისტული რეჟიმების მიერ.

კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, მოსკოვის პოლიტიკის კვლევების ინსტიტუტის დირექტორმა სერგეი მარკოვმა პირდაპირ განაცხადა, რომ რუსეთი ვერაფერს გააწყობდა კავკასიასთან მიმართებით, რადგან აქაური არაღიარებული ტერიტორიული ერთეულები ამ ფაქტს პრეცედენტად აღიქვამდნენ და ამ მხრივ, დიდ იმედებს დაამყარებენ რუსეთის ფედერაციაზე.[2] პასუხად აშშ-ს სახელმწიფო მდივნის მაშინდელმა მოადგილემ ევროპისა და ევრაზიის საკითხებში დენიელ ფრიდმა განაცხადა, რომ კოსოვო ვერ იქნებოდა პრეცედენტი აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთისთვის“.[3] როგორც მკვლევარი ბენედიქტ ჰარცლი ჯერ კიდევ 2008 წელს აღნიშნავდა, დასავლეთის ამგვარი განცხადებების მიუხედავად, კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება მხოლოდ და მხოლოდ სტიმული იქნებოდა კავკასიის კონფლიქტური რეგიონებისთვის და მაჩვენებელი იმისა, რომ დრო მათ სასარგებლოდ მოქმედებს.[4]

აშშ-ს ყოფილი სახელმწიფო მდივნის კონდოლიზა რაისის მიხედვით, კოსოვოს საკითხი ჩიხში შევიდა 2008 წლისთვის და რთული იყო, დამოუკიდებლობის გარდა, რაიმე სხვა სახის გადაწყვეტილებით შექმნილი კონფლიქტის მოგვარება რეგიონში. ხაზს უსვამს რა, კოსოვოს შემთხვევის „უპრეცედენტო“ ბუნებას, რაისი დასძენს, რომ შეუძლებელი იყო კოსოვოს დამოუკიდებლობის საკითხის განხილვა გაერო-ს უშიშროების საბჭოს ფორმატში, ვინაიდან, ეს ნიშნავდა საკითხზე გარანტირებულ ვეტოს რუსეთისა და ჩინეთის მხრიდან. ერთადერთ გამოსავალს კონფ-ლიქტის ძალისმიერი დარეგულირების თავიდან ასარიდებლად ამ

[1] **Doug Bandow.** US Policy toward Kosovo: Sowing the Wind in the Balkans, Reaping the Whirlwind in the Caucasus. / *Mediterranean Quarterly*, Vol. 20, Issue 1, Winter 2009, გვ. 17.

[2] **Megan K. Stack.** Kosovo a frustration for Russia. // Los Angeles Times, February 14, 2008. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://articles.latimes.com/ 2008/feb/14/world/fg-kosovo14.

[3] **Dimitri K. Simes.** Russia's playing ball -- will we? // Los Angeles Times, March 22, 2007. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: http://articles.latimes.com/2007 /mar/22/opinion/oe-simes22.

[4] **Benedikt C. Harzl.** Conflicting Perceptions: Russia, the West and Kosovo, გვ. 513

ვითარებაში წარმოადგენდა რაც შეიძლება მეტი ქვეყნის დაყოლიება კოსოვოს დამოუკიდებლობის ასაღიარებლად.[1]

კანადელი მკვლევრის მიკულას ფაბრის მიხედვით, დიდად წარმოუდგენელია რუსეთის მიერ 2008 წელს მომხდარიყო აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობის ცალმხრივად აღიარება, რომ არა აშშ-ს წინამძღოლობით გამოცხადებული კოსოვოს დამოუკიდებლობა.[2] საკუთარ ცნობილ წიგნში 2008 წლის ომის შესახებ, რონალდ ასმუსი აღნიშნავდა, რომ კოსოვოს საკითხის გარშემო აშშ-მ და ევროპის ქვეყნებმა მნიშვნელოვანი შეცდომები დაუშვეს. სჯეროდათ რა, რომ თითოეულ კონფლიქტს სხვადასხვა პოლიტიკური მიდგომით დაარეგულირებდნენ, მათ ვერ განჭვრიტეს ბალკანეთის მოვლენების შესაძლო გამოძახილი კავკასიის რეგიონში.[3] ამ კუთხით ყუბანის უნივერსიტეტის მკვლევარი აიკუშ ავანესიანი მართებულად შენიშნავს, რომ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარებით, დასავლეთი საკუთარ მახეში გაება.[4]

ყველა ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, შეიძლება დავასკვნათ, რომ კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტებში განვითარებული მოვლენები პირდაპირ დანაწილდა ზუსტად იმ პრიორიტეტების მიხედვით, რომლებიც დასავლეთსა და რუსულ მხარეს ჰქონდა ამ რეგიონებში. კოსოვოს რეგიონი პრიორიტეტს წარმოადგენდა დასავლური პოლიტიკისთვის, მაშინ, როდესაც აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი რუსული პოლიტიკური პრიორიტეტების არეალში იყო მოქცეული. აღნიშნული პრიორიტეტების შეჯახებას ჰქონდა ადგილი 2008 წლის აპრილში NATO-ს ბუქარესტის სამიტზე, როდესაც თბილისისათვის MAP-ის მინიჭების საკითხი პირდაპირ კავშირში აღმოჩნდა აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში შემდგომში განვითარებულ მოვლენებთან. ეს საკითხი ვერ მოხვდა დასავლეთის წამყვანი ქვეყნების პოლიტიკური პრიორიტეტების ნუსხაში. სწორედ ამიტომ, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში მოვლენები განვითარდა რუსული სცენარით, ისევე როგორც თავის დროზე - 1999 წლის გაზაფხულზე - იუგოსლავიაში მოვლენები დასავლური სცენარით ვითარდებოდა.

ამასთან ერთად, აღნიშნული კონფლიქტების შედარებითი ანალი-

---

[1] **Condoleezza Rice.** No Higher Honor, გვ. 426-427.

[2] **Mikulas Fabry.** The contemporary practice of state recognition: Kosovo, South Ossetia, Abkhazia, and their aftermath. / *Nationalities Papers*, Vol. 40, Issue 5, September 2012, გვ. 661-662.

[3] **Ronald Asmus.** A Little War that Shook the World, გვ. 88.

[4] **А. А. Аванесян.** Влияние Косовского прецедента на судьбу Абхазии и Южной Осетии, გვ. 218.

ზი კიდევ ერთი, მნიშვნელოვანი დასკვნის საფუძველს გვაძლევს. დასავლეთის მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება და ამით რუსული პოლიტიკური გავლენის შემცირება ბალკანეთში, ამის შემდგომ ბუქარესტის სამიტზე მიღებული გადაწყვეტილებები ერთგვარ „ნახევრად გაკეთებულ საქმედ“ შეიძლება მოგვეჩვენოს დასავლეთის მხრიდან, თუკი აღმოსავლეთ ევროპის უსაფრთხოებას დასავლური პოლიტიკის ერთერთ ამოსავალ პრიორიტეტად ავიღებთ. ამ შემთხვევაში მხოლოდ და მხოლოდ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება, როგორც განყენებული ფაქტი კი არ გვევლინება დასავლური პოლიტიკის შეცდომად, არამედ ამ ფაქტთან ერთად აღებული, ბუქარესტის სამიტის მოვლენები და 12 აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის დამასრულებელი ექვსპუნქტიანი შეთანხმებაც, რომელიც რუსეთმა ფაქტობრივად ფარატინა ქაღალდად აქცია და რომლის შესრულებისთვის შესაბამისი მექანიზმების არარსებობამ, როგორც გამოჩნდა, რუსეთს ხელ-ფეხი გაუხსნა აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობის ცალმხრივად ასაღიარებლად.

დასავლური პოლიტიკის ამგვარმა არათანმიმდევრულობამ განაპირობა რუსული მხარის მიერ დაუსჯელობის განცდა, რამაც მოგვიანებით მოსკოვს ხელ-ფეხი გაუხსნა უკრაინის მიმართ.

ამგვარად, კოსოვოს, საქართველოსა და უკრაინის მოვლენები შეგვიძლია სწორედ ერთი ჯაჭვის შემადგენელ ნაწილებად მოვიაზროთ. კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ, დასავლეთის მიერ ბუქარესტის სამიტზე საქართველოსა და უკრაინის საკითხების მთავარ პრიორიტეტებად დაყენების შემთხვევაში, ალბათ, მეტად სათუო გახდებოდა მოვლენათა იმ სახით განვითარება, როგორიც მივიღეთ 2008 წლის შემდგომ.

დღეისათვის, საერთაშორისო თანამეგობრობის მხრიდან, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში რუსული მხარის ღონისძიებების სრული დაგმობის მიუხედავად, მოსკოვი აგრძელებს ამ რეგიონების ასიმილირებას მათი „დამოუკიდებლობის“ აღიარებით. ამ კუთხით, რუსეთს თავად დსთ-ს ქვეყნების მხარდაჭერაც კი არ გააჩნია. აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონთან მიმართებით, მოსკოვს მხარეს უჭერს მხოლოდ სირია, ნიკარაგუა, ვენესუელა და ნაურუ. ამის ფონზე, დღეის მონაცემებით, კოსოვოს დამოუკიდებლობა მსოფლიოს 113 ქვეყანას აქვს აღიარებული. ბერძენი დიპლომატის ალექსის რონდოსის თქმით, რუსეთის მიერ დასავლეთისთვის შეთავაზებული კოსოვოს მოქმედებების „ანალოგი“ მხო-

ლოდ და მხოლოდ შიშის მომგვრელი პაროდია აღმოჩნდა.[1]

ამასთან დაკავშირებით, საკმაოდ საინტერესო მოსაზრება აქვს გამოთქმული ვაშინგტონის საერთაშორისო კვლევების სტრატეგიული ცენტრის დირექტორს ოლგა ოლიკერს. მისი თქმით, აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ ე.წ. დამოუკიდებლობის გამოცხადებით მოსკოვმა მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარ მომავალ პრობლემებს ჩაუყარა საფუძველი.[2]

თუმცა, ამ განსხვავებებს, კრემლისთვის არანაირი მნიშვნელობა არ გააჩნია. საკუთარი პოლიტიკით მოსკოვი დღემდე მიიჩნევს თავს აფხაზი და ოსი ხალხის „დამცველად“ საქართველოსგან. პარალელურად, მოსკოვი ბრალს სდებს დასავლეთს ორმაგი პოლიტიკური სტანდარტებით ხელმძღვანელობაში და ამით ხაზს უსვამს საკუთარ „სამართლიან“ იმიჯს თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკურ ასპარეზზე.

---

[1] **Vladimir Đorđević.** Regional Conflicts, გვ. 39.

[2] **Olga Oliker.** Kosovo and South Ossetia More Different Than Similar. August 25, 2008. უკანასკნელად ნანახია 07.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.rand.org/blog/2008/ 08/kosovo-and-south-ossetia-more-different-than-similar.html.

დასკვნა

კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი მეტად საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებას გვაძლევს. როგორც დავინახეთ, აღნიშნული კონფლიქტური რეგიონების ისტორიულ წარსულში გვხვდება გარკვეული საერთო, ისევე, როგორც განმასხვავებელი შტრიხები. ბუნებრივია, წმინდა სამეცნიერო თვალსაზრისით ამაში არაფერია განსაკუთრებული, რადგან კაცობრიობის ისტორიის განმავლობაში ამა თუ იმ ხალხების ისტორიაში შესაძლოა მრავლად შეგვხვდეს საერთო, ისევე, როგორც განმასხვავებელი განვითარების თავისებურებები.

სხვა საკითხია, როდესაც თანამედროვე პოლიტიკური ინტერესების ფარგლებში ხდება ისტორიული წარსულის დამახინჯება და სახეცვლილება. ჩვენი ნაშრომის მთავარ ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს სწორედ ერთ-ერთი ამგვარი მცდელობის ანალიზი და მისი უსაფუძვლობის ჩვენება.

თანამედროვე რუსული „არგუმენტი“ იმის შესახებ, რომ კოსოვოში, ისევე, როგორც აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში ვითარება ისტორიულად მსგავსია და, შესაბამისად, მათი დარეგულირება ერთი და იმავე პოლიტიკური თუ სამხედრო მეთოდების გამოყენებით შეიძლება, წარმოადგენს იმთავითვე მეცნიერულად გაუმართლებელ და მთლიანად პოლიტიკური მიზნებითა და ინტერესებით გაჯერებულ ნარატივს, რომელსაც ობიექტურ სამეცნიერო მსჯელობასთან საერთო არაფერი აქვს.

მეორეს მხრივ, აღნიშნული კვლევით დაინტერესების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი განმაპირობებელი ფაქტორია კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება 2008 წელს დასავლეთის პოლიტიკური ბანაკის მიერ აშშ-ს მეთაურობით. ამ ნაბიჯით, შეიქმნა ალბანელთა ახალი სახელმწიფო იმ ტერიტორიაზე, რომელიც უკანასკნელი ასი წლის განმავლობაში თითქმის უწყვეტად შედიოდა სერბეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში ავტონომიური ერთეულის სახით.

შექმნილ ვითარებაში, რუსეთის მიერ კიდევ ერთხელ მოხდა აპელირება საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებზე, რამაც 2008 წლის აგვისტოს ომამდე მიგვიყვანა. იმავე თვის ბოლოს, კრემლის ინიციატივით, ცალმხრივად გამოცხადდა აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობა, რასაც მოსკოვთან ერთად, თანამედროვე მსოფლიოს მხო-

ლოდ რამდენიმე სახელმწიფომ დაუჭირა მხარი. თუმცა ეს ფაქტი დაბრკოლებად ვერ იქცა მოსკოვისთვის, რომელიც დღემდე განაგრძნობს იმის მტკიცებას, რომ თუკი კოსოვოსთვის იყო შესაძლებელი დამოუკიდებლობის მოპოვება, ზუსტად ასევე იყო ეს შესაძლებელი აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთისთვის“.

2014 წლის შემდეგ, უკრაინის კრიზისის პერიოდში, მოსკოვი იმავე რიტორიკას იყენებდა ოკუპირებული დონეცკისა და ლუგანსკის ოლქების მიმართ. ეს ფაქტი ნათლად გვაჩვენებს, რომ კოსოვოს პრეცედენტი მოსკოვისთვის ერთგვარ უნიკალურ მოდელად იქცა ამა თუ იმ ტერიტორიაზე საკუთარი სამხედრო-პოლიტიკური ინტერვენციების შედეგად შექმნილი მარიონეტული რეჟიმების „ლეგიტიმური“ არსებობის გასამართლებლად. ამ კუთხით, კრემლისთვის დღეს არანაირი მნიშვნელობა არ აქვს იმ ფაქტორს, რომ დასავლეთის სამხედრო-პოლიტიკური მოქმედებები კოსოვოში კარდინალურად განსხვავებულ ხასიათს ატარებდა, ვიდრე მოსკოვის მოქმედებები მის სამეზობლოში.

მეორეს მხრივ, რთულია, ლოგიკური პოლიტიკური ახსნა მოვუძებნოთ დასავლეთის მიერ კოსოვოში განხორციელებულ მოქმედებებს, რომელმაც თანამედროვე მსოფლიო ახალი ალბანური სახელმწიფოს შექმნამდე მიიყვანა. ამ ნაბიჯით, დასავლეთმა პრეცედენტის დონეზე აიყვანა ავტონომიური ერთეულის სეცესიის უფლება, რაც მეტად საფრთხილო საკითხია თანამედროვე მსოფლიოში არსებული უამრავი ეთნიკური კონფლიქტის ფონზე. ამ კუთხით, დასავლეთმა ასევე უგულებელყო ის საფრთხე, რაც შეიძლებოდა აღმოსავლეთ ევროპის მისადგომებთან შექმნილიყო რუსეთის მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის პრეცედენტად აღქმის შემთხვევაში. ეს ყველაფერი შესაძლოა ნაკლებად საგრძნობი ყოფილიყო 2000-იანი წლების ბოლოს, თუმცა 2010-იანი წლების მიწურულს უკვე ძნელია ამ მოვლენების პოლიტიკური შედეგების არდანახვა.

ამრიგად, კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტები, როგორც ვნახეთ, თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკური ინტერესების სფეროში მოექცა. ამან კი, უმეტესად განაპირობა მთელი რიგი ისტორიული თავისებურებების უგულებელყოფა, რამაც, პირველ რიგში, ამ რეგიონებში არსებულ კონფლიქტებამდე მიგვიყვანა და შემდგომ, ნაცვლად ამ კონფლიქტების რეალურად მოგვარებაზე ზრუნვისა, მეტწილად მათ ესკალაციას შეუწყო ხელი.

შექმნილი ვითარების ფონზე, როგორც პოლიტიკურ, ასევე სამეცნი-

ერო ასპარეზზე გამოჩნდა ნაშრომები, რომელთა მთავარ მიზანს ძირითადად ამა თუ იმ პოლიტიკური იდეოლოგიის აპოლოგია წარმოადგენს. სწორედ ამიტომ, კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი სხვადასხვაგვარად არის დანახული ინგლისური და რუსულენოვანი ავტორების მიერ. თავის მხრივ, განსხვავებულად არის საკითხი დანახული ქართულ სამეცნიერო და პოლიტიკურ სივრცეში, სადაც კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების ფაქტის მნიშვნელობა თუ მისი გავლენა საქართველოში შექმნილ რეალობაზე მეტნაკლებად სწორად არის შეფასებული და ძირითადად დაფიქსირებულია შუალედური, ზომიერი პოზიცია, რომელიც, ერთის მხრივ, ეწინააღმდეგება რუსეთის მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში „კოსოვოს სცენარით“ განხორციელებულ მოქმედებებს, ხოლო, მეორეს მხრივ, არ იზიარებს დასავლეთის მიერ ავტონომიური ერთეულის სახელმწიფოდ გამოცხადების ფაქტს.

ამ კონტექსტში, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების ისტორიული წარსულის გააზრებისა და ურთიერთშედარების მცდელობას, რომელიც, თავის მხრივ, ბალკანეთისა და კავკასიის რეგიონების წარსულის მეტად საინტერესო სურათს გვთავაზობს.

კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიებზე თანამედროვე კონფლიქტებში მონაწილე ეთნიკური ჯგუფების განსახლების ისტორიას საკმაოდ მნიშვნელოვან დასკვნამდე მივყავართ. კოსოვოს ტერიტორიაზე თანამედროვე სერბულ-ალბანურ კონფლიქტში მონაწილე მხოლოდ ერთი ხალხის - ალბანელების - სავარაუდო წინაპრები ცხოვრობდნენ - ილირიელებისა და დარდანების სახით, რომლებიც ბერძნულ-რომაული ცივილიზაციების თვალსაწიერში ექცეოდნენ. ამის დასტურია ის ფაქტი, რომ ამ ხალხებს იხსენიებენ ანტიკური ავტორები - ფსევდოსქილაკსი და აპიანე ალექსანდრიელი. სრულიად განსხვავებული რეალობა გვაქვს ამ პერიოდში აფხაზეთის ტერიტორიაზე, სადაც ძვ.წ. VI-I სს. არსებობს ერთიანი დასავლურ-ქართული სახელმწიფო გაერთიანება - კოლხეთის სამეფო - რომელშიც ცხოვრობდნენ ქართველთა წინაპრები. ამ ხალხების შესახებ, ცნობებს გვაწვდიან ბერძენი ავტორები (ჰეკატეოს მილეტელი, სქილაკს კარიანდელი). განსხვავებული ვითარება გვაქვს ამ პერიოდში თანამედროვე შიდა ქართლის რეგიონში, სადაც არც ერთი ისტორიული წყაროთი არ დასტურდება თანამედროვე ოსების წინაპარი ალანების მოსახლეობა. როგორც ვნახეთ, ჩინური წყაროები ალანებს

ძვ.წ. II საუკუნეში მოიხსენიებენ ზოგადად კავკასიიდან საკმაოდ შორს - შუა აზიის სტეპებში, ხოლო მათი განსახლების უკიდურეს დასავლეთ წერტილად ამ პერიოდში მოიაზრება კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ ნაპირი. ახ.წ. I-II სს. ალანების ნაწილის დასახლება ხდება ჩრდილოეთ კავკასიაში. ამგვარად, ანტიკურ პერიოდში თანამედროვე ოსთა წინაპრების იმდროინდელი იბერიის სამეფოს ტერიტორიაზე ცხოვრების შესახებ საუბარი არ არის.

თანამედროვე სერბების წინაპარი სლავთა ტომები კოსოვოსა და, ზოგადად, ბალკანეთის ტერიტორიაზე ჩნდებიან VI-VII საუკუნეებში. IX საუკუნის შუა ხანებში კოსოვოს რეგიონი ბულგარეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა, ხოლო მოგვიანებით 1018 წელს კვლავ ბიზანტიელებმა დაიკავეს. ამჯერად კოსოვო იმპერიის ბულგარეთის თემის ნაწილი გახდა და სერბი მოსახლეობის რაოდენობამ ამ ტერიტორიაზე იმდენად მკვეთრად მოიმატა, რომ XI საუკუნის დასაწყისში კოსოვოს მოსახლეობის უმეტესობას უკვე სერბები შეადგენდენ. თავის მხრივ, ალბანელთა პირველი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი არბერის სამთავრო, დედაქალაქით კრუაში, დაფუძნდა 1190 წელს. აღნიშნული ტერიტორიული ერთეული ბიზანტიის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა. სამთავროს უკიდურესი ჩრდილოეთ საზღვარი გადიოდა მდ. დრინაზე, ხოლო უკიდურესი სამხრეთ საზღვარი კი - ოჰრიდის ტბაზე, რაც მიგვანიშნებს, რომ კოსოვოს ტერიტორია (ან თუნდაც მისი ნაწილი) არ შედიოდა პირველი ალბანური სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის შემადგენლობაში.

ამგვარად, ანტიკურ პერიოდში კოსოვოს ტერიტორიაზე ძირითადად მოსახლეობენ ილირიელები, რომელთაც საკუთარ წინაპრებად მიიჩნევს თანამედროვე ალბანელი ხალხი. სერბები ბალკანეთში მხოლოდ და მხოლოდ VI-VII საუკუნეებში მოდიან და მათი გავლენა ამ რეგიონში თანდათან ძლიერდება. მოგვიანებით შექმნილი არბერის სამთავრო, ისევე როგორც კოსოვოს რეგიონი, XI-XII საუკუნეებში ბიზანტიიდან იმართება, თუმცა პირველი ალბანური სამეფო არ მოიცავს თანამედროვე კოსოვოს ტერიტორიას.

უშუალოდ სერბული სამეფოს შემადგენლობაში კოსოვოს რეგიონი ექცევა მხოლოდ და მხოლოდ XII-XV საუკუნეებში. სერბეთის სამეფოს განსაკუთრებული აღმავლობა დაკავშირებულია ნემანიჩების დინასტიასთან (1166-1371). სწორედ ამ პერიოდში ხდება სერბული საეკლესიო-ადმინისტრაციული ცენტრის დაფუძნება კოსოვოს მიწაზე.

XIV ს-ის ბოლოს სავრასა (1385) და კოსოვოს ველის (1389) ბრძოლებში ოსმალეთის იმპერიასთან დამარცხების შემდეგ, ალბანელებისა და სერბების საერთო მტრად გვევლინება „ბრწყინვალე პორტა“. ოსმალეთის იმპერიის ბალკანეთში გამოჩენის შემდეგ სრულიად ახალი ეტაპი იწყება, როგორც ალბანელების, ისე სერბებისა და, შესაბამისად, კოსოვოს რეგიონის ისტორიაში.

სრულიად განსხვავებულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე ამ პერიოდში აფხაზეთისა და შიდა ქართლის რეგიონებში. კოსოვოსგან განსხვავებით, ანტიკური ხანიდან მოყოლებული, როგორც ვხედავთ, აფხაზეთის ტერიტორიაზე ცხოვრობენ საერთოქართულ პოლიტიკურ სივრცეში მცხოვრები ხალხები, რომლებიც ჯერ კიდევ ახ.წ. I საუკუნიდან ეზიარნენ ქრისტიანულ რელიგიას. მოგვიანებით, IV საუკუნეში, ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებასთან ერთად, აფხაზეთი პოლიტიკურ, კულტურულ და ქართული სასულიერო ყოფის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცენტრად იქცა. აფხაზ მეფე-მთავართა მეოხებით, VIII საუკუნის ბოლოს მთელი დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება ხდება „აფხაზთა“ სამეფოში. სწორედ ეს „აფხაზთა“ სამეფო შეიძლება მივიჩნიოთ X-XI საუკუნეებში საქართველოს ერთიანი სამეფოს შექმნის სულისჩამდგმელად. ამ პროცესს წინ უძღოდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიური გამოყოფა კონსტანტინოპოლისაგან და შეერთება მცხეთის საკათალიკოსო ტახტთან, რისი შემოქმედებიც, რა თქმა უნდა, ისევ და ისევ „აფხაზთა“ მეფეები იყვნენ.

კოსოვოსა და აფხაზეთისაგან სრულიად განსხვავებულად ვითარდება მოქმედება თანამედროვე შიდა ქართლის ტერიტორიაზე, სადაც მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში, ფაქტობრივად არცერთი ოსური დასახლება არ ფიქსირდება.

ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, ქართველ და ოს ხალხს შორის ურთიერთობა ზემოაღნიშნულის მსგავსი, ცვალებადი ბუნებით ხასიათდებოდა. ორ მეზობელ ხალხს შორის ხდებოდა ნათესაური კავშირების გამყარება. საქართველოს არაერთ მეფეს ჰქონდა ნათესაური კავშირი ოს მეფე-მთავრებთან. ქართველი მეფეები ხშირად იყენებდნენ ოსურ სამხედრო ძალას ბრძოლებში.

მიუხედავად ამგვარი ურთიერთობებისა, XIII საუკუნის შუა ხანებამდე ქართული სამეფოს ტერიტორიაზე ოსთა არცერთი დასახლება არ აღირიცხებოდა. მხოლოდ მონღოლთა შემოსევის შემდეგ ქართული სამე-

ფოს სისუსტით ისარგებლეს ოსებმა და ქალაქი გორიც კი დაიკავეს. თუმცა, XIV საუკუნის 20-იან წლებში გიორგი ბრწყინვალემ მოახერხა ოსთა განდევნა საქართველოს ტერიტორიიდან ისე, რომ არცერთი ოსი არ დარჩენილა ქართული სამეფოს ტერიტორიაზე.

ამგვარად, თუკი სერბების შემთხვევაში საქმე გვაქვს ხალხთან, რომელთაც მხოლოდ შუა საუკუნეებში აითვისეს კოსოვოს რეგიონის ტერიტორია და შემდგომ, სამეფოს საეკლესიო და პოლიტიკურ ცენტრად აქციეს იგი, ხოლო ალბანელების შემთხვევაში კი ხალხთან, რომელთა პირველი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი (არბერის სამთავრო XII ს.) კოსოვოს არც კი მოიცავდა, აფხაზეთზე საუბრისას ჩვენს თვალწინ კარდინალურად განსხვავებული სურათი იშლება. ამ შემთხვევაში, ჩვენ საქმე გვაქვს ქართული სახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთ სულისჩამდგმელ სამეფოსთან, რომელიც მთელი ანტიკური პერიოდისა და შუა საუკუნეების განმავლობაში ქართული სულიერებისა და სახელმწიფოებრიობის სინონიმად მიიჩნევა. **ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რეგიონთან მიმართებით საუბარია ხალხზე, რომელთა განსახლების არეალიც შიდა ქართლის რეგიონი არასდროს არ იყო და** მათი პირველი დასახლებები შიდა ქართლის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში ჩნდება მხოლოდ და მხოლოდ XV-XVI საუკუნეებში, როდესაც ოსთა ცალკეული ჯგუფები ახერხებენ შიდა ქართლის მთიან ნაწილში დამკვიდრებას. ამავე პერიოდში ხდება აფხაზეთის ტერიტორიაზე აბაზა-ადიღეური ტომების ჩამოსახლება ჩრდილოდასავლეთ კავკასიიდან, რომლებიც, საისტორიო წყაროების (ლამბერტი, ვახუშტი, გიულდენშტედტი, ჯოვანი და ლუკა) თანახმად, ყოფით-კულტურულ დონეზე მკვეთრად განსხვავდებოდნენ ადგილობრივი მოსახლეობისგან.

ამგვარად, ანტიკური პერიოდისა და ფაქტობრივად მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში, ერთი ძირითადი განმასხვავებელი ტენდენცია გვაქვს სახეზე კოსოვოს, აფხაზეთისა და შიდა ქართლის რეგიონების ისტორიული განვითარების თავისებურებასთან დაკავშირებით: აფხაზეთისა და შიდა ქართლის რეგიონები ქართული სახელმწიფოსათვის ასრულებდნენ ისეთ მნიშვნელოვან როლს, როგორიც კოსოვოს ამ პერიოდში არ შეუსრულებია არც სერბული და არც ალბანური სახელმწიფოებისათვის.

XVII საუკუნიდან მოყოლებული, კოსოვოს ტერიტორიაზე ხდება მოვლენა, რომელმაც მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია სერბების დემოგ-

რაფიულ მდგომარეობაზე. საუბარია XVII-XVIII საუკუნეებში სერბთა იძულებით გადასახლებაზე კოსოვოს ტერიტორიიდან. აღნიშნული მოვლენის სტიმულირებას, ბუნებრივია, ხელს უწყობდა ოსმალეთის იმპერიის მიერ კოსოვოში გამუსლიმებული ალბანელების ჩასახლების (ძირითადად ჩრდილოეთ ალბანეთის ტერიტორიიდან) მიზანმიმართული პოლიტიკა. შედეგად, XIX საუკუნის დამდეგისთვის, კოსოვოს ტერიტორიაზე, სერბული მოსახლეობის ხელოვნურად შემცირების ხარჯზე, ალბანური მოსახლეობის ხვედრითი წილის ასევე ხელოვნურად ზრდა შეინიშნება.

გარკვეულწილად, განსხვავებულ პროცესთან გვაქვს საქმე ამ პერიოდში აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსახლებული და აფხაზეთის ტერიტორიაზე დასახლებული ადიღეური მოდგმის ტომები ერთვებიან აფხაზეთისა და ოდიშის სამთავროებს შორის ბრძოლაში. როგორც დავინახეთ, აფხაზი მთავრები შარვაშიძეები, აღნიშნულ ტომებს იყენებენ ოდიშის მეფეთა წინააღმდეგ გამოსვლებში. შესაბამისად, ზემოაღნიშნული ყველანაირი ტერიტორიული ცვლილება (იგულისხმება აფხაზთა სამთავროს საზღვრის მდინარე ენგურზე გადმონაცვლება) ოდიშისა და აფხაზეთის სამეფო-სამთავროებს შორის ხდება სწორედ აღნიშნული შიდაპოლიტიკური ბრძოლების ფარგლებში.

ცხინვალის რეგიონში განვითარებული მოვლენები ამ პერიოდში საერთოს პოულობს აფხაზეთში მიმდინარე პროცესებთან. საქართველოს ტერიტორიაზე ჩრდილოეთ კავკასიიდან ხალხთა ჯგუფების მიგრაციის კუთხით. XV-XVI საუკუნეში დვალეთის მხრიდან საქართველოს ტერიტორიაზე ჩნდება ოსთა პირველი დასახლებები. მოგვიანებით, XVII-XVIII საუკუნეებში, ქართულ სამეფოებში შექმნილი მძიმე დემოგრაფიული და სოციალური ვითარების გათვალისწინებით, თავად ქართველი მეფეები გვევლინებიან ოსთა საქართველოს მიწაზე დასახლების ინიციატორებად, თუმცა, კიდევ ერთხელ, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ XVIII ს-ის მიწურულსა და XIX საუკუნის დამდეგს ოსური დასახლებები გვხვდება მხოლოდ და მხოლოდ შიდა ქართლის მთიან მხარეში - ე. ი. მომავალი ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში.

ამგვარად, კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების ისტორიის მიმოხილვა უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე გვაჩვენებს, რომ: **ა) ამ პერიოდში აღნიშნულ რეგიონებში თანამედროვე კონფლიქტების ნიშნები ჯერ კიდევ არ არის შესამჩნევი; ბ) სამივე რეგიონი აღნიშნულ**

ისტორიულ პერიოდში, განსხვავდება ერთმანეთისგან ეთნო-კულტურული და დემოგრაფიული ისტორიული პროცესების დინამიკით.

შესაბამისად, უნდა დავასკვნათ, რომ უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე კოსოვოს, აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონებში მიმდინარე მოვლენებისა და ტენდენციების სახით, საქმე გვაქვს სამ სხვადასხვა რეგიონთან განსხვავებული ისტორიული განვითარების თავისებურებებით. მართებული იქნება თუ ვიტყვით, რომ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ისტორიის მიმოხილვა არაერთ განსხვავებას გვაჩვენებს არა მხოლოდ კოსოვოს რეგიონის, არამედ თავად ერთმანეთთან მიმართებითაც, რაც ცხადყო ზემოაღნიშნულმა ისტორიულმა მიმოხილვამ.

ამასთან ერთად, აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში, კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის თანამედროვე კონფლიქტური რეგიონების ტერიტორიაზე დაპირისპირებისა და შიდა ეთნიკური კონფლიქტების ნიშნები სახეზე არ არის.

XIX საუკუნეში, კავკასიის რეგიონში რუსეთის იმპერიის გამოჩენის შემდეგ, მთელ რიგ ცვლილებებს ჰქონდა ადგილი, როგორც კოსოვოს, ასევე აფხაზეთისა და შიდა ქართლის ტერიტორიაზე. ამ პერიოდში, ბალკანეთში უფრო და უფრო საგრძნობი ხდება ოსმალეთის იმპერიის საუკუნოვანი ბატონობის შედეგები, რაც კონკრეტულად ალბანური ეთნიკური ელემენტის გაძლიერების ხარჯზე სერბული ეთნიკური ელემენტის დათრგუნვას ითვალისწინებდა. მიუხედავად ამ ტენდენციისა, XIX საუკუნის განმავლობაში, კოსოვოს მოსახლეობის უმეტესობას მაინც სერბები შეადგენენ.

XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული კოსოვოს ვილაიეთი პორტას დაქვემდებარებული ალბანელი ბეგების მიერ იმართებოდა. სერბული მოსახლეობის სიჭარბის მიუხედავად, კოსოვოს რეგიონის ქალაქები, პრიზრენი და პეია, 1870-იანი წლების ბოლოს ალბანური ეროვნული მოძრაობის კერებად გვევლინება. სწორედ ამ ქალაქებიდან დაიწყო ალბანელთა ბრძოლა სახელმწიფოებრიობისთვის, რასაც მათ საბოლოოდ 1912 წელს მიაღწიეს. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ კოსოვოს ვილაიეთი ნაწილობრივ ექცეოდა ახლადშექმნილი ალბანური სახელმწიფოს შემადგენლობაში. მხოლოდ და მხოლოდ 1913 წლის ლონდონის კონფერენციის შემდეგ, რუსეთის იმპერიის დახმარებით მოხდა კოსოვოს სერბეთის სამეფოს შემადგენლობაში შეყვანა, მანამდე კი, მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში და XX საუკუნის დასაწყისში, კოსოვოს რეგიონი

მუდმივად ალბანელთა პოლიტიკურ-იდეოლოგიური პლატფორმის საყრდენად გამოიყენებოდა.

განსხვავებით კოსოვოსგან, არც აფხაზეთი და, მით უმეტეს, არც ცხინვალის რეგიონი XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული არანაირი სხვა სახელმწიფოებრივ-ადმინისტრაციული ერთეულის შემადგენელი ნაწილი არ ყოფილა, გარდა ქართული სამეფო-სამთავროებისა, რომლებიც ერთმანეთის მიყოლებით გაუქმდა 1801 წლის შემდგომ. მეტიც, იმპერიის ხელისუფლება აფხაზეთის სამთავროზე რუსული პროტექტორატის დამყარებას იმით ასაბუთებდა, რომ ის ისტორიულად საქართველოს ნაწილი იყო. რაც შეეხება ცხინვალის რეგიონს, ის ადმინისტრაციულადაც არ იყო ცალკე ერთეული და უმეტესწილად, გორის მაზრის შემადგენლობაში შედიოდა.

თუკი XIX საუკუნის დასაწყისში, ბალკანეთში საქმე გვაქვს სერბი ხალხის ბრძოლასთან საუკუნოვანი დამპყრობლის წინააღმდეგ (რომელიც საბოლოოდ სერბული სამეფოს შექმნით დასრულდა 1878 წელს), ხოლო საუკუნის მიწურულს კი, უკვე ალბანელი ხალხის ეროვნულ მოძრაობასთან იმავე დამპყრობლისაგან თავის დასაღწევად, აფხაზეთის შემთხვევაში, ჩვენ ვხვდებით ყოფილი ერთიანი ქართული სამეფოს ერთერთ სულისჩამდგმელ სამეფო-სამთავროს, რომელიც ამ პერიოდისთვის მთლიანად ქართული სახელმწიფოებრივი სამყაროს განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა. სერბთა და ალბანელთაგან განსხვავებით, აფხაზი და ქართველი ხალხი ახლადგამოჩენილი დამპყრობლის - რუსეთის - წინააღმდეგ მხარდამხარ იბრძოდა. აფხაზეთი, როგორც განსახლების არეალი, ამ პერიოდში ქართველთა და აფხაზთა შორის უთანხმოების საკითხს არ წარმოადგენდა. ეს ორი ხალხი რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ მხოლოდ და მხოლოდ, ზოგადქართული სახელმწიფოებრივი ინტერესების სასარგებლოდ იბრძვის.

მსგავსი ვითარება გვაქვს ამ დროს შიდა ქართლშიც. რეგიონის მთიანეთში მოსახლე ოსები ქართველთა მხარდამხარ გამოდიან მეფის რუსეთის კოლონიალური პოლიტიკის წინააღმდეგ. თუმცა, პარალელურად, ამ პერიოდში ადგილი ჰქონდა ოსთა მარბიელი რაზმების თარეშებს ყოფილი ქართლის სამეფოს ტერიტორიაზე, რაც ქართველთა და ოსთა შორის ამ რეგიონში შექმნილ ვითარებას განასხვავებდა ქართულ-აფხაზური ურთიერთობებისგან.

განსხვავებით კოსოვოს ვილაიეთის ტერიტორიისგან აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიას XIX საუკუნის განმავლობაში არც

აფხაზთა და არც ოსთათვის ე.წ. „ეროვნული მოძრაობის“ კერის ფუნქცია არ ჰქონია. რაც შეეხება ქართულ ეროვნულ მოძრაობას, უნდა ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში საქმე ზოგადქართულ მოვლენასთან გვქონდა, რომელიც საკუთარი იდეების განხორციელების ასპარეზად საქართველოს მთელს ტერიტორიას მოიაზრებდა და არა რომელიმე კონკრეტულ რეგიონსა თუ მხარეს.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია, რუსეთის როლი აფხაზეთსა და შიდა ქართლში კონფლიქტების ჩამოყალიბების კუთხით, რის საფუძველზეც მარტივად ვასკვნით, რომ აფხაზური და ოსური სეპარატისტული შეხედულებების გაღვივების საქმეში ჯერ მეფის, ხოლო მოგვიანებით საბჭოთა რუსეთის როლი უზარმაზარია.

სხვაგვარი სახე ჰქონდა რუსეთის ჩარევას ბალკანეთის რეგიონის მოვლენებში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, რომლის შედეგებიც განსაკუთრებით საგრძნობი ხდება 1877-1878 წლის რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ. სწორედ ამ ომის დამამთავრებელი სან-სტეფანოს ზავის მიხედვით მოიპოვა სერბეთის სამეფომ დამოუკიდებლობა, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღოდა „ბალკანური ქრისტიანობის მფარველს“ მეფის რუსეთის იმპერიას. სერბეთის მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, კოსოვოს რეგიონის საკითხმა გაცილებით უფრო ფართო საერთაშორისო მნიშვნელობა შეიძინა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტებთან შედარებით.

XX საუკუნის დასაწყისში, ბალკანეთში მიმდინარე მოვლენების გამო, სერბი და ალბანელი ხალხის დაპირისპირება სრულიად ახალ ისტორიულ ეტაპზე გადავიდა. 1908 წელს სულთნის ხელისუფლების დამხობისა და ოსმალეთის იმპერიის სათავეში „ახალგაზრდა თურქთა“ მოსვლის შემდგომ, გააქტიურდა ალბანელთა ეროვნული მოძრაობა, რომელიც 1912 წელს ალბანელთა პირველი სახელმწიფოს შექმნით დასრულდა.

ახლადშექმნილი ალბანეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შევიდა კოსოვოს რეგიონის ნაწილი. ამასთან ერთად, თავად ალბანეთის სახელმწიფოს შექმნის ფაქტი დაკავშირებულია იმდროინდელი გლობალური, მსოფლიო პოლიტიკის ორი დიდი ბანაკის - სამთა კავშირისა და ანტანტის - დაპირისპირებასთან. შესაბამისად, უნდა ითქვას, რომ ამ პერიოდში ყოფილი კოსოვოს ვილაიეთის ნაწილს ალბანეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში ჩართვა იმ დიდი პოლიტიკური გეგმის ნაწილი იყო, რითაც სამთა კავშირის ბლოკის ქვეყნები - გერმანია, ავსტრია-უნ-

გრეთი და იტალია - მოქმედებდნენ ანტანტის ბლოკის ქვეყნების - საფრანგეთის, დიდი ბრიტანეთისა და სერბეთის მოკავშირე რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ.

აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონები, როგორც აღვნიშნეთ, ამ დროს მეფის რუსეთის მიერ ოკუპირებულ, ახალ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებს წარმოადგენდნენ, ასევე ოკუპირებული, ყოფილი ერთიანი ქართული სამეფოს ტერიტორიაზე. შესაბამისად, განსხვავებით კოსოვოს ვილაიეთისგან, რომელიც XX საუკუნის პირველი დეკადის მიწურულს მნიშვნელოვან ტერიტორიულ ერთეულს წარმოადგენს დიდ სახელმწიფოთა პოლიტიკურ საჭადრაკო დაფაზე, თანამედროვე ქართული კონფლიქტური რეგიონები იმ დროისთვის ფაქტობრივად არანაირ პოლიტიკურ როლს არ ასრულებდნენ რეგიონულ ან, მით უმეტეს, მსოფლიო პოლიტიკურ ასპარეზზე.

იმავე, დიდი პოლიტიკური თამაშის ნაწილად გვევლინება 1913 წლის ლონდონის კონფერენციის შემდეგ ყოფილი კოსოვოს ვილაიეთის გადაცემა სერბეთის სამეფოსთვის, სადაც, ჯერ კიდევ 1903 წლიდან მოყოლებული, ტახტზე კარაჯორჯევიჩების მმართველი დინასტია იჯდა. სერბეთის მეფე პეტრე კარაჯორჯევიჩი საკუთარ საგარეო პოლიტიკაში მკვეთრ პრორუსულ კურსს ატარებდა, რისი პირდაპირი შედეგიც იყო მეფის რუსეთის ძალისხმევა ლონდონის კონფერენციაზე კოსოვოს სერბეთის სამეფოსათვის გადაცემის თაობაზე.

პირველი მსოფლიო ომის დასრულებისა და ოსმალთა იმპერიის დაშლის პროცესში ბალკანეთზე შეიქმნა სერბთა, ხორვატთა და სლოვენთა სამეფო. აღნიშნული სლავური სამეფოს ლიდერად მიიჩნეოდა სერბეთის სამეფო. ომის დასრულების შემდგომ შექმნილი, ახალი პოლიტიკური რეალობის გამოისობით, რომლის მიხედვითაც, სერბები გამარჯვებულთა ბანაკში მოხვდნენ, კოსოვოს რეგიონი ექცეოდა სერბეთის შემადგენლობაში.

საკითხავია, თუ როგორ შეიძლებოდა გადაწყვეტილიყო კოსოვოს ბედი იმ შემთხვევაში, თუ გერმანია და ავსტრია-უნგრეთი პირველი მსოფლიო ომიდან გამარჯვებულები გამოვიდოდნენ, რადგან, როგორც ამ პერიოდში განვითარებულმა მოვლენებმა ცხადყო, რეგიონის ბედს დიდწილად საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურა განსაზღვრავდა. თუკი საერთაშორისო ასპარეზზე მოვლენები სერბეთისა და მისი დიდი მოკავშირის - რუსეთის იმპერიის სასიკეთოდ იცვლებოდა, კოსოვო ჩვეულებრივ სერბეთის შემადგენლობაში ექცეოდა, როგორც ეს მოხდა 1913 და

1918 წლებში. ხოლო, თუკი ვითარება სერბების საზიანოდ შეიცვლებოდა, ეს კოსოვოს რეგიონზეც აისახებოდა აღნიშნული რეგიონის დაყოფითა თუ მისი ალბანელთათვის გადაცემით, რასაც ადგილი ჰქონდა 1912 და 1916 წლებში.

აფხაზური და ოსური სეპარატიზმის საწყისებთან, როგორც ვხედავთ, მეფის რუსეთის და შემდგომში, საბჭოთა რუსეთის იმპერია დგას. სწორედ რუსული ადმინისტრაციის პირობებში ხდებოდა, როგორც აფხაზთა, ასევე, საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ოსთა იდეოლოგიური შემზადება საქართველოსა და ქართველთა წინააღმდეგ გამოსვლისთვის. ამის ნათელი მაგალითია 1862 წელს აფხაზთათვის რუსული გრაფიკის საფუძველზე შექმნილი დამწერლობა და 1907 წელს ლ. ვორონოვის ავტორობით გამოსული წიგნი „აფხაზეთი საქართველო არ არის“.

მსგავს პოლიტიკურ ქმედებებს ჰქონდა ადგილი საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლებული ოსების მიმართაც. 1843 წელს, ოსეთის სამხედრო ოლქის შექმნით, მეფის რუსეთის ადმინისტრაციამ აღნიშნულ ტერიტორიაზე, მომავალში, ოსთა განსახლების პოლიტიკური ატმოსფეროს მომწიფების წინაპირობა შექმნა, თუმცა ის გაუქმებამდეც (1859 წ.) თბილისის გუბერნიის ფარგლებში იყო.

აფხაზეთისა და შიდა ქართლის მიმართ კოლონიალურმა პოლიტიკამ უფრო მკვეთრი ფორმა მიიღო რუსეთის ხელისუფლებაში ბოლშევიკების მოსვლის შემდეგ. როგორც დავინახეთ, ე.წ. „რევოლუციური კომიტეტების“ შექმნით, საბჭოთა ხელისუფლება ცდილობდა საკუთარი უკანონო ქმედებების „ლეგიტიმაციას“ საქართველოს ტერიტორიაზე და ამისათვის აქტიურად იყენებდა ამ დროისთვის უკვე საკმარისად გაღვივებულ სეპარატისტულ ტენდენციებს აფხაზებსა და ოსებში.

საერთაშორისო მოვლენებში ჩართულობის თვალსაზრისით, კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებს შორის მკვეთრი განსხვავება გვაქვს XX საუკუნეშიც. კოსოვოში მიმდინარე მოვლენები მეოცე საუკუნის განმავლობაში დინამიურობით გამოირჩევა. საერთაშორისო მდგომარეობისა და ბალკანეთის გარშემო შექმნილი გეოპოლიტიკური ვითარების მიხედვით, რეგიონში პოლიტიკური ვითარება ელვის სისწრაფით იცვლება. ამის ნათელი მაგალითია კოსოვოელი ალბანელების 1921 წლის პეტიცია ერთა ლიგის მიმართ, რომელშიც ისინი ალბანურ სახელმწიფოსთან გაერთიანების მოთხოვნით გამოდიან. თუკი შევხედავთ ამ დროს აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებში შექმნილ პოლიტიკურ ვი-

თარებას და შევადარებთ მას კოსოვოს გარშემო შექმნილ მდგომარეობას, დავინახავთ, რომ აფხაზი და ოსი სეპარატისტების ძალისხმევის მაქსიმუმს ამ პერიოდში საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე რევოლუციური-სეპარატისტული აქტივობა წარმოადგენს. ამ აქტივობის მასშტაბების გაფართოების არეალი კი, ბუნებრივია, ამ პერიოდში, რუსეთისა და ახლად შექმნილი სსრ კავშირის სახელმწიფო ინტერესებს არ სცდება. ზედმეტია საუბარი ერთა ლიგის მასშტაბებზე.

ამ კუთხით, კოსოვოსთან მიმართებით, აღსანიშნავია, რომ, ისევე, როგორც XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში, პრაქტიკულად მთელი XX საუკუნის განმავლობაში, კოსოვოს გარშემო განვითარებულ მოვლენებზე პირდაპირ გავლენას ახდენს ზოგადად ბალკანეთის რეგიონის გარშემო შექმნილი საერთაშორისო პოლიტიკური ვითარება. ამის დასტურად, ზემოაღნიშნული ისტორიული მიმოხილვიდან შეგვიძლია გავიხსენოთ კოსოვოს ისტორიის ერთგვარი პერიოდიზაცია, რომელიც ძალზედ ზოგად და პირობით ხასიათს ატარებს, თუმცა, მიუხედავად ამისა, მაინც თვალშისაცემია. კოსოვოს ისტორია 1918-1945 წლებში ფაქტობრივად ორ ნაწილად იყოფა: 1918-1941 წლები კოსოვოში სერბული გავლენის გაძლიერების პერიოდია, ხოლო 1941-1944 წლებში, საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურის გათვალისწინებით, ეს უპირატესობა ალბანელთა მხარეს გადაინაცვლებს.

საქართველოს თანამედროვე კონფლიქტური რეგიონების ტერიტორიებზე მიმდინარე მოვლენები, კოსოვოსთან შედარებით, უფრო მეტ სტატიკურობას ავლენს, რადგან ამ რეგიონებში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას მთლიანად მართავს კრემლი. 20-იანი წლებიდან მოყოლებული აფხაზეთში, ისევე, როგორც სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში, სახეზე გვაქვს აშკარა ანტიქართული სეპარატისტული გამოსვლები, რომლებიც პირდაპირ შედიოდა მოსკოვის ინტერესებში და, შესაბამისად, პირდაპირ იმართებოდა მოსკოვიდან. საქართველოს ტერიტორიაზე საბჭოთა რუსეთის იმპერიული გეგმების ნათელი მაგალითია პაველ სიტინის მისია. იმპერიული ცენტრიდან მიღებული დირექტივების თანახმად ტარდებოდა საბჭოთა იმპერიის მასშტაბით ადმინისტრაციული და საგანმანათლებლო რეფორმები 30-40-იან წლებში.

აღნიშნულ პერიოდში ერთი საინტერესო „მსგავსება“ იჩენს თავს ერთა ლიგის მიმართ კოსოვოელი ალბანელების 1921 წლის პეტიციასა და ჩრდილოეთ ოსების 1925 წლის გეგმას შორის, რომელიც კავკასიონის ქედის სამხრეთითა და ჩრდილოეთით მოსახლე ოსების გაერთიანებას

გულისხმობდა. ერთი შეხედვით, ამ მოთხოვნით თითქოს ოსებიც ალბანელების მსგავსად, ითხოვდნენ საკუთარ „ისტორიულ სამშობლოსთან“ შეერთებას, თუმცა ამ შემთხვევაშიც, სახეზეა მთავარი განსხვავებები. თუკი ალბანელები კოსოვოს რეგიონის შეერთებას მოითხოვდნენ ალბანურ სახელმწიფოსთან, ოსები ჩრდილოეთ და „სამხრეთ ოსეთის“ გაერთიანებას მოითხოვდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე. ამასთან ერთად, უმნიშვნელოვანესი განმასხვავებელი ფაქტორია თავად ალბანეთისა და ჩრდილოეთ ოსეთის, როგორც „სახელმწიფოების“ (ჩრდილოეთ ოსეთის შემთხვევაში) შედარების საკითხი. თუკი ალბანური სახელმწიფო ოფიციალურად საერთაშორისო დონეზე იყო აღიარებული, ჩრდილოეთ ოსეთის შემთხვევაში საქმე გვაქვს დღემდე რუსეთის ფედერაციაში შემავალ ტერიტორიულ ერთეულთან, რაც, თავის მხრივ, კიდევ ერთხელ ცხადყოფს საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ოსების პოლიტიკური მოთხოვნების ბუნებას, რომელიც პირდაპირ კავშირშია რუსულ პოლიტიკურ ინტერესებთან.

ჩვენი საკვლევი თემის თვალსაზრისით XX საუკუნის 70-იანი წლები ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო მონაკვეთს წარმოადგენს. ამ დროს ადგილი ჰქონდა მთელ რიგ კონსტიტუციურ და პოლიტიკურ ცვლილებებს, როგორც კოსოვოს, ისე აფხაზეთთან მიმართებით.

1969 წელს სერბების მიერ შემუშავდა კონსტიტუცია კოსოვოს ავტონომიისათვის, რომლის მიხედვითაც, რეგიონის სტატუსი „პროვინციამდე“ ამაღლდა. 1974 წლის იუგოსლავიის სფრ-ს ახალი კონსტიტუციით კი, სერბეთის შემადგენლობაში შემავალ ავტონომიურ ერთეულებს პრაქტიკულად ფედერალურ უფლებებს ანიჭებდა, მათ შორის, ვეტოს უფლებით მთელ რიგ საკანონმდებლო საკითხებზე. ამასთან ერთად, მოხდა ალბანელთა მდგომარეობის გაუმჯობესება ჯანდაცვის, სოციალური, საგანმანათლებლო და სხვა მიმართულებებით.

დაახლოებით მსგავს ვითარებასთან გვაქვს საქმე ამ პერიოდში აფხაზეთში. საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში შემავალ აფხაზეთის ასსრ-სთვის 70-იანი წლები ნამდვილად მაქსიმალური თავისუფლებებისა და პრივილეგიების ხანად უნდა ჩაითვალოს. თუმცა 1977-1978 წლების საკონსტიტუციო რეფორმების შედეგად, სეპარატისტები მაინც უკმაყოფილებას გამოხატავდნენ საქართველოს სსრ-ს მიმართ და უკანასკნელი ოცდაათი წლის განმავლობაში უკვე მესამედ ითხოვდნენ საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობიდან გამოსვლას და კრასნოდარის მხარესთან შეერთებას.

ამგვარად, 70-იანი წლები კოსოვოსა და აფხაზეთის რეგიონებში შექმნილი ვითარების თვალსაზრისით, გარკვეულ საერთო შტრიხებს ავლენს. აფხაზეთის მსგავსად, კოსოვოელი ალბანელებისთვისაც არ იყო საკმარისი ყველა ის დათმობა, რასაც ადგილი ჰქონდა სერბული მხარისგან.

ამ საერთო შტრიხის ხაზგასმასთან ერთად, ყურადღების მიღმა არ უნდა დაგვრჩეს ერთ-ერთი მთავარი განმასხვავებელი ფაქტორი კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების შედარებითი ანალიზის ფარგლებში. ამ შემთხვევაში, მკაფიოდ უნდა განვსაზღვროთ თავად სერბეთის როლი იუგოსლავიის ფედერაციასა და კოსოვოსთან მიმართებით და საქართველოს როლი სსრკ-ს, აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიებთან მიმართებით.

როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, იუგოსლავური ფედერაცია ტიტოს პერიოდში მეტნაკლებად ეთნიკური ბალანსის პრინციპზე იყო აგებული და ამოსავალ წერტილად კონკრეტულ ეროვნულ შეხედულებებზე მაღლა სწორედ ამ ბალანსს აყენებდა. ვითარება რადიკალურად შეიცვალა ტიტოს გარდაცვალების შემდეგ, როდესაც სერბეთი უკვე იუგოსლავიის ფედერაციული ერთობის შენარჩუნების ინიციატორად გვევლინება. რაც ყველაზე მთავარია, ფედერაციული ერთობა სერბეთისთვის ამ ეტაპზე უკვე პირდაპირ იყო დაკავშირებულ „დიდი სერბეთის“ შექმნის ეროვნულ იდეასთან.

ამ შემთხვევაში, მკაფიო განსხვავება გვხვდება თვალში სსრ კავშირის ფარგლებში საქართველოს სსრ-ს როლსა და იუგოსლავიის ფედერაციაში სერბეთის როლს შორის. საქართველოს სსრ 80-იანი წლებიდან მოყოლებული, საკუთარი დამოუკიდებლობისთვის, საბჭოთა იმპერიის მარწუხებისგან თავის დაღწევისთვის იბრძვის და არა სსრ კავშირის შენარჩუნების ინიციატივით.

სწორედ ზემოაღნიშნული ფაქტორის გამო, XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან, სერბეთისა და საქართველოს პოლიტიკური პოზიციებისა და ქმედებების ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ორი სხვადასხვა მისწრაფებისა და მიზნების მქონე ქვეყნებთან. სერბეთი, ამ კუთხით, უფრო მეტ მსგავსებას ავლენს სსრკ-ს სამართალმემკვიდრე რუსეთის ფედერაციასთან, ვიდრე საქართველოსთან. სხვა ფაქტორებთან ერთად, სწორედ ეს ფაქტორი წარმოადგენს რუსეთის ფედერაციის მიერ სერბეთის უპირობო პო-

ლიტიკური თუ სხვა სახის მხარდაჭერის ერთ-ერთ საფუძველს, რაც მკაფიოდ იკვეთება რუსი ავტორების (ე. გუსკოვა, ა. მანაჩინსკი და დ. დენისოვი და სხვ.) ნარატივებით.

XX საუკუნის 80-90-იანი წლებისთვის, კოსოვოში, ისევე, როგორც საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში, ვითარება უფრო და უფრო იძაბებოდა, რაც დიდწილად იუგოსლავიისა და სსრკ-ს დაშლის პროცესით იყო განპირობებული. შექმნილ ვითარებაში, ბალკანეთსა და კავკასიაში მთავარ განმასხვავებელ ფაქტორებად, პირველ რიგში, სერბული და ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკა გვევლინება. თუკი, ამ პერიოდში, სერბეთი ფედერალური მასშტაბითაც ახერხებდა კოსოვოს რეგიონზე ზემოქმედებას, საქართველოს შემთხვევაში, ჩვენ საქმე გვაქვს იმპერიის ნაწილთან, რომელიც თავად განიცდის ზემოქმედებას ცენტრიდან, ხოლო ეს უკანასკნელი კი, თავად წარმოადგენს დირიჟორს საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში მიმდინარე მოვლენების განვითარებაში.

კოსოვოს შემთხვევაში, სერბულ მხარეს, კოსოვოელ ალბანელებზე ზემოქმედების გაცილებით მეტი ბერკეტი (როგორც პოლიტიკური, ასევე სამხედრო) გააჩნდა, რადგან სერბეთი თავად წარმოადგენდა ფედერაციული იუგოსლავიის ერთიანობის მთავარ გამწევ ძალას. არ არსებობდა არანაირი მესამე ძალა, რომელიც სერბეთის ტერიტორიაზე განათავსებდა სამხედრო ნაწილებს და სერბ და ალბანელ ხალხს შორის კონფლიქტის ისეთივე გამჩაღებლის როლს შეასრულებდა, როგორიც კრემლმა შეასრულა აფხაზებს, ოსებსა და ქართველებს შორის.

XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში, ბალკანეთში იუგოსლავიის ფედერაციისა და კავკასიაში საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, შექმნილი მსოფლიო პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, როგორც დავინახეთ, ცხადი იყო, რომ ეს რეგიონები საერთაშორისო პოლიტიკური პროცესების მიღმა ვერ მოექცეოდნენ. ყველაფერი დამოკიდებული იყო პოლიტიკურ პრიორიტეტებზე, რაც, დიდწილად, განსაზღვრავდა დიდ სახელმწიფოთა მიერ კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში პოლიტიკური თუ სხვა სახის ჩარევის ალბათობასა და შესაძლებლობას.

ამ პერიოდში, როგორც ბალკანეთში, ასევე კავკასიაში მიმდინარე მოვლენების ანალიზს მივყავართ ერთ მარტივ დაკვირვებამდე - სერბეთისა და რუსეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური ინტერესები იუგოსლავიისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ არაერთ მსგავსებას პოულობს

ერთმანეთთან. ორივე სახელმწიფო აქტიურად იბრძვის იმ ფედერაციული ერთობის შესანარჩუნებლად, რომლის დაშლის შემდეგაც მათი გავლენა ყოფილი ფედერაციის მასშტაბით საგრძნობლად მცირდება. სწორედ ამიტომ, არავითარ გაკვირვებას არ იწვევს ის ფაქტი, რომ რუსეთი, ამ პერიოდში, მილოშევიჩის სერბეთის მხარდამჭერად გვევლინება.

აღნიშნული პერიოდი რუსეთის ფედერაციისთვის საკმაოდ მძიმე ეკონომიკური კრიზისის ხანას წარმოადგენდა, რაც მეტწილად განაპირობებდა რუსეთის შედარებით პასიურობას საგარეო-პოლიტიკურ ასპარეზზე. შექმნილ ვითარებაში, დასავლეთის მიერ მილოშევიჩის წინააღმდეგ მიმართული ნებისმიერი პოლიტიკური თუ სამხედრო ღონისძიება რუსეთის უკიდურეს უკმაყოფილებას იწვევდა, რადგან აშშ-სა და მათი მოკავშირეების პოზიციების მოძლიერება ბალკანეთში, იმთავითვე ნიშნავდა რუსეთის პოზიციების შესუსტებას რეგიონში, სადაც რუსეთი ბოლო ორასი წლის მანძილზე იყო წარმოდგენილი.

კოსოვოს კონფლიქტში დასავლეთის ჩართულობაზე საუბრისას აღსანიშნავია ყველა ის დიპლომატიური ღონისძიება, რაც უშუალოდ NATO-ს საჰაერო მოქმედებების დაწყებას უძღოდა წინ. 1998 წლის განმავლობაში გაერო-ს მიერ სამი რეზოლუცია - 1160, 1199 და 1203 - გამოიცა სერბებსა და ალბანელებს შორის შექმნილი კონფლიქტური ვითარების მშვიდობიანი გზით მოსაგვარებლად. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ძალისხმევით, ჩატარდა რამბუიეს კონფერენცია პარიზში 1999 წლის თებერვალ-მარტში, რომელიც, ზემოაღნიშნული რეზოლუციების მსგავსად, არაფრის მომტანი აღმოჩნდა კოსოვოში მშვიდობის დამყარების თვალსაზრისით. საბოლოოდ, NATO-ს საჰაერო კამპანიის დაწყებამდე ორი დღით ადრე, 1999 წლის 22 მარტს, რიჩარდ ჰოლბრუკმა კიდევ ერთხელ სცადა მოლაპარაკება სლობოდან მილოშევიჩთან, რომელიც ასევე უშედეგოდ დასრულდა. მხოლოდ ამ მცდელობების შემდეგ - 24 მარტს დაიწყო სამხედრო მოქმედებები იუგოსლავიის (რომელიც ამ პერიოდში ძირითადად სერბეთისა და მონტენეგროს ნაწილებისგან შედგებოდა) წინააღმდეგ.

რუსეთი სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა NATO-ს სამხედრო მოქმედებებს იუგოსლავიის წინააღმდეგ. კრემლი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა ასევე გაერო-ს 1244-ე რეზოლუციის მიმართ, რომელიც 1999 წლის 10 ივნისს მიიღეს. ამ რეზოლუციის მიხედვით, კოსოვოში ვითარების სტაბილიზაციაზე პასუხისმგებლობა უნდა აეღო გაერო-ს, ეუთო-სა და NATO-ს

ორგანიზაციებს. კრემლის უკმაყოფილების მთავარ მიზეზს ამ შემთხვევაში ის ფაქტი წარმოადგენდა, რომ KFOR-ის ძალებთან ერთად, რუსეთს ცალკე საკონტროლო სექტორი არ გამოეყო კოსოვოს ტერიტორიაზე. ამგვარად, შექმნილ ვითარებაში მოსკოვი პრაქტიკულად გაერო-სა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების წინააღმდეგ იბრძოდა კოსოვოში საკუთარი გავლენის მოსაპოვებლად. ამ ბრძოლის ერთ-ერთი მაგალითი იყო 1999 წლის 11 ივნისის პრიშტინას აეროდრომის ინციდენტი, რომელშიც, კიდევ ერთხელ, მკაფიოდ გამოიკვეთა რეალური რუსული ინტერესები კოსოვოს კონფლიქტთან მიმართებით.

კრემლის მხრიდან, კოსოვოს მიმართ დასავლეთის მიერ განხორციელებული პოლიტიკური თუ სამხედრო მოქმედებების კრიტიკა უკიდურესად ირონიულ ხასიათს იღებს, როგორც კი, მოსკოვის მიერ კოსოვოს კრიზისამდე რამდენიმე წლით ადრე, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში განხორციელებული მოვლენების ანალიზს შევუდგებით. როგორც ვნახეთ, გარდა პირდაპირი სამხედრო ჩარევისა ცხინვალის რეგიონში, ისევე, როგორც აფხაზეთში მიმდინარე საომარ მოქმედებებში, რუსულმა მხარემ დიპლომატიურ ასპარეზზეც გამოიჩინა თავი საქართველოსთან მიმართებით - 1992 წლის 3 სექტემბრის, 1993 წლის 14 მაისისა და 1993 წლის 27 ივლისის ხელშეკრულებების გაფორმებით. სწორედ ამ ხელშეკრულებების წყალობით მოხდა ქართული მხარის განიარაღება, რამაც აფხაზი სეპარატისტებისა და კრემლის სამხედრო გამარჯვებას ჩაუყარა საფუძველი. ომის შემდგომ 1994 წლის 14 მაისის ხელშეკრულებით, რუსულმა მხარემ განამტკიცა საკუთარი სამხედრო წარმომადგენლობა აფხაზეთში.

ამგვარად, მთავარ განსხვავებას კოსოვოს კონფლიქტში დასავლეთის ჩართულობასა და აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში რუსეთის ჩართულობას შორის, წარმოადგენს თავად ამ ჩართულობის ბუნება. დოკუმენტების ზედაპირული მიმოხილვაც კი, საშუალებას გვაძლევს, დავინახოთ კოსოვოს კონფლიქტში და, ზოგადად, ბალკანეთის რეგიონში მიმდინარე მოვლენებში დასავლეთის ჩართულობის გაცილებით ფართო, საერთაშორისო ხასიათი, მაშინ, როდესაც აფხაზეთსა და ცხინვალში საერთაშორისო ჩართულობას პრაქტიკულად ადგილი არ ჰქონია. აქ მთავარ მოთამაშეს კრემლი წარმოადგენდა, რომელიც ყველა გზით ცდილობდა პოლიტიკური გავლენის შენარჩუნებასა და განმტკიცებას ქართულ სახელმწიფოზე. საქართველოს დსთ-სთან შეერთებით, მოსკოვმა ამ მიზანს გარკვეულწილად მიაღწია.

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში მოსკოვს არ გახსენებია საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის ხელშეუხებლობისა და ურღვევობის შესახებ, რომელზეც მოგვიანებით, კოსოვოს შემთხვევაში, მუდამ აპელირებდა სერბეთის ტერიტორიული მთლიანობის „დაცვის“ სასარგებლოდ. ამ კუთხით, ძალზე საინტერესოა მოსკოვის დამოკიდებულება სერბეთისა და საქართველოს სახელმწიფოებთან. თანამედროვე რუსული პოლიტიკური რიტორიკიდან გამომდინარე, თუკი კოსოვოსთვის არის შესაძლებელი, მაშინ აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთისთვისაც“ შესაძლებელია, რადგან, კრემლისთვის, ორივე კონფლიქტი ერთსა და იმავე ბუნებას ატარებს. ამ შეხედულების გათვალისწინებით, ერთი მეტად საინტერესო ასპექტი იჩენს თავს.

რუსული არგუმენტის მიხედვით, თუკი, კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების კონფლიქტების ერთ ისტორიულ, პოლიტიკურ თუ სამართლებრივ ჭრილში განხილვა შესაძლებელია, მაშინ, ლოგიკურად გამოდის, რომ სერბეთი და საქართველო წარმოადგენენ ქვეყნებს, რომელთა ტერიტორიული მთლიანობისა და სუვერენიტეტის ხელყოფა მოხდა კოსოვოს, აფხაზეთისა და ცხინვალის ე.წ. „დამოუკიდებლობის“ გამოცხადებით. თუ ასეა, მაშინ ჩნდება ლოგიკური კითხვა: თუკი მოსკოვის მიერ სლობოდან მილოშევიჩის რეჟიმის მხარდაჭერის „არგუმენტი“ შეიძლებოდა ყოფილიყო სერბეთის ტერიტორიული მთლიანობისა და სუვერენიტეტის დაცვა, მაშინ რატომ იწვევდა კრემლის უკმაყოფილებას საქართველოს ყველა მთავრობა 1991 წლიდან დღემდე, რომელიც, მეტნაკლებად ყველა შესაძლო მეთოდებით ცდილობდა, დაეცვა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა და სუვერენიტეტი? თუკი ზვიად გამსახურდიას, ედუარდ შევარდნაძესა და მიხეილ სააკაშვილს „ბრალი ედებოდათ“ აფხაზი და ოსი ხალხის გენოციდში და სწორედ ამიტომ იბრძოდა კრემლი საქართველოს წინააღმდეგ, სეპარატისტების მხარეს, მაშინ როგორ მოხდა რომ ალბანელი ხალხის გენოციდში რეალურად დამნაშავე მილოშევიჩი კრემლისთვის, ქართველი ლიდერებისგან განსხვავებით, მისაღებ კანდიდატად მიიჩნეოდა და მხარდაჭერითაც სარგებლობდა?

ამ ყველაფრის გათვალისწინებით ცხადი ხდება, რომ კრემლის მიერ დასავლეთის მისამართით გაჟღერებული ბრალდება პოლიტიკაში „ორმაგი სტანდარტებით“ მოქმედების შესახებ, პირველ რიგში, თავად მოსკოვის მისამართით უნდა იყოს გამოთქმული, რადგან აშკარაა,

რომ საკუთარი პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, მოსკოვი ბრმად უგულებელყოფდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დაცვის პრინციპს სერბეთის სახელმწიფოს მიმართ იმავე პრინციპის, ასევე, ბრმად დაცვის პარალელურად.

ამგვარად, კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების მიმართ რუსულ პოლიტიკურ შეხედულებას არანაირი საერთო არ აქვს თანამედროვე საერთაშირისო სამართლებრივ პრინციპებთან და იგი მთლიანად გამომდინარეობს კრემლის პოლიტიკური ინტერესებიდან.

ამასთან ერთად, კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებს შორის შედარებით ანალიზზე საუბრისას აღსანიშნავია, რომ კოსოვოში, როგორც სერბეთის ავტონომიაში, 1980-90-იანი წლების დასაწყისში მესამე ძალის სამხედრო ნაწილები არ ყოფილან განლაგებული. ტერიტორია იმართებოდა და კონტროლდებოდა ოფიციალური ბელგრადიდან. 1998 წლამდე კოსოვოს რეგიონში დაპირისპირება ხდება ორ - სერბულ და ალბანურ მხარეებს შორის, ხოლო 1998 წლის შემდეგ, უკვე არა ერთი, რომელიმე კონკრეტული მესამე ძალა, არამედ, გაერო ჩაერთო კონფლიქტში ვითარების დასტაბილურების მიზნით.

საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების შემთხვევაში, სამწუხაროდ, ამგვარ საერთაშორისო ჩართულობას იმ პერიოდში ადგილი არ ჰქონია. ოფიციალური კრემლიდან ხდებოდა როგორც აფხაზი, ასევე, ოსი სეპარატისტების ყველა მოქმედების კოორდინირება საქართველოს წინააღმდეგ. 2000-იანი წლებიდან მოყოლებული, კრემლი ახალი სამხედრო ბაზის შენებას შეუდგა ჯავას რეგიონში, ხოლო 2008 წლის აპრილში კი, აფხაზეთში დაიწყო რკინიგზის რეაბილიტაცია სამხედრო მიზნით.

გარდა ამისა, თავად 1999 წლის NATO-ს იუგოსლავიური კამპანია საკუთარი არსით, შესაძლოა, არ იყოს გამართლებული საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების დაცვის თვალსაზრისით, თუმცა უფრო მეტად გაუმართლებელი და უსაფუძვლოა კრემლის მცდელობა, საკუთარი ინტერვენცია საქართველოს ტერიტორიაზე „გაამართლოს“ NATO-ს მოქმედებებზე აპელირებით. განსხვავებით საქართველოს ტერიტორიაზე რუსული ინტერვენციისგან, NATO-ს საჰაერო მოქმედებებს იუგოსლავიის ტერიტორიაზე სახმელეთო მოქმედებები და, ამასთან ერთად, ადგილობრივი მოსახლეობის ძარცვა არ მოჰყოლია.

რუსეთის მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში განხორციელებული რუსიფიკატორული პოლიტიკის გათვალისწინებით კიდევ

ერთი, მნიშვნელოვანი განსხვავება იკვეთება კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ ტერიტორიებზე განვითარებულ მოვლენებთან დაკავშირებით. საომარი მოქმედებების შემდეგაც კი, დასავლეთის პოლიტიკა კოსოვოს მიმართ რადიკალურად განსხვავებულ ხასიათს ატარებდა აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში რუსულ პოლიტიკასთან შედარებით. ფაქტია, რომ არცერთი დასავლური სახელმწიფოს ინტერესებში არ ყოფილა კოსოვოს რეგიონის ასიმილაცია ან მისი შეერთება.

ცალკე განხილვის საგანია დასავლური პოლიტიკური წრეების არათანმიმდევრულობა კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებთან მიმართებით. ჩვენი აზრით, დასავლეთის პოლიტიკა ამ კონფლიქტების მიმართ სწორედ ერთ სიბრტყეში უნდა ყოფილიყო განხილული. აშშ-სა და მათ მოკავშირეებს იმთავითვე უნდა განეჭვრიტათ ავტონომიური ერთეულისთვის სახელმწიფოს სტატუსის მინიჭების პრეცედენტის მნიშვნელობა და ამ მოვლენის შესაძლო ასახვა აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონზე და მათ მსგავს სხვა კონფლიქტებზე მსოფლიოს მასშტაბით. გარდა ამისა, მათ, როგორც მინიმუმ, მზაობა უნდა ჰქონოდათ რუსეთის მხრიდან კოსოვოს საკითხით სპეკულირების შემთხვევაში კრემლისთვის პასუხის გასაცემად.

ამ შემთხვევაში, დასავლეთის მხრიდან, მნიშვნელოვანი იყო იმის განჭვრეტა, თუ როგორ აღიქვამდა კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას კრემლი და რა საპასუხო ნაბიჯებს გადადგამდა დასავლეთისთვის პასუხის გაცემის კუთხით პუტინის რეჟიმი. 2000-იანი წლების ბოლოს, ამ პასუხად რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომი მოგვევლინა, ხოლო 2014 წლიდან კი - უკვე უკრაინის კრიზისი. ამიტომაც, 2008 წლის თებერვალში კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებასთან ერთად, აუცილებელი იყო დასავლეთის მხრიდან ამ ნაბიჯზე რუსეთის შესაძლო რეაგირების საწინააღმდეგო ზომებზე ფიქრი და ამ მიმართულებით მუშაობა აღმოსავლეთ ევროპის უსაფრთხოების კიდევ უფრო განსამტკიცებლად. ნაცვლად ამისა, როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, დასავლეთის ქვეყნებმა თითქოს „ნახევარი საქმე“ გააკეთეს ბალკანეთიდან რუსეთის განდევნით და ამით რუსული ინტერვენციის საფრთხის გაზრდით კავკასიაში და მოგვიანებით ევროპის მისადგომებთან - უკრაინაში.

ამგვარად, კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონების შედარებითი ანალიზის კონტექსტში, შეგვიძლია საბოლოოდ დავას-

კვნათ, რომ ამ კონფლიქტების სახით, საქმე გვაქვს სხვადასხვა რეალობაში ჩასახულ და განვითარებულ სხვადასხვა ტიპის კონფლიქტებთან. ეს კონფლიქტები მორიგი დაპისპირების ასპარეზად გადაიქცნენ დასავლეთისა რუსეთის პოლიტიკურ ბანაკებს შორის, რამაც თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკაში, მათი მნიშვნელობა უდავოდ გაზარდა.

წინამდებარე ნაშრომში არაერთხელ გაესვა ხაზი კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებს შორის არსებულ პარალელებსა და მათ ურთიერთდამოკიდებულებას. მიუხედავად იმისა, რომ კოსოვოს დღეისათვის უკვე ოფიციალური სახელმწიფოს სტატუსი აქვს, რომელიც თანამედროვე მსოფლიოს 100-ზე მეტი ქვეყნის მიერ არის აღიარებული, ხოლო აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რეგიონების „დამოუკიდებლობას“ მხოლოდ და მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანა აღიარებს, როდესაც საუბარი ეხება აღმოსავლეთ ევროპის უსაფრთხოებისა და რუსეთის საგარეო პოლიტიკის საკითხებს, პოლიტიკური კავშირი ამ კონფლიქტებს შორის ძალზედ საგრძნობია.

უფრო მეტიც, დღეს უკვე თამამად შეგვიძლია ვისაუბროთ კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომი პერიოდის მსოფლიოზე. ამ მოვლენის გამოძახილი განსაკუთრებით საგრძნობი გახდა რუსეთის სამეზობლოში, საქართველოსა და უკრაინაში. 90-იანი წლების ბოლოს, კოსოვოს კრიზისის პერიოდში, აშშ-მ და მათმა მოკავშირეებმა რუსეთს ერთგვარად აგრძნობინეს, თუ სად მთავრდებოდა რუსული პოლიტიკური იურისდიქცია და სად იწყებოდა დასავლური, რაზეც მოსკოვმა საკუთარი გავლენის სფეროში განხორციელებული, ძალისმიერი მეთოდებით უპასუხა.

კოსოვოსა და საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში განვითარებულ მოვლენებს პირდაპირ მივყავართ დასავლეთისა და რუსეთის პოლიტიკური პრიორიტეტების დაპირისპირებამდე. ამ პერიოდში ბალკანეთსა და კავკასიაში განვითარებულმა მოვლენებმა ცხადყო, რომ ყველაფერი სწორედ ორი დიდი პოლიტიკური ძალების პრიორიტეტების მიხედვით გადაწყდა. 2008 წელს დასავლეთისთვის მთავარ პოლიტიკურ პრიორიტეტს კოსოვოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება წარმოადგენდა. რუსეთის მხრიდან მოსალოდნელი პროტესტის შერბილების მიზნით კი, იმავე წლის აპრილში, NATO-ს ბუქარესტის სამიტზე დასავლეთის ქვეყნებმა რუსეთის მიმართ კომპრომისული გზა აირჩიეს, როდესაც საქართველოსა და უკრაინისათვის MAP-ის მინიჭებაზე უარი განაცხადეს.

რუსული პოლიტიკის პრიორიტეტს, თავის მხრივ, წარმოადგენდა დასავლეთისათვის პასუხის გაცემა კოსოვოში განვითარებული მოვლენების გამო, რაც მოსკოვმა საკუთარი გეგმის მიხედვით განახორციელა.

აღნიშნული კონფლიქტების შედარებითი ანალიზი, კიდევ ერთი, მნიშვნელოვანი დასკვნის საფუძველს გვაძლევს. თუკი, აღმოსავლეთ ევროპის უსაფრთხოებას დასავლური პოლიტიკის ერთ-ერთ ამოსავალ პრიორიტეტად ავიღებთ, დასავლეთის მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება და ამით, რუსული პოლიტიკური გავლენის შემცირება ბალკანეთში და შემდგომ, ბუქარესტის სამიტზე მიღებული გადაწყვეტილებები ერთგვარ, „ნახევრად გაკეთებულ საქმედ“ შეიძლება მოგვეჩვენოს დასავლური ქვეყნების მხრიდან. ამ შემთხვევაში, მხოლოდ და მხოლოდ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება, როგორც განყენებული ფაქტი კი არ გვევლინება დასავლური პოლიტიკის შეცდომად, არამედ, ამ ფაქტთან ერთად აღებული ბუქარესტის სამიტის მოვლენები და 12 აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის დამასრულებელი ექვსპუნქტიანი შეთანხმებაც, რომელიც რუსეთმა ფაქტობრივად ფარატინა ქაღალდად აქცია და რომლის შესრულებისთვის შესაბამისი მექანიზმების არარსებობამ, როგორც გამოჩნდა, რუსეთს ხელ-ფეხი გაუხსნა აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობის ცალმხრივად აღიარებისკენ.

დასავლური პოლიტიკის ამგვარმა არათანმიმდევრულობამ განაპირობა რუსული მხარის მიერ დაუსჯელობის განცდა, რამაც მოგვიანებით მოსკოვს უკრაინის წინააღმდეგ მოქმედების საშუალება მისცა.

უკრაინის კრიზისის შემდგომ, დასავლეთის დამოკიდებულება რუსეთთან მიმართებით მეტნაკლებად შეიცვალა. შეიქმნა შთაბეჭდილება, თითქოს დასავლეთის ქვეყნებმა უკეთ შეისწავლეს კრემლის პოლიტიკური ფენომენი და ამ ეტაპზე, ისინი ეკონომიკური სანქციებით ცდილობენ რუსეთის წინააღმდეგ პოლიტიკური ზეწოლის განხორციელებას. თუ რა შედეგებს მოიტანს დასავლეთის აღიშნული პოლიტიკა, ამას დრო გვიჩვენებს.

Summary

Historical comparative analysis of the conflicts of Kosovo and Georgian breakaway regions allows us to draw very interesting conclusions. As we have seen, there are some common as well as distinguishing features in the historical past of these conflict regions. Naturally, from a purely scholarly point of view, there is nothing special about this fact, because in different conflicts throughout the history we may encounter many common, as well as, the distinctive features of development.

It is different when the historical past is deliberately distorted and changed according to the political interests. The main goal of this paper is to analyze one such attempt and to demonstrate its unfoundedness.

The modern Russian "argument" about the conflicts of Kosovo, Abkhazia and the Tskhinvali region, being historically similar and, therefore, can be regulated using the same political or military methods, is a narrative that is unjustified and completely saturated with political interests. It has nothing to do with the objective scholarly reasoning.

Also, another important motivating factor for this study is the declaration of Kosovo's independence - as a matter of fact - by the US-led Western political camp. This step created a new state of the Albanians on the territory, which at least for the last hundred years has almost continuously been part of the state of Serbia as an autonomous unit.

In the given situation, Russia, once again, appealed to the conflict regions of Georgia, which led to the August was of 2008. At the end of the same month, by the Kremlin initiative, the unilateral declaration of the ”independence” of Abkhazia and "South Ossetia" took place. Together with Moscow, only a few members of the UN supported this decision. However, this fact was not an obstacle for Moscow, which continues to argue that if Kosovo could gain independence, it was also possible for Abkhazia and "South Ossetia."

After 2014, during the Ukrainian crisis, Moscow used the same rhetoric towards the occupied Donetsk and Luhansk regions. This fact clearly shows that the Kosovo precedent has become a kind of unique model for Moscow to justify the "legitimate" existence of a puppet regimes created ensuing its own military-political interventions in various areas. In this respect, it does not matter for the Kremlin today that Western military-political action in Kosovo was radically different in nature from that of Moscow in its neighborhood.

It is difficult to find a logical political explanation for the actions taken by the West in Kosovo as well. With this decision, the West has taken the right to the secession of the autonomous entity to the level of the precedent, which is a very dangerous and sensitive issue in the context of numerous ethnic conflicts throughout the world. In this regards, the West has also ignored the threat that could have been arisen on the Eastern Europe if Russia perceived Kosovo as a precedent for independence. All of this may have been less noticeable in the late 2000's, however, by the end of the 2010's it is already hard not to see the political consequences of this event.

Thus, the conflicts in Kosovo, Abkhazia and the Tskhinvali region have become part of the modern world political interests of big powers. This, in turn, largely led to the neglect of a number of historical peculiarities, which, primarily, led to the conflicts in these regions and then, instead of taking care of the resolution of these conflicts, largely contributed to their escalation.

Against the background of the given situation, papers appeared in both - the political and the scholarly fields, with the main purpose to idealize various political ideologies and approaches. That is why English and Russian authors view the historical comparative analysis of the conflict regions of Kosovo and Georgia differently. The issue is analyzed differently in the Georgian scholarly and political arena, on the one hand, the significance of Kosovo's declaration of independence or its impact on the Georgian reality is assessed in a more moderate way. On the other hand, Georgian view does not share the idea of granting a statehood to the former autonomous region according to the "Kosovo scenario".

In this context, the attempt to understand the historical past of the conflict regions of Kosovo and Georgia - by comparing and contrasting them - is of a great importance, which, in turn, offers a very interesting picture of the past of the Balkans and the Caucasus.

The history of the settlement of ethnic groups involved in the modern conflicts on the territories of Kosovo, Abkhazia and the Tskhinvali region leads to a very important observation. Only the supposed ancestors of one people involved in the modern Serbo-Albanian conflict - Albanians (Illyrians and Dardanians) - lived on the territory of Kosovo. They were recorded by the Greco-Roman authors - Pseudo Scylax and Appian of Alexandria. We have a completely different reality in Abkhazia in this period, where during 6 -1st centuries B.C. there was a unified Western Georgian state union - the Kingdom of Colchis. Information about these

peoples is provided by the Greek authors - Hecataeus of Miletus, Scylax of Caryanda. We have a different situation in this period in the modern Shida Kartli region, where no historical source confirms the population of the modern Ossetians, the Alans. As we have seen, Chinese sources date the Alans back to the 2nd century B.C. - they are mentioned quite far from the Caucasus - in the steppes of the Central Asia, and the extreme Western point of their settlement in this period is considered to be the Eastern shore of the Caspian Sea. In the 3rd century A.D. part of the Alans settled in the Northern Caucasus. Thus, in antiquity there is no mention of the Alans living on the territory of the Iberian Kingdom.

The Slavic tribes - the ancestors of the modern Serbs - appear in Kosovo and Balkans overall by the 6 - 7th centuries. In the middle of the 9th century, the Kosovo region became part of the Bulgarian Empire, and later in 1018 it was again, occupied by the Byzantines. This time Kosovo became part of the Bulgarian community of the Empire and the Serb population in the area increased so dramatically that by the beginning of the 11th century most of the population of Kosovo was already Serbian.

For its part, the first Albanian state formation was the principality of Arbanon, with its capital at Croix, founded in 1190. This territorial unit was part of the Byzantine Empire. The extreme Northern border of the principality lied on the river Drina and the extreme Southern border - on the Lake Ohrid, which indicates that the territory of Kosovo (or even part of it) was not included in the first Albanian state formation.

Thus, in ancient times, mainly Illyrians, who are considered to be the ancestors of the modern Albanian people, inhabited the territory of Kosovo. Serbs came to the Balkans only in the 6 - 7th centuries and their influence in this region was gradually increasing. The later created principality of Arbanon, like the Kosovo region, was ruled by the Byzantium administration in the 11 - 12th centuries, however, the first Albanian kingdom did not include the territory of modern Kosovo.

The Kosovo region became part of the Kingdom of Serbia gradually during the 12 - 15th centuries. The rise of the Kingdom of Serbia is related to the Nemanjić dynasty (1166 - 1371). It was during this period that the Serbian Ecclesiastical Administrative Center was established on the territory of Kosovo.

After the victory of the Ottoman Empire at the end of the 14th century in the battles of Savra (1385) and the Kosovo Valley (1389), the "High Porte" became

a common enemy of the Albanians and Serbs. The occupation of the Balkans by the Ottoman Empire starts a completely new stage in the history of both the Albanian and the Serb people and consequently, the Kosovo region.

We are dealing with a completely different situation in the regions of Abkhazia and Shida Kartli during this period. Unlike Kosovo, since ancient times, the territory of Abkhazia was inhabited by the peoples living in a common Georgian political space and were acquainted with Christian religion since the 1st century. Later, in the 4th century, with the adoption of Christianity as the state religion, Abkhazia became one of the most important centers of political, cultural and religious life of Georgian Kingdom. At the end of the 7th century, during the reign of the Abkhaz kings, the whole of Western Georgia was united in the kingdom of "Abkhazia". It is this kingdom of "Abkhazia" that can be considered the leader of the creation of a united kingdom of Georgia in the 10 - 11th centuries. This process was preceded by the ecclesiastical separation of Western Georgia from Constantinople and its adherence to the Catholic throne of Mtskheta, the initiators of which, were the "Abkhaz" kings.

We can observe a completely different process on the territory of the modern Shida Kartli, where virtually no Ossetian settlements have been recorded throughout the Middle Ages.

From the early Middle Ages onwards, the relationship between the Georgian and Ossetian peoples was characterized by changing nature. Relationships have been established between two neighboring peoples. Many Georgian kings had kinship ties with the Ossetian kings. Georgian kings often used Ossetian military forces in battles.

Despite such relations, no Ossetian settlement was recorded on the territory of the Georgian Kingdom until the middle of 13th century. Only after the Mongol invasion did the Ossetians take advantage over the weakened Georgian kingdom and even occupy the city of Gori. However, in the 1320s, Giorgi V the Brilliant managed to expel the Ossetians from the territory of Georgia so that no Ossetians remained on the Georgian territory.

Thus, if in case of Serbs we are dealing with the people who only occupied the territory of the Kosovo region in the Middle Ages and later turned it into the ecclesiastical and political center of the kingdom. In case of Albanians - with the people whose first kingdom did not even spread on Kosovo territory, a totally different picture unfolds in case of Abkhazia - one of the inspiring kingdoms of Georgian statehood, which has been considered a synonym of Georgian

spirituality and statehood throughout the ancient and the Middle Ages. **In case of the Ossetians, we are dealing with the people whose settlement was never recorded in the Shida Kartli region** as they appear in the extreme Northern part of the Shida Kartli only in 15-16th centuries, when separate groups of Ossetians managed to settle in the mountainous part of the modern Shida Kartli. During that same period, Abaza-Adyghe tribes settled on the territory of Abkhazia from the North-Western Caucasus. According to the sources (Arcangelo Lamberti, Vakhushti Bagrationi, Johann Anton Güldenstädt, Giovanni Batista De Luca), these people differed from the local population in terms of culture.

Thus, during the ancient period and in fact, throughout the Middle Ages, we have one major distinguishing trend in the historical development of Kosovo, Abkhazia and Shida Kartli regions: Abkhazia and Shida Kartli played a significant role for the Georgian statehood, in this regards Kosovo did not play the same role neither for the Serbian nor for Albanian medieval Kingdoms.

From the 17th century onwards, significant changes took place on the territory of Kosovo that had an impact on the demographics of the Serbs. It was the forceful deportation of this people from Kosovo in the 17-18th centuries. This event was stimulated by the Ottoman Empire's deliberate policy of settling Albanians in Kosovo (mainly from the Northern Albania). As a result, by the beginning of the 19th century, the demographic picture in Kosovo was artificially changed by the Ottoman Empire in benefit of the Albanian population.

The process is somewhat different on the territory of Abkhazia during this period. The Adyghe tribes, who migrated from the Northern Caucasus and settled on the territory of Abkhazia, were involved in the struggle between the principalities of Abkhazia and Odishi. As we have seen, the Abkhaz princes, the Sharvashidzes, used these tribes in their insurgencies against the kings of Odishi principality. Consequently, all the above-mentioned territorial changes (meaning the relocation of the border of the Abkhaz principality to the Enguri River) took place between the Odishi and Abkhaz principalities within the framework of the aforementioned internal political battles of the Georgian Feudal system.

The developments in the Tskhinvali region during this period have something in common with the ongoing processes in Abkhazia. In terms of migration of groups of people from the Northern Caucasus to the territory of Georgia. The first Ossetian settlements appeared on the territory of Georgia from the Dvaleti side in the 15-16th centuries. Later, in the 17-18th centuries, given the difficult

demographic and social situation in the Georgian kingdoms, the Georgian kings themselves were the initiators of the settlement of Ossetians on the Georgian soil - in the extreme North of the future Autonomous district of South Ossetia.
Thus, a review of the history of the regions of Kosovo, Abkhazia and Tskhinvali from ancient times to the 19th century shows the two main following trends:

- **The signs of modern conflicts in these regions are still not noticeable;**
- **All three regions in this historical period differ from each other in the dynamics of ethno-cultural and demographic historical processes.**

Therefore, we can conclude that according to the historical trends in Kosovo, Abkhazia and Tskhinvali region from ancient times to the 19th century, we are dealing with the peculiarities of historical development in each of the three different regions. It would be correct to say that a review of the history of Abkhazia and the Tskhinvali region shows a number of differences not only in relation to the Kosovo region but also in relation to each other.
At the same time, we can say that during this period there are no signs of confrontation and internal ethnic conflicts on the territory of the modern conflict regions of Kosovo, Abkhazia and Tskhinvali.
In the 19th century, after the appearance of the Russian Empire in the Caucasus region, a number of changes took place in Abkhazia and Shida Kartli regions. During this period, the consequences of the centuries-old domination of the Ottoman Empire became more and more noticeable in the Balkans, which specifically meant the suppression of the Serbian ethnic element at the expense of strengthening of the Albanian influence. Despite this trend, Serbs still made up the majority of Kosovo's population during the 19th century.
From the beginning of the 19th century, the province of Kosovo was ruled by the Albanian Bey subordinated to Porta. Despite predominance of the Serb population, the cities of the Kosovo region - Prizren and Peja, became the centers of the Albanian national movement in the late 1870's. It was from these cities that the Albanians began their struggle for statehood, which finally culminated in the declaration of Independence in 1912. It is also noteworthy that the province of Kosovo was partially included in the newly formed Albanian state. Only after the London Conference of 1913, with the support of the Russian Empire, did Kosovo become part of the Serbian Kingdom, before that, throughout the 19th and the early 20th centuries, Kosovo region was constantly used as a stronghold of the Albanian political-ideological platform.

Unlike Kosovo, neither Abkhazia nor the Tskhinvali region has ever been part of any other state-administrative unit since the beginning of the 19th century, except for the Georgian kingdoms, which were abolished by the Russian Empire one after the other since 1801. Moreover, the imperial government justified the establishment of the Russian protectorate over the Abkhaz principality by claiming it to be the historical part of Georgia. As for the Tskhinvali region, it was not a separate administrative unit and was mostly included in the Gori district.

If in the Balkans by the beginning of the 19th century we are dealing with the struggle of the Serbian people against the centuries-old invader and at the end of the century with the Albanian national movement against the same enemy, in the case of Abkhazia we can see the former Georgian state-administrative unit being part of the already occupied Georgian kingdom by that time. Unlike the Serbs and Albanians, the Abkhaz and Georgian peoples fought against the newly emerged invader - the Russian Empire. Abkhazia, as an area of settlement, was not a point of contention between Georgians and Abkhazs during this period. These two peoples were fighting against the Russian Empire only for the benefit of the general Georgian statehood.

We have a similar situation in Shida Kartli at this time. Ossetians living in the mountains of the region support the Georgian fight against the Tsarist Russia. However, at the same time, some Ossetian raids took place on the territory of the former Kingdom of Kartli, which made the Georgian - Ossetian interaction different from the Georgian-Abkhaz relations.

Unlike the territory of the province of Kosovo, the territory of Abkhazia and the Tskhinvali region was never the core of the Abkhaz or Ossetian "National movement" throughout the 19th century. When it comes to the Georgian fight against the Russian Empire - we are observing an overall Georgian event, which considered the whole territory of Georgia as an arena for the implementation of its ideas and not any specific region or part of it.

Russia's role in shaping the conflicts in Abkhazia and Shida Kartli region deserves special attention. We can easily conclude that the role of the Tsarist and later - the Soviet Russia in stirring up the Abkhaz and Ossetian separatist sentiment is enormous.

Russian intervention in the Balkan region in the second half of the 19th century had a different nature, the consequences of which became especially significant after the Russo-Ottoman War of 1877 - 1878. It was under the armistice of San Stefano that the Kingdom of Serbia gained its independence, with a major

contribution of the "protector of the Balkan Christianity" - the Tsarist Russian Empire. After Serbia gained independence, the issue of the Kosovo region obtained much wider international significance compared to the conflicts in Abkhazia and Tskhinvali region.

Due to the ongoing events in the Balkans in the early 20th century, the confrontation between the Serb and the Albanian people has moved to a new historical stage. After the overthrow of the Sultanate in 1908 and the coming of the "Young Turks" to the helm of the Ottoman Empire, the Albanian National Movement gained popularity, culminating in the creation of the first Albanian state in 1912.

Part of the Kosovo region was incorporated into the newly formed Albanian state. At the same time, the creation of the Albanian state itself was connected to the confrontation between the two global political camps of that time - the Triple alliance and the Entente bloc. Thus, the annexation of part of the former Kosovo province and it's attachment to Albania during this period was part of a larger political plan by which the members of the Triple alliance - Germany, Austria-Hungary and Italy - acted against Russia, an ally of the Entente bloc - France, Great Britain and Serbia.

The regions of Abkhazia and Shida Kartli, at that time were the new administrative-territorial units occupied by the Tsarist Russia as the regions of the former Georgian Kingdom. Consequently, unlike the province of Kosovo, which at the end of the first decade of the 20th century was an important territorial unit on the political chessboard of the great powers, modern Georgian conflict regions played virtually no political role in the regional or, moreover, world political arena.

Part of the same Great political game is the transfer of the former Kosovo province to the Kingdom of Serbia after the London Conference in 1913, where the Karađorđević ruling dynasty has been on the throne since 1903. King Peter Karađorđević of Serbia pursued a vivid pro-Russian course in his foreign policy, which was a direct result of the Tsarist Russian efforts to hand over Kosovo to the Kingdom of Serbia at the conference in London.

At the end of World War I and the collapse of the Ottoman Empire, the kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was established in the Balkans. The Kingdom of Serbia was considered to be the leader of the mentioned Slavic union. With the emergence of the new political reality created after the end of the war,

according to which the Serbs found themselves in the camp of the victors, the Kosovo region became part of Serbia.

The question is how the fate of Kosovo could have been decided if Germany and Austria had emerged victorious from World War I, because, as events unfolded during this period, the fate of Kosovo region was largely determined by the international political conjuncture. If things on the international stage changed for the better of Serbia and its great ally, the Russian Empire, Kosovo would normally be the part of Serbia, as it was in 1913 and 1918. And if the situation changed to the detriment of the Serbs, it would also affect the Kosovo region by dividing or handing it over to the Albanians, which took place in 1912 and 1916.

First, the Tsarist Russian and later the Soviet Russian Empires stand at the origin of the Abkhaz and Ossetian separatism. It was under the Russian administration that both Abkhazs and Ossetians living on Georgian territory were ideologically prepared to speak out against Georgia and Georgians. A clear example of this is the script created for Abkhazs on the basis of the Russian graphics in 1862 and the book published by L. Voronov: "Abkhazia is not Georgia" in 1907.

Similar political actions took place with Ossetians living on the territory of Georgia. With the creation of the Ossetian military district in 1843, the Tsarist Russian administration created a precondition for the future political atmosphere of Ossetian settlement in the area, however, it was part of the Tbilisi district until its abolition in 1859.

Colonial policy towards Abkhazia and Shida Kartli took more vivid and sharper form after the Bolsheviks came to power in Russia. As we have seen, the Soviet government sought to "legitimize" its illegal actions on the territory of Georgia by the "revolutionary committees", and to this end, it actively used the separatist tendencies in Abkhazia and Ossetia, which were already sufficiently ripen by that time.

In terms of inclusion in international affairs, we have a significant difference between the conflict regions of Kosovo and Georgia in the third decade of the 20th century. The events in Kosovo were characterized with a more dynamic development. A clear example of this is the petition of the Kosovar Albanians to the League of Nations in 1921, in which they demanded unification of Kosovo with the Albanian state. If we look at the political situation in Abkhazia and Tskhinvali regions by that time and compare it with the situation around Kosovo, we will see that the limit of the efforts of the Abkhaz and the Ossetian separatists was revolutionary activity on the territory of the newly declared

Georgian republic. The area of expansion of this activity, naturally, did not exceed the Russian Empire and later the USSR.

With the regards to Kosovo, developments around the region throughout the twentieth century were directly influenced by the overall international political order around the Balkan region. From the historical review given above, we can recall a kind of periodization of the history of Kosovo, which is very general and conditional, but still noticeable. The history of the region during 1918-1945 was divided into two parts: 1918-1941 was the period of strengthening the Serbian influence in the region, and in 1941-1944, given the international political conjuncture, this advantage shifted to the Albanian side.

The situation on the territories of modern conflict regions of Georgia reveals less dynamic development compared to Kosovo, as the political atmosphere in these regions was completely controlled by the Kremlin. In Abkhazia, as well as in the South Ossetian Autonomous Region since the 1920s, we have seen clear anti-Georgian separatist sentiments controlled from Moscow. A clear example of the Soviet Russian imperial planning on the territory of Georgia was given aforementioned mission of Pavel Sitin.

One interesting "similarity" emerges in the given period between the Kosovar petition of 1921 to the League of Nations and the North Ossetian plan of their unification with the Ossetians in the South - on the territory of Georgian republic. At first glance, the Ossetians, like the Albanians, seemed to be demanding their unification with their "historical homeland", but in this case, there are major differences too. If the Albanians demanded the unification of the Kosovo region within the Albanian state, the Ossetians demanded the unification of North and "South Ossetia" within the territory of Georgian republic. At the same time, the most important distinguishing factor is the comparison of the status of Albanian and North Ossetian "Statehood". If the Albanian state was internationally recognized by that time, in case of North Ossetia, we were dealing with the territorial unit of the Russian Empire. This, in turn, highlighted the nature of the political demands of the Ossetians living in Georgia, directly linked to the Russian political interests.

The 1970's is one of the most interesting periods in terms of our research. At that time, a number of constitutional and political changes took place in relation to both - Kosovo and Abkhazia.

In 1969, the Serbs drafted a constitution for the autonomy of Kosovo, according to which the status of the region was elevated to the status of the "province".

Under the new constitution of 1974, the Socialist Federal republic of Yugoslavia granted almost the federal rights to the autonomous entities within Serbia, including the Veto right on a number of legislative issues. In addition, the life of Albanians has improved in terms of health, social, educational and other directions.

We are dealing with a similar situation in Abkhazia during this period. For the Abkhaz ASSR - which was the part of the Georgian SSR - the 1970's is considered to be a time of a maximum freedoms and privileges. However, as a result, of the constitutional reforms of 1977-1978, the separatists still expressed their dissatisfaction with the Georgian SSR's decisions and for the third time in the last thirty years demanded the secession from the Georgian SSR with the demand of becoming the part of the Krasnodar district of the Russian Soviet Federation.

Thus, the 1970's reveal some similarities in terms of the political situation in the regions of Kosovo and Abkhazia. All the political concessions made by the Serbian and Georgian sides apparently did not seem to be enough for Kosovar Albanians and Abkhazs.

In addition to emphasizing this common ground, one of the main distinguishing factors should not be neglected between Kosovo and Georgian breakaway regions. In this case, we must clearly define the role of the Serbian state in the framework of the Yugoslav Federation and for Kosovo, and the role of the Georgian state in the USSR regarding to the autonomous regions of Abkhazia and the so-called "South Ossetia".

The Yugoslav federation was built on the principle of the ethnic balance, which prevailed over particular nationalist aspirations during Tito's rule (1945-1980). The situation changed radically after Tito's death, when Serbia emerged as the initiator of maintaining the federal unity of Yugoslavia. Most importantly, federal unity for Serbia at this stage was already directly linked to the national idea of re-creating the Kingdom of the "Greater Serbia".

In this case, there is a clear difference between the role of the Georgian SSR within the Soviet Union and the role of Serbia within the Yugoslav Federation. The Georgian SSR has been fighting for its independence since the 1980's, to escape the shackles of the Soviet Empire, rather than maintaining the union itself.

Due to the above-mentioned factor, based on the analysis of the political positions and actions of Serbia and Georgia since the early 1980's, we can

conclude that we are dealing with two countries with different political aspirations and goals. In this respect, Serbia bore more resemblance with the Soviet Russia, rather than with the Soviet Georgia. Among other factors, this is one of the reasons for the unconditional political support of Serbia by the Russian Federation, that is clearly shown in the narratives of the Russian authors (E. Guskova, A. Manachinski and D. Denisov, etc.).

By the 1980-90's, largely due to the beginning of the break-up of the Yugoslavia and the USSR, the situation in Kosovo, Abkhazia and Tskhinvali region was becoming increasingly tense. In the given situation, the main distinguishing factors in the Balkans and the Caucasus were the following: first of all, the policies of the Serbian and Georgian states. If during this period Serbia was able to influence the Kosovo region on a federal scale, in the case of Georgia we are dealing with a part of the empire that is under the influence of the center (Moscow), the latter itself, being an instigator of the main developments in Georgian separatist regions.

In the case of Kosovo, the Serbian side had much more advantage (both political and military) to influence the Kosovar Albanians, as Serbia itself was the main driving force behind the Yugoslavian federal unity. There was no - third party - that would deploy troops on the Serbian territory and act as an instigator of the conflict between the Serb and Albanian peoples as the Kremlin did between the Abkhazs, Ossetians and Georgians.

Given the overall political situation in the Balkans after the collapse of the Yugoslav Federation and the Soviet Union in the last decade of the 20th century, it was clear that these regions could not escape the flow of international political processes. It all depended on political priorities, which largely determined the likelihood and possibility of political or military interference of the great powers in the conflict regions of Kosovo, Abkhazia and Tskhinvali region.

The analysis of the events in both - the Balkans and the Caucasus - during this period leads to one simple observation - the political interests of the state of Serbia and Russia find many similarities with each other after the collapse of the Yugoslavian and the Soviet unions. Both states were actively fighting to maintain the federal unity, after the dissolution of which their influence significantly reduced. Thus, it is not surprising that Russia appeared to be the main supporter of Slobodan Milošević throughout the 1990's.

The 1990's was the time of a severe economic crisis for the Russian Federation, which largely led to Russia's relative weakness on the foreign political arena. In

this situation, any political or military action taken by the West against Milošević was extremely displeasing for Russia, as strengthening the position of the United States and its allies in the Balkans automatically meant the weakening of Russia's position in the region where it had been present for nearly 200 years.

Speaking of the West's involvement in the Kosovo conflict, all the diplomatic measures that directly preceded the launch of the NATO air operations are worth mentioning. During 1998, three UN resolutions - 1160, 1199 and 1203 - were adopted to peacefully solve the conflict between the Serbs and the Albanians. Through these efforts of the United Nations, the Rambouillet Conference was summoned in Paris in February-March of 1999, which, like the abovementioned resolutions, appeared to be futile in terms of establishing peace in Kosovo. Finally, two days before the start of the NATO air campaign, on 22 March, 1999, Richard Holbrooke, once again, tried to negotiate with Slobodan Milošević. This meeting also resulted in failure. Only after these attempts - on 24 March - did the military operations start against the Yugoslavia (which at that time consisted mainly of parts of Serbia and Montenegro).

Russia vehemently opposed the NATO military actions against Yugoslavia. The Kremlin also expressed dissatisfaction with the UN Resolution 1244, which was adopted on 10 June, 1999. According to the resolution, the responsibility for stabilizing the situation in Kosovo was to be taken by the UN, the OSCE and the NATO. The main reason for the Kremlin's dissatisfaction in this case was the fact that, Russia was not provided with a separate control sector for its troops on the territory of Kosovo within the framework of the KFOR force. Thus, in the given situation, Moscow confronted the UN and the other international organizations to gain its influence in Kosovo. One example of this struggle was the incident of 11 June, 1999 at Pristina Airport, in which real Russian interests in the Kosovo conflict were revealed.

The criticism of the Western political or military actions in Kosovo by the Kremlin becomes extremely ironic as soon as we start analyzing Moscow’s actions in Abkhazia and the Tskhinvali region a few years prior to the Kosovo crisis. In addition to the direct military intervention in the Tskhinvali region, as well as, in Abkhazia, Russia also manifested itself in the diplomatic arena with regard to Georgia - by concluding the agreements of 3 September, 1992; 14 May, 1993 and 27 July, 1993. Georgian disarmament was achieved due to these agreements, which laid the foundation for the military victory of the Abkhaz

separatists and the Kremlin. After the war, under the agreement of 14 May, 1994 - Russia strengthened its military presence in Abkhazia.

Thus, the main difference between the Western involvement in the Kosovo conflict and the Russian involvement in Abkhazia and Tskhinvali region is the very nature of this involvement. Even a glance at the documents allows us to see the much broader, international character of the Western actions in the Kosovo conflict and, generally in the Balkans, while in Abkhazia and Tskhinvali region the international participation was significantly weaker. The main player here was the Kremlin, which tried its best to maintain and strengthen its political power over the Georgian state. By Georgia joining the CIS, Moscow has achieved this goal to greater extent.

While dealing with Georgian conflicts, Moscow did not recall any principles of international law on the inviolability of territorial integrity of the state, which later, in the case of Kosovo, has always been highlighted by the Kremlin in favor of the "protection" of the Serbian territorial integrity. In this regard, Moscow's attitude towards the Serbian and Georgian states is very peculiar. According to the modern Russian political rhetoric, if it is possible for Kosovo, then it is possible for Abkhazia and "South Ossetia", because both conflicts are of the same nature. Given this view, one very interesting issue comes up.

According to the Russian argument, the conflicts of Kosovo and Georgia can be discussed in the same historical, political or legal context. In this case, it is logical that Serbia and Georgia are the victims whose territorial integrity and sovereignty have been violated. In Serbian case by the multilateral declaration of Kosovan Independence and in Georgian case by the unilateral declaration of the independence of Abkhazia and ”South Ossetia”. Thus, a logical question arises: if Moscow's "argument" in support of the regime of Slobodan Milošević was the protection of the Serbian territorial integrity and sovereignty, then why has Russia been dissatisfied with the actions of every single Georgian government, which was aimed on the strengthening of the Georgian state sovereignty from 1991 onwards? If Zviad Gamsakhurdia, Eduard Shevardnadze and Mikheil Saakashvili were "accused" of the ”genocide of the Abkhaz and Ossetian peoples” and due to this fact, the Kremlin had to side with the separatists, then how come the perpetrator of the actual genocide of the Albanian people managed to appear such a politically suitable partner for Russia on the Balkans ?

Given all this, it becomes clear that the Kremlin's accusations of "double standards" towards the West should be addressed first and foremost to Moscow itself, as it is clear that in its own political interests - Moscow tried to ”protect” the principle of the territorial integrity of Serbia at the expense of the same principle towards Georgian territory.

Thus, Russia's political views on the conflict regions of Kosovo and Georgia have nothing to do with modern international legal framework and derive solely from the political interests of the Kremlin.

At the same time, speaking about the comparative analysis between the conflict regions of Kosovo and Georgia, it should be noted that no military units of the Third party were located in the early 1980’s in Kosovo. The official Belgrade was in charge of governing the area. There was the Serbian - Albanian confrontation in the region until 1998, after that, not only one specific - third party - but, the United Nations has been involved in the conflict in order to stabilize the situation.

In the case of the Georgian conflict regions, unfortunately, such international involvement did not take place. The official Kremlin coordinated all the actions of both the Abkhaz and the Ossetian separatists against Georgia. The Kremlin started building a new military base in the Java region in the early 2000s, and in April 2008 the military railway in Abkhazia was also renewed by Russia.

In addition, NATO's Yugoslav campaign itself in 1999 may not be justified in terms of compliance with the international law, but the Kremlin's attempt to "justify" its intervention in Georgia by appealing to NATO’s actions is even more unsubstantiated. Unlike, the Russian intervention on the territory of Georgia, NATO air operations did not result in the deployment of the ground forces and the robbery of the local population.

Considering the Russification policy pursued by Russia in Abkhazia and the Tskhinvali region, another, very important difference comes up in the developments of Kosovo and Georgian breakaway regions affairs. Even after the war, the Western policy towards Kosovo was radically different from the Russian policy in Abkhazia and Tskhinvali region. The fact is that it was not in the interests of any Western state to assimilate or annex the Kosovo region.

The inconsistency of the Western political elites with regards to the conflict regions of Kosovo and Georgia is the subject of a separate discussion. In our opinion, the policy of the West towards these conflicts should have been discussed in the same context. The United States and its allies should have

immediately recognized the importance of setting a precedent for granting statehood to an autonomous entity and its possible repercussions on Abkhazia and the Tskhinvali region and other similar conflicts around the world. In addition, they should, at least, have been prepared to respond to the Kremlin in the event of Russian speculation on Kosovo.

In this case, it was important for the West to understand how Russia could have perceived Kosovo's declaration of independence and what retaliatory steps the Putin's regime could have taken in response to the West. In the late 2000's, Russian - Georgian war of 2008 appeared to be the Russian response to the issue. Since 2014, it was the Ukraine crisis. That is why, with the declaration of Kosovo's independence in February 2008, it was crucial to think about the possible counter-actions of Russia and to work in this direction to further strengthen the security of the Eastern Europe and to eliminate the risk of the Russian occupation in the region. Instead, the Western countries seem to have only the "half of the job" done in terms of ousting Russia from the Balkans, thereby increasing the threat of the Moscow intervention in the Caucasus and later in the Eastern Europe - Ukraine.

Thus, in the context of a comparative analysis of the conflict regions of Kosovo and Georgia, we can finally conclude that we are dealing with different types of conflicts embedded and developed in different realities. These conflicts became another arena of confrontation between the political camps of the West and Russia, which amplified the importance of these regions in the modern world politics.

This paper repeatedly emphasizes the parallels between the conflict regions of Kosovo and Georgia and their interrelation. Although, Kosovo already has the status of an official state, which is recognized by more than 100 countries of the modern world, and Abkhazia and the so-called "South Ossetia" is only recognized by a handful of countries, when it comes to Eastern European security, the political connection and interrelation between these conflicts is significant.

Moreover, today we can also speak about the post-Kosovo world. Echoes of this phenomenon have become particularly palpable in Russia's neighborhood - Georgia and Ukraine. In the late of 1990's, during the Kosovo crisis, the United States and its allies somehow gave Russia a hint of where the Russian political jurisdiction ended and the Western began, to which Moscow responded with aggressive methods in its own sphere of influence.

Developments in the conflict regions of Kosovo and Georgia in the first decade of the 21st century directly lead to a confrontation between the Western and Russian political priorities. Developments in the Balkans and the Caucasus regions during this period made it clear that everything was sorted out according to the priorities of the two great political powers. The main political priority of the West in 2008 was the declaration of Kosovo's independence. In order to mitigate the expected protests from Russia, at the NATO summit in Bucharest in April of the same year, the Western countries chose a compromise with Russia, when they refused to grant the MAP to Georgia and Ukraine.

The priority of the Russian policy, in turn, was to hold the West accountable for the developments in Kosovo, which Moscow carried out according to its own plan.

A comparative analysis of these conflicts provides us with another important conclusion. if we consider Eastern European security as one of the main Western political priorities, the recognition of Kosovo's independence on the one hand and the subsequent decisions made at the Bucharest Summit on the other hand may seem like the "half of the job" done by the West. In this case, the mere recognition of Kosovo's independence as a fact of the ”legitimized” secession is not the main concern of the Western policy, but the chain of events of the Bucharest Summit and the August 12 Russian-Georgia Six-Point Agreement, which Russia effectively violated by the unilateral recognition of the ”Independence” of Georgian breakaway regions - this entire chain of events can be considered as the political miscalculation of the West in the long-term perspective of the Eastern European security.

The Western attitude towards Russia has changed more or less after the Ukraine crisis. The impression was created that the Western countries had better learned the political phenomenon of the Kremlin and at this stage were trying to exert political pressure on Russia through economic sanctions. Time will show the outcome of these policies.

გამოყენებული ლიტერატურის სია:

წყაროები და დოკუმენტური მასალები:

1. ***XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ.*** იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები დაურთო ***ელდარ მამისთვალიშვილმა***. თბილისი, 1981.
2. ***აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი საქართველოს შემადგენლობაში (1917-1988).*** პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული. შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი ***თამაზ დიასამიძე.*** თბილისი, 2004.
3. **ბერი ეგნატაშვილი.** ახალი ქართლის ცხოვრება. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***ს. ყაუხჩიშვილის*** მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959.
4. ***გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში.*** ტ. II. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ***გ. გელაშვილმა***. თბილისი, 1964.
5. **დადიანი, ნიკო.** ქართველთ ცხოვრება. ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები დაურთო ***შ. ბურჯანაძემ***. თბილისი, 1962.
6. **დონ არქანჯელო ლამბერტი.** სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან ***ა. ჭყონიასი***. მეორე გამოცემა. ***ლ. ასათიანის*** წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნებით. თბილისი, 1938.
7. **ვახუშტი ბატონიშვილი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***ს. ყაუხჩიშვილის*** მიერ. ტ. IV. თბილისი, 1973.
8. **თაბუაშვილი, აპოლონ.** ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი). თბილისი: „მერიდიანი“, 2013.
9. **ლეონტი მროველი.** ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***ს. ყაუხჩიშვილის*** მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955.
10. ***მასალები მე-17 საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის.*** საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალეპოელის მიერ. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ***ნ. ასათიანმა***. თბილისი, 1973.
11. **მატიანე ქართლისა.** ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა

ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***ს. ყაუხჩიშვილის მიერ***. ტ. I. თბილისი, 1955.

12. **პროკოპი კესარიელი.** De Bello Persico. გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობების საქართველოს შესახებ. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ***სიმონ ყაუხჩიშვილმა***. მეორე შევსებული გამოცემა. ტ. II. თბილისი, 1965, გვ. 47.
13. **ჟამთააღმწერელი.** ასწლოვანი მატიანე. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***ს. ყაუხჩიშვილის*** მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959.
14. ***ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში.*** ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ***მ. მგალობლიშვილმა***. თბილისი, 1975.
15. ***რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში - სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, აფხაზეთის ასსრ (1989-2001).*** პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული. კრებულის შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი ***თამაზ დიასამიძე***. რეგიონალიზმი კვლევის ცენტრი. თბილისი, 2002.
16. ***საქართველოს კანონი ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ.*** იხ.: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/19132?pu blication=7.
17. ***საქართველოს კონსტიტუცია.*** იხ.: http://www.parliament.ge/ge/kanonmdebloba/constitution-of-georgia-68.
18. ***საქართველოს კონსტიტუცია.*** იხ.: http://constitution.parliament.ge/uploads/masalebi/1921-konstitucia.pdf.
19. ***საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო საბჭოს დეკლარაცია.*** 1992 წლის 21 თებერვალი. იხ.: http://www.parliament.ge/files/1_ 778_382238_244.pdf.
20. ***სრულიად საქართველოს ქალაქთა მოსახლეობის 1922 წლის 30 ნოემბრის აღწერის ჯამები.*** ნაწილი 1, ნაკვეთი 2. ტფილისი, 1923.
21. **ფლავიუს არიანე.** მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო. წიგნში: უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ. წიგნი II. თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა ***ნათელა კეჭაღმაძისა***. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1961. იხ.: http://dspace.gela.org.ge/bitstream/123456789/5120/1/mogzauroba%20shavi%20zgvis%20gars hemo.pdf.
22. **ჯოვანი და ლუკა.** რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში. წიგნში: **ი. ტაბაღუა.** საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში. ტ. III. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1987.
23. **ჯუანშერი.** ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ***ს. ყაუხჩიშვილის*** მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955.

24. ***1945. Ymer Berisha.*** Memorandum of Besa Kombëtare. ob.: http://www.albanian-history. net/1945_Berisha/index.html.

25. ***Agreement to normalize relations between Kosovo and Serbia (April 19, 2013).*** ob.: http://www.rts.rs/upload/storyBoxFileData/2013/04 /20/3224318/Origina-lni%20tekst%20 Predloga%20sporazuma.pdf.

26. **Alemany, Agusti.** Sources on the Alans. A Critical Compilation. Leiden-Boston-Köln: Brill, 2000.

27. **Anna Comnena.** The Alexiade. Book II. Translated by Elizabeth A.S. Dawes. Byzantine Series. Cambridge, Ontario, 2000. ob.: https://www.yorku.ca/inpar/alexi ad_dawes.pdf.

28. ***Annotationes und Reflexiones der gloriosen kayserlichen Waffen im Jahr 1689.*** In: Austrian State Archives (Österreichisches Staatsarchiv), Military Archives (Kriegsarchiv), Vienna, AFA, Carton 195, 1689-13-1, fol. 32r-49r. Translated from the German by Robert Elsie. ob.: http://www.albanianhistory.net/1689_Kosovo-Turkish-War/index.html.

29. ***Application of the International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (Georgia VS Russian Federation).*** Summary of Judgment of April 1, 2011. Annex to summary 2011/2. ob.:http://www.icj-cij.org/docket-/index.php?p1=3&p2=3&k =4d&case=140&code=GR&p3=4.

30. **Cassius Dio.** Roman History. Epitome of Book LXIX. ob.: http://penelope.uchica-go.edu/ Thayer/e/roman/texts/cassius_dio/69*.html.

31. ***Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice.*** ob.: https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/un charter.pdf.

32. ***Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.*** 2 February 2007. ob.: http://www.kuvendikosoves.org/common/do cs/Comprehensive%20Proposal%20.pdf.

33. ***Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act.*** Helsinki, 1975. ob.: https://www.osce.org/helsinki-final-act?dow nload=true.

34. **Constantine Porphyrogenitus.** De Administrando Imperio & All of its Slavs - Part II. ob.: http://www.jassa.org/?p=4918.

35. ***Constitution of Socialist Federal Republic of Yugoslavia 1963.*** ob.: http://www.-world statesmen.org/Yugoslavia_1963.doc.

36. ***Constitution of the Federative People's Republic of Yugoslavia (1946).*** ob.: http://www. worldstatesmen.org/Yugoslavia_1946.txt.

37. ***Constitution of the Republic of Kosovo.*** ob.: http://www. kushtetutakosoves.info /repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf.

38. ***Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.*** *Adopted*

by Resolution 260 (III) A of the United Nations General Assembly on 9 December 1948. იხ.: https://www.oas.org /dil/1948_Convention_on_the_Prevention_and_-Punishment_of _the_Crime_of_Genocide.pdf.

39. ***CSCE Budapest Document.*** Towards a Genuine Partnership in a New Era. 6 December 1994 (Corrected version 21 December 1994). იხ.: https://www.osce.-org/mc/39554? download=true.
40. ***Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations.*** იხ.: http://www.un-docu ments.net/a25r2625.htm.
41. ***Documents on German Foreign Policy, 1918-1945.*** Series D (1937-1945). Vol. XI. The War Years: September 1, 1940 - January 31, 1941. Washington: United States Government Printing Office, 1960.
42. ***Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions (Kosovo, Montenegro, Ohrid).*** Translated from the Ottoman Turkish by Robert Elsie and Robert Dankoff. Leiden. 2000. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.albanianhistory.net/1660_Chele-bi/index.html.
43. ***Eyewitness to Genocide in Kosovo: Kosovo-Metohija and the Skenderbeg Division.*** იხ.: http://www.kosovo.net/sk/rastko-kosovo /istorija/savic_skender beyss1.html.
44. ***Human Rights Watch Arms Project.*** Georgia/Abkhazia: Violations of the Laws of War and Russia's Role in the Conflict. Vol. 7, No. 7. March, 1995.
45. ***Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia.*** In 3 Volumes. September 2009.
46. ***International Court of Justice.*** Year 2010, 22 July. General List No. 141. Accordance with International Law of the Unilateral declaration of Independence in respect of Kosovo. იხ.: http://www.we bcitation.org/5rRB9e3bz.
47. ***Istanbul Document.*** November 1999. იხ.: http://www.osce. org/mc/39569?dow-nload=true.
48. ***Kosovo/Kosova: As Seen, As Told.*** An analysis of the human rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission. October 1998 to June 1999. იხ.: http://www.-osce.org/ odihr/17772?download=true.
49. ***Lisbon Document.*** 3 December 1996. იხ.: http://www.osce.org/ mc/39539?down-load=true.
50. ***Memorandum 1986 (the Greater Serbian Ideology) by Serbian Academy of Arts and Sciences.*** იხ.: http://www.trepc a.net/english/2006/serbian_memorandum-_1986/serbia_ memorandum_1986.html.
51. **Michael Attaleiates.** The History. Translated by Anthony Kaldellis and Dimitris Krallis. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

52. ***Military Technical Agreement.*** იხ.: https://www.nato.int/kosovo/docu/a 9906-09a.htm.

53. ***Montevideo Convention on the Rights and Duties of States.*** 1933. იხ.:https:-//www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf.

54. ***OSCE Ministerial Council.*** 6 December 2005. Second Day of the Thirteenth Meeting of the Ministerial Council. Ljubljana, 2005. იხ.: http://www.osce.org/mc/17490?d-ownload =true.

55. **Procopius.** In Seven Volumes, with an English translation by H. B. Dewing. Vol. 4. History of the Wars, Books VI (continued) and VII. London: William Heinemann LTD-Cambridge MA: Harvard University Press, 1924.

56. ***Rambouillet Accords.*** Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo. იხ.: http://peacemaker.un.org/sites/peace maker.un.org/files/990123_RambouilletAccord.pdf.

57. ***Resolution 1160 (1998).*** Adopted by the Security Council at its 3868th meeting, on 31 March 1998. იხ.: http://www.nato.int/ kosovo/docu/u980331a.htm.

58. ***Resolution 1199 (1998).*** Adopted by the Security Council at its 3930th meeting on 23 September 1998. იხ.: http://www.nato. int/kosovo/docu/u980923a.htm.

59. ***Resolution 1203 (1998).*** Adopted by the Security Council at its 3937th meeting, on 24 October 1998. იხ.: http://www.nato .int/kosovo/docu/u981024a.htm.

60. ***Resolution 1239 (1999).*** Adopted by the Security Council at its 4003rd meeting on 14 May 1999. იხ.: http://www.nato. int/kosovo/docu/u990514a.htm.

61. ***Resolution 1244 (1999).*** Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999. იხ.: http://www.nato.int /kosovo/docu/u990610a.htm.

62. ***The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.*** Belgrade, 1974. იხ.: http://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia-Constitution1974.pdf.

63. ***The Declaration of Kosovo Independence.*** February 17, 2008. Full Text. იხ.: http://news. bbc.co.uk/2/hi/europe /7249677.stm.

64. ***The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned.*** The Independent International Commission on Kosovo. Oxford: Oxford University Press, 2000. ელექტრონული ვერსია იხ.: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/r-esources/6D26FF 88119644CFC1256989005CD392-thekosovoreport.pdf.

65. ***The OSCE Mission to Georgia.*** Mission Survey. იხ.: http://www.parliament.ge/f-iles/1_899_277745_osce_missiontogeorgia.pdf.

66. ***The Population of Yugoslavia.*** Belgrade, 1974.

67. ***Treaty of Paris.*** Paris, March 30, 1856. იხ.: https://content. ecf.org.il/files/M009-34_TreatyOfParis1856English.pdf.

68. ***United Nations Security Council Resolution 858 (1993).*** 24 August 1993. იხ.:

http://unscr.com/files/1993/00858.pdf.

69. ***Yugoslav Government War Crimes in Racak.*** *A Human Rights Watch Report*, January 1999. იხ.: http://pantheon.hrw.org/legacy/campaig ns/kosovo98/racak.shtml.

70. ***Акт о государственной независимости Республики Абхазия.*** იხ.: http://-abkhazia-apsny.ru/suverinitet.html/.

71. ***Акты собранные Кавказскою Археографическою Комиссіею.*** В 12 томах. Тифлис, 1866-1904.

72. ***Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии.*** Документы. Т. 1 (1878-1997). Москва: Индрик, 2006.

73. **Аппиан.** Римские войны. Санкт-Петербург: «Алетейя», 1994. Книга X: «События в Иллирии». იხ.: http://www.ancientrome .ru/antlitr/appian/hist-f09.htm.

74. ***Восточная Европа в документах Росиийских архивов. 1944-1953.*** Т. 2. Москва. Новосибирск. 1998.

75. ***Всесоюзная перепись населения 1926 года.*** Т. 14. Закавказская СФСР. Москва, 1929. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www. demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_26.php?reg= 2346.

76. ***Всесоюзная перепись населения 1939 года: Основные итоги.*** Под редакцией Ю. А. Полякова. Москва: «Наука», 1992.

77. ***Всесоюзная перепись населения. 17 Декабря 1926 г.*** Краткие сводки. Выпуск III. Население СССР. Издание ЦСУ СССР. Москва, 1927.

78. ***Всесоюзная перепись населения. 17 декабря 1926 г.*** Краткие сводки. Вып. IV. Народность и родной язык населения. Издание ЦСУ СССР. Москва, 1928.

79. ***Всесоюзная перепись населения. 17 декабря 1926 г.*** Краткие сводки. Вып. XIV. Закавказская СФСР. ССР Абхазии. Издание ЦСУ СССР. Москва, 1929. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_26.php?reg=-2346.

80. ***Всесоюзная перепись населения. 17 декабря 1926 г.*** Краткие сводки. Вып. XIV. Закавказская СФСР. АО Южной Осетии. Издание ЦСУ СССР. Москва, 1929. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_-26.php?reg=2366.

81. ***Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности.*** 10 февраля 2007 года. ოფიციალური ჩანაწერი იხ.: http://kremlin.ru/events/president/ transcripts/24034.

82. ***Мирный договор между Россией и Грузией.*** Москва: Типография «Продпуть», 1920.

83. ***Декларация прав народов России.*** ɒb.: http://www.hist.msu .ru/ER/Etext/-DEKRET/ peoples.htm.

84. ***Дипломатический словарь.*** В 3-х томах. Ред. А. А. Громыко, И. Н. Земсков, В. М. Хвостов. Москва: Изд. Политической литературы, 1971-1973.

85. ***Документы внешней политики СССР.*** Т. 4. 19 марта 1921 г. - 31 декабря 1921 г. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1960.

86. ***Карта Кавказа с показанием политического его состояния до 1801 г.*** ɒb.: https://mus-col.com/collection/printed-products/map/ 7646/.

87. ***Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик.*** Издание ЦИК СССР. Москва-Кремль, 1937.

88. ***Конституция Южной Осетии 1993 года.*** ɒb.: https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_Южной_Осетии.

89. ***Майская декларация, 30 мая 1917 года.*** ɒb.: http://www.do c20vek.ru/node/3932.

90. ***Население СССР.*** По данным всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва: «Финансы и Статистика», 1990.

91. ***О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР.*** Закон. Верховный Совет СССР. 3 апреля 1990 г. N 1409-I (ВВСС 90-15). ɒb.: https://ru.wikisource.org/ wiki/Закон_СССР_от_03.04.1990_№_1409-I.

92. ***Осетинские тексты собранные Д. Чонкадзе и В. Цороевым.*** Записки академии наук. Том XIV. Санк-Петербург, 1868.

93. **Плиний Старший.** Естественная история. Книга шестая. ɒb.: http://annales.info/ant_lit/plinius/06.htm.

94. ***Протокол о приступању Југославије Тројном пакту (1941).*** https://sr.-wikisource.org/wiki/Протокол_о_приступању_Југославије_Тројном_пакту_(1941).

95. ***Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлечённых из посемейных списков 1886 года.*** Тифлис, 1893. ɒb.: https://dlib.rsl.ru/01005403186.

96. ***Сношения России с Кавказом.*** Материалы извлечённые из Московского главного архива Министерства Иностранных Дел. С. Белокуровым. Выпуск 1-й. 1578-1613. Москва, 1889.

97. ***Устав Содружества Независимых Государств (г. Минск, 22 января 1993 года).*** ɒb.: http://cis.minsk.by/page.php?id=180.

98. ***Федеральный закон «О Гражданстве РФ».*** От 31.05.2002. №62-ФЗ. ɒb.: http://www. consultant.ru/popular/civic/34_2.html#p193.

99. ***Юго-Осетинская АО (1989 г.).*** იხ.: http://www.ethno-kavkaz. narod.ru/rnsossetia.html.

მემუარები:

100. **Albright, Madeleine.** Madam Secretary: A Memoir. New York: Harper Perennial, 2003.

101. **Djilas, Milovan.** Conversations with Stalin. New York: Harcourt Brace and Company, 1990.

102. **Rice, Condoleeza.** No Higher Honor. A Memoir of My Years in Washington. New York: Crown Publishers, 2011.

103. **Мгеладзе, А.** Сталин. Каким я его знал. Страницы недавнего прошлого. Тбилиси, 2001.

104. **Ходжа, Э.** Со Сталиным. Воспоминания. Тирана: «8 Нентори», 1984. იხ.: http://www.enverhoxha.ru/Archive_of_books/enver_hoxha_with_stalin_pic_rus.pdf.

სამეცნიერო ლიტერატურა:

105. **ალექსიძე, ლევან.** „დააკნინა თუ არა „კოსოვოს პრეცედენტმა“ სახელმწიფოთა საერთაშორისო თანამეგობრობის ერთგულება გაეროს წევრ სახელმწიფოთა, საქართველოს ჩათვლით, ტერიტორიული მთლიანობის ხელშეუხებლობისადმი?“ წიგნში: **ლევან ალექსიძე.** საერთაშორისო სამართალი და საქართველო (ანტიკური ხანიდან დღემდე): 1957-2012 წლებში გამოქვეყნებული რჩეული ნაშრომები. რედ. ქეთევან ხუციშვილი. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2012, გვ. 680-712.

106. **ასმუსი, რონალდ დ.** მცირე ომი, რომელმაც მსოფლიო შეძრა. საქართველო, რუსეთი და დასავლური სამყაროს მომავალი. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2010

107. **ბატაშვილი, დავით.** 7 აგვისტო: როგორ მოამზადა და დაიწყო რუსეთმა 2008 წლის ომი საქართველოს წინააღმდეგ. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი. ექსპერტის აზრი, 103. თბილისი, 2018. იხ.: https://www.gfsis.org/ge/library/view-opinion-paper/103.

108. **ბახია-ოქრუაშვილი, სალომე.** აფხაზთა ეთნოლოგია. სახელმძღვანელო ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა შემსწავლელი სტუდენტებისთვის. თბილისი, 2011.

109. **ბახტაძე, უჩა.** სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შექმნა და მისი

სამართლებრივი მდგომარეობა. თბილისი, 1968.

110. **ბერაძე, თამაზ.** სამხედრო-საზღვაო საქმის ისტორიიდან. *მეომრის ბიბლიოთეკა*, №12. თბილისი, 2008. იხ.: http://ijhei.files.wordpress.com/2010/0-3/samxedro-sazgva. pdf.

111. **ბერძენიშვილი, ნიკო.** აფხაზეთის შესახებ. წიგნში: **ნიკო ბერძენიშვილი.** საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი III. თბილისი, 1966, გვ. 287-288.

112. **ბერძენიშვილი, ნიკო.** მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო. წიგნში: **ნიკო ბერძენიშვილი.** საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. III. თბილისი, 1966, გვ. 277-286.

113. **ბერძენიშვილი, ნიკო.** საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VIII. თბილისი,

114. **ბლუაშვილი, უჩა.** ეროვნული მოძრაობა და პოლიტიკური კონფრონტაცია საქართველოში 1987-1993. თბილისი, 2012.

115. **ბროსე, მარი.** საქართველოს ისტორია. ნაწ. I. ტფილისი, 1895.

116. **გამახარია, ჯემალ.** ქართულ-აფხაზური ურთიერთობათა ისტორიიდან. თბილისი, 1991.

117. **გამრეკელი, ვახტანგ. ზურაბ. ცქიტიშვილი.** 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხა. / *„მაცნე“*, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნებათმცოდნეობის სერია, №1. თბილისი, 1973.

118. **გამყრელიძე, ბახვა.** ოსთა დემოგრაფიული და ეთნოსოციალური პროცესები ჩრდილოეთ კავკასიაში. / *კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული.* № 18. თბილისი, 2017, გვ. 67-156.

119. **გოგებაშვილი, იაკობ.** რჩეული თხზულებები. ტ. III. თბილისი, 1990.

120. **გურული, ვახტანგ.** საქართველო და გარე სამყარო (XIX-XXI საუკუნეები). თბილისი, 2012.

121. **დაუშვილი, ა.** ფიცი მწამს - ბოლო მაკვირვებს!.. რონალდ დ. ასმუსის წიგნის: „მცირე ომი, რომელმაც მსოფლიო შეძრა“ (თბ., 2010, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა) გამოცემის გამო. თბილისი, გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2013.

122. **დემეტრაშვილი, ალექსანდრე, ირაკლი კობახიძე.** კონსტიტუციური სამართალი. ტ. I. თბილისი, 2010.

123. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. 1, თბილისი, 1997

124. **ვადაჭკორია, შოთა.** ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე (1917-1925). თბილისი, 2017.

125. **თაბუაშვილი, აპოლონ.** ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდინარე სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი). წიგნში: შრომათა

კრებული, №5. გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი. გორი, 2015, გვ. 112-126.

126. **თოთაძე, ანზორ.** ოსები საქართველოში. მითი და რეალობა. თბილისი: „უნივერსალი“, 2006.

127. **თოიძე, ლევან.** როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი. თბილისი, 1991.

128. **თოფჩიშვილი, როლანდ.** ოსთა წინაპარი ალანების თავდაპირველი განსახლების არეალი. თბილისი, 2008. იხ.: http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/4801/1/Tofch ishvili_Roland.pdf.

129. **თოფჩიშვილი, როლანდ.** საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები. თბილისი: „ლომისი“, 1997.

130. **თურმანიძე, თორნიკე.** ოკუპაციის ხაზი - რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ინსტრუმენტი საქართველოს წინააღმდეგ. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი. თბილისი, 2017.

131. **იზორია, ლევან.** აფხაზ სეპარატისტთა ანტიქართული „ამბოხი“ 1967 წელს. / ტიპოლოგიური ძიებანი, №7. თბილისი, 2015, გვ. 241-266.

132. **ითონიშვილი, ვახტანგ.** დვალებისა და დვალეთის საკითხისათვის. თბილისი, 2008.

133. **ითონიშვილი, ვახტანგ.** კავკასია და კავკასიელები. თბილისი, 2007.

134. **ინაძე, მერი.** „ძველი აფხაზეთის ეთნო-პოლიტიკური ისტორიის საკითხები“. /მაცნე /. №2. თბილისი, 1992.

135. **ინგოროყვა, პავლე.** გიორგი მერჩულე: ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურულ-კულტურულ და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. თხზულებათა კრებული. ტ. 3. თბილისი: „საბჭოთა მწერალი“, 1954.

136. **კვარაცხელია, ბორის.** რუსეთის გამოუცხადებელი ომი საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ (აფხაზეთი, სამხრეთ ოსეთი) და საერთაშორისო თანამეგობრობა. თბილისი. 2015.

137. **კომახია, მამუკა.** არალეგიტიმური საპრეზიდენტო არჩევნები აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში/სამხრეთ ოსეთში: რუსეთის როლი არჩევნებში. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი. თბილისი, 2017.

138. **ლეკიშვილი, სოლომონ.** როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი?“ იხ.: წიგნში: *ოსთა საკითხი.* კრებული. რედ. აკაკი ბაქრაძე და ომარ ჩუბინიძე. გორი: პითაგორა, 1996, გვ. 258-275.

139. **ლომოური, ნოდარ.** ძველი აფხაზეთის ეთნოკულტურული ისტორიიდან. „ტრიადა“. თბილისი, 1998.

140. **ლორთქიფანიძე, მარიამ.** აფხაზები და აფხაზეთი. თბილისი: „განათლება“, 1990.

141. **მალაშხია, შოთა.** კონფლიქტების ანატომია. კონფლიქტების ანატომია. თბილისი: „ფორმა“, 2011.

142. **მამრაძე, პ.** ავანტიურა 08.08.08. თბილისი, გამომცემლობა პალიტრა L, 2012.

143. **მგალობლიშვილი, სოფრომ.** მოგონებანი. ტფილისი, 1938.

144. **მელიქიშვილი, გიორგი.** საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის. თბილისი, 1965.

145. **მესხია, შოთა.** ძლევაჲ საკვირველი. თბილისი: „მეხსიერება“, 1972. ელექტრონული ვერსია იხ.: http://orthodoxy.ge/pdf/sh. meskhia-dzlevai-sakvirveli.-pdf.

146. **მზია ტყავაშვილი.** ოსების ბრძოლა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად 1810-1811 წლებში. / *ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები*, II (4). თბილისი: „უნივერსალი“, 2008, გვ. 69-95.

147. **მიბჩუანი, თეიმურაზ.** დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან. რედ. გ. ლორთქიფანიძე, ა. ონიანი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 1989.

148. **მუსხელიშვილი, დავით.** „აფშილთა ეთნიკური კუთვნილების საკითხისათვის“. /არტანუჯი/ №10. თბილისი, 2000.

149. **მღებრიშვილი, ალექსანდრე.** რუსულ-ქართული ურთიერთობები და ქართველთა და ოსთა ერთობლივი ბრძოლა რუსული კოლონიალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ კავკასიაში. კრებულში: II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები: „ნართების ეპოსის კვლევის თანამედროვე პრინციპები და მეთოდოლოგია“. 13-15 ოქტომბერი. შრომების კრებული. თბილისი: „უნივერსალი“, 2016, გვ. 155-165.

150. **ონიანი, ა.** „ისევ და ისევ აფხაზეთის უძველეს ბინადართა შესახებ“ / ლიტერატურული საქართველო / № 45. 1999.

151. **ორახელაშვილი, ალექსანდრე.** აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე. წიგნში: საქართველო და საერთაშორისო სამართალი (სტატიათა კრებული). თბილისი, 2001.

152. **პანფილოვი, ოლეგ.** რუსულ-ქართული საინფორმაციო ომი. 2008 წელი. თბილისი: „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა“, 2018.

153. **პაპასქირი, ზურაბ.** „აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსების თარიღის

საკითხისათვის“. წიგნში: **ზურაბ პაპასქირი.** და აღმოცისკრდა საქართველო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე. თბილისი: სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009, გვ. 171-183.

154. **პაპასქირი, ზურაბ.** აფხაზეთი საქართველოა. თბილისი, 1998.

155. **პაპასქირი, ზურაბ.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. უძველესი დროიდან 1917 წლამდე. ნაკვ. I. თბილისი: „მერიდიანი“, 2003; ნაკვ. II. 1917-1993. თბილისი: „მერიდიანი“, 2007.

156. **სახოკია, თედო.** კრებული. რედ. ა. აფაქიძე, შ. მესხია, გ. ჩიტაია, მ. ჩიქოვანი, ლ. ჯანაშია. თბილისი, 1969.

157. **სონღულაშვილი, ავთანდილ.** აფხაზი თუ აფსუა? თბილისი: „უნივერსალი“, 2007.

158. **სტალინი, ი. ბ.** პარტიის მორიგ ამოცანებზე ნაციონალურ საკითხში. თეზისები რკპ(ბ) ყრილობისთვის, დამტკიცებული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ. წიგნში: **ი. ბ. სტალინი.** თხზულებანი. ტ. 5. თბილისი, სახელგამი, 1955, გვ. 16-31.

159. **ყალიჩავა, კახაბერ.** რუსეთის მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში განხორციელებული საპასპორტო პოლიტიკის ზოგიერთი ასპექტი. / *საისტორიო ძიებანი,* წელიწდეული. XII. თბილისი, 2013-2015, გვ. 217-232.

160. **ყოლბაია, ვახტანგ, რაფიელ გელანტია, დავით ლაცუზბაია, თეიმურაზ ჭახრაკია.** აფხაზეთის ლაბირინთი: 1992-1993 წლებსა და შემდგომ პერიოდში განვითარებული მოვლენები. თბილისი, 1999.

161. **შეყლაშვილი, ფატი.** გერმანიის ექსპანსია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში XX ს-ის 30-იან წლებში და მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში. თბილისი: „უნივერსალი“, 2009.

162. **შეყლაშვილი, ფატი.** კოსოვო - გადაჭრილი პრობლემა თუ ახალი კრიზისის დასაწყისი. / *საისტორიო ვერტიკალები*, № 16. თბილისი, 2008, გვ. 75-79.

163. **შეყლაშვილი, ფატი.** კოსოვოს სერბების საკითხი მეორე მსოფლიო ომის დროს. / *საისტორიო ძიებანი*, წელიწდეული. XII. თბილისი, 2013-2015.

164. **შეყლაშვილი, ფატი.** სერბების, ხორვატებისა და სლოვენების სამეფოს შექმნის საკითხისათვის. / *საისტორიო ვერტიკალები*, № 14. თბილისი, 2008, გვ. 25-29.

165. **ჩიტაია, დავით.** აფხაზეთის საკითხი საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში. აფხაზეთის სახალხო საბჭო 1917-1921 წლებში. თბილისი, 2006.

166. **ჩიქობავა, აკაკი.** ოდიშ-აფხაზეთის ისტორიული გეოგრაფიის რამდენიმე საკითხი ჯაკომო კანტელის 1689 წ. იტალიური რუკის მიხედვით. / *საისტორიო ძიებანი,* წელიწდეული, VIII-IX, თბილისი, 2006, გვ. 150-162.

167. **ჩიქოვანი, გიორგი.** კოსოვოს პრობლემა და მუსლიმური სამყარო. / *პერს-პექტივა XXI.* ტ. 2. ისტორია, პოლიტოლოგია, კულტუროლოგია. თბილისი, 1999.

168. **ჩხეტია, შალვა.** აფხაზეთის სამთავროს ისტორიისათვის (1853-1856წწ.). წიგნში: *საისტორიო მოამბე*, №15-16. თბილისი, 1963.

169. **ცნობილაძე, პავლე.** კონსტიტუციური სამართალი. ტ. I. თბილისი, 2004. წესწყობილება. თხზულებანი. ტ. VI. თბილისი, 1982.

170. **ჭიჭინაძე, ზაქარია.** ოსების ჩამოსახლება ქართლში და ქართველების ამაგი და ღვაწლი მათზედ. ტფილისი, 1916.

171. **ხორავა, ბეჟან.** აფხაზეთის სამთავროს სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების საკითხისათვის გვიან შუა საუკუნეებში. / „არტანუჯი“, №10. თბილისი, 2000, გვ. 25-32.

172. **ჯავახიშვილი, ივანე.** თხზულებანი 12 ტომად. ტ. X. თბილისი, 1992.

173. **ჯავახიშვილი, ივანე.** საქართველოს სახელმწიფო და სოციალური წესწყობილება. თხზულებანი. ტ. VI. თბილისი, 1982.

174. **ჯანაშია, სიმონ.** აფხაზთა სამეფოს ისტორიიდან. იხ. სიმონ ჯანაშია. შრომები. ტ. II. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტი. თბილისი. 1952.

175. **ჯანჯღავა, ვახტანგ.** გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა საქართველოში 1917-1921 წლებში. თბილისი, 1982.

176. **ჯაფარიძე, ანანია.** საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1998.

177. **ჯოჯუა, დაზმირ.** აფხაზეთი 1938-2006 წლებში: რეგიონალური ისტორიული პროცესის ასპექტები. თბილისი, 2009.

178. **ჯოჯუა, დაზმირ.** კოსოვოს პრეცედენტი. / *საისტორიო ძიებანი*, წელიწდეული. VIII-IX. თბილისი, 2006 გვ. 471-498.

179. **Antonenko, Oksana.** A War with No Winners. / *Survival*, Vol. 50, Issue 5, October-November 2008, გვ. 23-36.

180. ***Appendix to Documents from the KGB archive in Sukhum.*** Abkhazia in the Stalin years. Translation by ***B. G. Hewitt***. / Central Asian Survey, Vol. 15, Issue 2, 1996, გვ. 259-297.

181. **Asmus, Ronald Dietrich.** A Little War that Shook the World. Georgia, Russia and the Future and of the West. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

182. *Assays from the History of Georgia.* From Ancient times till the present days. Edited by **J. Gamakharia. T. Beradze. T. Gvantseladze.** Tbilisi, 2011.

183. **Averre, Derek.** From Pristina to Tskhinvali: the legacy of Operation Allied Force in Russia's relations with the West. / *International Affairs*. Vol. 85. Issue 3. 2009, გვ.

575-591.

184. **Banac, Ivo.** The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics. Cornell University Press, 1988.

185. **Bandow, Dug.** US Policy toward Kosovo: Sowing the Wind in the Balkans, Reaping the Whirlwind in the Caucasus. / *Mediterranean Quarterly*, Vol. 20, Issue 1, Winter 2009, გვ. 15-30.

186. **Batakovic, Dusan.** Serbia's Kosovo Drama. A Historical perspective. Belgrade, 2012.

187. **Batakovic, Dusan.** The Kosovo Chronicles. Belgrade, 1992.

188. **Batakovich, Dusan.** "Kosovo and Metohija: History, Memory, Identity." In: The Christian Heritage of Kosovo and Metohija. The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People. Ed. Bishop Maxim (Vasilevic). Los Angeles: Sebastian Press, 2015.

189. **Beha, Adem.** Disputes over the 15-point agreement on normalization of relations between Kosovo and Serbia. / *Nationalities Papers*. Vol. 43, No. 1, 2015, გვ. 102-121.

190. **Boardman, John, N. G. Lempriere.** The Cambridge Ancient History. The expansion of the Greek world. Eighth to six centuries. Cambridge University Press, 1982.

191. **Bokovoy, Mellisa Katherine, Jill A. Irvine, Carol S. Lilly.** State-society relations in Yugoslavia (1945-1992). Scranton, PA: Palgrave Macmillan, 1997.

192. **Bonsignore, Ezio.** The Kosovo Payback. / *Military Technology*, Vol. 32, Issue 9, 2008, გვ. 4-6.

193. **Bowden, Will.** Epirus Vetus: The Archaeology of a late Antique Province. London: Duckworth, 2003.

194. **Bunson, Matthew.** A Dictionary of the Roman Empire. Oxford University Press, 1995.

195. **Caplan, Richard.** International Diplomacy and the crisis in Kosovo. / *International Affairs*, Vol. 74, No. 4. 1998, გვ. 745-761.

196. **Cohen, Ariel, Richard E. Hamilton.** The Russian Military and the Georgian War: Lessons and Implications. Strategic Studies Institute. ERAP Monograph, 2011.

197. **Coppieters, Bruno.** In Defence of the Homeland: Intellectuals and the Georgian-Abkhazian Conflict. წიგნში: Secession, History and the Social Sciences. Ed. by ***B. Coppieters & M. Huysseune***. VUB Brussels University Press, 2002, გვ. 89-116.

198. ***Current Developments.*** International Courts and Tribunals. Edited by ***J Craig Barker***. / *International & Comparative Law Quarterly*, Vol, 60, Issue 3, July 2011, გვ. 799-810.

199. **Cvijic, Jovan.** Osnove za geografiku Makedonije i Stare Srbije. Vol. III. Belgrade: Serbian Royal Academy, 1911.

200. **Daalder, Ivo H. and Michael E. O'Hanlon.** Winning Ugly: NATO's war to save Kosovo. Washington, DC: Brookings Institution Press, 2001.

201. **Daushvili, A.**The Georgian-Russian war of August 2008. Nova Publishers. 2015.

202. **De Vrieze, Frederik.** Kosovo after March 2004 Crisis. / *Helsinki Monitor*, Vol. 15, Issue 3, July 2004. Brill Academic Publishers, გვ. 147-159.

203. **Dodge Billingsley.** Military aspects of the war: the Battle for Gagra. In: The Abkhazians. A Handbook. Edited by George Hewitt. St. Martin's Press, 1998, გვ. 147-156.

204. **Đorđević, Vladimir.** Regional Conflicts in the Western Balkans and the Caucasus Revisited: Comparison of Kosovo to South Ossetia and Abkhazia. / *Central European Political Studies Review*, №1, 2010, გვ. 22-44.

205. **Ducellier, Allan.** 'Albania, Serbia and Bulgaria'. In: The New Cambridge Medieval History. Vol. 5. C. 1198-c. 1300. Cambridge University Press, 1995, გვ. 779-795.

206. **Dugard, John and David Raič.** The Role of recognition in the law and practice of secession. წიგნში: Secession International Law Perspectives. Edited by ***Marcello G. Kohen***. Cambridge University Press, 2006, გვ. 94-137.

207. **Dugin, Alexander.** After Tskhinvali. Interests and Values. / *Russian Politics and Law*, Vol. 47, No. 3, May-June 2009, გვ. 61-70.

208. **Eberhardt, Piotr.** Ethnic groups and population changes in twentieth-century Central-Eastern Europe: history, data and analysis. Routledge, 2002.

209. **Efevwerhan, David I.** Kosovo's Chances of UN Membership: A Prognosis. / *Goettingen Journal of International Law*, Vol, 4, Issue 1, 2012, გვ. 93-130.

210. **Eiff, Hansjörg.** The OSCE Mission to Georgia and the Status of South Ossetia. OSCE Yearbook, 2008, გვ 35-43.

211. **Emmert, Thomas A.** Serbian Golgotha: Kosovo 1389. New York: Columbia University Press, 1990.

212. **Fabry, Mikulas.** The contemporary practice of state recognition: Kosovo, South Ossetia, Abkhazia, and their aftermath. / *Nationalities Papers*, Vol. 40, Issue 5, September 2012, გვ. 661-676.

213. **Fine, Jr. John V.A.** The late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth to the Ottoman Conquest. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, 1985.

214. **Fischer, Bernd J.** Albania at War, 1939-1945. London: Hurst, 1999.

215. **Florin, Curta.** The Making of Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700. Cambridge University Press, 2001.

216. From Autonomy to Colonisation: Human Rights in Kosovo 1989-1993. International Helsinki Federation for Human Rights. November 1993.

217. **Gahrton, Per.** Georgia. Pawn in the New Great Game. New York: Pluto Press, 2000.

218. **Gallis, Paul.** The NATO Summit at Bucharest, 2008. CRS Report for Congress. Updated May 5, 2008. ob.: https://fas.org/sgp/crs/r ow/RS22847.pdf.

219. **Harzl, Benedikt C.** Conflicting Perceptions: Russia, the West and Kosovo. / *Review of Central and East European Law*. Vol. 33. Issue 4. October 2008, გვ. 491-518.

220. **Hayden, Richard M.** Constitutional events in Yugoslavia, 1988-1990: From Federation to Confederation and paralysis? Final Report to National Council for Soviet and East European Research. University of Pittsburgh, 1990.

221. **Heller, Regina.** Russia's quest for respect in the international conflict management in Kosovo. / *Communist and Post-Communist studies*, Vol. 47, Issues 3-4, September-December 2014, გვ. 333-343.

222. **Hewitt, George.** Some thoughts on Ronald Asmus' "Little War that Shook the World: Georgia, Russia and the Future of the West". / *European Security,* Vol. 21, No. 1, March 2012, გვ. 128-137.

223. **Hewitt, George.** The role of scholars in the Abkhazians' loss of trust in the Georgians and how to remedy the situation. Harlem Conference-talk. 1st June 1997. http://www.georgehewitt.net/artic les/abkhazia-georgia/128-the-role-of-scholars-in-the-abkhazians-loss-of-trust-in-the-georgians.

224. **Hoxha, Hajredin.** Proces nacionalne afirmacje albanske narodnosti u jugoslaviji. Casopisza kritiko zrianosti. Ljubljana, 1982.

225. **Hughes, James.** Russia and the Secession of Kosovo: Power, Norms and the failure of Multilateralism. / *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No. 5, July 2013, გვ. 992-1016.

226. **Illarionov, Andrei.** The Russian Leadership's Preparation for War, 1999-2008. In: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia.* Edited by ***Svante E. Cornell*** and ***S. Frederick Starr***. Armonk, NY-London: M. E. Sharpe, 2009, გვ. 49-84.

227. ***International Society to bring a Verdict on the Tragedy of Abkhazia/Georgia.*** Edited by ***Jemal Gamakharia***. Tbilisi, 2015.

228. **Isljami, Hivzi.** "Demografska stvarnost Kosova". Sukob ili Dialog. Srpsko-albanski odnosi i integracija Balkana. Subotica: Otvoreni Univerzitet, 1994.

229. **Ivlevs, Artjoms** and **Roswitha M. King.** Kosovo - Winning its Independence but losing its people? Recent evidence on emigration intentions and preparedness to Migrate. / *International Migration*, Vol. 53 (5). John Wiley and Sons Ltd, 2012, გვ. 84-103.

230. **James, Edward.** Europe's Barbarians AD 200-600. Routledge, 2014.

231. **Jelavich, Barbara.** History of the Balkans. Vol. I. Eighteenth and Nineteenth Centuries. Cambridge University Press: 1995; Vol. II. Twentieth Century. Cambridge University Press: 2006.

232. **Jones, Fortier.** With Serbia into Exile. An American's Adventures with the Army that cannot die. New York: The Century co, 1916.

233. **Judah, Tim.** Kosovo. What everyone needs to know. Oxford University Press, 2008.

234. **Judah, Tim.** The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia. 2nd ed. New Haven, CT: Yale University Press, 2000.

235. **Kane, Steve.** "The 21st SS Mountain Division." / *Siegrunen: The Waffen-SS in Historical Perspective*, No. 6. issue 38. October-December 1984, გვ. 21-30.

236. **Kaser, Karl.** Household and Family in the Balkans: Two Decades of Historical Family Research at University of Graz. Munster: LIT Verlag, 2012.

237. **Ker-Lindsay, James.** Analysis of current events. Not such a *sui generis* case after all: assessing the ICJ opinion on Kosovo. / *Nationalities Papers*, Vol. 39, No. 1, January 2011, გვ. 1-11.

238. **Ker-Lindsay, James.** From Autonomy to independence: the evolution of international thinking on Kosovo, 1998-2005. / *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*.Volume 11, Number 2, June 2009, გვ. 141-156.

239. **Kirova, Iskra.** Public Diplomacy and Conflict Resolution: Russia, Georgia and the EU in Abkhazia and South Ossetia. Los Angeles: Figueroa Press, August 2012.

240. **Kobzova, Jana, Nicu Popescu and Andrew Wilson.** Russia and EU's Competitive Neighborhood. In: The Great Power (mis) Management: The Russian-Georgian War and its Implications of Global Political Order. Edited by ***Alexander Astrov***. Ashgate, 2011, გვ. 79-101.

241. ***Kosovo and Metohija.*** Living in the Enclave. Ed. by **Dusan T. Batakovic**, Belgrade, 2007.

242. **Kostovicova, Denisa.** Parallel worlds: Response of Kosovo Albanians to loss of Autonomy in Sebia. 1986-1996. Keele: Keele Univerity European Research Centre, Keele University, 1997.

243. **Kovačević, E. A. Handžić, H. Hadžibegović.** Oblast Brankovića - Opširni katastarski popis iz 1455. Orijentalni institut, Sarajevo 1972.

244. **Krekic, Berisha.** Medieval Serbia: The Nemanyids and Byzantium. წიგნში: *Byzantine Studies. Essays on the Slavic World and the eleventh century.* Edited by Speros Vryonis Jr. New Rochelle, NY: Aristide D.Caratzas Publisher, 1985.

245. **Krisman, Serge.** Maps of Yugoslavia at war. Massacre of the innocent Serbian

population, committed in Yugoslavia by the Axis and its Sattelite from April 1941 to August 1942. Washington, 1943.

246. **Lakoba, Stanislav.** History: 1917-1989. In: *The Abkhazians.* A Handbook. Edited by **G. Hewitt.** St. Martin's Press, 1998, გვ. 89-101.

247. **Lambeth, Benjamin.** NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment. RAND, 2001.

248. **Lederer, Gyorgy.** "Islam in Albania." / *Central Asian Survey,* Vol. 13, № 3, 1994, გვ. 331-359.

249. **Lubonja, Fatos.** Between the Glory of a Virtual World and the Misery of a Real World. წიგნში: *Albanian Identities: Myth and History,* edited by ***Stephanie Schwandner-Sievens*** and ***Bernd J. Fischer***. London: Hurst, 2002.

250. **Lukic, Reneo, Allen Lynch.** Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union. New York: Oxford University Press, 1996.

251. **Malcolm, Noel.** Kosovo: A Short History. New York: New York University Press, 1998.

252. **MccGwire, Michael.** Why did We Bomb Belgrade? / *International Affairs*, Vol. 76, No, 1. January 2000, გვ. 1-23.

253. **McLellan, Timothy George.** Kosovo, Abkhazia, and the Consequences of State Recognition. / *Camrbidge Student Law Review*, №5 (1), 2009, გვ. 1-18.

254. **Mertus, Julian A.** Operation Allied Force: handmaiden of Independent Kosovo. International affairs. / *Royal Institute of International affairs*, Vol. 85, No. 3. 2009, გვ. 461-476.

255. **Mészáros, Edina Lilla.** United Nations Interventionism: Peacekeeping Operations in Kosovo. / Eurolimes, Vol. 18, Autumn 2014. Oradea University Press, გვ. 129-145.

256. **Mihalkanin, Edward.** "The Abkhazians: A National Minority in their own Homeland." წიგნში: The De-Facto States: Quest for Sovereignty. Edited By ***Tozun Bahcheli, Barry Bartmann, Henry Srebrnik***. Routledge, 2004.

257. **Mikić, Djordje.** "The Albanians and Serbia during the Balkan Wars." წიგნში: *East Central European Society and the Balkan Wars, War and Society in East Central Europe.* Edited by ***Bela Kiraly, D. Djordjevic***. Vol. XVIII. Boulder, CO: Social Science Monographs, 1987, გვ. 165-196.

258. **Misha, Piro.** Invention of a Nationalism: Myth and Amnesia. წიგნში: *Albanian Identities: Myth and History,* edited by Stephanie Schwandner-Sievens and Bernd J. Fischer. London: Hurst, 2002.

259. **Myzyri, Husni.** Kreu VIII: Lidhja Shqiptare e Prizrenit (1878-1881). Historia e

popullit shqiptar: për shkollat e mesme. Prishtinë: Libri Shkollor, 2002.

260. **Nichol, Jim.** Georgia [Republic] and NATO Enlargement: Issues and Implications. In: Georgia and the Caucasus Region. Editor ***Fran W. Haro*** . New York, Nova Science Publishers, Inc., 2010, gg. 125-130.

261. **Nielsen, Christian Axboe.** The Kosovo precedent and the rhetorical deployment of former Yugoslav analogies in the cases of Abkhazia and South Ossetia. / *Southeast European and Black Sea Studies.* Vol. 9, No. 1-2, 2009, gg. 171-189.

262. **Orel, Vladimir.** Albanian Etymological Dictionary. Leiden: Brill, 1998.

263. **Papaskiri, Zurab.** Another look at one of the False Historical Postulates of the Abkhazian Separatist Ideology: On the question of Abkhazia's Political-State Status in 1921-1931. / *The Caucasus and Globalization*, Vol. 6, Issue 2. CA&CC Press, Sweden, 2012, gg. 168-180.

264. **Petrovich, Alexander & ĐorĐe Stefanovich.** Kosovo, 1944-1981: Rise and the fall of a communist "Nested Homeland". / *Europe-Asia Studies.* Vol. 62, No, 7, September 2010, gg. 1073-1106.

265. **Pomerantsev, Peter.** Yes, Russia Matters: Putin's Guerilla Strategy. / *World Affairs*, Vol. 177, Issue 3, September-October 2014.

266. **Pomeroy, Sarah, Stanley M. Burstein, Walter Donlan, Jennifer Tolbert Roberts.** A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society and Culture. Oxford University Press, 2008.

267. **Rački, Franjo.** "Izveštaj barskog nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju god. 1610 po Arbanaškoj i Staroj Srbiji." Starine JAZU XX. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1980, gg. 50-156.

268. **Radeljić, Branislav.** Official Discrepancies: Kosovo Independence and Western European Rhetoric. / *Perspective on European Politics and Society*, Vol. 15. No. 4. Routledge, 2014, gg. 431-444.

269. **Rakowska-Harmstone, Teresa Piotr Dutkiewicz, Agnieszka Orzelska.** New Europe: the impact of the first decade. In 2 vols. Warsaw: Institute of Political Studies, 2006.

270. **Ramet, Sabrina.** Nihil obstat: religion, politics, and social change in East-Central Europe and Russia. Durham, NC: Duke University Press, 1998.

271. **Rasizade, Alec.** Putin's mission in the Russian Thermidor. / Communist and Post-Communist Studies. Vol. 41, issue 1, March 2008, gg. 1-25.

272. **Relijc, Dusan.** Russian voice heard in Serbia. / *Russian Analytical Digest*, No. 39, 2008, gg. 2-5, on.: http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-39-2-5.pdf.

273. **Repishti, Sami.** "Human Rights and the Albanian Nationality in Yugoslavia". In: ***Human Rights in Yugoslavia.*** Edited by ***Oskar Gruenwald and Karen Rosenblum-Cale***. New York: Irvington Pub, 1986.

274. **Rogel, Carole.** Kosovo: Where it all Began. / *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol, 17, No. 1, Fall 2003, გ3. 167-182.

275. **Ronayne, Peter.** Genocide in Kosovo. / *Human Rights Review*, Vol. 5, Issue 4. Jul-Sep 2004, გ3. 57-71.

276. **Ryngaert, Cedric and Sven Sobrie.** Recognition of States: International Law or Realpolitik? The Practice of Recognition in the wake of Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia. / *Leiden Journal of International Law*. Vol. 24. Issue 2. June 2011, გ3. 467-490.

277. **Serrano, Silvia.** Géorgie, sortie d'empire. Paris: CNRS Editions, 2007.

278. ***Sociolinguistics.*** An International Handbook of the Science of Language and Society. Edited by **Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill**. De Gruyter Mouton, 2006.

279. **Stefanović, Djordje.** "Seeing the Albanians through Serbian eyes: The Inventors of the Tradition of Intolerance and their Critics, 1804-1939." / *European History Quarterly*, № 35 (3), 2005, გ3. 465-492.

280. **Stojanovic, Ljub.** Stari srpski zapisi I natpisi. T. V. Belgrade & Novi Sad, 1987.

281. ***Studies on Kosova.*** East European Monographs, number 155. Ed. by **Arshi Pipa** and **Sami Repishti**. Boulder, CO: East European Monographs, 1984, გ3. 144.

282. **Subotic, Gojko.** Art of Kosovo: The Sacred Land. New York: Monacelli Press, 1998.

283. **Swire, Joseph.** Albania: The Rise of a Kingdom. New York: Arno Press, 1971.

284. ***The Abkhazians.*** A Handbook. Edited by **G. Hewitt.** St. Martin's Press, 1998.

285. ***The Oxford dictionary of the Christian church.*** Edited by **Cross. F.L.** Oxford University Press, 2005.

286. **Thomas, Ronald.** The Distinct Cases of Kosovo and South Ossetia: Deciding the Question of Independence on the Merits and International Law. / *Fordham International Law Journal*, Vol. 32, Issue 6, 2008, გ3. 1990-2045.

287. **Treadway, John D.** The Falcon and the Eagle. Montenegro and Austria-Hungary 1908-1914. West Lafayette: Purdue University Press, 1983.

288. **Vemic, Mirketa.** Serbs in Kosovo and Metohija in the Second Half of the 19th Century According to an Ethnic Map of a part of Old Serbia. / Forum Geographic. Volume 10. Issue 2. The Geographical Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts. December 2011, გ3. 255-263.

289. **Vickers, Miranda.** Between Serb and Albanian. A History of Kosovo. New York: Columbia University Press, 1998.

290. **Vladisavljevic, Nebosja.** Nationalism, Social Movement Theory and the Grass Roots Movement of Kosovo Serbs, 1985-1988. / *Europe-Asia Studies*, Vol. 54, No. 5. Glasgow: Carfax Publishing, 2002, გ3. 771-790.

291. **Waters, Timothy William.** Plucky Little Russia: Misreading the Georgian War through the Distorting lens of Aggression. / *Stanford Journal of International Law*, Vol. 49, Issue 1, Winter 2013, გ3. 176-238.

292. **Weller, Marc.** The Crisis in Kosovo 1989-1999: From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities. Cambridge, 1999.

293. **Weller, Marc.** The Rambouillet Conference on Kosovo. / International Affairs, Vol. 75, No 2. April 1999, გ3. 211-251.

294. **Wilkes, John.** The Illyrians. Oxford: Blackwell, 1995.

295. **Wilkinson, H. R.** "Jugoslav Kosmet: The evolution of a frontier province and its landscape." / *Transactions and Papers (Institute of British Geographers),* Vol. 21, 1955, გ3. 171-193.

296. **Woodward, Sussan.** Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War. Washington, DC: Brookings Institution Press, 1995.

297. **Xhufi, Pellumb.** The Albanians in the Serbian Nemanja Kingdom. */ Kosova Historical Review,* № 4, 1994.

298. **Zourabichvili, S.** La tragédie géorgienne, 2003-2008. Grasset, 2009.

299. **Аванесян, А. А.** Влияние Косовского прецедента на судьбу Абхазии и Южной Осетии. / Теория и практика общественного развития: научный журнал [Электронный ресурс]. 2013, №9, გ3. 216-218.

300. **Авидзба, А. Ф.** Абхазия и Грузия: Завтра была война (О Абхазо-Грузинских отношениях в 1988-1992 годы). Сухуми, 2012.

301. **Авидзба, А. Ф.** О политических взаимоотношениях Абхазии и Грузии в предвоенный период (1988-1992 гг.). ობ.: http://apsny teka.org/935-avidzba_a_f-_izbrannye_ stati.html.

302. **Авидзба, А. Ф.** Становление независимого Абхазского государства и Российская Федерация (1993-2008гг.). ობ.: **Аслан Авидзба.** О политических взаимоотношениях Абхазии и Грузии в предвоенный период (1988-1992 гг.). ობ.: Ученые записки Центра изучения Центральной Азии, Кавказа и Урало-Поволжья. Том 1: Абхазия. Скаков А.Ю. (отв. ред.). Москва. ИВ РАН. 2013. http://apsnyteka.org/935-avidzba_a_f_izbrannye_stati.h tml.

303. **Алексеева, Л.** История Инакомыслия в СССР. Москва: «Весть», 1992.

304. **Антоненко, О.** Независимость Косово. Почему Россия против? *Russie.Nei.Visions*, № 21, 2007.

305. **Анчабадзе, З. В.** Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.). Сухуми, 1959.

306. **Анчабадзе, Зураб.** Очерк этнической истории Абхазского народа. Сухуми, 1976.

307. **Арш, Г. Л., И. Г. Сенкевич, Н. Д. Смирнова.** Краткая история Албании. Москва: «Наука», 1965.

308. **Басария, Симон.** Избранные сочинения. «Алашара». Сухуми, 1967.

309. **Бгажба, О. Х., С. З. Лакоба.** История Абхазии. С древнейших времён до наших дней. Сухуми, 2015.

310. **Бжания, Царбей.** Из истории хозяйства и культуры абхазов. «Алашара». Сухуми, 1973.

311. **Блиев, М.** Осетия в первой трети XIX века. Орджоникидзе, 1964.

312. **Блиев, М.** Южная Осетия в коллизиях Российско-Грузинских отношений. Москва: «Европа», 2006.

313. **Ванеев, З. Н.** Избранные работы по истории Осетинского народа. Т. I. Цхинвали: «Ирыстон», 1989.

314. **Ванеев, З. Н.** К вопросу времени заселения Юго-Осетии. НИИ АН Грузии. Вып. 3. Тбилиси, 1936.

315. **Вейденбаум, Е.** Кавказские этюды. Исследования и заметки. Тифлис, 1901.

316. **Вейденбаум, Е.** Путеводитель по Кавказу. По поручению генерал-адьютанта Дондуков-Корсакова, главноначальствующего гражданскою частью на Кавказе. Тифлис, 1888.

317. **Воронов, Л.** Абхазия не Грузия. Книгоиздательство „Верность“. №89. Москва, 1907.

318. **Воронов, Ю. Н.** Абхазы - Кто они? Гагра, 1993.

319. **Гамахария, Дж.** Очерки из истории Грузии. Абхазия с древнейших времён до наших дней. Тбилиси, 2009.

320. **Гамахария, Дж., Б. Гогия.** Абхазия - Историческая область Грузии (Историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времён до 30-х годов XX века. Тбилиси, 1997.

321. **Гамкрелидзе, Т. В.** Современная диахроническая лингвистика и Картвельские языки. / *«Вопросы Языкознания»*, № 3. Москва, 1971.

322. **Ганин, А. В.** Советская военная разведка в Грузии в 1920-1921 годах. Миссия Павла Ситина. / *Государственное управление.* Электронный вестник. Выпуск № 43. Апрель 2014.

323. **Гулия, Д.** История Абхазии. Т. I. Тифлис, 1925.

324. **Гулия, Д.** Стихотворения и частушки. Тифлис, 1912.

325. **Гунба, М. М.** Абхазия в первом тысячелетии н.э. (Социально-экономические

и политические отношения). Сухуми, 1989.

326. **Гуськова, Е.** История югославского кризиса (1990-2000). Москва: «Алгоритм», 2001.

327. **Джапаридзе, О. М.** Позднебронзовая культура. Западногрузинская культура. წიგნში: *«Очерки истории Грузии»*. Т. I. Тбилиси, 1989.

328. **Джоджуа, Т.** Историография Цхинвальксого региона (Южная Осетия). წიგნში: *Историографический диалог вокруг непризнанных государств. Приднестровье, Нагорный Карабах, Армения, Южная Осетия и Грузия.* Slavic Research Centre. Hokkaido University, 2007, გვ. 84-112.

329. **Дзидзария, Г. А.** Абхазия в годы Крымской войны. Упразднение владетельного княжества. წიგნში: *Очерки истории Абхазской АССР*. Т. I. Сухуми, 1960.

330. **Дзидзария, Г. А.** Присоединение Абхазии к России. წიგნში: *Очерки истории Абхазской АССР*. Т. I. Сухуми, 1960.

331. **Дзугаев, К.** Республика Южная Осетия: История и современность. წიგნში: Историографический диалог вокруг непризнанных государств. Приднестровье, Нагорный Карабах, Армения, Южная Осетия и Грузия. Slavic Research Centre. Hokkaido University, 2007, გვ. 61-83.

332. **Донцова, А.** Актуальные проблемы международного-правового признания государств (на примере Косово, Абхазии, Южной Осетии, Южного Судана). კრებულში: Правовое регулирование в условиях модернизации государственности: национальный и международный правовые аспекты. Материалы VI Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов. Казань, 25-27 Ноября, 2011, გვ. 480-481.

333. **Жоржолиани, Г.** Исторические и политичские корни конфликта в Абхазии. Тбилиси, 2000.

334. **Захаров, В. А., А. Г. Арешев, Е. Г. Семерикова.** Абхазия и Южная Осетия после признания: исторический и современный контекст. Москва, 2010.

335. **Иессен, А. А.** Прикубаньский очаг металургии и металообработки в конце медно-бронзового века. / *«Материалы и исследования по археологии СССР»,* №23. Москва, 1951.

336. **Инадзе, М. П.** Вопросы этнополитической истории древней Абхазии. წიგნში: *«Разыскания по истории Абхазии/Грузия»*. Тбилиси, 1999, გვ. 61-92.

337. **Инал-ипа, Ш. Д.** Страницы исторической этнографии абхазов. Сухуми, 1971.

338. **Инал-Ипа, Шалва.** Вопросы Этно-культурной истории Абхазов. «Алашара». Сухуми. 1976.

339. **Калачев, Д. Н.** Косово, Абхазия, Южная Осетия, Крым: Разногласия России и

НАТО по статусу территорий. / *Вестник МГОУ*. Серия: История и политические науки. №5, 2014, გვ. 202-208.

340. **Квашилава, Каха.** Ещё раз о том, когда стала река Энгури «пограничной» рекой. / *სისტორიო ძიებანი,* წელიწდეული, XII. თბილისი, 2013-2015, გვ. 120-157.

341. **Косик, В. И.** Балканы: Порвалась цепь великая (середина XIX - начало XXI вв.). Москва: «ПРОБЕЛ-2000», 2014.

342. **Лавров, Д.** Заметки об Осетии и осетин. Тифлис, 1883.

343. **Лежава, Г.** Абхазия: Анатомия межнациональной напряжённости. Москва, 1999.

344. **Лекишвили, С.** Когда возник термин «Южная Осетия». კრებულში: *Осетины в Грузии.* Сборник. Тбилиси: «Универсал», 2015.

345. **Ленин, В. И.** Критические заметки по национальному вопросу. წიგნში: **В. И. Ленин.** Полное собрание сочинений. Издание пятое. Т. 24. Москва: Издательство политической литературы, 1973, გვ. 113-150.

346. **Ленин, В. И.** Социалистическая революция и право наций на самоопределение. წიგნში: **В. И. Ленин.** Полное собрание сочинений. Издание пятое. Т. 27. Москва: Издательство политической литературы, 1969, გვ. 252-266.

347. **Леонтьев, М., Д. Жуков.** «Независимая» Грузия: Бандит в тигровой шкуре. Москва, 2008.

348. **Лорткипанидзе М., Г. Отхмезури.** Шида Картли (Исторический экскурс). კრებულში: *Осетины в Грузии.* Сборник. Ред. **М. Лорткипанидзе**. Тбилиси: «Универсал», 2015, გვ. 7-53.

349. **Мамсуров, Т. Д.** Регионы - центр: проблема согласования интересов. Москва: Издательство российского университета дружбы народов, 2000.

350. **Маначинский, А. Я., Д. О. Денисов.** Косово и Метохия: Между автономией и сепаратизмом. История и современность. Москва-Пушкино: Центр стратегической конъюнктуры, 2014.

351. **Марыхуба, Игорь.** Абхазия в советскую эпоху. Том. I. Абхазские письма (1947-1989). Сборник документов. Сухуми, 1994. ელექტრონული ვერსია იხ.: http:// apsnyteka.org/2909-abkhazia _v_sovetskuyu_epokhu_I_abkhazskie_-pisma_1994.html.

352. **Марыхуба, Игорь.** Московские архивные документы об Абхазии XX века. Сухуми, 2008.

353. **Марыхуба, Игорь.** Об Абазгской (Абхазской) письменности. Сухуми, 2016.

354. **Мачавариани, Г. И.** Обшекартвельская консонантная система. Тбилиси, 1965.

355. **Ментешашвили, А.** Исторические предпосылки современного сепаратизма в Грузии. Тбилиси, 1998.

356. **Мусхелишвили, Д. Л.** Историческая география Грузии IV-X вв. Очерки истории грузии. Т. II. Тбилиси, 1988.

357. **Мусхелишвили, Д. Л.** Исторический статус Абхазии в Грузинской государственности. წიგნში: *«Разыскания по истории Абхазии/Грузия»*. Тбилиси, 1999, გვ. 115-154.

358. **Николаев, Д. Г.** Политические основания и условия признания независимости Абхазии, Южной Осетии и Косово. Автореферат диссертации по политологии. Москва, 2011.

359. **Николаев, С. Н., С. А. Старостин.** Северо-кавказские языки и их место среди других языковых семей Передней Азии. კრებულში: Лингвистическая реконструкция и древнейшая история Востока. Тезисы докладов. Ч. 3. Майкоп, 1984.

360. **Паичадзе, Г. Г.** Абхазия в составе Российской империи. 1810-1917гг. წიგნში: *«Разыскания по истории Абхазии/Грузия»*. Тбилиси, 1999, გვ. 215-238.

361. **Папаскири, З. В.** Абхазия. История без фальсификации. Тбилиси, 2010.

362. **Пфаф, В. Б.** Материалы для древней истории Осетин. Тифлис, 1871.

363. **Пчелина, Е. Г.** Ossetica. Избранные труды по истории, этнографии и археологии Осетинского народа. Владикавказ, 2013.

364. **Соколов, А.** Путешествие моё в Имеретию с линии кавказской. Москва, 1874.

365. **Сталин, И. В.** Об очередных задачах партии в национальлном вопросе. *Тезисы к X съезду РКП(б) утвержденные ЦК партии.* წიგნში: **Иосиф Висарионович Сталин.** Сочинения. Том 5. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1947, გვ. 15-28.

366. **Стуруа, Д.** Сепаратистское движение в Абхазии в шестидесятые и семидесятые годы нашего столетия. Тбилиси, 1995.

367. **Техов, Б. В.** Скифы и центральный Кавказ в VII-VI вв. до н.э. Москва: «Наука», 1980.

368. **Техов, Б. В.** Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н.э. Москва: «Наука», 1977.

369. **Трапш, М. М.** Первобытнообщинный строй и рабовладельческие отношения на территории Абхазии. Труды. Т. 1. Сухуми, 1970.

370. **Турчанинов, Г. Ф.** Открытие и дешифровка древнейшей письменности Кавказа (Середина III тыс. до н.э. - IV-V вв. н.э.). Москва, 1999.

371. **Услар, П. К.** Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлис, 1887.

372. **Фомин, И. В.** Образы Южной Осетии и Косова в Российском внешнеполитическом дискурсе. / *«Полития»*, №1 (72), 2014, გვ. 128-143.

373. **Хварцкия, Меджит.** История фальсификации и фальсификация истории (Сборник статей). Сухуми, 1997.

374. **Чибиров, Л.** Древнейшие пласты духовной культуры осетин. Цхинвали, 1984.

375. **Чочиев, А. Р.** Нарты-арии и арийская идеология. Кн. 1. Москва: Акалис, 1996; Кн. 2. Москва: Акалис, 2000.

პერიოდული პრესა:

376. **ალადაშვილი, ირაკლი.** „დაუყოვნებლივი პასუხი ვაზიანიდან“. // *გაზ. „კვირის პალიტრა“,* რუბრიკა „სამხედრო თემაზე“. № 29 (699), 2008 წ. 21-27 ივლისი, გვ. 8.

377. *„ახალგაზრდა კომუნისტი“*, №141, 1989წ. 25 ნოემბერი.

378. **ბერძენიშვილი, ნიკო.** წერილი რედაქტორს. // *ლიტერატურული გაზეთი,* 8.II. №6, 1957.

379. **კვანჭილაშვილი, ტარიელ.** „მერე რა იქნება?“. // გაზ. *„ლიტერატურული საქართველო“*, №40 (2664). 1988 წლის 30 სექტემბერი, გვ. 3-4.

380. „კრემლის მიერ შეთავაზებული სცენარები ძალიან ჰგავს ერთმანეთს. ანუ როგორ შეხვდნენ ოსები მშვიდობიან მომიტინგეებს“. // გაზ. *„საქართველო“*, №4, 15.XII.1989, გვ. 1.

381. **მანაგაძე, ირაკლი.** „პაველ ფელგენჰაუერი: „საქართველომ უნდა დათმოს აფხაზეთის რაღაც ნაწილი“. // გაზ. *„კვირის პალიტრა“*, რუბრიკა „რა იქნება ხვალ?..“, №29(699), 2008 წ. 21-27 ივლისი, გვ. 13.

382. **მარგველაშვილი, თინათინ.** „აშშ-ის ახალი გეგმა“. // *გაზ. „კვირის პალიტრა“,* რუბრიკა „რას წერენ ჩვენზე“, № 30(700), 2008 წ. 28 ივლისი - 3 აგვისტო, გვ. 16.

383. **მარგველაშვილი, თინათინ.** „დაყავი და იბატონე“. // გაზ. *„კვირის პალიტრა“*, რუბრიკა „რას წერენ ჩვენზე“, №26 (696), 2008 წ. 30 ივნისი - 6 ივლისი, გვ. 16.

384. „მიტინგი მშვიდობიანად დამთავრდა“. // გაზ. *„თბილისი“*, №270, 1989წ. 25 ნოემბერი, გვ. 8.

385. *„საქართველოს რესპუბლიკა“*, 1992 წლის 25 აგვისტო.

386. **Applebaum, Anne.** The Consequences of Kosovo. // *Washington Post*, February 19, 2008.

387. **Chivers, C. J.** Georgia Offers Fresh Evidence on War's Start. // *"New York Times"*, September 15, 2008. იხ.: http://www.nytimes.com/ 2008/09/16/world/europe/1-

6georgia.html.

388. **Hayton, Bill.** Today Kosovo, tomorrow the world. // *"New Statesman,"* 2 April 1999, გვ. 11-12.

389. **Kenney, George and Michael J. Dugan.** Operation Balkan Storm: Here's a Plan. // *The New York Times.* November 29, 1992, გვ. 15. ელექტრონული ვერსია იხ.: http:// www.nytimes.com/1992 /11/29/opinion/operation-balkan-storm-here-s-a-plan.html.

390. **Simes, Dimitri K.** Russia's playing ball - will we? // Los Angeles Times, March 22, 2007. იხ.: http://articles.latimes.com/2007/ mar/22/opinion/oe-simes22.

391. **Stack, Megan K.** Kosovo a frustration for Russia. // Los Angeles Times, February 14, 2008. იხ.: http://articles.latimes.com/2008 /feb/14/world/fg-kosovo14.

392. «Александр Анкваб отвечает - Историю Абхазии нельзя скроить из президентских мифов и небылиц». // Газ. *«Аитаира»*, №10, 25.VI.2003.

393. *«Независимая Газета»*, №40 (3720), 1 Марта 2006.

394. Конституция (Основной Закон) Грузинской Советской Социалистической Республики. // *«Заря Востока»*, №70 (16046), 24 Марта 1978 года.

395. **Пельц, Александр, Виталий Денисов.** Договорённости с Арменией и Грузией в военной области оцениваются высоко. // *«Красная звезда»*, № 65 (21652), 24 марта 1995.

396. **Смирнова, Н.** Косовары: Беженцы или изгнанники? *«Новое Время»*. №16. 25 Апреля 1999 г.

397. «Тезисы тов. Сталина по докладу об очередных задачах партии в национальном вопросе, утверждённые Ц.К. Партии.» // *Правда»*, №29, 10 Февраля 1921 года, გვ. 2.

398. **Чибиров, Л.** Еще раз о появлении алан в Закавказье. // Газ. *«Советская Осетия»*, 16 марта 1990 г.

399. Эдуард Кокойты: Мы там практически выровняли всё. // Газ. «Коммерсантъ», №144, 15.08.2008, გვ. 7. იხ.: http://www.kommersant.ru/do-c/1011 783.

ელექტრონული რესურსები:

400. ახალგორის ქართული სკოლების დაწყებითი კლასები სწავლას ჯერ ისევ ვერ იწყებენ. 20.10.2017. იხ.: http://dfwatc h.net/ახალგორის-ქართული-სკოლებ-49321.

401. **გუჩმანიძე, ილია.** კოსოვოს პრეცედენტი და საქართველო. იხ.: https://sites.google.com/site/geopolitologia/home/kosovospretsedentidasakartvelo.

402. დევნილთა სტატისტიკა. იხ.: http://www.mra.gov. ge/geo/static/55.

403. ექვსპუნქტიანი გეგმა. იხ.: http://www.civil.ge/geo/article .php?id=19157.

404. ვინ დაიწყო აგვისტოს ომი? - ,,პასუხი კოლაბორაციონისტების სიყალბეს“. უკანასკნელად ნანახია 12.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.newposts.-ge/?newsid=97024

405. ის გაიტაცეს და მოკლეს - ოკუპაციას შეწირული კიდევ ერთი ქართველი. 23.02.2018. იხ.: https://www.kvirispalitra.ge/justice /40762-qis-gaitaces-da-moklesq-okupacias-shetsiruli-kidev-erthi-qarthveli.html?device=xhtml.

406. ჟენევის საერთაშორისო მოლაპარაკებები. შერიგებისა და სამოქალაქო თანასწორობის საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის აპარატი. უკანასკნელად ნანახია 08.08.2021 ვებგვერდზე: https://smr.gov. ge/ge/page/26/jen evis-saertashoriso-molaparakebebi

407. როგორ მივედით 2008 წლის ომამდე ანუ რუსული პოლიტიკის რეალიზაცია "ნაციონალურად". უკანასკნელად ნანახია 12.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.kvirispalitra.ge/politic/22522-rogor-mivedith-2008-tslis-omamde-anu-rusuli-politikis-realizacia-qnacionaluradq.html

408. რუსეთი აღიარებს ცხინვალის რეგიონში საჰაერო სივრცის დარღვევას. იხ.: http://www.civil.ge/geo/article.php?id=1876 8&search.

409. რუსიფიკაციის ახალი ტალღა ოკუპირებულ გალში. 2015 წლის 4 აგვისტო. იხ.: http://www.amerikiskhma.com/a/gali-georgian-books/2900478.html.

410. საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტების 2002-2018 წლების ხარჯების შესრულების მაჩვენებლები. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. ბიუჯეტი. სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკა. ელ-ვერსია იხ.: https://mof.ge/4-885.

411. საქართველოს შეცვლილი საზღვრები ოკუპაციის შემდეგ. ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი. 26 ოქტომბერი 2015. იხ.: https://www. idfi.ge/ge/changed-borders-of-georgia-after-occupation.

412. ქართველი ისტორიკოსების ვერდიქტი: ომი სააკაშვილმა დაიწყო!. უკანასკნელად ნანახია 12.08.2021 ვებგვერდზე: https://mpress.ge/qarthveli-istorikosebis-v/

413. ცხინვალის რეგიონი/სამხრეთ ოსეთი. იხ.: http://smr.gov.ge/D etailspage.asp-x?ID=42.

414. ხურჩაში მოკლული გიგა ოთხოზორია ზუგდიდში დაკრძალეს - კადრები პროცესიიდან. 26,05.2016. იხ.: https://www.p alitravideo.ge/palitranewsnew-s/73303-khurchashi-mokluli-giga-othkhozoria-zugdidshi-dakrdzales-kadrebi-procesiidan.html.

415. Abkhazia Is Recognized by Nauru. იხ.: http://www.nytimes.com /2009/12/16-

/world/europe/16georgia.html.

416. Application no. 45431/08. Ariana Zakharyevna SHAVLOKHOVA against Georgia and 4 other applications. (see list appended). უკანასკნელად ნანახია 24.10.2021 ვებგვერდზე: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22DECGRANDCHAMBER%22,%22ADMISSIBILITY%22,%22ADMISSIBILITYCOM%22],%22itemid%22:[%22001-212876%22]}

417. Application no. 48347/08. Elza Alikhanovna BEKOYEVA against Georgia and 3 other applications (see list appended) უკანასკნელად ნანახია 24.10.2021 ვებგვერდზე: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22DECGRANDCHAMBER%22,%22ADMISSIBILITY%22,%22ADMISSIBILITYCOM%22],%22itemid%22:[%22001-212877%22]}

418. "Georgia will not recognize Kosovo". May 9, 2008. იხ.: https://www.b92.net/-eng/news/politics.php?yyyy=2008&mm=05&dd=09&nav_id=50095.

419. Albania - The Ancient Illyrians. იხ.: https://www.thoughtco.com/ albania-the-ancient-illyrians-4070684.

420. Case of Georgia vs Russia (II). (Application no. 38263/08). 21.01.2021. უკანასკ-ნელად ნანახია 08.08.02021 ვებგვერდზე: https://hudoc.echr.coe.i-nt/fre#{%22itemid %22:[%22001-207757%22]}

421. Chavez Recognizes South Ossetia, Abkhazia As Independent. იხ.: http://www.rferl.org/a/Chavez_Visits_Russia_20To_Discuss_Arms_Energy_Deals/1819273.html.

422. Countries that have recognized Kosovo as an independent state. იხ.: http://-www.beinkosovo.com/countries-that-have-recognized-kosovo-as-an-independent-state/.

423. David Rumsey map collection. Geography associates. Mingrelie autrefois Colchis. Author: Pieter Van der Aa (1659 - 1733). Date: 1713. უკანასკნელად ნანახია 31.08.2021 ვებ-გვერდზე: https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~297197~90068738:119--Mingrelie-autrefois-Colchis?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No#

424. Eastern Michigan University Linguist List: The Illyrian Language. იხ.: http://mul-titree. org/codes/xil.

425. ECMI: Minority figures in Kosovo census to be used with reservations. იხ.: http://www.infoecmi.eu/index.php/ecmi-minority-figures-in-kosovo-census-to-be-used-with-reservations/.

426. European Union Monitoring Mission in Georgia. Updated in December 2018. იხ.: https://eumm.eu/data/image_db_innova/EUMM Factsheet ENG 2018 December.PDF.

427. Georgia Says Vanuatu Has Withdrawn Recognition of Abkhazia. იხ.: https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-05-20/georgia-says-vanuatu-has-withdrawn-recognition-of-abkhazia.
428. Georgia. Republic of Georgia. იხ.: https://www.citypopu lation.de/Georgia.html.
429. Georgia: President Unveils South Ossetian Peace Plan In Strasbourg. იხ.: http://www. rferl.org/a/1057093.html.
430. ICC Pre-Trial Chamber I authorises the Prosecutor to open an investigation into the situation in Georgia. იხ.: https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1183&ln=en.
431. Kosovo and the end of the Nation-State. Speech by Vaclav Havel. 29 April 1999. იხ.: https://www.nybooks.com/articles/1999/06/ 10/kosovo-and-the-end-of-the-nation-state/.
432. Kosovo population data-points. იხ.: http://www.fact-index.com/k/ko/kosovo_population _data_points.html.
433. Kosovo Population. იხ.: http://countrymeters.info/en/Kosovo.
434. Kosovo. The World Factbook. იხ.: https://www.cia.gov/library/pub lications/the-world-factbook/geos/kv.html.
435. **Margaret Thatcher.**"The Kosovo campaign was a just and necessary war. And I believe that Blair - of whom I have many criticisms - in this case showed real determination in conduc-ting it." უკანასკნელად ნანახია 11.08.2021 ვებგვერდზე:https://www.quotemaster.org/q8157695cf85c2a74d4e705d48-75fb658
436. Medieval Monuments in Kosovo. იხ.: http://whc.unesco. org/en/list/724/.
437. **Michael Ignatieff.** "Desert Storm created the pattern for the American way of war that eventually prevailed in Kosovo. America learned from Vietnam that unilateral use of force eventually forfeits international legitimacy and domestic support. Desert Storm demonstrated the political necessity of coalition warfare." უკანასკნელად ნანახია 11.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.quotemaster.org/qf2d959d1fb6d38f50a8add5db7515da3
438. Memorandum 1986 (the Greater Serbian Ideology) by Serbian Academy of Arts and Sciences. იხ.: http://www.trepca.net/english/ 2006/serbian_memorandum_1986/serbia_memorandum_1986.html.
439. Military Technical Agreement. იხ.: https://www.nato.int/kosovo/docu/a9906-09a.htm.
440. Nicaragua recognizes South Ossetia and Abkhazia. იხ.: https://sputniknews.com/world/ 20080904116538071/.
441. No Decision if Kosovo Serbs will Vote in Serbian Elections. იხ.: http://www.-balkaninsight.com/en/article/no-decision-if-kosovo-serbs-willvote-in-serbian-

elections-03-20-2017#sthash.VEWPR5XD.dpuf.

442. **Noam Chomsky.**"In Kosovo, the U.S. has chosen a course of action that escalates atrocities and violence. It is also a course of action that strikes a blow against the regime of international order, but which offers the weak at least some protection from predatory states." უკანასკნელად ნანახია 11.08. 2021 ვებგვერდზე: https://www.quotemas-ter.org/q269e84be3f1779752ccc00261b1f5a33

443. **Oliker, Olga.** Kosovo and South Ossetia More Different Than Similar. August 25, 2008. იხ.: https://www.rand.org/blog/2008/08 /kosovo-and-south-ossetia-more-different-than-similar.html.

444. **Parfitt, Tom.** Security and human rights observers to close South Ossetia mission. 22 Dec 2008. იხ.: https://www.theguardian.c om/world/2008/dec/22/georgia-osce-mission-closes.

445. **Pavlović, Momčilo.** Yugoslavia - The Constitution of 1974 and some political results. იხ.: http://www.transconflict.com/2013/0 4/yugoslavia-the constitution-of-1974-and-some-political-results-19.

446. **Phillips, Leigh.** Georgian government announces Abkhaz peace proposal. 31 March 2008. იხ.: https://euobserver.com/foreign/ 25892.

447. Proposed KFOR sectors. U.S. Department of State archive. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებ-გვერდზე: https://1997-2001.state.gov/regions/eur/ksvo_kforsector.h tml

448. Russia Recognizes Abkhazia, South Ossetia. იხ.: http://www. rferl.org/a/Russia_-Recognizes_Abkhazia_South_Ossetia/1193932.html.

449. Russia welcomes Nicaragua's recognition of South Ossetia, Abkhazia. იხ.: http://www.chinadaily.com.cn/world/2008-09/06/c ontent_7005202.htm.

450. **Schröder, Gerhard**. "Wir führen keinen Krieg, aber wir sind aufgerufen eine friedliche Lösung im Kosovo auch mit militärischen Mitteln durchzusetzen." უკანასკნელად ნანახია 11.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.quotemas-ter.org/qe8d8d9e5a1c704b52f6e9192ba01f90a

451. Semi-Recognized Western Sahara to Recognize South Ossetia. იხ.: http://-web.archive.org/web/20122002032003393 2/http:/georgiandaily.com/index.php?option=com_content&task=view&id=20044&Itemid=65.

452. Serbia's Constitutional Amendments and the Autonomous Provinces. იხ.: http://yugoslavtruth.blogspot.com/2005/09/serbias-constitutional-amendmentsand.html.

453. Sweden knew about the Russia-Georgia war before the US: report. 8 December 2013. იხ.: https://sverigesradio.se/sida/artikel.a spx?programid=2054&artikel-=5727212.

454. Syria formally recognizes Abkhazia and South Ossetia. იხ.: https://eurasianet-

.org/syria-formally-recognizes-abkhazia-and-south-ossetia.

455. The Ottoman Conquest of Albania. იხ.: http://countrystudi es.us/albania/17.h-tm.

456. Tuvalu takes back recognition of independence of Abkhazia and so-called South Ossetia. იხ.: https://www.georgian journal.ge /politics/26780-tuvalu-takes-back-recognition-of-independence-of-abkhazia-and-so-called-south-ossetia.html.

457. Tuvalu withdraws recognition of breakaway Georgia regions. იხ.: https://dfwat ch.net/tuvalu-withdraws-recognition-of-georgian-breakaway-reg-ions-20875-27597.

458. Vandal. Germanic People. იხ.: https://global.britannica.com/topic/Vandal-Ger-manic-people.

459. **Vladimir Putin.** "How was Kosovo recognized? They forgot about the territorial integrity of a state, as well as UN Security Council Resolution 1244, which they had themselves adopted and supported. Why could it have been done there, but not in Abkhazia and South Ossetia? Why not?" უკანასკნელად ნანახია 11.08.2021 ვებგვერდზე: https://www.quotemaster.org/qc31e1fb39579f0a9d-3e036d0ae1f741d

460. 2019-Национальный состав наличного населения. Офилциальная статистика. უკანასკნელად ნანახია 03.08.2021 ვებგვერდზე: https://ugsra.org/ofitsialnaya statistika.php?ELEMENT_ID=415

461. Абхазия, Южная Осетия и Приднестровье признали независимость друг друга и призвали всех к этому же. იხ.: http://www.newsru.com/russia/17-nov2006/aup.html.

462. Абхазская АССР (1989 г.). იხ.: http://www.ethno-kavkaz.n arod.ru/rnabkhazia-.html.

463. Анатолий Бибилов: Фактически мы часть России. 12.042017. იხ.: https://-sputnik-ossetia.ru/radio/20170412/4003721.html.

464. Бастрыкин: МУС перевернул события в Цхинвале в 2008 с ног на голову. იხ.: http://www.vesti.ru/doc.html?id=2715592&cid=7.

465. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам республик СССР. უკანასკნელად ნანახია 01.09.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_26.php?reg=2366

466. Всесоюзная перепись населения 1939 г. Распределение городского и сельского населения областей союзных республик по национальности и полу. უკანასკნელად ნანახია 01.09.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.demos cope .ru/weekly/ssp/rer_nac_ 39_gs.php?reg=29&gor=3&Submit=OK

467. Всесоюзная перепись населения 1989 года. Распределение городского и

сельского населения областей республик СССР по полу и национальности. უკანასკნელად ნანახია 02.09.2021 ვებ-გვერდზე: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_ nac_89.php?reg=67

468. В. Путин: Почему Косово можно получить независимость, а Абхазии и Осетии нельзя? იხ.: http://www.nedelia.lt/world/4996-v.putin-pochemu-kosovo-mozhno-poluchit.html.

469. Венесуэла признает независимость Абхазии и Южной Осетии. იხ.: http://-www.interfax.ru/russia/99801.

470. Выступление Владимира Путина на саммите НАТО (Бухарест, 4 апреля 2008 года). იხ.: https://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html.

471. **Гварамия, Гоча.** Как начиналась воина в Абхазии. 14/08/2007. იხ.: http://www.apsny.ge/analytics/1187113045.php.

472. Государству Алания сказали ДА. 10.04.2017. იხ.: http://sputnik-ossetia.ru/-South_ Ossetia/20170410/3987727.html.

473. Если можно Косово, почему нельзя Донбассу? იხ.: http://www.politnavigator.net/esli-mozhno-kosovo-pochemu-nelzya-donbassu.html.

474. ЕСПЧ признал необоснованными обвинения Грузии в адрес России в связи с событиями 8 - 12 августа 2008 г. в Южной Осетии и Абхазии. Министерство юстиции Российской Федерации. Опубликовано: 21 января 2021. უკანასკნელად ნანახია 08.08.2021 ვებგვერდზე: https://minjust.gov.ru/ru/e-vents /48301/

475. Из истории Южной Осетии. იხ.: http://osetins.com/books_ist_os etia.

476. **Илларионов, Андрей.** Газовые цены. 14 января 2009 г. იხ.: https://aillarionov.livejournal.com /62696.html.

477. **Искендеров, Петр.** История Косово: правда и вымысел. იხ.: http://www.-perspektivy.info/osobaya_tema/kosovo/istorija_kosovo_pravda_i_vymysel_2008-02-19.htm.

478. Итоги всеобщей переписи населения республики южная осетия 2015 года. Официальное издание. Цхинвал, 2016. უკანასკ-ნელად ნანახია 03.08.2021 ვებ-გვერდზე:http://ugosstat.ru/wp-content/uploads/2017/06/Itogi-perepisiRYUO-.pdf.

479. Карта 22 (1922-1928). Советское национально-государственное строительство. უკანასკნელად ნანახია 01.02.2021 ვებ-გვერდზე: https://www.iriston.com/nogbon/ news.php?newsid=470

480. **Латынина, Юлия.** 200 км танков. О Российско-Грузинской войне. იხ.: http://readli. net/chitat-online/?b=124895&pg=1.

481. Ни о какой широкой автономии речи быть не может: президент Абхазии о предложениях Саакашвили. 29 Марта 2008. ɒƀ.: https://re-gnum.ru/news-/978766.html.

482. Острова Тувалу признали Южную Осетию. ɒƀ.: https://lenta .ru/news/2011/0-9/23/ tuvalu1/.

483. Островенное признание: Науру признало Южную Осетию. ɒƀ.: http://grani-ru.org/Politics/World/Europe/Georgia/m.172210.html

484. Путин об Августе 2008 года: План был и это не секрет. ɒƀ.: https://www. youtube.com/watch?v=u3ureBVwmIY.

485. Российский газ для Европы подорожает до 500 долларов. 3 июля 2008. ɒƀ.: https://lenta.ru/news/2008/07/03/miller/.

486. Сан-Стефанский прелиминарный мирный договор. ɒƀ.: http://www.hist.ms-u.ru/ER/ Etext/FOREIGN/stefano.htm.

487. Совместное заявление министров иностранных дел РФ и Грузии по вопросу вывода баз. 30.05.2005. ɒƀ.: https://regnum.ru/ne ws/polit/462196.html.

488. Страны, признавшие независимость Республики Абхазия. ɒƀ.: https://web.a-rchive.org/web/20130218144841/http://www.abjasia.org:80/recognition.html.

489. Ющенко: Украина не взяла ни кубометра газа из российского транзита. 13 января 2009. ɒƀ.: https://www.unian.net/politics/1 79801-yuschenko-ukraina-ne-vzyala-ni-kubometra-gaza-iz-rossiyskogo-tranzita.html.